

શ્રી ૧।

શ્રી ગણેશાય નમઃ

શ્રી શારદાય નમઃ

શ્રી વિશ્વકર્મણે નમઃ

શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્

સચિત્ર પૂર્વાર્ધ

સંપાદક :

શિલ્પાચાર્ય નંદલાલ ચુનિલાલ સોમપુરા

(પાદલિપ્તપુરનગરે)

પાલીતાણા [ગુજરાત]

-: પ્રકાશક :-

દક્ષકુમાર નંદલાલ સોમપુરા

૨૫, શિલ્પાયતન સર્વોદય સોસાયટી

પાલીતાણા (ગુજરાત)

કિંમત રૂા. ૩૫-૦૦

ગ્રંથ પ્રાસિસ્થાનો

નંદલાલ ચુનીલાલ સોમપુરા
૨૫ શિલ્પાયતન સર્વોદય સોસાયટી
પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર)

સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર
રતનપોળ, હાથીખાના
અમદાવાદ

રામચંદ્ર જાગુષ્ટે
ત્રણ દરવાજા
અમદાવાદ

ज्योतिषे तंत्र शास्त्र च विवादे वैद्य शिल्पके ।
अर्थ मात्रं तु गृहणीया मात्र शब्द विचारयेत् ॥

પ્રત-૧૦૦૦
ઈ. સ. ૧૯૭૭

વિ. સંવત ૨૦૩૩
ફાગણ વદ ૧ ને રવિવાર તા. ૬-૩-૭૭

મુદ્રક :
કાંતિલાલ ડી. શાહ
ભરત પ્રિન્ટરી
દાણાપીઠ પાછળ
પાલીતાણા (ગુજરાત)

शिव तनय वरिष्ठं सर्व कल्याण मूर्ति ।
परशु कमल हस्तं शोभितं मोदकेनः ॥ १ ॥
अरुण कुसुममाला व्याल लम्बोदरश्च ।
मम हृदय निवासं श्री गणेशं नमामि ॥ २ ॥

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા.

લદ શ્રી નાગરચરા   શ્રી વિશ્વકર્માને નમઃ   મંદિર પાલીતાણા
પિતાશ્રી સોમપુરા ચુનીલાલ વેલજીના સ્મરણાર્થે તેમના સુપુત્રો નંદલાલ
નલાલ, સ્વ. ભાનુશંકર તથા શાન્તિલાલે શ્રી વિશ્વકર્મા ભગવાનની
પ્રતિષ્ઠા કરેલ છે. હા. દક્ષકુમાર નંદલાલ સં. ૨૦૩૨ આ શુ ૭ સોમવાર.
તા. ૨ ૮ ૭૬

ગુરુદેવ શ્રી વિશ્વકર્મા

પ્રસ્તાવના

સૃષ્ટિ ઉત્પતિ સાથે જ સૃષ્ટિના જીવોને વસવાટ માટેનો પ્રશ્ન ઉભો થયો ? પશુઓમાં હિંસક પશુઓએ ગુફાઓ ગિરિ કંદરાઓનો આશ્રય શોધ્યો, પક્ષીઓએ વૃક્ષનો આશ્રય કરી માળા બાંધવા શરૂ કર્યા બીજા જીવ-જંતુઓએ ભૂમિ ખોદી સ્થાન કર્યા સાત્વિક પશુઓ તથા મનુષ્યો હિંસક પશુઓથી ડરી દોડતા ફરતા હતા. રાત્રે ઝાડ ઉપર રહી રાત્રિ વ્યતિત કરતાં હતા.

એક રાત્રે જંગલમાં દાવાનળ સળગ્યો. પશુઓ, પક્ષીઓ અને મનુષ્યો જીવ બચાવવા આમ તેમ ભાગવા લાગ્યા. એક મનુષે હિંમત કરી સળગતી ઝાડની ડાળ પકડી ભાગ્યો. ઠંડીમાંથી મુક્ત થયો. આગથી હિંસક પશુઓ પણ ભાગતા હતા તેથી તેને જીજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થઈ કે પશુઓથી આગ જરૂર રક્ષણ આપશે. અનેઆગ સળગાવી ઝાડ નીચે આશ્રય લઇ શકતો અને આરામથી નિર્ભય થઈ સુઈ શકતો. હિંસક પશુઓથી સંપૂર્ણ રક્ષણ મળતું.

એક દિવસ કલ્પના સ્ફુરિ કે હિંસક પશુઓના આશ્રય સ્થાનો પાસે આગ જલાવવાથી શું પરિણામ આવે છે ? પશુઓના આશ્રય સ્થાન પાસે આગ જલાવી. હિંસક પશુઓ રાતના આશ્રય સ્થાન પાસે આગ ભાળતા ભાગ્યા, પછી મનુષ્યોએ ગુફાઓનો કબજો લીધો. બહાર આગ કરતાં તેથી પશુઓ દૂર ભાગતા, આ રીતે મનુષ્યે આશ્રય સ્થાન ગુફાઓમાં કર્યું.

હિમયુગ પુરો થયો સૃષ્ટિની આબોહવામાં ફેરફાર થયો. હવે દિવસે દિવસે હવામાન ગરમ થવા લાગ્યું. ગુફાઓમાં ગોંધાઈ રહેવું ન ફાવ્યું. ગરમી ન લાગે અને રક્ષણ મળે તે માટે મનુષ્યોએ ખુલ્લી હવામાં ઝુંપડા બાંધવા શરૂ કર્યા (તૃણ વાંસ પલ્લવના) અને ફરતી દૂર આગ કરતાં જેથી હિંસક પશુઓથી રક્ષણ મળતું. હિંસક પશુઓથી રક્ષણ માટે કાષ્ટ અને પાષાણના હથિયારોની પણ શોધ કરી હતી.

આપણા પુરાણોના આધારે અત્યારે ચાલતો શ્વેત વરાહ કલ્પ. જેમા પ્રથમ સ્વયંભુવ નામના મનુ થયા. અત્યારે સાતમો વૈવસ્વત મન્વંતર ચાલે છે.

કલ્પની ઉત્પત્તિ, કલપાદ, સૃષ્ટિ આદિ શકો.

		અબજ	કરોડ	લાખ	હજાર
૧	કલ્પાદ	૧	૯૭	૨૯	૪૯૦૭૬
૨	સૃષ્ટિ શક	૧	૯૫	૫૮	૮૫૦૭૬

		અબજ	કરોડ	લાખ	હજાર
૩	વરાહ શક	૧	૧૬	૦૮	૮૯૦૭૬
૪	વામન શક	૦	૧૯	૨૯	૪૯૦૭૬
૫	શ્રીરામ શક	૦	૦૦	૯	૬૯૦૭૬
૬	શ્રીકૃષ્ણ શક	૦	૦૦	૦૦	૦૫૨૦૧
૭	યુધિષ્ટિર શક	૦	૦૦	૦૦	૦૫૦૭૬
૮	કલિ પ્રારંભ	૦	૦૦	૦૦	૦૫૦૭૬
૯	બૌદ્ધ શક	૦	૦૦	૦૦	૦૨૫૧૭
૧૦	મહાવીર સંવત	૦	૦૦	૦૦	૦૨૫૦૨
૧૧	શંકરાચાર્ય સંવત	૦	૦૦	૦૦	૦૦૨૫૫
૧૨	વિક્રમ સંવત	૦	૦૦	૦૦	૦૨૦૩૨
૧૩	શાલિવાહન શક	૦	૦૦	૦૦	૦૧૮૯૭
૧૪	કલચુરિ શક	૦	૦૦	૦૦	૦૧૭૨૭
૧૫	વલ્લભી શક	૦	૦૦	૦૦	૦૧૬૫૫
૧૬	ફસલી શક	૦	૦૦	૦૦	૦૧૩૮૬
૧૭	બેંગાલ શક	૦	૦૦	૦૦	૦૧૩૮૨
૧૮	હર્વાદ શક	૦	૦૦	૦૦	૦૧૩૬૬

નોટઃ–નારદપુરાણ પૂર્વભાગ દ્વિતિયપાદ. પૃ. ૨૨૦ શાલિવાહન શકમાં ૩૧૭૯ જોડો એટલે યુધિષ્ટિર શક આવે.

૩૧૭૯	
+ ૧૮૯૭	શાલિવાહન શક ચાલુ
૫૦૭૬	યુદ્ધિષ્ટિર શક થયા.

યુધિષ્ટિર શક માટે જૈન મત

શાકે ૨૫૦૨ માસોત્તમ માસે ચૈત્ર માસે શુક્લ પક્ષે ત્રયોદશ તિથૌ ભોમવાસરે સિદ્ધાર્થ ગૃહે ભાર્યા ત્રીશલા કુક્ષે પુત્ર રત્ન જન્મ.

પર્યુષણ મહાપર્વ મહાત્મ જ્ઞાનવિમળ કૃત સજ્ઝાય સાથે તેમાં ફુટનોટમાં જણાવેલ છે.

૨૫૦૨ આજે વીર સંવત ૨૫૦૨ છે. વીર સંવતએ નિર્વાણ સંવત છે, ૭૨ વર્ષ આયુષ્ય

૨૫૦૨	વીર સંવત	૨૫૭૪	
+ ૭૨	વર્ષ આયુષ્ય	+ ૨૫૦૨	
૨૫૭૪		૫૦૭૬	યુધિષ્ટિર શક થયો.

શ્રી મહાવીર પ્રભુની જન્મ પત્રિકામાં યુધિષ્ટિર શક। જોઇએ તેમ ગણત્રીના પ્રમાણથી જણાય છે.

વિદેશી શકો	કરોડ	લાખ	હજાર
ચીની	૯	૬૦	૦૨૨૭૩
ખતાઇ	૮	૮૮	૩૮૩૪૪
પારસી	૦	૦૧	૮૯૯૪૩
મીશ્રી	૦	૦૦	૨૭૬૨૯
તુર્કી	૦	૦૦	૦૭૫૮૨
આદમ	૦	૦૦	૦૭૩૨૭
ઇરાની	૦	૦૦	૦૫૮૭૮
યહુદી	૦	૦૦	૦૫૭૩૬
ઈબ્રાહીમ	૦	૦૦	૦૪૪૧૩
મુસા	૦	૦૦	૦૩૬૮૯
યુનાની	૦	૦૦	૦૩૫૫૮
રોમન	૦	૦૦	૦૨૭૨૬
બ્રાહ્મી	૦	૦૦	૦૨૫૧૬
મલયકેતુ	૦	૦૦	૦૨૨૯૭
પર્શિયન	૦	૦૦	૦૨૨૨૨
ઈસ્વીસન	૦	૦૦	૦૧૯૭૬
જાવા	૦	૦૦	૦૧૮૯૯
હિજરી	૦	૦૦	૦૧૩૯૬

અત્યારે ચાલી રહેલ સાતમો વૈવસ્વત મન્વંતર, વૈવસ્વત મન્વંતરના સત્તાવીશ મહાયુગો ગયા. અઠાવીશમાં યુગના સત્યયુગ, ત્રેતાયુગ, દ્વાપરયુગ પુરા થયાં. અને કલિયુગના ૫૦૭૬ વર્ષ ગયા.

અબજ	કરોડ	લાખ	હજાર	
૧	૮૫	૧૪	૨૮૫૩૮	૭ મન્વંતર કાળ.
૦	૧૨	૦૫	૨૫૦૭૬	સતાવીશ મહાયુગ, ત્રણયુગ અને કલિ વર્ષ.
૧	૯૭	૧૯	૫૩૬૧૪	કુલ વર્ષ

એક અબજ સત્તાણુ કરોડ ઓગણીશ લાખ ત્રેપન હજાર છસો ચૌદ વર્ષ થયા. ઉપરના કલ્પાંદ સાથે મળે છે.

આપણા ભૂસ્તશાસ્ત્રીઓ પણ સૃષ્ટિની ઉત્પતિને બે અબજ વર્ષ માને છે.

ત્યારે આપણો સૃષ્ટિશક આશરે ૧ અબજ પંચાણુ કરોડ વર્ષનો છે. શ્વેતવરાહ કલ્પનો આદ્ય મન્વંતરાધિપતિ સ્વાયંભુવ મનુને બે પુત્ર ઉત્તાનપાદ અને પ્રિયવૃત. ઉત્તાનપાદમા ધ્રુવ અને ઉત્તમ બે પુત્ર. ધ્રુવથી શ્લિષ્ટિ તેનો પુત્ર રિપુ. રિપુનો ચાક્ષુસ, તેનો પુત્ર ચાક્ષુષએ છઠ્ઠા મન્વંતરનો અધિપતિ મનુ થયો. ચાક્ષુષથી ઉરુ તેનાથી અંગ

અને અંગપુત્ર વેન, વેનથી પૃથુ નામે મહાપ્રતાપી પુત્ર ઉત્પન્ન થયો પૃથુના જન્મ વખતે આજગવ નામનું ધનુષ્ય ત્યા પડ્યું.

પૃથુ રાજા આજગવ ધનુષ ધારણ કરી. આ સૃષ્ટિ અનેક ઝાડો પહાડોથી આચ્છાદિત હતી. તેથી તે પહાડો અને ઝાડોનો ધનુષથી નાશ કરવા માંડ્યો. સૃષ્ટિ દેવી ગાયનું રૂપધારણ કરી બ્રહ્મા પાસે ગઈ. પૃથુરાજા પણ તેની પાછળ બ્રહ્મા પાસે ગયા. સૃષ્ટિ દેવી થરથરતી હતી. બ્રહ્માએ આશ્વાસન આપ્યું, પૃથુને શાન્ત થવા કહ્યું પૃથુ પહાડ ઝાડોનો નાશ ન કર. હું દેવ શિલ્પી વિશ્વકર્માને મોકલું છું. તે યોગ્ય લાગશે તે રીતે નગર પુર ગ્રામ ખેટ પલ્લી આદિ રચનાઓ કરશે. બ્રહ્મા એ સૃષ્ટિ ઉપર વિશ્વકર્માને મોકલ્યા.

સૃષ્ટિ ઉપર નગરો, પુરો, ગામ, ખેટ અને પલ્લીની રચના કરી પૃથુએ મનુષ્યોને રાજી કર્યા તેથી તેને રાજાની ઉપમા આપી, પૃથુના નામ ઉપરથી સૃષ્ટિનું નામ પૃથ્વી પડ્યું. સ્વાયંભુવ મનુના બીજા પુત્ર પ્રિયવ્રત તેના પુત્ર અગ્નિધ્ર, અગ્નિધ્રના નાભિ અને નાભિ અને મરૂદેવીથી ઋષભદેવ નામે પુત્ર થયા. તેમણે નગરો પુરો ગામો પલ્લીઓ વગેરે વસાવ્યા અને યુગલી જીવન શરૂ કર્યું. તેમને સો પુત્ર. મોટા ભરત જેના નામ ઉપરથી આ હિમવર્ષ ખંડનું નામ ભરતખંડ ભારતવર્ષ પડ્યું.

નાભી રાજા અને મરૂદેવી માતાથી ઉત્પન્ન થયેલ ઋષભદેવને સનાતન ધર્મ ઈશ્વરી અવતાર માને છે.

જૈન ધર્મના પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવ પ્રભુ છે, તે ઋષભદેવ આ જ હોવા જોઈએ કારણ કે નાભીરાજા અને મરૂદેવીમાતાથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. તેમને જૈન મત મુજબ સો પુત્ર મોટાનું નામ ભરત આ સઘળી હકીકત મળી રહે છે.

મતાન્તર—૨૨ તીર્થંકરો ઈક્ષ્વાકુ વંશી છે, અને બે હરિવંશી છે.

સૂર્યવંશી-ઈક્ષ્વાકુવંશી તીર્થંકરો:-૧ ઋષભદેવ, ૨. અજીતનાથ, ૩. સંભવનાથ, ૪. અભિનંદન, ૫. સુમતિનાથ, ૬ પદ્મપ્રભપ્રભુ, ૭. સુપાર્શ્વનાથ, ૮. ચંદ્રપ્રભુ, ૯. સુવિધિનાથ, ૧૦ શીતલનાથ, ૧૧. શ્રેયાંસપ્રભુ, ૧૨. વાસુપૂજ્ય, ૧૩. વિમલનાથ, ૧૪. અનંતનાથ, ૧૫. ધર્મનાથ, ૧૬. શાંતિનાથ, ૧૭. કુંથુનાથ, ૧૮. અરનાથ, ૧૯. મલ્લિનાથ, ૨૧. નમિનાથ, ૨૩. પાર્શ્વનાથ, ૨૪. મહાવીરપ્રભુ,

હરિવંશ એટલે (યદુવંશી ચંદ્રવંશી) ૨૦. મુનિસુવ્રત, ૨૨. નેમનાથ.

ઉપરના બાવીશ તીર્થંકરો સૂર્યવંશી, સૂર્યપુત્ર, વૈવસ્વત અને વૈવસ્વત પુત્ર ઈક્ષ્વાકુ, એટલે ઈક્ષ્વાકુ વંશી કહેવાયા.

બે તીર્થંકરો હરિવંશી—

હરિવંશ, ચંદ્રવંશ, ચંદ્રવંશમાં યદુવંશ અને તેમાં હરિવંશ ચાલ્યો એટલે હરિવંશી કહેવાયા. ઋષભદેવજી ઈક્ષ્વાકુવંશમાં આવે છે, પણ ઉપર મુજબમાં ઋષભદેવ પ્રભુ સ્વયંભૂવવંશી છે. સ્વયંભૂવ મનુએ આ ચાલતાં શ્વેત વરાહ કલ્પના પ્રથમ મન્વન્તરાધિપતિ છે.

આ સૃષ્ટિ ઉત્પતી સાથેજ દેવ પૂજા શરૂ થઈ હતી. ધ્રુવ પ્રથમ મન્વંતર ના સ્વાયંભુવ મનુના પૌત્ર હતા. તેઓ વિષ્ણુ આરાધન માટે નાની વયે વનમાં ગયા હતા. તેમને નારદજીએ ॐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય એ વિષ્ણુ મંત્ર આપ્યો હતો.

હિરણ્યકશ્યપુ આદિ દૈત્યો બ્રહ્મા અને શિવના ઉપાસક હતા. તેમનો પુત્ર પ્રહ્લાદ વિષ્ણુ ઉપાસક હતો. અનેક દૈત્યો બ્રહ્મા અને શિવની ઉપાસના કરી. વર પ્રદાન કરી દેવો સાથે લડયા હતા. રાવણ શિવ ઉપાસક હતો અને ઈંદ્રિજિતના મરણ પછી મહા મૃત્યુ જપ સાધવા દેવી ઉપાસના કરવા બેઠો હતો. અહી મહી, દેવી ઉપાસક હતા, પ્રથમ જ્યોર્તિલિંગ સોમેશ્વર મહાદેવનું સ્થાપન ચંદ્રદેવે કર્યું હતું અને બારમા જ્યોર્તિલિંગ રામેશ્વરનું સ્થાપન અવધપતિ રામે કર્યું હતું રામને આજે નવ લાખ ઓગણ સીતેર હજાર છોતેર વર્ષ થયા. છેલ્લા જ્યોર્તિલિંગ સ્થાપનાને ઉપર મુજબ વર્ષો થયા. તો મુર્તિપૂજા કેટલી પુરાણી છે તેનો ખ્યાલ આવશે.

યુધિષ્ટિર શક ૫૦૭૬ ચાલે છે. પરીક્ષિત ને ગાદી શીન કરી સ્વર્ગારોહણ કર્યું ત્યારથી શરૂ થાય છે પાંડવવંશી રાજાઓ, ૧ પરીક્ષિત, ૨ જન્મેજય, ૩ શતાનીક, ૪ અશ્વમેધદત્ત, ૫ અધિસીમકૃષ્ણ, ૬ નીચકનું. નીચકનુના સમયમાં હસ્તીનાપુરનો યમુના પુરથી નાશ થયો. રાજ્યધાની કૌશંબી સ્થાપેલ. નીચકનુ નો પુત્ર ૭ ઉષ્ણ ૮ ચિત્રરથ, ૯ શુચિરથ ૧૦ વૃષ્ણિમાન ૧૧ સુષેણ, ૧૨ સુનીથ, ૧૩ ઋચ, ૧૪ નૃચક્ષુ, ૧૫ સુખાવલ, ૧૬ પરિપ્લવ, ૧૭ સુનય, ૧૮ મેધાવી ૧૯ નૃપંજય, ૨૦ મૃદુ, ૨૧ તિગ્મ, ૨૨ બૃહદ્રથ, ૨૩ સુદાન, ૨૪ શતાનીક, ૨૫ ઉદયન, ૨૬ અહીનર, ૨૭ ખંડયાણી, ૨૮ નિરમિત્ર, ૨૯ ક્ષેમક.

ब्रह्मक्षत्रस्य यो योनिर्वंशो राजर्षि सत्कृतः ।
क्षेमकं प्राप्य राजानं स संस्थां प्राप्स्यते कलौ ॥ ७ ॥

જે વંશ બ્રાહ્મણો તથા ક્ષત્રિયોનું ઉત્પત્તિ કારણ હોઈ રાજર્ષિઓ એ સત્કારેલ છે. તે કુરૂવંશ ક્ષેમકરાજા સુધી પહોંચી કલિયુગમાં સમાપ્ત થયો, પાંડુવંશી રાજાઓએ ૧૧૭૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યુ રાજ્યધાની હસ્તિનાપુર કૌશંબી.

અ. ક. લા. હ.

તેને આજે ૧ ૯૭ ૨૯ ૪૯૦૭૬ વર્ષ થયા. સ્વયંભૂવમનુથી ઋષભદેવ પ્રભુ ૫ માં પુરૂષ છે. વૈવસ્વત મનુ એ. ૭ મન્વંતરાધિ પતિ છે.

ક. લા. હ.

તેને આજે ૧૨ ૪૧ ૯૩૦૭૬ વર્ષ મન્વંતરની શરૂઆતને થયા. વૈવસ્વત મનુ પુત્ર ઈક્ષ્વાકુ અને ઋષભદેવ કયારે થયા તે ઉલ્લેખ નથી. ઇક્ષ્વાકુવંશમાં ઋષભદેવ નામના પુરૂષનો ઉલ્લેખ નથી. જૈન ગ્રંથોમાં કદાચ મળી શકે તો પ્રકાશ પાડવા વિનંતિ.

મગધવંશી રાજાઓ—૧ સહદેવ, ૨ સોમાપિ ૩ શ્રુતવાન, ૪ આયુતાયુ, ૫ મિત્રમિત્ર, ૬ સુક્ષત્ર, ૭ બૃહતત્કર્મ, ૮ સેનજીત, ૯ શ્રુતંજય, ૧૦ વિપ્ર, ૧૧ શુચિ, ૧૨ ક્ષેમ્ય, ૧૩ સુવ્રત; ૧૪ ધર્મ, ૧૫ સુશ્રુત ૧૬ દ્રઢસેન, ૧૭ સુમતિ, ૧૮ સબલ, ૧૯ રિપુંજય ૧૦૦૪ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. મગધ દેશ ગિરિવ્રજ (રાજગૃહિ) રિપુંજયને તેના પ્રધાન શુનકે મારી પોતાના પુત્રને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો.

પ્રદ્યોત, ઈ. સ. પૂર્વે ૯૨૧) રાજ્યધાની રાજગૃહિ. ૧ પ્રદ્યોત, ૨ પાલક; ૩ વિશાખ, ૪ જનક, ૫ નંદિવર્ધન; પ્રદ્યોત વંશે ૧૩૮ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. તેનો પુત્ર શિશુનાગ ગાદી પર આવ્યો. અહીંથી શિશુનાગ વંશ કહેવાયો, શિશુનાગ ઈ. સ. પૂર્વે ૭૮૩. ૧ શિશુનાગ, ૨ કાકવર્ણ, ૩ ક્ષેમધર્મા, ૪ ક્ષત્રૌજ ૫ બિંબસાર. બિંબસાર ઈ સ. પૂર્વે ૫૬૨ માં મરણ પામ્યો.

૬	અજાત શત્રુ	૫૬૨ થી ૫૨૬
૭	દર્ભક	૫૨૬ થી ૫૦૦
૮	ઉદયન	૫૦૦ થી ૪૭૭ પાટલીપુત્ર વસાવી ત્યા રાજ્યધાની કરી.
૯	નંદિવર્ધન	૪૭૭ થી ૪૨૮
૧૦	મહાનંદી	૪૨૮ થી ૪૨૧

શિશુનાગ વંશી એ ૩૬૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. (રાજગૃહિ પાટલીપુત્ર) મહાનંદીથી શુદ્ર જાતની સ્ત્રીમાં ઉત્પન્ન થયેલ મહાનંદ ગાદી પર આવ્યો અહીંથી, નંદવંશ કહેવાયો ૧ મહાનંદ, ૨ પદ્મનંદ, ૩ અશ્વઘોષનંદ ૪ જ્યેષ્ઠમિત્રનંદ, ૫ સુદેવનંદ ૬ ધનદેવનંદ, ૭ બૃહદરથનંદ ૮ બૃહસ્પોતનંદ ૯ ધનનંદ, ૪૨૧ થી ૩૨૧ સુધી—૧૦૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું રાજધાની પાટલીપુત્ર નંદ કુલથી ઉત્પન્ન થયેલ મુરાદેવી નામની દાસીમાં ચંદ્રગુપ્ત ગાદી પર આવ્યો અહીંથી મૌર્યવંશ કહેવાયો.

૧	ચંદ્રગુપ્ત	ઈ. સ. પૂર્વે	૩૨૧	થી	૨૯૬
૨	બિંદુસાર	”	૨૯૬	થી	૨૭૪
૩	અશોક	”	૨૭૪	થી	૨૩૨
૪	સૂયશા	”	૨૩૨	થી	૨૨૭
૫	દશરથ	”	૨૨૭	થી	૨૧૮
૬	સંગત	”	૨૧૮	થી	૨૧૫
૭	શાલિશુક	”	૨૧૫	થી	૨૦૩
૮	સોમશર્મા	”	૨૦૩	થી	૧૯૪
૯	શતધન્વા	”	૧૯૪	થી	૧૮૭
૧૦	બ્રહદ્રથ	”	૧૮૭	થી	૧૮૫

મૌર્યવંશી રાજાઓએ ૧૩૬ વર્ષ રાજ કર્યું પાટલીપુત્રમાં બ્રુહદ્રથને તેના સેનાપતિ પુષ્પમિત્રે માર્યો શૃંગવંશ આવ્યો.

૧	પુષ્પમિત્ર	ઈ. સ. પૂર્વે	૧૮૫ થી ૧૭૩
૨	અગ્નિમિત્ર	,,	૧૭૩ થી ૧૬૭
૩	સુજેષ્ઠ	,,	૧૬૭ થી ૧૬૧
૪	સુમિત્ર	,,	૧૬૧ થી ૧૫૦
૫	આદર્શ	,,	૧૫૦ થી ૧૩૯
૬	પુલિદક	,,	૧૩૯ થી ૧૨૫
૭	ઘોષવસુ	,,	૧૨૫ થી ૧૧૩
૮	વજ્રમિત્ર	,,	૧૧૩ થી ૯૭
૯	ભાગવત	,,	૯૭ થી ૭૫
૧૦	દેવભૂતિ	,,	૭૫ થી ૭૨

શૃંગવંશે ૧૧૩ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. દેવભૂતને તેના સેનાપતિ કાણ્વવંશી વાસુદેવે મારી રાજ્ય લીધું. સત્તા નબળી પડી.

ઈ. સ. પૂર્વે ૭૫માં સિંધ, પંજાબ, સૌરાષ્ટ્ર, માળવા, તક્ષશિલા વગેરે સ્થળે શક રાજ્યો સ્થપાયા તેઓ મહાક્ષત્રિય કહેવાયા.

કાણ્વ વંશ

૧ વસુદેવ

૨ ભૂમિમિત્ર

૩ નારાયણ

૪ ક્ષુશર્મા

કાણ્વ વંશી રાજાએ ૪૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યું ક્ષુવર્માને તેના ચાકર શિપ્રકે મારી રાજ્ય લીધું.

ઇ. સ. પૂર્વે ૭૫ થી પાટલીપુત્રની સત્તા નબળી પડી. બીજા અનેક રાજ્યો સ્વતંત્ર થયા.

ઈ. સ. પૂર્વે ૭૫ સિંધ, પંજાબ, સૌરાષ્ટ્ર, માળવા, તક્ષશિલા વગેરે સ્થળે શક રાજ્યો સ્થપાયા. તેઓ મહાક્ષત્રપ કહેવાયા.

દક્ષિણમાં ઈ. સ. ૨૦૦ વર્ષ પહેલા રાજ્ય સ્થપાયેલ તે શૃંગ વંશ નબળો પડતાં જોરમાં આવ્યું. સાતવાહન વંશ શક જાતીનો સામનો કરી દક્ષિણમાં રાજ્ય જમાવ્યું. તેમાં ખારવેલ નામે રાજા મહા બળવાન થયો. તે શૃંગવંશના પુષ્પમિત્રનો સમકાલિન

હતો. પ્રતિષ્ઠાન (પૈઠન)માં રાજ્યધાની હતી. સાતવાહન વંશે ઈ. સ. પૂર્વે ૭૨ થી ઇ. સ. ૨૨૫ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું.

ઉત્તરમાં યુએચી જાતીનું કુશાન રાજ્ય હતું.

ઈ. સ. ૫૦ માં કુશાને કાબુલ કંદહાર પૂર્વમાં પ્રયાગ દક્ષિણે વિંધ્યાચલ સુધી સત્તા જમાવી. તેમાં કનિષ્ક નામનો રાજા મહા પ્રતાપી થયો. કુશાન વંશ ઈ. સ. ૫૦ થી ૨૨૦ વર્ષ સુધી સત્તા રહી.

પાટલીપુત્રમાં આંધ્રનું રાજ્ય.

૧ શિપ્રક	૨ કૃષ્ણ	૩ શ્રી શાંતકર્ણિ
૪ પૂર્ણોત્સંગ	૫ શાંતકર્ણ	૬ લંબોદર
૭ દિવિષક	૮ મેઘસ્વાત્તિ	૯ પટુમાન
૧૦ અરિષ્ટકર્મા	૧૧ હાલે	૧૨ પત્તક
૧૩ પ્રવિલમેન	૧૪ સુંદર	૧૫ શાતકર્ણ
૧૬ ચકોર	૧૭ શાંતકર્ણી	૧૮ શિવસ્વાતિ
૧૯ ગોમતિપુત્ર	૨૦ અલિમાન	૨૧ પુલિમાન
૨૨ શાતકર્ણી	૨૩ શિવશ્રી	૨૪ શિવમેઘ
૨૫ યરીશ્રી	૨૬ ક્રિયજ્ઞ	૨૭ વિજય
૨૮ ચંદ્રશ્રી	૨૯ પુલોમૈત્રી	

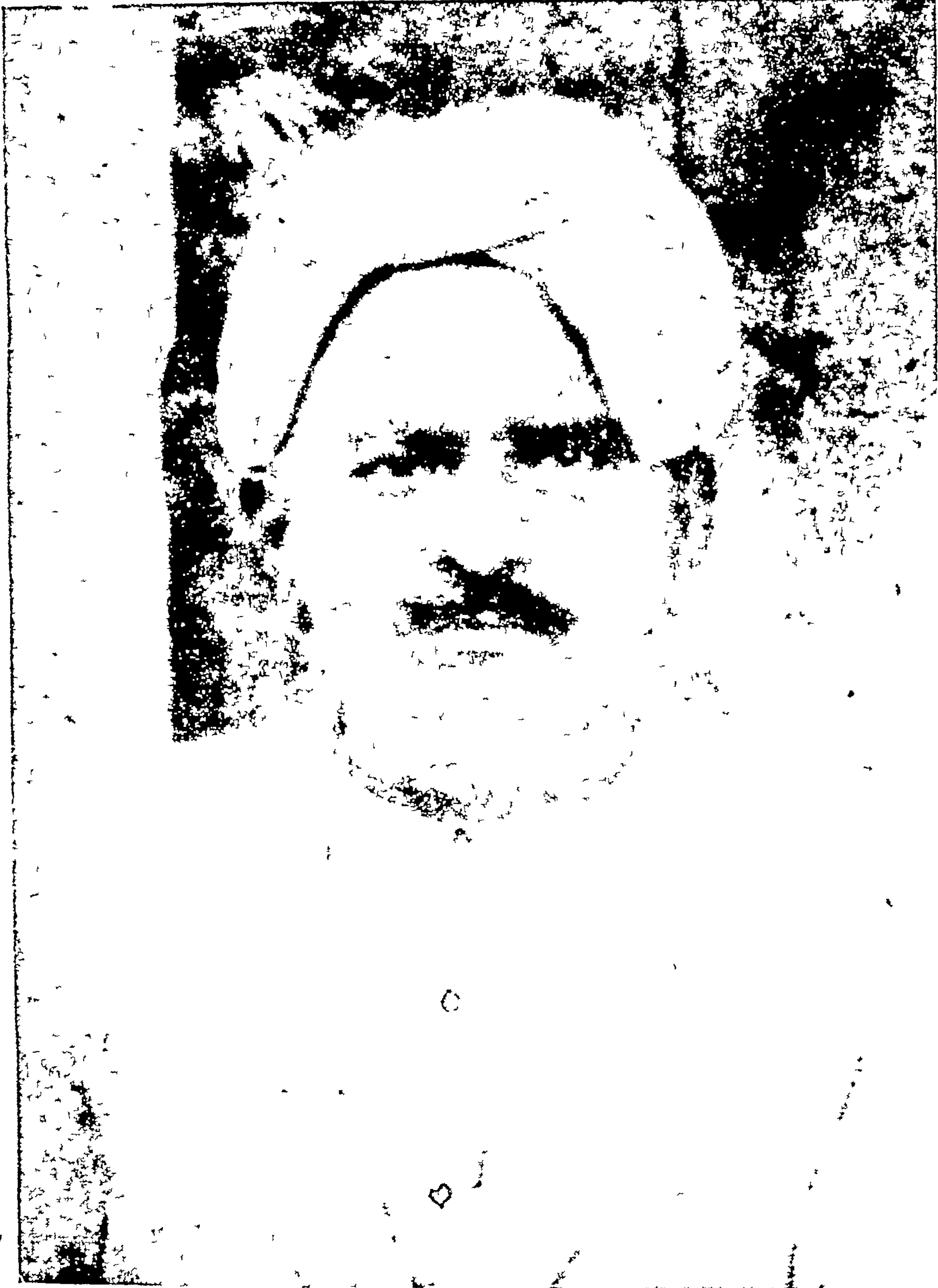
ઇ. સ. પૂર્વે ૨૭ થી ઈ. સ. ૩૩૦ સુધી રાજ્ય કર્યું. અનેક રાજ્યોનું વિભાજન છતાં ગુપ્તવંશના ચંદ્રગુપ્તે પુલોવર્માને મારી રાજ્ય લઇ લીધું.

ચંદ્રગુપ્તનો પુત્ર ગાદીપર આવ્યો.

સમુદ્રગુપ્ત ૩૩૦–૩૮૦
વિક્રમાદિત્ય ૩૮૦–૪૧૪. તેણે શક કુશાન બધા રાજ્યો જીતી લીધા.
કુમારગુપ્ત ૪૧૪–૪૩૪
સ્કંધગુપ્ત ૪૩૪–૪૬૮
બાલાદિત્ય ૪૬૮
ગુપ્તવંશોએ ૧૩૮ વર્ષ રાજ્ય કર્યું.

સૌરાષ્ટ્રમાં ૪૭૦માં ભટ્ટાર્કે વલ્લભીપુરમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. ૪૮૪માં હૂણોએ બલ્ખમાં મોટું રાજ્ય સ્થાપ્યું. તોરમાણુ નામના હૂણે અફગાનીસ્તાન, પંજાબ, કાશ્મીર રાજપુતોના ઘણા રાજ્યો જીતી લીધાં. ગાંધારના બૌદ્ધમઠો, તક્ષશિલા વિદ્યાપીઠનો નાશ કર્યો. હૂણના હલ્લાથી ગુપ્ત સામ્રાજ્યની ઈમારત આખરે ગબડી પડી.

પરમ પૂજ્ય પિતાશ્રી ચુનીલાલ વેલજી સોમપુરા.

જેમણે શિલ્પની મહત્તા સમજાવી શિલ્પાભ્યાસ શરુ કરાવ્યો અને મેં જે કાંઈ જ્ઞાન મેળવ્યુ છે તે પરમ પૂજ્ય પિતાશ્રીને આભારી છે, અનંતોપકારી પૂજ્ય પિતાશ્રીને સાદર **સમર્પણ**......

વર્ધન વંશ

રાજ્યવર્ધને અનેક લડાઇ લડી ઘણા રાજ્યો કબજે કર્યા અને ગોડ રાજા સાથે લડતા મરાણો.

રાજ્યવર્ધનનો પુત્ર હર્ષવર્ધન ગાદીપર આવ્યો. કનોજમાં ગાદી સ્થાપી. હર્ષવર્ધન ૬૦૬ થી ૬૪૬ સુધી રાજ્ય કર્યું. હર્ષના સમકાલિન દક્ષિણમાં ચાલુક્ય રાજ્ય હતું. રાજધાની બદામી (વાતાપી) પુલકેશી ઇ. સ. ૬૦૮–૭૫૦ સુધી ચાલુક્ય સત્તા રહી તેનુ હરિફ પલ્લવ રાજ્ય મહાબલિપુરમાં હતું. બન્ને રાજ્યો લડી નબળા પડયા.

રાષ્ટકુટ વંશ

દન્તિદુર્ગે ચાલુક્ય અને પલ્લવની સત્તા ઉખેડી રાજ્ય સ્થાપ્યું. ઇ. સ. ૭૫૦થી ૯૭૩ રાષ્ટકુટની સત્તા રહી. ઇલોરા રાજધાની. ગુજરાતમાં ચાવડા વંશનું રાજ્ય હતું. નર્મદાના ઉત્તર કિનારેથી દક્ષિણ કિનારે રાષ્ટકુટની સત્તા ગુજરાતમાં હતી.

ચોલ વંશ

ચોલવંશ રાજધાની તાંજોર.	રાજેન્દ્ર ૧૦૧૨ થી ૧૦૪૨
રાજરાજ ૯૭૩ થી ૧૦૧૨	

દીલ્હીમાં તુમાર વંશના રાજપુતો જોરમાં આવ્યા અને તેમણે દીલ્હીમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું ૧૦૪૨ થી ૧૧૮૦. ૧૩૮ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. છેલ્લા રાજાને દીકરો નહિ હોવાથી તેના દીકરીના દીકરા પૃથ્વીરાજને રાજ્ય આપ્યું. ૧૧૮૦–૧૧૯૨ પૃથ્વીરાજને હરાવી મહમદ ઘોરીએ રાજ્ય જીતી લીધું. દીલ્હીમાં તુર્ક સલ્તન થરૂ થઈ.

પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ	ઇ. સ.	૧૧૮૦ થી ૧૧૯૨	અલ્તમસ	ઈ. સ.	૧૨૧૧ થી ૧૨૩૬
મહંમદઘોરી	,,	૧૧૯૨ થી ૧૨૦૬	નાસિરૂદ્દીન	,,	૧૨૩૬ થી ૧૨૬૬
તુર્ક સલ્તનત નીતવાપીર		૧૨૦૬ થી ૧૪૧૩	બલ્બન	,,	૧૨૬૬ થી ૧૨૮૭
કુતુબદીન ઐબક	,,	૧૨૦૬ થી ૧૨૧૦	અંધાધૂંધી	,,	૧૨૮૮ થી ૧૨૯૦

ખીલજી વંશ

જલ્લાલુદ્દિન	૧૨૯૦ થી ૧૨૯૬	અલાઉદ્દીન	૧૨૯૬ થી ૧૩૧૬
અંધાધૂધી	૧૩૧૬ થી ૧૩૨૦		(૧૩૦૦ માં ગુજરાત લીધું.)

તઘલઘ વંશ

ગ્યાસુદ્દીન	૧૩૨૦ થી ૧૩૨૫	ફિરોજ	૧૩૫૧ થી ૧૩૮૮
મહંમદ	૧૩૨૫ થી ૧૩૫૧		
તૈમુર લંગ સમરકંદની સુલતાનની ચડાઈ		સૈયદ રાજ્ય	૧૪૧૪ થી ૧૪૫૧
	૧૩૮૮ થી ૧૩૯૮	લોદી વંશ.	૧૪૫૧ થી ૧૫૨૬
અંધાધૂંધી	૧૩૯૮ થી ૧૪૧૪		

ઇબ્રાહીમે બાબરને હરાવ્યો

મોગલવંશ

બાબર	૧૫૨૬ થી ૧૫૩૦	હુમાયુ	૧૫૩૦ થી ૧૫૪૦

૧૫૪૦ માં શેરશાહે હુમાયુને હરાવી રાજ્ય લીધું.

શેરશાહ	૧૫૪૦ થી ૧૫૫૫

હુમાયુએ રાજ્ય પાછું મેળવ્યું

હુમાયુ	૧૫૫૫ થી ૧૫૫૬	ઔરંગઝેબ	૧૬૫૮ થી ૧૭૦૭
અકબર	૧૫૫૬ થી ૧૬૦૫	શાહઆલમ	૧૭૦૭ થી ૧૭૧૨
જહાંગીર	૧૬૦૫ થી ૧૬૨૭	અંધાધૂધી	૧૭૧૨ થી ૧૭૧૯
શાહજહાં	૧૬૨૭ થી ૧૬૫૮	મહમદ શાહ	૧૭૧૯ થી ૧૭૪૮

૧૭૩૯ નાદિરશાહ નો હલ્લો સલ્તનત ભાંગી પડી અને જુદા જુદા રાજ્યો સ્થપાયા.

મરાઠી રાજ્ય દક્ષિણમાં

શિવાજી	૧૬૭૦ થી ૧૬૮૦	તારાબાઈએ રાજ્ય કર્યું	૧૬૮૯ થી ૧૭૦૮
સંભાજી	૧૬૮૦ થી ૧૬૮૯	શાહુ	૧૭૦૮ થી ૧૭૪૯

પેશ્વા રાજ્ય

બાલાજી પેશ્વા	૧૭૪૯ થી ૧૭૬૧	મહારાણી વીકટોરીયા	૧૮૫૭ થી ૧૯૦૧
માધવરાવ પેશ્વા	૧૭૬૧ થી ૧૭૭૨	એડવર્ડ	૧૯૦૧ થી ૧૯૧૦
નારાયણરાવ	૧૭૭૨ થી ૧૭૭૩	પાંચમો જોર્જ	૧૯૧૦ થી ૧૯૪૭
માધવરાવ	૧૭૭૩ થી ૧૭૯૫	ભારત સ્વતંત્ર	૧૯૪૭
બ્રીટીશ ઈસ્ટઈન્ડિયા કું	૧૭૯૫ થી ૧૮૫૭		

સંસ્કૃતિ અને વિકાસ.

સંસ્કૃતિ એટલે સુધારણા. સારી સુંદર વસ્તુ બનાવવી, સ્વતંત્રપણે નવું નવું વિચારવું. સમૂહમાં રહેવાના નિયમો પાળવા એ સંસ્કૃતિનાં મૂખ્ય લક્ષણો. સમૂહમાં રહેતા લોકોને એક બીજાની મદદ લેવી પડતી. ગામના રક્ષણ માટેની વ્યવસ્થા કરવી પડતી. અંદર અંદર તકરાર ન થાય તે માટે નિયમો બાંધવા આવી સાદી વ્યવસ્થા માંથી વખત જતાં સંસ્કૃતિ વિકાસ પામી આબાદી વધતાં મોટા નગરો વસ્યા. નગરોમાં મંદિરો મહાલયો અને વિધ વિધ જાતના ગૃહો બંધાયા. લોકો જેમ જેમ મોટા સમૂહમાં રહેતા ગયા, તેમ તેમને લખાણની જરૂર જણાવા લાગી. માણુસો એ આખરે લખવાની કળા પણ શોધી કાઢી. વખત જતાં રાજ્ય વ્યવસ્થા થઈ.

પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાની આપણી સંસ્કૃતિ.

મોહન જો ડેરો

અગાઉથી, યોજના ઘડયા મુજબ આ શહેર બાંધ્યુ હશે તેમ ખંડેરો જોતા જણાય છે. મુખ્ય માર્ગો સરખાં અંતરે આવેલ છે. મુખ્ય માર્ગોની બન્ને બાજુ શેરીઓ છે. શેરીઓ મુખ્ય રસ્તાના કાટખુણે છે. મુખ્ય માર્ગો અને શેરીઓમાં હારબંધ મકાન છે. મકાનો કાચી અને પાકી ઇંટના બાંધેલ છે. મકાનો એક માળના અને બે માળના છે. માળ ઉપર જવા માટે સીડી ઇંટ અને લાકડાની છે, દરેક ઘરમાં રસોડા અલગ છે. સ્નાનગૃહની સગવડતા અને ઓરડા યુક્ત બાંધકામ છે. કેટલાંક ઘરમાં આંગણાંમાં જ કુવા છે. ગંદા પાણીના નીકાલ માટે પાકી ઇંટની ગટરો બાંધવામાં આવી છે, શહેરના પશ્ચિમ ભાગમાં એક જાહેર સ્થાનના ખંડેરો નજરે પડે છે. તેના મધ્ય ભાગમાં વિશાલ કુંડ છે. આવી સુંદર રચના જોતાં શહેરના લોકો કેટલા સુધરેલ હશે તેનો ખ્યાલ આવે છે. ખોરાક ઘઉં અને જવનો હશે. કપડા રૂ અને ઉનનાં પહેરતા હશે તેમ નિશાની ઉપરથી જણાય છે. આ ખંડેર માંથી સોના, રૂપા, ત્રાંબા, હાથીદાંત અને અકીકના કિંમતી ઝવેરાતના ઘરેણાંમળી આવ્યા છે. આ શહેરના લોકો શોખીન હશે તેમ જણાય છે. ઘરેણા ઉપરાંત રાચ રચીલાની મોજ શોખની વસ્તુ ઘણી મળી આવી છે. સિંધુ ખીણના લોકો સુખી હતા તેમ જણાય છે.

ધાતુનો ઉપયોગ.

સોનું, રૂપુ ઘરેણામાં વપરાતું. ગરીબ માણસો ત્રાંબા અને કાંસાના દાગીના પહેરતાં હશે. વાસણો ત્રાંબા અને કાંસાના મળી આવે છે. આ સિવાય પત્થરના વાસણો પણ મળેલ છે.

કળા કુશળતા.

ખંડેરમાંથી મળી આવેલ જાત જાતની મનોહર ચીજો જોતાં આપણને એ શહેરના કારીગરો કેટલા કુશળ હશે તેનો ખ્યાલ આવે છે. તેઓ મુદ્રાઓ વાપરતાં. મુદ્રાઓ હાથીદાંત, અભ્રક અથવા ઉંચા પ્રકારની માટીમાંથી બનાવેલ મળી આવેલ છે. મુદ્રાના ઉપરના ભાગમાં લખાણ કોતરવામાં આવેલ છે. કેટલીક મુદ્રાઓ પર જુદાં જુદાં પ્રાણીઓની આકૃતિઓ પાડેલ છે. માટી કામના મળેલ નમુના કળાયુક્ત છે. કેટલીક મૂર્તિઓ પણ મળી આવી છે. સિંધુ ખીણના બાળકો તે વડે રમતાં હશે. દોરી ખેંચતા માથું ધૂણાવતો બળદ, એ ઉપરથી કલાનો ખ્યાલ આવે છે. ધર્મ વિષે ખાસ ખ્યાલ આવતો નથી. પણ મૂર્તિઓ ઉપરથી એમ ધારવામાં આવે છે કે આ શહેરના લોકો ધરતી દેવી તથા શિવશક્તિને પૂજતા હશે.

મૂર્તિ કલા.

મોહન જો ડેરો માંથી મળેલ પોચા આરસની એક ધ્યાનીની મૂર્તિ ઉપર રસાયણિક પ્લાસ્ટર કરેલ છે. તેનું નીચું કપાળ, આગળ પડતું નાક અને ભરાવદાર હોઠ તે સમયના માનવીનો ખ્યાલ આપે છે.

મુદ્રામાં ગાય, ઘોડો, વાઘ, મોર હાથી, હરણ આદિ આકૃતિ છે. બીજા માટીના રમકડાં મળેલ છે. તેમાં આભૂષણ ધારણ કરેલ અને મુકુટ વાળી આકૃતિ છે. બીજું આખા હાથમાં શૃંગાર પહેરેલ કોઇ ગરીબ લોકોની આકૃતિ છે.

ઇતિહાસ અને સ્થાપત્યો.

યુધિષ્ઠિરે અભિમન્યુ પુત્ર પરીક્ષિતને ગાદીશીન કરી સ્વર્ગારોહણ કર્યું. તેને આજે ૫૦૭૬ વર્ષ થયા. તે યુધિષ્ઠિર શક ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ, પરીક્ષિત થી ૬ રાજા નીચક્નુ થયો તેના વખતમાં હસ્તિનાપુરનો યમુનાના પુરથી નાશ થયો, રાજ્યધાની કોશાંબીમાં સ્થાપેલ, પરિક્ષિતથી ક્ષેમક સુધી ૨૯ રાજાઓ એ ૧૧૭૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યું, રાજ્યધાની હસ્તિનાપુર કૌશંબી, મગધ રાજ્ય બૃહદ્રથ વંશી રાજાઓ સહદેવથી રિપુજય સુધી ૧૯ રાજાઓ થયા ૧૦૦૪ વર્ષ રાજ્ય કર્યું રાજ્યધાની ગિરિવ્રજ (રાજગૃહી) રિપુરાજ્યને તેના પ્રધાન શુનકે મારી પોતાના પુત્રને ગાદી પર બેસાર્યો.

પ્રદ્યોત વંશ ઇ.સ. પૂર્વે. ૯૨૧ થી ૭૮૩.

પ્રદ્યોત થી નંદિવર્ધન સુધી ૫ રાજાઓ થયા. પ્રદ્યોત વંશે ૧૩૮ વર્ષ રાજ્ય કર્યું, રાજ્યધાની રાજગૃહી નંદિ વર્ધનનો પુત્ર શિશુનાગ ગાદી પર આવ્યો, શિશુનાગ વંશ કહેવાયો.

શિશુનાગ વંશ ઇ.સ. પૂર્વે ૭૮૩ થી ૪૨૧.

શિશુનાગ થી મહાનંદી સુધી ૧૦ રાજાઓ થયા તેણે ૩૬૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. ૧ શિશુનાગ, ૨ કાકવર્ણ, ૩ ક્ષેમધર્મા, ૪ ક્ષત્રોજ, ૫ બિંબસાર, ૬ અજાતશત્રુ, ૭ દર્ભક, ૮ ઉદયન, ૯ નંદિવર્ધન, ૧૦ મહાનંદી. આ દશ રાજાઓ એ ૩૬૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. આ વંશની રાજ્યધાની રાજગૃહિમાં હતી પણ ઉદયને ઈ.સ. પૂર્વે ૫૦૦ થી ૪૭૭ વર્ષ રાજ્ય કર્યું તેણે ગંગા અને શોણ નદીના સંગમ ઉપર પાટલીપુત્ર નામે નગર વસાવી રાજધાની ત્યાં સ્થાપી.

શિશુનાગ વંશે ૩૬૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું રાજ્યધાની રાજગૃહિ પાટલીપુત્ર

અજાતશત્રુ ઈ.સ. પૂર્વે ૫૬૨ માં ગાદી પર આવ્યો તેણે ૩૬ વર્ષ રાજ્યકર્યું ૫૩૬ માં મરણ પામ્યો.

અજાતશત્રુની પાષાણની મૂર્તિ ૮'.૮" ફુટ ઉંચી જે હાલ મથુરા સંગ્રહ સ્થાનમાં છે. નંદિવર્ધન ઇ. સ. પૂર્વે ૪૬૭ માં ગાદીપર આવ્યો. ૪૯ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. ૪૧૮ માં મરણ પામ્યો. તેની મૂર્તિ કલકત્તા સંગ્રહસ્થાનમાં છે, જે પટણા પાસેથી મળી છે. તેજ કાલિન એક સ્ત્રી મૂર્તિ ૬'.૭" ઉંચી ગ્વાલિયર રાજ્યનાં બેસનગર પાસેથી મળી છે. તે કલકત્તા સંગ્રહ સ્થાનમાં છે. એક સ્ત્રી મૂર્તિ મથુરા સંગ્રહસ્થાનમાં છે, તે મનસા દેવીના નામથી ઓળખાય છે.

આ ચારે મૂર્તિ સમકાલિન છે. ઇ. સ. પૂર્વે ૬ ઠ્ઠી શતાબ્ધિમાં પાષાણનું મૂર્તિ કામ શરૂ હતું એ આ મૂર્તિ ઉપરથી સાબિત થાય છે.

શિશુનાગ વંશી રાજાઓએ ઈ. સ. પૂર્વે ૪૨૧ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું. ઇ. સ. પૂર્વે ૪૨૧ શીશુવંશનો છેલ્લો રાજા મહાનંદી થયો. મહાનંદી પછી તેનો શુદ્ર દાસીમાં ઉત્પન્ન થયેલ પુત્ર મહાપદ્માનંદ ગાદી ઉપર આવ્યો. ત્યાંથી નંદવંશ કહેવાયો. છેલ્લા ધનનંદને મારી ચંદ્રગુપ્ત ગાદી પર આવ્યો. ઇ. સ. પૂર્વે ૩૨૧માં તેણે ગીરનાર પાસે સુદર્શન તળાવ બંધાવેલ અને પોતાનો રાજ્ય મહેલ મહાન શિલ્પ સ્થાપત્યના નમુના રૂપ બનાવ્યો હતો. તેણે ૨૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યું પછી તેનો પુત્ર બિંદુસાર ગાદી ઉપર આવ્યો. તેણે ૨૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. તેનો પુત્ર અશોક ઇ. સ. પૂર્વે ૨૭૪માં ગાદી પર આવ્યો. તેણે ૪૨ વર્ષ રાજ્ય કર્યું તેણે બુદ્ધ ધર્મ અંગીકાર કરી બુદ્ધ ધર્મના બે વિભાગ કર્યા હીનયાન અને મહાયાન. મહાયાનમાં મૂર્તિ પૂજા શરૂ કરી. તેણે અનેક સ્તુપો બનાવ્યા. સાત ભાગમાંથી બુદ્ધના અસ્તિ ૮૪ હજાર ભાગમાં વહેંચી ૮૪ હજાર સ્તુપો બનાવ્યા. તેમાં સાંચીનો સ્તુપ મૂખ્ય છે. સ્તુપ પત્થરના ઓપદાર કરવાની કલા ત્યારે સંપૂર્ણ ખીલી હતી. અશોકના પૌત્રે ગયા પાસે ગુફા કોતરાવી તેને લોમસરિસી કહે છે.

ઈ. સ. પૂર્વે ૧૮૫માં મૌર્યવંશના છેલ્લા રાજા બ્રહદ્રથને મારી તેનો સેનાપતિ પુષ્પમિત્ર ગાદી પર આવ્યો ત્યાંથી શૃંગ વંશ કહેવાયો.

શૃંગવંશ:—પુષ્પમિત્રથી દેવભૂતિ સુધી ૧૦ રાજાઓ થયા. તેણે ૧૧૩ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. ઇ. સ. પૂર્વે ૭૨ માં સત્તા અસ્ત પામી. સારનાથની જાળી શૃંગ કાલિન છે. શૃંગ કાલિન કામ ચપટું, ઓછા ઉઠાવવાળું છે. શૃંગવંશનો એક સ્થંભ સાંચીમાં છે. તેના ઉપર એક જ સિંહ છે.

શૃંગકાલિન મૂર્તિઓ ભારતના એક છેડેથી બીજા છેડા સુધી ઘણી જોવા મળે છે. અનેક ગુફાઓ કરાવી. શક રાજ્યો ઇ.સ. પૂર્વે ૭૫ માં સ્થપાયા. શક જાતીએ સિંધ, પંજાબ, તક્ષશિલા મથુરા, અને સૌરાષ્ટ્રમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું.

સાતવાહન વંશ:—ઈ.સ. પૂર્વે ૭૨ થી ઈ.સ. ૨૨૫ સુધી રાજ્ય કર્યું. દક્ષિણમાં પ્રતીષ્ઠાન (પૈઠન) રાજધાની હતી.

નાશકની કાર્લો ગુફા, કૃષ્ણગિરિ, કન્હેરીની ગુફાઓ. સાત વાહન સામ્રારાજ્યનો ખ્યાલ આપે છે. કુશાન વંશે પેશાવરમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. ઈ.સ. ૧૨૦ થી ૨૨૦ સુધી તેઓ શૈવ અને બુદ્ધ ધર્મ પાળતા. તેમાં કનિષ્ક મૂખ્ય થયો. તેણે ભવ્ય સ્તુપ, વિહારો અને મહાયાન ધર્મમાં રહી તેણે બૌદ્ધની ગાંધાર શૈલીની મૂર્તિ બનાવવાનું શરૂ કર્યું.

ગુપ્તવંશ:—ચંદ્રગુપ્તે રાજ્ય સ્થાપ્યું. સમુદ્રગુપ્તે દિગ્વિજય કર્યો. તેના સ્મરણો પ્રયાગના કિલ્લામાં સ્તંભ ઉપર કોતરેલ છે.

વિક્રમાદિત્યે શક રાજ્યનો નાશ કર્યો. તેના પરાક્રમો દીલ્હીમાં કુતુબ મિનાર પાસે લોહ સ્તંભમાં કોતરેલ છે. તે સ્તંભ તેણે કરાવ્યો છે.

ગુપ્તવંશ ઇ.સ. ૩૦૦ થી ૪૬૮ સુધી રહ્યો. ગુપ્તકાલમાં અજંટા ગુફા, નાલંદા, સારનાથ વગેરે સ્થળો અનેક મહાલયો, મંદિરો, ગુફાઓ, મૂર્તિઓ, પત્થરના સ્તુપો બનવા લાગ્યા. શિવ, વિષ્ણુ મંદિરો, અજંટા ચિત્રકામ, લોહસ્થંભ કાટ ન લાગે તેવા બનાવ્યા આ સ્થાપત્યોમાં ગાંધાર શૈલીની જરા પણ છાંટ નથી. ગુપ્તકાલ સૂવર્ણયુગ કહેવાયો.

વર્ધનવંશની:–રાજ્યધાની કનોજ. ઈ. સ. ૬૦૬. હર્ષવર્ધને નાલંદા વિદ્યાપીઠને ઘણી જ મદદ આપેલ.

ચાલુકય વંશ:–રાજ્યધાની વીજાપુર જીલ્લામાં બદામી (વાતાપી) ૬૦૮ પુલકેશી બન્ને સમાન રાજ્યો હતા બદામી ઐહોલ વિગેરે સ્થળો એ મંદિરો બાંધ્યા. બદામી તથા એલીફન્ટાની ગુફા કોતરાવી.

રાષ્ટકુટ વંશ:–ઈ. સ. ૭૫૦ ચાલુકયની સત્તા ઉખેડી નાખી. તેની રાજ્યધાની ઈલોરા પાસે હતી. ઇલોરાની ગુફાઓ તથા કૈલાસ મંદિર રાષ્ટકુટ વંશના વખતમાં થયા. ઇ. સ. ૯૭૩ સુધી સત્તા રહી.

પલ્લવ વંશ:–ઇ.સ. ૬૦૮ થી ૭૫૦ કાંચીના ભવ્ય મંદિરો, મહાબલીપુર રથ મંદિર, મદુરા મંદિર, સુંદરેશ્વર મંદિર તેમણે બંધાવ્યા.

ચોલ વંશ:– ૯૭૩ થી ૧૦૪૨ સુધી તેણે તાંજોરના ભવ્ય શિવાલય બંધાવ્યા.

ગંગા વંશ:–ભૂવનેશ્વર રાજ્યધાની. તેમણે ભૂવનેશ્વરના મંદિરો બંધાવ્યા. ઇ. સ. ૭ થી ૮ સદી.

ભેંડાઘાટ:–ચોસઠ યોગિનીઓનું મંદિર ૧૦ થી ૧૧ મી સદીમાં બંધાયું. ખાજુરાવ વિષ્ણુ મંદિરો ૯ થી ૧૦ મી સદીના છે.

શ્રવણ બેલગુલ:–ભદ્રબાહુ કેવલીની મૂર્તિ ૬૦ ફુટ ઉંચી અખંડ નક્કર પત્થર માંથી બનાવેલી છે. તેને ગોમતેશ્વર પણ કહે છે. દશમાં સૈકાની છે.

બેલુર હાલાબીડ:–૧૨ મી સદી હાલાબુડ બેલુર તથા સોમનાથપુર બંધાયેલ છે. અહીં ઐતિહાસીક સંગ્રહસ્થાન છે.

ગુર્જર રાજ્યો:–૪૦૭ મા ભટ્ટાર્ક ગુર્જરે વલ્લભીપુરમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. ઈ.સ. ૪૦૭ થી ૬૬૪. તેઓ શૈવ અને બૌદ્ધ ધર્મી હતા. તેમણે મહાન શિવાલયો તથા તાલધ્વજગિરિમાં બૌદ્ધ ગુફાઓ કોતરાવી.

ચાવડા રાજ્ય.

૬૬૪ થી ૬૯૬ પંચાસરમાં જયશિખરે રાજ્ય કર્યું. ગુર્જર પ્રદેશ ઉપર તેણે સત્તા જમાવી. ચાલુકય વંશના રાજા ભુવડના આક્રમણથી જયશિખર મરાયો અને સત્તા ૬૯૬ થી ૭૪૬ ચાલુકયવંશની સત્તા નીચે ગુજરાત ગયું. ચાલુકય વંશમાં પુલકેશી મહાન થયો. તેની રાજધાની બાદામી (વાતાપી) હતી.

ચાવડા વંશ.

જયશિખરના પુત્ર વનરાજે અણુહીલપુર પાટણ વસાવી. ગુર્જર પ્રદેશની રાજ્યધાની સ્થાપી. ઈ. સ. ૭૪૬ અને ગુજરાતમાં નર્મદાના ઉત્તરકિનારા સુધી સત્તા જમાવી. તેણે પાવાગઢ પાસે ચાંપાનેર નામે શહેર વસાવ્યું. પાટણમાં અનેક શિવાલયો બંધાવ્યા અને પંચાસરા પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર શિલગુણસૂરીશ્વરજીમ.ના ઉપદેશથી બંધાવ્યું; તેણે ૬૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું ૮૦૫માં ૧૧૦ વર્ષની ઉંમરે મરણ પામ્યો. ઈ. સ. ૯૯૮ સુધી ચાવડા વંશની સત્તા રહી પછી છેલ્લારાજા સામંતસિંહના ભાણેજ મુળરાજ સોલંકીને ગાદી આપી.

સોલંકી વંશ.

(ચાલુક્યવંશ) ઈ. સ. ૯૯૮ મૂળરાજે ગુર્જરરાજ્યને ઘણુંજ વિસ્તૃત કર્યું. નર્મદા અને તાપી વચ્ચેનો લાટપ્રદેશ જીત્યો. સૌરાષ્ટ્ર અને કચ્છમાં સંપૂર્ણ સત્તા જમાવી. તેણે સરસ્વતિના કિનારે રૂદ્રમહાલ બંધાવવાનું શરૂ કર્યું. આ સિવાય અનેક તળાવો, વાવો અને શિવાલયો બંધાવ્યા.

ભીમદેવ.

૧૦૨૨ થી ૧૦૬૪. ૧૦૨૪માં મહમદ ગીઝનવી ચડી આવ્યો. તેણે સોમનાથ મહાદેવના શિવાલયનો નાશ કર્યો. ભીમદેવે તેનો પુનરોદ્ધાર કર્યો. મોઢારા સૂર્યમંદિર બંધાવ્યું. રાણી ઉદયમતિ નામથી પાટણ પાસે પ્રખ્યાત વાવ બંધાવી જે હાલ રાણકી વાવ કહેવાય છે. તેના મંત્રી વિમળશાહે આરાસુર ઉપર કુંભારીયાના જૈન મંદિરો તથા આબુ ઉપર એક વિમળ વસહી નામની કલાત્મક ટૂંક બંધાવી.

કર્ણદેવ.

૧૦૬૪ થી ૧૦૯૪. કર્ણાવતી નગરી આશાપલ્લીના રાજા આશાભીલને મારી સાબરમતિના કિનારે અસારવા પાસે વસાવી. તેમાં કર્ણેશ્વર મહાદેવનું શિવાલય બંધાવ્યું. તેની રાણી મીનલદેવીએ વીરમગામમાં મુનસર તથા ધોળકામાં મલાવ તળાવ બંધાવ્યા.

સિદ્ધરાજ.

જયસિંહ ૧૦૯૪. થી ૧૧૪૩. તેણે માળવાના રાજા યશોવર્માને હરાવી ત્યાં આણ વર્તાવી મુળરાજે શરૂ કરેલા રુદ્રમહાલનું કામ તેણે પુરૂં કર્યું. ત્યાં સિદ્ધપુર શહેર વસાવ્યું. પાટણમાં સહસ્રલિંગ તળાવ અને ઝીંઝુવાડાનો કિલ્લો બંધાવ્યો આ સિવાય અનેક કિલ્લાઓ, તળાવો, વાવો અને શિવાલયો બંધાવ્યા.

કુમારપાળ.

૧૧૪૩ થી ૧૧૭૩ સોમનાથ શિવાલયનો પુનઃઉદ્ધાર, તારંગા હીલ ઉપર અજીતનાથનો મહાન પ્રાસાદ આ સિવાય શત્રુંજય ઉપર કુમાર કુંડ અને કુમાર વસહી બંધાવી.

૧૨૪૩ સુધી ચાલુક્ય વંશની સત્તા રહી.

વાઘેલા વંશ.

વિશળદેવ. ૧૨૪૩. થી ૧૨૬૨. તેણે ડભોઈનો કિલ્લો અને તળાવ બંધાવ્યા. તેના મંત્રી તેજપાળ વસ્તુપાળે આબુ ઉપર ભવ્ય કલાત્મક લૂણી વસહી બંધાવી. અને શત્રુંજય તથા અનેક જગ્યાએ જૈન મંદિર બંધાવ્યા. છેલ્લો રાજા કર્ણદેવ ઈ. સ. ૧૩૦૦ના દીલ્હી સુલ્તાન અલ્લાઉદ્દીનના હાથે હાર્યો અને નાસી ગયો. ગુજરાત ઉપર ઈસ્લામી રાજ્યની સ્થાપના થઈ.

પંદરમાં સૈકામાં થએલ મહારાણો કુંભો વાસ્તુ શાસ્ત્રનો ઘણોજ શોખીન હતો. તેણે શિલ્પી મંડન સુત્રધાર પાસે અનેક શિલ્પ ગ્રંથોનું સંશોધન કરાવ્યુ તેમાં મુખ્ય મંડન રાજવલ્લભ, પ્રાસાદ મંડન, રૂપમંડન, મંડનનાભાઈ ખેતાએ પ્રાસાદમંજરી, આદિ ગ્રંથો રચેલ છે અને ચિતોડનો કીર્તિસ્તંભ જે એકસો બાવીશ ફુટ ઉંચો છે અને ભવ્ય અલંકારોથી અલંકૃત દેવ, દેવીઓ, વાહન, આયુદ્ધ સહિત સેંકડો મૂર્તિઓ અને કલાકૃત્તિયુક્ત ઘાટ કામો, મૂર્તિઓ નીચે નામો કોતરેલ હોવાથી કયા દેવની મૂર્તિ છે. તેનો ખ્યાલ આવે છે. ટુંકમાં કહીએ તો મૂર્તિઓનો જીવતો જાગતો વિશ્વકોષ છે. આ કીર્તિસ્તંભ મહાન શિલ્પીકાર અને શિલ્પગ્રંથોના સંશોધનકાર મંડન સૂત્રધારે બાંધેલ છે.

ભારતીય–સ્થાપત્ય.

ભારતીય સ્થાપત્યની રચના સપ્રમાણુતા તથા કલાત્મક અંગો જોનારને મંત્રમુગ્ધ કરે છે, સ્થાપત્યની રચના સપ્રમાણુતા એ આપણા પૂર્વાચાર્યોએ રચેલાં શિલ્પગ્રંથોને આભારી છે, શિલ્પગ્રંથોમાં સામાન્યમાં સામાન્ય બાબતનું સ્પષ્ટિકરણ કરેલ છે, બારી, બારણા, ગોખલા ગવાક્ષ, દીપસ્થળ दिपालयो दक्षिण दिग्विभागे.

દિપક રાખવાનું સ્થાન જમણી બાજુ રાખવું

શિલ્પના એ આકરા સિદ્ધાંતો સપ્રમાણ અને સગવડતા તરફ દોરી જાય છે. આ સિવાય કોઠાર, સ્નાનગૃહ, હથિયારગૃહ અને પૂજાગૃહ વગેરે કયાં અને કેવીરીતે કરવા તેનું સવિસ્તાર વર્ણન વાસ્તુ શિલ્પગ્રંથોમાં છે. એક છત્રધારી ચક્રવર્તિ રાજાઓના રાજ્ય પ્રાસાદો કેવા અને શું પ્રમાણથી બનાવવા, એક લાખ ગામનો ધણી મહા માંડલિક, પચાસ હજાર ગામનો ધણી માંડલિક, દશ હજાર ગામનો ધણી મહા સામંત, પાંચ હજાર ગામનો ધણી સામંત અને ગૃહસ્થો તથા ગરીબમાં ગરીબ માણસના ગૃહો કેમ બાંધવા તેનુ સવિસ્તાર વર્ણન શિલ્પગ્રંથોમાં છે.

षडजाति गेहं तृपापर्णपट्टैर्वंशैः कटैर्वापि मृदाशिलाभिः ।
छन्नं प्रकारैः अथितंचषड् भिर्लोके प्रसिद्धयापि परिक्षणीयं ॥

છ જાતીના ગૃહોની છાદ્ય છ પ્રકારની જાણવી.

તૃણ (૧) પાંદડા (૨) પાટિયા (૩) વાંસ (૪) માટી ઇંટ (૫) પાષાણ (૬) આ પ્રમાણે ગૃહ અને છાદ્ય છ પ્રકારના છે. તેથી વિશેષ લોક રૂઢીથી જાણવું.

આ રીતે તૃણુ પલ્લવથી માંડીને રાજ્ય મહાલયો દેવ પ્રાસાદોના વિતાન શીખર બનાવવાના અનેક લક્ષણો યુક્ત રચના શિલ્પગ્રંથો જણાવે છે.

महर्षि भृगृ

नाना विधान वास्तुना यंत्राणाकल्प संपदा ।
धातुना साधना च वास्तुना शिल्प संज्ञितम् ॥

જુદી જુદી જાતની વસ્તુઓ યંત્રો યુક્તિઓ ધાતુના સાધનો એ વિષેનું વિવેચન શિલ્પગ્રંથોમાં છે.

ગૃહો, રાજ્ય મહાલયો અને દેવપ્રાસાદોથીજ શિલ્પની સમાપ્તી થતી નથી, પણ કિલ્લા, ગામો, નગરો, જળનહેરો, જળસંચય સ્થાનો, તળાવો, વાવો, કુવાઓ વિગેરે અનેકવિધ યોજનાઓ યુક્ત શિલ્પગ્રંથો છે.
માર્ગ માટે લખ્યું છે કે,

कूर्मपृष्टा मार्गभूमि कार्या प्राम्यैः सुसेतुका ।
कुर्यान् मार्गानपार्श्वखातन् निर्गमार्थजलस्य च ॥

માર્ગની સપાટી કૂર્મ પીઠ જેવી (ટેપર) મોબાર કરવી. ગામડાના માર્ગો સેતુ (પુલ) વાળા કરવાં, અને બાજુ જળ નિર્ગમ (જવામાટે) બાજુમાં ખાઈ (પાર્શ્વખાત) કરવી. અત્યારના એન્જિનિયરો એમ માને છે કે, સડક ટેપર કરવાની શોધ પશ્ચિમની છે, પણ આપણા પૂર્વાચાર્યોએ હજારો વર્ષો પહેલાં માર્ગદર્શન આપેલ છે.

मार्गान सुधाशर्करेवां धरितान प्रति वत्सरम् ।

અને દર વર્ષે કાંકરી માટી નાંખી માર્ગો દુરસ્ત કરવાં તેમ પણ સૂચન આપેલ છે.

નગરોનાં નામો.

૧ દંડક ૨ સર્વતોભદ્ર ૩ નંદ્યાવૃત ૪ પદ્મ ૫ સ્વસ્તિક ૬ પ્રસ્તાર ૭ કાર્મુક ૮ ચતુર્મુખ ૯ પ્રકર્ણિક ૧૦ પરાગ ૧૧ શ્રી પતિષ્ટિત્તા ૧૨ માહેદ્ર ૧૩ સિંહ ૧૪ વારૂણ ૧૫ નંદ ૧૬ જયંત ૧૭ દિવ્ય ૧૮ પુષ્પપુર ૧૯ પૌરૂષ ૨૦ સ્નાહ ૨૧ દંડનગર ૨૨ શઠપુર ૨૩ કમળપુર ૨૪ ધાર્મિકપુર ૨૫ મહાજ્ય ૨૬ સૌમ્ય ૨૭ શ્રીનગર ૨૮ રિપુધ્ન

કિલ્લાઓ.

(૧) ધન્વદુર્ગ ચારે બાજુ રણ હોય અને વચ્ચે શહેર હોય જ્યાં દુશ્મનો આવતા પાણી વગર પરેશાન થાય આ રીતે રક્ષાએલ તે ધન્વદુર્ગ.

(૨) જળદુર્ગ ફરતા પાણીથી રક્ષાએલ નગર.

(૩) ભૂદુર્ગ જેને કિલ્લો (દુર્ગ) બાંધેલ હોય તે.

(૪) ગિરિદુર્ગ પર્વતોથી રક્ષાએલ નગર.

(૫) મૃદુદુર્ગ માટીનો દુર્ગ.

(૬) વનદુર્ગ જંગલથી રક્ષાએલ નગર.

નગરો આ રીતે દુર્ગથી રક્ષાએલા હોય તો દુશ્મનો વિજય મેળવી શકે નહિ.

વાવના નામો

(૧) એકમુખી નંદા (૨) દ્વિમુખી ભદ્રા (૩) ત્રિમુખી જયા (૪) ચતુર્મુખી વિજ્યા આ પ્રમાણે વાવના સ્વરૂપો બતાવ્યા છે.

કુવાનાં નામો.

(૧) ચાર હસ્ત શ્રીમુખ (૨) પાંચ હસ્ત વિજય (૩) છ હસ્ત પ્રાંત (૪) સપ્ત હસ્ત દુદુંભિ (૫) અષ્ટ હસ્ત મનોહર (૬) નવ હસ્ત ચુડામણિ (૭) દશ હસ્ત દિગભદ્ર (૮) એકાદશ હસ્ત જય (૯) દ્વાદશ હસ્ત નંદ (૧૦) ત્રયોદશ હસ્ત શંકર.

કુંડનાં નામો.

૧ ભદ્ર, ૨ સુભદ્ર, ૩ નંદ, ૪ પરિઘ.

તડાગ (તળાવ)

(૧) **અર્ધચંદ્ર :** અર્ધચંદ્રાકાર આકૃતિ.

(૨) **મહાસર :** ચારે બાજુ બાંધેલ.

(૩) **વૃત :** ગોળ આકારનું

(૪) **ચતુષ્કોણ :** ચાર ખુણાવાળું.

(૫) **ભદ્ર :** વચ્ચે ચોરસ ખાચાવાળું (ભદ્રવાળુ).

(૬) **સુભદ્ર :** ભદ્ર પ્રતિભદ્રના ખાંચાવાળું.

शिल्प संहिताया दश शास्त्राणि

૧ કૃષિશાસ્ત્ર, ૨ જળશાસ્ત્ર, ૩ ખનિજશાસ્ત્ર, ૪ નૌકાશાસ્ત્ર, ૫ રથશાસ્ત્ર, ૬ વિમાનશાસ્ત્ર, ૭ વાસ્તુશાસ્ત્ર, ૮, પ્રકારશાસ્ત્ર, ૯ નગરરચના, ૧૦ યંત્રશાસ્ત્ર.

૧ **કૃષિશાસ્ત્ર :** વનસ્પતિ, પશુ પક્ષી ઉછેર રચના ગુણધર્મ.

૨ **જળશાસ્ત્ર :** જળનિગમ સંચયનાં સાધનો બનાવવાની રચના.

૩ **ખનિજશાસ્ત્ર :** જમીનમાંથી નીકળતા દ્રવ્યો માટી, પત્થર, ધાતુ, રત્નો, શુદ્ધિકરણ અને પારખવાની રીત.

૪ **નૌકાશાસ્ત્ર :** વહાણ તથા જળ વિહારનાં સાધનો બનાવવાની કળા.

૫ **રથશાસ્ત્ર :** જમીન ઉપર ચાલતા વાહનો બનાવવાની કળા.

૬ વિમાનશાસ્ત્ર : આકાશગમન માટેનાં સાધનો.

૭ વાસ્તુશાસ્ત્ર : ગુફા, ગૃહ, રાજ્યમહાલયો, દેવપ્રાસાદો.

૮ પ્રકારશાસ્ત્ર : દુર્ગ અને યુદ્ધોપયોગી સાધનો.

૯ નગરરચના : નગર, ગામ, બંદરો વિગેરેની કળા.

૧૦ યંત્રશાસ્ત્ર : ચક્રો, રહેંટો, રેંટીયા, દક્ષચક્ર, હવાચક્ર, સરણી તથા પાણી અને અગ્નિ ઉપયોગી કળા.

આ રીતે શિલ્પ સંહિતાના દશ વિભાગ છે. અને તે જુદા જુદા વિષયો પર રચાયેલ છે.

આમાંના ઘણા શાસ્ત્રો વિધર્મીઓના હુમલાથી ધર્મશાસ્ત્રો સાથે નાશ પામ્યા છે, અને કેટલાક વિદ્યા ચોરીથી, ઉધેઇનો ભોગ બની નાશ પામ્યા છે. અમુક ગ્રંથો પરંપરાગત લખાઈ આવતા હોવાથી મળી શકે છે. શેષાંશ સંશોધન કરી પુસ્તકાકારે બહાર પાડવામાં આવ્યા છે.

શિલ્પ અને મૂર્તિપૂજાની પ્રાચીનતા.

વેદ એ ભારતનો સહુથી પ્રાચીન ગ્રંથ છે. ઋગ્વેદમાંથી એવા કેટલાક ઉલ્લેખો મળે છે, જેમાં જુદા જુદા દેવોના વર્ણનો અને દેવોની મૂર્તિમંત કલ્પના તેઓના વર્ણ વાહન, આયુધો, વસ્ત્ર, આભૂષણોનાં સંપૂર્ણ વર્ણન મળે છે.

શુકલ યજુર્વેદની વાજસનેયિ સંહિતામાંથી પણ મૂર્તિવિધાન, મૂર્તિપૂજા અનુલક્ષી કેટલાક ઉલ્લેખો મળે છે. કૃષ્ણ યજુર્વેદની તૈત્તિરિય સંહિતામાં યજ્ઞયાગાદિ પ્રસંગે સુવર્ણપ્રતિમા સ્થાપન કરવાનું સૂચવેલ છે. આ ઉપરાંત દેવાલયોમાં સ્થાપન કરાતી મૂર્તિ સંબંધી પણ ઉલ્લેખો તેમાં મળે છે. આ કાળમાં દેવતાઓની મૂર્તિમંત કલ્પના કરવામાં આવતી હોવાના સ્પષ્ટ સૂચનો મળે છે. દેવાલયો બાંધવાના કેટલાક પ્રમાણો અથર્વવેદમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રૌત અને ગૃહ્યસૂત્રોમાં પ્રતિમા વિધાન અને પૂજન માટે અપ્રતિમ સાહિત્ય છે. તેમાંથી ઉપલબ્ધ થતાં મૂર્તિઓ અને મંદિરો માટેના પુરાવાઓ સૂત્રકાળમાં મૂર્તિપૂજાનો પ્રચાર વધુ ફેલાયો હોવાની પ્રતીતિ આપે છે.

બોધાયન ગૃહ્યસૂત્રમાં જુદા જુદા દેવોની પ્રતિષ્ઠા અને પૂજન અર્ચનોનાં વિધાનો વિસ્તાર પૂર્વક આપ્યાં છે. આ ઉપરાંત વિષ્ણુ મહાપુરુષ, ગણેશ, વિનાયક, આદિની મૂર્તિકલા માટેના સપ્રમાણ માહિતી પણ તેમાં રજુ કરી છે. સ્મૃતિઓએ ધર્મશાસ્ત્રોમાં પણ દેવપૂજાનો ઉલ્લેખ આપેલ છે. પતંજલિના મહાભાષ્યમાંથી મૂર્તિપૂજા અને પ્રતિમા વિધાનને મદદ કરતા કેટલાક ઐતિહાસિક પુરાવા મળે છે. તેમાં વાસુદેવ, શિવ, સ્કંદ આદિત્ય, વિષ્ણુ વિગેરે દેવોના અર્ચનનો આદેશ છે.

કૌટિલ્ય અર્થ શાસ્ત્રમાં તો નગરના મધ્યભાગે અપરાજિત, અપ્રતિહત, જયંત, વૈજયંત, શિવ, વૈશ્રવણ, અશ્વિન, વિગેરે દેવોની સ્થાપના કરવાનું જણાવ્યું છે. આજ શહેરની વિદિશાઓમાં વાસ્તુ અને મુખ્ય દ્વારો ઉપર બ્રહ્મા, ઈન્દ્ર, યમ, સેવાની(સ્કંદ) વિગેરે દેવોને પ્રતિષ્ઠા કરી બેસાડવાની નોંધ છે. આમ કૌટિલ્ય અર્થશાસ્ત્રથી આગળ ઠેઠ વૈદિક સાહિત્ય સુધીના મૂર્તિને લગતા ઉલ્લેખો વિચારતાં મૂર્તિપૂજા અને મૂર્તિવિધાન વેદકાળ જેટલું પ્રાચીન છે. આ સિવાય પુરાણો ઉપપુરાણો અને મહાકાવ્યોમાં ઠગલે અને પગલે મૂર્તિપૂજાની નોંધ છે.

પુરાણોમાં દેવપૂજા અને પ્રાસાદ

અગ્નિપુરાણ: મહર્ષિ વસિષ્ઠ અને અગ્નિનો સંવાદ છે.

અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૨૧	દેવપૂજા નિરૂપણ	૪૯	મત્સ્ય વિગેરેના લક્ષણોના વર્ણન
૨૨	સ્નાનવિધિ	૫૦	દેવી પ્રતિમાના લક્ષણો
૨૩	મૂર્તિપૂજાકથન	૫૧	સૂર્ય વિગેરે પ્રતિમાના લક્ષણો
૨૪	કુંડનિર્માણ	૫૨	ચોસઠ યોગીનીઓ વિગેરેના લક્ષણો
૨૫	વાસુદેવ મંત્રદર્શન	૫૩	લિંગ લક્ષણ
૨૬	મુદ્રાલક્ષણ	૫૪	અનેક પ્રકારના લિંગોનું માપ લક્ષણ
૨૭	દિક્ષાવિધિ	૫૫	પિંડિકા લક્ષણ
૨૮	આચર્ય અભિષેક	૫૬	દિક્પાલોના યાગનું કથન
૨૯	સર્વતોભદ્ર મંડળનો વિધિ	૫૭	અધિવાસનાનો વિધિ
૩૭	સર્વદેવ પૂજન વિધિ	૫૮	સ્નપન વિગેરેનો વિધિ
૩૮	દેવાલય નિર્માણનું ફળ	૫૯	અધિવાસનાનું કથન
૪૧	શિલાન્યાસ	૬૦	વાસુદેવ પ્રતિષ્ઠાવિધિ
૪૨	મંદિરના લક્ષણ	૬૧	દ્વાર પ્રતિષ્ઠા ધ્વજારોપણ વિગેરે વિધિ
૪૩	દેવનું સ્થાપન ભૂતશાંતિ	૬૨	લક્ષ્મી પ્રતિષ્ઠા વિધિ
૪૪	વાસુદેવ વિગેરે પ્રતિમાઓના લક્ષણ	૬૩	સુદર્શનચક્ર વિગેરે પ્રતિષ્ઠા વિધિ
૪૫	પીઠિકાલક્ષણ	૬૪	કુવા વિગેરે જલાશય પ્રતિષ્ઠા કથન
૪૬	શાલિગ્રામમૂર્તિ લક્ષણ	૬૫	સભાગૃહ મંદિર વિગેરેની સ્થાપનાનું કથન
૪૭	શાલિગ્રામ પૂજા	૬૬	સાધારણ પ્રતિષ્ઠા વિધાન
૪૮	ચોવીશમૂર્તિ સ્તોત્ર		

અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૯૧	જીર્ણોદ્ધાર વિધિ	૯૯	સૂર્યપ્રતિષ્ઠા
૯૨	વાસ્તુ પ્રતિષ્ઠા વિધિ	૧૦૦	દ્વાર પ્રતિષ્ઠા
૯૩	વાસ્તુપૂજા	૧૦૧	પ્રાસાદ પ્રતિષ્ઠા
૯૪	શિલાન્યાસ	૧૦૨	ધ્વજા રોપણુ વિધિ
૯૫	પ્રતિષ્ઠા માસ	૧૦૩	જીર્ણોદ્ધાર વિધિ
૯૬	અધિવાસનવિધિ	૧૦૪	પ્રાસાદલક્ષણુ
૯૭	શિલાપ્રતિષ્ઠા	૧૦૫	નગર વાસ્તુ નિરૂપણુ
૯૮	ગૌરી પ્રતિષ્ઠા	૧૦૬	નગર વિગેરેના વાસ્તુકથન

આ રીતે ૫૩ અધ્યાયો મૂર્તિપૂજા, પ્રતિષ્ઠા, પ્રાસાદ લક્ષણુ, વાવ કુવા આદિ પ્રતિષ્ઠા નગર પ્રતિષ્ઠા, વાસ્તુ પૂજન આદિ શિલ્પકર્મ અને દેવપૂજન આદિના છે. અગ્નિપુરાણુમાં વિશેષ દેવપૂજા અર્ચના સ્થાપન વાસ્તુ ગૃહ નગર. પ્રાસાદ લક્ષણુ શિલા વિધાન અને ન્યાસ વિગેરે વિધાનથી ભરપુર છે.

મત્સ્ય પુરાણુઃ– વૈવસ્વત મનુ અને મત્સ્ય ભગવાનો સંવાદ

અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૨૫૧	પ્રાસાદ ભવનાદીનાં નિર્માણુ વર્ણુનમ્	૨૬૧	પીઠિકા લક્ષણુ
૨૫૨	ગૃહનિર્માણુ કાલવર્ણુનમ્	૨૬૨	લિંગ લક્ષણુ
૨૫૩	ભવન નિર્માણુ વર્ણુનમ્	૨૬૩	દેવ પ્રતિષ્ઠા વિધિ
૨૫૪	સ્તમ્ભમાન નિર્ણુય વર્ણુનમ્	૨૬૪	દેવ પ્રતિષ્ઠા વિધિ
૨૫૫	ભવન નિર્માણુ વર્ણુનમ્	૨૬૫	દેવ પ્રતિષ્ઠા વિધિ
૨૫૮	દેવાકારપ્રમાણુ વર્ણુનમ્ દેવતાઓની પ્રતિમાના લક્ષણુ વર્ણુન	૨૬૬	દેવ પ્રતિષ્ઠા વિધિ
૨૫૯	દેવકાર પ્રમાણુ વર્ણુન અર્ધનારીશ્વરાદિ મૂર્તિ વર્ણુનમ્	૨૬૭	પ્રાસાદ પ્રતિષ્ઠા વિધિ
૨૬૦	નાનાદેવ પ્રતિમા વર્ણુનમ્ પ્રભાકર (સૂર્ય આદિ પ્રતિમાના લક્ષણુ)	૨૬૮	પ્રાસાદ વિધિ
		૨૬૯	મંડપ લક્ષણુ વર્ણુનમ્

આ રીતે ૧૭ અધ્યાય મત્સ્ય પુરાણુમાં શિલ્પ સ્થાપત્ય, દેવ પ્રતિષ્ઠા અને લક્ષણુ આદિ વર્ણુન યુક્ત છે.

શ્રી નારદ પુરાણઃ– નારદ અને સનન્દનો સંવાદ પૂર્વ ભાગ પ્રથમપાદ

અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૧૨	તડાગ, કુવાનો મહિમા	૬૨	દેવપૂજન વિધિ
૧૮	વિષ્ણુ મંદિરમાં ધ્વજારોપણ વિધિ		

पूर्व भाग द्वितीय पाद त्रिस्कन्ध ज्योतिषका संहिता प्रकरण

શુભ અશુભયોગો ગૃહખનન શિલાન્યાસ ગૃહ પ્રવેશ પ્રતિષ્ઠા આદિ મુહૂર્તોનું સંપૂર્ણ વિવરણ મૂર્તિ–પ્રતિમા–વિકાર દોષો વિવિધ વિકાર પંચદેવપૂજા દેવપૂજન વિધિ.

બ્રહ્મ પુરાણ:– બ્રહ્મા સ્વયંભૂઋષિ સંવાદ–લોમહર્ષણ મુનિવૃંદ

અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૫૦	પ્રતિમોત્પતિ કથનમ્	૫૧	શુભ મુહૂર્તે મૂર્તિ ત્રયાણાં સ્થાપનમ

શ્રી માર્કણ્ડેય પુરાણુ:– માર્કણ્ડેય અને જૈમિનિ સંવાદ

અધ્યાય ૭૮ થી ૯૦ દેવી ઉત્પત્તિ તથા ઇંદ્ર, અગ્નિ આદિ દેવોએ કરેલ સ્તુતિ પૂજન અર્ચન.

શ્રીલિંગ પુરાણઃ– શિવ નારદ સંવાદ.

પૂર્વાર્દ્ધ		ઉત્તરાર્દ્ધ	
અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૭૩	શિવપૂજા માહાત્મ	૧૯	શિવપૂજા વિધિ વર્ણન
૭૪	નાનાવિધ શિવલિંગોના વર્ણન	૨૪	શિવપૂજાના વિધાન
૭૫	શિવ અદ્વૈત વર્ણન	૪૬	રૂદ્રાદિ દેવતાઓની પ્રતિષ્ઠા
૭૬	મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા ફલ વર્ણન	૪૭	લિંગ મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા
		૪૮	સર્વ દેવતાઓ પ્રતિષ્ઠા
		૪૯	અઘોરેશ પ્રતિષ્ઠા

કૂર્મ પુરાણુ ભાગ ૧:– કૂર્મ સ્વરૂપ ભગવંત વિષ્ણુ નારદ સંવાદ.

અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૧૧	દેવી અવતાર વર્ણન	૨૬	લિંગ ઉત્પતિ પૂજન વિધિ
૧૨	દેવી મહાત્મ દેવી સહસ્રનામ સ્તોત્ર		

વામન પુરાણુ ભાગ ૧ :– નારદ પુલસ્ત્યનો સંવાદ.

અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૧૮	દેવી મહાત્મ	૪૫	લિંગ મહાત્મ્ય
૪૪	બ્રહ્માદિ દેવકૃત શિવસ્તુતિ		

કૂર્મ પુરાણુ ભાગ ૨ :– અધ્યાય ૮૧ વામન પૂજા અને દેવ સ્તુતિ

ગરૂડ પુરાણુ ખંડ ૧ :– વિષ્ણુ ગરૂડ સંવાદ

અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૧૧	વિષ્ણુધ્યાન અને સૂર્યાર્ચન	૧૯	શાલિગ્રામ લક્ષણુ
૧૨	મૃત્યુંજયાર્ચન	૨૦	વાસ્તુયોગ વિધિ
૧૩	શિવાર્ચન	૨૧	પ્રાસાદ લક્ષણુ
૧૪	કૃષ્ણુ પૂજન	૨૨	સર્વ દેવ પ્રતિષ્ઠા
૧૮	બ્રહ્મ ધ્યાન		

ગરૂડ પુરાણુ ખંડ ૨ :– અધ્યાય ૧૦૬ વિષ્ણુ પૂજા

ભવિષ્ય પુરાણુ ખંડ ૧ :– કૃષ્ણુદ્વૈપાર્ચન સુત સંવાદ

અધ્યાય ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫. સત્યનારાયણુ કથા પૂજન

બ્રહ્મવૈવર્ત્ત પુરાણુ ભાગ ૧ :– બ્રહ્મા નારદ સંવાદ

અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૨	દેવી ઉત્પતિ	૨૩	સાવિત્રી પૂજા વિધાન
૪	સરસ્વતી પૂજા વિધાન	૩૩	કુંડના માન લક્ષણુ
૮	પૃથ્વી પૂજા મંત્ર, પૃથ્વી સ્તોત્ર મંત્ર	૬૪	દુર્ગા પૂજા ક્રમ
૯	ભૂમિદાન ફલ	૮૯	ભાસ્કર પૂજનં

બ્રહ્મવૈવર્ત્ત પુરાણુ ભાગ ૨ :– અધ્યાય ૨૧ ગણેશ પૂજા વર્ણુન

શ્રીમદ્ ભાગવત :– વ્યાસ સુત સંવાદ

સ્કંધ ૨ અધ્યાય ૩ :– નાના વિધકામે નાના દેવોની પૂજા ઉપાસના

પદ્મપુરાણુ :– ભીષ્મજી અને પુલસ્ત્યજીના સંવાદ

સૃષ્ટિખંડ :– સૂર્ય પૂજા, આદિત્યશયન, તડાગની પ્રતિષ્ઠા શ્રી રામના હસ્તે ગંગા તટ પર શ્રી વામન ભગવાનની સૂવર્ણુ મૂર્તિ જે ઇંદ્રિજીત અમરાપુરીથી ઇંદ્રપર

દિગવિજય કરી સૂવર્ણ મૂર્તિ લાવેલ તે વિભિષણે રામને આપી તેની ગંગા તટે સ્થાપના કરી. ગણેશજીનો મહિમા સ્તુતિ પૂજાનું ફળ.

વિષ્ણુ સંહિતા :— ઔપમન્યવઃ સિદ્ધ સંવાદ

અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૧૨	ભૂમિ લક્ષણ	૧૯	પ્રતિષ્ટાનન્તર વિધિ
૧૩	પ્રાસાદ વિધિ	૨૦	ઉત્સવ વિધિ
૧૪	બિંબ લક્ષણ	૨૧	યાત્રા
૧૫	પ્રતિષ્ઠા પંચકમ્	૨૨	બલિદાન વિધિ
૧૬	બિંબ શુદ્ધિ	૨૩	વિશ્વાર્ચનમ્
૧૭	અધિવાસ	૨૪	જીર્ણોદ્ધાર
૧૮	પ્રતિષ્ટા વિધિ		

વિષ્ણુધર્મોત્તર પુરાણ :— માર્કંડેય અનુરૂદ્ધ અને ઓખા પુત્ર વજ્રનાભ સંવાદ

અધ્યાય	વિષય	અધ્યાય	વિષય
૩૮	પ્રતિમા લક્ષણાધ્યાય	૯૫	પ્રતિષ્ઠા કલ્પે શલ્યોદ્ધારનામ
૪૪ થી ૮૫	સમસ્તદેવો રૂપ લક્ષણ વિધાન	૯૬	પ્રતિમા પ્રતિષ્ઠા
૮૬	પ્રાસાદ લક્ષણમ્	૯૭	પ્રતિષ્ઠા કલ્પે દિક્ષાન્યાસ
૮૭	સર્વતોભદ્ર પ્રાસાદ લક્ષણમ્	૯૮	પ્રતિષ્ઠા કલ્પેતોરણાધ્યાય
૮૮	સામાન્ય પ્રાસાદ લક્ષણમ્ દ્રવ્યસાધનાની	૯૯	અર્ધ્યપાદ્ય પંચગવ્ય વિધિ
૮૯	દ્વાર પરીક્ષા	૧૦૦	અચૌશૌચાધ્યાય
૯૦	શિલા પરીક્ષા	૧૦૧	અધિવાસનાધ્યાય
૯૧	ઇષ્ટકા પરીક્ષા	૧૦૨	જીવાવાહનાધ્યાય
૯૨	વજ્રલેપનમ્	૧૦૩	દેવસંઘાવાહનમ્
૯૩	ભૂમિપરિક્ષા	૧૦૪	દેવદિશા આવાહ્નમ
૯૪	બ્રહ્મશિલાન્યાસ	૧૧૦	પ્રતિષ્ઠાધ્યાય

પ્રકાશક શ્રી દક્ષકુમાર નંદલાલ સોમપુરા શ્રી સિદ્ધાચલ શણગાર ચતુર્વિંશતિ પ્રાસાદના કામનું નિરક્ષણ કરી રહ્યાં છે.

આભાર દર્શન

નીચેના ગ્રંથોની લીધેલ સહાય બદલ ગ્રંથ સંપાદકોનો આભાર

૧ રાજવલ્લભ
૨ શિલ્પદિપક
૩ જ્ઞાનપ્રકાશ દીપાર્ણવ
૪ શિલ્પરત્નાકર
૫ અપરાજિત્તપૃચ્છા
૬ વાસ્તુસાર પ્રકરણ
૭ પ્રાસાદમંડન
૮ કશ્યપશિલ્પ
૯ કલ્યાણકલિકા
૧૦ વાસ્તુપ્રતિષ્ઠા
૧૧ વાસ્તુશાંતિ
૧૨ બાલબોધજ્યોતિષ
૧૩ ક્ષીરાર્ણવ
૧૪ સમરાંગણ સૂત્રધાર
૧૫ અગ્નિપુરાણ
૧૬ મુહૂર્તમાર્તંડ
૧૭ મુહૂર્ત ચિંતામણી
૧૮ વાસ્તુરત્નાકર
૧૯ નિર્વાણકલિકા
૨૦ પ્રાસાદતિલક

ઉપરના ગ્રંથોની સહાય લેવા બદલ સંપાદકોનો હું ઋણી છું અને આભાર માનું છું. આ ગ્રંથનુ શુદ્ધિકરણ તથા પ્રૂફ જોવા માટે સાહિત્યાચાર્ય, જ્યોતિષતીર્થ શ્રી બાલકૃષ્ણ નર્મદાશંકર બધેકાજીનો પણ હું ઋણી છું અને તેમનો આભાર માનું છું

આ પુસ્તકના સુંદર છાપકામ માટે ભરત પ્રિન્ટરીના માલીક કાંતિલાલ ડી. શાહ તથા તેમના સુપુત્રો કિરીટકુમાર કે. શાહ અને ભરતકુમાર કે. શાહનો પણ આભાર માનું છું

સંપાદકના ગ્રંથાલયમાં સંગ્રહિત શિલ્પ–પુરાણો આદિ ગ્રંથોની નોંધ.

હસ્ત લેખીત

૧ રાજવલ્લભ
૨ પ્રાસાદ મંડન.
૩ રૂપ મંડન
૪ દેવતા મૂર્તિપ્રકરણ.
૫ નિર્દોષ વાસ્તુ.
૬ ક્ષીરાર્ણવ

પ્રકાશિત ગ્રંથો.

૧ શિલ્પ રત્નાકર
૨ રાજવલ્લભ
૩ જ્ઞાન પ્રકાશ દીપાર્ણવ
૪ ક્ષીરાર્ણવ
૫ પ્રાસાદ મંડન હિંદી
૬ પ્રાસાદ મંડન ગુજરાતી
૭ બૃહદ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ ૧
૮ બૃહદ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ ૨
૯ બૃહદ શિલ્પ શાસ્ત્ર ભાગ ૩
૧૦ વાસ્તુ સાર પ્રકરણ
૧૧ અપરાજિત પૃચ્છા
૧૨ શિલ્પ દિપક
૧૩ દેવતા મૂર્તિપ્રકરણ
૧૪ રૂપ મંડન

૧૫ વૈખાન સાગસ
૧૬ વિષ્ણુ સંહિતા
૧૭ તત્વનિધિ
૧૮ શિલ્પ શાસ્ત્ર
૧૯ સાહિત્ય સંમેલન
૨૦ નૃત્ય ભારતી
૨૧ નૃત્ય મંજરી
૨૨ વિષ્ણુ ધર્મોત્તરપુરાણ
૨૩ પરિમાણ મંજરી
૨૪ કશ્યપ શિલ્પ
૨૫ શિલ્પરત્ન
૨૬ પ્રાસાદ મંડન રાજવલ્લભ
૨૭ ગૃહ વિધાન
૨૮ પ્રશ્નોતર રત્નચિંતામણી
૨૯ વાસ્તુ વિદ્યા
૩૦ ઈશાન દેવ ગુરૂ પદ્ધતિ
૩૧ કૈશરાદિ પ્રાસાદ
૩૨ ભારતીય શિલ્પ સ્થાપત્ય
૩૩ મંડન કુંડ સિદ્ધિ
૩૪ અખિલ શ્રેયાર્થ ચિંતામણી
૩૫ કલ્યાણ કલિકા ભા. ૧
૩૬ કલ્યાણ કલિકા ભા. ૨
૩૭ લઘુ શિલ્પ આયતત્ત્વ
૩૮ ભારતીય મૂર્તિ કલા
૩૯ સુલભ વાસ્તુ શાસ્ત્ર
૪૦ કલા ચિંતન
૪૧ વાસ્તુ રાજવલ્લભ
૪૨ વાસ્તુ મુક્તાવલી
૪૩ શિલ્પ ચિંતામણી
૪૪ વાસ્તુ પ્રતિષ્ઠા સંગ્રહ
૪૫ પ્રાસાદ મંડન સંસ્કૃત
૪૬ પ્રતિમા લક્ષણ
૪૭ વાસ્તુ સારિણી
૪૮ વાસ્તુ રત્નાકર
૪૯ શિલ્પ ચિંતામણી ભા. ૧ થી ૫.
૫૦ વિશ્વકર્મા શિલ્પ શાસ્ત્ર
૫૧ ભારતીય વાસ્તુ કલા
૫૨ ઇમારત બાંધકામ
૫૩ વાસ્તુ વિદ્યા
૫૪ વિશ્વકર્મા વિદ્યા પ્રકાશ
૫૫ પરિકર સમિક્ષા
૫૬ કચ્છનું સંસ્કૃતિ દર્શન
૫૭ અમદાવાદ સર્વ સંગ્રહ
૫૮ મૂર્તિ પૂજા
૫૯ જાતકાલંકાર
૬૦ બૃહદ ધારણા યંત્ર
૬૧ મુહૂર્ત ચિંતામણી
૬૨ મુહૂર્ત માર્તંડ
૬૩ આરંભ સિદ્ધિ
૬૪ દિન શુદ્ધિ દીપિકા
૬૫ વેધ વાસ્તુ
૬૬ પ્રાસાદ તિલક
૬૭ દુર્ગ વિધાન
૬૮ ભારતીય શિલ્પ સંહિતા
૬૯ અગ્નિ પુરાણ સંસ્કૃત
૭૦ અગ્નિ પુરાણ ગુજરાતી
૭૧ વિષ્ણુ પુરાણ
૭૨ બ્રહ્મ પુરાણ ભા. ૧.
૭૩ બ્રહ્મ પુરાણ ભા. ૨.
૭૪ બ્રહ્માંડ પુરાણ ભા. ૧
૭૫ બ્રહ્માંડ પુરાણ ભા. ૨
૭૬ મત્સ્ય પુરાણ ભા. ૧
૭૭ મત્સ્ય પુરાણ ભા. ૨
૭૮ પદ્મ પુરાણ
૭૯ નારદ પુરાણ
૮૦ ગરૂડ પુરાણ ભા. ૧

૮૧ ગરૂડ પુરાણુ ભા. ૨
૮૨ ભગવતિ ભાગવત પુરાણુ
૮૩ શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણુ
૮૪ નારદીય મનુ સંહિતા
૮૫ બ્રહ્મ વૈવર્ત્ત પુરાણુ ભા. ૧
૮૬ બ્રહ્મ વૈવર્ત્ત પુરાણુ ભા. ૨
૮૭ શિવ પુરાણુ ભા. ૧
૮૮ શિવ પુરાણુ ભા. ૨
૮૯ વાયુ પુરાણુ ભા. ૧
૯૦ વાયુ પુરાણુ ભા ૨
૯૧ ભવિષ્ય પુરાણુ ભા. ૧
૯૨ ભવિષ્ય પુરાણુ ભા. ૨
૯૩ વામન પુરાણુ ભા. ૧
૯૪ વામન પુરાણુ ભા. ૨
૯૫ લિંગ પુરાણુ
૯૬ મારકંડેય પુરાણુ
૯૭ અથર્વ વેદ ભા. ૧
૯૮ અથર્વ વેદ ભા. ૨
૯૯ ગુજરાતનું મૂર્તિવિધાન
૧૦૦ કલા સૃષ્ટિ
૧૦૧ સ્થાપત્ય કલા મિમાંસા
૧૦૨ પ્રતિષ્ઠા સાર સંગ્રહ
૧૦૩ બીમ્બ પ્રવેશ ભા. ૧
૧૦૪ બીમ્બ પ્રવેશ ભા. ૨
૧૦૫ નારદિય યમ સંહિતા
૧૦૬ એકાદશ ઉપનિષદ
૧૦૭ સામવેદ સંહિતા ભા. ૧
૧૦૮ સામવેદ સંહિતા ભા. ૨
૧૦૯ કૂર્મ પુરાણુ ભા. ૧
૧૧૦ કૂર્મ પુરાણુ ભા. ૨
૧૧૧ નિર્વાણુ કલિકા
૧૧૨ આચાર દિનકર
૧૧૩ પ્રાસાદ મંજરી
૧૧૪ અખીલ શ્રેયાર્થ ચિંતામણી
૧૧૫ ભારતીય મૂર્તિકલા
૧૧૬ ગુજરાત મૂર્તિ વિધાન
૧૧૭ ધી શીલીંગ ઇન ધી ટેમ્પલ ઓફ ગુજરાત
૧૧૮ પ્રાસાદ તિલક
૧૧૯ ભારતીય શિલ્પ સંહિતા

નિવેદન

સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસના અનુશીલનમાં શિલ્પ સ્થાપત્ય વાસ્તુ વિદ્યા, ગૃહ પ્રાસાદ, મૂર્તિવિધાન વિગેરેનો અભ્યાસ આવશ્યક છે. શિલ્પના અનેક ગ્રંથો બહાર પડયા છે. પણ સરળ અને કડીબંધ શૈલી હોય તો સામાન્યમાં સામાન્ય કાર્યરત સમજી શકે. અને તેનો સરળ રીતે ઉપયોગ કરી શકે. તે માટે આ શિલ્પસ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ નામનો શિલ્પગ્રંથ બહાર પાડવાની કલ્પના મારા દીલમાં થઈ અને તેને મૂર્તરૂપ આપી આપની પાસે સહર્ષ રજુ કરૂં છું. આપ સદ્‌ઉપયોગ કરશો અને વિશેષ માણુસો લાભ લેશે તો મારો પરિશ્રમ યથાર્થ ગણાશે. આપ દોષો નહિ જોતાં ગુણ ગ્રાહી બની સારાંશ ગ્રહણ કરશો એવી અભિલાશા.

શિલ્પસ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામના અધ્યાયો.

પ્રથમ અધ્યાય ભૂમિપરીક્ષા :– શુભાશુભ ભૂમિ, પ્લવભૂમિ, જીવીત મૃતભૂમિ, બીજી અનેક રીતે ભૂમિ પરીક્ષા શલ્યશોધન વિગેરે.

અધ્યાય બીજો હસ્તપ્રમાણ :– હસ્તની ઉત્પત્તિ, રજરેણુથી જવ અને અંગુલ પ્રમાણ, જેષ્ટ, મધ્ય અને કનિષ્ટ હસ્ત પ્રમાણ, જેષ્ટ, મધ્ય અને કનિષ્ટ હસ્તનો ઉપયોગ કયાં કયાં કરવો. હસ્તના દેવો, હસ્તપૂજન, પૂજન પછી હસ્ત ગ્રહણ વિધિ.

અધ્યાય ત્રીજો વાસ્તુ પદાધિકાર:– વાસ્તુપુરૂષની ઉત્પત્તિ, તેના પદો એકથી સહસ્ત્ર પદ સુધીનાં ૧૧ વાસ્તુપદ વિભાગ કયાં કયાં અને કયા પદથી વાસ્તુનું પૂજન કરવું.

અધ્યાય ચોથો વાસ્તુ પૂજનવિધિ :– ગણેશ પૂજન, વાસ્તુના ૪૫ દેવો તથા બહાર દિશાના આઠ દેવોનું વિધિ સહિત પૂજન, બલી આદિથી વાસ્તુ શાંતિ પ્રયોગ, ગૃહારંભ મુહૂર્ત, ખનન મુહૂર્તો, દિશા નિર્ણય આદિ વિષયો ખુબ છણાવટથી જણાવેલ છે.

અધ્યાય પાંચમો સૂત્રારંભ :– કીલક રોપણ વિધિ, ભૂપૂજન, ખનન આદિ વિષયો સમજી શકાય તે રીતે પૂજનવિધિ સહિત આપેલ છે.

અધ્યાય છઠ્ઠો શિલાન્યાસ :– ગૃહારંભ શિલાન્યાસ વિધિ, પ્રાસાદ, નંદા આદિ શિલા, દિશા નિર્ણય વિગેરે વિધિ વિધાન સહિત આપેલ છે.

અધ્યાય સાતમો આયતત્વાધિકાર :– આય, નક્ષત્ર, ગણચંદ્ર, આ રીતે ૨૧ અંગોની ગણત્રી અને ફલાધિશ.

ક્ષ મા પ ના....

શિલ્પસ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ પૂર્વાર્ધ આપની સેવામાં રજુ કરૂં છું. તેમાં અનેક ત્રુટી તથા ભૂલો હશે તે બદલ આપ સૂચના કરશો, તો બીજી આવૃતિમાં સુધારવામાં આવશે. આપ ગુણ ગ્રાહી બની અવગુણ સામું ન જોતાં હંસવૃતી રાખશો સજ્જન-જનો સારી વસ્તુને સત્કારે છે જેમ શંકર ચંદ્રને શીર પર ધારણ કરે છે અને રાહુ તેનો ગ્રાસ કરે છે.

ભારતીય શિલ્પ–વાસ્તુશાસ્ત્ર ભારતી–વાસ્તુ–કલાના મુકુટમણિ નહિ પણ સર્વસ્વ છે. ભારતીય સ્થાપત્યની મૂર્તિમંત વિભૂતિ દેવ પ્રાસાદો છે. પ્રાસાદ રચના જગતી–વેદીથી પ્રારંભ થઇ શિખર શિખાસુધી સમાપ્ત થાય છે.

માનવ સભ્યતાના વિકાસ આધ્યાત્મિક આદિદૈવિક અને બૌદ્ધિક, માનસિક તથા કાલ્પનિક આદિ વિભિન્ન સાંસ્કૃતિક પ્રગતિઓમાં વાસ્તુ કલાત્મક કૃતિયો એક પ્રકારની સર્વાતિ-શાઈની સ્મૃતિઓ છે. આકૃતિયો ઈષ્ટિકા, પાષાણ આદિ ચિર સ્થાયી દ્રવ્યોથી આવદ્ધ બની યુગ–યુગ સુધી સાંસ્કૃતિક વિકાસના પરમ નિર્દશન નહિ પણ પસ્તુત કરે છે. વરન્ પ્રાચીનશ સાંસ્કૃતિક વૈભવના પ્રત્યક્ષ ઇતિહાસ ઉપસ્તિ કરે છે. પ્રત્યક્ષ દેશ અને જાતિની વાસ્તુ કૃતિઓમાં તે દેશીય અને તે જાતિય વિશેષતાની છાપ રહે છે.

ભારતીય વાસ્તુ કલાની સર્વ પ્રમુખ વિશેષતા તેની આધ્યાત્મ નિષ્ઠા છે. આપણી વાસ્તુ કલા વિશેષે કરી મંદિર નિર્માણમાં પ્રણુમી વૃદ્ધિગત થઇ મંદિરના ઉત્તુંગ શિખર સમાન થઈ. આ આધારભૂત અધ્યવસાય–પ્રયોજન ભારતીય જન–સમાજની ધાર્મિક ચેતના અને વિશ્વાસના મૂર્ત સ્વરૂપ પ્રદાન કરે છે, પ્રતીકત્થની કલ્પન નથી. આ દેશના દર્શન એ પૂરાણમાં પ્રતિષ્ઠાપિત તત્વોના રહસ્યો નિમિત્તે છે. મંદિરના નિર્માણમાં જન–સમાજના ધાર્મિક ઉપચેતનાથી મળતી નિષ્ઠામાં દેવમિલનની ભાવના સર્વે પ્રધાન છે.

મંદિરના પીઠ, કલેવર અને ઉત્તંગ શિખર આકાર, વિસ્તાર તથા ઉપસંહાર એ ઈશ્વરી ભાવનાનું પ્રતિક છે. મંદિરોના મંડપો અલંકૃત પૂજા–ગૃહો નિર્માણની એ ભાવના સર્વદા જાગૃત રહે અને વૃદ્ધિગત બનતી રહે. પ્રાસાદ–વાસ્તુની રૂપરેખામાં હોતો તત્વ વિચિત્ર છે. પ્રાસાદના ઉત્તંગ શિખર દેવત્વની ખોજ માનવ પ્રયાસના પ્રતિક છે. માન-વમાં દેવત્વનો વિકાસ સ્થાપિત કરે છે. હિંદુ સ્થાપત્યના સર્વપ્રાસાદ સર્વાંગી દષ્ટિકોણથી અતિરિક એક ધાર્મિક વ્યવહારિક દષ્ટિકોણ પણ છે. જન ધર્મની આસ્થાના પરિવાચક અને પરંપરા પુરાણોની પુણ્ય ભૂમિપર પલ્લવિત છે. મંદિર નિર્માણવાળી કૂપ અને તડા-ગાદિ સમાન પૂર્ત–ધર્મની સંસ્થા છે. વ્યવહારિક રૂપમાં પરોપકારાર્થ પણ ધર્માર્થે સમીક્ષા છે. પ્રાયઃ સર્વ ધર્માચાર્યોએ પરોપકારાર્થે નિર્મિત પ્રાસાદ તડાગાદિનો મહિમા ગાયો છે.

સંપાદકનો પરિચય

સંવત ૧૯૬૫ના માર્ગશિર્ષ શુક્લ ૧ ભોમવારે જન્મ થયો પિતાશ્રી ચુનીલાલ વેલજી કશ્યપ ગોત્ર સોમપુરા બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિ.

શિલ્પ સ્થાપત્ય એ પરંપરાગત ઉતરતો આવેલ વારસો છે. જશકરણ એ અમારા પ્રપિતામહ જેમણે શત્રુંજય ઉપર ઉત્તંગ શિખરથી શોભી રહેલ ચૌમુખ પ્રાસાદની રચના કરી અને ૧૮૯૨માં સંપૂર્ણ કર્યું, અમારા પિતામહ વેલજી જેણે અનેક પ્રાસાદોની રચના કરી તેમાં પાલીતાણા શહેરમાં દિગંમ્બર મંદિર, બોટાદ પાસે ગઢડા, પાળી આદ, અળાઉ જૈનમંદિર આદિ. વેરાવળ પાસે જૈન પ્રાસાદ રચના, શામળાજી જીર્ણોદ્ધાર, કુંડલા પાસે ગાધકડા જૈન મંદિર ભાવનગર પાસે વરતેજ જૈન દેરાસર આટલી માહિતી તો મળે છે. પિતાજી ચુનીલાલ જેમણે કચ્છ વાગડમાં પ્લાસવા ફતેગઢ, બેલા સૌરાષ્ટ્રમાં ઝીંઝુવાડા, દસાડા, માંડલ, પાટડી આદિ કામોના જીર્ણોદ્ધાર કર્યાં આ સિવાય બીજા અનેક કામો કરેલ.

ગુજરાતી ચાર ધોરણ અભ્યાસ કર્યા પછી કૌટુમ્બીક સંજોગોને લઇ શિલ્પ કામમાં જોડાવાની જરૂર પડી. ધંધાદારી પ્રેકટીકલ જ્ઞાન, સાથે શિલ્પગ્રંથોનો ૧૫ વર્ષે અભ્યાસ શરૂ કર્યો અને ૧૮ વર્ષની વયે સ્વતંત્ર બીલ્ડીંગ કોન્ટ્રાકટના કામ શરૂ કર્યાં પાલીતાણામાં જુનું શ્રાવિકાશ્રમ જે હાલ સમરથ ભુવન કહેવાય છે. ચાંદ ભુવન, ખુશાલ ભુવન, દિગંમ્બર ધર્મશાળા, ખોજાની મસ્જીદ આદિ બીલ્ડીંગ વર્ક કર્યાં. રાજ્યમહેલ, હવા-મહેલમાં કેટલુંક કામ કર્યું આ ગામમાં બીલ્ડીંગના કામો ઘણા કર્યા અને પછી પ્રાસાદો બાંધવાનું કામ શરૂ કર્યું નીચે મુજબ આજ સુધી પ્રાસાદ સ્થાત્યના કામો અને જીર્ણો-દ્ધારોના કામો કર્યા તેની નોંધ—

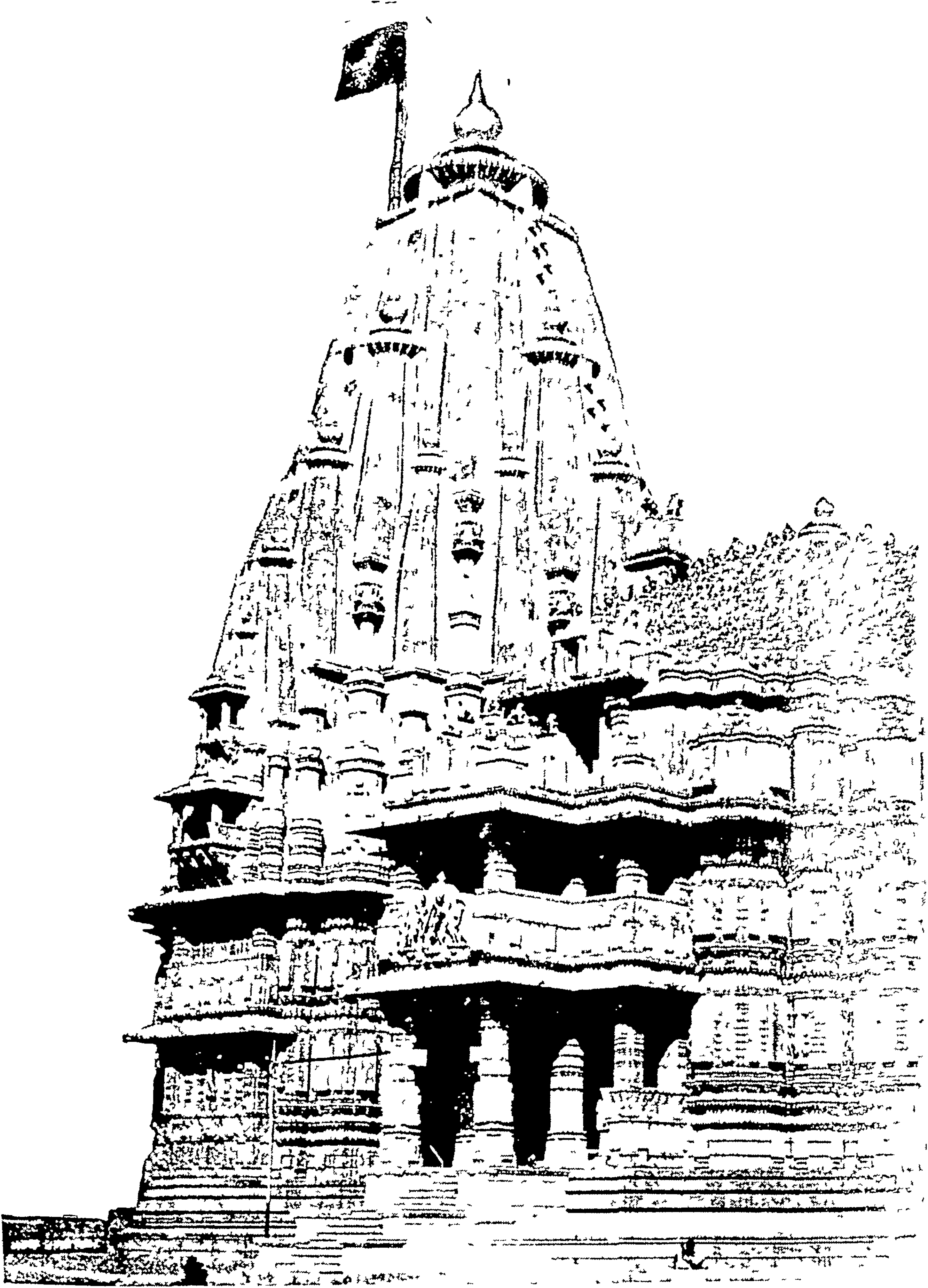
નૂતન પ્રાસાદ શિલ્પ સ્થાપત્યો

શિલ્પાચાર્ય નંદલાલ ચુનીલાલ સોમપુરા.

૧	દાલોદ જૈન દેરાસર	(ઉત્તર ગુજરાત)
૨	રીબડા શિવાલય	(ઉત્તર ગુજરાત)
૩	કદમગિરિ પૂર્વતરફનો પ્રાસાદ	(ભાવનગર જીલ્લો)
૪	જિનદત્તસૂરીશ્વરજી મંડપ	(પાલીતાણા બાબુનીટુંક)
૫	દીપાચંદજી મહારાજ સ્મારક	પાલીતાણા
૬	મોતીલાલ ન્હાલચંદ દેરાસર	પાલીતાણા મોતીશાટુંક શત્રુંજય
૭	શ્રાવિકાશ્રમ જૈન દેરાસર (જુનું)	પાલીતાણા

૮	નરશી કેશવજી જૈન દેરાસર	પાલીતાણા
૯	રામદાસ સ્વામી મંદિર	પાલીતાણા
૧૦	ગોહડીયા મહારાજ મંદિર	પાલીતાણા
૧૧	હનુમાન મંદિર	પાલીતાણા
૧૨	પુંડરીકસ્વામી જૈન મંદિર	અમરેલી
૧૩	સાવરકુંડલા જૈન મંદિર	સાવરકુંડલા
૧૪	ખહારકોટ મહાવીર સ્વામી જૈન દેરાસર	વેરાવલ
૧૫	સીમંધરસ્વામી દિગમ્બર જૈન દેરાસર	સોનગઢ
૧૬	સમવસરણ દિગમ્બર જૈન દેરાસર	સોનગઢ
૧૭	સંન્યાસ આશ્રમ શિવાલય લક્ષ્મીનારાયણ અને જગદ્‌ગુરૂ શંકરાચાર્ય મંદિર	વિલેપાર્લે (વેસ્ટ) મુંબઇ
૧૮	ઘેલા સોમનાથ મહાદેવ પ્રાસાદ	જસદણ સ્ટેટ
૧૯	શ્રી શાન્તિનાથ જૈન દેરાસર	વઢવાણ સીટી
૨૦	શ્રી શિતળનાથ જૈન દેરાસર	વઢવાણ સીટી
૨૧	હલરા જૈન દેરાસર	હલરા (કચ્છ વાગડ)
૨૨	અલીયાબાડા જૈન દેરાસર	જામનગર
૨૩	પાનેલી જૈન દેરાસર	પોરબંદર
૨૪	બોટાદ જૈન દેરાસર	બોટાદ
૨૫	શ્રી પાર્શ્વનાથજી જૈન દેરાસર	સદર રાજકોટ
૨૬	શ્રી યશોવિજયજી સ્મારક મંદિર	ડભોઈ
૨૭	ચોવીશ જીનાલય (વાસુપૂજ્યસ્વામી)	સુરેન્દ્રનગર
૨૮	મંડપ ષટ્ દર્શન મંદિર	સુરેન્દ્રનગર
૨૯	મહેતાપોળ નેમનાથ પ્રાસાદ	વડોદરા
૩૦	લલીયાણા જૈન દેરાસર	(કચ્છ વાગડ)
૩૧	જંગી જૈન દેરાસર	(કચ્છ, વાગડ)
૩૨	આબુ શ્રી શાન્તિસૂરીશ્વર ગુરૂ મંદિર	(રાજસ્થાન)
૩૩	ખલદાણા જૈન દેરાસર	(સુરેન્દ્રનગર જીલ્લો)
૩૪	પુરૂષોતમ સુરચંદ જૈન દેરાસર	(કાંદિવલી મુંબઈ)
૩૫	થાણાદેવળી જૈન દેરાસર	સોરઠ

૩૬	મોરબી ચક્રેશ્વરી મંદિર	મોરબી
૩૭	સમવસરણ પટ્ટ દર્શન મંડપ	મોરબી
૩૮	ટંકારા માણીભદ્ર મંદિર	ટંકારા (મોરબી)
૩૯	જૈન દેરાસર-ખાખરેચી	(મોરબી)
૪૦	લાડોલ જૈન દેરાસર	ઉ. ગુજરાત
૪૧	લાડોલ વીર મંદિર	ઉ. ગુજરાત
૪૨	ઝરીયા નં. ૪. જૈન દેરાસર	બિહાર
૪૩	બેરમા જૈન દેરાસર	બિહાર
૪૪	કત્રાસ જૈન દેરાસર	બિહાર
૪૫	ધ્રાંગધ્રા પાર્શ્વનાથજી જૈન દેરાસર	સુરેન્દ્રનગર
૪૬	સીમંધર સ્વામી દિગમ્બર મંદિર	વઢવાણ
૪૭	,, ,, ,, ,,	સુરેન્દ્રનગર
૪૮	,, ,, ,, ,,	રાણપુર
૪૯	,, ,, ,, ,,	વીંછીયા
૫૦	,, ,, ,, ,,	લાઠી
૫૧	છાણી મહાવીરસ્વામી જૈન દેરસર	(જી. વડોદરા)
૫૨	દહેજ જૈન દેરાસર	(જી. ભરૂચ)
૫૩	ધંધુકા જૈન દેરાસર	(જી. અમદાવાદ)
૫૪	પુરૂષોતમ સુરચંદ બોર્ડિંગ જૈન દેરાસર	ધ્રાંગધ્રા
૫૫	વાસુપૂજ્ય સ્વામી જૈન દેરાસર	અંજાર (કચ્છ)
૫૬	શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુ જૈન દેરાસર	અંજાર (કચ્છ)
૫૭	શ્રી નોંઘણવદર જૈન દેરાસર	જી. ભાવનગર
૫૮	સઈ જૈન દેરાસર	કચ્છ-વાગડ
૫૯	ગળપાદર જૈન દેરાસર	કચ્છ
૬૦	ભચાઉ જૈન દેરાસર	કચ્છ વાગડ
૬૧	છસરા જૈન દેરાસર	(કચ્છ તા. મુંદ્રા)
૬૨	કારવણ જૈન દેરાસર	જી. વડોદરા
૬૩	શ્રી ચિંતામણિપાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર	ગોરેગાંવ (મુંબઈ)

શ્રી સોમનાથ મહામેરૂ નૂતન પ્રાસાદ-મ

૬૪	જવાહરનગર જૈન દેરાસર	કચ્છ
૬૫	ઇન્દરા નગર જૈન દેરાસર	કચ્છ
૬૬	વિવેકાનંદ નગર જૈન દેરાસર	કચ્છ
૬૭	કેદારનાથ શિવાલય	ભમોદરા (તા. કુંડલા)
૬૮	સમવસરણ મંડપ ધોબીપોળ	વઢવાણ
૬૯	શ્રી સ્વામીનારાયણ મંદિર મહંતશ્રીજી ગુરૂ મંદિર	વઢવાણ
૭૦	મઢડા જૈન દેરાસર	(જી. ભાવનગર)
૭૧	ભદ્રેશ્વર જિતવિજયજી ગુરૂ મંદિર	કચ્છ
૭૨	ચેમ્બુર શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૭૩	વરલી જૈન દેરાસર	મુંબઇ
૭૪	બોરીવલી જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૭૫	કનકસૂરીશ્વરજી ગુરૂ મંદિર	ભચાઉ (કચ્છ વાગડ)
૭૬	લાખેણી જૈન દેરાસર	(જી. ભાવનગર)
૭૭	મોરબી શક્તિ પ્લોટ જૈન દેરાસર	મોરબી
૭૮	માધાપર જૈન દેરાસર	(કચ્છ)
૭૯	ઇડર શ્રી લબ્ધિસૂરીશ્વરજી ગુરૂ મંદિર	સાબરકાંઠા
૮૦	પોશીના ગુરૂ મંદિર	સાબરકાંઠા
૮૧	શ્રી વડાલી ચોવીશ જિનાલય	સાબરકાંઠા
૮૨	પત્રી સમવસરણ મંદિર	કચ્છ
૮૩	શ્રી કેસરીયાજી મહામેઘનાદ પ્રાસાદ	પાલીતાણા
૮૪	હણોલ જૈન દેરાસર	જી. ભાવનગર
૮૫	સુદામડા ચૌમુખ જૈન દેરાસર	જી. સુરેન્દ્રનગર
૮૬	શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી મહારાષ્ટ્ર ભૂષણ મેઘનાદ મંડપ ભવ્ય જિનાલય ઘાટકોપર	ઘાટકોપર
૮૭	સંઘાણી જૈન દેરાસર	મુંબઇ
૮૮	વાંદરા જૈન દેરાસર	મહારાષ્ટ્ર
૮૯	ધોલવડ જૈન દેરાસર	મુંબઇ
૯૦	દહીસર શાન્તિનાથજી જૈન દેરાસર	બોરીવલી મુંબઈ
૯૧	પુરુષોત્તમપાર્ક જૈન દેરાસર	

૯૨	નિઝામાબાદ જૈન દેરાસર	આંધ્રપ્રદેશ
૯૩	ચુનડી જૈન દેરાસર	કચ્છ
૯૪	ભુજપુર જૈન દેરાસર	કચ્છ
૯૫	રતાડીયા અંબાજી મંદિર	કચ્છ
૯૬	જંગી જૈન દેરાસર	કચ્છ વાગડ
૯૭	પરોલી જૈન દેરાસર	જી. પંચમહાલ
૯૮	ગુરૂ મંદિર	ખંભાત
૯૯	કદમ અમૃત જૈન દેરાસર	પાલીતાણા
૧૦૦	અંધેરી કાન્તિનગર જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૧૦૧	વિશ્વકર્મા મંદિર તલાજા	જી. ભાવનગર
૧૦૨	મોટીવાવડી જૈન દેરાસર	જી. ભાવનગર
૧૦૩	દિહોર જૈન દેરાસર	જી. ભાવનગર
૧૦૪	શ્રી સિદ્ધાચલ શણગાર ઘેટીપાગ	પાલીતાણા
૧૦૫	પવઈ જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૧૦૬	કાંદિવલી ચોવીશ જિનાલય	મુંબઈ
૧૦૭	આકોલા જૈન દેરાસર	મહારાષ્ટ્ર
૧૦૮	શીતલનાથ જૈન દેરાસર	સુરત

પ્રાસાદ જીર્ણોદ્ધાર

શ્રી નંદલાલ ચુનીલાલ સોમપુરા—પાલીતાણા

૧	પછેગામ શિવાલય	જી. ભાવનગર
૨	કુંભણુ શિવાલય	”
૩	દસાડા જૈન દેરાસર	જી. સુરેન્દ્રનગર
૪	ઝીંઝુંવાડા જૈન દેરાસર	”
૫	શત્રુંજય શેઠ મોતીશાની ટુંક દેરી ૬	પાલીતાણા
૬	શત્રુંજય દેવશી પુનશી દેરાસર ચૌમુખ ટુંક	પાલીતાણા
૭	શત્રુંજય ખરતરગચ્છ છત્રી ચૌમુખ ટુંક	પાલીતાણા
૮	તલાટી બાબુની ટુંક દેરીઓ ૨	પાલીતાણા
૯	શત્રુંજય નરશી કેશવજી ટુંક દેરીઓ ૩	પાલીતાણા
૧૦	શત્રુંજય કેશવજી નાયક ટુંક દેરીઓ ૪	પાલીતાણા
૧૧	વિઠલાપર જૈન દેરાસરર	ઉ. ગુજરાત
૧૨	બોટાદ મહાવીરસ્વામી જૈન દેરાસર	બોટાદ
૧૩	વીંછીયા જૈન દેરાસર	જસદણ સ્ટેટ
૧૪	શત્રુંજય કપડવંજ જૈન દેરાસર	પાલીતાણા
૧૫	શત્રુંજય દીગંબર જૈન દેરાસર	પાલીતાણા
૧૬	ગોડીજી જૈન દેરાસર ત્રીજે મજલે મંડપ	પાલીતાણા
૧૭	ગોંડલ જૈન દેરાસર	જી. રાજકોટ
૧૮	સરધાર જૈન દેરાસર	જી. રાજકોટ
૧૯	વાંઢીયા જૈન દેરાસર	કચ્છ વાગડ
૨૦	ભરૂડીયા ”	”
૨૧	સણુવા ”	”
૨૨	રાપર ”	”
૨૩	ગાગોદર ”	”

૨૪ ફતેપર	જૈન દેરાસર	કચ્છ વાગડ
૨૫ બેલા	”	”
૨૬ ગેડી	”	”
૨૭ કટારીયા	”	”
૨૮ ભુટકીયા	”	”
૨૯ લાકડીયા	”	”
૩૦ ચોબારી	”	”
૩૧ ચિત્રોડ	”	”
૩૨ આધોઈ	”	”
૩૩ પાટડી જૈન દેરાસર		જી. સુરેન્દ્રનગર
૩૪ જૈનાબાદ જૈન દેરાસર		જી. સુરેન્દ્રનગર
૩૫ આગલોડ સુમતિનાથ જૈન દેરાસર		ઉ. ગુજરાત
૩૬ આગલોડ પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર		ઉ. ગુજરાત
૩૭ આગલોડ માણીભદ્રવીર જૈન દેરાસર		ઉ. ગુજરાત
૩૮ ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર		બહારકોટ વેરાવલ
૩૯ માયલાકોટ જૈન દેરાસર પટદર્શન		વેરાવલ
૪૦ નેસડા રામજી મંદિર		જી. ભાવનગર
૪૧ નેસડા શિવાલય		જી. ભાવનગર
૪૨ મહાવીર સ્વામી જૈન દેરાસર		વઢવાણ
૪૩ પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર		વઢવાણ
૪૪ આદિનાથ ચોવીશ જિનાલય		વઢવાણ
૪૫ મંજલ જૈન દેરાસર		કચ્છ
૪૬ અંગીઆ જૈન દેરાસર		”
૪૭ માનકુવા જૈન દેરાસર		કચ્છ
૪૮ છાણી શીવાલય		જી. વડોદરા
૪૯ કટુડા જૈન દેરાસર		જી. સુરેન્દ્રનગર
૫૦ સુપાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર		અંજાર કચ્છ
૫૧ દહેજ ભુતેશ્વર મહાદેવ		જી. ભરૂચ
૫૨ ટીકર રણનું જૈન દેરાસર		જી. સુરેન્દ્રનગર

૫૩ નાની વાવડી કૃષ્ણ મંદિર — તા. પાલીતાણા
૫૪ ભુરખીયા હનુમાન — જી. ભાવનગર
૫૫ હડમતીયા હનુમાન — તા. પાલીતાણા
૫૬ ગઢડા જૈન દેરાસર — જી. ભાવગનર
૫૭ બોટાદ મહાવીર સ્વામી જૈન દેરાસર શૃંગાર ચોકીયો દેશાઈનું દેરાસર પરામાં
૫૮ ગુંદાળા જૈન દેરાસર — કચ્છ
૫૯ વરાડીયા જૈન દેરાસર — કચ્છ
૬૦ દરીયાલાલજી મંદિર — અંજાર કચ્છ
૬૧ વડાલી અમીઝરા પાર્શ્વનાથ — સાબરકાંઠા
૬૨ ખેડબ્રહ્મા જૈન દેરાસર — સાબરકાંઠા
૬૩ સુદામડા જૈન દેરાસર — જી. સુરેન્દ્રનગર
૬૪ સુદામડા સમવસરણ મંડળ — જી. સુરેન્દ્રનગર
૬૫ લોઅર પરેલ જૈન દેરાસર — મુંબઈ
૬૬ જેસડા જૈન દેરાસર — કચ્છ વાગડ
૬૭ રામવાવ જૈન દેરાસર — ,,
૬૮ દોલતનગર જૈન દેરાસર શૃંગારચોકી ચૌમુખ દેરાસર મંડપ વિ. બોરીવલી મુંબઈ
૬૯ અંધેરી જૈન દેરાસર — વેસ્ટ મુંબઇ
૭૦ મલાડ દેવચંદનગર — મુંબઈ
૭૧ ધ્રાંગધ્રા આદીશ્વર પ્રભુ જૈન દેરાસર — ધ્રાંગધ્રા
૭૨ ,, સંભવનાથ પ્રભુ જૈન દેરાસર — ,,
૭૩ ,, સુમતિનાથ પ્રભુ જૈન દેરાસર — ,,
૭૪ ,, પાર્શ્વનાથ પ્રભુ જૈન દેરાસર — ,,
૭૫ અમીજરા પાર્શ્વનાથની દેરીઓનો જીર્ણોદ્ધાર — સાબરકાંઠા
૭૬ ઇડર જૈન દેરાસર — ,,
૭૭ લોઠાઇ જૈન દેરાસર — કચ્છ
૭૮ ભુવડ જૈન દેરાસર — કચ્છ
૭૯ ટીકર (મુળી) જૈન દેરાસર — જી. સુરેન્દ્રનગર
૮૦ મોહનપુર જૈન દેરાસર — સાબરકાંઠા

૮૧ માટુંગા વાસુપૂજ્ય સ્વામી જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૮૨ મલ્લીનાથ પ્રભુ જૈન દેરાસર દાદાવાડી	પાલીતાણા
૮૩ શત્રુંજય દિગમ્બર જૈન દેરાસર દેરીઓ	,,
૮૪ ભૂતેશ્વર મહાદેવ	,,
૮૫ નાગનાથ મહાદેવ	,,
૮૬ ભવાની માતા	,,
૮૭ ભીડભંજન મહાદેવ	,,
૮૮ સુદામડા પટદર્શન મંડપમાં	સુદામડા
૮૯ ગઢડા દેરાસર, શિખર મંદિર પુનઃ જીર્ણોદ્ધાર	ગઢડા
૯૦ શાહપુર મગળ પારેખનો ખાંચો જૈન દેરાસર	અમદાવાદ
૯૧ લક્ષ્મીનારાયણ મંદિર	પાલીતાણા
૯૨ વાંઢ જૈન દેરાસર	કચ્છ
૯૩ મુંદ્રા ,,	,,
૯૪ ગોરેગાંવ જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૯૫ મહાવીર સ્વામી જૈન દેરાસર	બોટાદ
૯૬ હીંગનઘાટ જૈન દેરાસર	મહારાષ્ટ્ર

આચાર્ય હરિપ્રસાદ હરગોવિંદભાઇ સોમપુરા

શ્રી ગુરુદેવ વિશ્વકર્મા

શ્રી વિશ્વકર્મા સ્થાપત્ય વાસ્તુકર્મના આદ્યસૂત્રધાર, દેવોના શિલ્પી અને આપણા પૂજ્ય ગુરુદેવ આપણે તેમના સંબંધી ઓછું જાણીએ છીએ, તેઓ કોણ ? અને તેમની ઉત્પત્તિ વિષે આપણે ખાસ જાણવાની આવશ્યતા છે.

સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિનું કારણ જગત પિતામહ બ્રહ્મા

સમસ્ત સૃષ્ટિ તેમનાથી ઉત્પન્ન થઇ છે. બ્રહ્માના જમણા અંગમાથી ધર્મની ઉત્પતિ થઈ. દક્ષ પ્રજાપતિને સાઠ કન્યાઓ ઉત્પન્ન થઇ. તેમાંથી ૧૦ ધર્મને આપી, તેમાં વસુ નામની કન્યામાંથી આઠ પુત્રો થયા તે અષ્ટવસુ કહેવાયા ૧ આપ, ૨ ધ્રુવ ૩ સોમ, ૪ ધર, ૫ અનિલ, ૬ અનલ, ૭ પ્રત્યુષ, ૮ પ્રભાસ, એ આઠ વસુ કહેવાયા.

પ્રભાસવસુ અલકનંદાના કિનારે બદ્રિકાશ્રમ પાસે તપ કરી રહ્યા હતા. હાલ તે વસુધારા કહેવાય છે. ત્યાં બૃહસ્પતિની બહેન અને મહર્ષિ અંગીરાની પુત્રી યોગસિદ્ધા ઉત્તમ સ્ત્રી હતી. કામની શત્રુ હતી. અખંડ કૌમાર્યવૃત પાળવાના નિયમવાળી હતી. કયાંયે આશકત થયા વગર આખા જગતમાં ફર્યા કરતી હતી. તે અહીં વસુધારાએ તપ કરતા પ્રભાસવસુને જોઈ મુગ્ધ થઈ અને તેમની સેવામાં ત્યાં રોકાયાં. સમાધિમાંથી મુક્ત થતાં પ્રભાસવસુએ પૂછયું તમે કોણુ છો ? અને અહિં આવવાનું પ્રયોજન ?

યોગસિદ્ધાએ પોતાના અંતરની વાત કહી. હું આપની જીવનપર્યંત સેવા કરવાની ઇચ્છા રાખું છું. આપ અંગિકાર કરશો. હું અંગિરાની પુત્રી અને દેવગુરૂ બૃહસ્પતીની બહેન છું. પ્રભાસવસુએ સહર્ષ સ્વિકાર કર્યો, તેમના બન્નેના યોગથી વિશ્વકર્માની ઉત્પત્તિ થઇ. તેમણે શિવ અને હયગ્રીવ પ્રભુ પાસેથી શિલ્પવિદ્યા ગ્રહણ કરી. પૂર્વે ઇંદ્રની દેવધાનીનગરી, દક્ષિણે યમની સંયમીનગરી, પશ્ચિમે વરૂણની વિભાવરી નગરી અને ઉત્તરે કુબેરની અલકાપુરી નગરી આદિની રચના કરી. બ્રહ્માના પુત્ર ૧ સ્વયંભૂવમનુ આશ્વેતવરાહકલ્પના પ્રથમ મન્વંતરાધિપતિ મનુ હતા, તેમના પુત્ર ૨ ઉત્તાનપાદ તેમના ૩ ધ્રુવ તેમના ૪ શ્લિષ્ટિ તેમના ૫ રિપુ, ૬ ચાક્ષુસ, ૭ ઉરગ, ૮ અંગ, ૯ વેન ૧૦ પૃથુ— પૃથુના જન્મ સાથે સ્વર્ગમાંથી આજગવ નામનું ધનુષ્ય પડયું.

પૃથુએ સૃષ્ટિ ઝાડો અને પહાડોથી આચ્છાદિત જોઈ તેણે આજગવ ધનુષ્ય ધારણ કરી ઝાડો અને પહાડોનો નાશ કરવા માંડયો. આથી સૃષ્ટિ ગાયનું રૂપ ધારણ કરી બ્રહ્મલોકમાં બ્રહ્મા પાસે ગઈ. પૃથુ પણ બાણ સાથે બ્રહ્મા પાસે આવ્યા. સૃષ્ટિદેવી પૃથુને જોઇ થરથરતી સૃષ્ટિએ બ્રહ્માને હકીકત કહી બ્રહ્માએ પૃથુને શાંત થવા કહ્યું અને હું દેવશિલ્પી વિશ્વકર્માને સૃષ્ટિ ઉપરની રચના કરવા મોકલું છું. તે યોગ્ય કરશે. પહાડો અને વૃક્ષોનો નાશ ન કર. વિશ્વકર્માએ આ સૃષ્ટિ પર આવી અનેક નગરો, ગામો, કર્વટો, પલ્લી આદિની રચના કરી. પૃથુ રાજાના નામ પરથી આ સૃષ્ટિનું નામ પૃથ્વી પડયું. પ્રજાને વસવાટ કરાવી આપવાથી પ્રજા રાજી થઈ તેથી પૃથુને રાજા એવું બિરૂદ આપ્યું.

વિશ્વકર્માને ચાર પુત્ર જય, વિજય, સિદ્ધાર્થ અને અપરાજિત. વિશ્વકર્માએ ચારે પુત્રોને વાસ્તુ કર્મનો પ્રતિબોધ કર્યો. તે અનેક શિલ્પગ્રંથો તરીકે વિખ્યાત થયાં. વિશ્વકર્માને સંજ્ઞા નામની પુત્રી હતી તે સૂર્યને આપેલ સંજ્ઞા (રાનાદે)થી વૈવસ્વતમનુ થયા તે અત્યારે ચાલતા ૭ મા મન્વંતરના અવતારના અધિપતિ છે. તેનાથી ઇક્ષ્વાકુ આદિ પુત્રોથી સૂર્યવંશ ચાલ્યો સૂર્યવંશની આદ્ય જનની સંજ્ઞા છે, તે વિશ્વકર્માની પુત્રી છે.

શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્

ઉત્તરાર્ધ

વિષયો :—પ્રાસાદોત્પતિ, શિલાન્યાસ, પ્રાસાદનિરૂપણ, દ્વારલક્ષણ, મંડપવિધાન, સાન્ધારાદિપ્રાસાદ લક્ષણ, જિન પ્રાસાદ નિરૂપણ, પરિકર વિધાન, યક્ષ યક્ષિણી સ્વરૂપ લક્ષણ વિષ્ણુયાતન, શિવયાતન, સૂર્યાયાતન, દેવ-દેવિઓ સ્વરૂપ, લક્ષણ આદિ વિધાનો યુક્ત સચિત્ર ગ્રંથ થોડા ટાઇમમાં બહાર પડશે. કિંમત રૂા. ૫૦-૦૦ અગાઉ ગ્રાહક થનારને માટે કિંમત રૂા. ૩૫-૦૦

અગાઉ ગ્રાહક થનારના નામ પુસ્તકમાં છાપવામાં આવશે.

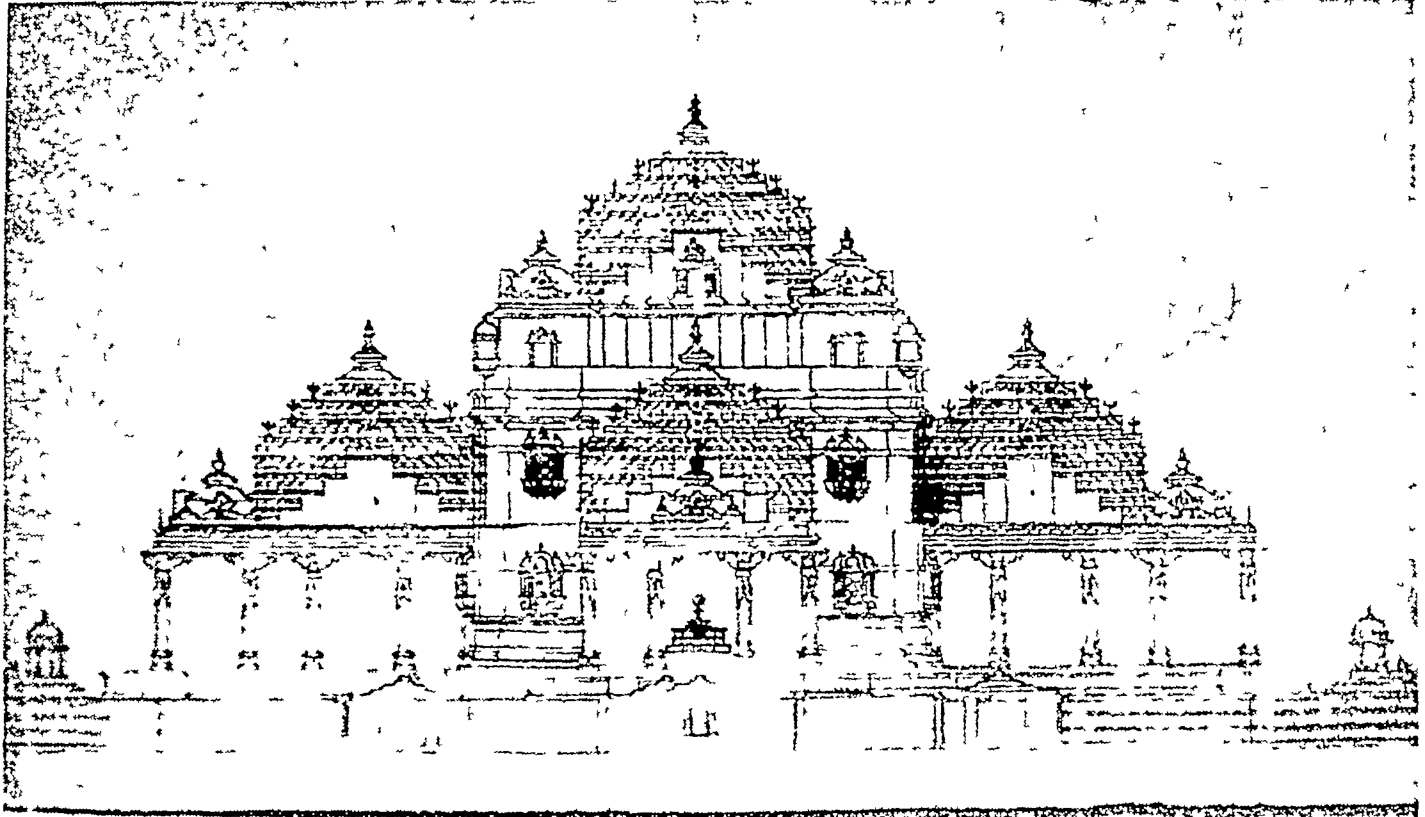
ગૃહ નિરુપણ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્

વિષયો :— ભૂપરિક્ષા, ખનન, કીલક રોપણ અને ફળ, શિલાન્યાસ, જ્યોતિષ્ય નિરૂપણ, ગૃહાદિ ફળો અને વેધ નિરૂપણ, વાસ્તુ પ્રવેશ વિધાન આદિ અનેક વિષયોથી પરિપૂર્ણ ગ્રંથનું છપાઇ કામ ચાલી રહ્યું છે. કિંમત રૂા. ૨૫-૦૦

અગાઉ ગ્રાહક થનારને માટે કિંમત રૂા. ૨૦-૦૦

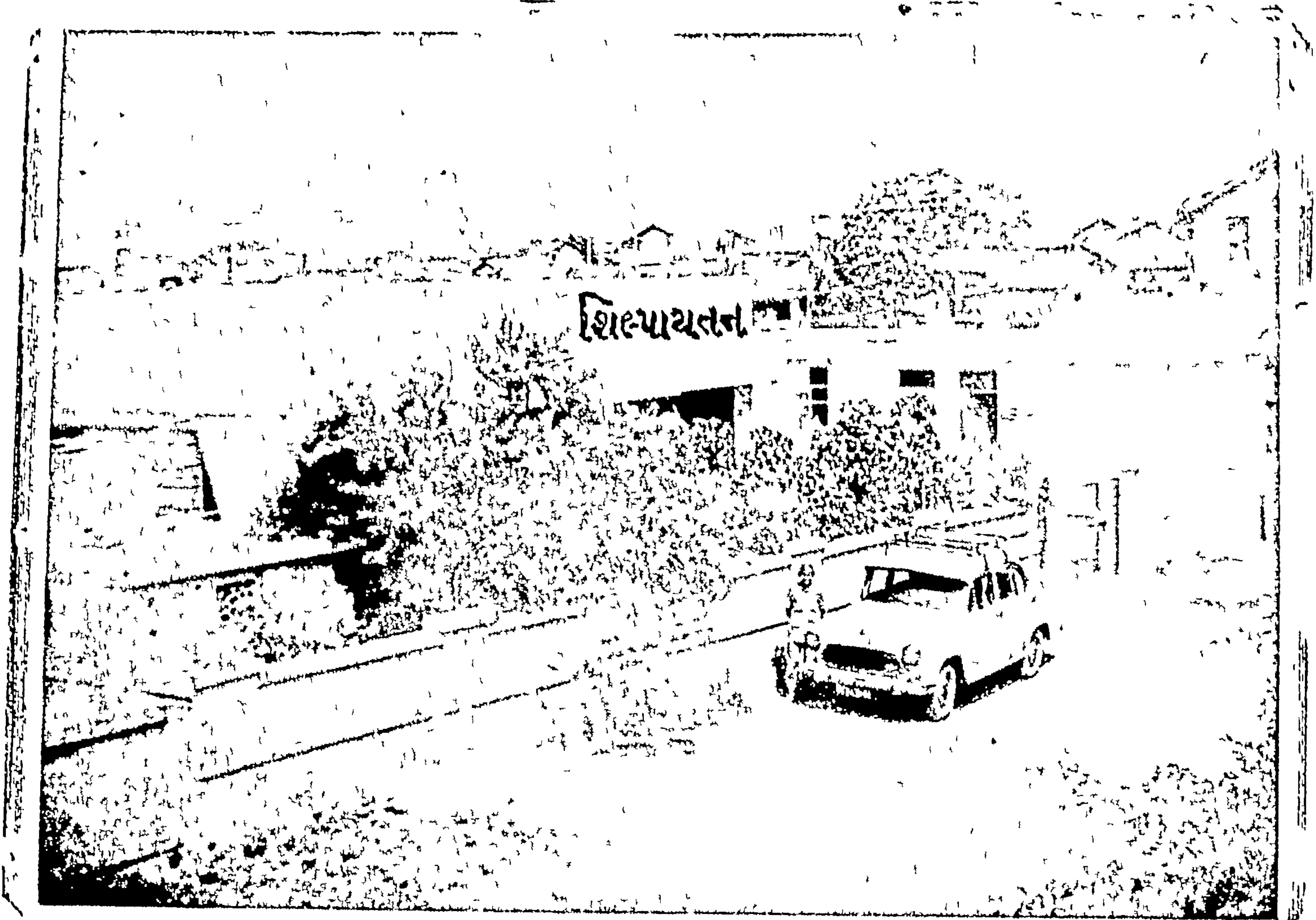
પ્રાપ્તિસ્થાનઃ-

નંદલાલ ચુનીલાલ સોમપુરા
૨૫ શિલ્પાયતન સર્વોદય સોસાયટી
પાલીતાણા

મહાત્માગાંધી મેમોરીયલ પ્લાન રાજઘાટ—દિલ્હી [એન. સી. સોમપુરા]

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

સંપાદકનું નિવાસસ્થાન શિલ્પાયતન–સર્વોદય સોસાયટી પાલીતાણા

ભગત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્

(પૂર્વાર્ધ)

વિષયાનુક્રમણિકા.

પ્રથમોઽધ્યાય

દ્વિત્તીયોઽધ્યાય

તૃતીયોઽધ્યાય

柒

柒

柒

श्री मुनिसुव्रतस्वामिने नमः

પ્રાસાદ શિલ્પજ્ઞ શ્રી નંદલાલભાઇને

સન્માન પત્ર

ધર્મ અને કલાના મહાપર્વના ટાંકણે જિનબિંબ–પ્રાણપ્રતિષ્ઠા મહોત્સવની સંધ્યાએ આપશ્રીનું હાર્દિક અભિવાદન કરી સન્માન કરતાં અમે છસરા વાસીયો આનંદ અનુભવી રહ્યા છીએ.

પરંપરાગત શિલ્પ-સ્થાપત્યની કલાને સજીવ રાખનારા સોમપુરા કલાકાર પરિવારના આપ અમૂલ્ય રત્ન છો. જેમણે પોતાની આંતરિક સૂંઝના બળે શિલ્પમાં સૌંદર્ય રેડી અનોખા સ્વરૂપને કંડારી આપી, શિલ્પવિધાનને સમૃદ્ધ બનાવ્યું છે. એવા કલા–જગતના આપ અગ્રણી છો.

આંખને ગમે અને ભક્તિભાવને સંતોષે એવા શિલ્પવિધાન અને મૂર્તિવિધાનના અણખૂટ ભંડાર સમા (શ્રી ગિરિરાજ) પાલિતાણાને આંગણે તમે ઉછર્યા. ચારેકોર છવાયેલી અપ્રતિમ શિલ્પવિધાનની આભાએ તમને આકર્ષ્યા અને ફક્ત પંદર વર્ષની નાની વયે શિલ્પકલાને આત્મપ્રાસાદમાં સ્થાપિ, આપે જીવનની કેડી કંડારી, મોરીસ રેડમેન સ્પેવેક નામના બ્રિટિશ કલારસિકે સમગ્ર સોમપુરા પરિવારના કલાકારોને ચંદ્રશિલ્પિઓ તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

પોતાની ફલકને વિસ્તારી માનવીય ચેતનાના અણઉકેલ્યા આવરણને ભેદી દૂર દૂર અવનિના આંગણાને ધરતીમાં જેમણે મૂર્તિમંત કર્યા છે, એવા કલાધરોએ કોઈ શાળા મહાશાળામાં શિલ્પશાસ્ત્રનું વ્યવસ્થિત જ્ઞાન નથી લીધું પણ પોતાની આંતરિક સુઝના બળે જીવનની અપાર અને પેલેપારના ગૂઢ તત્ત્વને તેમના શિલ્પ અને મૂર્તિવિધાનમાં કંડારી લીધા છે.

પ્રાસાદની સ્થાપના નક્ષત્ર, દેવાદિગણ અને ચંદ્રદિશાદિ એકવીશ અંગો મેળવવા પડે છે. અને શાસ્ત્રીય રીતે મેળવવા પડતા આ અંગો વગેરેને અનુલક્ષી આપે અમારા ગામને આંગણે દેવતાઓના પૂજનથી ઉત્પન્ન થયેલ નાગરજાતિમાં ઉદ્ભવેલા સર્વજિન વલ્લભ અને શાન્તિનાથ પ્રભુજીને વિશેષ વલ્લભ એવા શાંતિ પ્રાસાદની રચના કરી અમારા ગામને ધન્ય બનાવી આપ્યું છે.

આજે પાંસઠ વર્ષની વયે આપ યુવાનોને શરમાવે એવા કાર્યરત રહ્યા છો પાંચ દાયકાના સતત વહેતા રહેલા કાર્યક્ષેત્રમાં આપે એકથી એક ચડે તેવાં લગભગ સત્તાણું જેટલા નવા જિનાલયો રચી આપ્યા છે. અને લગભગ નેવું જેટલા જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો છે. આ ફક્ત સ્થુળ સંખ્યા જાણવાનો પ્રયત્ન નથી બલ્કે એની પાછળ રહ્યુ છે તમારા જીવનનું વાસ્તવિક દર્શન, જેમાં પ્રત્યેક ક્ષણે અનુભવ છે. નવોલય નવા તરંગો નવાક્ષેત્રો અને નવા સીમાડા આ બધું કાંઈ ઘડી બે ઘડીમાં નથી બન્યું. એની પાછળ છે પાંચ પાંચ દાયકાનો સ્વાનુભવ, ત્યાગ અને તપની અવિરત સાધના, પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવાની ઉંડી કાર્યસૂઝ, સૌંદર્ય, મર્મજ્ઞતા, શાંત, હાસ્યભાવ, પ્રકૃત્તિ અને માનવો પ્રત્યેની જીવન શ્રદ્ધા, જેણે પ્રત્યેક ક્ષણે નવા નવા ઉન્મેષો ધારણ કરી આપ્યા છે અને જિનભક્તિમાં શ્રદ્ધા પ્રેરી છે.

નંદલાલભાઈએ એક ઉંડી સૂઝ કર્તવ્ય, શીલતા અને અનંત શ્રદ્ધાને સથવારે આ જિનપ્રાસાદના પાયામાં શિલાન્યાસથી સમાપ્તિ સુધીના સમયનો એક ઈતિહાસ સર્જી દીધો છે. પ્રત્યેક સમયે આપે નિસ્વાર્થ ભાવે અમને અમૂલ્ય સહકાર આપ્યો છે. મુક્તમને માર્ગદર્શન આપ્યું છે એ સહકારના પૂણ્ય બળે આજે અમે કચ્છને આંગણે પરમ તારક દેવાધિદેવશ્રીના પાંચે કલ્યાણકોને સબહુમાન પરમ હર્ષોલ્લાસથી ઉજવાતા અવસરના સહભાગી બની શકયા છીએ ધન્યતાની આ ઘડીઓ છસરાના ઈતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાઈ જશે.

આ મહામૂલા પ્રસંગે આપશ્રીનો હાર્દિક સત્કાર કરતાં અમે અત્યંત હર્ષ અનુભવીએ છીએ અને આપશ્રીએ કરેલા પ્રદાનોનું અભિવાદન કરી તેની ફલશ્રુતિ રૂપે યથોચિત્ત ગૌરવ કરવાની તક લઇએ છીએ.

લુપ્ત થતાં પ્રાચીન પરંપરાગત શિલ્પસ્થાપત્ય કલાના મહામૂલા વારસાને સંરક્ષી આપ તેનું જતન કરતાં રહો, દીર્ઘાયુ બની જીવનક્ષેત્રના નવા સીમાડાઓ સર કરતાં રહો અને સદાય ધર્મારાધનામાં પૂણ્ય સહાયક બની રહો એજ અભિલાષા સહ અમે વીરમીએ છીએ.

અંજનશલાકા મહોત્સવ સમાપ્ત તા. ૨૫-૫-૧૯૭૪

સમારંભ સ્થળઃ—	લી૦
શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી જિનાલય	**શ્રી છસરા જૈન સંઘ વતી**
પટાંગણ	**રામજી ગણુપત પટેલ** પ્રમુખ
" રાજગૃહીનગરી "	**લાલજી તેજપાળ ગાલા** ઉપપ્રમુખ
મું. છસરા	**રતનશી નરશી ગંગર** મંત્રી
તા. મુંદ્રા-કચ્છ (ગુજરાત)	**દામજી હંસરાજ શેઠીયા** ,,

અભિપ્રાયો

પૂજ્યપાદ ધર્મપ્રભાવક આચાર્યદેવ **શ્રી પ્રતાપસૂરીશ્વરજી** મહારાજ સાહેબ અને
પૂજ્યપાદ યુગદિવાકર આચાર્યદેવ **શ્રી ધર્મસૂરીશ્વરજી** મહારાજ સાહેબ

આશીર્વાદ

ભારતના જૈનો અને હિન્દુઓના પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન ભવ્ય મંદિરો કળા કૌશલ્યની સમૃદ્ધિથી સમગ્ર વિશ્વમાં બેનમુન છે. રાજા–મહારાજા–મંત્રીશ્વરો અને શ્રીમતોએ એ કળા કૌશલ્યની સમૃદ્ધિને સજીવન રાખવા ક્રોડો અને લાખોની સંપત્તિનો એ મંદિરો બંધાવવા પાછળ સદ્દુપયોગ કરેલ છે. ઋષિ મુનિઓ તેમજ શિલ્પ સ્થાપત્યના વિષયમાં પ્રવિણ એવા અનેક સ્થપતિઓએ એ અંગે મોટા નાના અનેક ગ્રંથોનુ સર્જન કરેલ છે. આબુ, દેલવાડા, રાણકપુર, તારંગાજીના જૈન મંદિરો અને સોમનાથ પાટણ, મોઢેરા, શામળાજી વગેરે સંખ્યાબંધ હિંદુ મંદિરો આ બાબતની આજે પણ સાક્ષી આપી રહ્યા છે.

આજે પાંસઠ વર્ષની વયે આપ યુવાનોને શરમાવે એવા કાર્યરત રહ્યા છો પાંચ દાયકાના સતત વહેતા રહેલા કાર્યક્ષેત્રમાં આપે એકથી એક ચડે તેવાં લગભગ સત્તાણું જેટલા નવા જિનાલયો રચી આપ્યા છે. અને લગભગ નેવું જેટલા જિનાલયોનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો છે. આ ફક્ત સ્થુળ સંખ્યા જાણવાનો પ્રયત્ન નથી બલ્કે એની પાછળ રહ્યુ છે તમારા જીવનનું વાસ્તવિક દર્શન, જેમાં પ્રત્યેક ક્ષણે અનુભવ છે. નવોલય નવા તરંગો નવાક્ષેત્રો અને નવા સીમાડા આ બધું કાંઈ ઘડી બે ઘડીમાં નથી બન્યું. એની પાછળ છે પાંચ પાંચ દાયકાનો સ્વાનુભવ, ત્યાગ અને તપની અવિરત સાધના, પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવાની ઉંડી કાર્યસૂઝ, સૌંદર્ય, મર્મજ્ઞતા, શાંત, હાસ્યભાવ, પ્રકૃત્તિ અને માનવો પ્રત્યેની જીવન શ્રદ્ધા, જેણે પ્રત્યેક ક્ષણે નવા નવા ઉન્મેષો ધારણ કરી આપ્યા છે અને જિનભક્તિમાં શ્રદ્ધા પ્રેરી છે.

નંદલાલભાઈએ એક ઉંડી સૂઝ કર્તવ્ય, શીલતા અને અનંત શ્રદ્ધાને સથવારે આ જિનપ્રાસાદના પાયામાં શિલાન્યાસથી સમાપ્તિ સુધીના સમયનો એક ઇતિહાસ સર્જી દીધો છે. પ્રત્યેક સમયે આપે નિસ્વાર્થ ભાવે અમને અમૂલ્ય સહકાર આપ્યો છે. મુક્તમને માર્ગદર્શન આપ્યું છે એ સહકારના પૂણ્ય બળે આજે અમે કચ્છને આંગણે પરમ તારક દેવાધિદેવશ્રીના પાંચે કલ્યાણકોને સબહુમાન પરમ હર્ષોલ્લાસથી ઉજવાતા અવસરના સહભાગી બની શકયા છીએ ધન્યતાની આ ઘડીઓ છસરાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાઈ જશે.

આ મહામૂલા પ્રસંગે આપશ્રીનો હાર્દિક સત્કાર કરતાં અમે અત્યંત હર્ષ અનુભવીએ છીએ અને આપશ્રીએ કરેલા પ્રદાનોનું અભિવાદન કરી તેની ફલશ્રુતિ રૂપે યથોચિત્ત ગૌરવ કરવાની તક લઈએ છીએ.

લુપ્ત થતાં પ્રાચીન પરંપરાગત શિલ્પસ્થાપત્ય કલાના મહામૂલા વારસાને સંરક્ષી આપ તેનું જતન કરતાં રહો, દીર્ઘાયુ બની જીવનક્ષેત્રના નવા સીમાડાઓ સર કરતાં રહો અને સદાય ધર્મારાધનામાં પૂણ્ય સહાયક બની રહો એજ અભિલાષા સહ અમે વીરમીએ છીએ.

અંજનશલાકા મહોત્સવ સમાસ તા. ૨૫-૫-૧૯૭૪

સમારંભ સ્થળઃ—	લી૦
શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી જિનાલય	**શ્રી છસરા જૈન સંઘ વતી**
પટાંગણ	**રામજી ગણપત પટેલ** પ્રમુખ
" રાજગૃહીનગરી "	**લાલજી તેજપાળ ગાલા** ઉપપ્રમુખ
મુાં. છસરા	**રતનશી નરશી ગંગર** મંત્રી
તા. મુંદ્રા–કચ્છ (ગુજરાત)	**દામજી હંસરાજ શેઠીયા** "

અભિપ્રાયો

પૂજ્યપાદ ધર્મપ્રભાવક આચાર્યદેવ **શ્રી પ્રતાપસૂરીશ્વરજી** મહારાજ સાહેબ અને
પૂજ્યપાદ યુગદિવાકર આચાર્યદેવ **શ્રી ધર્મસૂરીશ્વરજી** મહારાજ સાહેબ

આશીર્વાદ

ભારતના જૈનો અને હિન્દુઓના પ્રાચીન તેમજ અર્વાચીન ભવ્ય મંદિરો કળા કૌશલ્યની સમૃદ્ધિથી સમગ્ર વિશ્વમાં બેનમુન છે. રાજા–મહારાજા–મંત્રીશ્વરો અને શ્રીમંતોએ એ કળા કૌશલ્યની સમૃદ્ધિને સજીવન રાખવા ક્રોડો અને લાખોની સંપત્તિનો એ મંદિરો બંધાવવા પાછળ સદ્‌પયોગ કરેલ છે. ઋષિ મુનિઓ તેમજ શિલ્પ સ્થાપત્યના વિષયમાં પ્રખ્યિત એવા અનેક સ્થપતિઓએ એ અંગે મોટા નાના અનેક ગ્રંથોનું સર્જન કરેલ છે. આબુ, દેલવાડા, રાણકપુર, તારંગાજીના જૈન મંદિરો અને સોમનાથ પાટણ, મોઢેરા, શામળાજી વગેરે સંખ્યાબંધ હિંદુ મંદિરો આ બાબતની આજે પણ સાક્ષી આપી રહ્યા છે.

વર્તમાનમાં પણ શિલ્પ સ્થાપત્યના વિષયમાં નિષ્ણાત અનેક શિલ્પશાસ્ત્રીઓ વિદ્યમાન છે. તેમની દેખરેખ નીચે સંખ્યાબંધ જૈન તેમજ હિંદુ મંદિરો પ્રાચીન શિલ્પ કળા કૌશલ્યની સ્મૃતિ સમાન તેવા લાખો અને ક્રોડોના ખર્ચે બંધાઈ રહ્યા છે. એ ભારતની આસ્તિક પ્રજાની પ્રભુભક્તિ અને કળા કૌશલ્યના સંરક્ષણ સંવર્ધનના પ્રબળ પુરાવા છે, સોમપુરા જ્ઞાતિને કળા કૌશલ્યનું વરદાન મલ્યું હોય તેમ અનુભવ ઉપરથી અમોને સમજાય છે. આજે પણ શિલ્પશાસ્ત્ર સ્થાપત્યના સારા જાણકાર અનેક સોમપુરા–શિલ્પ શાસ્ત્રીઓ જે વિદ્યમાન છે, તેમાં આ ગ્રંથની સંકલના કરનાર શિલ્પશાસ્ત્રી **સોમપુરા નંદલાલ ચુનીલાલનું** સ્થાન પ્રથમ પંક્તિમાં છે, તેમણે છેલ્લા ૨૫–૩૦ વર્ષોમાં કલા કૌશલ્યથી ભરપુર અનેક રમણીય ગગનચુંબિ શિખરોથી વિભૂષિત જૈન મંદિરો પોતાની દેખરેખ નીચે બંધાવ્યા છે.

ચેમ્બુરનો ભવ્ય જિનપ્રાસાદ, ઘાટકોપર મુનિસુવ્રતસ્વામી વિશાલ જિનપ્રાસાદ, પાલીતાણા કેસરીયાજી વીરપરંપરા મહાકાય ગગનચુંબી પ્રાસાદો વગેરે ભવ્યાતિ ભવ્ય સંખ્યાબંધ જિનમંદિરો શિલ્પ સ્થાપત્યના વિષયમાં તેમની વિશિષ્ટ કુશલતાના પ્રમાણ પત્રો છે.

શિલ્પશાસ્ત્રોના અનેકાનેક ગ્રંથોના વ્યવસ્થિત અભ્યાસના કારણે જિનમંદિરો અંગેનું તેમનું ગણિત ઘણું ચોક્કસ અને પ્રમાણ બદ્ધ હોય છે, વર્તમાન તેમજ હવે પછીના શિલ્પ શાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ માટે અનેક ગ્રંથોની તારવણી રૂપે તૈયાર થયેલો તેમનો આ ગ્રંથ ઘણો ઉપયોગી થશે એમ અમોને પ્રબલ શ્રદ્ધા છે.

લિ૦
વિજયપ્રતાપસૂરિ
તથા
વિજયધર્મસૂરિ

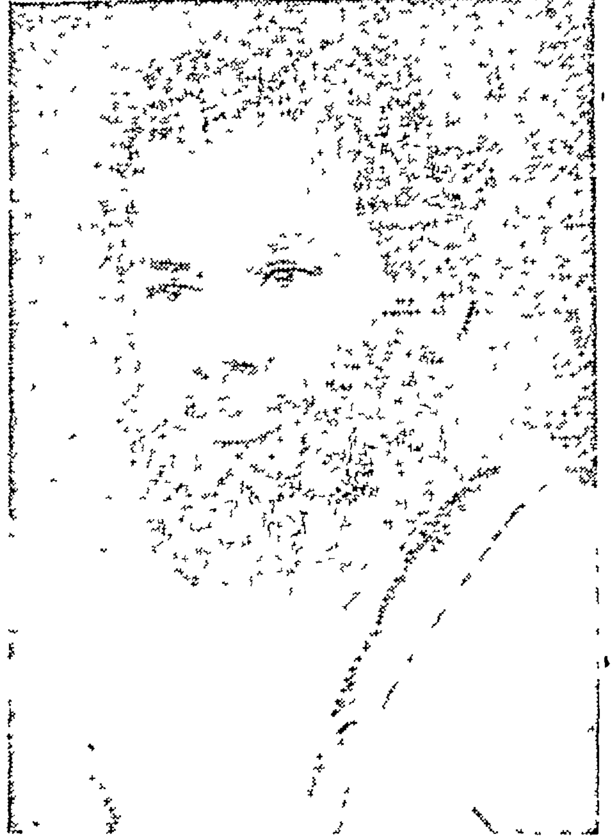
ગોડીજી જૈન ઉપાશ્રય
મુંબઈ

पूज्यपाद विजयदेवसूरीश्वर महाराजानाम् अमूल्योऽभिप्रायः ॥

પૂ. આ. શ્રી વિજયદેવસૂરિજી મ.

પૂ. ઉપા. શ્રી હેમચન્દ્રવિજય મ. સા.

पूर्वं विद्वत्प्रणीता या, शिल्पविद्या विराजते ।
तया कृतानि चैत्यानि, क्षेमं कुर्वन्ति तत्कृतः ॥ १ ॥

પૂર્વના વિદ્વાન પુરુષોએ રચેલી શિલ્પવિદ્યા શોભી રહી છે, તે શિલ્પવિદ્યાના નિયમ પ્રમાણે બનાવેલા મંદિરો તેના બનાવનારનું કલ્યાણ કરે છે. ૧.

संक्षिप्ता वितताश्चैव, ग्रन्थाः शिल्पोपपादकाः ।
तज्ज्ञातारोजना ये च, ते शिल्प कुशला मताः ॥ २ ॥

શિલ્પવિદ્યાને બતાવનારા નાના-મોટા ઘણા ગ્રંથો અત્યારે વિદ્યમાન છે, તેને જાણનારા મનુષ્યો શિલ્પકુશલ શિલ્પી, કહેવાય છે. ૨.

પ. પૂ. આચાર્યદેવેશ વિજયધર્મધુરંધરસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબ

આ શી ર્વા દ

આ. દેવ વિજયધર્મધુરંધરસૂરીશ્વરજી

શિલ્પસ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્ ગ્રંથનું નિર્માણ એક ભવ્ય મંદિરના નિર્માણ જેવું છે. આ ગ્રંથ આર્યાવર્તના આર્ય શિલ્પને પુષ્ટ કરવામાં પૂરક બનશે અને એ પણ આત્મધર્મને સહયોગ આપતું એક પરમ સાધન છે. એથી ઉત્પન્ન થતાં શ્રેયઃ પ્રાપ્ત કરવામાં તમે અધિક અધિક ભાગ્યવંત બનો. પાલિતાણા તળેટી રોડ પર જયતળેટીની નિકટે નંદલાલભાઇએ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસરની પેઢીએ બંધાવેલ શ્રી કેસરિયાજી વીરપરંપરા મહાપ્રાસાદનું નિર્માણ કરેલ છે.

પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજય-અમૃતસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના શુભ આશીર્વાદ અને ભવ્ય પ્રેરણાથી કાળજી પૂર્વક અને ઘણાજ અલ્પ સમયમાં કશીપણ ગૂંચ વગર પ્રાચીન ભવ્ય મંદિરને યાદ કરાવે એવું જે કર્યું છે, તે નંદલાલભાઇને યશસ્વી બનાવે એવું નીવડયું છે. એજ પ્રમાણે આ ગ્રંથ પણ નીવડો.

પાંજરાપોળ જૈન ઉપાશ્રય
અમદાવાદ
સં. ૨૦૩૩ માગશર સુદ ૧

આ. ધર્મધુરંધરસૂરિજી મ.

પૂજ્યપાદ તીર્થોદ્ધારક આચાર્યદેવેશ મંગલપ્રભસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ

આ શી ર્વા દ

આ. દેવ મંગલપ્રભસૂરીશ્વરજી મ.

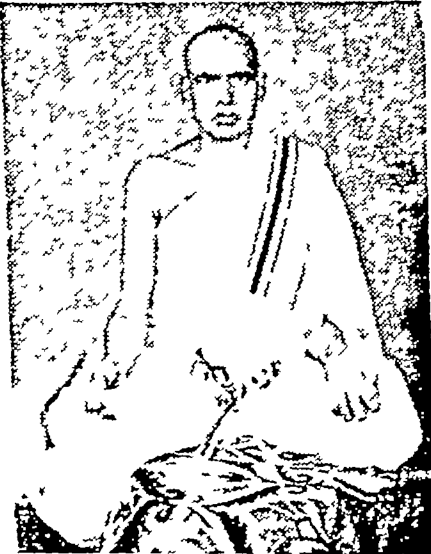
ઘેટીપાગના ચતુર્વિંશતિ જીનેન્દ્ર પ્રાસાદનું નિર્માણ **સોમપુરા નંદલાલભાઇએ** ઘણીજ સુંદરતા અને ત્વરાથી કરેલ છે. ધન્યવાદ સાથે આશીર્વાદ હેતુ છે. શાસનદેવ સર્વ કલ્યાણ કરો. **શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્** સમસ્ત શિલ્પીઓને ઉપયોગી નીવડે તેવા શુભાશીર્વાદ.

સાંડેરાવ જીનેન્દ્રભવન — આચાર્યદેવ

પાલિતાણા — **મંગલપ્રભસૂરિજી**

પૂ. પા. અરિહંતસિદ્ધસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ–

આશીર્વાદ

પૂ. પા. અરિહંતસિદ્ધસૂરીશ્વરજી

નંદલાલભાઈ પાલિતાણા ઘેટીપગલા ચોવિશ જીનાલય પ્રાસાદનું કામ રહ્યા કરી છે તેમાં બાવીશો વર્ષના શ્રી આદિશ્વર પ્રભુજીનો મંગલ પ્રવેશ કરાવેલ છે.

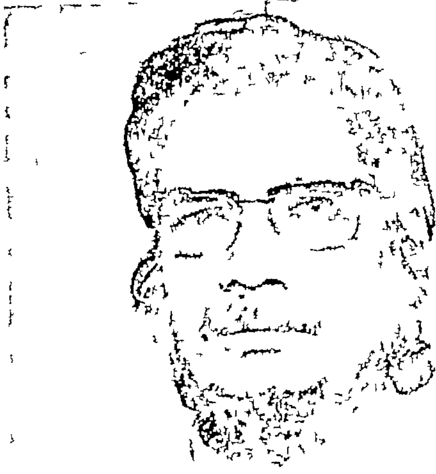
ગુરુદેવ મંગલપ્રભસૂરીશ્વરજીના આશિર્વાદથી નંદલાલભાઇ ચોવીશ જીનાલયનું કામ કરી રહ્યા છે તેઓ શિલ્પ શાસ્ત્રના ઉંડા અભ્યાસી છે. તેમણે રચેલ **શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્** નામનો ગ્રંથ મહાન છે. અને અનેક શિલ્પી જ્યોતિષ્યોને ઉપયોગી છે. તેનો લાભ દરેક લે તેવી શુભેચ્છા અને આશીર્વાદ.

जयन्तु वीतरागाः

પ. પૂજ્ય સાહિત્ય કલારત્ન મુનિપ્રવર યશોવિજયજી મ. સાહેબે આપેલ–

અભિપ્રાય

પ. પૂ. યશોવિજયજી મહારાજ સાહેબ

વરસો અગાઉ ઉભડક પગે ટાંકણું લઈને પથ્થરની ભીંત સમારતો એક શિલ્પી ભાવિમાં ભવ્ય નામના કાઢશે એની કલ્પના કયાંથી હોય !

એ શિલ્પી હતા ભાઈ શ્રી નંદલાલ જેને મેં આ કંડારતા જોયા હતા.

વરસોની શિલ્પ-સ્થાપત્ય કલાની ખંત ભરી સાધના આજે તેમણે ગ્રંથ પ્રકાશન કરવા સુધીની તાકાત આપી એ એક આનંદની બાબત છે.

શાંત સ્વભાવ, ગંભીરતા, મીલનસાર પ્રકૃતિ વગેરે કારણે સર્વત્ર આદર અને પ્રેમના પાત્ર બનતા રહ્યા છે.

સત્ય ખોજવાની તેમની પ્રકૃતિના કારણે કેટલાક નવાં સત્યોનાં દર્શન પણ કર્યા છે.

પ્રસ્તુત ગ્રન્થના પ્રારંભનો ભાગ જોઈને જ હું તો મુગ્ધ બની ગયો ૧૦૮ નવા શિલ્પ સ્થાપત્યોની જાણે હારમાળા ખડી કરી અને ૯૬ ના તો જીર્ણોદ્ધારો આ કંઈ નાની સુની ઘટના નથી. ગૌરવ લઈ શકાય તેવી ઘટના શિલ્પી વર્ગમાં તેમનું કેવું અગ્રતાભર્યું સ્થાન તે સૂચવી જાય છે.

ભાઈશ્રી નંદલાલ આ ક્ષેત્રમાં વધુને વધુ શિખરો સર કરતા રહે અને ભારતની પ્રાચીન શિલ્પ કલા અવનવુ વૈવિધ્ય અને નવીજ કલ્પના બતાવવા સાથે શિલ્પ દ્વારા ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક દર્શન કરાવતા રહે.

લેખકની સુંદર પ્રસ્તાવના વાંચવા જેવી છે.

જ્યોતિષ, શિલ્પ અને નાટકના ગ્રંથોને માટે શ્રાપ છે કે તેમાં શુદ્ધ શ્લોકો હોતા જ નથી એટલે એ માટે શુ કહેવાનું રહે પણ મુદ્રણની ભૂલો કે જોડણીની ભૂલો ક્ષમ્ય ઓછી ગણાય છે તો ભવિષ્યમાં ખ્યાલ રાખવો.

અંતમાં તેઓ દીર્ઘાયુષિ બને જૈન સંઘની વધુ સેવા કરે એજ શુભેચ્છા.

આદિશ્વર પ્રભુ જૈન દેરાસર
વાલકેશ્વર, રીઝ રોડ–મુંબઈ
સં. ૨૦૩૨

મુનિ યશોવિજય
ના ધર્મલાભ

ન્યા. વ્યા. આ. તીર્થ શતાવધાની ગણિવર્ય શ્રી જયાનંદવિજયજી મહારાજે
અષ્ટક દ્વારા આપેલ-

આ શી ર્વા દ

પૂ. ગણીવર્ય શ્રી જયાનંદવિજયજી મ. સા.

शिल्पशास्त्रऽनुसारेण, विधिना निर्मितानि च ।
मंदिराणि प्रकुर्वन्ति, कल्याणं सर्वदेहिनाम् ॥ १ ॥

શિલ્પ શાસ્ત્રાનુંસાર અને વિધિપૂર્વક નિર્માણ કરવામાં આવેલ મંદિરો સર્વ આત્માઓ માટે કલ્યાણકર બને છે. ૧.

अतः शिल्पप्रबोधार्थं, शिल्पशास्त्रविशारदैः;
स्थपति नन्दलालैश्च, सोमपुराविभूषणैः ॥ २ ॥

આથી શિલ્પશાસ્ત્રના જ્ઞાન માટે શિલ્પશાસ્ત્રના વિશારદ અને સોમપુરા જ્ઞાતિના આભૂષણ રૂપ શિલ્પી નંદલાલભાઈએ. ૨.

स्वानेकवर्षसंप्राप्त, स्वनुभवप्रकाशकः;
श्री शिल्प स्मृति वास्तु विद्यायाम्, सम्यग् ग्रन्थः सुयोजितः ॥ ३ ॥

પોતાના અનેક વર્ષોમાં પ્રાપ્ત કરેલ શ્રેષ્ઠ અનુભવને પ્રકાશિત કરનાર "શ્રી શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાં" નામના ગ્રંથનું સારી રીતે આયોજન કર્યું છે. ૩.

ग्रन्थोऽयंशिल्पग्रन्थानां, मंडनं च मनोहरः ।
सरलः शोभनः सुष्ठुः, सर्वोपकारकारकः ॥ ४ ॥

આ ગ્રંથ શિલ્પશાસ્ત્રના મંડનરૂપ છે અને તેની રચના સરલ, શોભન, સુંદર અને સર્વને માટે ઉપકારક છે. ૪.

तथाऽभ्यासाय योग्यानि, नाना शिल्पयुतानि च ।
शिल्पशास्त्राऽनुसारेण, रम्याणि मन्दिराणि च ॥ ५ ॥

તથા શિલ્પશાસ્ત્રના અભ્યાસ માટે ઉપયોગી અનેક શિલ્પોથી યુક્ત અને શિલ્પ શાસ્ત્રાનુસાર રમણીય મંદિરો. ૫.

महाराष्ट्रे मरुस्थलयां, कच्छ सौराष्ट्र गुर्जरे ।
मोहमय्यामनेकानि, कृतानि यैश्च शिल्पिभिः ॥ ६ ॥

મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન, કચ્છ, સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત અને મુંબઈમાં અને (નાના મોટા મંદિરો) જેઓ એ કર્યા છે. ૬.

तत्र शिल्पस्य कौशल्यं, स्वानुभवप्रकाशनम् ।
संदर्शितं मुदा यैश्च, तस्मात् कीर्तिः स्थिराकृता ॥ ७ ॥

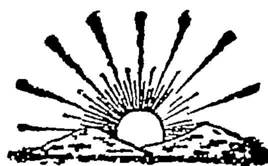
તે મંદિરો જેઓએ ઉલ્લાસથી શિલ્પજ્ઞાનની કુશળતા અને પોતાના અનુભવના પ્રદર્શન દ્વારા પોતાની કીર્તિને ચીર સ્થાયી બનાવી છે. ૭.

तदैतच्छिल्पग्रन्थस्य, पूर्वार्धस्य प्रकाशनम् ।
चोत्तरार्धं प्रकाशाय, जयानन्द शुभाशिषः ॥ ८ ॥

તેમના આ શ્રી શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્ ગ્રન્થના પૂર્વાર્ધનું પ્રકાશન થાય છે અને ઉત્તરાર્ધના પ્રકાશન માટે મુ. જયાનંદ વિ. ના શુભાશીર્વાદ હો.

આદિશ્વર પ્રભુ જૈન દેરાસર
વાલકેશ્વર રીઝ રોડ, મુંબઇ
સં. ૨૦૩૨

ન્યા. વ્યા. આ. તીર્થ
શતાવધાની ગણિવર્ય
શ્રી જયાનંદવિજયજી મહારાજ.

પૂ. મુનિરાજ શ્રી મહાનંદવિજયજી મ. સાહેબના–

શુભાશીર્વાદ

પૂ મુનિપ્રવર શ્રી યશોવિજયજી
મહારાજના શિષ્ય

પૂ. મુનિ શ્રી મહાનંદવિજયજી

શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્ ગ્રંથ પૂર્વાર્ધ તૈયાર થઇ પ્રકાશિત થઇ રહ્યો છે. આ ગ્રંથનો હું વિશેષ જાણકાર નથી કે અનુભવી નથી છતાં ગ્રંથનું અવલોકન કરતાં માલુમ પડ્યું કે અનેક ગ્રંથોનું મનોમંથન કરી માખણરુપે તૈયાર કરી આ ગ્રંથ શિલ્પકાર **શ્રીમાન નંદલાલભાઇ સોમપુરાએ** રજુ કર્યો છે. તેઓ પોતે શિલ્પ વાસ્તુ અને સ્થાપત્ય સંબંધી અપૂર્વજ્ઞાન ધરાવે છે. તેમણે ૫૦ વર્ષનો બહોળો અનુભવ કરી સેંકડો મંદિરો બનાવ્યા છે. જૈન મંદિરો બાંધવામાં અનેક ગીતાર્થ પૂ. આચાર્ય ભગવંતોના આશીર્વાદ મેળવ્યા છે. તેમાં મુખ્યત્વે વઢવાણ, રાજકોટ, સુરેન્દ્રનગર, વેરાવળ, સોનગઢ, પાલીતાણા, કચ્છ તેમજ મુંબઇ મધ્યે ચેમ્બુર ત્રણ શિખરબંધી ભવ્ય દેરાસર, ઘાટકોપર–ચારમાળનું ત્રણ શિખરબંધી શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી મહારાષ્ટ્ર ભૂષણ પ્રાસાદ, દહીંસર, પવઇ, વાંદરા, અંધેરી વગેરે નાના મોટા સેંકડો જૈન મંદિરો ઉપરાંત બીજા અનેક મંદિરો બાંધ્યા છે. એવા અનુભવને અનુસરીને અનેક શિલ્પ, જ્યોતિષ, પુરાણ, કર્મકાંડ ગ્રંથોનું મનોમંથન કરી આ ગ્રંથ તૈયાર કર્યો છે. તે ખુબજ પ્રશંસનીય અને સરલ બનાવેલ છે કે જે સમસ્ત શિલ્પ–સ્થાપત્ય વગેરે જાણકારો માટે ભવિષ્યમાં ઉપયોગી નીવડશે–માટે આ ગ્રંથ ધન્યવાદને પાત્ર છે. તેનો ઉતરાર્ધભાગ તૈયાર કરી જલ્દી બહાર પડે એજ મંગલ આશીર્વાદ...

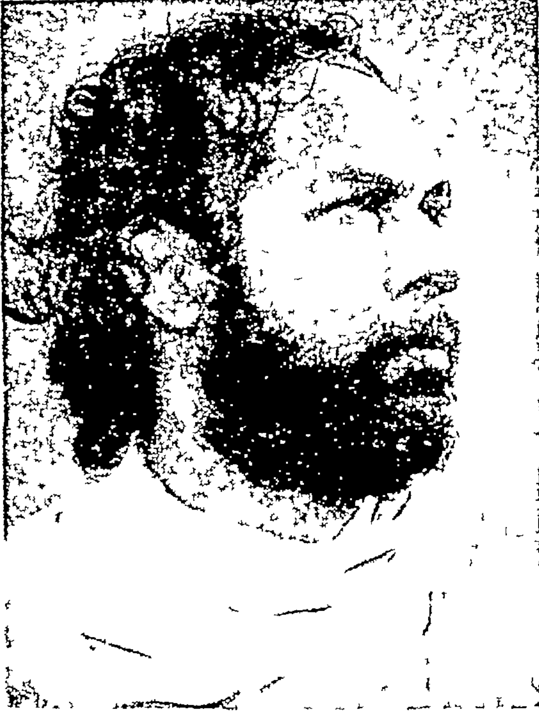
ગોવાલીયા ટેન્ક જૈનદેરાસર
મુંબઇ
સં. ૨૦૩૨

મુનિ શ્રી મહાનંદવિજય.

પરમ પૂજ્ય મુનિ શ્રી સૂર્યોદયવિજયજી મહારાજ

વ્યાકરણ સાહિત્ય ન્યાયતીર્થ.

અભિનંદન અને આશંસા

મુનિ સૂર્યોદયવિજય

શિલ્પશાસ્ત્ર અને શિલ્પ કલાના આજીવન ઉપાસક સોમપુરા શ્રી **નંદલાલ ચુનીલાલે** પોતાના સમગ્ર જીવનમાં કરેલ અનેકાનેક શિલ્પશાસ્ત્રો અને ભિન્ન ભિન્ન શિલ્પ સ્થાપત્ય કલાકૃતિઓના વ્યાપક અધ્યયન–પરિશીલન–અવગાહનના પરિપાક રૂપે અને નિચોડસ્વરૂપે પ્રકાશિત થઈ રહેલ આ ગ્રંથના પૂર્વાર્ધમાં જે અભ્યાસનીય સામગ્રી રજૂ કરી છે. તેનું અવલોકન કરતાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે વર્તમાન કાળના શિલ્પ સ્થાપત્ય કલા નિષ્ણાત સ્થપતિઓમાં તેઓનું સ્થાન પ્રથમ હરોળમાં છે.

વિશ્વમાં સર્વોચ્ચ સ્થાન ધરાવતી ભારતીય સંસ્કૃતિના એક પ્રધાન અંગ સમી શિલ્પ કળામાં કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કરીને એનો ઉપયોગ તેઓએ અનેકાનેક જૈન વૈદિક મંદિરોના આદર્શ નિર્માણ દ્વારા પરમાત્માની ભક્તિમાં કર્યો છે.

મુંબઈ ચેમ્બુરનો તીર્થ સમાન મહાપ્રાસાદ, ઘાટકોપરનો મહારાષ્ટ્ર ભૂષણ ભવ્ય પ્રાસાદ અને પાલીતાણા–કેસરીયાનો ઉન્નત પ્રાસાદ એ એમના અદ્ભુત સર્જનો છે.

આશંસા છે કે આવી ઉદાત્ત સર્જન પરંપરા ચાલુ રાખીને તેઓ પોતાના વિશાળ અનુભવનો અર્ક આ ગ્રંથના ઉત્તરાર્ધમાં શીઘ્ર રજૂ કરશે.

ગોડીજી જૈન ઉપાશ્રય
મુંબઈ ૩
આસો વદિ ૧૩, (ધનતેરસ)
સં. ૨૦૩૨

લિ૦
મુનિ સૂર્યોદયવિજય.

પદ્મશ્રી સ્થપતિ પ્રભાશંકર ઓઘડભાઇ સોમપુરા-
શિલ્પ વિશારદ.

અ ભિ પ્રા ય

પદ્મશ્રી પ્રભાશંકર ઓઘડભાઇ સોમપુરા

શ્રી નંદલાલ ચુનીલાલ સોમપુરા મૂળ પાલીતાણા વડીલોના વતનમાં જન્મ ધારણ કરી વંશપરંપરાગત શિલ્પ સ્થાપત્યનો વ્યવસાય ગ્રહણ કરી તેમાં ઉત્તમ પ્રવિણતા દિવસે દિવસે કાર્યક્ષેત્રમાં મેળવતા ગયા તેમ તેમ તેઓ શિલ્પ શાસ્ત્રીમાંથી સ્થપતિ પદના અધિકારી થતા ગયા. તેઓના વડીલોએ સ્થાપત્યો જુદા જુદા સ્થળે સુંદર રચેલા છે, તેમના પ્રપિતામહ જશકરણ ભા. એ શત્રુંજય પર્વત-પર ચૌમુખનુ ઉત્તંગ શીખર બાંધેલું છે, જે પંદર વીશ માઈલથી દૃષ્ટિ ગોચર થાય છે.

શ્રી નંદલાલભાઈએ પ્રારંભિક વ્યવસાયમાં શિલ્પશાસ્ત્રનો અભ્યાસ મનન, પઠન કરેલ, તેના ફળરૂપ તેઓ શિલ્પશાસ્ત્રના ગ્રંથનું સુંદર પ્રકાશન કરવા પ્રેરાયા છે. તેઓએ ભારતના જુદા જુદા પ્રદેશોમાં સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર, કચ્છ, રાજસ્થાન, મેવાડ, મધ્ય પ્રદેશ, બિહાર, બંગાલ વગેરે સ્થળોએ મંદિરોનું સુંદર નિર્માણ કરી યશ અને કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી છે.

શિલ્પના વ્યવસાયમાં ક્રિયાત્મકજ્ઞાન અને પાઠાત્મક એમ (થીઓરીકલ અને પ્રેકટીકલ) જ્ઞાન હોય તો સોનામાં સુગંધ જેવું ગણાય. આ બન્ને જ્ઞાન તેઓ એ પ્રાપ્ત કરી, સ્થપતિ પદને પ્રાપ્ત કરેલ છે.

નંદલાલભાઈ સ્થાપત્ય કામના જ્ઞાતા હોય સ્થપતિ પદને યોગ્ય છે. તે વિના સંકોચે કહેવું પડે છે. વર્તમાન કાળ શિલ્પજ્ઞાનનો અસ્ત કાળ છે. ક્રિયાનું જ્ઞાન હોય પરંતુ તેઓ જે કાર્ય કરે છે, તેમાં વેધ ક્યાં, વેધદોષ ક્યાં આવે છે તે પાઠાત્મક જ્ઞાનના અભાવે શિલ્પી પોતે જાણતો હોતો નથી આથી બંન્ને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનાર સ્થપતિ ગણાય છે. એ ગુણ નંદલાલભાઈએ પ્રાપ્ત કરેલ છે.

વાસ્તુશાસ્ત્રની પારિભાષિક તુલના કરી ગ્રંથ લેખન કરવાની પારંગતા શ્રી નંદલાલભાઈએ અદ્ભૂત પ્રાપ્ત કરી છે, તેમની બુદ્ધિમત્તા, વિવેકશિલતા સર્વાધિક આથી તેમના શિલ્પ વ્યવસાયનો દિન પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થતી જાય છે. તેઓ લાખોના બહોળા વિશાળ સ્થાપત્યો નિર્માણ કરી આશ્ચર્ય મુગ્ધ કરેલ છે. ભવિષ્યમાં તેઓના બહોળા અનુભવ ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ થતી રહો અને અનેક શિલ્પ પ્રકાશનો કરતાં રહે એવી મારી શુભાશીષ છે.

૩. પથિક સોસાયટી **પદ્મશ્રી સ્થપતિ પ્રભાશંકર ઓઘડભાઇ સોમપુરા**
સરદાર પટેલ કોલોની પાછળ શિલ્પ વિશારદ
અમદાવાદ

હરિપ્રસાદ હરગોવિંદદાસ સોમપુરા (એમ. એ.)

અ ભિ પ્રા ય

હરિપ્રસાદ હરગોવિંદદાસ સોમપુરા

પરંપરાગત ભારતીય વાસ્તુકળા અને શિલ્પ-સ્થાપત્યો દેશી-વિદેશી અભ્યાસીઓ, સંશોધકો, શિલ્પશાસ્ત્રીઓ, પુરાતત્ત્વશાસ્ત્રીઓના આકર્ષણનું કેન્દ્ર રહ્યું છે. આપણા વિવિધ ધર્મો અને સંપ્રદાયોના સ્થાપત્યોના પ્રાન્ત અને કાળ-વાર શૈલીઓ, સ્થાપત્યોના વિવિધ અંગ-ઉપાંગોમાં વિવિધ પથ્થરોના ઉપયોગો, કયા પથ્થરો કયાં અને શા માટે વપરાય છે? શા માટે મંદિરોમાં લોખંડ વપરાતુ નથી? સાલ પદ્ધતિ શું છે? ચલિત—મુવેબલ-મંદિરોની રચના કેવી હોય આદિ સ્થાપત્યકીય પ્રશ્નો તેમજ પ્રતિમા વિધાનને લગતી બાબતો જેવીકે મંદિરોમાં મૈથુન શિલ્પો શા માટે? શા માટે અમુક મૂર્તિઓને અમુકજ વાહન અને આયુધ? મૂર્તિઓમાં પ્રતીકોનું મહત્ત્વ શું છે? ભાવ પ્રદર્શન માટે કઈ બાબ-તોનો ખ્યાલ રાખવો જોઇએ, તેમજ માન, પ્રમાણ, ઊંચાઈ, લંબાઈ, પહોળાઈ વર્ણ, વસ્ત્ર, વેશભૂષા આદિ બાબતો આપણા શિલ્પશાસ્ત્રોમાં વર્ણવાઇ છે.

શિલ્પ-સ્થાપત્યની આ કળાને જીવંત રાખવા માટે આવા શિલ્પ વિષયક પુસ્તકો પ્રગટ થાય છે, ત્યારે મારૂ મન આનંદથી નાચી ઊઠે છે. શ્રી નંદલાલભાઇ સોમપુરા તો પાછા અનેક મંદિરોના નિર્માતા છે. તેમના અનુભવના નિચોડ સમા આ પુસ્તકને આવકારતા મને અત્યંત આનંદ થાય છે આવાં શિલ્પનાં અનેક પુસ્તકો આપણને એમની પાસેથી મળે એટલું જ નહિ, સોમપુરા શિલ્પીએ બાંધેલા અનેક મંદિરોની સ્થાપત્યકીય પરિચય કરાવતા ફોટો—ચિત્ર સહિતનાં આલ્બમો પણ પ્રગટ થવા જોઈએ.

શિલ્પ-સ્થાપત્ય વિષયક પ્રકાશનો આપણે ત્યાં બહુજ ઓછા છે, ત્યારે આવી શાસ્ત્રીય, આધારભૂત માહિતી આપતા પ્રકાશન થાય તે શિલ્પ જાતે ગૌરવ લેવા જેવી બાબત છે. આપણા પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનું પુનઃ પ્રકાશન થવું જોઇએ એટલું જ નહિ જૂના સંસ્કૃત ગ્રંથોનું દરેક પ્રાદેશિક ભાષામાં અને અંગ્રેજીમાં ચિત્રો-ફોટા સાથે અવતરણ થવું જોઇએ તેમજ ફોટોગ્રાફી લાયબ્રેરી અને દસ્તાવેજી ફિલ્મોમાં આપણી શિલ્પ વિષયક એક સ્વતંત્ર સામાયિક પણ હોવું જોઇએ. પ્રાચીન સ્થાપત્યકળા સાચવી લેવી જોઇએ આ પ્રકાશનને હું આવકારૂં છું.

વિલેપારલે
મુંબઇ

હરિપ્રસાદ સોમપુરા
તા. ૩-૧૧-૭૬

ग्रन्थ निर्मातुः

श्री नन्दलाल चुनीलाल सोमपुरा महोदयस्य

अभिनन्दनं मङ्गलम्

शिल्पी मनसुखलाल लालजी सोमपुरा

कश्यपगोत्र ! महाप्राज्ञ शिल्पशास्त्र विशारद ।
स्वति ते नन्दलाल श्री चुनीलाल नन्दन ॥ १ ॥
निर्मितानित्वया बन्धो मन्दिराणि ह्यनेकशः ।
तव कीर्ति वितन्वन्ति सर्वत्र वसुधातले ॥ २ ॥
श्री शत्रुञ्जय मूले हि त्वन्निर्मितो नभःस्पर्शी ।
श्री केसरीयाजीनामा जिन प्रासादः शोभते ॥ ३ ॥
एव मादिपुरे गिरि सिंहद्वारे चतुर्मुखः ।
कृतः कलात्मको महा–प्रासादो भवनाशकृत ॥ ४ ॥
एव मनेक स्थानेषु, खेटके षु पुरेषु च ।
नैपुण्यं वास्तुज्ञानस्य दर्शित निज कार्यतः ॥ ५ ॥
उत्खनन–शिलान्यासे–वास्तु विद्या प्रवर्त्तक ।
विश्वकर्म कृपा पात्र; भूयात ते मङ्गलं सदा ॥ ६ ॥

शिल्पी मनसुखलाल लालजी सोमपुरा

अहम्मदाबाद

दिनांक १५–१०–७६

નંદલાલભાઈ પચાસ વર્ષથી શિલ્પ સ્થાપત્યનું કાર્ય કરે છે, તેમને શિલ્પનો ઘણોજ ઉંડો અભ્યાસ છે, તેમણે જે શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ પૂર્વાર્ધ રચેલ છે તે મેં પૂરેપુરો જોયો તેમાં ઘણી જ સરળ રીતે દરેક વિષયોની રજુઆત કરી છે, આ ગ્રંથમાં સ્થાપત્ય, વિધાન તથા દરેક જાતના મુહૂર્તો આપેલ છે. તે દરેક ગૃહ તથા પ્રાસાદ કાર્યમાં સંપૂર્ણ ઉપયોગી છે. આ સિવાય પૂજન તથા ગણિતનો સમાવેશ કરેલ છે. જે ખાસ અગત્યની વસ્તુ છે. આ શિલ્પ કર્મ કરનાર દરેકને ઉપયોગી છે. ઉત્તરાર્ધ તથા ગૃહનિરૂપણ જલ્દી પ્રકાશમાં આવે તેવી શુભેચ્છા.

મીસ્ત્રી વૃજલાલ રામનાથ
પાલિતાણા

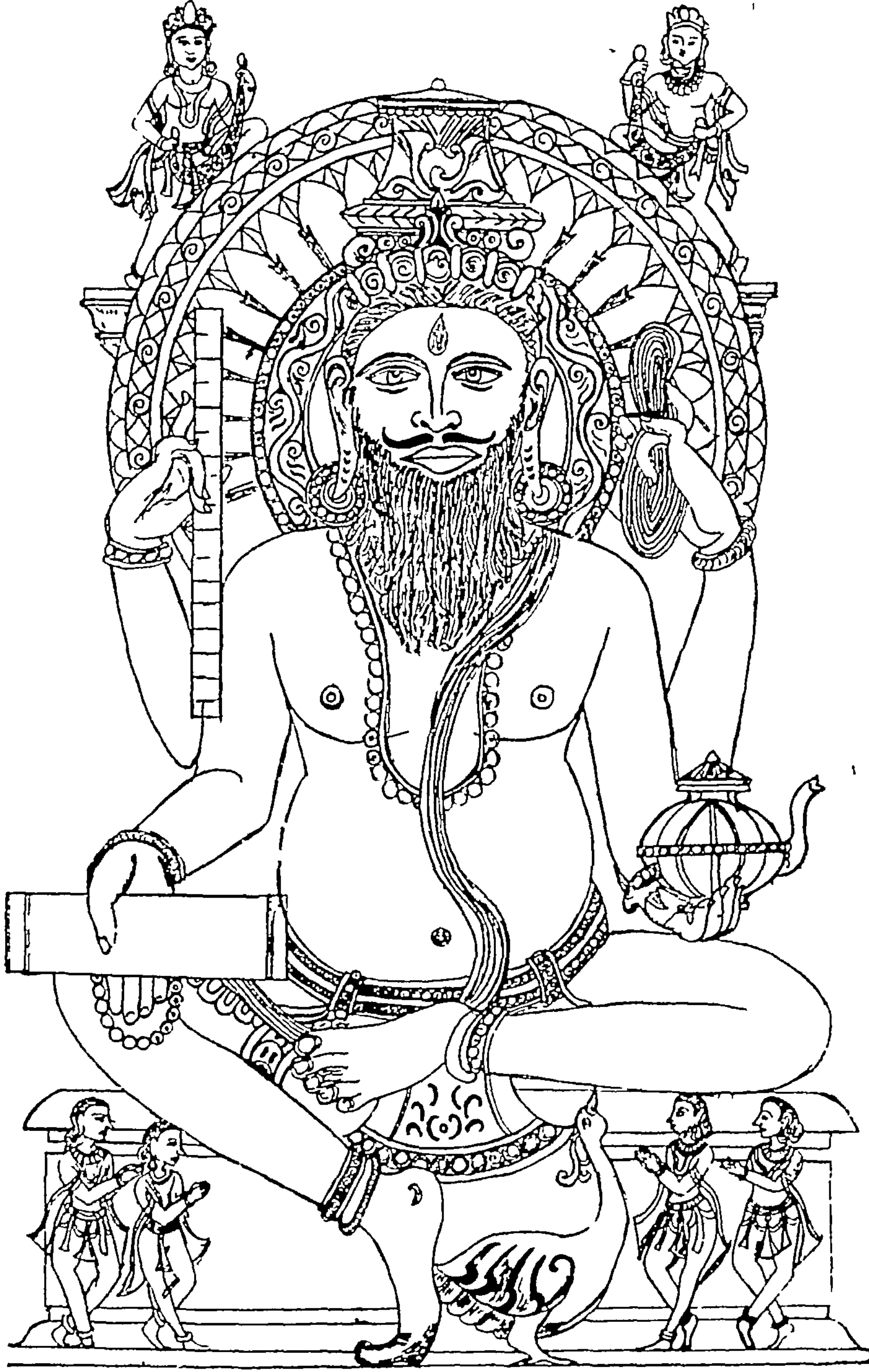
શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્ (પૂર્વાર્ધ) પ્રસિદ્ધ કર્તા શ્રી શિલ્પાચાર્ય નંદલાલભાઇ સોમપુરા મકાન બાંધકામ વેદાન્ત તથા પ્રાચીન કલા કારીગીરીમાં રસ દાખવતા કારીગર ભાઇઓ માટે યોગ્ય ઉપયોગી માહિતી તેમજ માર્ગદર્શન મળી રહે તેવા હેતુ ને લક્ષમાં રાખી અત્યંત કાળજી પૂર્વક સ્પષ્ટીકરણ કરી આ ગ્રથ કારીગર સમાજ સમક્ષ રજુ કરી શિલ્પશાસ્ત્રને વેગવંત કરેલ છે.

સોમપુરા નવીનચંદ્ર અમૃતલાલ
પાલિતાણા

શ્રી નંદલાલભાઇ સોમપુરા સ્થપતિ નિર્માણના ખુબજ અનુભવી તેમજ વિદ્વાન છે આવા વિદ્વાન, નિષ્ણાંત અને નિર્માણકાર ઓછા જોવા મળે છે, તેઓશ્રીએ શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્ (પૂર્વાર્ધ) ગ્રંથનું નિર્માણ કરી શિલ્પ સ્થાપત્યને નવો પ્રાણ પૂર્યો છે. શ્રી સોમપુરા નંદલાલભાઈનો સ્કુલ અભ્યાસ ઓછો હોવા છતાં સ્વપ્રયત્નથી કલા અને વિદ્યાનો કેટલો અભ્યાસ કરેલ છે, તે આ ગ્રંથ દ્વારા જણાય છે. તેઓ શ્રીનો અભ્યાસ અને અનુભવ આ ગ્રંથ દ્વારા લેવો તે દરેક કારીગર બંધુઓને માટે જરૂરી ગણાય શિલ્પશાસ્ત્રના પ્રાચીન સંસ્કૃત ગ્રંથનો નિચોડ, સામાન્ય કારીગર સમજી શકે તેવી શૈલીથી જે આ ગ્રથમાં રજુઆત કરેલ છે, તે ખરેખર કારીગર બધુઓ માટે આશીર્વાદ સમાન છે.

મીસ્ત્રી શીવલાલ નાગજીભાઇ
પાલિતાણા

ગુરુદેવ શ્રી વિશ્વકર્મા

नमामि विश्वकर्माणं सर्वसूत्र प्रवर्त्तकम् ॥
प्रासादादि प्रसिद्धयर्थं सर्व सिद्ध समृद्धिदम् ॥
सृष्टियाद्य सूत्रधारस्य प्रासादादि द्रविश्वकर्मण ॥
श्री कृष्णस्य प्रियं कर्तुं द्वारामति विनिर्मिता ॥

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

॥ शिल्प स्मृति वास्तु विद्यायाम् ॥

(पूर्वार्धे)

॥ प्रथमोऽध्यायः ॥

મંગલા ચરણ

अभीप्सितार्थ सिध्यर्थं पूजितो यः सुरैरपि ।
सर्व विघ्नच्छिदे तस्मै गणाधिपतये नमः ॥१॥

ઇચ્છીત મનોરથની સિદ્ધિ માટે, દેવો વડે પણ પૂજાએલા અને તે સર્વ વિઘ્નને કાપનાર, ગણાધિપતિને નમસ્કાર. ૧.

श्वेताङ्गं श्वेतवस्त्रं सितकुसुमगणैः पूजितं श्वेत गन्धैः
क्षीराब्धौ रत्नद्वीपैः सुरतरुविमले रत्न सिंहासनस्थम् ।
दोर्भिः पाशाङ्कुशेष्टाभयधृतिविशदं चन्द्रमौलिंत्रिनेत्रं
ध्यायेच्छान्त्यर्थमीशं गणपतिममलं श्री समेतं प्रसन्नम् ॥२॥

શ્વેત અંગવાળા શ્વેત વસ્ત્રવાળા શ્વેત કુસુમ અને શ્વેત ગંધથી પૂજાયેલા, ક્ષીર-સમુદ્રમાં રત્નદ્વીપે કલ્પવૃક્ષની નીચે રત્ન સિંહાસન ઉપર સ્થિર, જેના હાથમાં પાશ, અંકુશ, ઈષ્ટ, અભય ધારણ કરનાર, મસ્તકમાં ચંદ્ર જેને છે એવા ત્રણ નેત્રવાળા અને હંમેશાં પ્રસન્ન અને શોભા યુક્ત નિર્મલ ગણપતિ લક્ષ્મીજી સહિત પ્રસન્ન થાઓ. ૨.

चतुर्मुखमुखाम्भोज वनहंस वधूर्मम ।
मानसे रमतां नित्यं सर्व शुक्ला सरस्वती ॥ ॥३॥

બ્રહ્માના મુખ કમલ વનની હંસી રૂપ શ્વેત વર્ણવાળી સરસ્વતી મારા મનમાં વાસ કરો. ૩.

या कुन्देन्दुतु पारहार धवला, या शुभ्र वस्त्रा वृता ।
या वीणा वरदंडमंडित कराया श्वेत पद्मासना ॥
या ब्रह्माच्युत शंकर प्रभृति भि र्देवैः सदावन्दिता ।
सामांपातु सरस्वती भगवती निःशेष जाडयापहा ॥४॥

જે કુન્દકમલ ચંદ્ર અને બરફ સમાન શ્વેત વર્ણવાળાં, શ્વેત પદ્મના આસનવાળાં અને જે વીણા વરદ દંડથી શોભાયમાન હાથવાળાં શ્વેત કમલના આસનવાળા, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ, એ ત્રણ દેવો જેને સદા વંદન કરે છે, તેવા હે ભગવતિ, સર્વ જડતાનો નાશ કરી સામવેદ જેનું ગાન કરે છે ને સરસ્વતી મારૂં રક્ષણ કરો.

જેના વરદાન દેવાવાળા હાથમાં વીણા શોભી રહી છે તેવા સામવેદ જેનું સ્તુતિ-ગાન કરે છે તેવાં હે ભગવતિ, મારૂં રક્ષણ કરો. ૪.

जटा मुकुट शोभाढ्यः कुण्डलाभ्यामलङ्कृतः ।
चतुर्भुजो महातेजा दिव्य हंसक वाहनः ॥
अक्षसूत्रं करे याम्ये वामे चैव कमण्डलुः ।
पुस्तकं वामहस्तोर्ध्वे दक्षोर्ध्वे कम्बिका तथा ॥ ॥५॥

विश्वकर्मा सदा गौर स्तेजः पुञ्ज समुद्भवः ।
बृहस्पति भागिनेय स्तेजः कूट इवा परः ॥
सम्प्राप्तो ब्रह्मलोके तु महौजा विश्वकर्मकः ।
ब्रह्मणा चासनं त्यक्त्वा कर युग्मंच योजितम् ॥ ॥६॥

જટા રૂપી મુકુટથી શોભાયુક્ત, બે કુંડલોથી શોભાયમાન, ચાર ભુજાવાળા, મહા-તેજવાન, દિવ્ય હંસના વાહનવાળા, જમણા હાથમાં અક્ષસૂત્ર છે, ડાબા હાથમા કમંડલ છે, ઉપરના ડાબા હાથમાં પુસ્તક છે, અને જમણા હાથમા કંબા (ગજ) છે તે વિશ્વ-કર્મા સદા ગૌર વર્ણવાળા, તેજ પુંજથી ઉત્પન્ન થયેલ, બૃહસ્પતિના ભાણેજ, તેજના સમૂહરૂપ છે તેવા મહા તેજસ્વી વિશ્વકર્મા બ્રહ્મલોકમાં ઉપસ્થિત થયા. બ્રહ્માએ આસન છોડી બે હાથ જોડી નમસ્કાર કર્યા. ૫–૬.

कंबासूत्रा म्बुपात्रं वहति करतले पुस्तकं ज्ञानसूत्रं ।
हंसारुढ स्त्रिनेत्रः शुभ मुकुट शिराः सर्वतो वृद्धकायः ॥
त्रैलोक्यं येन सृष्टं सकल सुरगृहं राजहर्म्यादिहर्म्यं ।
देवोऽसौ सूत्रधारो जगदखिलंहितः पातु वो विश्वकर्मा ॥ ॥७॥

જેના એક હાથમા ગજ, બીજા હાથમા સૂત્ર, ત્રીજા હાથમા કમંડલુ, અને ચોથા હાથમા પુસ્તક ધારણ કરેલ છે, વળી જે હંસ ઉપર બેઠેલા છે, જેને ત્રણ નેત્ર છે, મસ્તક ઉપર સુંદર મુકુટ ધારણ કરેલ છે। સર્વ પ્રકારે જેનું સમૃદ્ધ શરીર છે, ત્રણે લોકના સ્રષ્ટા તેમ જ સર્વ પ્રકારના દેવગૃહો, રાજગૃહો, બીજા સર્વ સામાન્ય ગૃહો જેણે રચેલા છે એવા સર્વ જગતના હિતકર્તા, દેવોના સૂત્રધાર, વિશ્વકર્મા તમારૂં રક્ષણ કરો. ૭.

देवानां सूत्र धारस्य प्रसादाद्विश्वकर्मणः ।
सोमपुरा ब्राह्मणेन कश्यपगोत्र जन्मना ॥
विदुषा नन्दलालेन श्री चुनीलाल सूनुना ।
वास्तुवेद समदूभूत वास्तु कर्म विवेचने ॥ ॥८॥

प्रासाद भूमि कम्बानां तथैव वेश्मनामपि ।
भेदानां लक्षणानाश्च वास्तुशास्त्रानुसारतः ॥
अपि मान प्रमाणादे-र्विविधग्रन्थमन्थनात् ।
अयं शिल्पस्मृतिर्नाम निर्मितः सारसंग्रहः ॥ ॥९॥

દેવોના સૂત્રધાર શ્રી વિશ્વકર્માના પ્રસાદથી, સોમપુરા બ્રાહ્મણ જ્ઞાતે જન્મ કશ્યપ ગોત્રે ચુનીલાલ સુત નંદલાલ વાસ્તુવેદરૂપ વાસ્તુ કર્મનું વિવેચન, પ્રાસાદ, ભૂમી અને હસ્તલક્ષણ તથા ગૃહાદિ રચના આદિ ભેદ લક્ષણ વાસ્તુશાસ્ત્રના આધારે માન પ્રમાણ વિવિધ ગ્રંથનું મંથન કરી શિલ્પ સ્મૃતિ નામ ગ્રંથ સાર સંગ્રહ કરી નિર્માણ કરેલ છે. ૮-૯.

प्रथमोऽध्याय भू-परीक्षा

स्त्रीपुत्रादिक भोगसौख्य जननं धर्मार्थ कामप्रदं ।
जंतूनालयनं सुखा स्पदमिदं शीतां बुधर्मा वहं ॥
वापी देवगृहादि पुण्यमखिलं गेहात्समुत्पद्यते ।
गेहे पूर्वमुशन्ति तेन विबुधाः श्री विश्वकर्मादयः ॥ ॥१०॥

જે ઘર વિષે સ્ત્રી અને પુત્રાદિકના ભોગ અને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તથા જે ઘર વડે ધર્મ, અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવું જે ઘર તે પ્રાણીનુ વિશ્રામ સ્થાન છે, એટલું જ નહિ પણ ઠંડી ગરમી અને વર્ષાના ભયનું નિવારણ કરનાર પણ ઘર છે અને જેમાં વાવ, કૂવાનું સુખ અને દેવમંદિરનું અખિલ પુણ્ય મળે છે તે સર્વ ઘર વડે જ મળે છે, માટે જ વિશ્વકર્માદિ પંડિતો અને દેવતાઓ વગેરે સૌથી પહેલાં ઘરની ઇચ્છા કરે છે. ૧૦.

नगराणां भूषणार्थं देवानां निलयाय च ।
लोकानां धर्महेत्वर्थं क्रीडार्थं सुर योषिताम् ॥
आलयं सर्व भूतानां विजयायजितात्मनाम् ।
धर्मार्थ काम मोक्षाणां प्राप्ति हेतुश्च कामदः ॥ ॥११॥

"દેવમંદિર કે પ્રાસાદોની રચના નગરોની શોભા દેવોના નિવાસ. લોકોની ધર્મ વૃદ્ધિ અને દેવાંગનાઓની ક્રીડા માટે હોય છે. વળી પ્રાસાદ પ્રાણી માત્રનું આશ્રય સ્થાન, વીરપુરૂષોની કીર્તિ તથા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિનાં કારણભૂત તેમ જ સર્વ કામનાને આપનાર છે." ૧૧.

गीत नृत्यैश्च वादित्रैः प्रेक्षणीयै र्मनोहरैः ।
नाना ध्वज पताकैश्च तोरणेश्च विभूपिताः ॥
पुरराज प्रजादीनां सर्व कालं तु शान्तिदाः ।
सर्व काम प्रदाश्चैते नित्यं कल्याण कारकाः ॥ ॥१२॥

"ગીત, નૃત્ય અને વાદ્યોથી નિત્ય ગુંજાયમાન, દર્શનીય અને મનોહર નાના પ્રકારની ધ્વજાઓ, પતાકાઓ તથા તોરણોથી અલંકૃત પ્રાસાદો, નગર. રાજા અને પ્રજા વગેરેને સર્વકાળ સુખ શાંતિ આપનારા, સર્વ કામનાઓને સફલ કરનારા નિત્ય કલ્યાણ કરનાર છે." ૧૨.

ભૂમિ નિર્ણય

"શ્લોક ૧૨"

જાત	રંગ	સ્વાદ	ગંધ
બ્રાહ્મણ	ધોળી	સારો	ઘૃત જેવી
ક્ષત્રીય	લાલ	કષાય	રૂધિર જેવી
વૈશ્ય	પીળી	ખાટી	તલના તેલ જેવી
શુદ્ર	કાળી	કડવી	મચ્છ જેવી

પ્લવ ભૂમિ

શ્લોક ૧૩, ૨૬

પ્લવ દિશા	ફળ
પૂર્વ પ્લવ	સંપૂર્ણ ગુણયુક્ત, આયુષ્ય, બળ આપનાર, સંપત્તિ, રાજ્ય સન્માન, આનંદકારી.
અગ્નિ પ્લવ	અગ્નિ ભય, શત્રુનો સંતાપ, નિત્ય કલેશ,
દક્ષિણ પ્લવ	ગૃહનો નાશ, નિત્ય ધનહાનિ, રોગદાયી.
નૈઋત્ય પ્લવ	કલેશ, રોગ, મૃત્યુ દાયક, નિત્ય ધનહાનિ.
પશ્ચિમ પ્લવ	ધન ધાન્યનો વિનાશ, શોક, દાહ.
વાયુ પ્લવ	શત્રુ સાથે રાગ ન રહે, કુલ નાશ, પત્નિ હણનાર, સદા દુઃખ, ભય, સ્વામીનો નાશ.
ઉત્તર પ્લવ	નિત્ય લાભદાયી, પુત્ર પૌત્રાદિકની વૃદ્ધિ. સર્વ પ્રકારના કામ, ભોગ અને ધન આપનાર.
ઇશાન પ્લવ	પતિ-પત્નિ સુખ સૌભાગ્ય, ધન, આશ્ચર્ય, ધર્મ દેવાવાળી.
ચારે બાજુ પ્લવ કૂર્મ પૃષ્ટ	પ્રતિદિન ઉત્સાહ, ધન, ધાન્ય, વિપુલ લાભ.

હસ્ત (કંબી) કુલ દેવતા

રૂદ્ર				બ્રહ્મા				વિષ્ણુ
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
રૂદ્ર	વાયુ	વિશ્વકર્મા	અગ્નિ	બ્રહ્મા	યમ	વરુણ	કુબેર	વિષ્ણુ

હસ્તના દેવ

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

भू-परीक्षा

सुरालय विभूत्यर्थं भूषणार्थं पुरस्य तु ।
नराणां भुक्ति मुक्त्यर्थं सत्यार्थंचैव सर्वदा ॥
लोकानां धर्महेतुश्च क्रीडा हेतुश्च स्वर्भुवाम् ।
कीर्तिरायु र्यशोऽर्थं च राज्ञां कल्याण कारकः ॥ ॥१३॥

અને મનુષ્યોને ભક્તિ અને મુક્તિ સર્વદા અર્પે છે. લોકોના ધર્મ અર્થે અને દેવની ક્રીડા અર્થે દેવાલય છે. યશ કીર્તિ અને આયુ માટે અને રાજાને કલ્યાણકારક છે.

દેવાલય, નગરની વિભૂતિ અર્થે ભૂષણરૂપ છે. દેવાલય દેવોની ક્રીડા અર્થે, લોકોનાં ધર્મ, અર્થ, યશ કીર્તિ અને આયુષ્ય માટે છે અને રાજવીને કલ્યાણકારક છે. ૧૩

ભૂમિ નિર્ણય

श्वेता ब्राह्मण भूमिका च घृतवद्गंधा शुभ स्वादिनी ।
रक्ता शोणित गंधिनी नृपति भूः स्वादे कषायाचसा ॥
स्वादेम्लातिल तैलगंधि रुदिता पीत्ता च वैश्या मही ।
कृष्णा मत्स्य सुगंधिनी च कटुका शुद्रेति भूलक्षणम् ॥ ॥१४॥

જે ભૂમિ રંગે ધોળી, ઘી જેવી સુગંધવાળી, જેનો સ્વાદ સારો હોય તેવી ભૂમિમાં બ્રાહ્મણે ઘર કરવું, જે ભૂમિ રંગે લાલ, રૂધિર જેવી સુગંધવાળી, તુરા (હીમજ હરડે જેવી) સ્વાદવાળી હોય તે ભૂમિમાં ક્ષત્રિઓએ ઘર કરવું, જે ભુમિ રંગે પીળી, તલના તેલ જેવી સુગંધવાળી અને સ્વાદમા ખાટી હોય તે ભુમિમાં વૈશ્યે ઘર કરવું, જે ભૂમિનો રંગ કાળો માછલા જેવી ગંધ યુક્ત, સ્વાદ (કડવી) હોય તેમાં શુદ્રે ઘર કરવું. ૧૪

भू परीक्षा

भूमिनामष्टप्लुवादि गुणदोषान् ब्रवीमि ते ।
पूर्वप्लुवा धराश्रेष्टा ह्यायुः श्रीबल वर्द्धिनी ॥ ॥१५॥

सर्व संपत्करी पुंसां प्रासादानां विभूतिदा ।
राज्यपूज्या सदानन्दा प्राक्प्लुवा चेद्भवेन्मही ॥ ॥१६॥

પૂર્વ તરફ નીચી ભૂમિ. સંપૂર્ણ ગુણ યુક્ત, શ્રેષ્ટ આયુષ્ય અને બળને આપનાર છે તે સર્વ પ્રકારની સંપત્તિને આપનાર પ્રાસાદ માટે વિશેષ શ્રેષ્ટ છે. રાજ્યમાં સન્માન આપનાર અને આનંદકારી પૂર્વ પ્લવ ભુમિ છે. ૧૫–૧૬.

आग्नेयप्लवका भूमिरग्नि दाह भयावहा ।
शत्रु सन्तापदा नित्यं कलिदोऽग्निप्लवः स्मृतः ॥ ॥१७॥

અગ્નિ ખુણા તરફ નીચી ભૂમિ. અગ્નિનો ભય કરે. શત્રુનો ભય અને સંતાપ, નિત્ય કલેશ કર્તા અગ્નિ પ્લવ ભુમિ છે. ૧૭.

नश्यन्ति पुरुषास्तत्र देवत्ता च प्रणश्यति ।
धन हानि करो नित्यं रोगकृद् दक्षिणप्लवः ॥ ॥१८॥

દક્ષિણ પ્લવવાળી ભૂમિમા જે ઘર બંધાય તેમાં હમેશાં પુરુષોનો તેમ જ દેવોનો નાશ થાય છે. અને તેમાં હમેશા ધનહાનિ તથા રોગના ઉપદ્રવનો ભય રહે છે. ૧૮

प्रवतयेद् गृहे पुंसां रोगांश्च मृत्युदष्यकान् ।
धनहानिं तथा नित्यं कुरुते नैर्ऋतिप्लवा ॥ ॥१९॥

નૈઋત્ય પ્લવવાળી ભૂમિ હમેશાં કલેશ, રોગ અને મૃત્યુદાયક છે, અને ધન-હાનિ કરે છે. ૧૯

पश्चिमप्लवका भूमिर्धन धान्य विनाशिनी ।
शोक दाह्यं कुलं तत्र पत्रभूः पश्चिमप्लवा ॥ ॥२०॥

પશ્ચિમ પ્લવવાળી ભૂમિ હમેશાં ધન ધાન્યનો વિનાશ અને શોક દુઃખની વૃદ્ધિ કરે છે. ૨૦

शत्रुकर्त्री विरामा च गोत्र क्षय करी तथा ।
गृहे च कन्यकाहन्त्री सदा दुःख भयावहा । ॥२१॥

भुक्तं न जीर्यते तस्य मह्यां तत्र तुयो वसेत् ।
एतान् दोषानावहति दोषदा वायु दिक्प्लवा ॥ ॥२२॥

વાયુદિક પ્લવવાળી ભૂમિ શત્રુને ઉત્પન્ન કરનાર, કડવાશ વધારનાર, કુળનો નાશ કરનાર અને ગૃહરાજી ગૃહસ્વામિનો નાશ કરનાર અને કુટુંબમાં સદા દુઃખને ભય ઉત્પન્ન કરનાર છે. ૨૧–૨૨

पूज्या लाभकारी नित्यं पुत्र पौत्रविवर्धिनी ।
कामदा भोगदा चैव धनदा चोत्तरप्लवा ॥ ॥२३॥

ઉત્તર પ્લવવાળી ભૂમિ પૂજ્ય, નિત્ય લાભદાયી, પુત્રપુત્રાદિની વૃદ્ધિ કરનાર, સર્વ પ્રકારના સુખ, વૈભવ અને ધન સંપત્તિ આપનાર છે. ૨૩

नर सौख्य सती सत्य सौभाग्यादिविवर्द्धिनी ।
धनार्थैश्वर्य संपन्ना धर्म देशानकप्लवा ॥ ॥२४॥

ઈશાન પ્લવવાળી ભૂમિ પતિ-પત્નિને સુખ સૌભાગ્ય આપનારી, ધન અને ઐશ્વર્ય સંપન્ન ધર્મને આપનારી છે. ૨૪

भूमि नामष्टप्लवादि गुणदोषान् ब्रवीमि ते ।

આઠ પ્લવાદિ ભૂમિના ગુણ દોષ જણાવેલ છે.

अन्यान्यपि भूमि लक्षणानि—

(ભૂમિનાં બીજાં લક્ષણો)

दक्षिणे पश्चिमे चैव नैऋत्ये वायु कोणके ।
एभिरुच्चा भवेद् भूमि गज पृष्ठोऽभिधीयते ॥ ॥२५॥
गजपृष्ठे भवेद्वासः सलक्ष्मी धन पूरितः ।
आयु र्वृद्धि करी नित्यं जायते नात्र संशयः ॥२६॥

દક્ષિણ પશ્ચિમ, નૈરૂત્ય અને વાયવ્ય કોણ તરફ ઉંચી ભૂમિ "ગજપૃષ્ઠ" ભૂમિ કહેવાય છે ગજપૃષ્ઠ ભૂમિ ઉપર નિવાસ કરનાર મનુષ્ય ને પૂર્ણ લક્ષ્મી લાભ થાય અને આયુષ્યની વૃદ્ધિ થાય તેમા સંશય નથી. ૨૫-૨૬

मध्ये तूच्चं भवेद्यत्र नीचं चैव चतुर्दिशम् ।
कूर्म पृष्ठं विजानीयात्तत्र वासं समाचरेत् ॥ ॥२७॥
कूर्म पृष्ठं भवेद्वासो नित्योत्साह सुखप्रदः ।
धनधान्यं भवेत्तस्य निश्चितं विपुलं धनम् ॥ ॥२८॥

વચ્ચે ઉંચી ભૂમિ હોય અને ચારે તરફ નીચી ભૂમિ હોય તેને "કૂર્મપૃષ્ઠ" ભૂમિ કહે છે. કૂર્મ પૃષ્ઠ ભૂમિ ઉપર વાસ કરનાર મનુષ્યને પ્રતિદિન ઉત્સાહની વૃદ્ધિ, સુખ, ધન ધાન્યનો વિપુલ લાભ થાય છે. ૨૭-૨૮

पूर्वाग्नि शम्भु कोणेषु उन्नतिश्च यदा भवेत् ।
पश्चिमे च यदा नीचं दैत्य पृष्ठोऽभिधीयते ॥ ॥२९॥
दैत्य पृष्ठे कृते वासे लक्ष्मीर्नायाति मन्दिरम् ।
धन पुत्र पशूनां च हानिरेव न संशयः ॥ ॥३०॥

પૂર્વ, અગ્નિ, ઇશાન કોણમાં ઉંચી અને પશ્ચિમ દિશામાં નીચી ભૂમિને "દૈત્ય-પૃષ્ઠ" ભૂમિ કહે છે. દૈત્ય પૃષ્ઠ ભૂમિ ઉપર વાસ કરનાર પાસે લક્ષ્મી કદી આવતી નથી અને ધન, પુત્ર, પશુ ઇત્યાદિની હાનિ થાય છે. ૨૯-૩૦

पूर्वं पश्चिमयोर्दीर्घा दक्षिणोत्तर उच्चता ।
नागपृष्ठं विजानीया स्कर्तुरुच्चाटनं भवेत् ॥ ॥३१॥

नागपृष्ठे यदा वासो मृत्युरेव न संशयः ।
पत्नि हानिः पुत्र हानिः शत्रु वृद्धिः पदे पदे ॥ ॥३२॥

પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબી અને ઉત્તર દક્ષિણ ઉંચી (વચ્ચે નીચી) જમીનને "નાગપૃષ્ઠ" ભૂમિ કહે છે. આ ભૂમિ ઉપર વાસ કરનારને ઉદ્વેગ, મૃત્યુ ભય, સ્ત્રી, પુત્રાદિકની હાનિ અને ક્ષણે ક્ષણે શત્રુની વૃદ્ધિ થાય છે. ૩૧–૩૨

प्रशस्ता भूमि

शस्तौषधिद्रुमलता मधुरा सुगन्धा ।
स्निग्धा समा न सुषिराच मही नराणाम् ॥ ॥३३॥

अप्यध्वनि श्रमविनोद मुपागतानां ।
धत्ते श्रियं किमुत शाश्वतमन्दिराणाम् ॥ ॥३४॥

જ્યાં ઉત્તમોત્તમ ઔષધીઓ વૃક્ષલતા ખુબ લીલી ભરી રહે માટી સમત્વ, સરખી (સમથર) મધુર અને સુગંધા ચીકણી એ ભૂમિ મનુષ્યોના માટે નિવાસ કરવા લાયક ઉત્તમ ભૂમિ છે રસ્તા પર જતા મનુષ્યોને વિશ્રામ સ્થાન કરનાર પથિકને પણ લક્ષ્મી પ્રદાન કરે છે નિરન્તર નિવાસ કરવા માટે મકાન બનાવનાર માટે તો શુ કહેવું અર્થાત્ આવી ભૂમિ ઉપર ગૃહ મંદિર બનાવનારને કદી ધન, જન, ઇત્યાદિ વસ્તુની કમી ન રહે. ૩૩–૩૪

निषिद्धा भूमिः

स्फुटिता च सशल्या च वल्मीकाऽऽरोहिणी तथा ।
दूरतः परिहर्तव्या कर्तुरायुर्धनापहा ॥ ॥३५॥

स्फुटिता मरणं कुर्या दूषरा धननाशिनी ।
सशल्या क्लेशदानित्यं विषमा शत्रुवर्धिनी ॥ ॥३६॥

ફાટેલી શલ્યયુક્ત રાફડાવાળી ઉંચીનીચી એવી ભૂમિને દૂરથી ત્યાગ કરવી. કારણ કે આવી ભૂમિ કર્તાને આયુ અને ધનનો નાશ કરવાવાળી છે ફાટેલી ભૂમિ મરણ કરનાર. શલ્ય યુક્ત ભૂમિ સર્વદા ક્લેશ કરાવનાર ઉંચી નીચી ભૂમિ શત્રુને વધારનાર છે. ૩૫–૩૬

भूमेर्जीवित मृतादि लक्षणम्—

यत्र वृक्षाः परोहन्ति शस्यं दर्पात्प्रवर्धते ।
सा भूमि जीविता ज्ञेया मृता वाच्याऽन्यथाबुधैः ॥ ॥३७॥

જે ભૂમિ ઉપર વૃક્ષ આદિ વનસ્પતિથી લીલી રહે અને ખેતીની ઉત્પત્તિ ઉત્તમોત્તમ થાય તે ભૂમિ જીવિત સમજવી, અને તેથી અતિરિક્ત ભૂમિને મૃત જાણવી. ૩૭

प्रश्नाज्जीवित मृतादि ज्ञानम्

भूम्यक्षरं चतुर्गुण्यं तिथिवारं च मिश्रितम् ।
त्रिभिर्भागः प्रदातव्यः शेषेण फलमादिशेत् ॥ ॥३८॥

एकेन जीविता भूमिर्द्विशेषे भूः समाभवेत् ।
त्रिशेषे च मृता भूमि रित्युक्तंचादिजामले ॥ ॥३९॥

ભૂમિના નામાક્ષર સંખ્યાને ચાર ગણા કરી તિથી અને વારની સંખ્યાને જોડવી. ત્રણે ભાગવા એક શેષ રહે તો જીવિત બે શેષ વધે તો સમ. ત્રણ શેષ વધે તો મૃત ભૂમિ જાણવી. મૃત ભૂમિ ઉપર ગૃહ બનાવવા અશુભ છે. ૩૮–૩૯

अन्य प्रकारेण

व्योम विस्तार यो रैक्यं ग्रामाक्षर समन्वितम् ।
चतुर्गुणं नाम युक्तं शिवनेत्रेण भाजितम् ॥ ॥४०॥

एकेन जीविता भूमिर्द्वाभ्यां च समता भवेत् ।
शून्यशेषे तु शून्यं स्यादित्युक्तं रुद्रयामले ॥ ॥४१॥

ભુમિની લંબાઈ અને પહોળાઈને ગુણી તેમાં ગામના નામાક્ષર જોડવા ચાર ગુણા કરી તેમાં ઘરધણીના નામાક્ષર જોડવા ત્રણનો ભાગ કરતાં એક વધે તો જીવિત, બે શેષ વધે તો સમતા અને ત્રણ વધે તો મૃતા ભૂમિ જાણવી. ૪૦–૪૧

भूमिः प्राक्प्लवनं च शंकर ककुप्सौम्याश्रितं सौख्यकृत् ।
वन्हौ वन्हिभयं यमेच मरणं चौराद्भयं राक्षसे ॥ ॥४२॥

वायव्येप्लवनं च धान्यं हरणं स्याच्छाकदं वारुणे ।
विप्रादेस्तु वर्णतश्च सुखदं सृष्टेः क्रमात्सौम्यतः ॥ ॥४३॥

ભુમિમાં પાણીનું વહન (પ્લવ) પૂર્વ, ઉત્તર, ઈશાન, એ ત્રણ દિશાએ હોય તો સુખ થાય અગ્નિકોણે અગ્નિભય, દક્ષિણ તરફ મૃત્યુ, નૈરૃત્યે ચોરનો ભય, વાયવ્યે અન્ન

નાશ, પશ્ચિમે શોક, પરિતાપ, ઉત્તર પ્લવ બ્રાહ્મણને શ્રેષ્ટ, પૂર્વ પ્લવ ક્ષત્રીયને શ્રેષ્ટ, દક્ષિણ પ્લવ વૈશ્યને શ્રેષ્ટ, પશ્ચિમ પ્લવ શૂદ્રને શ્રેષ્ટ જાણવી. ૪૨–૪૩

मृ परीक्षा

खातं भूमिपरीक्षणे करमितं तत्पुरयेत्तन्मृदा ।
हीने हीन फलं समे सम फलं लाभोरजोवर्धने ॥ ॥४४॥

तत्कृत्वा जलपूर्णमा शतपदं गत्वा परीक्ष्यं पुनः ।
पादोनेऽर्धं विहीनकेऽथ निभृते मध्याऽधमेष्टाम्बुमिः ॥ ॥४५॥

પૃથ્વીની પરીક્ષા બીજા પ્રકારે પણ કરવાનું કહ્યું છે, ગૃહ કરવાની જમીનમાં એક હાથ ખાડો ખોદવો અને તે ખાડો ખોદતા નીકળેલી માટી તે ખાડામા પુરતા ઘટે તો હીન ફળ જાણવું, બરોબર થાય તો સાધારણ અને માટી વધે તો લાભકારક જાણવું બીજી રીત. ખાડામાં પૃથ્વીની સપાટી બરાબર પાણી ભરી તેનાથી સો ડગલા દૂર જઈને પાછા આવી. ભરેલું પાણી જોવું જો ચોથા ભાગનું પાણી ઘટયું હોય તો મધ્યમ અર્ધા ભાગનું ઘટયુ હોય તો અધમ ફળ જાણવું. અને ભર્યું તેટલું રહ્યું હોય તો ઉત્તમ ફળ જાણવું. ૪૪–૪૫

भूमि शुद्धिः

सम्मार्जने नाञ्जनेन शेकनोल्लेखनेन च ।
गवांच सन्निवासेन भूमिः शुद्ध्यति पञ्चमिः ॥ ॥४६॥

સન્માર્જન કરવું, લીપવું, પાણી સીંચવું, ખોદવું અથવા ગાયોને બેસારવી. આ પાંચ પ્રકારે ભૂમિ શુદ્ધિ કરવી. ૪૬

स्वगृह महिमा

गृहस्थस्य क्रियाः सर्वान् सिध्यंति गृहं विना ।
यतस्तस्माद् गृहारंभ प्रवेश समयौब्रुवे ॥ ॥४७॥

ગૃહસ્થાશ્રમની દરેક ક્રીયાઓ પોતાના ગૃહ સિવાય સિદ્ધ થતી નથી માટે ગૃહ બનાવવાનું અને પ્રવેશ મુહૂર્ત કહું છું. ૪૭

परगेहे कृताः सर्वाः श्रौत स्मार्त क्रियाः शुभाः ।
निष्फलाः स्युर्यतस्तासां भूमीशः फलम श्नुते ॥ ॥४८॥

પારકાના ઘરમાં કરેલી શ્રૌત સ્માર્ત સંબંધી દરેક ક્રિયાઓ નિષ્ફલ જાય છે અને તેનું ફળ તે ઘર માલીકને મળે છે. ૪૮

शल्य दोष

धन हानि दोरु मये, पशु पीडा रुग्भयानि चास्थि कृते ।
लोहमये शस्त्र भयं कपाल केशेषु मृत्युः स्यात् ॥ ।४९॥

अङ्गारे स्तेन भयं, भस्मनि च विनिर्दिशेत् सदाग्नि भयम् ।
शल्यं हि मर्मसंस्थं, सुवर्ण रजता दतेऽत्य शुभम् ॥ ॥५०॥

मर्मण्यमर्मगो वा, रुणद्ध्यर्थागमं तुपसमूहः ।
अपि नागदत्तको मर्म संस्थितो दोष कृत् भवति ॥ ॥५१॥

ગૃહ ગત શલ્ય કાષ્ટ રૂપ હોય તો ધન હાનિ, હાડકારૂપ હોય તો પશુ પીડા, રોગ અને ભયજનક હોય છે, લોહ રૂપ શલ્યમાં શસ્ત્ર ભય, અને માણુસની ખોપરી કે બાલ રૂપ શલ્યમાં મૃત્યુ થાય, કોલસારૂપ હોય તો ચોર ભય, ભસ્મ રૂપ હોય તો સદા અગ્નિ ભય, મર્મ સ્થાનોની નીચે રહેલ સુવર્ણ રોપ્ય શુભ છે આ સિવાય કોઈપણ શલ્ય અત્યન્ત અશુભકારક છે. ૪૯–૫૦–૫૧

ॐ ह्रीं कुष्मांडी कौमारि मम हृदये कथय कथय ह्रीं स्वाहा ।

૨૧ વાર મંત્રી ભણી પ્રશ્ન પૃછવો.

शल्य शोधन

ઉત્તર કટીપુર વિપ્ર શલ્ય

૪ હસ્તે નરશલ્ય	ત થ દ ધ ન	શ ષ સ હ	૫ ફ બ ભ મ	૧½ ગોશલ્ય
૧½ પશ્ચિમ હસ્તે બાલશલ્ય	એ ઐ ઓ ઔ	ય ર લ વ	અ ઈ ઉ ઋ લૃ	૧½ પૂર્વ હસ્તે નરશલ્ય
૧½ શ્વાન શલ્ય	ટ ઠ ડ ઢ ણ	ચ છ જ ઝ ઞ	ક ખ ગ ઘ ઙ	૧½ ગંધર્વશલ્ય

કટી દક્ષિણ વિપ્ર શલ્ય

ગૃહના સ્વામી દેવતા, વૃક્ષ અથવા ફ્લ, એ ત્રણના અલગ. એ નામ લે એ નામના આદ્ય અક્ષર આવે તો તે ભાગમાં શલ્ય છે તેમ જાણવું.

ॐ धरणी विदारणा भूत्वे स्वाहा ।
वारत्रय पठित्वाऽक्षतं घृत्वा भूमि स्पृष्टवा ॥ ॥५२॥

ઉપરનો મંત્ર બ્રાહ્મણે ત્રણ વાર બોલી. પૃથ્વી ઉપર અક્ષત વૃષ્ટિ કરવી, પૃથ્વી પૂજન કરવું. ૫૨

जानु मात्रां खनेद्भूमिमथवा पुरुषोन्मिताम् ॥ ॥५३॥

શલ્ય કાઢવા માટે ઢીંચણ સુધી અથવા પુરૂષ પ્રમાણ ખોદવું. ૫૩

अधः पुरुषमात्रात्तु न शल्यं दोषदं गृहे ।
जलांतिकं स्थितं शल्यं प्रासादे दोषद नृणाम् ।
तस्मात्प्रासादिकी भूमिं खनेद्या वज्जलां तकं ॥ ॥५४॥

ગૃહની ભૂમિમા અર્ધ પુરૂષથી નીચે શલ્ય દોષ કરતાં નથી; પ્રાસાદમાં જલ સુધી શલ્ય દોષ કરતાં છે, માટે પ્રાસાદની ભૂમિ જલ સુધી ખોદવી. ૫૪

दिग्मूढं निषेध्य

सूत्रपातस्तु कर्त्तव्यं प्राची साध्या ततो भवेत् ।
चतुरश्रं समं कृत्वा दिग्मूढं परिवर्जयेत् ॥ ॥५५॥
पूर्व पश्चिम दिग्मूढं वास्तु स्त्री नाशकं स्मृतम् ।
दक्षिणोत्तर दिग्मूढं सर्वनाशकरं भवेत् ॥ ॥५६॥
विसूत्रं च भवेतश्चेत् सूत्र सन्तापकारकम् ।
प्रासादस्य प्रमाणेन सूत्रैः क्षेत्र प्रसाधयेत् ॥ ॥५७॥

સૂત્રપાત પૂર્વ આદિ દિશાઓ સાધીને કરવો ચોરસ ક્ષેત્ર કરવું દિગ્મૂઢં તજવું, પૂર્વ, પશ્ચિમ-દિગ્મૂઢં વાસ્તુ સ્ત્રીનો નાશ કરે, દક્ષિણ ઉત્તર દિગ્મૂઢં સર્વ નાશકારક છે વિદિશાનો સૂત્રપાત સંતાપ કરનાર છે, પ્રાસાદના ક્ષેત્ર પ્રમાણે સૂત્ર સાધના કરવી. ૫૫–૫૬–૫૭

प्रासादे सदनेऽलिन्द–द्वारे कुण्डे विशेषतः ।
दिग्मूढे कुलनाशः स्यात्तस्मात्संशोधयेद्दिशः ॥ ॥५८॥

પ્રાસાદ, ગૃહ, અલિંદ, દ્વાર, અને કુંડ વગેરેમાં દિક શુદ્ધિ ન કરવાથી કુલનો નાશ થાય છે માટે નિર્માણ વખતે વિશેષે કરીને દિકશોધન કરવું જરૂરી છે. ૫૮

प्रथमे सुसमे क्षेत्रे प्राची सं साधयेत्स्फुटम् ।
सिद्धान्तोक्तप्रकारेण ततो निष्पादयेद् गृहम् ॥ ॥५९॥

પ્રથમ સમધરાતલ ઉપર સિદ્ધાન્ત ગ્રન્થોમાં લખ્યા અનુસાર પૂર્વાપર દિશા સાધ્ય કરી. ને ભૂમિ ઉપર ગૃહ કરવું. ૫૯

दिक् साधन

वृत्तेऽम्भः सुसमीकृते क्षितिगते केन्द्रस्थशङ्कोः क्रमात् ।
भाग्रं यत्र विशत्यपैति च यतस्तत्रापरैन्द्रयौ दिशौ ॥ ॥६०॥

तत्कालापमजीवयोस्तु विवराद्भाकर्ण मित्या हता ।
त्लम्बज्यान्पमिताङ्गुलैरयनदिश्यैन्द्री स्फुटा चालीता ॥ ॥६१॥

तन्मत्स्यादय यामसौम्यक कुभौ सोम्याध्रुवे वा भवे ।
देक स्मादपि भाग्रतो भुजमितां कोटीमितां शङ्कुतः ॥ ॥६२॥

न्यस्येद्यष्टिमृजुं तथा भुवि यथा यष्टयग्रयोः संयुतिः ।
कोटिः प्राच्यपरा भवेदिति कृते बाहुश्च याम्योत्तरा ॥ ॥६३॥

જલની માફક ભૂમિને સમથળ કરી વૃત (ગોળ) કાર બનાવો તે વૃતના મધ્યે એક ૧૨ આંગળો શકુ ઉભો રાખો એ શંકુની છાયા પૂર્વાન્હમાં વૃતની પરિધિમા પ્રવેશ તે પશ્ચિમ દિશા અને મધ્યાન્હતર શંકુની છાયા વૃત પરિધિમાં પ્રવેશ કરે તે પૂર્વ દિશા (આ પ્રકારે પશ્ચિમ બિન્દુ અને પૂર્વ બિન્દુનું ઠીક જ્ઞાન થયું પરંતુ પ્રતિક્ષણ ક્રાન્તિની વિલક્ષણ ગતિ હોવાને કારણ પૂર્વ બિન્દુનું ઠીક જ્ઞાન ન થયું) છાયા પ્રવેશ અને છાયા નિર્ગમની પૃથક બે ક્રાન્તિજ્યાઓ યે અન્તરને છાયા કર્ણના માનથી ગુણા કરી લમ્બજ્યાથી ભાગ દેવાથી જે અંગુલ લબ્ધ હોય તેટલા અયનની દિશાને વૃતમા જવા દેવાથી. સ્પષ્ટ પૂર્વ બિન્દુ થાય છે પછી પૂર્વ બિન્દુને બન્ને બિન્દુથી મત્સ્યોત્પાદન કરવાથી. યામ્યોતર દિશા સાધ્ય થાય છે. ૬૦-૬૧-૬૨-૬૩

नक्षत्र-दिक्साधन

चित्रा स्वात्यन्तरे श्रोणा दक्षिणापथवासिनाम् ।
प्राची तु कृतका ज्ञेया उत्तरा पथवासिनाम् ॥ ॥६४॥

ઉજ્જયિનીથી દક્ષિણ દિશા વાસીઓએ ચિત્રા અને સ્વાતિ નક્ષત્રના અંતરથી દિશા સાધ્ય કરવી. અને ઉજ્જયિનીથી ઉત્તર વાસીઓએ કૃતકા નક્ષત્રથી પૂર્વ દિશા સાધ્ય કરવી. ૬૪

कृतका श्रवणं पुष्यं चित्रास्वात्योर्यदन्तरम् ।
एत त्प्राच्या दिशो रुपं युगमात्रादिते पुरे ॥ ॥६५॥

કૃતકા શ્રવણ પુષ્પ અને ચિત્રા સ્વાતિના અન્તર એ પૂર્વ દિશાનું રૂપ છે (કૃતકા વેધની માફક પુષ્પ અને શ્રવણના વેધથી પૂર્વ દિશા જ્ઞાન કરવું, ૬૫

ધ્રુવથી દિક્સાધન

तारे मार्कटिके ध्रुवस्य समतां नीतेऽवलम्बे नते ।
दीपाग्रेण तदैक्यतश्च कथिता सूत्रेण सौम्यादिशा ।। ।।६६।।

शङ्कौ नैंत्रगणे तु मन्डलवरे छायाद्वयान्मत्स्ययो ।
जाता यत्र युतिस्तु शङ्कुतलतो याम्योत्तरे स्तःस्फुटे ।। ।।६७।।

સપ્તઋષિ તારાઓમાંથી પહેલા બે તારા માર્કટિકા કહેવાય છે માર્કટિકા અને ધ્રુવ એ ત્રણે તારા જ્યારે લાઈનમાં આવે ત્યારે દીપ શીખા અને એ લંબો એક સૂત્રમાં કરવાથી. ઉત્તર દિશા સિદ્ધ કરી શકાય. અર્થાત્ ત્રણે તારા એક લાઈનમાં આવે ત્યારે સમધરા તલ પર શંકુ સ્થાપન કરવો. દીપ ઓલંબો તારા શંકુ એક લાઈન કરવાથી. ઉત્તર દક્ષિણ દિશા સિદ્ધ થાય. ૬૬–૬૭

શુદ્ધ પૂર્વ દિશા

મિથુન અને મકર સંક્રાતિનો સૂર્ય શુદ્ધ પૂર્વ દિશામાં ઉગે છે.

શુદ્ધ પૂર્વ દિશાનો સૂર્ય

વર્ષમા માત્ર બે જ દિવસો તારીખ ૨૧મી માર્ચ અને ૨૩મી સપ્ટેમ્બર એવા છે કે તે દિવસે પૃથ્વી પરના અક્ષાંસવૃતના ½ ભાગ ઉપર સૂર્યનો પ્રકાશ પડે છે અને ½ ભાગ ઉપર અપ્રકાશ હોય છે એટલે તે બે દિવસ આખી પૃથ્વી ઉપર ૧૨ કલાકનો દિવસ અને ૧૨ કલાકની રાત હોય છે અને સૂર્ય બરાબર પૂર્વ દિશાના મધ્ય બિંદુ પર હોય છે તે શુદ્ધ પૂર્વ દિશાનો સૂર્ય છે.

આધુનિક સમયમાં લોહચુંબક, દિશા સાધક યંત્રોથી પણ દિશા સાધી શકાય છે. કોઈપણ રીતે દિશા સાધી શુદ્ધ દિશામાં પ્રાસાદાદિ કાર્યો કરવા.

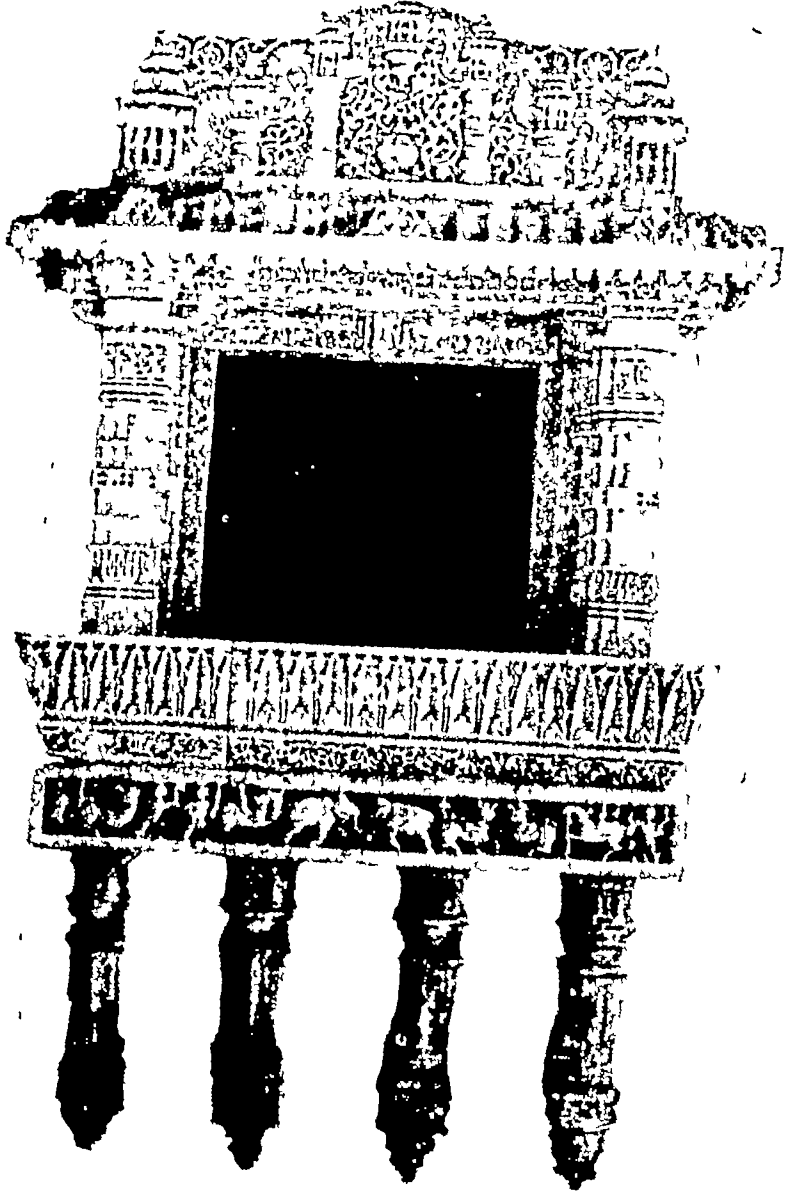
પ્રશસ્તિ

इतिश्री विश्वकर्मन् वास्तु कला चिंतन हरविद्या गुण कीर्ति प्रकाश शिल्प स्मृति वास्तु विद्यायाम् शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा सङ्गृहीते भूलक्षण नाम्नो प्रथमोऽध्याय: संपूर्णः

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર ફ્રન્ટ દર્શન [એન. સી. સોમપુરા]

ભગત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

અડાલજ વાવનું ગોખ દર્શન-અમદાવાદ

શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર ગોખ દર્શન [એન. સી. સોમપુરા]

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

।। हस्त-कम्बी प्रमाणम् नाम्नो द्वितीयोऽध्यायः ।।

सूत्रधार लक्षणम्

सूत्रधारः शास्त्रयुक्तो वास्तुवेदोपलक्षकः ।
सूत्र कंबीसमायुक्तः सर्व शास्त्रसुकौशलः ।। ।।६८।।
सूत्रधारो महाप्राज्ञः षट् कर्मसु निरन्तरम् ।
शास्त्रज्ञः कुशलोदक्षो वास्तु विद्या विबोधकः ।। ।।६९।।
सुशीलश्चतुरो दक्षः शास्त्रज्ञो लोभ वर्जितः ।
क्षमावान् स्याद् द्विजश्चैव सूत्रधारः स उच्यते ।। ।।७०।।
स्वलक्षणैश्च संपूर्ण. यस्मिन्राज्ये सुशिल्पिनम् ।
न तत्र जायते विघ्नं कथितं विश्वकर्मणा ।। ।।७१।।

સૂત્રધાર શાસ્ત્રને જાણનાર વેદ વાસ્તુના લક્ષણ સમજનાર સૂત્રપાત તથા હસ્ત પ્રમાણ જાણનાર અને સર્વ શાસ્ત્રમાં કુશલ બુદ્ધિશાળી. ષટ્ કર્મ નિરંતર કરનાર શાસ્ત્રવેત્તા કુશળ હુશિયાર, વાસ્તુ વિદ્યાના રહસ્યો જાણનાર, સુશીલ ચતુર કાર્યમાં પ્રવીણ, શિલ્પ શાસ્રને પરિપૂર્ણ જાણનાર નિર્લોભી, ક્ષમાવાન્, દ્વિજ જ્ઞાતીનો સૂત્રધાર ઉંચ છે પોતાના લક્ષણોથી સંપન્ન એવા સુજ્ઞ શિલ્પીને જે રાજ્યમાં માનપૂર્વક નિવાસ કરાવવામાં આવે છે તે રાજ્યમાં કોઇપણ પ્રકારનું વિઘ્ન આવતું નથી. એ પ્રમાણે વિશ્વકર્મા કહે છે. ૬૮-૬૯-૭૦-૭૧

हस्त लक्षणम्

हेतुः समस्तवास्तुनामाधारः सर्व कर्मणाम् ।
मानोन्मान विभागादि निर्णयैकनिबंधनम् ।। ।।७२।।
परिध्युदय विस्तार दैर्ध्याणां स्युरमी यतः ।
ज्येष्ठमध्याधमा भेदा यं च ज्ञात्वा न मुज्यति ।। ।।७३।।
इदानीं तस्य हस्तस्य सम्यङ् निश्चयसंयुतम् ।
कथते त्रिविधस्यापि लक्षणं शास्त्र दर्शितम् ।। ।।७४।।

હસ્ત—હસ્ત સંપૂર્ણ વાસ્તુ કૃત્યો અને કલાના હેતુ તથા અખીલ વાસ્તુ-કર્મોના આધારરૂપ છે માન-ઉન્માન અને વિભાગાદિ નિર્ણય માટે આ એકમાત્ર નિબધન છે! વાસ્તુ-પદ અથવા ક્ષેત્રની પરિધિ તેનો ઉદય અને વિસ્તાર તથા લંબાઈ માટે એ જ સાધક છે તેજ હસ્તના પૂર્વોક્ત, જેષ્ઠ, મધ્યમ, અને અધમ (કનિષ્ઠ) તેના ત્રણ ભેદ છે તે જાણી શિલ્પીએ મોહ નહિ કરવો-વાસ્તુ નિર્માણ માટે સંશય નહિ કરવો-એ ત્રણ પ્રકારના હસ્ત પ્રમાણ નિશ્ચિત શાસ્ત્રોક્ત જાણવા. ૭૨-૭૩-૭૪

हस्त लक्षण मानं च गायत्री मान सम्भवः ।
मानोन्मान-प्रमाणं च सर्व कर्मसु कारणम् ॥ ॥७५॥

भास्करोदयनाद् दिष्टः किरणैश्च प्रकाशितः ।
जालान्तगते रश्मौ सूक्ष्मरेण्वष्ट मंशकः ॥ ॥७६॥

परमाणु प्रमाणं तत् समुदिष्टं समन्ततः ।
परमाणुरष्टगुणमेकत्र पिण्ड लक्षणम् ॥ ॥७७॥

रजोभिरष्टगुणितं केशाग्रं च प्रसिद्ध्यति ।
केशाग्रैरष्टगुणितै लिक्षाक्रमं तु योजयेत् ॥ ॥७८॥

लिक्षाभिरष्ट भिर्यूका यूकाभिश्चाष्टभिर्यवः ।
तथाष्टगुणितैश्चैव यवैर्मानं प्रसिद्ध्यति ॥ ॥७९॥

निर्दोषं मानमेतं च स्यात्परमाणु मूलकम् ।
उत्तममध्यमाधमं त्रिविधो मान निर्णयः ॥ ॥८०॥

जेष्टं चाष्टयवैः प्रोक्तं मध्यमं सप्तभिर्यवैः ।
स्यात्कनिष्टं षड्यवैस्तश्चतु विंशतिभिःकरः ॥ ॥८१॥

एवं मानोद्भवो हस्त उदितश्च त्रिधा क्रमात् ।
अङ्गुष्टाग्रे पर्व रेखा पुष्पकं त्रिभिरङ्गुलैः ॥ ॥८२॥

હસ્તનું લક્ષણ તથા પ્રમાણ ગાયત્રી મંત્રના વર્ણ (અક્ષર) સંખ્યા (૨૪)માંથી ઉદ્ભવેલ છે માન અને પ્રમાણ સર્વ કર્મનું કારણ છે સૂર્યોદય થયા પછી, કિરણો પ્રકાશિત થાય છે. ગૃહના જાલિયાની અંદર જે રશ્મિમાં સૂક્ષ્મ રજ.કણ જોવામા આવે છે તે રેણું (છાંયા) આઠ રેણુને એક પરમાણુ, આઠ પરમાણુના એક રજ. આઠ રજના એક કેશાગ્ર જાણવો. કેશાગ્રને આઠ ગણા કરવાથી. લિક્ષા (લીખ) જાણવી; આઠ લિક્ષાથી એક યૂકા થાય, આઠ યૂકા એક યવમાન જાણવું, આઠ યવ એક અંગુલ. નિર્દોષ માન પરમાણુથી. અંગુલ સુધીનું જાણવું.

જેષ્ટ, મધ્ય, અને કનિષ્ટ એ ત્રણ પ્રકારના માન જાણવા જેષ્ટ આઠ યવે મધ્યમ સાત યવે કનિષ્ટ છ યવથી જાણવા. આ પ્રમાણે ચોવીશ આંગળના હસ્ત પ્રમાણ જાણવું પૂર્વ માનથી ત્રણ પ્રકારના હસ્ત ઉદ્ભવેલ છે દરેક અંગુલે પર્વ રેખા ત્રણ અંગુલે ફૂલ કરવા. ૭૫ થી ૮૨

हस्त प्रमाण

૮ રેણુ	૧ પરમાણુ	૫ અંગુલ	૧ તલ
૮ પરમાણુ	૧ રજ	૬ ,,	૧ કરપાદ (પા ગજ)
૮ રજ	૧ કેશાગ્ર	૭ ,,	૧ દષ્ટિ
૮ કેશાગ્ર	૧ લીક્ષા	૮ ,,	૧ તૂણી
૮ લીક્ષા	૧ યૂકા	૯ ,,	૧ પ્રાદેશ
૮ યૂકા	૧ યવ	૧૦ ,,	૧ શયતાલ
૮ યવ	૧ અંગુલ	૧૧ ,,	૧ ગોકર્ણ
૩ અંગુલ	૧ પર્વ	૧૨ ,,	૧ વિસ્તતી (વેંત) તાલ
૮ પર્વ	૧ હસ્ત	૧૪ ,,	૧ અનાહપદ
૧ અંગુલ	૧ માત્રા	૨૧ ,,	૧ રત્નિ
૨ ,,	૧ કળા	૨૪ ,,	૧ અરત્નિ હસ્ત
૩ ,,	૧ પર્વ	૪૨ ,,	૧ કિષ્કુ
૪ ,,	૧ મુષ્ઠી	૮૪ ,,	૧ પુરૂષ ૩ ½ હસ્ત

૯૬ આગળ	૧ ધનુષ્ય ૪ હસ્ત
૯૬ ,,	૧ દંડ
૪ હસ્ત	૧ ધનુષ્ય ૧ દંડ
૧૦૦૦ ધનુષ	૧ કોષ
૨ કોષ	૧ ગવ્યુતિ
૨ ગવ્યુતિ	૧ યોજન
૧૦૦૦ યોજન	૧ પૃથ્વી

एते अङ्गुलाक्षराणि क्रमतश्चैव संस्थिताः ।
पुष्पके देवतास्तिस्रः प्रतिष्ठाप्या यथाक्रमम् ।। ।।८३।।

એ પ્રમાણે અંગુલના લક્ષણો જાણવા તેને ક્રમે સ્થાપવા, પુષ્પમાં ત્રણ દેવની પ્રતિષ્ઠા યથા ક્રમે કરવી. ૮૩

आदौ विष्णुरग्रे रुद्रो ब्रह्मा मध्ये च संस्थितः ।
भूर्भुवः स्ववीजत्रयं स्युराद्यस्वर देवताः ॥ ॥८४॥

પહેલા રૂદ્ર મધ્યે બ્રહ્મા અને છેડે વિષ્ણુ સ્થાપવા ગાયત્રી મંત્રના ત્રણે બીજ રૂપ છે. ૮૪

फूलस्य स्थितः देवता

रुद्रश्च पवनस्त्वष्टाऽनलो ब्रह्मा तथा यमः ।
वरुणो धनदो विष्णुर्भूलतश्चान्ततः स्थिताः ॥ ॥८५॥

૧. રૂદ્ર, ૨. વાયુ, ૩. વિશ્વકર્મા, ૪. અગ્નિ, ૫. બ્રહ્મા, ૬. યમ, ૭. વરૂણ, ૮. કુબેર, ૯. વિષ્ણુ એ ફૂલ ઉપર સ્થિત છે. (બેઠેલા છે). ૮૫

पर्व स्थितः देवता

इश्वगो वायु विश्वे च वन्हि ब्रह्मा दिवाकरः ।
रुद्रो यमो विरुपाख्यो वसुरिन्दो जला धिपः ॥ ॥८६॥

स्कंद इच्छा क्रिया ज्ञानं धनदो विजयस्तथा ।
वसुदेवो वलभद्रः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धकः ॥ ॥८७॥

एते च वासुदेवांशाः कम्बिकानिश्चला स्मृताः ।
आगमैर्वेद मन्त्रैश्च पूज्याश्च परमा फलाः ॥ ॥८८॥

હસ્તના પર્વ, (અંગુલ) ઉપર એકેક દેવ સ્થિત છે અનુક્રમે ૧. ઈશ્વર, ૨. વાયુ, ૩. વિશ્વદેવ, ૪. અગ્નિ, ૫. બ્રહ્મા, ૬. સૂર્ય, ૭. રૂદ્ર, ૮. કાલ, ૯. વિશ્વકર્મા, ૧૦. વસુ, ૧૧. ગણેશ, ૧૨. વરૂણ, ૧૩. કાર્તિક સ્વામી, ૧૪. ઇચ્છા દેવી, ૧૫. ક્રિયા દેવી. ૧૬. જ્ઞાનદેવ, ૧૭. કુબેર, ૧૮. ચંદ્રમા, ૧૯. જય, ૨૦. વસુદેવ, ૨૧. બલભદ્ર, ૨૨. કામ (પ્રદ્યુમ્ન–અનિરૂદ્ધ), ૨૩. વિષ્ણુ, આ પ્રમાણે હસ્તના પર્વ ઉપર દેવતા જાણવા વેદમંત્રથી દરેક કલાના દેવને પૂજવા. ૮૬–૮૭–૮૮

अश्वनैः खदिरैर्वंशैः कनिष्ठाः सर्जपादपैः ।
हेमरौप्यताम्रमयाः श्रेष्टा लोहश्च मध्यमाः ॥ ॥८९॥

અર્જુન, વૃક્ષ, ખેર, વાંસનો હસ્ત તે કનિષ્ટ, લોહનો હસ્ત મધ્યમ અને સોનું, રૂપુ તામ્રનો હસ્ત શ્રેષ્ટ જાણવો. ૮૯

आयामश्चतुर्विंशत्या त्रिविद्याङ्गुलतः स्मृतः ।
ज्येष्ठमध्य कनिष्ठानां प्रत्येकं हस्तसङ्ख्यया ॥ ॥९०॥

ત્રણ પ્રકારના અંગુલથી, ચોવીશ અંગુલ પ્રમાણ હસ્ત જાણવો. તેમાં જ્યેષ્ટ, મધ્ય, કનિષ્ટ પ્રત્યેક હસ્ત સંખ્યા જાણવી. ૯૦

नगर ग्राम पूः खेटकूटानां कर्वटस्य च ।
मान संङ्ख्या योजनैश्च ज्येष्ट हस्तेन मापयेत् ॥ ॥९१॥

નગર, ગામ, પુર, ખેટ, કુટ અને કર્વટ તથા યોજનાદિ પ્રમાણ જ્યેષ્ટ હસ્તે માપવા. ૯૧

प्रासाद प्रतिमालिङ्ग जगतीपीठ मण्डपान् ।
राज्ञां निवेशं भवनं मापयेन्मध्य मानतः ॥ ॥९२॥

પ્રાસાદ, પ્રતિમા, લિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, રાજાના નિવાસ ગૃહ એ મધ્ય માનથી માપવું. ૯૨

शप्यासनं स्थालीपात्रं छत्र सिंहासनादिकम् ।
शस्त्रं यानं च झप्पानं मापयेश्च कनिष्टतः ॥ ॥९३॥

શય્યા, કુવો, વાવ, પાત્રાદિ, છત્ર, સિંહાસન, શસ્ત્રાસ્ત્ર, યાન (પાલખી) રથ, કનિષ્ટ હસ્તથી માપવા. ૯૩

सुगन्ध धूप पुष्पैश्च देवतार्थार्चनादिकैः ।
समुद्धरेत् पूजयित्वा स्तोत्रैर्याम्यकरोत्तमैः ॥ ॥९४॥

अग्नि भयं प्रजापीडा मृत्युर्व्याधिः पुनस्तथा ।
निधनं नरकपातं रुद्रादि विष्णु त स्तथा ॥ ॥९५॥

હસ્તના પર્વના દેવતાને અને ફૂલના દેવતાને સુગંધી ધૂપ અને પુષ્પ પૂજવા અને અર્ચનાદિ કરવું. પૂજન કર્યા પછી સ્તોત્ર મંત્રાદિ બોલવા. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર આદિ દેવો અગ્નિ ભય, પ્રજા પીડા, મૃત્યુ, વ્યાધિ, નિધન નર્કપાત આદિ દોષોમાંથી મુક્ત કરે છે. ૯૪–૯૫

हस्त पुष्पदेव चंपात दोष—

उच्चाटनं रोग भयंच दुःखं वन्हेर्भयं पीडनकं प्रजायाः ।
मृत्युर्विनाशोपि धनक्षयः स्यान्मोहः क्रमा द्वैवतपीडनेन ॥ ॥९६॥

હસ્તના મૂળના દેવતા શિલ્પીના હાથમાં દબાય તો ઉચ્ચાટન કરે. પહેલા ફૂલના દેવતા દબાય તો રોગ કરે, બીજા ફૂલના દેવતા દબાય તો દુઃખ કરે, ત્રીજા ફૂલના દેવતા દબાય તો અગ્નિ ભય કરે, ચોથા ફૂલના દેવતા દબાય તો બાળકોને

દુખી કરે, પાંચમા ફૂલના દેવતા દબાય તો મૃત્યુ કરે, છઠ્ઠા ફૂલના દેવતા દબાય તો કુટુંબનો નાશ કરે, સાતમા ફૂલના દેવ દબાય તો ધન ક્ષય કરે. આઠમા ફૂલના દેવ દબાય તો મોહ કરે, ચિત્ત ભ્રમ કરે. ૯૬

सूत्रधारस्य सूचना

हस्तोयत्नात्पुष्पयोरंतराले न्यष्टाधार्यो मंदिरादे निवेशे ।
हस्ताद्भूमोयात्यकस्मातदासौकार्ये विघ्नं दुःखमाविष्करोति ॥ ॥९७॥

ગૃહ, પ્રાસાદ, કરનાર સૂત્રધારે કાર્ય આરંભતા બે ફૂલોના મધ્ય ભાગે યત્ન પૂર્વક હસ્ત પકડવો. ગજ ઉપાડતા પડી જાય તો કામમાં વિઘ્ન અને દુઃખ આવે. ૯૭

પૂજન કર્યા પછી ગજ ગ્રહણ વિધિ

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

અનાવૃષ્ટિ દેશ ભંગ	શુભ સર્વ કામ પ્રદ	કાર્ય સિદ્ધિ	પુત્ર લાભ	શિલ્પી, ગૃહકર્તા વિનાશ	મધ્યમ	મધ્યમ	વિવિધ ભોગો

૧. ઇશ, વાયુ, અનાવષ્ટિ દેશ ભંગ
૨. વાયુ, વિશ્વદેવ, શુભ સર્વ કામપ્રદ
૩. વિશ્વદેવ, અગ્નિ, કાર્ય સિદ્ધિ
૪. અગ્નિ, બ્રહ્મા, પુત્ર, લાભ
૫. બ્રહ્મા, કાલ, શિલ્પી ગૃહકર્તા વિનાશ
૬. કાલ, વરૂણ, મધ્યમ
૭. વરૂણ, કુબેર, મધ્યમ
૮. કુબેર, વિષ્ણુ, વિવિધ ભોગ

પુષ્પ દેવ ચંપાત દોષ

૧-૩-૬-૯-૧૨-૧૫-૧૮-૨૧-૨૪ આટલા અંગુલ વિભાગ દબાવા નહિ જોઈએ.

पुष्पान्तरे हस्तं ग्रहण शुभाशुभ फल

ब्रह्मानलकयोर्मध्ये पुत्रलाभो भविष्यति ।
ब्रह्मा यमस्तयोर्मध्ये कर्ता शिल्पि च नश्यति ॥ ॥९८॥

विश्वानलकयो र्मध्ये निष्पन्ने पुर वृद्धिता ।
यमवरुणयो र्मध्ये मध्यमञ्च विनिर्दिशेत् ॥ ॥९९॥

त्वष्टृ पवनयो र्मध्ये शुभं तत्सर्व कामदम् ।
वरुणयक्षराड्मध्ये मध्यमश्च विनिर्दिशेत् ॥ ॥१००॥

બ્રહ્મા અને અગ્નિના મધ્યમાં હસ્ત પકડવાથી પુત્રલાભ, બ્રહ્મા અને કાળની મધ્યમા ગૃહકર્તા અને શિલ્પીનો નાશ, વિશ્વદેવ અને અગ્નિના મધ્યમાં કાર્ય સંપૂર્ણ થતા નગરની વૃદ્ધિ; કાળ અને વરૂણના મધ્યે મધ્યમ વિશ્વકર્મા દેવ અને વાયુના મધ્યે શુભ અને સર્વ કામપ્રદ વરૂણ અને કુબેરના મધ્ય ભાગમા પકડવાથી મધ્યમ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ૯૮–૯૯–૧૦૦

अनावृष्टि भयं लोके देश भङ्गो न संशयः ।
रुद्र पवनयो र्मध्ये यदा हस्तं तु धारयेत् ॥ ॥१०१॥

विष्णु धनदयो र्मध्ये हस्तञ्चैव ग्रहेद्यदि ।
विविधा स्तत्र भोगाश्च कार्य सिद्धिर्न संशयः ॥ ॥१०२॥

રૂદ્ર અને વાયુના મધ્યમાં ગજ ધારણ કરે તો લોકમા અનાવૃષ્ટિનો ભય તથા દેશ ભંગ થાય એમાં સંશય નહિ. વિષ્ણુ અને કુબેરના મધ્ય ભાગથી હસ્ત પકડે તો વિવિધ પ્રકારના ભોગો તથા કાર્ય સિદ્ધિ થાય તેમાં સંશય નહિ. ૧૦૧–૧૦૨

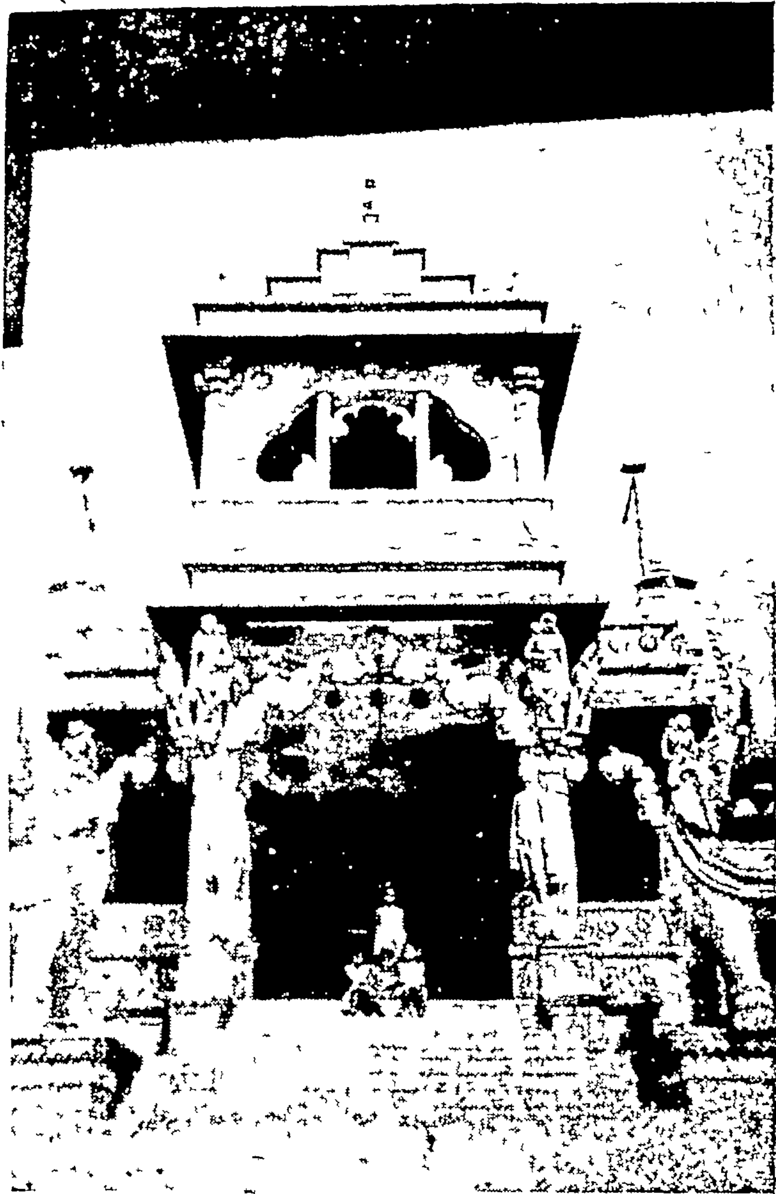
अंगुलादिथी पृथ्वी प्रमाण

मात्रेकाङ्गुलिका कला परिमिता मात्रा द्वयं सर्वथा ।
पर्व त्रीणि तथा ङ्गुलानि विहिता मुष्टिश्चतु र्मात्रिका ॥ ॥१०३॥

मात्रा द्वादशभिर्वितस्ति रिति वा तालोऽपि विज्ञायते ।
तालौ द्वौच करस्तु किष्कु रुदितः पादो न हस्त द्वयम् ॥ ॥१०४॥

चापस्तूर्यकरैः सहस्र युगलैश्चापैर्मतः कोशकः ।
गव्यूतिश्च तथा बुधैः परिमिता क्रोशद्वयाभ्यां सदा ॥ ॥१०५॥

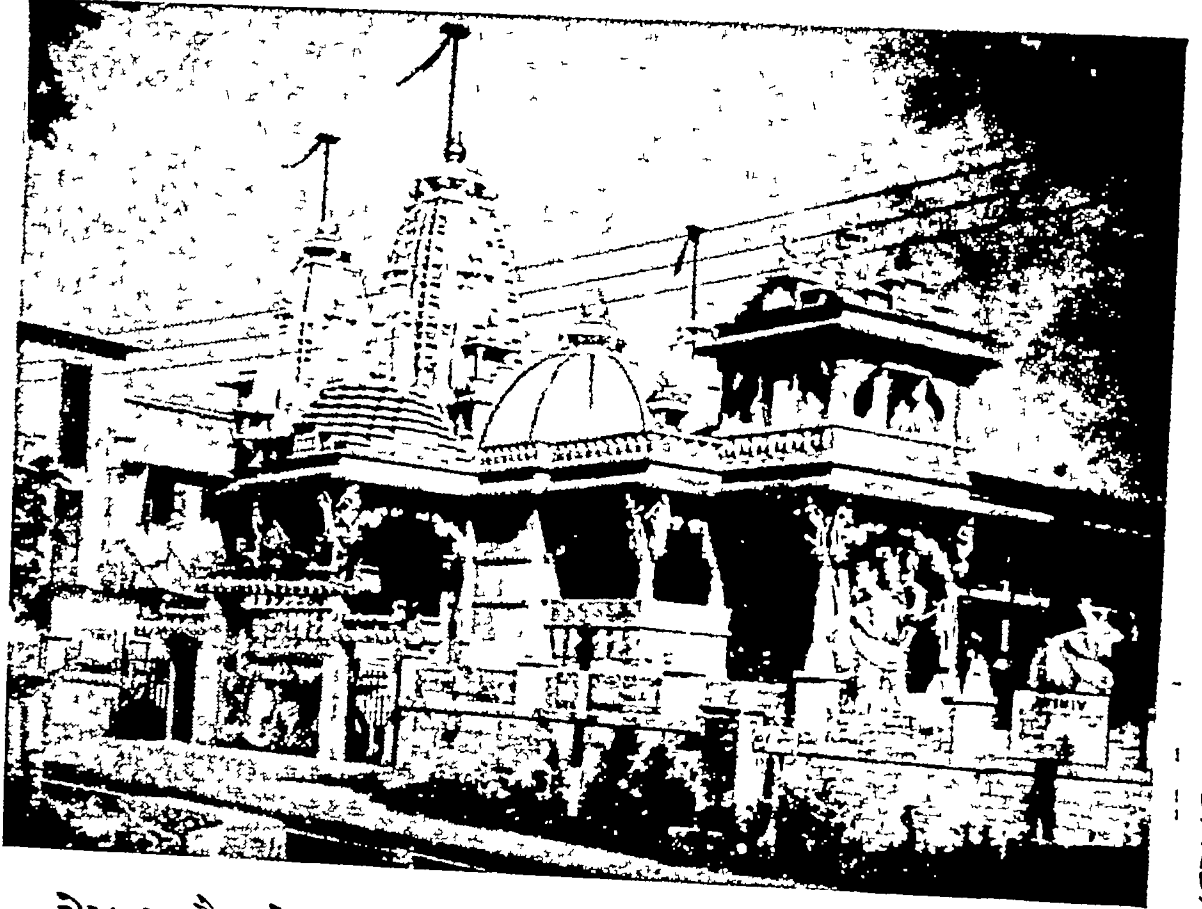
गव्यूतिद्वयमान जन्यकथितं मानं तथा योजने ।
सहस्र योजने चैव परिमिता भूमिश्च सर्वा बुधैः ॥ ॥१०६॥

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર બલાણક ચોકી [એન. સી. સોમપુરા]

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર હસ્તિ દર્શન [એન. સી. સોમપુરા]

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

ચેમ્બુર જૈન દેરાસર સાઇડ દર્શન [એન. સી સોમપુરા.]

એક આંગળ એક માત્રા, બે માત્રાની એક કલા, ત્રણ માત્રા અથવા અંગુલનો એક પર્વ ચાર માત્રાની એક મુષ્ટિ બાર માત્રાનો એક તાલ, અથવા વિસ્તિ બે તાલ એક કર અને પોણા બે કર (ગજ)નો એક કિષ્કુ થાય છે.

ચાર હાથનો એક ચાપ (દંડ) બે હજાર ચાપનો એક કોશ બે કોશની એક ગવ્યુતિ, બે ગવ્યુતિનો એક યોજન, વિદ્વાનો એ સમસ્ત પૃથ્વી, એક હજાર યોજનની કહી છે. ૧૦૩ થી ૧૦૬

अष्टविध सूत्र

दृष्टिः करस्तथा मौञ्जं कार्पासञ्चा वलंबकम् ।
काष्ठ सृष्टि त्रिलेख्यानि सूत्राण्यष्ट वदन्ति च ॥ ॥१०७॥

૧. દષ્ટિ, ૨. ગજ, ૩. મુંજની દોરી, ૪. સુતરની દોરી, ૫. અવલંબક, ૬. કાષ્ટ કાટખુણો, ૭. સૃષ્ટિ (સાધણી), ૮. વિલેખ્ય અથવા પ્રકાર આઠ સૂત્રોના નામો છે. ૧૦૭

કાટખુણા નિર્માણ

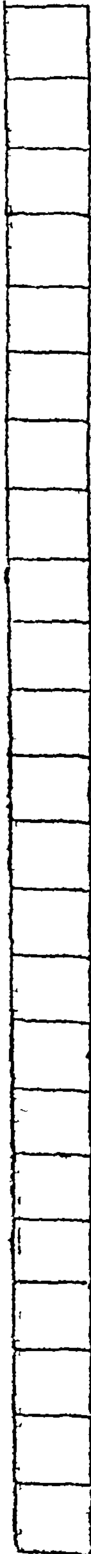
सूर्याङ्गुल मितं दैर्घ्ये विस्तृतौ च नवाङ्गुलम् ।
उभयोः काणसंलग्नं तिथ्यङ्गुल मुदीरितम् ॥ ॥१०८॥

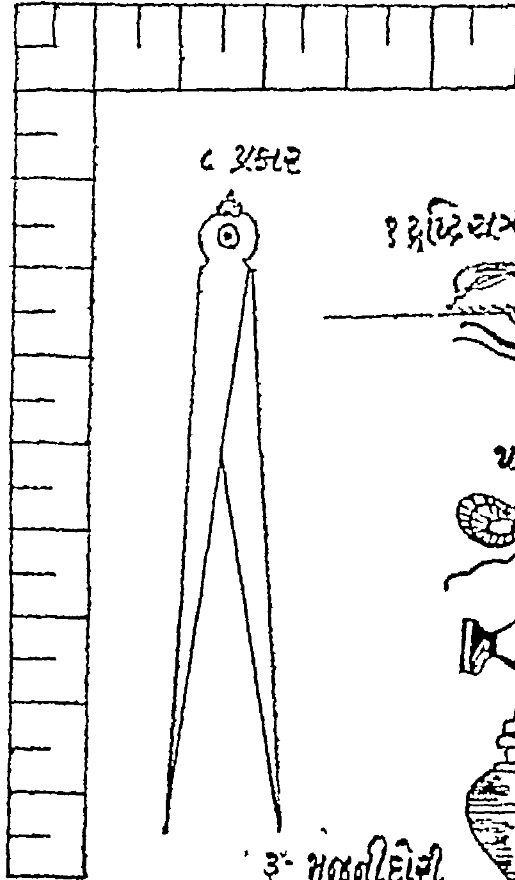
પહેલી રેખા બાર આંગળ લાંબી અને બીજી રેખા નવ આંગળ પહોળી દોરવી તે એ પ્રમાણે કે બે રેખાના છેડાનું અંતર પંદર આંગળ થાય. એટલે કાટખુણો ચોક્કસ થયો સમજવો. ૧૦૮

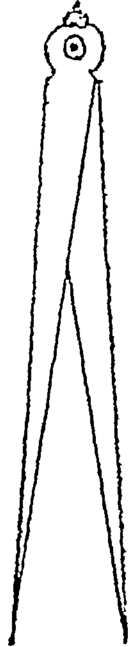
પ્રશસ્તિ

इति श्री विश्वकर्मा वास्तु कला चिंतन हर विद्या गुण कीर्ति प्रकाश शिल्प स्मृति वास्तु विद्यायाम् शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा सङ्गृहीते हस्त कम्बी नाम्नो द्वितीयोऽध्यायः संपूर्णः

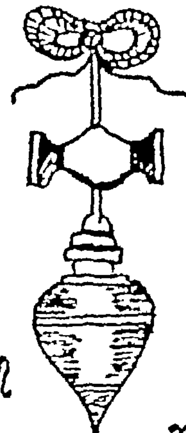

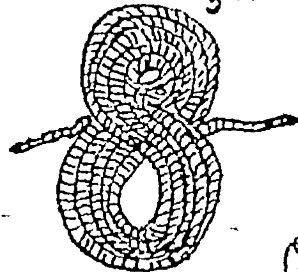

૨-ગજ

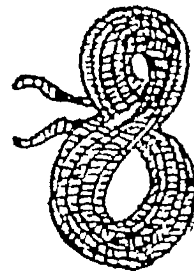

૬ કાટખુણો

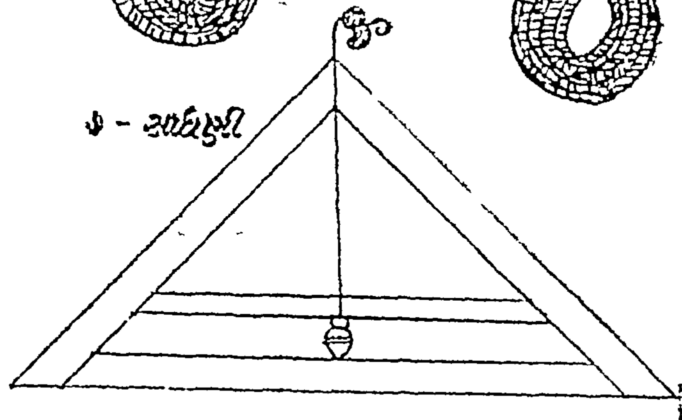

૮ પ્રકાર

૧ દ્રષ્ટિસૂત્ર

૫-ઓળંબો

૩- મુંજની દોરી

૪-સુતરની દોરી

૭ - સાધણી

॥ तृतीयोऽध्यायः ॥

वास्तु उत्पत्ति, वास्तु पदाधिकार, वास्तु पुरुष उत्पत्ति

संग्रामेंधक रुद्रयोश्चपतितः स्वेदो महेशात्क्षितौ ।
तस्माभ्दूतम भूत्त्व मीतिजननंद्यावापृथिव्योर्महत् ॥ ॥१०९॥
तद्देवैः सहसावि गृह्यनिहितं भूमावघो वक्त्रकं ।
देवानां वचनाश्च वास्तु पुरुष स्तेनैव पूज्यो बुधैः ॥ ॥११०॥

અંધકાસૂર દૈત્ય સાથે યુદ્ધ કરતાં મહાદેવને પરિશ્રમ થવાથી, પરસેવો થયો તેનુ બિંદુ ભૂમિ ઉપર પડ્યું, તે બિંદુમાંથી આકાશ અને ભૂમિને ભેય કરે એવો એક પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો, તે પુરૂષને સર્વ દેવતાઓ મળી એકદમ પકડી નીચે મુખે (ઉંધો) નાખી. તેના ઉપર તે દેવોએ વાસ કર્યો તે ઉપરથી તે પુરૂષનું નામ વાસ્તુ પુરૂષ કલ્પ્યું કહેવાય છે માટે ડાહ્યા પુરૂષોએ વાસ્તુ પુરૂષને અવશ્ય પૂજવો જોઈએ. ૧૦૯–૧૧૦

भाद्रपदस्य मासस्य तृतीया कृष्ण पक्षका ।
वारः शनैश्वरः प्रोक्तो नक्षत्रं कृत्तिका भवेत् ॥ ॥१११॥
योगस्तत्र व्यत्तीपातः करणं विष्टिसंभवः ।
भद्रांचैव भवेतत्र कुलिकज्ञ तदा भवेत् ॥ ॥११२॥
पुरान्धकवधे रुद्र ललाट पतित क्षितौ ।
स्वेद स्ततोद्भुत जातः पुरुषौवै सुदुःसहः ॥ ॥११३॥

ભાદ્રપદ માસના કૃષ્ણ પક્ષની તૃતીયા, શનિવાર, કૃત્તિકા નક્ષત્ર વ્યતીપાત યોગ, વિષ્ટિકરણ, ભદ્રા તેમ જ કુલિક; એ સર્વ યોગ આવેલ હતા તેવા યોગમાં પૂર્વે અંધકાસુર દૈત્યની સાથે યુદ્ધ કરતાં રૂદ્રના લલાટમાંથી પરિશ્રમના લીધે પરસેવાનું બિન્દુ પૃથ્વી ઉપર પડ્યું અને તે પરસેવાના બિન્દુમાંથી એક આશ્ચર્યકારક બનાવ બન્યો. અર્થાત્ તે બિન્દુમાંથી એક અતિદુઃસહ અને વિકાળ પુરૂષ ઉત્પન્ન થયો. ૧૧૧થી૧૧૩

गृहीत्वा सर्व देवैस्तं न्यस्तो भूमावधोमुखम् ।
जानू कोणोच पादौच रक्षोदिशि शिवेशिरः ॥ ॥११४॥
चत्वारिंश द्युताः पञ्च वास्तुदेहे स्थिताः सुराः ।
अष्टौच ब्राह्मणास्तेषां वसनाद्वास्तु रुच्यते ॥ ॥११५॥

સર્વ દેવતાઓએ તે પુરૂષને પકડી ઉર્ધ્વ મુખે ભુમિ પર સૂવાડી દીધો, તેની બે જાંઘ, ઘુંટણુ તથા પગ નૈરૂત્ય દિશામાં અને મસ્તક ઇશાન કોણમાં રહ્યું. આ પુરૂષના શરીર ઉપર પીસ્તાલીશ (૪૫) દેવતાઓ રહેલા છે અને ૪૫ દેવતાઓમાંથી આઠ, આઠ દેવતાઓ ચારે દિશામાં રહેલા છે. આ પ્રમાણે દેવતાઓએ તેના પર વાસ કરવાથી તે **'વાસ્તુ પુરૂષ'** કહેવાયો. ૧૧૪-૧૧૫

अधो मुखेन सौख्यञ्च कुरुते हन्तिचान्यथा ।
नैव तस्य विना शान्तिं श्रीदः सुविहितो बलिः ॥ ॥११६॥

प्रासाद भवनादीनां प्रारंभे परिवर्तने ।
वास्तु कर्मसु सर्वेषु पूजितः सुखदो भवेत् ॥ ॥११७॥

આ વાસ્તુ પુરૂષને ઉંધે મુખે સૂવાડવાથી સુખ આપે છે અને જો ચત્તો સૂવાડયો હોય તો હાનિ કરે, તેમ જ વાસ્તુની શાન્તિ કર્યા વગર લક્ષ્મી આપનારો થતો નથી. પરંતુ સારી રીતે બલિદાન કરવામાં આવે તો લક્ષ્મી આપનારો થાય છે.

પ્રાસાદ તથા ગૃહ વગેરે કર્મમાં આરંભ અને સમાપ્તિ વખતે તેમ જ સર્વ પ્રકારના વાસ્તુ કર્મોમાં વાસ્તુ પુરૂષનું પૂજન કરવામાં આવે તો સુખ આપનાર થાય છે. ૧૧૬-૧૧૭

वास्तु पूजन

प्रासादे भवने तडागखनने कूपैचवाप्यांदने ।
जिर्णोद्धार पुरेषु याग भवने प्रारंभ निर्वर्त्तने ॥ ॥११८॥

वास्तोः पूजनकं सुखाय कथितं पूजां विनाहानये ।
पादौ रक्षसिकं शिवेंभ्रि करयोः संधिश्चकोणद्वये ॥ ॥११९॥

પ્રાસાદ ગૃહ આરંભે તળાવ ખોદાવતા કુવા, વાવ, કરતાં વનમાં વૃક્ષ રોપતાં જીર્ણોદ્ધાર વખતે નગર વસાવતા યજ્ઞાદિ કર્મ વખતે વિગેરે કાર્યના આરંભે અને કાર્યની સમાપ્તિ વખતે વાસ્તુ દેવનું પૂજન કરવાથી સુખ થાય છે અને પૂજન નહિ કરવાથી હાનિ થાય છે.

એ વાસ્તુ પુરૂષ ઉંધો સૂતો છે, એ એવી રીતે કે બે પગ નૈરૂત્ય કોણમાં છે, એ બંને પગના પગ તળ એક બીજા સાથે જોડેલા છે, તેનું મસ્તક ઇશાન કોણે છે, હાથ અને પગોની સંધીઓ અગ્નિ અને વાયવ્ય કોણમાં છે. ૧૧૮-૧૧૯

सप्त पुण्याह वास्तु पूजन

कूर्म संस्थापनं द्वारं पद्मशिला च पूरुषः ।
घंटा ध्वजः प्रातिष्ठाच ज्ञेयं पुण्याह सप्तकम् ॥ ॥१२०॥

૧. કૂર્મ શિલા સ્થાપન, ૨. દ્વાર સ્થાપન, ૩. પદ્મ શિલાસ્થાપન, ૪. ધ્વજપુરૂષ સ્થાપન, ૫. ઘંટા સ્થાપન, ૬. ધ્વજ રોપણ, ૭. દેવ પ્રતિષ્ઠા. આ સાતને પુણ્યાહ સત્પક જાણવું આ સાત કાર્યોમાં વાસ્તુ પૂજન કરવું. ૧૨૦

चतुर्दश वास्तु पूजन

भूम्यारंभे तथा कूर्मे शिलायां सूत्रपातने ।
द्वारोच्छाये खुरेकुंभे पट्टे पद्म शिलासुच ॥ ॥१२१॥

शुकनाशेच पुरुषे घंटायां कलशे तथा ।
ध्वजोच्छ्राये प्रतिष्टायां शांतिकानि चतुर्दश ॥ ॥१२२॥

૧. ભૂમ્યારંભે, (ખનન) ૨. કૂર્મશિલા સ્થાપતા, ૩. ખડસલ ચોડતા, ૪. સૂત્રારંભે, ૫. દ્વાર શાખ સ્થાપતા, ૬. ખુરશિલા ચોડતાં, ૭. કુંભી સ્થાપતા, ૮. ભારવટ મૂકતાં, ૯. પદ્મ શિલા સ્થાપતા, ૧૦. શુકનાશ વખતે, ૧૧. ધ્વજ પુરૂષ સ્થાપતા, ૧૨. આમલસારો મૂકતાં, ૧૩. કલશ ચડાવતાં, ૧૪. ધ્વજ યુક્ત પ્રતિષ્ઠા વખતે વાસ્તુપૂજન કરવું. આ ચૌદ શાન્તિ કર્મ જાણવા. ૧૨૧–૧૨૨

वास्तु क्षेत्रात्मक निर्णय

विश्वकर्मोवाच—

स्वस्तिकं पुष्पकं नन्दं षोडशाक्षं चतुर्थकम् ।
पंञमं कुल तिलकं सुभद्रं षष्टमेव च ॥ ॥१२३॥

૧. સ્વસ્તિક, ૨. પુષ્પક, ૩. નન્દ, ૪. ષોડશાક્ષં, ૫. કુલતિલંક, ૬. સુભદ્ર જાણવા. ૧૨૩

सप्तमो मरीचिगणो भद्रकंस्यात्तथाष्टमम् ।
नवमं कामदं प्रोक्तं दशमं भद्रमुच्यते ॥ ॥१२३॥

૭. મરીચિગણ, ૮. ભદ્રક, ૯. કામદ ૧૦. ભદ્રાખ્ય જાણવા. ૧૨૩

सर्वतोभद्र नामाख्य मतऊर्ध्वं न कारयेत् ।
वास्तून्येकादशैव स्युः प्रोक्तानि परमेश्वरैः ॥ ॥१२४॥

૧૧. સર્વતોભદ્ર, એથી વિશેષ નહિ કરવા-વાસ્તુ એકાદશ ઈશ્વરે કહેલ છે. ૧૨૪

पदमेकं स्वस्तिकं स्यात्पुष्पकं पच्चतुष्टयम् ।
नन्दं नवपदं प्रोक्तं षोडशं षोडश पदैः ॥ ॥१२५॥

એક પદનો સ્વસ્તિક, પાચ પદનો પુષ્પક, નવપદ નંદ તથા સોળ પદનો ષોડશ જાણવો. ૧૨૫

पंच विंशति भिः कुलं षट्त्रिंशद्भिः सुभद्रकम् ।
एकोन पञ्चाशत्पादै मरीचिगण उच्यते ॥ ॥१२६॥

પચીસ પદનો કુલતિલક, છત્રીશ પદનો સુભદ્ર અને ઓગણપચાસ પદનો મરીચિગણ જાણવો. ૧૨૬

भद्रकं तु चतुः षष्टिरेकाशीतिश्च कामदम् ।
शत पदैस्तु भद्राख्यं सहस्रैः सर्वतोद् भवम् ॥ ॥१२७॥

ચોસઠ ભાગનો ભદ્રક એકાશી પદનો કામદ, સો પદનો ભદ્રાખ્ય અને સહસ્ત્ર પદનો સર્વતો ભદ્ર વાસ્તુ જાણવો. ૧૨૭

श्रीधरं राजगेहानां हर्मादीनां श्चं यथा ।
चतुष्की देवनाग्रे या विद्यारंभे तत्स्वस्तिकम् ॥ ॥१२८॥

दीक्षा विविध यात्रासु कन्यालग्ने च पुष्पकम् ।
नन्दं प्रपूजयेद्वास्तु वन यात्रादि शोभनम् ॥ ॥१२९॥

લક્ષ્મી સ્થાન રાજગૃહ હર્મ (ઘર) અને દેવ અગ્રેચતુષ્કિકા વિદ્યારંભે સ્વસ્તિક વાસ્તુ પૂજવો. દિક્ષા જુદી જુદી યાત્રા અને કન્યાના લગ્ને પુષ્પક વાસ્તુ પૂજવો, વનયાત્રા વખતે નંદ વાસ્તુ પુજવો. ૧૨૮–૧૨૯

लतिने रुचकादीनां मण्डपेषु गृहादिके ।
जगती वसुधायुक्तं षोडशाख्यं तूपूजयेत् ॥ ॥ ॥१३०॥

दक्षिणोत्तर पट् कार्यं शक्राग्रे? कमलोद् भवम् ।
श्रीमात्रादिषु दीक्षासु तिलकं तु प्रपूजयेत् ॥ ॥१३१॥

લતિનાદિ તથા રૂચકાદિના મંડપે ગૃહ આદિમા જગતી પીઠે ષોડશ વાસ્તુ પૂજવો. દક્ષિણ ઉત્તર અને પૂર્વના અને લક્ષ્મી આદિ કાર્ય તથા દિક્ષામાં–કુલતીલક વાસ્તુ પૂજવો. ૧૩૦–૧૩૧

सुकर्मणि च प्रस्थाने सुभद्रं च प्रशस्यते ।
समस्त जीर्णोद्धारेषु मरीचिगण मर्चयेत् ॥ ॥१३२॥

गामखेट पुरादा च कूपे च कर्वटादिके ।
तथा राजनिवेशे च भद्रकं पूजयेत्सदा ॥ ॥१३३॥

સારા કાર્યમાં તથા યાત્રામાં સુભદ્ર વાસ્તુ શુભ છે, બધી જાતના જીર્ણોદ્ધારમાં મરીચિ વાસ્તુ પૂજવો, ગામ, ખેટ, પુર, કુવા, કર્વટાદિ કર્મમાં તથા રાજ્ય પ્રાસાદે ભદ્રક વાસ્તુ સદા પૂજવો. ૧૩૧–૧૩૨

गृहादिषु समस्तेषु तृणपट्ट च्छन्दादिपु ।
पाण्डुवश्च पूर्णखण्डेषु कामदं वास्तु पूजयेत् ॥ ॥१३३॥
प्रासादा विविधाश्चैव विविधाश्चात्र मण्डपाः ।
जगतीलिङ्गपीठे च भद्राख्यं राज वेश्मनि ॥ ॥१३४॥

સમસ્ત ગૃહાદિ કાર્યમાં તૃણ વાંસ, પંચ પલવ પૂર્ણ ખંડમાં કામદ વાસ્તુ પૂજવો, વિવિધ જાતના પ્રાસાદોમાં વિવિધ મંડપોમા જગતી લિંગ પીઠ તથા રાજ્ય ગૃહમાં ભદ્રાખ્ય વાસ્તુ પૂજવો. ૧૩૩–૧૩૪

प्रासादाश्च मेर्वाद्या लिङ्गं पट्ट करतः परम् ।
महार्था देशराष्ट्रे च सर्वेतो भद्रमर्चयेत् ॥ ॥१३५॥

મેરવાદિ પ્રાસાદમાં, લિંગના પટ કર્મમાં, મહારથા (મહાનગરે) દેશ, રાષ્ટ્રે, સર્વતો ભદ્ર વાસ્તુ પૂજવો. ૧૩૫

षट् क्षेत्राणि प्रवक्ष्यामि वास्तुपद निवासिनाम् ।
संस्थानोन्मानसूत्रं च वास्तुवेद समुद्भवम् ॥ ॥१३६॥

છ પ્રકારના વાસ્તુ ક્ષેત્રના પદો છે, માન અને સૂત્રથી વાસ્તુ વેદ ઉદભવે છે. ૧૩૬

चतुरश्रमायतं च वृतं वृतायतं तथा ।
अष्टांश्रं चार्धचन्द्रंच वास्तुसूत्रंतु षडविधम् ॥ ॥१३७॥

૧. ચોરસ, ૨. લંબ ચોરસ, ૩. ગોળ, ૪. લંબ ગોળ, ૫. અષ્ટાંશ, ૬. અર્ધચંદ્ર આ પ્રમાણે વાસ્તુ સૂત્ર છ પ્રકારના વિવિધ છે. ૧૩૭

प्रासादेषु गृहाद्येषु पुरग्राम निवेशने ।
क्षेत्राणि चतुरश्राणि चतुरश्रं समर्चयेत् ॥ ॥१३८॥

પ્રાસાદ, ગૃહાદિ, પુર, ગામ, ચોરસ ક્ષેત્રમાં ચોરસ પદનો વાસ્તુ પૂજવો. ૧૩૮

तथायताश्च प्रासादाः पुष्पाक्ष कुल संभवाः ।
यथायतानि क्षेत्राणि पूजयेच्च तथायतम् ॥ ॥१३९॥

લંબ ચોરસ પ્રાસાદ અને પુષ્પકાદિ કુલ પ્રાસાદમાં લંબ ચોરસ ક્ષેત્રમાં લંબ ચોરસ વાસ્તુ પૂજવો. ૧૩૯

वापी कूप क्षेत्रकाणि वृत्तानि प्रतिमा स्तथा ।
कैलासच्छन्दोद्भवाश्च सर्वे वृताः प्रकीर्तिताः ॥ ॥१४०॥

વાવ, કુવા, વૃત ક્ષેત્રમાં તથા પ્રતિમામાં અને કૈલાસચ્છંદાદિ ઉદ્ભવશ્ચમાં સર્વ કાર્યમા વૃત વાસ્તુ પૂજવો. ૧૪૦

वृत्तायत्ताश्चमणिका अष्टशाला अष्टाश्रकाः ।
तडागेषु समस्तेषु ह्यर्धचन्द्रं प्रपूजयेत् ॥ ॥१४१

લંબ ગોળ ક્ષેત્રમાં લબ ગોળ અષ્ટાંશ ક્ષેત્રમા અષ્ટાંશ વાસ્તુ પૂજવો, તળાવ આદિ સમસ્ત કાર્યમા અર્ધચંદ્ર વાસ્તુ પૂજવો. ૧૪૧

वास्तुपद देवताभिधान

स्वस्तिकं च प्रवक्ष्याति तच्चेकपद संश्रितम् ।
त्रयोदशसुरा मध्ये द्वात्रिंशद् बाह्यतः स्थिताः ॥ ॥१४२॥

तथा कूटंत्रिभिः कृत्वा मध्ये ब्रह्मा नवांशके ।
तृतीयांशेष्वर्यमाद्या च्यंशेषु कर्ण देवताः ॥ ॥१४३॥

तासामूर्ध्वे बाह्यतश्च द्वात्रिंशत्परिधौ क्रमात् ।
इदंच स्वस्तिकं प्रोक्तं सर्व शान्तिकरं नृणाम् ॥ ॥१४४॥

સ્વસ્તિક વાસ્તુ એક પદનો છે, તેર દેવ મધ્યે, અને બત્રીશ દેવ બહાર રહેલા છે, ખુણે અને વચ્ચે ત્રણ ત્રણ કરવા મધ્ય (વચ્ચે) ભાગે નવ માશમા બ્રહ્મા સ્થાપવા ત્રણ ત્રણ અંશમાં અર્યમાદિ ત્રણ અંશમાં ખુણાના દેવતા બહાર ફરતા ક્રમે ચારે બાજુ બત્રીશ સ્થાપવા આ સ્વસ્તિક વાસ્તુ સર્વશાન્તિ આપનાર છે. ૧૪૨ થી ૧૪૪

इति स्वस्तिक वास्तु

अथातः पुष्पकं वक्ष्ये वेदाश्चं च चतुष्पदम् ।
ब्रह्मणः पदमेकं तु तत्पादेष्वर्यमादयः ॥ ॥१४५॥

अर्यम्णः पदमानेन चाष्टौताः कर्णदेवताः ।
मूलपद षोडशांशे शेषा बाह्ये प्रकीर्तिताः ॥ ॥१४६॥

પુષ્પક વાસ્તુને ચારે બાજુ ચાર પદ અને મધ્યે એક ભાગ બ્રહ્મપદ. બાજુના પદમા અર્યમાદિ એકેકપદમાં અર્યમાં અને આઠ કર્ણના દેવતા મૂળપદ સોળ અંશે બાકીના બહાર સ્થાપવા ૧૪૫–૧૪૬

नन्द वास्तु

नन्दे ब्रह्मा पदं चैकं ब्रह्मत्र्यंशेनचार्यमा ।
तत्त्र्यंशैः कर्णदेवश्च द्वात्रिंशच्च तदर्धतः ॥ ॥१४७॥

નંદે બ્રહ્મપદ એક બ્રહ્માના ત્રણ અંશે અર્યમા અને તેના ત્રણ અંશે કર્ણના દેવ અને બત્રીશ, ત્યારપછી તેના ઉપર. ૧૪૭

षोडशाख्य वास्तु

षोडशाख्ये पदं ब्रह्मा ह्यर्यमार्धे तु कर्णगाः ।
कर्णार्धे बाह्यतो देवास्तदर्धार्धे कर्णाष्टकम् ॥ ॥१४८॥

ષોડશ વાસ્તુમાં એક ભાગ બ્રહ્મા અને અકેકમાં અર્યમાદિ દેવો અને કર્ણના અર્ધ ભાગમાં કર્ણના દેવતા પછી બહાર સમસ્ત દેવતા અને કોણ અર્ધમાં કોણના દેવતા. ૧૪૮

कुलतिलक वास्तु

ब्रह्मार्यमैकैक पदं तदर्धं कर्णं षोडश ।
चतुर्थांश पदाः सर्वे तद्वास्तु तिलकं भवेत् ॥ ॥१४९॥

બ્રહ્મા તથા અર્યમાદિ અકેક પદમાં સોળ દેવતા કર્ણના અર્ધ પદમાં અને બાકી સમસ્ત દેવ ચતુર્થાંશપદમાં સ્થાપવા. તે કુલતિલક વાસ્તુ જાણવો. ૧૪૯

सुभद्र वास्तु

द्विपदाश्चार्य चतुष्पादो भवेद् ब्रह्मा–द्विपदा श्चार्यमादयः ।
कर्णाः श्चार्धपदाः सर्वे त्र्यंशानेषु च रोपकाः ॥ ॥१५०॥

ચાર પદમાં બ્રહ્મા બે પદમાં અર્યમાદિ કણના અર્ધ પદમાં અને બાકીના ત્રણ અંશે સ્થાપવા. ૧૫૦

मरीचिगण वास्तु

चतुष्पादो भवेद् ब्रह्मा त्रिपादा अर्यमादयः ।
कर्णाः सपादाश्चैकोनं कर्ण बाहूमेऽर्धे पादकाः ॥ ॥१५१॥
षडंशोन पदाः शेषा श्चतुर्विंशति सङ्ख्यया ।
मरीचिगण मित्युक्तं सप्त सप्त पदात्मकम् ॥ ॥१५२॥

ચાર પદના બ્રહ્મા ત્રણ ત્રણ પદમા અર્યમાદિ. ૫ કોણે દોઢ દોઢ પદમાં દેવતા, બહાર ખુણે અર્ધ પદમાં સોળ પદ શેષ વધ્યા. તેમાં ચોવીશ દેવ સ્થાપવા. મરીચિગણુ નામનો વાસ્તુ જાણુવો. સાત સાત પદનો ક્રમ કરવો. ૧૫૧–૧૫૨

भद्रक वास्तु

चतुः षष्टिपदं वक्षे वास्तु पुर निवेशने ।
विभक्ति पद संस्थानं देवता नामनु क्रमात् ॥ ॥१५३॥

चतुष्पादो भवेद् ब्रह्मा तत्समा अर्यमादयः ।
अर्यमार्धे कर्ण भागाश्च कर्णार्धे चतुर्विंशतिः ॥ ॥१५४॥

ब्राह्य कर्णे स्थिताश्चाष्टौ लाङ्गले पदमर्धकम् ।
इदशं भद्रकं प्रोक्तं चतुः षष्टिपद स्थितम् ॥ ॥१५५॥

ચોસઠ પદનો વાસ્તુ પુર મધ્યે સ્થાપવો દેવતાના અનુક્રમે પદની વિભક્તિ જાણુવી. ચાર પદના બ્રહ્મા અર્યમાદિ દેવોનું પણ તે પ્રમાણે પદ જાણવું. અર્યમાદિથી અર્ધ ભાગે કર્ણ દેવ વિભાગ કર્ણથી અર્ધ ભાગમાં ચારે તરફના ચોવીશ દેવ અને બહારના કર્ણના અર્ધ ભાગે આઠ દેવ. આ ચોસઠ પદનો વાસ્તુ ભદ્રક જાણવો. ૧૫૩ થી ૧૫૫

कामद वास्तु

ब्रह्मा नवपदो मध्ये षट्पदा अर्यमादयः ।
द्विपदा मध्य कर्णाद्या द्वात्रिंशदेक पादकाः ॥ ॥१५६॥

નવપદના બ્રહ્મા મધ્યે છ પદના અર્યમાદિ દેવો બે પદ મધ્ય પદ દેવ અને બત્રીશ દેવ અકેક પદના. ૧૫૬

सतपद भद्राख्य वास्तु

ततः शतपदं वक्ष्ये पूज्यं प्रासाद मंण्डपे ।
ब्रह्माद्याः सकलाश्चै चाष्टपादा अर्यमादयः ॥ ॥१५७॥

द्विपदा ब्रह्मकर्णेऽष्टौ ब्राह्मेऽष्टौ सार्धं पादकाः ।
शेषाश्चैकपदा ज्ञेयाश्चतुर्विंशति सङ्ख्यया ॥ ॥१५८॥

સો પદનો વાસ્તુ પ્રાસાદ તથા મંડપે પૂજવો, બ્રહ્મા સોળ ભાગ, આઠ ભાગ અર્યમાદિ દેવો, બે ભાગ બ્રહ્માના, કર્ણના આઠ દેવો, બહારના પદમાં કોણુના અર્ધ ભાગે આઠ દેવો અને શેષ રહેલ દરેક અકેક પદમાં ચોવીશ દેવો ક્રમે સ્થાપવા. ૧૫૭–૧૫૮

सहस्रपदं सर्वतोभद्र वास्तु

द्वात्रिंशदंशा पृथुले चदैर्घ्ये कोणेषुत्रज्यां जिन संख्यभागाः ।
एतत्पदानां कथितं सहस्रं क्षेत्रं च सर्वोत्तम मेव वास्तु ॥ ॥१५९॥

આડા અને ઉભા એવા બત્રીશ (૩૨) કોઠાઓ કરવા. એટલે એક હજાર ચોવીશ (૧૦૨૪) કોઠાઓ થશે. તે કોઠાઓના દરેક ખુણાઓમાં છ–છ કોઠા ત્યાગવા (ચોવીશ કોઠાઓ છોડવા) એટલે એક હજાર પદનો વાસ્તુ થાય. એ વાસ્તુ સર્વ વાસ્તુઓમાં ઉત્તમ જાણવો. ૧૫૯

मध्ये ब्रह्मा पूजनीय शतांशैश्चत्वारिं शद्भिः पदै ब्राह्मवीथी ।
प्रोत्काद्देवा अर्यमाद्या अशीत्या मध्ये कोणेष्टौशतं चाष्टषष्ठया ॥ ॥१६०॥

એ હજાર પદના વાસ્તુમાં મધ્ય ભાગે સો (૧૦૦) પદમાં બ્રહ્મા પૂજવા અને એ બ્રહ્માની ચારે બાજુએ દશ (૧૦) પદની વીથી રાખવી, તથા અર્યમાદિ ચાર દેવતાઓ એંશી પદમાં પૂજવા તથા ખુણાના આઠ દેવો એકવીશ પદના પૂજવા. ૧૬૦

काणेष्वयो नंदपदैः सुराश्चशेषास्तु ब्रह्मा वसु भागिनश्च ।
वीथी च बाह्मे रविभाग युक्तं शतपदानां कथितं मुनींद्रैः ॥ ॥१६१॥

બહાર ખુણાઓના ચાર દેવતાઓ નવ–નવપદના પૂજવા, બાકીના દેવો આઠ આઠ પદના પૂજવા, બહારની વીથી ચારે તરફ છવીશ છવીશ કોઠાઓની થાય અને ચારે દિશાઓના ખુણાઓના બે–બે કોઠાઓ ખાલી રહે એ રીતે બહારની વીથીના સર્વમળી (૧૧૨) એકસો બાર અંશો થાય એમ મુનિઓએ કહ્યું છે. ૧૬૧

दुर्ग प्रतिष्ठा विषये निवेशे तथा महार्चासुच कोटिहोमे ।
मेरौ च राष्ट्रेषुपि सिद्धलिङ्गे वास्तुः सहस्त्रेणपदैः प्रपूज्यः ॥ ॥१६२॥

એક હજાર પદનો વાસ્તુ દુર્ગ પ્રતિષ્ઠા વખતે તથા મહાનગર વસાવતા, મોટી પૂજા વખતે, કરોડ આહૂતિના હોમ વખતે, તથા મેરૂ પ્રાસાદ વખતે તથા દેશ વસાવવો હોય, તથા મોટા લિંગની સ્થાપના વખતે એટલે ઠેકાણે પૂજવો કહેલ છે. ૧૬૨

वास्तु मण्डल देवो

ईशस्तथाच पर्जन्यो जयो माहेन्द्र एव च ।
आदित्यः सत्यभृशौ चाऽन्तारिक्षान्ताऽष्ट पूर्वतः ॥ ॥१६३॥

૧. ઇશ, ૨. પર્જન્યો, ૩. જય, ૪. ઇન્દ્ર, ૫. સૂર્ય, ૬. સત્ય, ૭. ભૃશો, ૮. આકાશ, એ આઠ દેવ, પૂર્વ દિશાના પદમાં સ્થાપવા. ૧૬૩

अग्निः पूपा च वितथो गृहक्षतो यम स्तथा ।
गन्धर्वो भृङ्गराजश्च मृगान्ताश्चाष्ट दक्षिणे ॥ ॥१६४॥

૧. અગ્નિ, ૨. પુષ, ૩. વિતથ, ૪. ગૃહક્ષતો, ૫. યમ, ૬. ગંધર્વો, ૭. ભૃંગ, ૮. મૃગ એ આઠ દક્ષિણ દિશાના પદમા સ્થાપવા. ૧૬૪

पित्तरो दौवारिकश्च सुग्रीवः पुष्पदंन्तकः ।
वरुणश्चासुरः शोपः पापयक्ष्मा तुपश्चिमे ॥ ॥१६५॥

૧. પિતરો, ૨. દૌવારિક, (નદિ) ૩ સુગ્રીવ, ૪. પુષ્પ દંત, ૫. વરૂણ, ૬. અસુર, ૭. શોપ, ૮. પાપક્ષ્મા, (યમ) એ પશ્ચિમ દિશાના પદમાં સ્થાપવા. ૧૬૫

रोगोनागस्तु मुख्यश्च भल्लाटः सोम एव च ।
गिर्यादितिर्दिति श्चेवाष्टा वुत्तर दिशि क्रमात् ॥ ॥१६६॥

૧. રોગ, ૨. નાગ. ૩. મુખ, ૪. ભલ્લાટ, ૫. સોમ (કુબેર), ૬. શૈલ, ૭. અદીતિ, ૮. દીતિ એ આઠ ઉત્તર દિશાના પદમાં સ્થાપવા. ૧૬૬

ब्रह्मकर्णे तथा चाष्टा वीशान्यादि क्रमेण तु ।
आपश्चैवापवत्सश्च ईश कर्णेतु संश्रितौ ॥ ॥१६७॥

બ્રહ્મ પદના ખુણે આઠ દેવ ઇશાન દિશાથી ક્રમે સ્થાપવા આપ અને આપવત્સ ઈશાન કોણે સ્થાપવા. ૧૬૭

सविता चैव सावित्री अग्नेय्यां तु समाश्रितौ ।
इन्द्र इन्द्रजयश्चैव नैऋत्यां ब्राह्मणः स्थितौ ॥ ॥१६८॥

સાવિત્ર અને સવિતા અગ્નિ ખુણે સ્થાપવા. ઈન્દ્ર અને જયંત નૈઋત્ય ખુણે સ્થિર કરવા. ૧૬૮

रुद्रश्च रुद्रदासश्च संस्थितौ वायवीदिशि ।
मरीचिश्चविवस्वांश्च मित्रश्च पृथवीघरः ॥ ॥१६९॥

રૂદ્ર અને રૂદ્રદાસ વાયવ્ય દિશાએ સ્થાપવા મરીચિ, વિવસ્વાન્, મિત્ર, પૃથ્વીધર. ૧૬૯

पूर्वादि क्रम योगेन संस्थिताश्च चतुर्दिशम् ।
एवंमादि क्रम योगः सर्वेषां वास्तु मण्डले ॥ ॥१७०॥

પૂર્વાદિ ક્રમથી ચારે દિશાએ સ્થાપવા. તે પ્રમાણે આદિ ક્રમથી સર્વ વાસ્તુ મંડળે દેવ સ્થાપવા. ૧૭૦

ईशाने चरकी वाहूमे चिपिच्छा तुच पूर्वतः ।
विदारिका–ग्नि कोणेच जिह्वायांच दिगाश्रिताः ॥ ॥१७१॥

नैऋत्ये पूतना स्कंदः पश्चिमे वायु कोणके ।
पाप राक्षसिका सौम्ये र्यम सर्वान् प्रकल्पयेत् ॥ ॥१७२॥

ઈશાન કોણમાં બહારની બાજુએ ચરકી દેવતા, પૂર્વ દિશાએ ચિપિચ્છા, અગ્નિ કોણમાં વિદારિકા, જંભા દક્ષિણે રહેલ છે, નૈરૂત્ય કોણમાં પૂતના, પશ્ચિમે સ્કંદ, અને વાયુ કોણમાં પાપ રાક્ષસી અને ઉત્તરે અર્યમા એ પ્રમાણે બહારના દેવો સ્થાપવા. ૧૭૧–૧૭૨

यः पूजयेद् वास्तुमनन्य भक्त्या न तस्य दुःख भवतीह किञ्चित् ।
जीवत्य सौ वर्षशतं सुखेन स्वर्गे नरस्तिष्ठति कल्पमेकम् ॥ ॥१७३॥

જે પુરૂષ અનન્ય ભક્તિ વડે વાસ્તુ દેવને પૂજે છે તેને આ લોકમાં કોઇ પણ પ્રકારનું દુઃખ થતુ નથી. એટલું જ નહિ પણ તે સો વર્ષ પર્યંત સુખ શાંતિ પૂર્વક જીવે છે અને મૃત્યુ પછી એક કલ્પ સ્વર્ગમાં નિવાસ કરે છે. ૧૭૩

वास्तु पूजन न कार्याणि दोषं

वास्तु पूजां पुरा कृत्वा पश्चाद् भवनमा विशेत् ।
अकृत्वा वास्तु पूजादिं गृहस्वामी विनश्यति ॥ ॥१७४॥

तस्मात्पूजां विधायादौ गृह देवालयादिके ।
पञ्चधा पूजनं वास्तोः गृह कर्मणि सर्वदा ॥ ॥१७५॥

પ્રથમ વાસ્તુ પૂજન કરી પછી ગૃહમાં પ્રવેશ કરવો અને જો વાસ્તુ પૂજાદિ પૂજન કાર્ય કર્યા વગર પ્રવેશ કરે તો ગૃહ સ્વામીનું મૃત્યુ થાય, માટે પ્રથમ વાસ્તુ પૂજન કરી પછી ગૃહ તથા દેવાલયાદિકનો પ્રારંભ તેમ જ પ્રતિષ્ટાદિ કાર્યો કરવાં. હમેશાં ગૃહ કાર્યમાં પાંચ પ્રકારે વાસ્તુ પૂજન કરવું. ૧૭૪–૧૭૫

वास्तु देवो पूजन विधान

एक पदादितो वास्तुर्यावत्पञ्चाश हस्तकः ।
द्वात्रिंशन्मण्डलान्येव क्षेत्र तूल्या कृतीनि च ॥ ॥१७६॥

એક પદથી એક હજાર પદ સુધીનો, એક ગજથી પચાસ ગજ સુધીનો વાસ્તુ પૂજવો તેમ જ ક્ષેત્રના આકાર પ્રમાણે આકૃતિવાળા બત્રીશ મંડલો કરી વાસ્તુ પૂજવો. ૧૭૬

मणिभिः स्वर्णरूप्याभ्यां विद्रुमेण फलेन वा ।
चतुः षष्टिपदं वास्तु लिखेद्वापि शतांशकैः ॥ ॥१७७॥

पिष्टेन वाक्षतैः शुद्धैस्ततो वास्तु समर्चयेत् ।
पूर्वोक्तेन विधानेन बलि पुष्पादि चार्पयेत् ॥ ॥१७८॥

મણિ, સુવર્ણ, રૌપ્ય, પ્રવાળ, અને ફૂલો વડે ચોસઠ–અથવા સો પદનો વાસ્તુ કરવો તેમ જ પિષ્ટ (લોટ) તથા શુદ્ધ અક્ષત (ચોખા) વડે વાસ્તુ રચવો અને પછી વાસ્તુનું પૂજન કરવું તથા પૂર્વોક્ત વિધાનથી બલી પુષ્પાદિ અર્પણ કરવાં. ૧૭૭–૧૭૮

वास्तु देवो बली—

ईशे घृतान्नमपरेसघृतौदनंचदद्या ज्जयाय हरितांबर मेव कूर्मं ।
रक्षानि पैष्टिकमयं कुलिशं सुरेन्द्रे धूम्रंवितान मुदितंचदिवाकरस्य ॥ ॥१७९॥

ઈશને ઘી ને ખીચડી, પર્જન્યને ભાત ને ઘી, જયને લીલા રંગનું વસ્ત્ર અને લોટનો કાચબો, ઇંદ્રને લોટનું વજ્ર અને પંચ રત્ન, સૂર્યને કારવા વસ્ત્રનો ચંદરવો. ૧૭૯

गोधूम युक्त घृतमेव सत्ये मत्स्यान् भृशे संकलि मंतरिक्षे ।
वन्हौ सुचौ पुष्णितथैवलाजानृदद्याद धर्मेचण कौदंनश्च ॥ ॥१८०॥

સત્યને ઘઉં અને ઘી, ભૃંશને માછલાં, આકાશને તલ સાકળી, અગ્નિને ચોખાનો ચરૂ, પુષાને ડાંગરની ધાણી, અધર્મને (વિતથને) ચણાના બાકળા અને ભાત. ૧૮૦

मध्वन्नंच गृहक्षताय यमतो मांसौद नंदापयेत् ।
गंधर्वेशतपत्र मोदनमिदं भृगेजजिव्हां तथा ॥ ॥१८१॥

प्रोत्कानीलयचा मृगाय पितृतोदेयाश्चसन्मोदकाः ।
पैष्टं कृष्णबलिं तथैव विधिवद्धाश्च दौवारिकः ॥ ॥१८२॥

ગૃહ ક્ષતને મધ અને અન્ન, યમને માંસ અને ભાત, ગંધર્વને ભાત અને શેવંત્રાના ફૂલ (ગુલદાવદી), ભૃંગરાજને બકરાની જીભ, મૃગને લીલા જવ, પિતૃને લાડવા, દૌવારિકા (નંદી)ને અડદના લોટના વડા. ૧૮૧

सुग्रीवायचपूपका गणवरे श्वेतं प्रसुनंपयः ।
पद्मं वारुण के सुराप्य सुरके तैलंतिलाः शेषके ॥ ॥१८३॥

पापाख्येपिचयक्ष्म मांसमुदितं रोगा यमद्यौषधीः ।
गोक्षीरं फणिने च मुख्यविबुधे श्रीखंड भल्लौ तथा ॥ ॥१८४॥

સુગ્રીવને માલપુડા, પુષ્પ દંતને દૂધ અને ધોળા ફુલ, વરૂણને કમળ કાકડી, અસુરને મદ્ય; (દારૂ), શેષને તલ અને તલનું તેલ, પાપને રાંધેલું માંસ, રોગને મદિરા અને ઔષધી, સર્પને ગાયનું દૂધ, મુખને ચંદન અને ભાત, ૧૮૩–૧૮૪

लल्लाटाय सुवर्णकं धनपतौ मंडाज दुग्धं तथा ।
सक्तुं पर्वतकेऽदितेस्तुलपिकांदद्या द्वितौ पुरिकां ॥ ॥१८५॥
तत्क्षीरं दधिकं क्रमेण विहितं त्वा पाप वत्से तथा ।
प्यर्यम्णोऽरुण चंदनं च पयसायुत्का तथा शर्करा ॥ ॥१८६॥

ભલ્લાટને સુવર્ણ, કુબેરને માંડા બકરીનું દૂધ, પર્વતને સાથવો, અદિતિને લાપશી, દિતિને પુરી, આપને દૂધ, આપવત્સને દહી, અર્યમાને રતાંદલી (રક્ત ચંદન) દૂધને સાકર. ૧૮૫–૧૮૬

सावित्रे पिचलड्डुकाश्च सवितुः पुषागुडास घृताः ।
देयंचाय विवस्वते घृतयुतं दुग्धं तथा मोदकाः ॥ ॥१८७॥
इंद्राख्ये कुसुमस्त्रगिंद्र जयकेदेयं तथा चंपकं ।
मैत्रे दुग्धघृतं च गुग्गल युतो गंधस्तथा रुद्रके ॥ ॥१८८॥

સાવિત્રને લાડુ, સવિતાને પુડા ગોળ અને ઘી, વિવસ્વાનને ઘી, દૂધ અને લાડવા, ઈન્દ્રને પુષ્પની માળા ઈન્દ્રજયને ચંપાનું ફૂલ, તથા મૈત્રને ઘી અને દૂધ, રૂદ્રને ગુગળનો ધૂપ અને કપુરાદિ સુગંધી પદાર્થો તથા દ્રવ્યો. ૧૮૭–૧૮૮

तत्सिद्दुदमन्नंत्वपि रुद्रदासे सद्रत्नमालां पृथ्वीधराय ।
पयस्विनी गाममृतस्यकुंभं दधाद्विधौस्वर्णमत्तोखिलेभ्यः ॥ ॥१८९॥

રૂદ્રદાસને રાંધેલું અન્ન, પૃથ્વીધરને રત્નની માળા, બ્રહ્માને દૂધવાળી ગાય અને અમૃતનો ઘડો (દૂધ ભરેલો) એ રીતે સર્વ દેવોને બલીદાન આપવું અને તે સાથે સર્વ દેવોને સુવર્ણ પણ મુકવું જોઈએ. ૧૮૯

सुरास्थिमांस विहितं चरक्यै तथैव पीतौ दनकं विदार्यै ।
रक्तौदनैः पुतनिका चैनीया मत्स्यासवेना पित थैव पाप ॥ ॥१९०॥

ચરકીને મદિરા અને માંસવાળું હાડકું, વિદારિકાને હળદર વડે પીળો કરેલો ભાત, પુતનાને રૂધિર અને ભાત, પાપાને મદિરા અને માછલાં. ૧૯૦

मांसपक्वं पिलिपिच्छा यैतज्जृंभायै विहितं सद्यः ।
स्कंदा यैतन् मदिरा युत्कं त्वस्थार्यम्णे दिशि पूर्वादौ ॥ ॥१९१॥

પિલિપિચ્છાને રાંધેલું માંસ, જંભાને તાજું માંસ, સ્કંદાને મદિરા સાથે માંસ, અને અર્યમાને વળગેલા માસવાળુ હાડકું એ રીતે પૂર્વાદિ ચારે દિશાઓમાં બહારના ભાગે રહેલા ચાર દેવો છે. ૧૯૧

वास्तु ग्रन्थ मत वास्तु शयन

પૂર્વ સ્કંધ

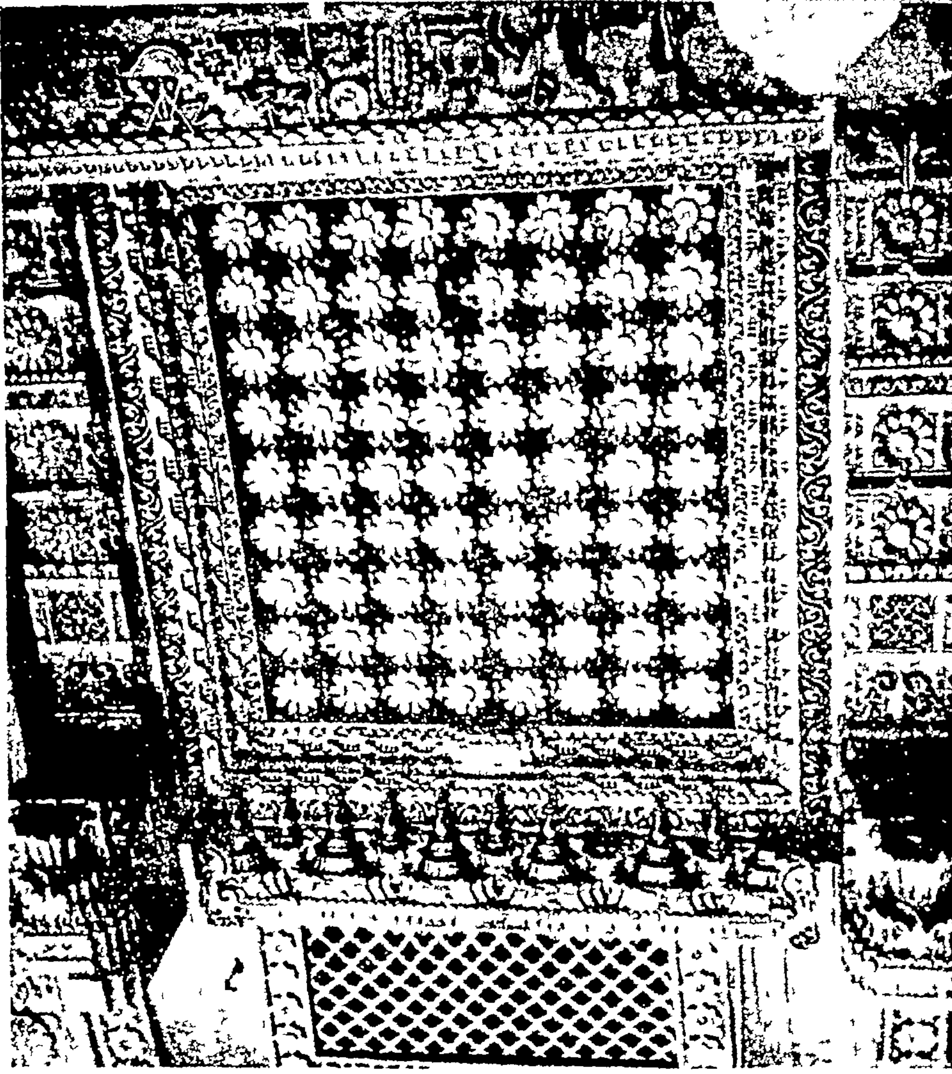
ચરકી ઈશાન — વિદારિકા અગ્નિ

ઉત્તર પિલિપિચ્છા — દક્ષિણ અર્યમા

વાયવ્ય પાપા — નૈરૂત્ય પૂતના

પશ્ચિમ જૃંભક

પાટણ કલાત્મક કાષ્ટ દર્શન

નંદિ દર્શન-મૈસુર

ચેમ્પુર જૈન દેરાસર દેવાંગના

[એન. સી. સોમપુરા]

बृहद संहिता मत वास्तु शयन

પૂર્વ સ્કંધ

ચરકી ઈશાન — વિદારિકા અગ્નિ

જ ઈ સૂ સ ભૃ આ અ

અર્યમા સવિત્ર પૂ

આપ સવિતા વિ

અ આપવત્સ

શૈ પૃ ગૃ

ઉત્તર પિલિપિચ્છા — કુ ધરા બ્રહ્મા વિ વ સ્વા ય — દક્ષિણ અર્યમા

ભ ધ રૂ ગં

મુ રુદ્ર ઈંદ્ર ભૃ

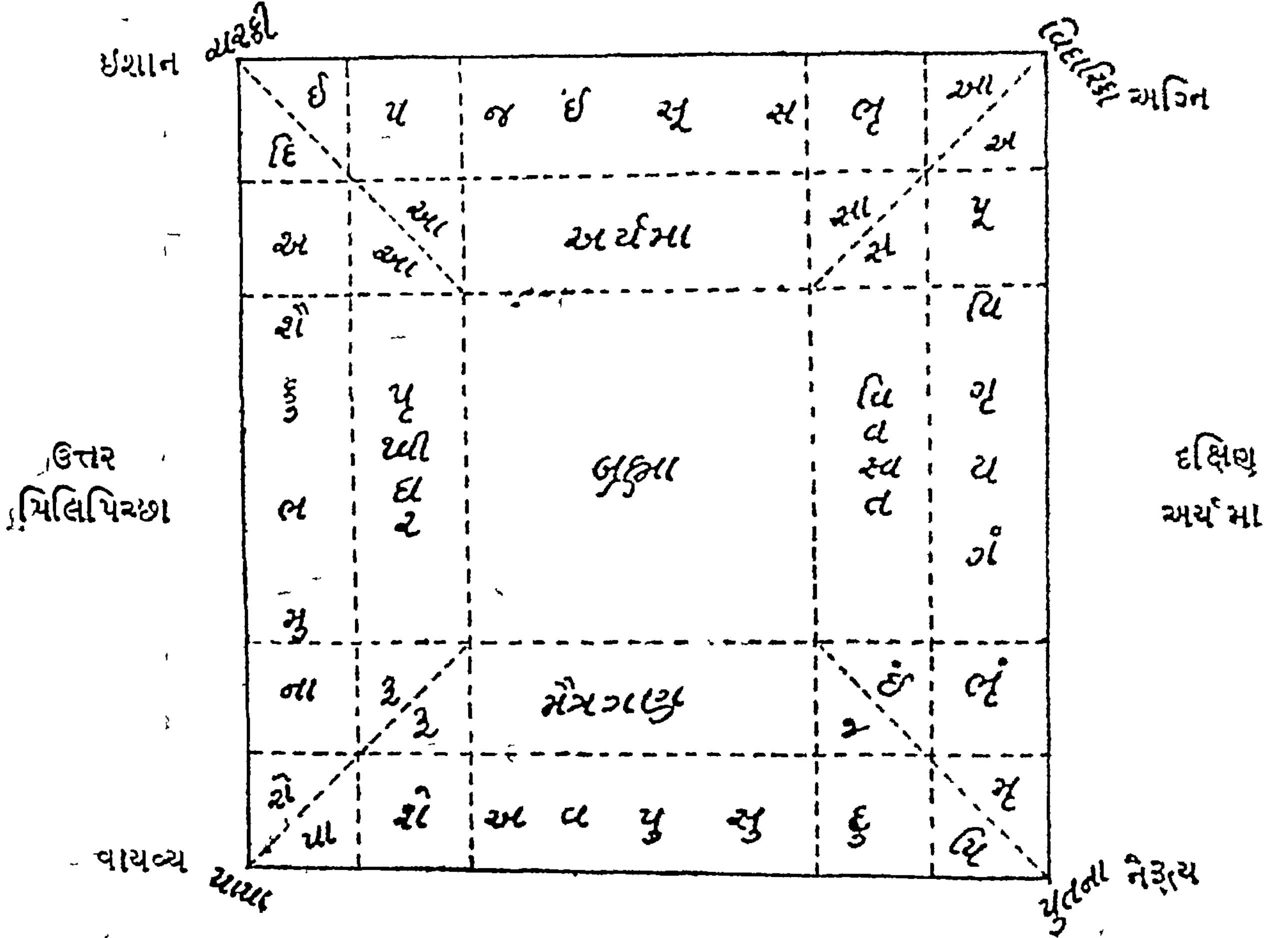
ના રુદ્રદાસ મૈત્ર જયંત મૃ

વાયવ્ય પાપા — રો પા શો અ વ પુ સુ દૃ પિ — નૈરૃત્ય પૂતના

પશ્ચિમ જૂંભક

एक पद स्वस्ति वास्तु

पूर्व दक्षिण पश्चिमोत्तरा दिक्षु क्रमेण ।
स्कंदम् अर्यमणं जृंभकं पिलिपिच्छम् ॥

પૂર્વ, દક્ષિણ પશ્ચિમ અને ઉત્તર એ દિશાઓમાં ક્રમે સ્કંધ અર્યમણ જૂંભા અને પિલિપિચ્છમ્ રહેલ છે.

નોટ : વાસ્તુ પદમાં પૂર્વ આદિ દિશામાં શિલ્પ શાસ્ત્રના મતે પૂર્વે પિલિપિચ્છા દક્ષિણે જૂંભક, પશ્ચિમે સ્કંધ, ઉત્તરે અર્યમા.

વાસ્તુ પ્રતિષ્ઠામાં પૂર્વે સ્કંધ, દક્ષિણે અર્યમા, પશ્ચિમે જૂંભક, અને ઉત્તરે પિલિપિચ્છા, આ પ્રમાણે મતભેદ છે.

चतुर्थ पद पुष्पक वास्तु

સ્કંધ

पू

ઈશાન અરકી

વિદારિકા અગ્નિ

ઈ ય જ ઈ સૂ સ ભૃ આ

દિ અ આ આ

અર્યમા

સા સ પૂ

શો રુ ભ મુ ના

પૃ થ્વી ધ ર

બ્રહ્મા

વૈ વ સ્વ ત

વિ ગૃ ય ગં

પિલિપિચ્છા उ

द અર્યમા

શો રૂ રૂ

મૈત્રગણ

ભૃ મૃ

પા શો અ વ પુ સુ દુ વિ

વાયવ્ય પાપા

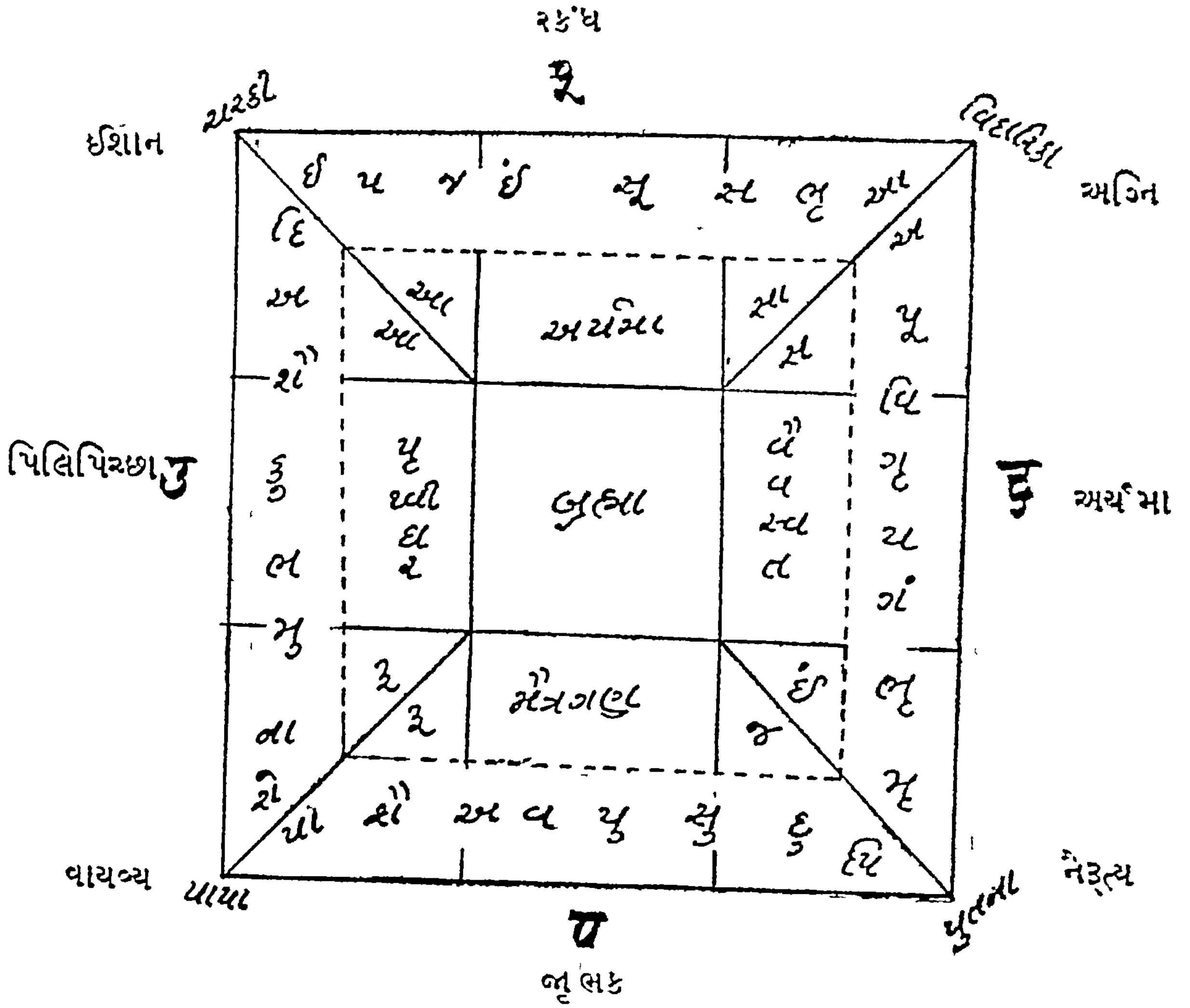
નૈરૂત્ય પૂતના

प

જૃંભક

नव पदानि नन्द वास्तु

वास्तु पूजन दिक्ः

सिंहादलैः कुम्भ धरां वृषाश्च त्रिभेत्रिभेऽर्केच बुधैनिरुक्ता ।
रक्षोमरुच्छाम्भु कृशानुदिक्षु शुभाय कर्तुः खलु वास्तुपूजा ॥

સિંહ, કન્યા, તુલા આ ત્રણ રાશિના સૂર્યમાં નૈઋત્ય ખુણે, વૃશ્ચિક, ધન, મકર વાયવ્ય ખુણે, કુંભ, મીન, મેષ, ઇશાન ખુણે, વૃષભ, મિથુન, કર્ક રાશિના સૂર્યમાં અગ્નિ ખુણે વાસ્તુ પૂજન કરવાથી શુભ ફલ કર્તા છે. ॥ વાસ્તુ મુક્તાવલી ॥

તા. ક. ઉપરનો શિલાન્યાસ દિશા નથી પણ દરેક યજ્ઞોમાં નૈઋત્ય ખુણે વાસ્તુ પૂજે છે પણ રાશિ મુજબ વાસ્તુ પૂજવો શુભ છે.

षोडश पद षोडशाख्य वास्तु

પૂર્વ સ્કંધ

ઈશાન ચરકી

વિદારિકા અગ્નિ

ઈ દિ

પ ઈં સ

જ સૂ ભૃ

આ અ

શો અ

ભ કુ

ના મુ

આપ આપ

અર્યમા

સા સા

પૂ વિ

પૃથ્વીધર

બ્રહ્મા

વિવસ્વત

ગૃ ય

રૂ રુ

મૈત્રગણ

ઈં જ

ગં ભૃં

શો પા

અ પુ દુ

શો વ સુ

મૃ પિ

ઉત્તર પિલિપિચ્છા

દક્ષિણ અર્યમા

વાયવ્ય પાપા

પૂતના નૈરૃત્ય

પશ્ચિમ જૃંભક

पचीश पद कुलतिलक वास्तु

સ્કંધ

પૂ

ઈશાન — ચરકી — વિદારિકા — અગ્નિ

ઈ / દિ	ઉ જ	ઈં સૂ	સ ભૃ	આ / અ
અ / શો	આ / આ	અર્યમા	સા / સ	પૂ / વિ
કુ / ભ	પૃથ્વીધર	બ્રહ્મા	વૈવસ્વત	ગૃ / ય
મુ / ના	રૂ / રૂ	મિત્રગણ	ઇ / જ	ગં / ભૃં
રો / પા	શો અ	વ પુ	સું દુ	મૃ / પિ

પિલિપિચ્છા ઉ

દ અર્યમા

વાયવ્ય — પાપા — પૂતના — નૈરૃત્ય

પ

જૃંભક

છત્રીશ પદ સુભદ્રો વાસ્તુ

સ્કંધ

પૂ

ઈશાન ચરકી — વિદારિકા અગ્નિ

ઈ દિ	પ જ	ઈ	શૂ સ	ભૃ	આ અ
અ	આપ આપ	અર્યમા		સા સ	પૂ વિ
શો	પૃ થ્વી	બ્રહ્મા		વી વ સ્વ	ગૃ ય
રુ બ મુ	ઘ ર			ત	ગં
ના	રુ રુ	મૈત્રગણ		ઇં જ	ભૃં
શો પા	શો અ	વ	પુ સુ	દૃ	જે દિ

પિલિપિચ્છા ઉ — દ અર્યમા

વાયવ્ય પાપા — પૂતના નૈઋત્ય

પ

જૂંભક

ओगणपचास पद मरिची गण वास्तु

પૂર્વ સ્કંધ

ઈશાન ચરકી — વિદારિકા અગ્નિ

ઈ / દિ	પ	જ	ઇં	સૂ	સ	ભૃ	આ / અ

અ શૌ	આપ / આપવત્સ	અર્યમા	સાવિત્ર / સાવિતા	પૂ વિ
કુ ભ	પૃથ્વીધર	બ્રહ્મા	વૈવસ્વત	ગૃ ય
મુ ના	રુદ્ર / રુદ્રદાસ	મૈત્રગણ	ઇંદ્ર / જયંત	ગં ભૃં

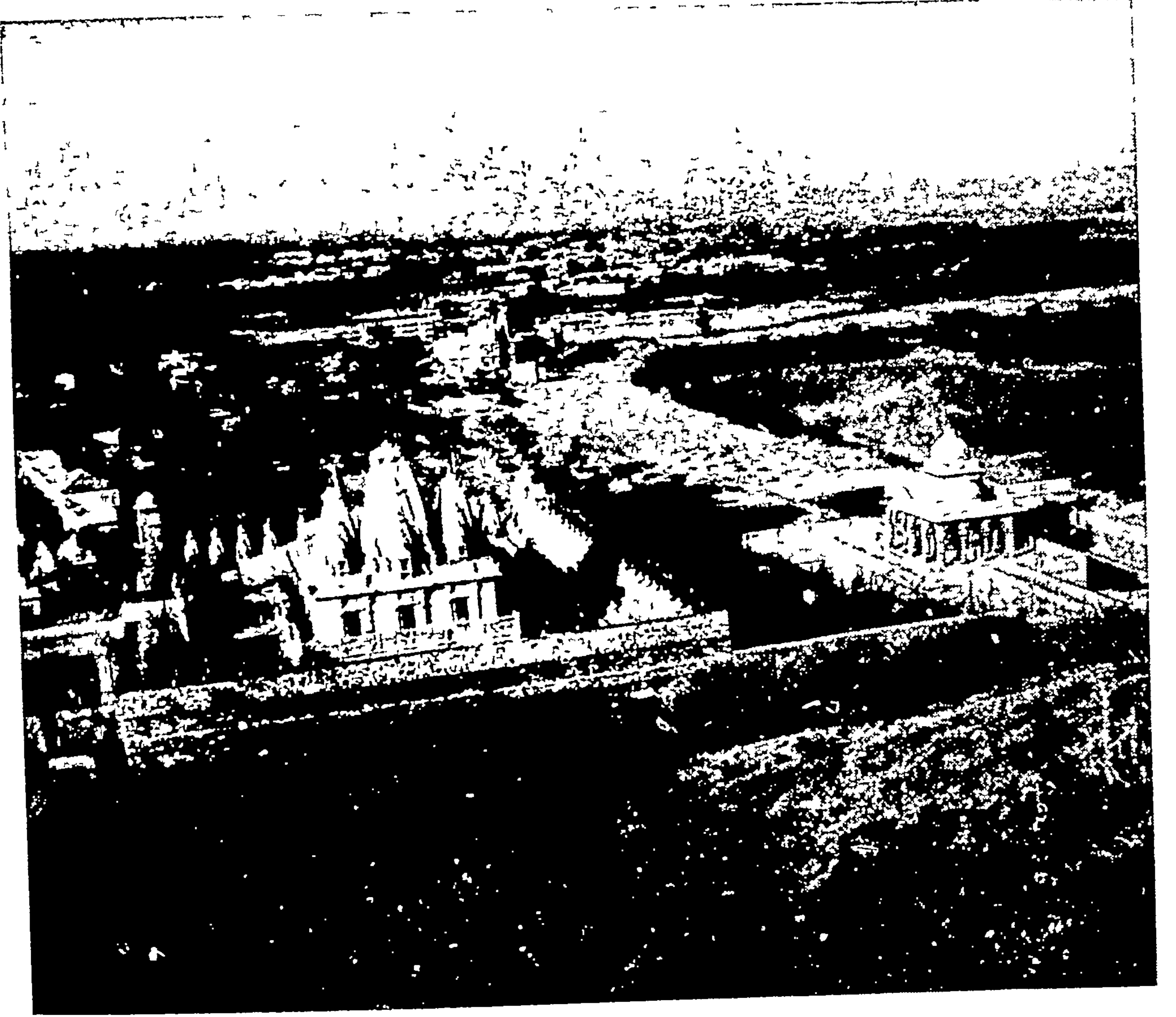
રો / પા	શો	અ	વ	પુ	સુ	દુ	પિ / મૃં

ઉત્તર પિલિપિચ્છા — દક્ષિણ અર્યમા

વાયવ્ય પાપા — પૂતના નૈઋત્ય

પશ્ચિમ જૃંભક

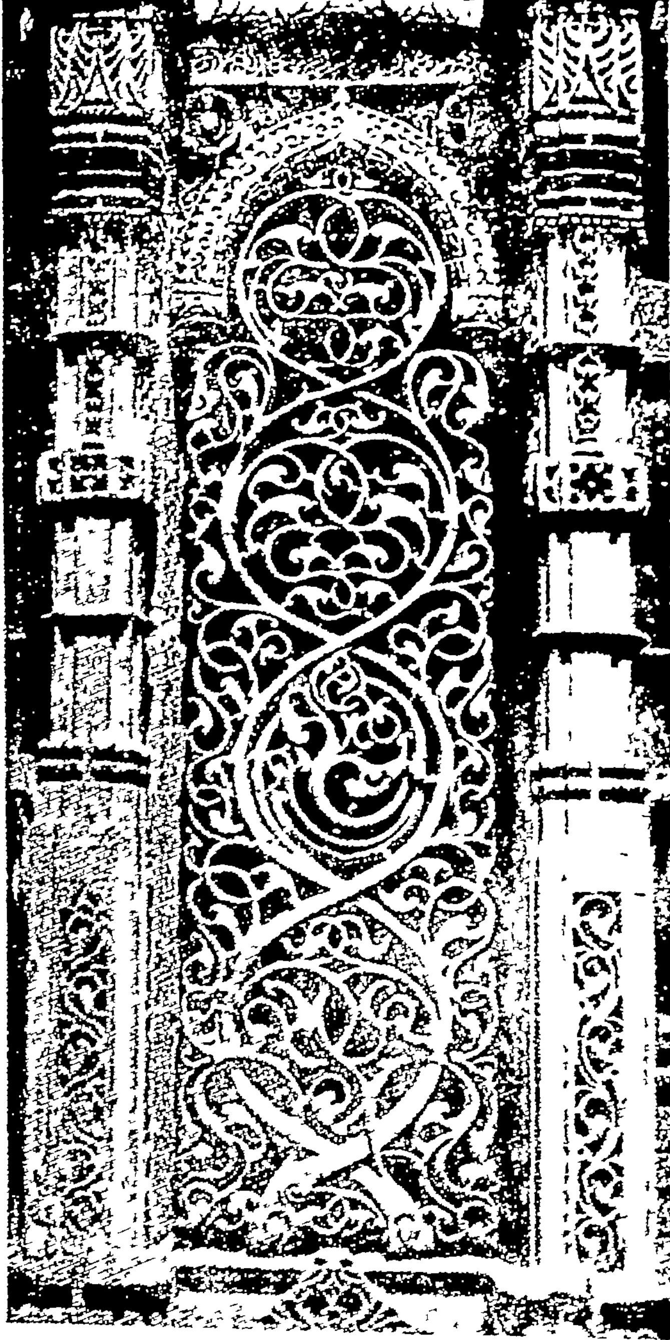

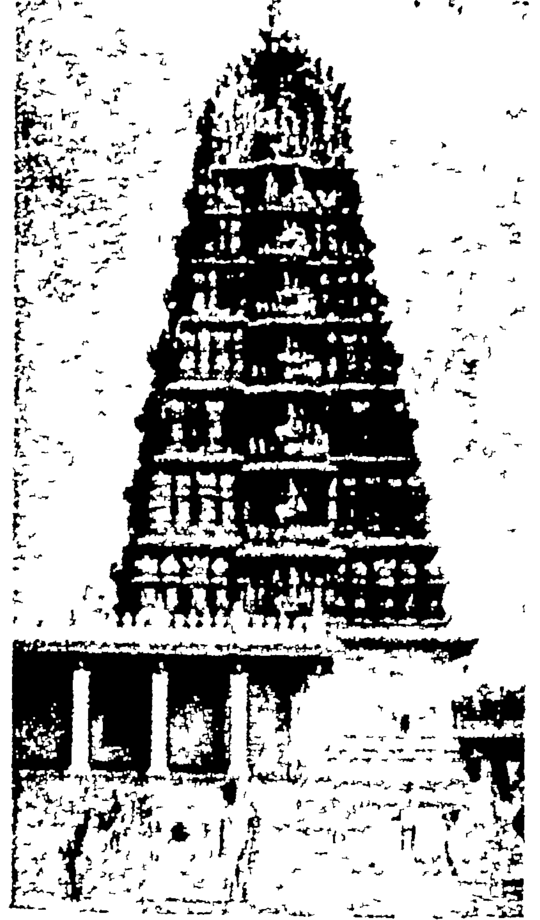
શત્રુંજયપરથી પાલિતાણાનું વિહંગ દ્રશ્ય

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા.

રાણી રૂપમતિની મસ્જીદની જાળી અમદાવાદ

શ્રી ચામુંડેશ્વરી ટેમ્પલ-મૈસુર

શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાવામ

ભગત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

चतुषष्टि पद भद्रक वास्तु

પૂર્વ સ્કંધ

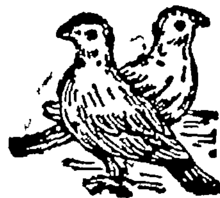
ઈશાન ચરકી — વિદારિકા અગ્નિ

ઈ / દિ	પ	જ	ઈ	સૂ	સ	ભૃ	આ / અ
અ	આપ / આપવત્સ		અર્યમા		સાવિત્ર / સાવિતા		પૂ
શો							વિ
કુ	પૃથ્વીધર		બ્રહ્મા		વિવસ્વત		ગૃ
ભ							ય
મુ	રૂદ્ર / રૂદ્રદાસ		મૈત્રગણ		ઇંદ્ર / જયંત		ગં
ના							ભૃં
શો / પા	શો	અ	વ	પુ	સુ	દુ	પિ / મૃ

ઉત્તર પિલિપિચ્છા — દક્ષિણ અર્યમા

વાયવ્ય પાપા — પૂતના નૈરૃત્ય

પશ્ચિમ જૂંભક

એકાશીતિ પદ કામદ વાસ્તુ

પૂર્વ સ્કંધ

ઈશાન શ્રી | વિદારિ અગ્નિ

ઈ	૫	ન	ઇં	સૂ	સ	ભૃ	આ	અ
દિ	આપ			અર્યમા			સાવિત્ર	પૂ
અ	આપવત્સ						સવિતા	વિ
શૈ								ગૃ
કુ	પૃથ્વીધર			બ્રહ્મા			વિવસ્વત	ય
ભ								ગં
મુ	રુદ્ર			મૈત્ર			ઇન્દ્ર	ભૃં
ના	રુદ્રદાસ						ઇન્દ્રજય	મૃ
રો	ચા	શો	અ	વ	પુ	સુ	દૃ	પિ

ઉત્તર પિલિપિંજા | દક્ષિણ અર્યમા

વાયવ્ય પાપા | પુતના નૈઋત્ય

પશ્ચિમ જૃંભક

शतपद भद्राख्य वास्तु

સ્કંધ

પૂ

ચરકી — ઈશાન | વિદારિકા — અગ્નિ

	ઈ	પ	જ	ઈ	સૂ	સ	ભૃ	અ	
દિ	આપ / આપવત્સ		અર્યમા				સાવિત્ર / સવિતા		અ
અ									પૂ
શૌ	પૃથ્વીધર		બ્રહ્મા				વૈવસ્વત		વિ
કુ									ગૃ
ભ									ય
મુ									ગં
ના	રૂદ્ર / રૂદ્રદાસ		મૈત્ર				ઈન્દ્ર / જયંત		ભૃં
શો									મૃં
	પા	શો	અ	વ	પુ	સુ	દુ	પિ	

પિલિપિચ્છા ઉ | દ અર્યમા

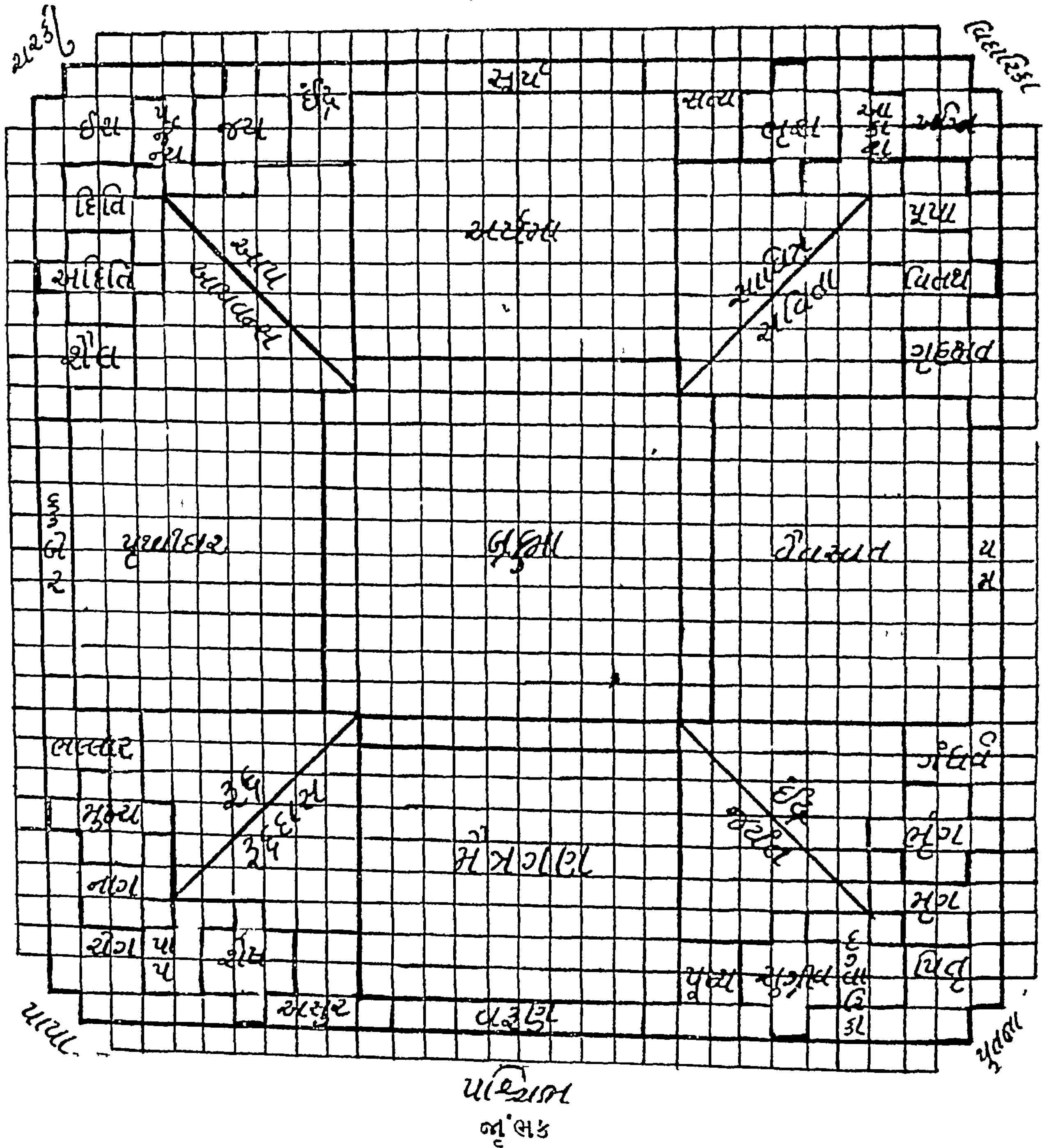
વાયવ્ય — પાપા | પૂતના — નૈરૃત્ય

પ

જૃંભક

सहस्त्र पद सर्वतोभद्र वास्तु

વાસ્તુ ક્ષેત્ર	પદ	વાસ્તુ પૂજન
૧. સ્વસ્તિક વાસ્તુ	૧.	શ્રીધરં, રાજગૃહ, ગૃહાદિ દેવચોકી
૨. પુષ્પક વાસ્તુ	૫.	દીક્ષા, વિવિધ યાત્રા, કન્યા લગ્ને.
૩. નન્દ વાસ્તુ	૯.	વન (વૃક્ષારોપણ) યાત્રાદિ કર્મ.
૪. ષોડશાખ્ય વાસ્તુ	૧૬.	લતિના તથા રૂચકાદિ મંડપ પ્રાસાદ ગૃહે.
૫. કુલ તિલક વાસ્તુ	૨૫.	ષટ કર્મ, ઇંદ્રાદિ કર્મ, માતૃકા, દીક્ષા.
૬. સુભદ્ર વાસ્તુ	૩૬.	શુભ કર્માદિતે પરદેશ ગમને,
૭. મરીચિગણુ વાસ્તુ	૪૯.	સમસ્ત જીર્ણોદ્ધાર આદિ કર્મમાં.
૮. ભદ્રક વાસ્તુ	૬૪.	ગામ, ખેટ, પુર, કુવા, કર્વટ, રાજગૃહ.
૯. કામદ વાસ્તુ	૮૧.	સમસ્ત ગૃહ, તૃણપટ્ટ આચ્છાદિ, ગૃહાદિમાં.
૧૦. ભદ્રાખ્ય વાસ્તુ	૧૦૦.	વિવિધ પ્રાસાદ મંડપ જગતીપીઠ લિંગ અને રાજ્ય ગૃહાદિમાં.
૧૧. સર્વતોભદ્ર વાસ્તુ	૧૦૦૦.	મેર્વાદિ પ્રાસાદ લિંગ, ષટ કર્મ, મહારથા, દેશ, રાષ્ટ્રે.

વાસ્તુ પદ દેવતા નામ પૂર્ણ પરિચય

૧.	બ્રહ્મા	અબ્જ સંભવ
૨.	ઈશ	શીખી, સર્વભૂતહર, હર
૩.	પર્જન્ય	વૃષ્ટિમાન, અંબુદાધિપ
૪.	જયન્ત	કશ્યપ ભગવાન
૫.	ઈન્દ્ર	મહેન્દ્ર સુરાધીશ
૬.	સૂર્ય	મહેન્દ્ર વિવસ્વાન અહસ્કર
૭.	સત્ય	ધર્મ, ભૂતહેત,
૮.	ભૃંશ	કામ, મન્મથ,
૯.	આકાશ	અન્તરિક્ષ, નભસ,
૧૦.	અગ્નિ	વન્હિ
૧૧.	પૂષા	માતૃગણુ
૧૨.	વિતથ	અધર્મ કલેરપ્રતિમાસુતઃ
૧૩.	ગૃહ ક્ષત	ચંદ્રતનય, બુધ
૧૪.	યમ	પ્રેતાધિપ, વિવસ્વાન–સૂર્યપુત્ર,
૧૫.	ગન્ધર્વ	નારદ
૧૬.	ભૃંગરાજ	નૈરૃતિ પુત્ર, ભૈરવ પુત્ર.
૧૭.	મૃગ	અનન્ત સ્વયંભુ ધર્મ.
૧૮.	પિતર	પિતૃ લોક વાસી દેવ
૧૯.	નન્દી	દૌવારિકા પ્રમથનાથ ધીશ્વર
૨૦.	સુગ્રીવ	આદિ પ્રજાપતિ મનુ
૨૧.	પુષ્પદન્ત	વનિતા પુત્ર.
૨૨.	વરૂણ	પાયસાનાય, લોકપાલ
૨૩.	અસુર	રાહુ, સિંહિકાત્મજ,
૨૪.	શોષ	સૂર્ય પુત્ર, શનિશ્ચર
૨૫.	પાપયક્ષ્મા	ક્ષય
૨૬.	રોગ	જ્વર
૨૭.	નાગ	વાસુકિ
૨૮.	મુખ્ય	વિશ્વકર્મા, ત્વષ્ટા.
૨૯.	ભલ્લાટ	ચંદ્ર
૩૦.	કુબેર	સોમ
૩૧.	શૈલ	પર્વતરાજ
૩૨.	અદિતિ	આદિત્યની માતા
૩૩.	દિતિ	કશ્યમ પત્નિ

૩૪.	અર્યમા	સૂર્ય
૩૫.	વિવસ્વાન,	મૃત્યુ, ક્ષરીરહર્તા,
૩૬.	મૈત્રગણ	હલધર, બળભદ્ર
૩૭.	પૃથ્વીધર	ક્ષિતિધ્ર, અનન્ત,
૩૮.	સાવિત્ર	વેદ માતા
૩૯.	સવિતા	દેવી ગંગા
૪૦.	ઈન્દ્ર	બલવાન હરિ
૪૧.	ઇદ્રજ્ય જયંત	વજ્રી
૪૨.	રૂદ્ર	મહેશ્વર
૪૩.	રૂદ્રદાસ	ભૃંગી
૪૪.	આપ	હિમવાન
૪૫	આપવત્સ	હિમવાન પુત્રી પાર્વતી
૪૬.	ચરકી	અગ્નિ આદિ કોણની ચાર
૪૭.	વિદારિકા	દેવીઓ રાક્ષસયોની
૪૮.	પુતના	જાણવી
૪૯.	પાપક્ષ્મા	
૫૦.	અર્યમા	પૂર્વ આદિ આ ચાર
૫૧.	સ્કંધા	દેવો રાક્ષસયોની છે.
૫૨.	જંભા	
૫૩.	પિલિપિચ્છા	

વાસ્તુદેવ બલિ પૂજા

૧.	ઈશ	ઘી ને ખીચડી
૨.	પર્જન્ય	ભાત ઘી
૩.	જય	લીલા રંગનું વસ્ત્ર લોટનો કાચબો,
૪.	ઈન્દ્ર	લોટનું વજ્ર અને પંચરત્ન
૫.	સૂર્ય	કાટવા વસ્ત્રનો ચંદરવો,
૬.	સત્ય	ઘઉં અને ઘી;
૭.	ભૃશ	માછલા,
૮.	આકાશ	તલ સાકળી,
૯.	અગ્નિ	ચોખાનો ચરૂ,
૧૦.	પુષા	ડાંગરની ધાણી,
૧૧.	વિતથ	ચણાના બાકળા ને ભાત
૧૨.	ગૃહ ક્ષત	મધ અને અન્ન,
૧૩.	યમ	માસ અને ભાત,
૧૪.	ગંધર્વ	ભાત સેવંતિના ફૂલ,
૧૫.	ભૃંગ	બકરાની જીભ.
૧૬.	મૃગ	લીલા જવ,
૧૭.	પિતૃ	લાડવા
૧૮.	નંદિ	અડદના લોટના વડા;
૧૯.	સુગ્રીવ	માલપુડા,
૨૦.	પુષ્પ	દૂધને ધોળા ફૂલ,
૨૧.	વરૂણ	કમળ ડાંકડી,
૨૨.	અસુર	મદ્ય (દારૂ)
૨૩.	શોષ	તલ અને તલનું તેલ.
૨૪.	યમ પાપક્ષ્મા	રાંધેલું માંસ,
૨૫.	રોગ	મદિરા અને ઔષધી
૨૬.	નાગ	ગાયનું દૂધ
૨૭.	મુખ્ય	ચંદન અને ભાત
૨૮.	ભલ્લાટ	સુવર્ણ
૨૯.	કુબેર	બકરીનું દૂધ
૩૦.	શૈલ	સાથવો
૩૧	અદિતિ	લાપશી
૩૨.	દિતિ	પુરી
૩૩.	આપ	દૂધ
૩૪.	આપવત્સ	દહીં
૩૫.	અર્યમા	રક્ત ચંદન (રતાંજલી) દૂધ સાકર
૩૬.	સાવિત્ર	લાડુ
૩૭.	સવિતા	પુડા, ગોળ, ઘી.

૩૮.	વિવસ્વાન	ઘી, દૂધ, લાડવા.	૪૬.	ચરકી	મદિરા અને માંસવાળુ હાડકું
૩૯.	ઇન્દ્ર	પુષ્પની માળા	૪૭.	વિદારિકા	હળદર વડે પીળો કરેલો ભાત;
૪૦.	જયંત ઇદ્રજય	ચંપાનું ફૂલ	૪૮.	પુતના	રૂધિરને ભાત,
૪૧.	મૈત્ર	ઘી ને દૂધ	૪૯.	પાપા	મદિરા અને માછલાં
૪૨.	રૂદ્ર	ગુગળનો ધૂપ, કપુરાદિ સુગંધી પદાર્થ	૫૦.	પિલિપિચ્છા	રાંધેલું માંસ
૪૩.	રૂદ્રદાસ	રાંધેલું અન્ન,	૫૧.	જંભા	તાજુ માંસ
૪૪.	પૃથ્વીધર	રત્નમાળા,	૫૨.	સ્કંધા	મદિરા સાથે માંસ,
૪૫.	બ્રહ્મા	દૂધવાળી ગાય અને અમૃતનો ઘડો	૫૩.	અર્યમા	વળગેલા માંસવાળુ હાડકું

આ પ્રમાણે બલિ આપી. સર્વ દેવોને સુવર્ણ મુકવું.

પ્રશસ્તિ

इतिश्री विश्वकर्मन वास्तु कला चिंतन हर विद्या गुण कीर्ति प्रकाश शिल्प स्मृति वास्तु विद्यायाम् शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा सङ्गृहीते वास्तु पदाधिकार नाम्नो तृतीयोऽध्याय संपूर्णः

॥ चतुर्थोऽध्यायः ॥

વાસ્તુ પૂજન વિધિ

अथ तिलक धारण मन्त्र

स्वस्तिस्तु याऽविनाशाख्या पुण्य कल्याण वृद्धि दा ।
विनायक प्रिया नित्यं तां च स्वस्ति ब्रुवन्तु नः ॥ ॥१९२॥

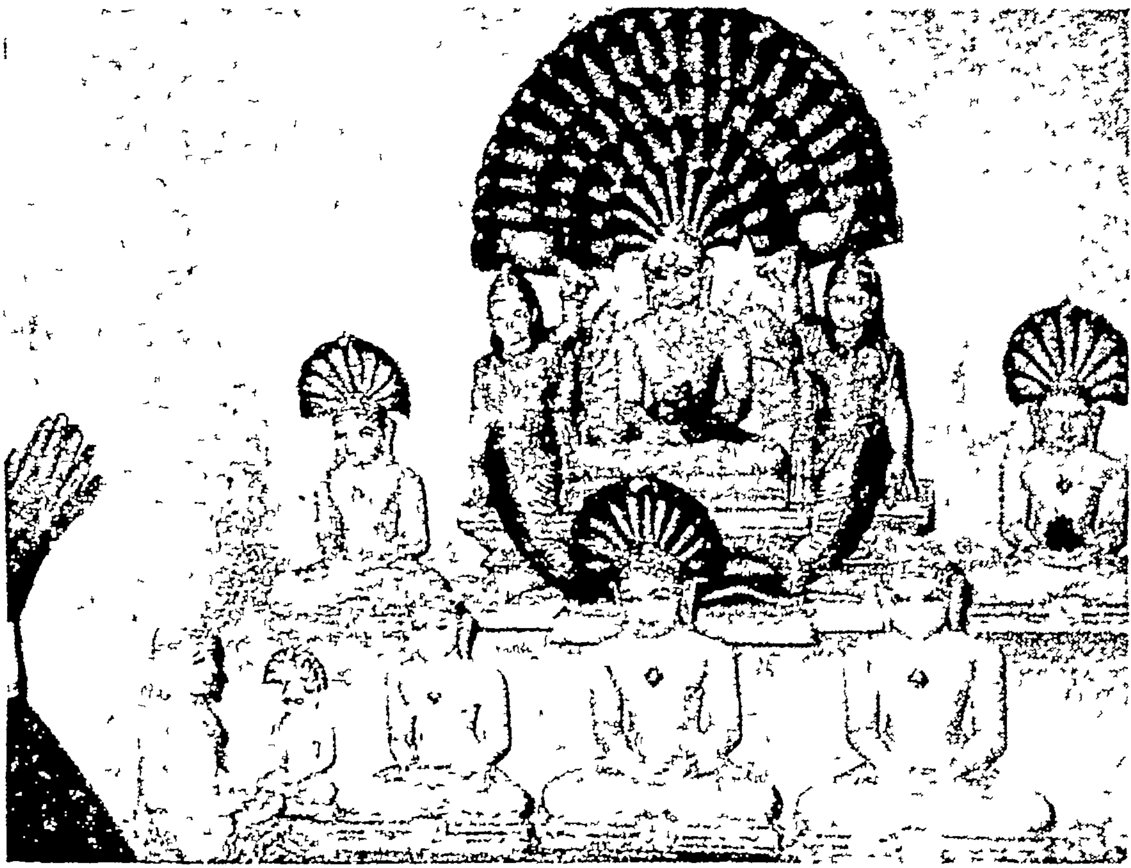
अथाचमन प्राणायामौ

आचमन् ह्रीं केशवाय नमः । ह्रीं नारायणाय नमः । ह्रीं माधवाय नमः । ॥इति॥
ततो ह्रीं गोविन्दाय नमः । ॥ इति हस्तं प्रक्षालयेत् ॥
प्राणायामः–ह्रीं नमो भगवते वासुदेवाय । ॥इति॥

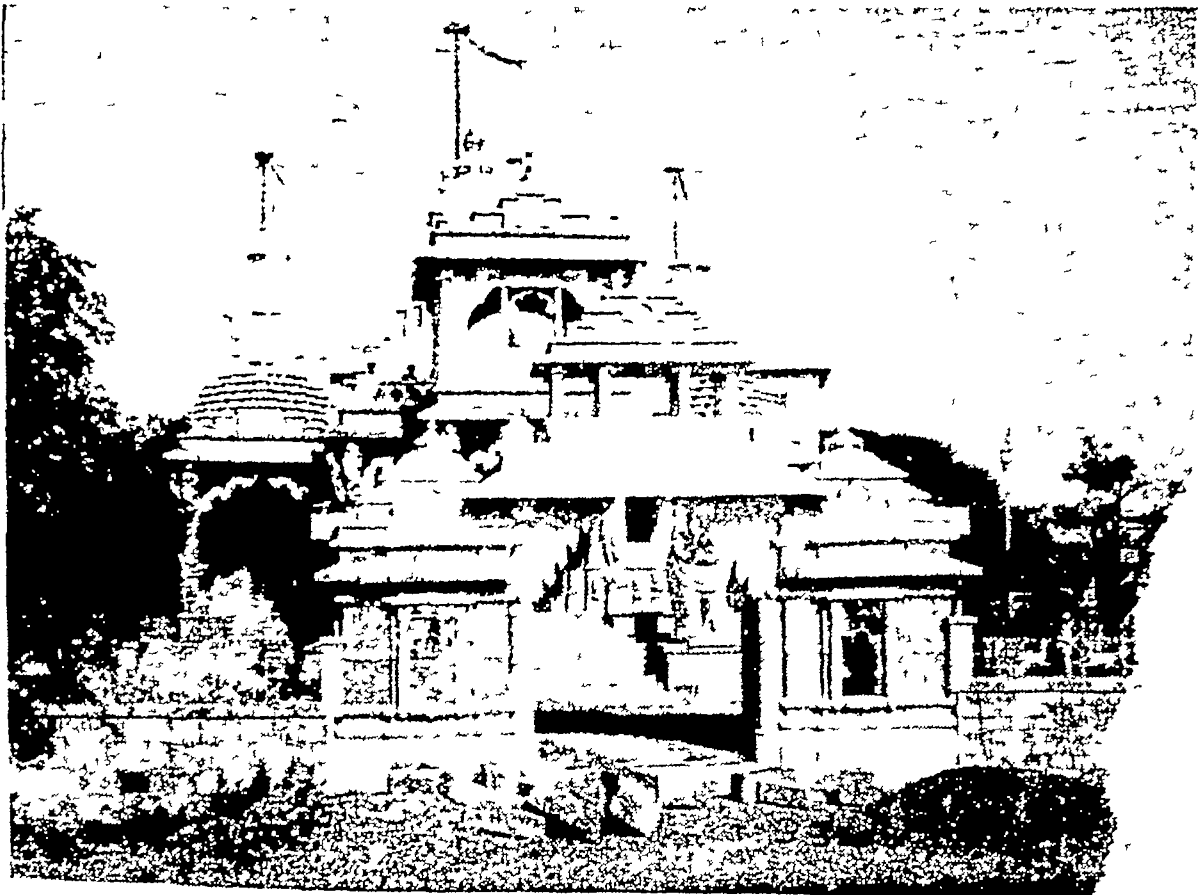
પછી કંકુ કેસરની ચર્ચા (ચાંલ્લો) કરી પવિત્રી અથવા વીંટી જમણા હાથે ધારણ કરી આચમન પ્રાણાયામ કરવાં અને શાન્તિ પાઠ સાંભળવો.

शान्ति पाठः

याश्रीः स्वयं सुकृतिनां भवनेष्वलक्ष्मीः ।
पापात्मनां कृतधियां हृदयेषु बुद्धिः ॥ ॥१॥
श्रद्धा सत्तां कुलजन प्रभवस्य लज्जा ।
तां त्वां नताः स्म परिपालय देवि विश्वम् ॥ ॥२॥
किं वर्णयाम तव रुप मचिन्त्यमेतत् ।
किञ्चाति वीर्य मसुर क्षयकारि भूरि ॥ ॥३॥
किञ्चा हवेषु चरितानि तवाति यानि ।
सर्वेषु देव्य सुरदेव गणादि केषु ॥ ॥४॥
हेतुः समस्तजगतां त्रिगुणापि दोषै ।
र्न ज्ञायसे हरिहरादिभिरप्यपारा ॥ ॥५॥
सर्वाश्रयाखिल मिदं जगदंशभूत—
मव्याकृता हि परमा प्रकृतिस्त्वमद्या ॥ ॥६॥

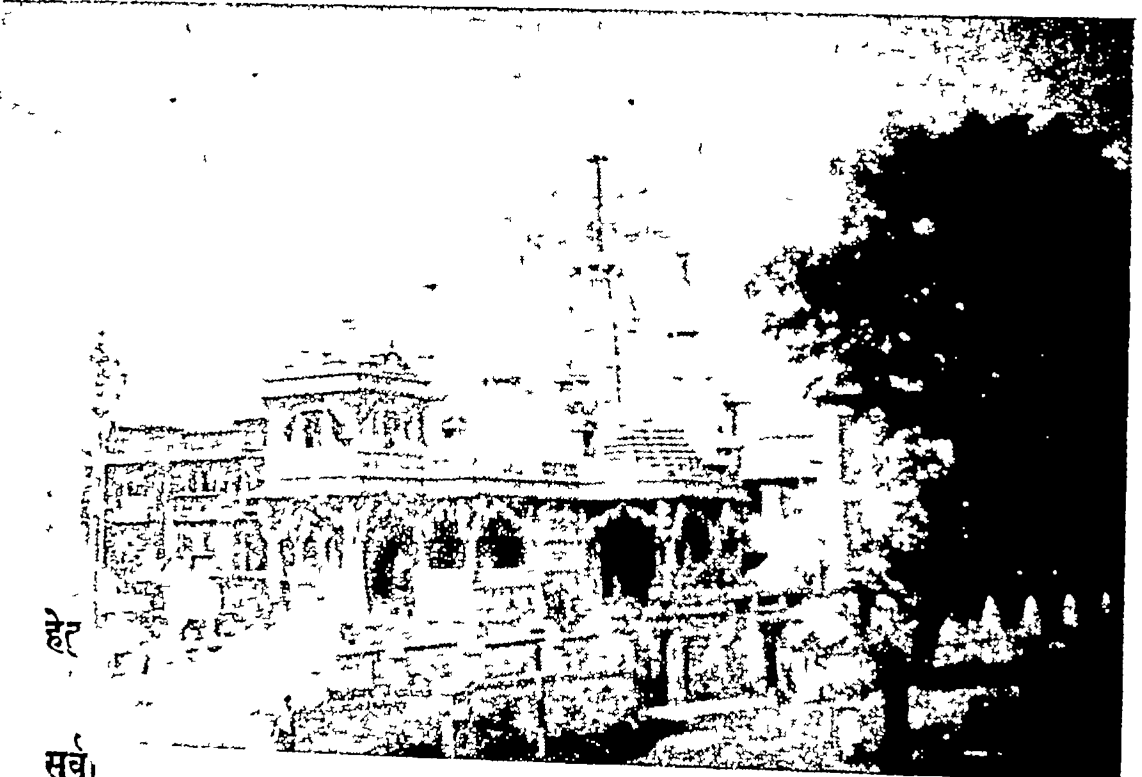

શ્રી પદ્માવતિ પાર્શ્વનાથ—ચેમ્બુર. [એન. સી. સોમપુરા]

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર સાઇડ દર્શન.—મુંબઇ. [એન. સી. સે

શ્રી સિદ્ધગિરિ દર્શન—પાલિતાણા

हेट

सर्व।

...પુર જૈન દેરાસર સાઇડ દર્શન
વાસ્તુ વિદ્યાયામ્

[એન. સી. સોમપુરા.]

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા.

यस्याः समस्तसुरता समुदीरणेन ।
तृप्तिं प्रयाति सकलेषु मखेषु देवी ॥ ॥७॥
स्वाहासि वै पितृगणस्य च तृप्ति हेतु ।
रुच्चार्यसे त्वमत एव जनैः स्वधा च ॥ ॥८॥
शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ सुशान्तिर्भवतु ।

अथ वास्तु देव वंदनम्

वास्तोष्पते नमस्तुभ्यं भूशय्या भिरत प्रभो ।
मद्गृहे धनधन्यादिसमृद्धिं कुरु सर्वदा ॥ ॥९॥

गुरुपादाभि वन्दनम्

ब्रह्मानन्दं परम सुखदं केवलं ज्ञान मूर्तिं ।
द्वन्द्वातीतं गगन सदृशं तत्वमस्या दिलक्ष्यम् ॥ ॥१०॥
एकं नित्यं विमल मचलं सर्वधी साक्षी भूतं ।
भावा तीतं त्रिगुण रहितं सद्गुरुं तं नमामि ॥ ॥११॥

श्री मन्महा गणाधिपतये नमः ॥ इष्ट देवताभ्यो नमः ॥
कुल देवताभ्यो नमः ॥ ग्राम देवताभ्यो नमः ॥
स्थान देवताभ्यो नमः ॥ वास्तु देवताभ्यो नमः ॥
वाणी हिरण्यगर्भाभ्यां नमः ॥ श्री लक्ष्मी नारायणाभ्यां नमः ॥
श्री उमा महेश्वराभ्यां नमः ॥ सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ॥
सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो नमः ॥

निर्विघ्नमस्तु ॥

सुमुखश्चैक दंतश्च कपिलो गजकर्णकः ।
लंबोदरश्च विकटो विघ्ननाशो विनायकः ॥ ॥१॥
धूमकेतुर्गणाध्यक्षो भालचंद्रो गजाननः ।
द्वादशैतानि नामानि यः पठेच्छृणु यादपि ॥ ॥२॥
विद्यारंभे विवाहेच प्रवेशे निर्गमे तथा ।
संग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते ॥ ॥३॥

शुक्लां वर धरं देवं शशिवर्णं चतुर्भुजं ।
प्रसन्न वदनं ध्यायेत्सर्व विघ्नोप्रशान्तये ॥ ॥४॥

अभीप्सितार्थ सिध्यर्थं पूजितोयः सुरासुरैः ।
सर्व विघ्नहर स्तस्मै गणाधिपतये नमः ॥ ॥५॥

सर्व मांगल मांगल्ये शिवे सर्वार्थ साधिके ।
शरण्ये त्र्यंबके गौरी नारायणि नमो स्तुते ॥ ॥६॥

सर्वदा सर्व कार्येषु नास्ति तेषाम मंगलं ।
येषां हृदिस्थो भगवान् मंगलायतनं हरिः ॥ ॥७॥

तदेव लग्नं सुदिनं तदेव तारावलं चंद्रवलंतदेव ।
विद्यावलं दैव बलंतदेव लक्ष्मीपते तेंघ्रियुगं स्मरामि ॥ ॥८॥

लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः ।
येषा मिंदीवरः श्यामो हृदयस्थो जनार्दनः ॥ ॥९॥

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
तत्र श्री विंजयो भूति ध्रुवा नीति मति र्मम ॥ ॥१०॥

विनायकं गुरुं भानुं ब्रह्मा विष्णु महेश्वरान् ।
सरस्वती प्रणम्यादौ सर्व कायार्थ सिद्धये ॥ ॥११॥

सर्वेष्वारंभ कार्येषु त्रयस्त्रि भुवनेश्वराः ।
देवा दिशंतुनः सिद्धि ब्रह्मेशान जनार्दनाः ॥ ॥१२॥

आपदा भवहर्तारं दातारं सर्व संपदां ।
लोकाभिरामं श्रीरामं भूयो भूयो नामाम्यहं ॥ ॥१३॥

विश्वेशं माधवं ढुंढि दंडपाणी च भैरवं ।
वंदे काशीं गुहां गंगा भवानी मणी कर्णिकां ॥ ॥१४॥

આ પ્રમાણે સ્મરણ નમસ્કાર વગેરે કરી જમણા હાથમાં અક્ષત સાથે પાણી રાખી. (હસ્તે સાક્ષાત્ જલમાદાય) (વાસ્તુ શાંતિનો સંકલ્પ લેવો.)

ॐ विष्णु विंष्णु विष्णुः श्रीमद् भगवतो महापुरुषस्य विष्णो राज्ञया. प्रवर्त मानस्य आद्यश्री ब्रह्मणाद्वितीये परार्धे श्री श्वेत वाराह कल्पे सप्तमे वैवस्वत मन्वन्तरे, अष्टाविंशति महायुगे कलियुगे कलि प्रथम चरणे भूर्लोके जम्बुद्वीपे नैमिषारण्ये आर्यावर्ता तद्गत ब्रह्मवर्तक देशे कन्याकुमारीका नाम्नी क्षेत्रे श्री महानद्या नर्मदायाः उत्तरे तटे गंगायाः

पश्चिम तटे गोदावर्यांत्तरे देश वर्ष श्रीमद् भूपति शालीवाहन शाके बौद्धावतारे अस्मिन् वर्त्तमाने अमुक नाम्नि संवत्सरे, अमुक ऋतौ, अमुक मासे, अमुक पक्षे, अमुक तिथौ, अमुक वासरे, अमुक नक्षत्रे, अमुक राशि स्थिते चंद्रे, अमुक राशि स्थिते श्री सूर्ये, अमुक राशि स्थिते, देवगुरु शेषेषु ग्रहेषु यथा राशि स्थान स्थितेषु सत्सु एवं गुण विशेषण विशिष्टायां शुभ पुण्य तिथौ ममात्मनः श्रुति स्मृति, पुराणोक्त पुण्य फल प्राप्त्यर्थं श्री गणाधिपतये प्रीत्यर्थं यथा शक्ति यथा ज्ञानेन यथा मीलितो–पचार द्रव्यैर्ध्याना अस्माकं सर्वेषां कुटुम्बानां क्षेमस्थैर्यायुरारोग्यैश्वर्याद्यमि वृद्धिपूर्वकमेतत् वास्तु स्थिरता सिद्धिपूर्वकं गृहाधिकरण काष्टशल्य मेदिनी दोष नानाविध जीवहिंसा जन्य सकलदोष परिहारपूर्वकं गृहाधिकरण सकुटुम्ब सपरिवार मत्कर्तृक चिरकाल निवाससिद्धये सग्रहमखं शाला कर्म पूर्वकं वास्तुशान्त्याख्यं कर्माहं करिष्ये.

॥ अङ्ग सङ्कल्पः ॥

पुनर्हस्ते जलमादाय तदंगभूतं निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं गणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचनं मातृकापूजनं वसोर्धारापूजनं वैश्वदेव संकल्पं आयुष्य मन्त्रजपं नान्दीश्राद्धं आचार्यादिवरणं चाहं करिष्ये ॥

पुनर्हस्ते जलमादाय तत्रादौ दिग्रक्षणं कलशार्चनं दीपपूजनश्चाहं करिष्ये ॥

तत्र च प्रथमं कर्माङ्गतया विहितासन शुद्धि च करिष्ये ॥

आसन शुद्धिः

आसानाधो जलादिना त्रिकोणं विलिख्य ह्रीं आधारशक्ति कमलासनाय नमः । सर्वो पचारार्थे गन्धपुष्पाभ्यां संपूजयामि । इत्याधारशक्तिं संपूज्य तदुपरि कुशकम्बलाद्यनुद्वेगकरमासनमास्तीर्य पृथ्वीति मन्त्रस्य मेरुपृष्टऋषिः । सुतलं छन्दः । कूर्मोदेवता । आसने विनियोगः । इति विनियोगं कृत्वा ॥

पृथ्वी त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता ।
त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥ ॥१५॥

યજમાને પોતાના આસનની નીચે પાણી કે ચંદન વડે ત્રિકોણ બનાવી ह्रीं आधारशक्ति कमलासनाय नमः એ બોલી ચંદન પુષ્પથી પૂજા કરવી પછી તેની ઉપર પોતાનું આસન ગોઠવી. पृथ्वीति मंत्रस्य मेरु पृष्ट ऋषिः । એ વિનિયોગ બોલી જલ મૂકવું અને पृथ्वीत्वया धृता लोका देवित्वं विष्णुना धृता । त्वं च धारयमां देवि–पवित्र कुरु चासनम् એ મંત્ર બોલી પૃથ્વીની પ્રાર્થના કરવી. પછી ह्रीं पुण्डरीकाक्षाय नमः

એમ બોલી પાણીથી પ્રોક્ષણ કરવું ह्रीं अनन्तासनाय नमः આદિ મંત્રોથી આસનને નમસ્કાર કરવા, અને સ્વસ્થ ચિત્તે આસન ઉપર બેસવું.

शिखा बन्धनम्

उर्ध्व केशि विरुपाक्षि मांस शोणित भोजने ।
तिष्ठ देवि शिखा मध्ये चामुण्डे ह्यपराजिते ॥ ॥१६॥

આ મંત્ર બોલી શિખાને (ચોટલી)ને ગાંઠ વાળવી.

दिग्रक्षणम्

अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भूमि संस्थिताः ।
ये भूता विघ्न कर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥ ॥१७॥

अपक्रामन्तु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशम् ।
सर्वेषाम विरोधेन शान्तिकर्म करोम्यहम् ॥ ॥१८॥

यदत्र संस्थितं भूतं स्थामाश्रित्य सर्वतः ।
स्थानं त्यक्त्वा तुत–त्सर्व यत्रस्थं तत्र गच्छतु ॥ ॥१९॥

भूतानि राक्षसा वापि येऽत्र तिष्ठन्ति केचन ।
ते सर्वे विलयं यान्तु देवयागं करोम्यहम् ॥ ॥२०॥

આસન શુદ્ધિ કર્યા બાદ આસન ઉપર સ્વસ્થચિત્તે બેસી ડાબા હાથમાં સરસવ રાખી. ઉપર જમણો હાથ ઢાંકી ઉપર પ્રમાણે अपसर्पन्तु એ મંત્ર બોલી હાથમાં રાખેલ સરસવને બન્ને હાથે માથેની ચારે બાજુ વેરી દેવા, પછી માથાની ચારે બાજુ ચપટીઓ વગાડીને તેમજ ત્રણ વખત તાલી પાડી અંતરીક્ષમાં રહેલ ભૂતોને કાઢી મૂકવાની ભાવના રાખવી. તેમ જ ડાબો પગ પૃથ્વી ઉપર ત્રણ વખત પછાડી પૃથ્વી ઉપરના ભૂતોને કાઢી મૂકવાની ભાવના કરવી. પછી આંખે પાણી અડકાડવું, અથવા જમણા કાને પાણી અડકાડવું.

भैरव नमस्कार

तीक्ष्ण दंष्ट्र महाकाय कल्पान्त दहनोपम ।
भैरवाय नमस्तुभ्यमनुज्ञां दातुमर्हसि ॥ ॥२१॥

इति भैरव नमस्कारं कृत्वा वामहस्ते गौरसर्षपान् गृहीत्वा दिग्रक्षणं कुर्यात् ॥

अथ कलशार्चनम्

આપણા વામ ભાગેઽક્ષત પુરી ઉપર જલપુરિત કલશં સંસ્થાપયો તીર્થ આવાહન-પૂર્વક વરૂણનું પૂજન કરવું.

तत्रादौ कलशाभि मन्त्रणम्

कलशस्य मुखे विष्णुः कण्ठे रुद्रः समाश्रितः ।
मूलेतस्य स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः ॥ ॥२२॥

कुक्षौतु सागराः सर्वे सप्तद्विपा वसुन्धरा ।
ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः ॥ ॥२३॥

अङ्गैश्च सहिताः सर्वे कलशाम्बु समाश्रिताः ।
अत्र गायत्री सावित्री शान्तिः पुष्टिकरीतथा ॥ ॥२४॥
आयान्तु देव पूजार्थं दुरित क्षयकारकाः ॥ ॥२५॥

પોતાની ડાબી બાજુ ચોખાની ઢગલી કરી તેની ઉપર ત્રાંબાનો કલશ પાણી ભરી મૂકવો, તેમાં તીર્થોનું આવાહન કરી વરૂણની પૂજા કરવી તેમાં સર્વ પ્રથમ અનામિકા આંગળીથી કલશને સ્પર્શ કરી કલશસ્ય૦ એ મંત્ર ભણી કલશનું અભિમંત્રણ કરવું.

इति कलशमभि मन्त्र्याङ्कुश मुद्रया सूर्यमण्डला त्तीर्थान्यावा हयेत् । यथा

गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।
नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन्सन्निधिंकुरु ॥ ॥२६॥

ब्रह्माण्डो दर तीर्थानि करैः स्पृष्टानि तेरवे ।
तेन सत्येन मे देव तीर्थं देहि दिवाकर ॥ ॥२७॥

પછી અંકુશમુદ્રા એટલે વચલી મોટી આંગળીને સીધી રાખી તર્જનીને તેના બીજા પર્વથી વાંકી વાળી **गंगे च यमुन०** એ મંત્રો ભણી કલશમાં ગંગા આદિ તીર્થોનું સૂર્યના કિરણો દ્વારા આવાહન કરવું અને વં બીજ ભણી ધેનુ મુદ્રાથી અમૃત જેવું કરી હું બીજ ભણી **हुं इति कवचेनावगुठ्य मत्स्यमुद्रयाच्छाद्य वं बीजनाष्टवारमभिमंत्र्य वरुण मावाहयेत्** ॥

કવચ મુદ્રાથી અવગુંઠન (લપેટવાની ક્રિયા) કરી મત્સ્ય મુદ્રાથી આચ્છાદન (ઢાંકવું) કરવું અને વં બીજ આઠ વખત ભણી જલનું અભિ મંત્રણ કરવું પછી વરૂણ દેવનું આવાહન કરવું.

अथ वरुणावाहनम्

नमो नमस्ते स्फटिक प्रभाय ।
सुश्वेतहाराय सुमङ्गलाय ॥ ॥२८॥

सुपाशहस्ताय झषासनाय ।
जलाधिनाथाय नमो नमस्ते ॥ ॥२९॥

वरुणाय नमः कलशे आवाहयामीति अक्षतान्नि क्षिप्त वरुणाय नमः । इत्येनेन यथाशक्ति पूजयेत् । यथा पूर्वे ऋग्वेदाय नमः । दक्षिणे यजुर्वेदाय नमः । पश्चिमे सामवेदाय नमः । उत्तरे अथर्व वेदाय नमः । मध्ये अपांपति वरुणाय नमः । सर्वोपचारार्थे गन्धपुष्पाणि समर्पयामीति ॥

પછી હાથમાં ચોખા લઈ નમો નમસ્તે૦ એ મંત્ર ભણી વરૂણનું આવાહન કરી ચાર દિશામાં ચાર વેદનું પૂજન કરવું, અને કલશમાં अपांपति वरुणाय नमः એ મંત્રથી ચંદન પુષ્પ વિગેરેથી વરૂણનું પૂજન કરવું.

अथ पवित्री करणम्—

अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा ।
यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यन्तरः शुचिः ॥ ॥३०॥

इत्येनेन स्वशिरसि आत्मानं संप्रोक्ष्य पुनः स्वल्प मुद्रकं गृहीत्वा भूमि पूजा सम्भागांश्च संप्रोक्षयेत् ॥

પછી કલશમાંથી થોડું પાણી લઈ—અપવિત્ર૦ એ મંત્રથી પોતાના માથે પૃથ્વી ઉપર અને પૂજાની સામગ્રીને છાંટવું પછી તે પૂજા થયેલ પવિત્ર જલથી પવિત્ર થયું છે એવી ભાવના કરવી.

दीप पूजनम्

घृतदीपं प्रज्वाल्य निर्वातस्थले निधाय दीपनाथाय नमः । इत्येनेन संपूज्य प्रार्थयेत् ।

भो दीप देवरुपस्त्वं कर्म साक्षी ह्यविघ्नकृत् ।
यावत्कर्म समाप्तिः स्यात्तावत्त्वं सुस्थिरोभव ॥ ॥३१॥

इति स्थापित दीपमासमाप्तिः संरक्षयेत् ॥

ઘીનો દીવો પ્રકટાવી પવન ન લાગે તેવા સ્થળે ગોઠવી ચંદન પુષ્પથી दीपनाथाय

નમઃ એમ બોલી પૂજન કરી. ओ दीप० એ મંત્રથી પ્રાર્થના કરવી આ દિપકને આરંભેલું કર્મ સમાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી કર્મના સાક્ષી રૂપે સળગતો રાખવો.

अथ श्री गणपतिपूजन प्रयोगः

લાલ વસ્ત્ર પાથરેલા પાટલા ઉપર ઘઉંથી અષ્ટદલ કમલ કરી પાન (નાગરવેલના) ઉપર અગ્ન્યુત્તારણ કરેલી સિદ્ધિ-બુદ્ધિ સાથેની સુવર્ણ આદિ ધાતુની બનાવેલી ગણપતિની મૂર્તિનું અથવા ત્રણ સોપારીનું સ્થાપન કરી હાથમાં ફૂલ રાખી, ગણપતિ મહારાજનું ધ્યાન ધરવું.

गणपति पूजनम् तत्र ध्यानम्

श्वेतांगं श्वेतवस्त्रं सित कुसुमगणैः पूजितं श्वेतगंधैः ।
क्षीराब्धौ रत्नद्वीपैः सुरतरुविमले रत्नसिंहासनस्थम् ॥ ॥३२॥
दोर्भिः पाशाङ्कुशेष्टाभयधृति विशदं चन्द्रमौलिस्त्रिनेत्रं ।
ध्यायेच्छान्त्यर्थमीशं गणपतिममलं श्री समेतं प्रसन्नम् ॥ ॥३३॥

શ્રી સિદ્ધિ બુદ્ધિ સહિત શ્રી મહા ગણપતયે નમઃ ધ્યાયામિ ॥

ध्यानार्थे पुष्पाञ्जलिं समर्पयामि ॥

सिद्धि बुद्धि सहित श्री गणपतये नमः आसनं समर्पयामि ॥ पाद्यं समर्पयामि ॥ अर्घ्यं समर्पयामि ॥ आचमनियं समर्पयामि ॥ पंचामृत स्नानं समर्पयामि ॥ गणपतये नमः शुद्धोदक स्नानं समर्पयामि ॥ वस्त्रो पवस्त्रार्थे अक्षत रक्तसूत्रं समर्पयामि ॥ यज्ञोपवितार्थे अक्षतान् समर्पयामि । गंधं समर्पयामि ॥ पुष्पाणिच दुर्वान् कुरान् समर्पयामि ॥ अबीलं गलालं सिंदुरंच समर्पयामि ॥ धूपं दर्शयामि ॥ दीपं दर्शयामि ॥ नैवेद्यं समर्पयामि ।

આમ નૈવેદ્ય મૂકી ૐ પ્રાણાય સ્વાહા, ૐ અપાનાય સ્વાહા, ૐ વ્યાનાય સ્વાહા, ૐ ઉદાનાય સ્વાહા, ૐ સમાનાય સ્વાહા, નૈવેદ્યાન્તે હસ્ત પ્રક્ષાલનં મુખ પ્રક્ષાલનં સમર્પયામિ (આમ બોલી બે વખત પાણી મૂકવું) કરોદ્વર્તનાર્થે ચંદનં સમર્પયામિ (ચંદનના છાંટા નાખવા) મુખવાસાર્થે પુગી ફલ તાંબુલં સમર્પયામિ (પાન સોપારી મૂકવી) હિરણ્ય, મુદ્રા દક્ષિણા સમર્પયામિ (રૂપાનાણું મૂકવું)

आरार्तिकम् ॥

कदली गर्भ सम्भूतं कर्पूर च प्रदीपितम् ।
आरार्तिक्यमहं कुर्वे पश्य मे वरदो भव ॥ ॥३४॥

सिद्धि बुद्धि सहित श्री महागणाधिपतये नमः आरार्तिकं समर्पयामि ॥ वन्दनं प्रतिवन्दनम् हस्त प्रक्षालनम् ॥

કપુરથી આરતી કરવી. આરતી કર્યા પછી ભગવાનને આરતી આપી પોતે આરતી લેવી.

मन्त्र पुष्पाञ्जलि

त्वां विघ्न शत्रु दल नेति च सुन्दरेति ।
भक्तप्रियेति सुखदेति वरप्रदेति ॥ ॥३५॥
विद्या प्रदेत्यघहरेति च ये स्तुवन्ति ।
तेभ्यो गणेश वरदो भव नित्यमेव ॥ ॥३६॥

सिद्धि बुद्धि सहित श्री महागणपतये नमः मन्त्र पुष्पाञ्जलिं समर्पयामि ॥

આરતી કર્યા પછી હાથ ધોઇ ફૂલ–દૂર્વા વિગેરેની અંજલી (ખોબો) ભરી મંત્ર ભણી. ભગવાનને અર્પણ કરવી.

प्रदक्षिणा

यानि कानि च पापानि ज्ञाताज्ञात कृतानि च ।
तानि सर्वाणि नश्यन्ति प्रदक्षिण पदे पदे ॥ ॥३७॥

सिद्धि बुद्धि सहित श्री महागणपतये नमः । प्रदक्षिणां समर्पयामि ॥

પછી ભગવાનની પ્રદક્ષિણા કરવી.

विशेषार्घ्यः જલ પુષ્પ અક્ષત ગન્ધ આદિ તથા ફલ (શ્રીફળ) હાથમાં ગ્રહણ કરવું.

रक्ष रक्ष गणाध्यक्ष रक्ष त्र्यैलोक्य रक्षक ।
भक्ता नाम भयं कर्ता त्राता भव भवार्णवात् ॥ ॥३८॥
द्वैमातुर कृपासिन्धो षाण्मातुरग्रज प्रभो ।
वरदत्वं वरं देहि वाञ्छितं वाञ्छितार्थद ॥ ॥३९॥
गृहाणार्घमिदं देव सर्व देव नमस्कृत ।
अनेन सफलार्घेण फल दोऽस्तु सदामम ॥ ॥४०॥

सिद्धि बुद्धि सहित श्री महागणपतये नमः विशेषार्घं समर्पयामि ॥ तथा च यथा लाभं छत्र वीजन नृत्यादर्शादि राजो पचारान् समर्पयामि ॥

જલ, પુષ્પ, અક્ષત, સોપારી (ફળ નારીએળ) તથા દક્ષિણા એક પાત્રમાં લઈ

ભગવાનના હસ્તમાં અર્પણ કરવાં, અહીં ફળની જગ્યાએ શ્રીફળ લેવાનો રિવાજ છે અહીં બીજા છત્ર, ચામર, આદિ રાજોપચાર પણ અર્પણ કરવા.

नमस्कार :—

विघ्नेश्वराय वरदाय सुरप्रियाय ।
लम्बोदराय सकलाय जगद्‌पिताय ॥ ॥४१॥

नागाननाथ श्रुति यज्ञ विभूपिताय ।
गौरीसुताय गणनाथ नमो नमस्ते ॥ ॥४२॥

भक्तार्त्तिनाशनपराय गणेश्वराय ।
सर्वेश्वराय शुभदाय सुरेश्वराय ॥ ॥४३॥

विद्याधराय विकटाय च वामनाय ।
भक्त प्रसन्न वदनाय नमो नमस्ते ॥ ॥४४॥

नमस्ते ब्रह्मरुपाय विष्णुरुपाय ते नमः ।
नमस्ते रुद्ररुपाय करिरुपाय ते नमः ॥ ॥४५॥

विश्वरुपस्वरुपाय नमस्ते ब्रह्मचारिणे ।
भक्तप्रियाय देवाय नमस्तुभ्यं विनायक ॥ ॥४६॥

लम्बोदर नमस्तुभ्यं सततं मोदकप्रिय ।
निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्व कार्येषु सर्वदा ॥ ॥४७॥

सिद्धि बुद्धि सहित श्री महागणपतये नमः । प्रार्थना पूर्वकं नमस्कारान् समर्पयामि ।

ભગવાનને પ્રાર્થના પૂર્વક નમસ્કાર કરવાં.

हस्ते जलं गृहीत्वा—अनेन यथा ज्ञानेन यथा मिलितोपचारद्रव्यैः कृतेन पूजानाख्येन कर्मणा भगवान् सिद्धिबुद्धिसहित श्री महा गणपति प्रीयताम् ॥

જલ લઈ કરેલી પૂજાથી ભગવાન પ્રસન્ન થાઓ, એમ બોલી. તરભાણામાં જલ મૂકી કરેલી પૂજા ભગવાનને સમર્પણ કરવી.

॥ इति श्री गणपति पूजन विधिः ॥

વાસ્તુપૂજન

अथ वास्तु पूजनम्, इशान कोणथी पूर्व आठ देवो

ॐ ह्रीं श्रीं शिखी कपूर धवलस्त्रिनेत्रो वृषवाहनः वास्तो शिरसि संस्थितः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥१॥

" पर्जन्य कुंभीरथ समारुढं पाशहस्तं वरप्रदम् ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥२॥

" जयंतोऽब्जासनो गौरो कमंडलवक्ष स्त्रभृत् ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरो भव ॥ ॥३॥

" इंद्र ऐरावता रूढः वज्र हस्तं सुराध्यक्ष ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥४॥

" भगवन्सूर्य धृताब्जो द्विभुजः प्रभुः सप्ताश्वरथगो ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥५॥

" सत्यं पद्म हस्तं महाबाहुं वरदं निर्मलं शुभम् ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥६॥

" भृशः पुष्प विमानस्थः सपुष्पेषुधनुः करः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥७॥

" आकाश शंख चक्रधरं देव मसितं स्वस्तिकासनम् ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥८॥

अग्नि कोणथी दक्षिण दिश अष्टदेव

" अग्नेय छाग संस्थित धृतं घृत पावानः
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥९॥

" पूषा गजासनः शुभ्रो द्विभुजाब्जकमंडलुः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥१०॥

कृष्णवर्णस्तु वितथः कलेर प्रतिमासनः

" मद्य मांसालयो रक्तकर श्वालस्थपार्श्वगः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥११॥

ॐ ह्रीं श्रीं पंचासय वाहनः गृहक्षतः गदासि वर चर्म भृत ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥१२॥

,, रक्ताक्षो महिषारुढो दंड पाशधरो यमः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥१३॥

,, गधर्वस्त्वां विश्वावसु परिदधातु ।
वीणा कमंडलुधरो वास्तो र्दक्षिण जानुगः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥१४॥

,, भो भृंगराजं इहागच्छ मुनी लांगो महाकायः ।
खड्गां खेटधरो वास्तोर्दक्ष जंघा समाश्रितः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥१५॥

,, मृगः कृष्णो भूषितांगो वरदाभय मुद्रिकः ।
वरासनाश्वारु नेत्रो वास्तो र्दक्षिण किस्थतः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥१६॥

नैऋत्य कोण पश्चिम दिशा अष्ट देवो

ॐ ह्रीं श्री भोः पितर कुशपिंडधराः स्वस्थाः पितरश्यामलांगकाः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव । ॥१७॥

,, दौवारिको वेत्रमुद्राधरो भूतिविभूषितः मुक्ताभ पादुकारुढो ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव । ॥१८॥

,, भोः सुग्रीव पद्मासनो हेमवर्णः पाषाणवृक्षौ दधतंकराभ्यां ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥१९॥

,, पुष्पदंतं विनायकम् लंबोदरं महाकायं गजवक्रं चतुर्भुजम् ।
सिद्धि बुद्धि समायुक्तं सर्व विघ्न विनाशनम् ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥२०॥

,, वरुणं जलनायकम् कुंभीरथ समारुढं ।
शंखपाशहस्त महाबाहु पादोगण समन्वितम् ।
इहागच्छ अस्मिन स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥२१॥

,, असुर सिंहारुढो वारुणाक्षो शक्ति शूलधरो रक्तांक्षश्च महाबल ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव । ॥२२॥

ॐ ह्री श्री शेष पाताल तल वासिनम् सहस्त्रशिरसं कर्पूरपुर विशदं ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥२३॥

,, पापयक्ष्मा धूम्रवर्णो गदावरद मुद्रिकः कपोत वाहनाः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥२४॥

वायव्य कोणथी उत्तर दिश आठ देवो

,, रोग पापधरो रक्तो दुरात्मा व्याधी संग्रहः ।
त्रिपादं त्रिशिरो रक्तनेत्रं भस्म विभूपितम् ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥२५॥

,, अहिराजोऽजवच्छुभ्रः फणामणि विराजितः ।
अक्षकुंडधरो वास्तोर्वाम बाहौच संस्थितः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥२६॥

,, भोः मुख्यं इहागच्छ मुख्योऽसौविश्वकर्मातु ।
वास्तु कुंभाक्षसूत्रधृक् निपुणस्तु लुलायस्थो ।
वास्तु वाम भुजा स्थिश्रितः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव । ॥२७॥

,, श्री भल्लाटश्चंद्रसंकाशो वर मुद्रा गदाधरेः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभवः ॥ ॥२८॥

,, सोमो . नरविमान स्थो वरहस्तो गदाधरः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥२९॥

,, भोः धरासन इहागच्छ कुंभ मालाधरोद्वाभ्यां चतुर्बाहुः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव । ॥३०॥

,, देवीमदितिं देवमातरम् द्विभुजां पद्म हस्तां ।
सर्वा भरण भूपिताम् कश्यपस्यभार्या सुरुपां ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥३१॥

,, दितिमावाहयिष्यामि दैत्यानां चैव मातरम् ।
शुभ्रांगी द्विभुजां चैव शुल पट्टिश धारिणीम् ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥३२॥

ॐ ऋद्धयैनमः ॐ आपो नीलाः पीतवस्त्रधनगाः पद्मभूषणाः ।
अक्षाब्ज पाश पात्राणि बिभ्रत्यो वास्तु वत्कगाः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥३३॥

" ॐ सावित्रो द्विभुजः पद्मगौरः पद्मासन स्थितः ।
वेदपाठरतो नित्यं वास्तो र्दक्ष कराश्रितः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥३४॥

" ॐ इंद्र इहागच्छ इद्र वज्रधरोदेवो महोग्रोऽडतुल विक्रम् ।
पीत वर्णो गजारुढो वास्तोर्मेढ समाश्रितः ।
इहागच्छ अस्मिन् स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥३५॥

" ॐ आवाहयामि तं रुद्रं सर्वदा शंकर विभुम् ।
वरदा भय हस्तकम् जटागंगाधरं सौम्यं कर्पूराद्रि समप्रभम् ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥३६॥

ॐ सिद्धयैनमः ॐ अर्यमाऽर्जुनवर्णस्तु दीप्तिमान् रथवाहनः ।
सुपद्ममाली खट्वांगी वास्तोर्द क्षस्तनस्थिताः ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥३७॥

ॐ ऋद्धयैनमः ॐ सवितृ मंडल मध्य संस्थं सप्ताश्ववाहनयुतं ।
धृत पंकजंत्वाम् केयूर कुडल विधारक देहि ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥३८॥

ॐ सिद्धयैनमः ॐ विवस्वानुद्विभुजः शोणद्युतिश्चंडश्च पंकजी ।
कर्मसाक्षीरथीवास्तोः क्रोड दक्षिण भागगः ॥ ॥३९॥

भोः इहागच्छ देव जय जयकरं परम्

ॐ सिद्धयैनमः हयारुढं महाबाहुं नानालंकार शोभितम् ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥४०॥

" भोः मित्र इहागच्छ हलाब्जध्वजवज्राख्याहस्तो ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ।४१॥

" ॐ भोः राजयक्ष्मन्निटतिष्ठ वरशक्ति धरो ।
ब्रह्म चर्यवान्बर्हि वाहनः ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥४२॥

ॐ सिद्धयेनमः ॐ भोः पृथ्वीधर इहागच्छ सहस्र वदनः श्रीमांसुख-
चक्राक्ष कुमभृत् नील पृथ्वीधरो वास्तु दक्षहस्तां ।
गुलिस्थितः ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥४३॥

,, ॐ आपवत्स त्वमेज्येष्ठहि कूर्म स्कंध वरप्रद ।
आपवत्स महातेजाह्नि पुजः सिंहवाहनः ॥
वरपाशधरो गौगे वास्तो वक्षसि संस्थितः ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥४४॥

,, ॐ हंसयान समारुढं सूर्य कोटि समप्रभम् ।
चतुर्मुखं चतुर्बाहु चतुर्वेद समन्वितम् ॥
पुस्तकं चाक्ष सूत्रादि दधानं च कमंडलुम् ।
विश्वकर्माख्य नामानं देवतागण पूजितम् ॥
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥४५॥

ॐ नमः अहमावाहयिष्यामि चरकीं नाम राक्षसीम् ।
अंकुशं डमरुं शंखे कुंडलं चापि बिभ्रतीम् ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥४६॥

,, विदारि सदशाननाम् विशालरोम मांसाढयां ।
चापबाणधरां वराम् विदारीत्वमिहागच्छ ॥
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥४७॥

,, पूतनेत्वमिहागच्छा राक्षसी गण संयुते ।
मया निवेदितां पूजां गृहाण वरदाभव ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥४८॥

,, पापराक्षसी भावाहयेत् अहमावाह यिष्यामि राक्षसी पापपूर्निकाम्
रक्ताननां धूम्र वस्त्रां राक्षसी गण संयुताम् ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥४९॥

,, ततः पूर्वं आवाहयामि देवेशं स्कन्दं सर्वचक्रमम ।
नानाबुद्धिसमाकीर्णं नाना वस्त्र सुशोभितम् ॥
आगच्छ देवदेवेश वास्तु पीठेन्द्र भागके ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥५०॥

ॐ नमः दक्षिणे–आवाह्याम्यर्यमाणं देवेशं स्वार्थसिद्धये ।
महावीर्यं महाक्रान्त तेजो राशि बलप्रदम् ॥
आगच्छ ह्यर्यमन देव वास्तुपीठस्य दक्षिणे ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥५१॥

„ पश्चिमेः आवाह्यामि देवेशं जृम्भकजाड्यनाशनम् ।
यामिनी नाथ शोभाढ्यं सुरुपं च महाबलम् ॥
जृम्भकं त्व समागच्छ वास्तु मण्डल पश्चिमे ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥५२॥

„ उत्तर आवाहयामि देवेशं पिलिपिच्छगणद्वयम् ।
सर्वेशा चैवदेवानां क्षत्रियस्य चरक्षकम् ॥
पिलिपिच्छ त्वमागच्छ ह्युत्तरे वास्तु मण्डले ।
इहागच्छ अत्र स्थाने स्थिरोभव ॥ ॥५३॥

एवं प्रागादिदिक्षु १ गणेशं २ दुर्गा ३ वायु ४ बीभत्सं

यथानु क्रमेण स्थापयेत्

पूर्वे, गणेशाय नमः गणेशं स्थापयामि ॥१॥
दक्षिणे, दुर्गायैनमः दुर्गा स्थापयामि ॥२॥
पश्चिमे, वायवे नमः वायुं स्थापयामि ॥३॥
उत्तरे, बीभत्साय नमः बीभत्सं स्थापयामि ॥४॥

लोकपाल चतुष्टयं स्थापयेत्

पूर्वे उग्रसेनाय नमः उग्रसेनं स्थापयामि ॥१॥
दक्षिणे डामराय नमः डामरं स्थापयामि ॥२॥
पश्चिमे महाकालाय नमः महाकालं स्थापयामि ॥३॥
उतरे अश्विभ्यां नमः अश्विनौ स्थापयामि ॥४॥

॥ पूर्वाद्यष्टदिक्षु ॥

इन्द्रस्त्वग्नियमश्चैव नैऋतिर्वरुण स्तथा ।
वायुः सोमश्च रुद्रश्च इत्याष्टौ दिशि देवताः ॥

तद्यथा—पूर्वे इद्रमावाहयेत् ।
चतुर्दंत गजारुढो वज्रपाणिः पुरंदरः ॥
प्राचीपतिस्तु ध्यातव्यो नाना भरण भूषितः ।
ॐ भूर्भुवः स्व पूर्वे इन्द्रमावाहयामि ॥
भो इंद्र इहागच्छह तिष्ठ ॐ इद्रायनमः ॥ ॥१॥

अग्निकोणेऽग्निमावाहयेत् ।
पिंगलः श्मश्रुकेशाक्षः पिंगाक्षो जतिलोऽरुणः ॥
छागस्थः साक्षसूत्रश्च सत्पार्चिः शक्ति धारकः ।
ॐ भूर्भुवः स्वः अग्नि मावाहयामि ॥
भोः अग्ने इहागच्छह तिष्ठ ॐ अग्नये नमः । ॥२॥

दक्षिणे यममावाहयेत् ।
ईषत्पीतो यमो ध्येयो दंडहस्तो विजानता ॥
ॐ भूर्भुवः स्वः यममावाहयामि ।
भोः यम इहागच्छ इह तिष्ठ ॐ यमाय नमः ॥ ॥३॥

अथः नैऋत्ये नैऋति मावाहयेत् ।
रक्तद्रवपाश धृक्क्रुद्धो नैऋतिर्विकृताननः ॥
पुंस्थितः खड्ग हस्तश्च भूतवान् राक्षसप्रियः ।
ॐ भूर्भवः स्वः नैऋति मावाहयामि ॥
भो नैऋत्ये इहागच्छ इह तिष्ठ ॐ नैऋतये नमः । ॥४॥

अथ पश्चिमे वरुणमावाहयेत् ।
वरुणः पाशभृत्सौम्यं प्रतीच्यां मकराश्रित् : ।
आवाहयामि वरुणं क्षेत्रेऽस्मिन्सन्निधोभव ॥
ॐ भूर्भुवः स्वः वरुणमावाहयामि ।
भोः वरुण इहागच्छह तिष्ठ ॐ वरुणाय नमः ॥ ॥५॥

अथ वायव्ये वायु मावाहयेत् ।
धावन्हरिण पृष्ठस्थो ध्वजधारी समीरणः ।
वरदान करो धूम्रवर्णः कार्योविजानता ॥
ॐ भूर्भुवः स्वः वायो इहागच्छह तिष्ठ
ॐ वायवे नमः ॥ ॥६॥

उत्तरे कुबेरमावाहयेत् ।
दशाश्वरथगः सोमो गदाधारी नृरुपधृक् ॥
उदीची दिक्सं प्रविष्टः कुबेरः पातु सर्वदा ।
ॐ भूर्भुवः स्वः कुबेरमावाहयामि स्थापयामि–
ॐ कुबेराय नमः ॥ ॥७॥

ईशाने ईशानमावाहयेत् ।
ईशानः पंचवक्रश्च खट्वांगी चंद्रशेखरः ॥
भक्ता भय प्रदो देवः पूजां गृह्णातु मत्कृताम् ।
ॐ भूर्भुवः स्वः ईशानमावाहयामि स्थापयामि
ॐ ईशानाय नमः ॥ ॥८॥

ततो रुद्रं १ भूमि २ चावाहयेत् ।
तत्रेशान पूर्वयोर्मध्ये रुद्रमावाहयेत् ॥
पंचवक्रं दशभुजं त्रिनेत्रं स्मित सुंदरम् ।
कर्पूरगौरं चंद्रार्ध शेखरं सुविभूषितम् ॥
नील ग्रीव मनाहारं व्याघ्रचर्मावरावृतम् ।
कमंडलवक्ष सूत्रादिपाश शूल धरं हरम् ॥
उद्दंड दंडडमरुं खट्वांगा भयपात्रकम् ।
ॐ भूर्भुवः स्वः रुद्रः मावाहयामि स्थापयामि
ॐ रुद्रायनमः ॥ ॥९॥

नैऋति पश्चिमयो मध्ये भूमिमा वाहयेत् ।
ससुवर्णा मही प्रोक्ता सर्वा भरण भूषिता ॥
चतुर्भुजा सोम्य वपुश्चंद्रां शुसद्रशांवरा ।
रक्तपात्रं सस्यपात्रं पात्र मौषधि संयुतम् ॥
पद्माकरां भूमिदेवी मिह चावाहयाम्यहम् ।
ॐ भूर्भुवः स्वः भूमिमावाहयामि स्थापयामि
ॐ भूम्यै नमः ॥ ॥१०॥

अत्र ब्रह्मादि पंचचत्वारिंशत्सुगन्प्रत्येक मेकत्र वा कांडानुसमयेन पदार्थानुसमयेन वा षोडशोपचारैः पंचोपचारैर्वा प्रणवादि नमोंत्स्वस्व नाम मंत्रेण पूजयेत् तत्रायंक्रमः ।

तेन मनोजूतिरिति प्रतिष्ठा ॥ मध्ये ब्रह्मणे नमः इदं पाद्यम् एषोऽर्घः इद माचमनीयम् इदं स्नानम् इदं वस्त्रम् इदं मनु लेपनम् इमानि पुष्पाणि एष धूपः एषदीपः एतानि नाना विधानि नैवेद्यानि इद माचमनीयम् इदं फलं इदं तांबुलम् इयं दक्षिणा इत्यादि प्रयोगेण ब्रह्माणं संपूज्य अर्यमादीन्सर्वान्संपूज्य च अनेन प्रकारेण स्थापितक्रमेण वा शिखादि वास्तु मंडला त्पूर्वादिदिक्षु स्थापित चतुर्णा कलशानां प्रतिष्ठा पूजनं च प्रत्येक नाम्ना कुर्यात् ॥

मध्ये ब्रह्मणे नमः ॥१॥ मध्यात्पूर्वे अर्यम्णे नमः ॥२॥ मध्य दक्षिणे सवित्रे नमः ॥३॥ मध्यात्पश्चिमे विवस्वते नमः ॥४॥ मध्यादुत्तरे विबुधाधिपतये नमः ॥५॥ ऐशाने आपवत्साय नमः ॥६॥ आग्नेये मित्राय नमः ॥७॥ नैऋत्यां राजयक्ष्मणे नमः ॥८॥ वायव्ये पृथ्वीधराय नमः ॥९॥ ईशानात् ऐशाने अद्भ्यो नमः ॥१०॥ आग्नेयादाग्नये सावित्राय नमः ॥११॥ नैऋत्यात् नैऋत्ये जयाय नमः ॥१२॥ वायव्या द्वायव्ये रुद्राय नमः ॥१३॥

पूर्वा स्थापितेशानादि क्रमेण द्वात्रिंशत् शिख्यादि देवता पूजयेत्

ॐ शिखिने नमः ॥१४॥ पर्जन्याय नमः ॥१५॥ जयंताय नमः ॥१६॥ इंद्राय नमः ॥१७॥ सूर्याय नमः ॥१८॥ सत्याय नमः ॥१९॥ भृशाय नमः ॥२०॥ अंतरिक्षाय नमः ॥२१॥ अनिलाय नमः ॥२२॥ पूष्णेनमः ॥२३॥ वितथाय नमः ॥२४॥ गृहक्षताय नमः ॥२५॥ यमाय नमः ॥२६॥ गंधर्वाय नमः ॥२७॥ भृंगराजाय नमः ॥२८॥ मृगाय नमः ॥२९॥ पितृभ्यो नमः ॥३०॥ दौवारिकाय नमः ॥३१॥ सुग्रीवाय नमः ॥३२॥ पुष्पदंताय नमः ॥३३॥ वरुणाय नमः ॥३४॥ असुराय नमः ॥३५॥ शेषाय नमः ॥३६॥ पापाय नमः ॥३९॥ रोगाय नमः ॥३८॥ अहये नमः ॥३९॥ मुख्याय नमः ॥४०॥ भल्लाराय नमः ॥४१॥ सोमाय नमः ॥४२॥ सर्पाय नमः ॥४३॥ अदितये नमः ॥४४॥ दितये नमः ॥४५॥ बाह्ये ऐशान्ये चरक्यै नमः ॥४६॥ अग्नय्यां विदार्यै नमः ॥४७॥ नैऋत्यां पूतनायै नमः ॥४८॥ वायव्यां पापराक्षस्यै नमः ॥४९॥ पूर्वे स्कंदाय नमः ॥५०॥ दक्षिणे अर्यम्णे नमः ॥५१॥ पश्चिमे जृंभकाय नमः ॥५२॥ उत्तरे पिलिपिच्छाय नमः ॥५३॥ गणेशाय नमः ॥५४॥ दुर्गायै नमः ॥५५॥ वाताय नमः ॥५६॥ बीभत्साय नमः ॥५७॥ उग्रसेनाय नमः ॥५८॥ डामराय नमः ॥५९॥ महाकालाय नमः ॥६०॥ अश्विभ्यां नमः ॥६१॥

इंद्राय नमः ॥१॥ अग्नये नमः ॥२॥ यमाय नमः ॥३॥ नैऋत्ये नमः ॥४॥

वरुणाय नमः ॥५॥ वायवे नमः ॥६॥ कुबेराय नमः ॥७॥ ईशानाय नमः ॥८॥ रुद्राय नमः ॥९॥ भूम्यै नमः ॥१०॥ इत्यादीन् देवान् सकलोपचारैः पृथक् पूजये मंत्रेण वा ॥ इह स्थापित देवताभ्य इमानि

गंधाक्षतपुष्प धूप दीपाच्छादनानि प्रत्येकं पात्रस्थित नैवेद्य मेकत्र वा नैवेद्यमुदक फलतांबूलादीनुपचारान्समर्पयामि नमः ।

પ્રધાન વાસ્તુ મૂર્તિનું પૂજન કરવું, વાસ્તુ મૂર્તિ ત્રાંબાના પાત્રમાં સ્થાપવી.

इति पात्रस्थ वास्तु प्रतिमोपरि अनेनाग्नि सूक्तेन समग्रेण दुग्ध धारां दद्यात् ॥ द्वितिया वृत्ति सूक्तं पठञ्जलधारां दद्यात् ॥

इति रीत्याअग्न्युत्तारणं कुर्यात् ॥ ततः शुद्धजलेन प्रक्षाल्य प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् ॥

अस्य श्री प्राण प्रतिष्ठा मंत्रस्य ब्रह्मा विष्णु रुद्रा ऋषयः ऋग्यजुः सामानि छंदांसि क्रियामयवपुः प्राणाख्या देवता: ॐ बीजं क्रौंशक्तिः प्राण प्रतिष्ठापने विनियोगः ॥

ब्रह्म विष्णु रुद्र ऋषिभ्यो नमः शिरसि ॥ ऋग्यजुः सामच्छंदोभ्यो नमः मुखे ॥ प्राणाख्य देवतायै नमः हृदि ॥

ॐ बीजाय नमः गुह्ये ॥ क्रौंशक्त्यै नमः पादयोः ॥ ॐ कं खं गं घं ङं अं पृथ्व्यप्तेजोवाय्वाकाशात्मने आं हृदयाय नमः ॐ चं छं जं झं ञं इं शब्द स्पर्श रूपरस गंधात्मने ईं शिरसे स्वाहा ॥

ॐ टं ठं डं ढं णं उं श्रोत्रत्वक् चक्षु जिंव्हा घ्राणात्मने ऊ शिखायै वषट् ॥

ॐ तं थं दं धं नं एं वाक्पाणि पादपायूपस्थात्मने ऐं कवचायहुम् ॥

ॐ पं फं बं भं मं ओं वचनादान विहरणोत्सर्गा नंदात्मने ॐ नेत्रत्रयाय वौषट् ॥

ॐ यं रं लं वं शं षं सं हं ळं क्षं अः मनोबुद्ध्यहंकार चिदात्मने अः अस्त्रायफट् ॥

एवमात्मनि मूर्तौच कृत्वा मूर्ति स्पृष्ट्वा जपेत् ॥

ॐ ह्रीं क्रौं यं रं लं वं शं षं सं हं देवस्य प्राणा इह प्राणाः ॥

ॐ आं ह्रीं हं सः देवस्य जीव इह स्थितः । ॐ आं ह्रीं हं सः देवस्य सर्वेन्द्रियाणि ॥ ॐ आं ह्रीं हं सः देवस्य वाङमनश्चक्षुः श्रोतघ्राण प्राणा इहागत्य स्वस्तये सुखेन सुचिरं तिष्ठंतु स्वाहा ॥

अर्चात्दद्यंगुष्ठं दत्त्वाजपेत् ॐ अस्यै प्राणाः प्रतिष्ठंतु अस्यै प्राणा क्षरंतुच ॥ अस्यै देवत्वमर्चायै मामहेतु च कश्चन ॥

प्रणवेन संनिरुद्ध सजीवंध्यात्वा ध्रुवाद्यौरिति त्र्यृचं जपित्वा

कर्णे गायत्री देवमंत्रंच जपेत् ॥ ततः कर्त्ता ॥
स्वागतं तव देवेश मद्भाग्यात्त्वमिहागतः ॥
प्राकृतोऽहं सदा त्वं मां वालवत्परिपालय ॥

इति पठित्वा नेत्राभ्यंजनं कृत्वा पंचामृतेन स्नात्वा शुद्ध जलेन प्रक्षाल्य पंचोपचारैः पूजयेत् ॥ एवं वास्तुपुरुष प्राणप्रतिष्ठां कृत्वा वास्तु मण्डल मध्ये कलशं स्थापयेत् ॥

तस्मिन्कलशे गंगाद्या वाहनम् ॥ गंगाद्याः सरितः सर्वाः समुद्राश्च सरांसि च ॥ आयांतु यजमानस्य दुरित क्षय कारकाः ॥

ताम्र कलश मध्ये पंच पल्लव पंचरत्न फल मुद्रार्पण सर्वोषधीः सप्तमृद्श्चक्षिपेत् ॥ जटी मांसी वचा कुष्टा शैलेयं रजनी द्वयम् ॥

शुण्डी चंपकमुस्ता च सर्वौषधिगणः स्मृतः ।
अश्वस्थाना द्गजस्थाना द्वल्मीका त्संगमाद्धदात् ॥
गोष्ठाचतुष्पथा द्राज्ञा मृदः सप्तैव शान्तिके ॥

कलश वरुण पूजन

ॐ भूर्भुवः स्वः वरुण इहागच्छ इह तिष्ट ॥
अथ कलशाधिष्टात् देवता नामावाहनम् ॥
ॐ सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदानदाः ॥
आयांतु यजमानस्य दुरित क्षय कारकाः ॥
कलशस्य मुखे विष्णुः कंठे रुद्रः समाश्रितः ॥
मूलेतस्य स्थितो ब्रह्मा मध्ये मात्रगणाः स्मृताः ॥
कुक्षौतु सागराः सप्त सप्तद्वीपा वसुंधरा ॥
ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः ॥
अंगैश्च सहिताः सर्वे कलशं तु समाश्रिताः ॥
ॐ कलशाधिष्टातृदेवेभ्यो नमः ॥

થી, ગંધાક્ષત પુષ્પ ધૂપ દીપ નૈવેદ્ય પુષ્પાંજલીથી પૂજન કરવું.

अथ कलश प्रार्थना

देव दानव संवादे मध्यमाने महोदधौ ॥
उत्पन्नोऽसि तदा कुंभ विधृतो विष्णुनास्वयम् ॥
त्वत्तोये सर्वतीर्थानि देवाः सर्वे त्वयिस्थिताः ॥

त्वयितिष्टंति भूतानि त्वयि प्राणाः प्रतिष्टिताः ॥
शिवः स्वयंत्वमेवासि विष्णुस्त्वंश्च प्रजापतिः ॥
आदित्या वसवो रुद्रा विश्वदेवाः सपैतृकाः ॥
सर्वेऽपि त्वयि तिष्टंतियतः काम फलप्रदाः ॥
त्वत्प्रसादादिमं यज्ञं कर्तुमीहे जलोद्भव ॥
सान्निध्यं कुरु मे देव प्रसन्नो भव सर्वदा ॥

वरुण प्रार्थना

नमो नमस्ते स्फटिकप्रभाय सुश्वेतहाराय सुमङ्गलाय ।
सुपाशहस्ताय झपासनाथ जलाधिनाथाय नमो नमस्ते ॥
पाशपाणे नमस्तुभ्यं पद्मिनी जीवनायक ।
पुण्याह वाचनं यावत्तावत्त्वं सन्निधो भव ॥

વરૂણ દેવની પ્રાર્થના કરવી કે હે દેવ જ્યાં સુધી પુણ્યાહ વાચનની ક્રિયા ચાલુ રહે ત્યાં સુધી અહીં રહો.

મધ્ય કલશ ઉપર વાસ્તુ દેવની મૂર્તિ સુવર્ણમયી મૂર્તિ સ્થાપવી અને ઈશાનકોણ શિર પર સ્થિત દેવો તથા નૈઋત્ય કોણ પાદ પર સ્થિત સમસ્ત દેવોનું ષોડષ પ્રકારે પૂજન કરવું,

तत्रादौ भगवंतं वास्तु पुरुषंप्रार्थयेत् ॥
भगवन्देव देवेश ब्रह्मादि देवतात्मक ॥
तव पूजां करिष्यामि प्रसादं कुरु मे प्रभो ॥
ॐ भूर्नमो वास्तु पुरुषमावाहयामि ॥
ॐ भुवो नमो वास्तु पुरुषमावाहयामि ॥
ॐ स्वर्नमो वास्तु पुरुषमावाहयामि ॥
ॐ भूर्भुवः स्वर्नमो वास्तु पुरुषमावाहयामि ॥

વાસ્તુ મૂર્તિ સુવર્ણ અથવા રૌપ્યમયી સ્થાપવી.

॥ वास्तोष्पते इति मंत्रस्य ॥

इति मंत्रस्य वसिष्ट ऋषिस्त्रिष्टुप्छंदो वास्तुर्देवता वास्तु स्थापने विनियोगः ॥

ॐ ह्रीं नमो भगवन् वास्तु पुरुष महाबल पराक्रम सर्व देवगाश्रितशरीर ब्रह्मपुत्र सकल ब्रह्मांड धारिन् भूम्यर्पित मस्तक पुर पतन प्रासाद गृह वापी रुपादिसं

निवेश सांनिध्यकर विश्वंभर परम पुरुष स्वरुप शंखचक्रशार्ङ्गधनुःकर वरदाभय हस्त—वास्तो नमस्ते नमस्ते ॥ एह्येहि भगवन्वास्तो सर्व देवैरधिष्ठित ॥ भगवन्कुरु कल्याणं क्षेत्रेऽस्मिन्संनिधो भव ॥

ॐ वास्तु पुरुष इह स्वागतो भव ॥ सुप्रसन्नोभव ॥ वरदोभव ॥

સ્નાન વસ્ત્ર ચંદન પુષ્પ તુલસીપત્ર ધૂપ દીપ નૈવેદ્ય.

ॐ प्राणाय स्वाहा, अपानाय स्वाहा, व्यानाय स्वाहा, उदानाय स्वाहा, समानाय स्वाहा, हस्त प्रक्षालनं मुख प्रक्षालनं मध्ये आचमनीयम् "पूगीफलं सकर्पूरं तांबूलं सुमनोहरम्" पवित्री करणं नित्यं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् ॥

ॐ यत्पुरुषेण इति तांबूलं ऋतुफलं च समर्पयामि ॥

ॐ यज्ञेन यज्ञमय जंत देवाः इति दक्षिणाम् ॥

ततः आरातिकं पुष्पांजलिं च कुर्यात् ॥

एवं कृतेनानेन पूजनेन श्रीमान् वास्तुदेवः प्रीणातु पूजितो वरदो भवतु ॥ एवं पूजयित्वां बलिदानं दद्यात् ॥

ॐ एह्येहि भगवन् वास्तो इमं मयोपनीतं बलिं गृहाण मम गृहमच्छिद्र कुरु सफलदुष्टग्रह भूत पिशाच वेताल ब्रह्म राक्षसेभ्यो रक्ष रक्ष स्वाहा ॥

इति मंत्रेण सतांबूल दक्षिणाकं बलिं गृहत्वा प्रार्थयेत् ॥

यज्ञ भागं प्रतीक्षस्व पूजां चैव बलिं मम ॥
नमो नमस्ते देवेश मम स्वस्तिकरो भव ॥

इति प्रार्थ्य हस्तौ पादौ प्रक्षाल्यासने उपविश्याचम्य अर्घ प्रदानं कुर्यात् ।

ॐ पूज्योऽसि त्रिषु लोकेषु यज्ञरक्षार्थ हेतवे ॥
त्वद्विनां न च सिद्धयंति यज्ञ दानान्यने कशः ॥
अयोने भगवन्भर्ग ललाट स्वेद संभव ॥
गृहाणार्घ्यं मयादत्तं वास्तो स्वामिन्नमोऽस्तुते ॥
इत्यर्धं दत्वा प्रणामं कुर्यात् ॥
मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्ति श्रद्धा समन्वितम् ॥
यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥
नमस्ते वास्तु देवेश सर्व विघ्नहरो भव ॥
शान्ति कुरु सुखं देहि सर्वान् कामान्प्रयच्छमें ॥

इत्युक्त्वा वास्तु पुरुषं प्रणमेत् ॥
इत्युक्तप्रकारेण वास्तु पुरुष सपर्यां कुर्यात् ॥

॥ वास्तु पूजनं संपूर्ण ॥

बलि अर्पण मन्त्र

इति पठित्वा ब्रह्मणे सांगाय सायुधाय सशक्ति कायेमं बलिं समर्पयामि भो ब्रह्मन् दिशं रक्ष बलिं भक्ष अस्य यजमानस्य सकुटुंबस्य सपरिवारस्य गृहे आयुः कर्ता क्षेमकर्ता तुष्टिकर्ता पुष्टिकर्ता ॥१॥

॥ अथ श्रेयः संपादनम् ॥

यजमानो हस्ते जलं गृहीत्वा संकल्पयेत् ॥

યજમાને હાથમાં જલ લઈ સંકલ્પ કરવો કે :—

अद्य पूर्वोचरित शुभ पुण्य तिथौ कृतस्य सग्रहमख वास्तुवशान्त्याख्यस्य कर्मणः साङ्गता सिद्ध्यर्थं ब्राह्मणेभ्यः श्रेयो ग्रहणमहं करिष्ये ॥

ત્યાર પછી આચાર્યે સંકલ્પ કરવો કે :—

अद्य पूर्वोचरित शुभ पुण्य तिथौ कृतस्य सग्रहमख वास्तुशा न्त्याख्यस्य कर्मणः साङ्गता सिद्ध्यर्थं यजमानाय श्रेयोदानमहं करिष्ये ॥

પછી યજમાનના હાથમાં शिवा आपः માં બતાવેલી વિધિ મુજબ જલ, ચંદન વિગેરે આપવું.

यजमान हस्ते । शिवा आपः सन्तु । सौमनस्य मस्तु । अक्षतं चारिष्टञ्चास्तु । गन्धाः पान्तु सौमाङ्गल्यंचास्तु । अक्षताः पान्तु आयुष्य मस्तु । पुष्पाणि पान्तु सौश्रिय मस्तु । यत्पापं रोगमशुभम कल्याणं तद्दूरे प्रतिहत मस्तु । यच्छ्रेयस्तदस्तु ॥

ત્યારબાદ આચાર્યે હાથમાં જલ, અક્ષત તથા સોપારી લઇ સંકલ્પ કરવો કે :—

भवन्नि योगेनास्मिन् सग्रहमख वास्तुशान्त्याख्ये कर्मणि यत्कृतमाचार्यत्वं यत्कृतं ब्रह्मत्वं तथा च एभि ब्राह्मणैः सार्कं यः कृतो होमो यः कृतो जपस्तत्राचार्यत्वाद् ब्रह्मत्वा द्धोमाज्जपात् यदुत्पन्नं श्रेयस्तदमुना साक्षतेन सजलेन पूगी फलेन तुभ्यमहं संप्रददे । तेन श्रेयसात्वं श्रेयस्वी भव ॥

આમ કહી હાથમાંના જળ, અક્ષત તથા સોપારી યજમાનના હાથમાં આપવાં અને भवामि કહી યજમાને તે ગ્રહણ કરવાં.

ત્યાર પછી યજમાને સંકલ્પ કરવો કે.—

श्रेयो ग्रहणसाङ्गता सिद्धयर्थमाचार्यादिभ्यः पूजन पूर्वकं दक्षिणा प्रदानं करिष्ये ॥

આમ સંકલ્પ કરી આચાર્યને તથા બ્રાહ્મણો ને ચંદન, અક્ષત, પુષ્પહાર આદિથી પૂજન કરી દક્ષિણા આપવી.

अथ दानानि

વાસ્તુની સમાપ્તિ નિમિત્તે સુવર્ણ આદિ વિવિધ પદાર્થોના દાન આપવાં તેમાં પ્રત્યક્ષ વસ્તુઓ અથવા તેના બદલામા અમુક દ્રવ્ય આપવું, જેને જે અધિકાર તે મુજબ દાન આપવું, સુવર્ણ, ગાય, ત્રાંબાના પાત્રમા તલ ભરી પાત્ર દાન, કાંસાના પાત્રમાં ઘૃત ભરી તેમાં સુવર્ણ નાખી યજમાને તથા યજમાન પત્નિએ નીચેનો મંત્ર ભણી વાસણમાં મોઢું જોવું.

इति मन्त्रेण निरीक्ष्य सवित्रे नमः इत्युक्त्वा किञ्चिद्धृतं कनिष्टिकया बहिर्निष्काष्य तच्छायापात्रं सदक्षिणाकं कस्मै चिद् दद्यात ॥

પછી તેમાંથી ટચલી આંગળી વડે થોડું ઘી सवित्रे नमः કહી બહાર કાઢી તે ઘી ભરેલું પાત્ર બ્રાહ્મણને દાનમાં આપવું.

પછી આચાર્ય આદિ ઋત્વિજનું પૂજન કરી તેમને યથા કાર્યની દક્ષિણા આપવી.

॥ अथाभिषेकः ॥

गृह कलश प्रधान देवता कलशादितो ह्येकस्मिन्पात्रे जलं संगृह्य दूर्वा पंचपल्लवैरुड्मुखा आचार्यादयः सपत्नीकं यजमानं प्राङ्मुखमुपविष्टा भिषिञ्चेयुः । अभिषेकं पत्नी वामे ॥

॥ तत्र मन्त्राः ॥

सुरास्त्वामभिषिञ्चन्तु ब्रह्म विष्णु महेश्वराः ।
वासुदेवो जगन्नाथ स्तथा सङ्कर्षणो विभुः ॥ ॥१॥
प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्च भवन्तु विजयाय ते ।
आखण्डलोऽग्नि र्भगवान्यमो वै नैऋति स्तथा ॥ ॥२॥
वरुणः पवनश्चैव धनाध्यक्ष स्तथा शिवः ।
ब्रह्मणा सहिता सर्वे दिक्पालाः पान्तु ते सदा ॥ ॥३॥
कीर्ति र्लक्ष्मी र्धृति र्मेधा पुष्टिः श्रद्धाक्रियामतिः ।
बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिः कान्तिस्तुष्टिश्च मातरः ॥ ॥४॥

एता स्त्वाममिपिञ्चन्तु देवपत्न्यः समागताः ।
आदित्यश्चन्द्रमा भौमो बुधजीव सितार्कजाः ॥ ॥५॥
ग्रहास्त्वामभिषिञ्चन्तु राहुः केतुश्च तर्पिताः ।
देवदानव गन्धर्वा यक्ष राक्षस पन्नगाः ॥ ॥६॥
ऋषयो मुनयो गावो देवमातर एव च ।
देव पत्न्यो द्रुमा नागा दैत्याश्चाप्सरसांगणाः ॥७॥
अस्त्राणि सर्व शस्त्राणि राजानो वाहनानि च ।
औषधानिच रत्नानि कालस्या वयवाश्च ये ॥ ॥८॥
सरितः सागराः शैलास्तीर्थानि जलदा नदाः ।
एते त्वामभिषिञ्चन्तु सर्व कामार्थ सिद्धये ॥ ॥९॥
अमृताभिषेकोऽस्तु ॥ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

આ મંત્ર બોલી બ્રાહ્મણોએ યજમાન તથા યજમાન પત્નીને અભિષેક કરવો.

॥ अथ देवता विसर्जन ॥

यजमानो हस्ते पुष्पाक्षतानादाय ।
यान्तु देवगणाः सर्वे पूजामादाय पार्थिवीम् ॥
इष्टकाम प्रसिद्धयर्थं पुनरागमनाय च ॥

आवाहित देवताः स्वस्वस्थाने गच्छत । शुभे कर्मणि पुनरागमनस्तु ॥ इत्यक्षत पुष्पाणि पीठोपरि निःक्षिपेत् ॥

આ મંત્ર ભણી અક્ષત અને પુષ્પો પીઠો ઉપર નાખવાં, પછી બીજી વખત અક્ષત પુષ્પ લઈ અગ્નિનું નીચેના મંત્રથી વિસર્જન કરવું.

गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ स्वस्थाने परमेश्वर ।
यत्र ब्रह्मादयो देवा स्तत्र गच्छ हुताशन ॥

આમ દેવતાઓનું તથા અગ્નિનું વિસર્જન કરી દેવતાઓનાં પીઠાનું દેવતાઓને સમર્પણ કરેલા પદાર્થો અને વાપરવા ઇચ્છેલા છતાં વપરાતાં વધેલા પદાર્થો સહિત આચાર્યને દાન કરવું.

तत्र सङ्कल्पः ॥ इमानि सोपस्करानि देवता पीठानि यज्ञ सम्मार्गश्चार्याय तुभ्यमहं संप्रददे ॥

ततो यजमानोऽञ्जलिं बद्ध्वा ब्राह्मणान् प्रार्थयेत् ।

यथामया यदेतद्संग्रहमख वास्तुशान्त्याख्यं कर्म कृतं तत्कालहीनं कर्महीनं द्रव्यहीनं भक्तिहीनं श्रद्धाहीनं शक्तिहीनं भवेत् तत्सर्वं भवतां ब्राह्मणानां वचनादाराध्यदेव प्रसादाच्च सर्व परिपूर्णमस्तित्वति भवन्तो ब्रुवन्तु ॥

अस्तु परिपूर्णम् इति ब्राह्मणा वदेयुः ॥

પછી યજમાને હાથ જોડી બ્રાહ્મણોની પ્રાર્થના કરવી કરેલા કાર્યની પરિપૂર્ણતા અને બ્રાહ્મણોએ તેની પરિપૂર્ણતા થઈ એમ જણાવવું આશીર્વાદ આપવો.

॥ अथाशीर्वाद मन्त्राः ॥

स्वस्तिस्तु याऽविनाशाख्या पुण्य कल्याण वृद्धिदा ।
विनायक प्रिया नित्यं तां च स्वस्ति ब्रुवन्तु नः ॥ ॥१॥

नारदाद्या ऋषिगणा ये चान्ये च तपोधनाः ।
भवन्तु यजमानस्य आशीर्वाद परायणाः ॥ ॥२॥

आदित्या वसवो रुद्रा विश्वदेवा मरुद्गणाः ।
लोकपालाः प्रयच्छन्तु मङ्गलानिश्रियं यशः ॥ ॥३॥

गायत्री सती सावित्री शची लक्ष्मी सरस्वती ।
मृडानी मातरः सर्वा भवन्तु वृद्धिदा सदा ॥ ॥४॥

ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः ।
ब्रह्मवाक्यं सदा नित्यं हनन्ति तव शत्रवः ॥ ॥५॥

यावद्भागीरथी गङ्गा यावदेवो महेश्वरः ।
यावद्वेदाः प्रवर्तन्ते तावत्त्वं विजयी भव ॥ ॥६॥

मन्त्रार्थाः सफलाः सन्तु सन्तु पूर्णा मनोरथाः ।
शत्रूणां बुद्धि नाशोऽस्तु मित्राणा मुदयस्तव ॥ ॥७॥

बहु धन धान्यं पशु पुत्र लाभं शत संवत्सरं दीर्घमायुः ॥

आराध्यदेवः प्रसन्नोस्तु ॥

આમ બ્રાહ્મણોએ આશીર્વાદ આપવો, અને યજમાને તથાસ્તુ કહી તે માથે ચઢાવવો પછી બ્રાહ્મણોને મિષ્ટાન્ન ભોજન કરાવવું અને પોતે પોતાના કુટુંબીજનો તેમ જ મિત્રો સાથે ભોજન કરવું.

॥ इति वास्तु शान्तिः समाप्ता ॥

॥ संख्या प्रमाण ॥

एकं दश शतमस्मात् सहस्रमनु चायुतम् ।
नियुतं प्रयुतं तस्मादर्बुदे अपि ॥ ॥१॥
वृन्द खर्वनिखर्वाणि शङ्कु पद्माम्बुराशयः ।
ततः स्यान्मध्यमन्त्यं च परं चापरमप्यतः ॥ ॥२॥
परार्धं चेति विज्ञेयं दश वृद्धयोत्तरोत्तरम् ।
संङखया स्थानानि कथितान्येवमेतानि विंशति ॥ ॥३॥

સંખ્યા સ્થાનોનું સંકીર્તન

એક(૧) દશ(૧૦) સો(૧૦૦) સહસ્ર(૧૦૦૦) અયુત(૧૦,૦૦૦) નિયુત(૧૦૦,૦૦૦) પ્રયુત (૧૦૦૦૦૦૦) અર્બુદ (૧૦૦૦૦૦૦૦) અન્ય અર્બુદ (૧૦૦૦૦૦૦૦૦) વૃન્દ (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦) ખર્વ (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦) નિખર્વ (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦) શંકુ (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦) પદ્મ (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦) અમ્બુરાશિ (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦-૦૦) મધ્ય (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦) અન્ત્ય (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦) પર (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦) અપર (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦) પરાર્ધ (૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦)

આ સંખ્યાઓ ઉત્તરોત્તર દશની વૃદ્ધિ કરવી. તેથી કુલ સંખ્યા વીશનું સ્થાન કહ્યું છે.

॥ काल संख्या ॥

इदानीं काल संख्यायाः प्रमाणमभिधीयते ।
दङ्निमेषो निमेषः स्यात्तैः पञ्चदशभिस्मृता ॥
काष्ठाताभिः कलाताभि र्मुहूर्त स्तैरहर्निशम् ।
त्रिशतैतत्त्रिकं विद्यात् क्रमादित्युत्तरोत्तरम् ॥ ॥५॥
अहोरात्रैः पुनः पञ्चदशभिः पक्ष उच्यते ।
पक्षद्वयेन मासः स्याद् भवेन्मासद्वयादतुः ॥ ॥६॥
ऋतुत्रयं स्यादयनं वत्सरस्त्वयनद्वयम् ।
दशधायमिति प्रोक्तं कालः कालविदांवरैः ॥ ॥७॥

કાલ સંખ્યા કહે છે—આંખના પલકારાને નિમેષ કહે છે, પંદર (૧૫) નિમેષ એક (૧) કાષ્ટા; ત્રીશ (૩૦) કાષ્ટા એક કલા. ત્રીશ કલા એક (૧) મુહૂર્ત, ત્રીશ (૩૦) મુહૂર્ત એક અહર્નિશ (રાત દિવસ), પંદર અહોરાત્ર એક પક્ષ; બે પક્ષ માસ,

બે માસે એક ઋતુ. ત્રણ ઋતુ એક અયન. બે અયન એક વર્ષ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે વિદ્વાનોએ કાલ સંખ્યા બતાવી છે. ॥ સમરાંગણ સૂત્રધાર ॥

॥ गृहारंभ मास ॥

चैत्रे शोककरं गृहादिरचितं स्यान्माधवेऽर्थप्रदं ।
ज्येष्ठे, मृत्युकरं शुचौ पशुहरं तद्वृद्धिदं श्रावणे ॥
शून्यं भाद्रपदेऽश्विने कलिकरं भृत्यक्षयं कार्त्तिके ।
धान्यं मार्ग सहस्ययोर्दहन भीर्माघेश्रियं फाल्गुने ॥ ॥१॥

ચૈત્ર માસમાં ગૃહાદિનો આરંભ કરે તો શોક ઉત્પન્ન થાય, વૈશાખમાં ધનની પ્રાપ્તિ થાય. જેષ્ટ માસમાં મૃત્યુ થાય, અષાઢમાં પશુનો નાશ થાય, શ્રાવણે સર્વ પ્રકારની વૃદ્ધિ થાય. ભાદ્રપદે આરંભ કરે તો ઘર શૂન્ય રહે, અશ્વિન માસમાં કલેશ થાય. કાર્તિકે ચાકરનો નાશ થાય. માર્ગશીર્ષ અને પોષમાં ધાન્યની વૃદ્ધિ થાય. માઘમાં અગ્નિ ભય થાય. ફાલ્ગુને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાય ॥ વાસ્તુ રાજવલ્લભ ॥

॥ निषिद्ध मास ॥

आषाढ चैत्राश्वयुजोर्जमाघ ज्येष्ठेषु सप्रोष्टपदेषुनूनम् ।
निकेतनानां घटनं नृपाणां योगेश्वराचार्यमतेन शस्तम् ॥ ॥२॥

આષાઢ, ચૈત્ર, અશ્વિન, કાર્તિક, માઘ, જેષ્ટ, અને ભાદ્રપદ એ મહીનાઓમાં યોગેશ્વરાચાર્યના મતે ગૃહાદિ આરંભ કરવા માટે નિષિદ્ધ કહ્યા છે. ॥ રત્ન માલાયામ્ ॥

માસના નામો પ્રમાણે	ગૃહાદિરંભ		ફળ
	દેવતા	દેવી	
	વિષ્ણુ	રમા	શોક થાય
	મધુસુદન	મોહિની	ધનની પ્રાપ્તિ
	ત્રીવિક્રમ	પદ્માક્ષી	મૃત્યુ
	વામન	કમળા	પશુ નાશ
	શ્રીધર	કાર્તિ માન	સર્વ પ્રકારની વૃદ્ધિ
	ઋષિકેશ	અપરાજિત	શૂન્ય રહે
	પદ્મનાભ	પદ્માવતિ	કલેશ થાય
	દામોદર	રાધા	ઘરધણીનો નાશ
	કેશવ	વિશાલાક્ષી	ધનધાન્ય પ્રાપ્તિ
	નારાયણ	લક્ષ્મી	ધનધાન્ય વૃદ્ધિ
	માધવ	રૂકમણી	અગ્નિ ભય
	ગોવિંદ	ધાત્રી	લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ

गृहारंभ राशि फलं

गृहसंस्थापनं सूर्ये मेषस्थे शुभदं भवेत् ।
वृषस्थे धनवृद्धिः स्यान्मिथुने मरणं ध्रुवम् ॥ ॥३॥

कर्कटे शुभदं प्रोक्तं सिंहे भृत्यविवर्धनम् ।
कन्यायां रुग्तुले सौख्यं वृश्चिके धनवर्धनम् ॥ ॥४॥

कार्मुके महाहानि मकरे स्याद्धनागमः ।
कुम्भेतु रत्नलाभः स्यान्मीने सद्म भयावहम् ॥ ॥५॥

મેષ રાશિના સૂર્યમાં ગૃહારંભ શુભ, વૃષરાશિના સૂર્યમાં ધનની વૃદ્ધિ, મિથુન રાશિના સૂર્યમા ગૃહસ્વામીનું મરણ, કર્ક રાશિના સૂર્યમાં શુભ ફ્લોની પ્રાપ્તિ, સિંહ રાશિના સૂર્યમાં નોકરની વૃદ્ધિ, કન્યા રાશિના સૂર્યમાં રોગ ઉત્પત્તિ, તુલા રાશિના સૂર્યમાં સૌખ્ય પ્રાપ્તિ, વૃશ્ચિક રાશિના સૂર્યમાં ધનની વૃદ્ધિ, ધન રાશિના સૂર્યમાં મહા હાનિ, મકર રાશિના સૂર્યમાં ધન લાભ, કુંભ રાશિના સૂર્યમાં રત્નલાભ, મીન રાશિના સૂર્યમાં ભયાવહ. ॥ वास्तु रत्नाकर ॥

રાશિ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
ફળ	શુભ	ધન વૃદ્ધિ	મરણ	શુભ	નોકર વૃદ્ધિ	રોગ	સુખ	ધન વૃદ્ધિ	મહા હાનિ	ધન લાભ	રત્ન લાભ	ભય

कैश्चिन्मेषरवौ मधौ वृषभगे ज्येष्ठशुचौ कर्कटे ।
भाद्रे सिंहगते घटेश्वयुजि चोर्जेऽलौ मृगे पोषके ॥ ॥६॥

माघे नक्र घटे शुभं निगदितं गेहं तर्थोर्जेनमत् ।
कन्यायांच तथा धनुष्यपि न सत्कृष्णादि मासाद्भवेत ॥ ।७॥

બહુ મતથી મેષ રાશિ પર સૂર્ય હોય ત્યારે ચૈત્રમાં. વૃષ રાશિ પર સૂર્ય હોય તો જેષ્ઠમાં કર્ક રાશિ પર સૂર્ય હોય તો આષાઢમાં. સિંહ રાશિ પર સૂર્ય હોય તો ભાદ્રપદમાં, તુલા રાશિ પર સૂર્ય તો અશ્વિન માસમાં, વશ્ચિક રાશિ પર સૂર્ય હોય તો કાર્તિકમાં, મકર રાશિ પર સુર્ય હોય તો પોષમાં, કુંભ રાશિ પર સુર્ય હોય તો માઘ માસમાં. ગૃહારંભ કરવો ઉત્તમ છે. કન્યા તથા ધન રાશિના સુર્યમાં ગૃહારંભ કરવો શુભ નથી. દક્ષિણાયન માસ છે (કૃષ્ણાદિ માસ છે)

॥ वास्तु प्रदीप ॥

॥ विष्णु शयन ॥

आरम्भं च समाप्तिं च प्रासादपुर वेश्मनाम् ।
उत्थिते केशवे कुर्यान्न प्रसुप्ते कदाचन ॥ ॥८॥

પ્રાસાદ, પુર, ગૃહાદિ કાર્યનો આરંભ અને પૂર્ણહુતિ (વાસ્તુ) વિષ્ણુ ભગવાન સુતા હોય ત્યારે નહિ કરવું (એટલે અશાડ સુદિ ૧૧ થી કાર્તિક સુદિ ૧૧ સુધી)

॥ गृहारंभ शुभाशुभ ॥

विवाहोक्तान्महादोषानृते यामित्र शुद्धितः ।
रिक्ता कुजार्क वारौ च चरलग्नं चरांशकम् ॥ ॥९॥

गुरु शुक्रार्क चन्द्रेषु स्वोच्चादि बल शालिषु ।
गुर्व केन्दु बलं लब्ध्वा गेहारम्भः प्रशस्यते ॥ ॥१०॥

द्वारशुद्धिं निरीक्ष्यादौ भशुद्धिं वृष चक्रतः ।
निष्पञ्चके स्थिरे लग्ने द्वयङ्गे चालय मारयेत् ॥ ॥११॥

त्यक्त्वा कुजार्कयोश्चांशं पृष्ठे चाग्रेस्थितं विधुम् ।
बुधेज्यराशिगं चार्कं कुर्याद् गेहं शुभाप्तये ॥ ॥१२॥

વિવાહમાં મહાદોષ કહ્યા છે. જામિત્ર, રિક્તા (૪–૯–૧૪) તિથિ ભોમ, રવિવાર ચર લગ્ન (૧–૪–૭–૧૦) ચર લગ્નના નવમાંશ એ સર્વેનો ત્યાગ કરવો બૃહસ્પતિ, શુક્ર, સૂર્ય અને ચંદ્રમા તે સ્વોચ્ચાંદિ બલ યુક્ત હોય અને આપણી રાશિથી ગુરૂ સૂર્ય અને ચંદ્રમા બલી હોય ત્યારે ગૃહારંભ કરવો શુભ કારક છે. પહેલા દ્વાર શુદ્ધિ અને વૃષ વાસ્તુ ચક્ર જોઈ પંચમ રાશિ (સિંહ) છોડી સ્થિર (૨–૮–૧૧) સંજ્ઞક ઔર દ્વિસ્વભાવ (૩–૬–૯–૧૨) લગ્નોમાં ગૃહારંભ કરવો બુધ અને બૃહસ્પતિની રાશિ મિથુન ૩, કન્યા ૬, ધન ૯, મીન ૧૨, ના સૂર્યને છોડી ગૃહારંભ કરવો.

॥ त्याग मासादयः ॥

द्वर्ये कार्मुक मीनगे सुरगुरौ सिंहे विधौ दुर्बले ।
गण्डान्त व्यतिपात वैधृतिदिनेदग्धे तिथौ भे तथा ॥ ॥१३॥

शुक्रेऽस्तऽथगुरौच पातसमये विष्टयांच मासेऽधिके ।
चन्द्रे पापविलोकितेच सहिते कार्यंन किञ्चिच्छुभम् ॥ ॥१४॥

ધન અને મીનનો સૂર્ય સિંહના બૃહસ્પતિ (સિંહસ્થ વર્ષ) ક્ષીણ ચંદ્રમા તિથિ, નક્ષત્ર અને લગ્ન ગંડાન્ત, દગ્ધાતીથી વ્યતિપાત, વૈધૃતિ, દગ્ધ નક્ષત્ર, ગુરૂ શુક્રનો અસ્ત, મહાપાત, ભદ્રા, અધિકમાસ (મલમાસ) પાપગ્રહથી દૃષ્ટ તથા યુક્ત ચંદ્રમા આટલા યોગોમાં ગૃહાદિ શુભ કાર્ય કરવું નહિ.

॥ गृहारंभादि मास तिथि योगो ॥

विश्वकर्मोवाच ।

इदानीमभिधास्यामः सूत्रपात्र विधिक्रमम् ।
शस्ते मासे सिते पक्षे सुलग्ने च शुभे दिने ॥ ॥१५॥

चैत्रे शोकाकुलो भर्ता वैशाखे च धनान्वितः ।
ज्येष्ठे गृहानिपद्यन्ते आषाढे पशु नाशनम् ॥ ॥१६॥

श्रावणे धनवृद्धिश्च भाद्रे तु न वसेद् गृहे ।
कलहश्चाश्विने मासे भृत्याशनश्च कार्त्तिके ॥ ॥१७॥

मार्ग शीर्षे धन प्राप्तिः पोषे वै काम संपदा ।
माघेचाग्नि भयं कुर्यात् फाल्गुनेश्रियमुत्तमाम् ॥ ॥१८॥

શ્રી વિશ્વકર્મા કહે છે કે-સુત્રપાત વિધિ ક્રમે કહું છું શુભ માસે, શુક્લ પક્ષે, શુભ લગ્ને, શુભદિને, ચૈત્રમાસમાં ગૃહારંભ કરે તો શોક ઉત્પન્ન થાય. વૈશાખમાં ધનની પ્રાપ્તિ, જેષ્ટમાં ગૃહની હાનિ થાય, આષાડે પશુનો નાશ થાય, શ્રાવણમાં ધન વૃદ્ધિ થાય, ભાદ્રપદે ઘર શૂન્ય રહે (કોઈ વસી ન શકે) અશ્વિન માસે ક્લેશ થાય, કાર્તિકમાં નોકરનો નાશ થાય, માર્ગશિર્ષે ધનપ્રાપ્તિ, પોષે કાર્ય સફળ થાય, માઘ માસમાં અગ્નિનો ભય ઉત્પન્ન થાય, ફાલ્ગુને ઉત્તમ લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાય.

॥ अपराजित पृच्छा ॥

॥ गृहारंभ तिथि ॥

तृतीया पञ्चमी चैव सप्तमी नवमी तथा ।
एकादशी त्रयोदश्यौ तिथयश्च सुखावहाः ॥ ॥१९॥

ત્રીજ (૩) પાંચમ (૫) સાતમ (૭) નોમ (૯) એકાદશી (૧૧) તેરશ (૧૩) એ તિથિઓ શુભ જાણવી. ॥ अपराजित पृच्छा ॥

प्रतीपात्कृष्ण पक्षीया द्वितीया वास्तु कर्मणि ।

तृतीया पञ्चमी चैव सप्तमी दशमी तथा ॥
एकादशी त्रयोदशी तिथयश्च शुभावहाः ॥ ॥२०॥

કૃષ્ણપક્ષની એકમ (૧) બીજ (૨) ત્રીજ (૩) પાંચમ (૫) સાતમ (૭) દશમ (૧૦) એકાદશી (૧૧) તેરશ એ તિથિઓ શુભ કારક છે.

शुक्लपक्षे भवेत्सौख्यं कृष्णे तस्करतो भयम् ।
त्यक्त्वा चतुर्दशीं षष्टीं चतुर्थीमष्टमीममाम् ।
नवमीं च रवि भौमं गृहारंभो विधीयते ॥ ॥२१॥

શુક્લ પક્ષમાં ગૃહારંભ કરવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય, તથા કૃષ્ણ પક્ષમાં ગૃહારંભ કરવાથી ચોરનો ભય થાય, ચતુર્દશી, ષષ્ઠી, ચતુર્થી, અષ્ટમી, અમાવાસ્યા, નવમી તિથિ તથા રવિવાર અને મંગળવારનો ત્યાગ કરવો અને બાકી રહેલ તિથિ તથા વારોમાં ગૃહારંભ કરવો શ્રેષ્ઠ છે.

॥ तिथि निर्णय ॥

कृष्ण पक्ष त्रिभागे तु प्रथमे स्याच्छुभावहा ।
मध्या द्वितीये भवति तृतीये कर्तु नाशिनी ॥ ॥२२॥
शुक्ले त्रिभागे प्रथमे देशनाशाय कीर्तिता ।
द्वितीये मध्यफलदा तृतीये च शुभावहा ॥ ॥२३॥

॥ विष्णु धर्मोत्तर तृतीय खण्ड ॥

કૃષ્ણ પક્ષના ત્રણ ભાગ કરતાં પ્રથમ ભાગ ૧ થી ૫ શુભાવહા મધ્યમ ભાગ ૬ થી ૧૦ મધ્યમ અને ૧૧ થી અમાસ તૃતીય ભાગ કર્તાનો નાશ કરનાર જાણવો. શુક્લ પક્ષમાં પ્રથમ ભાગ ૧ થી ૫ દેશનો નાશ કરનાર જાણવો, મધ્ય વિભાગ ૬ થી ૧૦ મધ્યમ અને ત્રીજો વિભાગ ૧૧ થી ૧૫ સુધી શુભ જાણવા.

॥ विष्णु धर्मोत्तर पुराण ॥

पक्ष तिथि ज्ञान

शुक्ल कृष्णा वुभौ पक्षौ दैवे पित्रे च कर्मणि ।
प्रतिपच्च द्वितीया च तृतीया तदनंतरम् ॥ ॥२४॥
चतुर्थी पंचमी षष्ठी सप्तमी चाष्टमी तथा ।
नवमी दशमी चैव कौदशी द्वादशी ततः ॥ ॥२५॥
त्रयोदशी ततो ज्ञेया ततः प्रोक्ता चतुर्दशी ।
पौर्णिमा शुक्लपक्षे तु कृष्णपक्षेत्त्वमा स्मृता ॥ ॥२६॥

દેવ કર્મમાં શુકલ પક્ષ અને પિતૃ કર્મમાં કૃષ્ણ પક્ષ, એમ બે પક્ષ છે તિથિઓના નામ. ૧. પ્રતિપદા, ૨. દ્વિતિયા, ૩. તૃતિયા, ૪. ચતુર્થી, ૫. પંચમી, ૬. ષષ્ઠી, ૭. સપ્તમી, ૮. અષ્ટમી, ૯. નવમી, ૧૦. દશમી, ૧૧. એકાદશી, ૧૨. દ્વાદશી, ૧૩. ત્રયોદશી, ૧૪. ચતુર્દશી, ૧૫. શુકલ પક્ષમાં પૂર્ણિમા, ૩૦. કૃષ્ણ પક્ષમાં અમાવાસ્યા કહી છે.

तिथि स्वामी

क्रमात्तिथीनां पतयोऽग्निधातृगौरी गणेशोऽहि गुहो रविश्च ।
महेश दुर्गान्तक विश्व विष्णु कामेश सोमाः पितरोहि दर्शे ॥ ॥२७॥

ક્રમે તિથિઓના સ્વામી, પ્રતિપદાનો સ્વામી, અગ્નિ દ્વિતિયાનો બ્રહ્મા, તૃતીયાનો સ્વામી પાર્વતી; ચતુર્થીનો ગણેશ; પંચમીનો સર્પ, ષષ્ઠીનો કાર્તિક સ્વામી, સપ્તમીનો સૂર્ય, અષ્ટમીનો સ્વામી શિવ, નવમીનો દુર્ગા દેવી, દશમીનો યમ, એકાદશીનો સ્વામી વિશ્વદેવ, દ્વાદશીનો સ્વામી વિષ્ણુ, ત્રયોદશીનો કામદેવ, ચતુર્દશીનો સ્વામી શિવ, પૂર્ણિમાના ચંદ્ર, અમાવાસ્યાનો પિતૃ દેવ આ પ્રમાણે તિથિઓના સ્વામી જાણવા.

नंदादि संज्ञा

नंदा भद्रा जया रिक्ता पूर्णाश्चतिथयः क्रमात् ।
वारत्रयं समावर्त्य तिथय; पति पन्मुखाः ॥ ॥२८॥

પ્રતિપદાથી આરંભીને ત્રણવાર ગણવાથી નંદા આદિ તિથિઓની સંજ્ઞા હોય છે. ૧–૬–૧૧ નંદા ૨–૭–૧૨ ભદ્રા ૩–૮–૧૩ જયા ૪–૯–૧૪ રિક્તા ૫–૧૦–૧૫ પૂર્ણ તિથિ કહેવાય.

ક્રમ	તિથિ	સ્વામી	ક્રમ	સંજ્ઞા	તિથિ
૧.	પ્રતિપદા	અગ્નિ	૧.	નંદા	૧–૬–૧૧
૨.	દ્વિતીયા	બ્રહ્મા	૨.	ભદ્રા	૨–૭–૧૨
૩.	તૃતીયા	પાર્વતી	૩.	જયા	૩–૮–૧૩
૪.	ચતુર્થી	ગણેશ	૪.	રિક્તા	૪–૯–૧૪
૫.	પંચમી	સર્પ	૫.	પૂર્ણા	૫–૧૦–૧૫
૬.	ષષ્ઠી	કાર્તિક સ્વામી			
૭.	સપ્તમી	સૂર્ય			
૮.	અષ્ટમી	શિવ			
૯.	નવમી	દુર્ગા દેવી			

ક્રમ	તિથિ	સ્વામી
૧૦.	દશમી	યમ
૧૧.	એકાદશી	વિશ્વદેવ
૧૨.	દ્વાદશી	વિષ્ણુ
૧૩.	ત્રયોદશી	કામદેવ
૧૪.	ચતુર્દશી	શિવ
૧૫.	પૂર્ણિમા	ચંદ્ર
૦)).	અમાવાસ્યા	પિતૃદેવ

वार ज्ञान

आदित्यश्चन्द्रमा भौमो बुधश्चाथ बृहस्पतिः ।
शुक्रः शनिश्चरश्चैते वासराः परिकीर्तिताः ॥ ॥२९॥

આદિત્ય (રવિ) ચંદ્ર, ભૌમ, બુધ, બૃહસ્પતિ, શુક્ર, શનિ, આ સાત વાર કહેલા છે.

गुरुश्चन्द्रो बुधः शुक्रः शुभावाराः शुभे स्मृताः ।
क्रूरास्तु क्रूर कृत्येषु ग्राह्या भौमार्क सूर्यजाः ॥ ॥३०॥

ગુરૂ, ચંદ્ર, બુધ, અને શુક્ર આ શુભ વાર કહેલ છે તે શુભ કાર્યમાં શુભ ફળ આપે છે તથા મંગળ સૂર્ય અને શનિ ક્રૂરવાર કહેલ છે તે ક્રૂર કર્મમા ગ્રાહ્ય છે.

वार संज्ञा

स्थिरः सूर्यश्चरश्चंद्रो भौमश्चोग्रो बुध समः ।
लघुर्जीवो मृदः शुक्रः शनिस्तीक्ष्णः समीरितः ॥ ॥३१॥

સૂર્ય સ્થિર, ચંદ્ર ચર, મંગળ ઉગ્ર, બુધ સમ, ગુરૂ લઘુ, શુક્ર મૃદુ અને શનિ તીક્ષ્ણ સંજ્ઞાવાળા જાણવા.

शुभ वार

सोम सौम्य गुरु शुक्र वासराः ।
सर्व कर्मसु भवन्ति सिद्धिदाः ॥३२॥

ચંદ્ર, બુધ, ગુરૂ, શુક્ર, આ વારો સર્વ કાર્યમા સિદ્ધિ દાયક છે.

॥ नक्षत्र ज्ञान ॥

अश्विनी भरणी चैव कृत्तिका रोहिणी मृगः ।
आर्द्रा पुनर्वसुः पुष्यस्तोऽश्लेखा मघा तथा ॥ ॥३३॥

पूर्वाफाल्गुनिका तस्मादुत्तराफाल्गुनी ततः ।
हस्तश्चित्रा तथा स्वाति विशाखा तदनंतरम् ॥ ॥३४॥

अनुराधा ततो ज्येष्ठा ततो मूलं निगद्यते ।
पूर्वाषाढोत्तराषाढस्त्वभिजिच्छ्रवणस्तथा ॥ ॥३५॥

धनिष्ठा शततारारूयं पूर्वा भाद्रपदा ततः ।
उत्तरा भाद्रपाच्चैव रेवत्येतानि भानि च ॥ ॥३६॥

૧. અશ્વિની, ૨. ભરણી, ૩. કૃત્તિકા, ૪. રોહિણી, ૫. મૃગ શીર્ષ, ૬. આર્દ્રા, ૭. પુનર્વસુ, ૮. પુષ્ય, ૯. આશ્લેખા, ૧૦. મઘા, ૧૧. પૂર્વા ફાલ્ગુનિ, ૧૨. ઉત્તરા ફાલ્ગુનિ, ૧૩. હસ્ત, ૧૪. ચિત્રા, ૧૫. સ્વાતી, ૧૬. વિશાખા, ૧૭. અનુરાધા, ૧૮. જ્યેષ્ઠા, ૧૯. મૂળ, ૨૦. પૂર્વાષાઢા, ૨૧. ઉત્તરાષાઢા, ૨૨. અભિજિત, ૨૩. શ્રવણ, ૨૪. ધનિષ્ઠા, ૨૫. શતતારા, ૨૬. પૂર્વા ભાદ્રપદ, ૨૭. ઉત્તરા ભાદ્રપદ, ૨૮. રેવતી.

॥ नक्षत्र स्वामी ॥

दस्त्रो यमोऽनलो धाता चन्द्रो रुद्रोऽदितिर्गुरुः ।
भुजंगमश्च पितरो भगोऽर्यम दिवाकरौ ॥ ॥३७॥

त्वष्ट्रा वायुश्च शक्राग्नि मित्रः शक्रश्चनिर्ऋतिः ।
जलं विश्वे विधिर्विष्णुर्वासवो वरुण स्तथा ॥ ॥३८॥

अजैकापादहिर्बुध्न्यः पूपेति कथितो बुधैः ।
अष्टाविंशति संख्यानां नक्षत्राणामधीश्वराः ॥ ॥३९॥

(૧) અશ્વિનીનો સ્વામી. અશ્વિનીકુમાર, (૨) ભરણીનો યમ, (૩) કૃત્તિકાનો અગ્નિ, (૪) રોહિણીનો બ્રહ્મા, (૫) મૃગ શીર્ષનો ચંદ્રમા (૬) આર્દ્રાનો શિવ, (૭) પુનર્વસુનો અદિતિ (૮) પુષ્યનો બૃહસ્પતિ (૯) આશ્લેખાનો સર્પ, (૧૦) મઘાનો પિતૃ-દેવ (૧૧) પૂર્વા ફાલ્ગુનનો ભગદેવ, (૧૨) ઉત્તરા ફાલ્ગુનનો અર્યમા (૧૩) હસ્તનો સૂર્ય, (૧૪) ચિત્રાનો વિશ્વકર્મા (૧૫) સ્વાતિનો વાયુ (૧૬) વિશાખાનો ઈન્દ્ર અને અગ્નિ (૧૭) અનુરાધા સૂર્ય (૧૮) જેષ્ઠાનો ઈન્દ્ર (૧૯) મૂળનો નૠતિ (૨૦) પૂર્વા-ષાઢાનો જળ (૨૧) ઉત્તરાષાઢાનો વિશ્વદેવ (૨૨) અભિજિતનો વિધિ (૨૩) શ્રવણનો વિષ્ણુ (૨૪) ધનિષ્ઠાનો વસુ (૨૫) સતભિષાનો વરૂણ, (૨૬) પૂર્વા ભાદ્રપદનો અજચરણ (૨૭) ઉત્તરા ભાદ્રપદનો અહિર્બુધ્ન્ય અને (૨૮) રેવતીનો પુષા આ પ્રમાણે અઠ્ઠાવીશ નક્ષત્રના સ્વામીઓ જાણવા.

૧.	અશ્વિની	અશ્વિનીકુમાર	૧૦.	મઘા	પિતૃદેવ	૧૯.	મૂળ	નૈઋત્તિ
૨.	ભરણી	યમ	૧૧.	પૂર્વા ફા.	ભગદેવ	૨૦.	પૂર્વા ષા.	જળ
૩.	કૃત્તિકા	અગ્નિ	૧૨.	ઉ. ફા.	અર્યમા	૨૧.	ઉ. ષા.	વિશ્વદેવ
૪.	રોહિણી	બ્રહ્મા	૧૩.	હસ્ત	સૂર્ય	૨૨.	અભિજિત	વિધિ
૫.	મૃગશિર્ષ	ચંદ્ર	૧૪	ચિત્રા	વિશ્વકર્મા	૨૩.	શ્રવણ	વિષ્ણુ
૬.	આર્દ્રા	શિવ	૧૫.	સ્વાતિ	વાયુ	૨૪.	ધનિષ્ઠા	વસુ
						૨૫.	શતભિષા	વરૂણ
૭.	પુનર્વસુ	અદિતિ	૧૬.	વિશાખા	ઈન્દ્ર. અગ્નિ	૨૬.	પૂર્વા ભા.	અજચરણ
૮.	પુષ્ય	બૃહસ્પતિ	૧૭.	અનુરાધા	સૂર્ય	૨૭.	ઉ. ભા.	અહિર્બુધ્ન્ય
૯.	અશ્લેષા	સર્પ	૧૮.	જેષ્ઠા	ઈન્દ્ર	૨૮.	રેવતી	પુષા

उत्तराषाढ तुर्यांश श्रुति पञ्च दशांशकः ॥
कथित चाभिजिन्मानं पुराणगणकोत्तमः ॥

ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રનો અંત્ય ચોથો ભાગ એક ચરણ અને શ્રવણ નક્ષત્રના આરંભનો ભાગ મળીને અભિજિત નક્ષત્ર થાય છે તેમ વિદ્વાનો કહે છે.

॥ नक्षत्र नामाक्षार ॥

चुचेचोलाश्विनी १ ज्ञेया लीलूलेलो भरण्यथ २ ।
आईऊए कृत्तिका ३ ओवावीवू च रोहिणी ४ ॥ ॥४०॥

वेवोकाकी मृगशिर्ष ५ आर्द्रा ६ कुघङछा पुनः ।
केकोहाही पुनर्वस्वो ७ हूहेहोडा तु पुष्यमे ८ ॥ ॥४१॥

डीडूडेडोभिरश्लेषा ९ मामीमूमे मघा १० मता ।
मोटाटीटू फल्गुनी प्राक् ११ टेटोपापी भिरुत्तरा १२ ॥ ॥४२॥

हस्त १३ पुषणठैर्वर्णैश्चित्रा १४ पेपोररि पुनः ।
रुरेरोताः स्मृताः स्वातौ १५ तीतुतेतो विशाखिका १६ ॥ ॥४३॥

अनुराधा १७ ननीनुने स्याज्ज्येष्ठा १८ नोययियुभिः ।
स्याद्भः ययोभाभिभिमूलं १९ पूर्वाषाढा २० भुधाकढैः ॥ ॥४४॥

भे भोजाज्युत्तराषाढा २१ जुजेजोरखाडभिजि २२ न्मता ।
श्रवणे २३ स्युः खिखुखेखो धनिष्ठाया २४ गगीगुगे ॥ ॥४५॥

गोससीसुः शतभिषक् २५ प्राक् सेसोददि भद्रपात् ।
दुराज्ञायोत्तरा भद्रा २७ देदोचची तु रेवती २८ ॥ ॥४६॥

૧.	અશ્વિની	ચુચેચોલા	૧૫.	સ્વાતિ	રુરેરોતા
૨.	ભરણી	લીલૂલેલો	૧૬.	વિશાખા	તીતૂતેતો
૩.	કૃત્તિકા	આ ઈ ઊ એ	૧૭.	અનુરાધા	નનીનૂને
૪.	રોહિણી	ઓવાવીવૂ	૧૮.	જેષ્ઠા	નોયયીયુ
૫.	મૃગશિર્ષ	વેવોકાકી	૧૯.	મૂલ	યેયોભાભી
૬.	આર્દ્રા	કુઘઙછ	૨૦.	પૂર્વાષાઢા	ભુધાફઢ
૭.	પુનર્વસુ	કેકોહાહિ	૨૧.	ઉત્તરાષાઢા	ભેભોજાજી
૮.	પુષ્ય	હૂહેહોડા	૨૨.	અભિજિત	જુજેજોખા
૯.	આશ્લેખા	ડીડૂડેડો	૨૩.	શ્રવણ	ખિખૂખેખો
૧૦.	મઘા	મમિમૂમે	૨૪.	ધનિષ્ઠા	ગગીગુગે
૧૧.	પૂર્વા ફાલ્ગુન	મોટાટીટુ	૨૫.	શતભિષા	ગોસસીસૂ
૧૨.	ઉત્તરા ફાલ્ગુન	ટેટોપાપી	૨૬.	પૂર્વા ભાદ્રપદ	સેસોદદિ
૧૩.	હસ્ત	પુષણઠ	૨૭.	ઉ. ભાદ્રપદ	દુઝઞથ
૧૪.	ચિત્રા	પેપોરરિ	૨૮.	રેવતી	દેદોચચી

॥ राशि नाम ॥

मेषो वृषश्च मिथुनः कर्क सिंहश्च कन्यका ।
तुलालि धनुषश्चैव मृग कुंभ झषा इति ॥ ॥४७॥

(૧) મેષ, (૨) વૃષભ, (૩) મિથુન, (૪) કર્ક, (૫) સિંહ, (૬) કન્યા, (૭) તુલા, (૮) વૃશ્ચિક, (૯) ધન, (૧૦) મકર, (૧૧) કુંભ, (૧૨) મીન, આ બાર રાશિઓના નામ છે.

॥ राशि ज्ञान ॥

सप्त विंशति भानां च नवभिर्नवभिः पदैः ।
अश्विनीप्रमुखानांच मेषाद्या राशयः स्मृताः ॥ ॥४८

અશ્વિની આદિ સત્તાવીશ નક્ષત્રોના નવ નવ ચરણોની મેષાદિ ... કહી છે.

अश्विनी भरणी कृत्तिका पादमेकं मेषः ॥१॥
कृत्तिकायास्त्रयः पादारोहिणी मृगशिरोर्द्धवृषभः ॥२॥

:ન ॥, ત્યેક વો. ચિત્રા ઉ. ફા. । વિશા ઉ. ભા. મુાક વ્યાઘ્ર નાગ ૬ ૭ ૭

(હય) ઘોડાને અને (મહિષ) પાડાને વૈર ૧ સિંહ અને (ગજ) હાથીને વૈર ૨ (મેષ) ઘેટાને અને વાનરને વૈર ૩ (નકુલ) નોળીયાને અને સર્પને વૈર ૪ શ્વાનને અને મૃગને વૈર ૫ (માર્જાર) બિલાડીને અને (મૂષક) ઉંદરને વૈર ૬. વાઘ અને ગાયને વૈર ૭. આ પ્રમાણે નક્ષત્ર યોનિ વૈર સમજવું.

॥ नक्षत्र गण ॥

रक्षोनराऽमरगणाः क्रमतो मघाऽहि- ।
वस्वीन्द्र मूल वरुणाऽनल तक्ष राधाः ॥ ॥६४॥

पूर्वोत्तरात्रय विधातृ यमेश भानि ।
मैत्रादितीन्दु हरि पौष्ण मरुल्ल घूनि ॥ ॥६५॥

निजनिज गणमध्ये प्रीतिरत्युत्तमा स्या- ।
दमरमनुजयोः सा मध्यमा सम्प्रदिष्टा ॥ ॥६६॥

असुर मनुजयो श्चैन्मृत्युरेव प्रदिष्टो ।
दनुजविबुधयोः स्याद्वैरमेकान्त तोऽत्र ॥ ॥६७॥

૧. મઘા, ૨. અશ્લેષા, ૩. ધનિષ્ઠા, ૪. જેષ્ઠા, ૫. મૂલ, ૬. શતભિષા, ૭. કૃત્તિકા, ૮. ચિત્રા, ૯. વિશાખા, આ નવ નક્ષત્ર રાક્ષસ ગણ. ૧. પૂર્વા ફાલ્ગુન, ૨. પૂર્વા ષાઢા, ૩. પૂર્વા ભાદ્રપદ, ૪. ઉત્તરા ફાલ્ગુન, ૫. ઉત્તરા ષાઢા, ૬. ઉત્તરા ભાદ્રપદ, ૭. રોહિણી, ૮. ભરણી, ૯. આર્દ્રા આ નવ મનુષ્યગણ અને ૧. અનુરાધા, ૨. પુનર્વસુ; ૩. મૃગશિર્ષ, ૪. શ્રવણ, ૫. રેવતી, ૬. સ્વાતી, ૭. હસ્ત, ૮. અશ્વિની, ૯. પુષ્ય આ નવ નક્ષત્ર દેવ ગણ છે,

એક જ ગણમા અતિ ઉત્તમ પ્રીતિ રહે મનુષ્ય અને દેવમાં મધ્યમ, રાક્ષસ મનુષ્યોમાં મૃત્યુ રાક્ષસ અને દેવમાં વૈરત્વ સર્વદા રહે.

॥ नक्षत्र वैर ॥

वैरं चोत्तर फाल्गुनी युगलयोः स्वाती भरण्यो द्वयोः ।
रोहिण्युत्तरषाढयोः श्रुति पुनर्वस्वोर्विरोध स्तथा ॥ ॥६८॥

चित्रा हस्त भयोश्च पुष्यफणिनो ज्येष्ठाविशाखर्क्षयोः ।
प्रासादे भवनाऽऽसने च शयने नक्षत्र वैरं त्यजेत् ॥ ॥६९॥

ઉત્તરા ફાલ્ગુન અને અશ્વિની, સ્વાતી અને ભરણી, રોહિણી અને ઉત્તરા ષાઢા, શ્રવણ અને પુનર્વસુ, ચિત્રા અને હસ્ત, પુષ્ય અને અશ્લેખા, જેષ્ઠા અને વિશાખા,

એ નક્ષત્રો પરસ્પર શત્રુતા ધરાવે છે માટે પ્રાસાદે ભવને આસને તથા પલંગે વર્જીત જાણવા.

॥ नाडी ज्ञान ॥

आवृत्तिर्भिर्मैस्त्रिभिरश्विमाद्यं क्रमोत्क्रमात्संगणयेदुडुनि ॥७०॥
यदेकपर्वण्युभयोश्च हर्म्यहर्मेशयोर्भेऽति शुभं तदा स्यात् ॥७१॥

અશ્વિનીથી આરંભ કરી ત્રણ નક્ષત્ર ક્રમ અને ઉત્ક્રમ કરવાથી નવ નવ નક્ષત્રોની એકેક નાડી આવે ગૃહ અને ગૃહેશના નક્ષત્ર એક નાડીમા આવે તો અત્યન્ત શુભકારક જાણવા.

॥ નાડી ચક્ર ॥

આદ્ય નાડી–અશ્વિ	આર્દ્રા	પુન	ઉ. ફા.	હસ્ત	જ્યેષ્ઠા	મૂલ	શત	પૂ. ભા.
મધ્ય નાડી–ભરણી	મૃગ	પુષ્ય	પૂ. ફા.	ચિત્રા	અનુ	પૂ. ષા.	ધને	ઉ. ભા.
અંત્ય નાડી–કૃતકા	રોહિં	અશ્લે	મઘા	સ્વા	વિશા	ઉ. ષા.	શ્રવ	રેવતી

॥ नक्षत्र चर आदि संज्ञा ॥

चरं चलं स्मृतं स्वाती पुनर्वसु श्रुतित्रयम् ।
क्रूरमग्रं मघा पूर्वात्रितयं भरणी तथा ॥ ॥७२॥
ध्रुवं स्थिरं विनिर्दिष्टं रोहिणी चात्तरात्रयम् ।
तीक्ष्ण दारुकमश्लेषा ज्येष्ठार्द्रामूल मेव च ॥ ॥७३॥
लघुक्षिप्रं स्मृतं पुष्यो हस्तोश्विन्यभिजित्तथा ।
मृदुमैत्रं स्मृतं चित्राऽनुराधा रेवती मृगः ॥ ॥७४॥
मिश्रं साधारण प्रोक्तं विशाखा कृतिका तथा ।
नक्षत्रेष्वेषु कर्माणि नाम तुल्यानि कारयेत् ॥ ॥७५॥

૧. સ્વાતી, ૨. પુનર્વસુ, ૩. શ્રવણ, ૪. ધનિષ્ઠા અને ૫. સતભિષા આ નક્ષત્રો ચર અને ચળ સંજ્ઞક છે.

૧. મઘા, ૨. પૂર્વા ફાલ્ગુન, ૩. પૂર્વા ષાઢા, ૪. પૂર્વા ભાદ્રપદ અને ૫. ભરણી આ નક્ષત્રો ક્રૂર અને ઉગ્ર સંજ્ઞક છે. ૧. રોહિણી. ૨. ઉત્તરા ફાલ્ગુન, ૩. ઉત્તરા ષાઢા, ૪. ઉત્તરા ભાદ્રપદ, આ નક્ષત્રો ધ્રુવ અને સ્થિર સંજ્ઞક છે, ૧. આશ્લેષા, ૨. જ્યેષ્ઠા, ૩. આર્દ્રા, અને ૪. મૂળ આ નક્ષત્રો તીક્ષ્ણ અને દારૂણ સંજ્ઞક છે. ૧. પુષ્ય, ૨. હસ્ત, ૩. અશ્વિની અને ૪. અભિજિત્ આ નક્ષત્રો લઘુ અને ક્ષિપ્ર સંજ્ઞક છે. ૧. ચિત્રા, ૨. અનુરાધા, ૩. રેવતી, ૪. મૃગશીર્ષ આ નક્ષત્રો મૃદુ અને મૈત્ર સંજ્ઞક છે.

૧.વિશાખા અને ૨. કૃતિકા આ નક્ષત્રો મિશ્ર અને સાધારણ સંજ્ઞક છે. આ નક્ષત્રોનું સંજ્ઞાફળ નામાનું સાર સમજી તે તે નક્ષત્રોમાં યોગ્ય કાર્ય કરવું.

पंचक ज्ञान

वासवोत्तरदलादि पचके याम्यदिग्गमनगेहगोपनम् ।
प्रेतदाह तृणकाष्ठसंग्रहः शय्यका विततनं च वर्जयेत् ॥ ॥७६॥

ધનેષ્ઠા નક્ષત્રના ઉત્તરાર્ધથી આરંભીને રેવતી પર્યંત પાંચ નક્ષત્રોને પંચક કહે છે અર્થાત્ કુંભ અને મીનના ચંદ્રમા પંચક કહેવાય છે તેમાં દક્ષિણ દિશાની યાત્રા ગૃહાચ્છાદન, પ્રેતદાહ, ઘાસ અને કાષ્ટનો સંગ્રહ તથા શય્યા (પલંગ ખાટલો) ભરવો ઈત્યાદિ વર્જિત છે.

॥ पुष्य नक्षत्र प्रभाव ॥

पापैर्विद्धे युते हीने चन्द्र तारा बलेऽपि च ।
पुष्ये सिद्धयन्ति सर्वाणि कार्याणि मंगलानि च ॥ ॥७७॥

ચંદ્રમા અને તારા બલહીન હોય, પાપ ગ્રહોથી વિંધાએલા હોય અથવા પાપ ગ્રહોથી યુક્ત હોય તોપણ પુષ્ય નક્ષત્રમાં સર્વ માંગલિક કાર્યો સિદ્ધ થાય છે.

॥ योग ज्ञान ॥

चाक्यतेरर्क नक्षत्रं श्रवणाच्चान्द्र मेव च ।
गणयेत्तद्युति कुर्याद्योगः स्यादृक्ष शेषतः ॥ ॥७८॥

પુષ્ય નક્ષત્રથી સૂર્ય નક્ષત્ર સુધી ગણી અને શ્રવણ નક્ષત્રથી ચંદ્ર નક્ષત્ર સુધી ગણી તે બંન્ને સંખ્યાઓને યુક્ત કરી સત્તાવીશે ભાગતા જે શેષ રહે તે વિષ્કંભાદિયોગ જાણવા.

योग नामानि

विष्कुंभः प्रीतिरायुष्मान् सौभाग्यः शोभनाभिधः ।
अतिगण्डः सुकर्माख्यो धृतिः शूलाभिधानकः ॥ ॥७९॥

गण्डो वृद्धिर्ध्रुवश्चाथ व्याघातो हर्षणाह्वयः ।
वज्र सिद्धर्व्यतीपातो वरीयान् परिघः शिवः ॥ ॥८०॥

सिद्धिः साध्यः शुभः शुक्रो ब्रह्मेन्द्रोऽथच वैधृतिः ।
सप्तविंशति योगास्तु कुर्युर्नामसमं फलम् ॥ ॥८१॥

૧. વિષ્કુંભ, ૨. પ્રીતિ, ૩. આયુષ્યમાન, ૪. સૌભાગ્ય, ૫. શોભન, ૬. અતિગંડ, ૭. સુકર્મ, ૮. ધ્રુતિ, ૯. શૂલ, ૧૦. ગંડ, ૧૧. વૃદ્ધિ, ૧૨ ધ્રુવ, ૧૩. વ્યાઘાત, ૧૪. હર્ષણ, ૧૫ વજ્ર, ૧૬. સિદ્ધિ, ૧૭. વ્યતિપાત, ૧૮. વરીયાન્, ૧૯. પરિઘ, ૨૦. શિવ, ૨૧. સિદ્ધિ, ૨૨. સાધ્ય, ૨૩. શુભ, ૨૪. શુકલ, ૨૫. બ્રહ્મા, ૨૬. ઐદ્ર, ૨૭. વૈધૃતિ, આ સત્તાવીશ યોગ છે, અને તે પોતાના નામ પ્રમાણે ફળ આપે છે.

॥ अशुभ योग परिहार ॥

विरुद्ध संज्ञा इह ये च योग स्तेषामनिष्टः खलुपाद आद्यः ।
सर्वे धृतिस्तुव्यतिपातनामासर्वोऽप्यनिष्टः परिघस्यचार्धम् ॥ ॥८२॥

त्रिस्त्रस्तु योगे प्रथमे च वज्रे व्याघात संज्ञे नवपंचशूले ।
गण्डेऽतिगण्डे च षडेव नाडयः शुभेषु कार्येषु विवर्जनीयाः ॥ ॥८३॥

પૂર્વોક્ત યોગોમાં જે વિરૂદ્ધ યોગ હોય તેનો પ્રથમનો ચતુર્થાંશ ભાગ તજવો, વ્યતીપાત અને વૈધૃતિ સંપૂર્ણ તજવા, પરીઘ યોગ અર્ધો વર્જિત છે, વિષ્કુંભ અને વજ્રની ત્રણ ત્રણ ઘડી, વ્યાઘાતની નવ ઘડી, શૂલની પાચ ઘડી અને ગંડ તથા અતિ ગંડ છ–છ ઘડી શુભ કાર્યમાં વર્જિત છે

॥ करण नामानि ॥

करणानि चराख्यानि नव बालव कौलवम् ।
तैतिलं गर वाणिज्ये विष्टि रेतानि सप्त च ॥ ॥८४॥

गताश्च तिथयो द्वाभ्यांनिघ्नाः शुक्लादितः क्रमात् ।
बवाद्य करणं पूर्वे ज्ञेयं सैकं परे दले ॥ ॥८५॥

परे कृष्ण चतुर्दश्यां दले च शकुनिर्भवेत् ।
दर्शे चतुष्पदं नागं पूर्वापर विभागयोः ॥ ॥८६॥

शुक्ले प्रतिपदः पूर्वे दले किंस्तुघ्न संज्ञकम् ।
एतेषां करणानां हि चतुष्कं स्थिर संज्ञकम् ॥ ॥८७॥

(૧) બવ, (૨) બાલવ, (૩) કૌલવ, (૪) તૈતિલ, (૫) ગર, (૬) વાણિજ્ય, અને (૭) વિષ્ટિ આ સાત કરણ ચર સંજ્ઞક છે.

શુકલ પક્ષની પ્રતિપદાથી ગત તિથિઓને બમણી કરે અને સાતનો ભાગ આપવાથી જે અંક આવે તે બવાદિ કરણ તિથિના પૂર્વાર્ધમાં થાય છે અને જો ઉત્તરાર્ધમાં કરણ

જાણવી હોય તો એક ઉમેરી બવાદિ કરણ જાણવી. એટલું ધ્યાનમાં રાખવું કે દરેક તિથિને બે કરણ ભોગવે છે.

કૃષ્ણ પક્ષની ચૌદશના બીજા ભાગમાં શકુનિ કરણ આવે છે અને અમાસના પહેલા ભાગમા ચતુષ્પદ બીજા ભાગમા નાગ કરણ આવે છે તેમ જ શુક્લ પક્ષની પ્રતિપદાના પહેલા ભાગમાં કિંસ્તુઘ્ન આવે છે આ ચારે કરણોની સ્થિર સંજ્ઞા જાણવી.

॥ करणोना स्वामी ॥

इन्द्रो ब्रह्मा तथा मित्रश्चार्यमा भूरमा यमाः ।
कलि धर्माक्ष नागाजः करणानामधीश्वराः ॥ ॥८८॥

(૧) ઇંદ્ર, (૨) બ્રહ્મા, (૩) મિત્ર, (૪) અર્યમા, (૫) પૃથ્વી, (૬) લક્ષ્મી, (૭) યમ, (૮) કલિ. (૯) વૃષ, (૧૦) સર્પ, (૧૧) વાયુ આ ક્રમે બવાદિ કરણોના સ્વામી જાણવા.

॥ करणोमां कार्य ॥

ववे [illegible] कार्याणि विप्रकर्माणि वालवे ।
कौ[illegible] सुहृत्कर्म तैत्तिले सुभगाप्रियम् ॥ ॥८९॥

गरे वीजाश्रितं कुर्याद्वाणिज्यं वणिजे चरेत् ।
दाहपातादिकं विष्टयां न शुभं तत्र किञ्चन ॥ ॥९०॥

शकुनावौषधं मंत्रसाधनं पौष्टिकं चरेत् ।
राज्यं गोविप्रयोः कर्म पितृकार्यं चतुष्पदे ॥ ॥९१॥

सौभाग्यं दारुणं नागे किंस्तुघ्ने मंगलं चरेत् ।
एवंविधश्च विज्ञेयः करणानां कार्यविस्तरः ॥ ॥९२॥

બવ કરણમાં પૌષ્ટિક કર્મ, બાલવમાં બ્રાહ્મણના કર્મ, કૌલવમા સ્ત્રી અને મિત્રના કાર્ય. તૈત્તિલમાં સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીને પ્રિય કાર્ય, ગરમા ખેતરમા બી વાવવું તથા હળ જોડવું. વણિજમાં વાણિજ કર્મ, અને વિષ્ટિમાં ભદ્રામા—અગ્નિ લગાડવી, પાડવી વિગેરે દુષ્ટ કર્મ કરવાં પરંતુ કોઈ શુભ કર્મ કરવું નહિ, શકુનિમા ઔષધ સેવન, મંત્ર સાધના, પૌષ્ટિક કાર્ય, ચતુષ્પાદમા રાજ્ય કર્મ, ગૌબ્રાહ્મણ કર્મ અને પિતૃ કાર્ય, નાગમાં સૌભાગ્ય કર્મ, તથા દારૂણ કર્મ, કિંસ્તુઘ્નમા મંગલકાર્ય કરવા, આ પ્રમાણે કરણોનો કાર્ય વિસ્તાર જાણવો.

॥ भद्रा ज्ञान ॥

दशम्यां च तृतीयायां कृष्णे पक्षे परे दले ।
सप्तम्यां च चतुर्दश्यां विष्टिः पूर्वे दले स्मृता ॥ ॥९३॥
एकादश्यां चतुर्थ्यांच शुकले पक्षे परे दले ।
अष्टम्यां पूर्णिमायांच भद्रा पूर्वे दले स्मृता ॥ ॥९४॥

કૃષ્ણ પક્ષમાં દશમી તૃતીયાના બીજા ભાગમાં ભદ્રા હોય છે, તેમ જ સપ્તમી અને ચતુર્દશીના પહેલા ભાગમાં હોય છે, શુકલ પક્ષમાં એકાદશીના અને ચતુર્થીના બીજા ભાગમાં તથા અષ્ટમી અને પૂર્ણીમાના પહેલા ભાગમાં ભદ્રા કહી છે.

॥ भद्रा नामानि ॥

कराली नन्दनी रौद्री दुर्मुखी सुमुखी तथा ।
मिश्री च वैष्णवी हंसी ह्यष्टानामानि भद्रया ॥ ॥९५॥

(૧) કરાલી, (૨) નંદની, (૩) રૌદ્રી, (૪) દુર્મુખી, (૫) સુમુખી, (૬) મિશ્રી, (૭) વૈષ્ણવી, (૮) હંસી, આ આઠ ભદ્રાના નામ છે.

॥ भद्रा वास ॥

मीने मेषे च सिंहे अलिनिनिवसते स्वर्गलोकेच भद्रा ।
कन्यायां तौलिसंस्थे धनुषिच मकरे नागलोके स्थितिश्च ॥ ॥९६॥
कर्के कुंभे वृषे स्यान्मिथुन हिमकरे वर्तते मर्त्यलोके ज्ञेया
चन्द्र प्रवाहा त्रिभवन विजया मर्त्यसंस्थाविवर्ज्या ॥ ॥९७॥

મીન, મેષ, સિંહ અને વૃશ્ચિકના ચંદ્રમા હોય તો ભદ્રાનો વાસ સ્વર્ગ લોકમાં જાણવો. કન્યા, તુલા, ધન અને મકરના ચંદ્રમામાં ભદ્રાનો વાસ પાતાલ લોકમાં જાણવો, તથા કર્ક, કુંભ, વૃષભ, અને મિથુનના ચંદ્રમાં ભદ્રાનો વાસ મૃત્યુ લોકમાં જાણવો. આ પ્રમાણે ચંદ્રમાની ગતિથી ગમન કરવાવાળી ભદ્રા શુભ કાર્યમા વર્જિત છે.

॥ भद्राङ्ग ज्ञान ॥

नाडयस्तु पंचवदनेऽथ गले तथैका ।
वक्षो दशैक सहितं नियतं चतस्रः ॥ ॥९८॥
नाम्या कटौ षडथ पुच्छलता च तिस्रा ।
विष्टे र्बुधैर भिहितोऽङ्गविभाग एषः ॥ ॥९९॥

ભદ્રા સ્થિતિનું પ્રમાણ ૩૦ ઘડીનું છે તેમાં ૫ ઘડી મુખમાં, ૧ ઘડી કંઠમાં, ૧૧ ઘડી વક્ષસ્થલમા, ૪ ઘડી નાભિમા અને ૬ ઘડી કમરમાં તથા ૩ ઘડી પુચ્છમા આ પ્રમાણે પંડિતોએ ભદ્રાના અંગ વિભાગનું વર્ણન કર્યું છે.

॥ भद्राङ्ग फल ॥

मुखे कार्यध्वस्ति र्भवति मरणं चाथ गलके ।
धनेहानिर्वक्षस्यथ कटि तटे त्रिद्धिविलयः ॥
कलिर्नाभौदेशे विजयमय पुच्छे च जगदुः ।
शरीरे भद्रायाः पृथगिति फलं पूर्व मुनयः ॥ ॥१००॥

ભદ્રાના મુખવાળી ઘડીમા કાર્ય કરે તો કાર્યનો નાશ થાય, કંઠવાળી ઘડીમાં કાર્ય કરે તો મરણ થાય, વક્ષસ્થળની ઘડીમાં કાર્ય કરે તો ધનની હાનિ થાય, કમરની ઘડીમાં કાર્ય કરે તો બુદ્ધિનો નાશ થાય, નાભિની ઘડીમાં કાર્ય કરે તો કલેશ થાય, પુચ્છની ઘડીમા કાર્ય કરે તો વિજય થાય, આ પ્રમાણે ભદ્રાના શરીર વિભાગથી પૂર્વ મુનિઓએ પૃથક્ પૃથક્ ફળ કહેલ છે.

॥ भद्रा निवास फल ॥

स्वर्गे भद्रा शुभं कार्यं पातालेच धनागमः ।
मृत्युलोके यदाविष्टिः सर्व कार्य विनाशीनी ॥ ॥१०१॥
दिवाभद्रा यदारात्रौ रात्रि भद्रा यदादिवा ।
तदाविष्टि कृतं दोषं न भवेत्सर्व सौख्यदः ॥ ॥१०२॥

સ્વર્ગમાં ભદ્રા હોય તો શુભ જાણવી, પાતાલમાં ભદ્રા હોય તો ધનનો લાભ કરે, અને મૃત્યુલોકમાં ભદ્રા હોય તો સર્વ કાર્યનો નાશ કરવાવાળી જાણવી, દિવસની ભદ્રા રાત્રે હોય અને રાત્રીની ભદ્રા દિવસે હોય તો ભદ્રાનો દોષ જાણવો નહિ અને તે સર્વ પ્રકારનું સુખ આપે છે.

॥ भद्रा कार्य ग्रहण ॥

युद्धे भूपतिदर्शने भयवने घातेच पाठे हठे ।
वैद्यस्य गमने जल प्रतरणे शत्रोस्तथाच्चाटने ॥ ॥१०३॥
सिहोष्ट्रे खरमाहिषे अजमृगे अश्व गृहेपातने ।
स्त्री सेवा ऋतुमर्दनेषु शकटे भद्रा सदा गृह्यते ॥ ॥१०४॥

યુદ્ધ, રાજદર્શન, ભય, વન, ઘાત, પાઠ, હઠ, વૈદ્યાગમન, જળપ્રતરણ, શસ્ત્રોચ્ચાટન, સિંહ, ઉંટ, ગધેડું, ભેંશ, મૃગ, મેષ, અશ્વ, ગૃહપાતન, સ્રી સેવન, ઋતુ મર્દન, ગાડી, ઉપર કહેલા સર્વ કાર્યોમા ભદ્રા ગ્રહણ કરવી.

भद्रायां द्वे न कर्तव्ये श्रावणी फाल्गुनी तथा ।
श्रावणी नृपति हन्ति ग्रामं दहति फाल्गुनी ॥ ॥१०५॥

ભદ્રામા શ્રાવણી અર્થાત્ રક્ષાબંધન આદિ અને હોલિકામાં દહન આ બન્ને ન કરવા, ભદ્રામાં શ્રાવણી કરવાથી રાજાનો નાશ અને હોલિ દહન કરવાથી ગામમાં અગ્નિનો ભય થાય.

न कुर्यान्मङ्गलं विष्टयां जीवितार्थी कदाचन ।
कुर्वन्नज्ञस्तदा क्षिप्रं तत्सर्वं नाशतां व्रजेत् ॥ ॥१०६॥

જીવવાની ઇચ્છાવાળા પુરૂષોએ ભદ્રામાં શુભ કાર્ય કદાપિ કરવું ન જોઈએ, જો મૂઢ પુરૂષ ભદ્રામાં શુભ કાર્ય કરે છે તો તેનું સર્વ કાર્ય જલદીથી નાશ થઈ જાય છે.

॥ करण चक्र ॥

શુકલ પક્ષની તિથિ ૩૦ ઘડી		કૃષ્ણ પક્ષની તિથિ ૩૦ ઘડી		કરણના	भद्रा	સ્થિરાદિ	શુભાશુભ કાર્ય ફળ
પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ	પૂર્વ ભાગ	ઉત્તર ભાગ	નામ		સંજ્ઞા	
૧ ૦	૦ ૦	૦ ૦	૦ ૦	કિસ્તુઘ્ન	વાયુ	સ્થિર	શુભ કાર્ય કરવાં
૫ ૮	૧ ૧૫	૪ ૧૧	૭ ૦	બવ	ઈન્દ્ર	ચર	વ્રતોત્સવ, પ્રાસાદ, તલાવ કરાવવાં
૨ ૯	૫ ૧૨	૧ ૮	૪ ૧૧	બાલવ	બ્રહ્મા	ચર	બ્રાહ્મણના કર્મ કરવા
૬ ૧૩	૨ ૯	૫ ૧૨	૧ ૮	કૌલવ	મિત્ર	ચર	સ્ત્રી અને મિત્રના કર્મ કરવાં
૩ ૧૦	૬ ૧૩	૨ ૯	૫ ૧૨	તૈત્તિલ	સૂર્ય	ચર	વિવાહાદિ મંગળ કાર્ય કરવાં
૭ ૪	૩ ૧૦	૬ ૧૩	૨ ૯	ગર	ભૂમિ	ચર	બીજ વાવવું, હળ જોતવું,
૪ ૧૧	૭ ૧૪	૩ ૧૦	૬ ૧૩	વણિજ	લક્ષ્મી	ચર	દેવ પ્રતિષ્ઠા, ગૃહ, દુકાન બાંધવી
૮ ૧૫	૧૪ ૧૧	૭ ૧૪	૩ ૧૦	વિષ્ટિ	યમ	ચર	શુભ કર્મ ન કરવાં, વિષ, શત્રુને હણવો, ક્રૂર કર્મ કરવું.
૦ ૦	૦ ૦	૦ ૦	૦ ૧૪	શકુનિ	કલિ	સ્થિર	મંત્ર સાધન, ઔષધ સેવન, ગ્રહ પૂજન, પૌષ્ટિક કર્મ કરવાં.
૦ ૦	૦ ૦	૦ ૩૦	૦ ૦	ચતુષ્પાદ	વૃષ	સ્થિર	રાજ્યાભિષેક, ગાય, ભેંસ લેવી અને મિત્ર કાર્ય કરવા.
૦ ૦	૦ ૦	૦ ૦	૦ ૩૦	નાગ	સર્પ	સ્થિર	સૌભાગ્ય કર્મ, યુધ્ધે જવું, ધૈર્ય રાખવું વિદ્યાભ્યાસ કરવો.

॥ भद्रा चक्र ॥

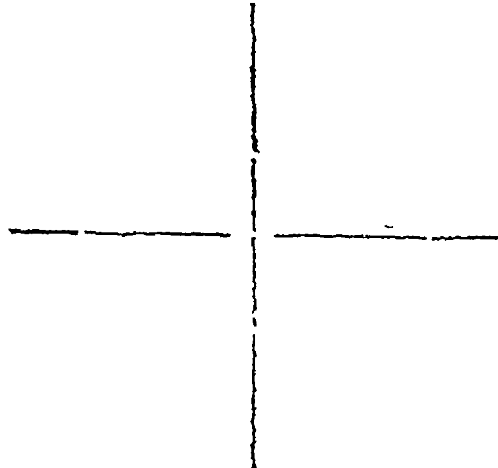
ફળ	લોક-વાસ	ચંદ્રમા	ઘડી સંખ્યા	સ્થાન ફળ	પક્ષ	તિથિ	ભદ્રાનો વાસ તથા નામ
સુખ	સ્વર્ગ-લોક	મેષ વૃષ	૩	પુચ્છ વિજય	કૃષ્ણપક્ષ	૩, ૧૦,	આ તિથિઓમાં બીજા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે. સર્પિણી નામ.
		મિથુન વૃશ્ચિક	૬	કટિ બુદ્ધિનાશ	શુક્લપક્ષ	૪, ૧૧,	આ તિથિઓના બીજા ભાગમા ભદ્રા રહે છે. વૃશ્ચિકી નામ.
ધન પ્રાપ્તિ	પાતાલ-લોક	કન્યા તુલા	૫	નાભિ બુદ્ધિનાશ	કૃષ્ણપક્ષ	૭, ૧૪,	આ તિથિઓના પહેલા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે. સર્પિણી નામ.
		ધન મકર			શુક્લપક્ષ	૮, ૧૫,	આ તિથિઓમાં પહેલા ભાગમાં ભદ્રા રહે છે. વૃશ્ચિકી નામ.
અશુભ	મૃત્યુ-લોક	કુંભ	૧૦	હૃદય લક્ષ્મીનાશ			
		મીન	૧	કંઠ મૃત્યુ			
		કર્ક સિંહ	૫	મુખ કાર્ય નાશ			

॥ राशि चंद्र ॥

मेषे च सिंहे धनतुषीन्द्र भागे वृषे च कन्या मकरे च याम्ये ।
कुंभे तुलायां मिथुने प्रतीच्यां कर्कालीमीनेषु तथोत्तर स्याम् ॥१०७॥

મેષ, સિંહ અને ધનનો ચંદ્રમા પૂર્વદિશામાં જાણવો, વૃષભ, કન્યા અને મકરનો ચંદ્રમા દક્ષિણ દિશાનો જાણવો, મિથુન, તુલા અને કુંભનો ચંદ્રમા પશ્ચિમનો જાણવો, કર્ક વૃશ્ચિક, મીનનો ચંદ્રમા ઉત્તર દિશાનો જાણવો.

राशि चंद्र

॥ नक्षत्र चंद्र ॥

कृतकादि सप्त सप्त पूर्वाद्याश्च प्रदक्षिणाः ।
अष्टविंशति युत्कानां तत्र चद्रमुनि हरेत् ॥१०८॥

કૃતકાથી સાત સાત નક્ષત્રો અનુક્રમે પૂર્વાદિ દિશાઓમાં જાણવા સતાવીશ નક્ષત્રો યુક્તિએ કરીને સ્થાપવા. ક્ષેત્રનું ગણિત કરતા ક્ષેત્રનું નક્ષત્ર જે દિશામાં આવે તે દિશામાં ચંદ્ર જાણવો.

પૂર્વ

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
કૃ રો મૃ આ પુ પૂ અ

ઉત્તર		દક્ષિણ
૨૮ ભ		૮ મઘા
૨૭ અ		૯ પૂ. ફા.
૨૬ રેવતી		૧૦ ઉ. ફા.
૨૫ ઉ. ભા		૧૧ હસ્ત
૨૪ પૂ. ભા		૧૨ ચિત્રા
૨૩ શ		૧૩ સ્વાતિ
૨૨ ધ		૧૪ વિશાખા

અ શ્ર ઉ.ષા પૂ.ષા મૂ જે અ
૨૧ ૨૦ ૧૯ ૧૮ ૧૭ ૧૬ ૧૫

પશ્ચિમ

॥ सिद्धियोग ॥

शुक्रेनन्दा बुधे भद्रा जया भौमे प्रकीर्तिता ।
शनौरिक्ता गुरौ पूर्णा सिद्धियोगा उदाहृताः ॥१०९॥

શુક્રવારે નંદા ૧–૬–૧૧ તિથિ, બુધવારે ભદ્રા ૨–૭–૧૨ તિથિ, મંગળવારે જયા ૩–૮–૧૩ તિથિ, શનિવારે રિકતા, ૪–૯–૧૪ તિથિ, ગુરૂવારે પૂર્ણા ૫–૧૦–૧૫ તિથિ, સિદ્ધિયોગ જાણવો.

॥ नंदादि तिथि वार योग ॥

વાર	સંજ્ઞા	તિથિ	યોગ
શુક્ર	નંદા	૧, ૬, ૧૧,	સિદ્ધિયોગ
બુધ	ભદ્રા	૨, ૭, ૧૨,	સિદ્ધિયોગ
મંગળ	જયા	૩, ૮, ૧૩,	સિદ્ધિયોગ
શનિ	રિક્તા	૪, ૯, ૧૪,	સિદ્ધિયોગ
ગુરૂ	પૂર્ણા	૫, ૧૦, ૧૫,	સિદ્ધિયોગ

॥ मृत्युयोग ॥

खौ भौमे भवेन्नदा भद्रा भार्गव चन्द्रयोः ।
बुधे जया गुरौ रिक्ता शनौ पूर्णा च मृत्युदा ॥११०॥

રવિ અને મંગળવારે નંદા તિથિ, શુક્ર અને સોમવારે ભદ્રા, બુધવારે જયાતિથિ, ગુરુવારે રિક્તાતિથિ, અને શનિવારે પૂર્ણાતિથિ હોય તો મૃત્યુયોગ જાણવો.

મૃત્યુયોગ.

વાર	સંજ્ઞા	તિથિ	યોગ
રવિ, મંગળ,	નંદા	૧, ૬, ૧૧,	મૃત્યુયોગ
શુક્ર, સોમ,	ભદ્રા	૨, ૭, ૧૨,	મૃત્યુયોગ
બુધવાર	જયા	૩, ૮, ૧૩,	મૃત્યુયોગ
ગુરૂવાર	રિક્તા	૪, ૯, ૧૪,	મૃત્યુયોગ
શનિવાર	પૂર્ણા	૫, ૧૦, ૧૫,	મૃત્યુયોગ

॥ चन्द्र वर्णज्ञान ॥

अलौ मेषसिंहेऽरुणे युद्धकारी ।
वृषे कर्कटे तौलिके श्वेत सिद्धिः ॥१११॥

धनुर्मीन युग्मेषु पीते च लक्ष्मी ।
मृगे कुंभकन्या शशी श्याम मृत्युः ॥११२॥

વૃશ્ચિક, મેષ અને સિંહનો ચંદ્રમા રક્તવર્ણ અને યુદ્ધકારી જાણવો, વૃષભ, કર્ક અને તુલાનો ચંદ્રમા શ્વેતવર્ણ અને સિદ્ધિ દાયક જાણવો, ધન, મીન અને મિથુનનો ચંદ્રમા પીત્તવર્ણ અને લક્ષ્મીકારણ જાણવો, મકર, કુંભ અને કન્યાનો ચંદ્રમા શ્યામ વર્ણ અને મૃત્યુકારક જાણવો.

॥ चंद्र शुभाशुभ फल ॥

स्वजन्मराशिमारभ्य चन्द्रशशिस्थितं फलम् ।
चन्द्रे जन्मस्थिते पुष्टिर्द्वितीये नो सुखं भवेत् ॥११३॥

પોતાની રાશિથી ચંદ્રમાની રાશિ સુધીનું ફળ કહે છે, ચંદ્રમા જન્મ રાશિમાં સ્થિત હોય તો પુષ્ટિ, બીજે હોય તો દુ:ખ પ્રાપ્તિ.

तृतीये धनलाभश्च चतुर्थे रोग संभवः ।
पञ्चमे कार्यनाशश्च षष्टे द्रव्यागमो महान् ॥११४॥

ત્રીજે ધન લાભ, ચોથો રોગની ઉત્પત્તિ, પાંચમો કાર્યનાશ છઠ્ઠે દ્રવ્ય પ્રાપ્તિ.

सप्तमेभूप सन्मान स्त्वष्टमे मरणं ध्रुवम् ।
नवमे च भयं ज्ञेयं दशमे कार्यसंपदम् ॥
एकादशेऽर्थ लाभश्च द्वादशे विविधापदः ॥११५॥

સાતમો રાજ સન્માન, આઠમો મરણ, નવમો ભય, દશમો કાર્ય સંપત્તિ, અગિયારમો દ્રવ્યલાભ અને બારમો ચંદ્ર હોય તો અનેક જાતની ઉપાધી કરાવે.

॥ शुक्लपक्ष चंद्र बल ॥

द्वितीयः पञ्चमश्चन्द्रो नवमश्च शुभप्रदः ।
शुक्लपक्षे विशेषोऽयं तुल्यमन्यत्तथो भयो ॥११६॥

શુક્લ પક્ષમાં બીજે, પાંચમો અને નવમો ચદ્રમા વિશેષ શુભ પ્રદ છે. શુક્લ પક્ષમાં એ વિશેષતા જાણવી અને તે સિવાયના અન્ય ચંદ્રમા બન્ને પક્ષોમાં સમાન ફળ આપનાર જાણવા.

॥ चंद्र दिशा फल ॥

सन्मुखे चार्थलाभं तु दक्षिणे सुखसंपदः ।
पश्चिमे कुरुते मृत्युं वामे चन्द्रो धन क्षयम् ॥११७॥

પ્રયાણમાં ચંદ્ર સન્મુખ હોય તો ધન લાભ, જમણી બાજુએ હોય તો સુખ સંપદ, પાછળ હોય તો મરણ અને ડાબી બાજુ હોય તો ધન ક્ષય કરે.

॥ अन्य दोषो हर चन्द्र ॥

करण भगणदोषं वार संक्रान्ति दोषं ।
कुतिथि कुलकदोषं वामयामार्धदोषम् ॥११८॥

कुजशनि रवि दोषं राहुकेत्वादि दोषं ।
हरति सकल दोषं चन्द्रमा सन्मुखस्थः ॥११९॥

સન્મુખ રહેલ ચંદ્ર કરણ, નક્ષત્ર, વાર, સંક્રાતિ, કુતિથિ, પ્રહર, ચોઘડીયા, મંગળ, શનિ, રાહુ કેતુ વગેરે ગ્રહોના દોષ તેમજ અન્ય દોષો હરે છે.

ચારે દિશા ફરતા ચંદ્રની ઘડી

नाड्यं सप्तदश प्राच्यां याम्यां तिथिमतास्ततः ।
ततः स्वर्गमिताः प्रत्यगुत्तरस्या तु षोडश ॥१२०॥

पुनः सप्तदश प्राच्यां दक्षिणस्यां चतुर्दश ।
पश्चिमे नवसंख्यास्ता उदिचां पञ्चभूमिता ॥१२१॥

वार द्वयं भ्रमश्चेन्दोः स्ववास स्थानतः क्रमात् ।
एकराशिस्थितोऽपीह तदिगाजं फलं दिशेत् ॥१२२॥

આવશ્યક કાર્યમાં ઘટિકાત્મક ચંદ્રમા ચારે દિશામાં ફરે છે તે લેવો, ચંદ્રમા ૧૭ ઘડી પૂર્વમાં, ૧૫ ઘડી દક્ષિણમાં, ૨૧ ઘડી પશ્ચિમમાં, ૧૬ ઘડી ઉત્તરમાં અને ફરી પાછો ૧૭ ઘડી પૂર્વમાં, ૧૪ ઘડી દક્ષિણમાં, ૨૦ ઘડી પશ્ચિમમાં, ૧૫ ઘડી ઉત્તરમાં આ પ્રમાણે ચંદ્રમાં પોતાના નિવાસ સ્થાનથી અનુક્રમે ચારે દિશાઓમાં બે વાર ફરે છે, તો પણ ચંદ્રમાં એક જ રાશિમાં સ્થિતિ કરી રહે છે, પરંતુ ફળતો તેજ દિશાનું આવે છે કે જે દિશામાં તે રહે છે.

॥ રાશિ ભોગ ॥

ચંદ્રદિશા	ઘડી
પૂર્વ	૧૭
દક્ષિણ	૧૫
પશ્ચિમ	૨૧
ઉત્તર	૧૬
પૂર્વ	૧૭
દક્ષિણ	૧૪
પશ્ચિમ	૨૦
ઉત્તર	૧૫
ઘડી કુલ	૧૩૫

૧	સૂર્ય	એક મહીનો.
૨	ચંદ્ર	સવા બે દિવસ.
૩	ભોમ	દોઢ માસ.
૪	બુધ	એક માસ.
૫	ગુરૂ	તેર માસ.
૬	શુક્ર	એક માસ.
૭	શનિ	ત્રીશ મહીના.
૮	રાહુ	અઢાર માસ.
૯	કેતુ	અઢાર માસ.

॥ ग्रहवल अने चन्द्र वल ॥

उद्वाहे चोत्सवे जीवः सूर्यो भूपाल दर्शने ।
संग्रामे धरणीपुत्रो विद्याभ्यासे वुधोवली ॥१२३॥
यात्रायां भार्गवः प्रोक्तो दीक्षायाश्च शनैश्वरः ।
चद्रमाः सर्वकार्येषु पशस्तो गृह्यते वुधैः ॥१२४॥

વિવાહ અને ઉત્સવમાં ગુરુનું બળ, રાજદર્શનમાં સૂર્યનું બળ, સંગ્રામમાં મંગળનું બળ, વિદ્યાભ્યાસમાં બુધનું બળ, યાત્રામાં શુક્રનું બળ, દીક્ષા લેવામાં શનિનું બળ અને સર્વ કાર્યમાં ચંદ્રમાનું બળ પ્રશસ્ય છે તેથી બુદ્ધિમાન પુરુષો તેનું બળ જોઈ કાર્યારંભ કરે છે.

॥ સર્વ દોષને હરનાર રવિયોગ ॥

सूर्यभा दशमे षष्टे तुर्ये विंशे त्रयोदशे ।
नवमे चन्द्र नक्षत्रे रवियोगः शुभप्रदः ॥
अनेक दोष संघाना ध्वंस कोऽयमुदाहृते ॥१२५॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી, ચંદ્રમાના નક્ષત્ર સુધી, ગણતાં ૧૦મું, ૬ઠું, ૪થું, ૨૦મું, ૧૩મું, ૯ મુ એ નક્ષત્ર હોય ત્યારે રવિયોગ થાય છે, તે શુભદાયક છે અને તે અનેક દોષના સમુહોનો નાશ કરે છે.

॥ सिंहस्थ गुरु तजवा विषे ॥

शोको विवाहे मरणं व्रते स्यात्क्षौरे दरिद्रं विफला च यात्रा ।
मौढ्यंश्च दीक्ष्ये विघ्नं प्रतिष्ठिते सिंहस्थिते सर्वविवर्जनीयम् ॥१२६॥

સિંહસ્થના ગુરુ હોય તો વિવાહમાં શોક, વ્રતમાં મૃત્યુ, ચૌલમાં દરિદ્રતા તથા યાત્રામાં નિષ્ફળતા, દીક્ષામાં મૂઢતા અને પ્રતિષ્ઠામાં વિઘ્ન વગેરે ફળો પ્રાપ્ત થાય માટે સિંહ રાશિના ગુરુ હોય ત્યારે સર્વ પ્રકારનાં શુભ કાર્ય કરવા નહિ.

ક્રૂર ગ્રહે ભોગવેલું નક્ષત્ર શુભ કાર્યમાં લેવા વિષે.

भुक्तं भोजश्च न त्याज्यं सर्व कर्मसु सिद्धिम् ।
यत्नात् त्याज्यं तु सत्कार्ये नक्षत्रं राहु संयुतम् ॥१२७॥

ક્રુર ગ્રહે ભોગવેલું, ભોગવાનું કે ભોગ્ય નક્ષત્ર સર્વ કર્મમાં સિદ્ધિ દાતા હોવાથી ત્યાજ્ય નથી પરંતુ શુભ કાર્યમાં રાહુથી યુક્ત થયેલું નક્ષત્ર યત્નપૂર્વક તજવું.

विष्णकामाय पर्याप्तं चन्द्र भोगाद् ग्रहाहतम् ।
शुद्धं षड्भिर्वेन्मासै रुपरागपराहतम् ॥ १२८ ॥

॥ રાહુથી હણાયેલ નક્ષત્ર શુભ ક્યારે થાય ॥

ગ્રહથી હણાયેલ નક્ષત્ર દોષમુક્ત થઈ ચંદ્રના ભોગમાં આવ્યા પછી શુભ કાર્યને માટે યોગ્ય થાય છે. ગ્રહણથી હણાયેલ નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે.

લલ્લ કહે છે કે દુષિત નક્ષત્ર સૂર્યના ભોગમાં તથા ચંદ્રના ભોગમાં શાંત થતા

શુભ કાર્યમાં ગ્રહણ કરાય છે. વળી કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે ગ્રહણનું નક્ષત્ર સૂર્યના ભોગમાં આવ્યા પછી શુદ્ધ થાય છે. સપ્તર્ષિઓ કહે છે કે એક માસમાં બે ગ્રહણ થાય તો બીજું ગ્રહણ થતાં પહેલા ગ્રહણથી દૂષિત નક્ષત્ર શુદ્ધ થાય છે. અને બીજા ગ્રહણનુ નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે.

॥ त्याज्य योग ॥

अजैकपादाहिर्बुध्न्य शक्रमित्रानिलानार्कैः ।
समन्दैर्मन्दवारे स्याद् रक्षो भूतयतं गृहम् ॥
अग्निनक्षत्रगेसूर्ये चन्द्रे वा संस्थिते यदि ।
निर्मितं मंदिरं नूनमग्निना दह्यतेऽचिरात् ॥१२९॥

પૂર્વા ભાદ્રપદ, ઉત્તરા ભાદ્રપદ, જ્યેષ્ઠા, અનુરાધા, સ્વાતી અને ભરણી, આમાંના કોઈ નક્ષત્ર ઉપર શનિ હોય અથવા તે દિવસે શનિવાર હોય તો ગૃહારંભ કરવામાં આવે તો તે ઘર રાક્ષસ અને ભૂત આદિનું નિવાસસ્થાન થાય, કૃતિકા નક્ષત્ર ઉપર સૂર્ય અગર ચંદ્ર હોય તે દિવસે ગૃહારંભ કરે તો તે ઘર તૈયાર થયા પછી જલ્દી અગ્નિથી બળી ભસ્મ થાય.

॥ त्याज्य प्रकरण ॥

तिथिनक्षत्र वाराणां दुष्टयोगान्परस्परम् ।
व्यतिपातादिदुर्योगान विष्टिदर्शार्क संक्रमान् ॥१३०॥
जन्मर्क्षतिथि मासांश्च तिथ्यर्द्धित्ववमंदिनम् ।
पापैर्मुक्तं युतं भोग्यं विद्धं लत्तितमृक्षकम् ॥१३१॥

તિથિ, વાર અને નક્ષત્રોથી ઉત્પન્ન થએલા દુષ્ટ યોગ તથા વ્યતિપાતાદિ, દુર્યોગ, ભદ્રા, અમાવાસ્યા, સૂર્યસંક્રાતિ, જન્મ નક્ષત્ર, જન્મ તિથિ, જન્મ માસ, તિથિ વૃદ્ધિ, તિથિ ક્ષય, પાપ ગ્રહોએ ભોગવેલ નક્ષત્ર તેમજ પાપગ્રહયુક્ત નક્ષત્ર, પાપગ્રહો, ભોગનક્ષત્ર અથાત પાપગ્રહ જે નક્ષત્ર ઉપર જનાર હોય, પાપગ્રહોથી વીંધાએલા નક્ષત્ર, પાપગ્રહોથી લત્તાયુક્ત નક્ષત્ર તજવાં.

उत्पातग्रह भिनञ्च खग्रासे ग्रहणार्थकम् ।
षण्मासावधि मासेषु त्रिष ग्रासेऽर्द्धके सति ॥१३२॥
मासमेकं तु तुर्यांशे ग्रस्त चन्द्रे च भास्करे ।
त्र्यहं प्राग्ग्रहणात्सप्तदिनानि ग्रहणोत्तरम् ॥१३३॥
ग्रस्तास्ते तु त्र्यहं पूर्वे त्र्यहं ग्रस्तोदये परम् ।
पूर्णे ग्रासे त्विदं ज्ञेयं खंड ग्रासेऽनुपाततः ॥१३४॥

ઉત્પાતનું નક્ષત્ર અને ગ્રહોથી ભેદાયેલાં નક્ષત્ર તજવાં ખગ્રાસ ગ્રહણનું નક્ષત્ર છ મહિના સુધી તથા અર્ધ ગ્રાસનું હોય તો ત્રણ મહિના સુધી અને ચંદ્રમા તથા સૂર્યનું ચોથા ભાગે ગ્રહણ હોય તો એક મહિના સુધી તજવું તેમજ ગ્રહણમા પહેલા ત્રણ દિવસ અને પાછળના સાત દિવસ તજવા, ગ્રહણના ગ્રસ્તાસ્તમાં પહેલા ત્રણ દિવસ અને ગ્રસ્તોદયમાં પાછલા ત્રણ દિવસ તથા પૂર્ણ ગ્રાસમાં પહેલા અને પાછલા ત્રણ ત્રણ દિવસ તેમજ આ ત્રણ દિવસના હિસાબે ત્રિરાશિ કરી ખંડગ્રાસમાં પહેલા અને પાછલા દિવસ તજવા.

॥ त्याज्य प्रकरण ॥

दिनमेकं तु मासान्ते नक्षत्रान्ते घटीद्वयम् ।
घटीमेकां तु तिथ्यन्ते लग्नांते घटिकार्द्धकम् ॥१३५॥
विषाख्या नाडिका भानां पातमेकार्गलंतथा ।
दग्धाहं क्रांति साम्यञ्च लग्नेशं रिपु मृत्युगम् ॥१३६॥
दिनार्द्धे च रजन्यर्द्धे सन्धौ च पल विंशतिम् ।
मलमासं कवीज्यास्तं बालत्वार्द्धक्यमेव च ॥१३७॥
जन्मे शास्तं मनोभंगं सूतकं मातुरार्त्तवम् ।
रोगोत्पाताद्यरिष्टानि शुभेष्वतानि संत्यजेत् ॥१३८॥

માસના અંતનો એક દિવસ, નક્ષત્રાન્તમા ૨ ઘડી, તિથ્યન્તમાં ૧ ઘડી, લગ્નાંતમાં અર્ધ ઘડી અને નક્ષત્રોની વિષનામની નાડી, એ સર્વતજવાં, પાત દોષ, એકાર્ગલ (દગ્ધ-દિવસ, ક્રાતિ સમય અને લગ્નનોસ્વામીશત્રુ તથા મૃત્યુ સ્થાનમાં હોય) મધ્યાહ્ન તથા અર્ધરાત્રિ, બંન્ને સંધ્યાની સંધિમાં વીસ વીસ પલ, અધિકમાસ, શુક્ર અને બ્રહસ્પતિનો અસ્ત તથા શુક્ર અને બૃહસ્પતિના બાલત્વ અને વૃદ્ધત્વ, એ સર્વ તજવાં તથા જન્મેશનો અસ્ત, મનનો ભંગ, સુતક, માતાને ઋતુ પ્રાપ્તિ થવી. રોગ ઉત્પાતાદિ અરિષ્ટ એ સર્વ શુભ કાર્યોમાં તજવાં.

॥ सिद्धियोग ज्ञान ॥

आदित्ये चाष्टमी हस्ते अश्विनी चोत्तरात्रयम् ।
मूलं पुष्यो धनिष्ठा च सिद्धियोगाः प्रकीर्तिताः ॥१३९॥

રવિવારે અષ્ટમી તિથિ અને હસ્ત, અશ્વિની, ત્રણ ઉત્તરા, મૂળ, પુષ્ય, ધનિષ્ઠા નક્ષત્ર હોય તો સિદ્ધિયોગ કહ્યો છે.

सोमे च नवमी पुष्यः श्रवणं रोहिणी मृगः ।
दशम्यामनुराधा च सिद्धियोगाः प्रकीर्तिताः ।।१४०।।

સોમવારે નવમી, દશમી તિથિ અને પુષ્ય શ્રવણ, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, અનુરાધા નક્ષત્ર હોય તો સિદ્ધિ યોગ કહ્યો છે.

भौमे षष्ठी तृतीया च अष्टमी च त्रयोदशी ।
मूलाऽश्विनी मृगाश्लेषा सिद्धान्युत्तरभाद्रपात् ।।१४१।।

સોમવારે ષષ્ટી, તૃતીયા, અષ્ટમી તથા ત્રયોદશી તિથિ અને મૂળ, અશ્વિની, મૃગશીર્ષ, અશ્લેખા, ઉત્તરા ભાદ્રપદ નક્ષત્ર હોય તો સિદ્ધિ યોગ જાણવો.

बुधवारे द्वितीया च सप्तमी द्वादशीषु च ।
मृगाऽनुराधा पुष्यश्च सिद्धाः कृतिक रोहिणि ।।१४२।।

બુધવારના દિવસે દ્વિતીયા, સપ્તમી, તથા દ્વાદશી તિથિ અને મૃગશીર્ષ, અનુરાધા, પુષ્યા કૃતકા, રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો સિદ્ધિયોગ જાણવો.

गुरौ च दशपंचम्यां पौर्णिमास्यां विशाखयोः ।
पौष्णा श्विन्याऽनुराधा च सिद्धा पुष्यपुनर्वसु ।।१४३।।

ગુરૂવારે દશમી પંચમી અને પૂર્ણિમાતિથિ, વિશાખા, રેવતી, અશ્વિની, અનુરાધા પુષ્ય, પુનર્વસુ નક્ષત્ર હોયતો સિદ્ધિયોગ જાણવો.

शुक्रे प्रतिपदा षष्ठ्यैकादशी रेवती तथा ।
पूर्वाषाढा श्रुतथाऽश्विन्यो तिश्चित्रांदिति शुभा ।।१४४।।

શુક્રવારને દિવસે પ્રતિપદા, ષષ્ટી, એકાદશી તિથિ તથા રેવતી, પૂર્વાષાઢા, અશ્વિની શ્રવણ, ચિત્રા, પુનર્વસુ નક્ષત્ર હોય તો સિદ્ધિયોગ જાણવો.

शनौ चतुर्थी नवमी चतुर्दशी च रोहिणी ।
श्रवणं च मृगा स्वाती पूर्वाफाल्गुनि सिद्धाः ।।१४५।।

શનિવારે ચતુર્થી, નવમી, ચતુર્દશી તિથિ તથા રોહિણી, શ્રવણ, મૃગશીર્ષ, પૂર્વાફાલ્ગુની નક્ષત્ર હોયતો સિદ્ધિયોગ જાણવો.

।। निषेध योग ।।

सूर्ये विशाखा भरणी द्वादशी च चतुर्दशी ।
अनुराधा मघा ज्येष्ठा विरुद्ध सप्तमी सदा ।।१४६।।

રવિવારના દિવસે વિશાખા, ભરણી, અનુરાધા, મઘા, જ્યેષ્ઠા, અને દ્વાદશી, ચતુર્દશી, સપ્તમી હોય તો ત્યાજ્ય કરવો.

चन्द्रे चित्रोत्तराषाढा पूषा स्वाती विशाखयोः ।
एकादश्यां त्रयोदश्यां षष्ठी यत्नेन वर्जयेत् ॥१४७॥

સોમવારે ચિત્રા–ઉત્તરાષાઢા, પૂર્વાષાઢા, સ્વાતી, વિશાખા, એકાદશી, ત્રયોદશી અને ષષ્ઠી હોય તો યત્ન પૂર્વક તજવો.

भौमे आर्द्रा धनिष्ठा च द्वितीया पूर्वभाद्रपत्त ।
शतभिषक् चोतराषाढा दशमी च विवर्जयेत् ॥१४८॥

મંગળવારે આર્દ્રા, ધનિષ્ઠા પૂર્વાભાદ્રપદ, શતભિષા, ઉત્તરાષાઢા, અને દ્વિતીયા, દશમી વર્જિત છે.

बुधे धनिष्ठा भरणी अश्विनी मूलसंयुता ।
तृतीया नवमी चैव प्रतिपद्रेवती त्यजेत् ॥१४९॥

બુધવારે ધનિષ્ઠા, ભરણી, અશ્વિની, મૂળ, રેવતી અને તૃતીયા, નવમી, પ્રતિપદા ત્યાગ કરવી.

जीवेऽष्टमी चतुर्ध्यां तु आर्द्रा चोतराफाल्गुनी ।
रोहिणी शतभिषक् षष्ठां कृतिका मृगवर्जित ॥१५०॥

ગુરુવારના દિવસે અષ્ટમી, ચતુર્થી ષષ્ઠી, અને આર્દ્રા, ઉત્તરાફાલ્ગુની, રોહિણી, શતભિષા, કૃતકા અને મૃગશીર્ષ એ વર્જિત છે.

भार्गवे रोहिणी ज्येष्ठा द्वितीया सप्तमीषु च ।
पुष्याऽश्लेषा मघा चैव सर्व कर्माणि वर्जयेत् ॥१५१॥

શુક્રવારને દિવસે રોહિણી, જ્યેષ્ઠા, પુષ્ય, અશ્લેષા, મઘા અને દ્વિતીયા, સપ્તમીમાં સર્વ કાર્યમાં તજવા.

सौरे चित्रोत्तराषाढा रेवती कर सप्तमी ।
षष्ठी चोतरा फाल्गुण्यां पूर्वाषाढा विवर्जयेत् ॥१५२॥

શનિવારે ચિત્રા, ઉત્તરાષાઢા, રેવતી, હસ્ત, ઉત્તરાફાલ્ગુની, પૂર્વાષાઢા અને સપ્તમી ષષ્ઠી વર્જિત છે.

॥ चर योग ॥

रवौ पूभा गुरौ पुष्यः शनौ मूलं मृगौ मघा ।
सौम्ये ब्राह्मय विशा भौमे चन्द्रेदा चरयोगकः ॥१५३॥

રવિવારે પૂર્વા ભાદ્રપદ, ગુરુવારે પુષ્ય, શનીવારે મૂળ, શુક્રવારે મઘા, બુધવારે રોહિણી મંગળવારે વિશાખા, અને સોમવારે આર્દ્રા નક્ષત્ર હોય તો ચર યોગ જાણવો.

॥ अमृतसिद्धि योग ॥

आदित्यहस्ते गुरुपुष्ययोगे ।
बुधानुराधा शनि रोहिणी च ॥१५४॥

सोमे च सौम्यं भृगु रेवती च ।
भोमाश्विनी चामृत सिद्धियोगः ॥१५५॥

રવિવારે હસ્ત, ગુરુવારે પુષ્ય, બુધવારે અનુરાધા, શનિવારે રોહિણી સોમવારે અશ્વિની નક્ષત્ર, શુક્રવારે રેવતી, મંગળવારે અશ્વિની હોય તો અમૃતસિદ્ધિ યોગ જાણવો.

॥ संवर्त्तक योग ॥

सप्तम्यां च रविर्वारो बुधस्य प्रतिपद्दिने ।
संवर्ताख्य स्तदा योगो वर्जितव्य सदा शुभे ॥१५६॥

સપ્તમીને દિવસે રવિવાર અને પ્રતિપદાને દિવસે બુધવાર હોય તો સંવર્કત્ત નામનો યોગ જાણવો આ યોગ શુભ કાર્યમાં વર્જિત છે.

॥ क्रकच योग ॥

षष्ठी तु शनिवारेण शुक्रणैव च सप्तमी ।
अष्टमी गुरुवारेण नवमी चन्द्रजेन तु ॥१५७॥

दशमी भूमिपुत्रेण सोमे एकादशी तथा ।
सूर्ये द्वादशी प्रोक्ता कर्कयोगाः प्रकीर्तिताः ॥१५८॥

શનિવારે ષષ્ઠી તિથિ, શુક્રવારે સપ્તમી, ગુરૂવારે અષ્ટમી, સોમવારે એકાદશી અને રવિવારે દ્વાદશી હોય તો કર્ક (ક્રકચ) નામનો યોગ જાણવો. બુધવારે નવમી મંગળવારે દશમી.

॥ यमघंट योग ॥

मघार्कवारे च विधौ विशाखा ।
आर्द्रा कुजे चेन्द्रसुते च मूलम् ॥१५९॥
वह्निर्गुरौ शुक्रदिने विधाता ।
शनौ च हस्तो यमघंट योगः ॥१६०॥
यमघंटे गते मृत्युः कुलोच्छेद करगृहं ।
कर्त्तुमृत्युः प्रतिष्ठायां शिशुर्जातो न जीवति ॥१६१॥

રવિવારના દિવસે મઘા, સોમવારે વિશાખા, મંગળવારે આર્દ્રા, બુધવારના દિવસે મૂળ, ગુરૂવારે કૃતકા, શુક્રવારે રોહિણી અને શનિવારે હસ્ત નક્ષત્ર હોય તો યમઘંટ નામનો યોગ થાય, આ યમઘંટ યોગમાં બહારગામ જાય તો મૃત્યુ પામે, પાણી ગ્રહણ કરે તો કુળનું છેદન થાય, દેવ પ્રતિષ્ઠા કરે તો મૃત્યુ થાય અને બાળક જન્મે તો નાશ પામે.

॥ यमघंट दोष भंग ॥

विंध्यस्योत्तरभागेतु यावदातु हिमाचलम् ।
यमघंटक दोषोऽस्ति तान्यदेशे कदाचन ॥१६२॥

વિંધ્યાચલના ઉત્તરના ભાગથી હિમાલય પર્વત સુધીના ભાગમાં યમઘંટનો દોષ છે. બાકીના દેશોમાં તેનો દોષ નથી. લગ્નથી શુભ ગ્રહ કેન્દ્ર કે ત્રિકોણમાં હોય અથવા ચંદ્ર પણ રહ્યો હોય તો યમઘંટનો દોષ નથી.

यमघंटे त्यजे दष्टौ मृत्यौ द्वादश नाडीकाः ॥१६३॥

યમઘંટની આઠ અને મૃત્યુ યોગની બાર ઘડી ત્યાગ કરવાથી દોષ લાગતો નથી.

॥ मृत्यु योग ॥

त्यज रविमनुराधां वैश्वदेवे च सोमं ।
शतभिषजि च भौमं चन्द्रजं चापि दस्त्रे ॥१६४॥
मृगशिरसे सुरेज्यं नागदेवे च शुक्रं ।
रविसुतमपि हस्ते मृत्युयोगं वदन्ति ॥१६५॥

રવિવારના દિવસે અનુરાધા, સોમવારે ઉતરાષાઢા, મંગળવારે શતભિષા, બુધવારે અશ્વિની ગુરુવારે મૃગશિર્ષ, શુક્રવારે અશ્લેખા અને શનિવારે હસ્ત નક્ષત્ર હોય તો મૃત્યુયોગ જાણવા.

॥ दग्ध योग ॥

बुधे तृतीया कुजे पंचमी च षष्ठ्यां गुरावष्टमी शुक्रवारे ।
एकादशी सोमशनिर्नवम्यां द्वादश्यथा केंद्रितिदग्धयोगः ॥१६६॥

બુધવારના દીને તૃતીયા, મંગળવારે પંચમી, ગુરુવારે ષષ્ઠિ, શુક્રવારે અષ્ટમી, સોમવારે એકાદશી, શનિવારે નવમી અને રવિવારે દ્વાદશી તિથિ હોય તો દગ્ધયોગ થાય છે.

॥ हुताशन योग ॥

षष्ठ्यादितिथयः सप्त चंद्रवारादिभिर्युताः ।
क्रमात्पक्षद्वयेऽपिस्युः सप्त योगो हुताशनः ॥१६७॥

શુક્લ પક્ષ અને કૃષ્ણપક્ષની ષષ્ટી અને સોમવાર, સપ્તમી અને મંગળવાર, અષ્ટમી અને બુધવાર, નવમી અને ગુરુવાર, દશમી અને શુક્રવાર. એકાદશી અને શનિવાર તથા દ્વાદશી અને રવિવાર આવે તો અનુક્રમથી સાત હુતાશન યોગ થાય છે.

॥ विष योग ॥

षष्ठी शशाङ्के नवमी च शुक्रे बुधे द्वितीया तपने चतुर्थी ।
जीवेऽष्टमी सौरिकुजेऽह्नि सप्तमी योगा विषाख्याः कुलनाशनाः स्युः ॥१६८॥

સોમવારના દિવસે ષષ્ટી, શુક્રવારે નવમી, બુધવારે દ્વિતીયા, રવિવારે ચતુર્થી. ગુરુવારે અષ્ટમી, શનિવારે અને મંગળવારે સપ્તમી તિથિ હોય તો કુળનાશક વિષયોગ કહેવાય.

॥ मुसल वज्रयोग ॥

चन्द्रे चित्रा भृगौ ज्येष्ठा शनौ चैव तु रेवती ।
चन्द्रजे तु धनिष्ठोका खौ तु भरणी तथा ॥१६९॥
उषाश्चैव तु भौमे च गुरौ चैवोत्तरा तथा ।
अयं मुसल वज्राख्ययोगो वर्ज्यः शुभे बुधैः ॥१७०॥

સોમવારને દિવસે ચિત્રા, શુક્રવારે જયેષ્ઠા, શનિવારે રેવતી, બુધવારે ધનિષ્ઠા, રવિવારે ભરણી, મંગળવારે ઉત્તરાષાઢા અને ગુરુવારને દિવસે ફાલ્ગુન નક્ષત્ર હોય તો મુશલ વજ્ર યોગ જાણવો આ મુશલ વજ્ર યોગ પંડિતોએ શુભ કાર્યમાં વર્જિત કહ્યો છે

॥ ज्वाला मुखी योग ॥

पडिवं मूळं पंचमी भरणी अष्टमी कृति रोहिणी नवमी ।
अश्लेखा दशमी दिनपटिया ए योग ज्वाला मुखी कटिया ॥१७१॥

जाये सो जीवई नहीं, वसैसु उज्जड होई ।
नारीपहिरै चुडलो सो आमरण न होई ॥१७२॥

પ્રતિપદાને દિવસે મૂળ, પંચમીને દિવસે ભરણી, અષ્ટમીને દિવસે કૃતકા, નવમીને દિવસે રોહિણી, દશમીને દિવસે આશ્લેષા નક્ષત્ર હોય તો જ્વાળામુખીયોગ જાણવો. આયોગમાં બાળક જન્મે તો મરણ પામે, વાસ કરે તો ઉજ્જડ થાય અને સ્ત્રી ચુડો પહેરે તો વિધવા થાય.

॥ उत्पादादि योग ॥

विशाखादि चतुष्कं तु भास्कादि क्रमेण तु ।
उत्पात मृत्युकाणाख्य सिद्धियोगाः प्रकीर्त्तिताः ॥१७३॥

સૂર્યાદિ સાત વારને વિષે વિશાખાદિ ચાર ચાર નક્ષત્ર આવવાથી ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાણ અને સિદ્ધિયોગ આવે છે.

॥ उत्पादादि योग चक्र ॥

સૂર્ય	ચંદ્ર	ભોમ	બુધ	ગુરૂ	શુક્ર	શનિ	યોગ
વિશાખા	પૂ. ષાઢા	ઘનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પૂષ્ય	ઉ. ફાલ્ગુ.	ઉત્પાત
અનુરાધા	ઉ. ષાઢા	શતભિષા	અશ્વિની	મૃગશિર્ષ	અશ્લેખા	હસ્ત	મૃત્યુ
જ્યેષ્ઠા	અભિજિત	પૂ. ભાદ્રપદ	ભરણી	આદ્રા	મઘા	ચિત્રા	કાણુ
મૂળ	શ્રવણ	ઉ. ભાદ્રપદ	કૃતકા	પુનવસુ	પૂ. ફાલ્ગુ	સ્વાતિ	સિદ્ધિ

॥ आनन्दादि योग ॥

आनन्दाख्यः कालदण्डश्च धूम्रो धाता सौम्यो ध्वांक्ष केतू क्रमेण ।
श्रीवत्साख्यो वज्रकं मुदगरश्च छत्रं मित्रं मानसं पद्मलुम्बौः ॥१७४॥

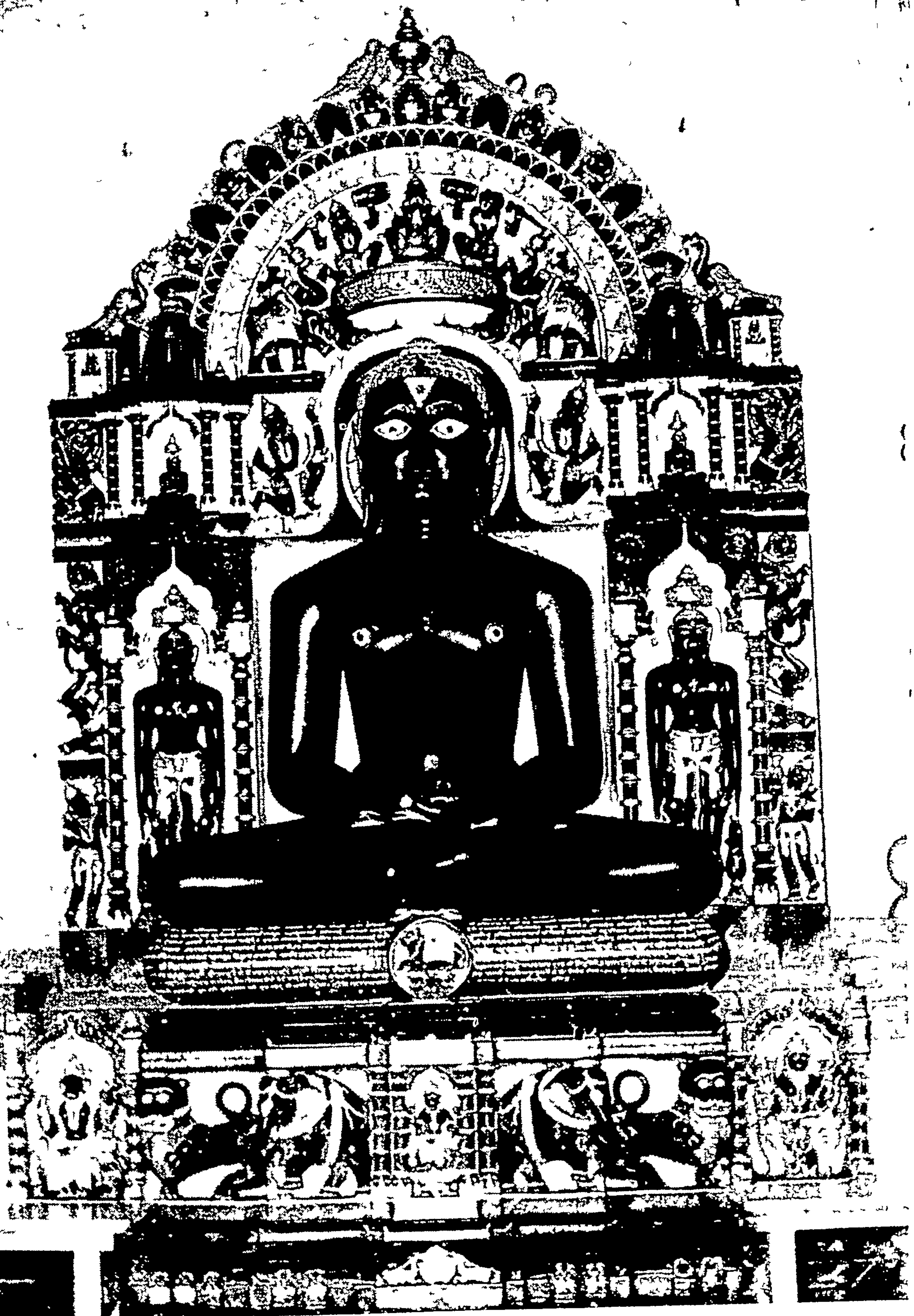
उत्पातमृत्यु किल काणसिद्धि शुभाऽमृताख्यो मुसलो गदश्च ।
मातङ्गरक्षश्चरसुस्थिराख्याः प्रवर्धमानाः फलदा स्वनाम्ना ॥१७५॥

૧ આનંદ, ૨ કાલદંડ, ૩ ધુમ્ર, ૪ ધાતા, ૫ સૌમ્ય, ૬ ધ્વાંક્ષ, ૭ કેતુ, ૮ શ્રી વત્સ, ૯ વજ્ર, ૧૦ મુદ્ગર, ૧૧ છત્ર, ૧૨ મિત્ર, ૧૩ માનસ, ૧૪ પદ્મ, ૧૫ લુંબ, ૧૬ ઉત્પાત, ૧૭ મૃત્યુ, ૧૮ કાણ, ૧૯ સિદ્ધિ, ૨૦ શુભ, ૨૧ અમૃત, ૨૨ મુશળ, ૨૩ ગદ, ૨૪ માતંગ, ૨૫ રાક્ષસ, ૨૬ ચર. ૨૭ સુસ્થિર, ૨૮ પ્રવર્ધમાન. આ યોગો નામ પ્રમાણે ફળ આપે છે.

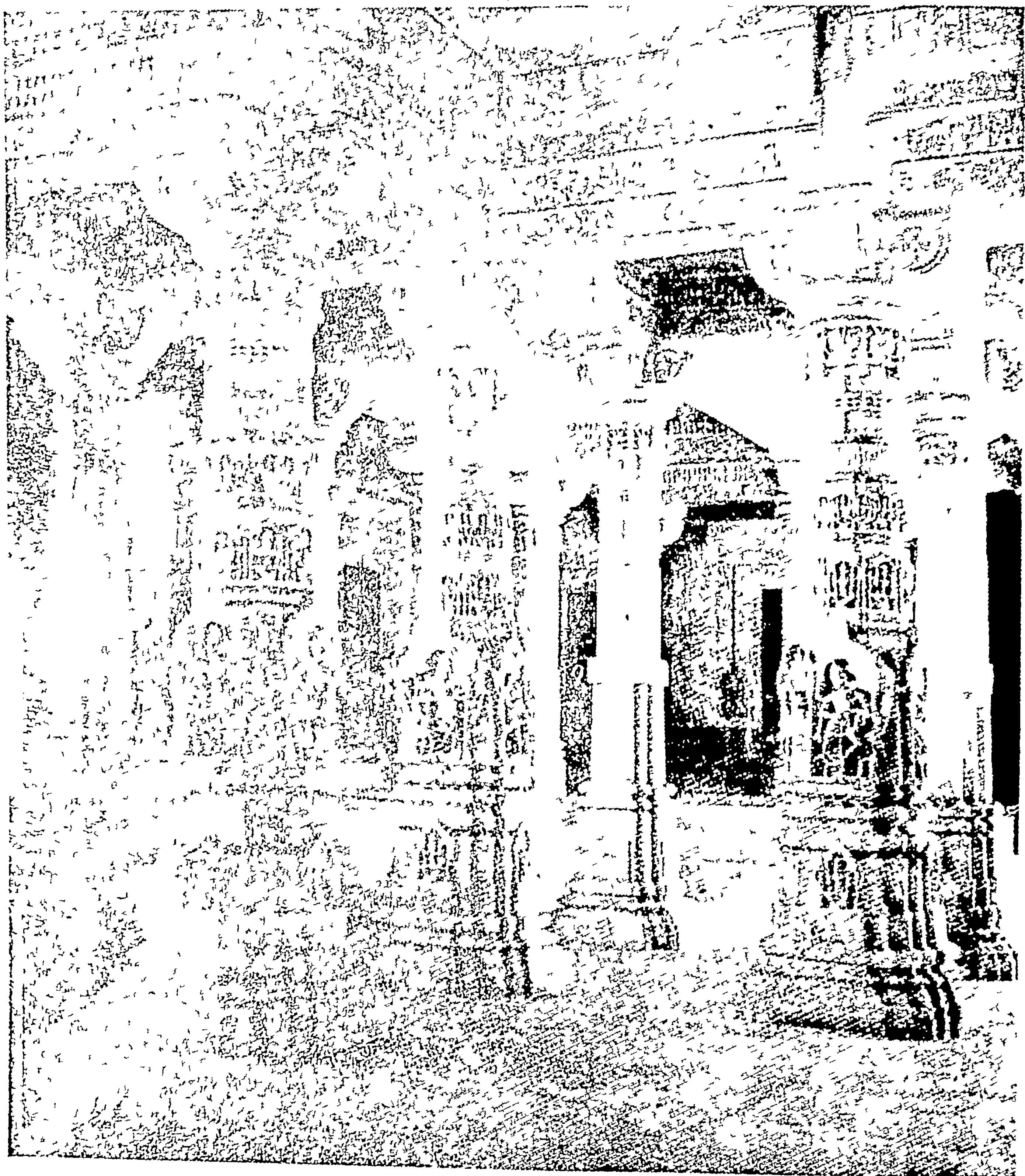
==*

॥ आनन्दादि योग चक्र ॥

	યોગ	સૂર્ય	ચંદ્ર	મંગળ	બુધ	ગુરૂ	શુક્ર	શનિ
૧	આનંદ	અશ્વિની	મૃગશિર્ષ	અશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ પાઢા	શતભિષા
૨	કાલદંડ	ભરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિજિત્	પૂ. ભાદ્રપદ
૩	ધૂમ્ર	કૃતિકા	પુનર્વસુ	પૂ. ફાલ્ગુન	સ્વાતી	મૂળ	શ્રવણ	ઉ. ભાદ્રપદ
૪	પ્રજાપતિ	રોહિણી	પુષ્ય	ઉ. ફાલ્ગુન	વિશાખા	પૂ પાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી
૫	સૌમ્ય	મૃગશિર્ષ	અશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. પાઢા	સતભિષા	અશ્વિની
૬	ધ્વાક્ષ	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિજિત	પૂ. ભાદ્રપદ	ભરણી
૭	ધ્વજ	પુનવસુ	પૂ. ફાલ્ગુન	સ્વાતી	મૂળ	શ્રવણ	ઉ. ભાદ્રપદ	કૃતિકા
૮	શ્રીવત્સ	પુષ્ય	ઉ. ફાલ્ગુન	વિશાખા	પૂ. પાઢા	ધનિષ્ટા	રેવતી	રોહિણી
૯	વજ્ર	અશ્લેષા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. પાઢા	સતભિષા	અશ્વિની	મૃગશિર્ષ
૧૦	મુદ્ગર	મઘા	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠા	અભિજિત	પૂ. ભાદ્રપદ	ભરણી	આર્દ્રા
૧૧	છત્ર	પૂ. ફાલ્ગુન	સ્વાતી	મુળ	શ્રવણ	ઉ. ભાદ્રપદ	કૃતિકા	પુનર્વસુ
૧૨	મિત્ર	ઉ. ફાલ્ગુન	વિશાખા	પૂ. પાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય
૧૩	માનસ	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. પાઢા	સતભિષા	અશ્વિની	મૃગશિર્ષ	અશ્લેષા
૧૪	પદ્મ	ચિત્રા	જ્યેષ્ટા	અભિજિત	પૂ. ભાદ્રપદ	ભરણી	આર્દ્રા	મઘા
૧૫	લુંબ	સ્વાતી	મૂળ	શ્રવણ	ઉ. ભાદ્રપદ	કૃતિકા	પુનર્વસુ	પૂ. ફાલ્ગુન
૧૬	ઉત્પાત	વિશાખા	પૂ પાઢા	ધનિષ્ઠા	રવતી	રોહિણી	પૂષ્ય	ઉ ફાલ્ગુન
૧૭	મૃત્યુ	અનુરાધા	ઉ. ષાઢા	સતભિષા	અશ્વિની	મૃગશીર્ષ	અશ્લેષા	હસ્ત
૧૮	કાણ	જયેષ્ટા	અભિજિત	પૂ. ભાદ્રપદ	ભરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા
૧૯	સિદ્ધિ	મૂળ	શ્રવણ	ઉ. ભાદ્રપદ	કૃતિકા	પુનર્વસુ	પૂ. ફાલ્ગુન	સ્વાતી
૨૦	શુભ	પૂ. પાઢા	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉ. ફાલ્ગુન	વિશાખા

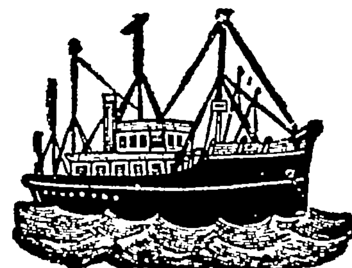
શ્રી કેસરિયાજી આદિનાથ ભ૦ પરિકર યુક્ત—કેસરિયાજીનગર પાલિતાણા [એન. સી. સોમપુરા]

શ્રી કુંભારીયાજી તીર્થ મંડપ દર્શન કુંભારીયાજી.

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

ક્ર	યોગ	સૂર્ય	ચંદ્ર	મંગળ	બુધ	ગુરૂ	શુક્ર	શનિ
૨૧	અમૃત	ઉ. ષાઢા	શતભિષા	અશ્વિની	મૃગશીર્ષ	અશ્લેખા	હસ્ત	અનુરાધા
૨૨	મુસલ	અભિજિત	પૂ. ભાદ્રપદ	ભરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા	જેષ્ઠા
૨૩	ગદ	શ્રવણ	ઉ. ભાદ્રપદ	કૃતિકા	પુનર્વસુ	પૂ. ફાલ્ગુન	સ્વાતી	મૂળ
૨૪	માતંગ	ધનિષ્ઠા	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉ. ફાલ્ગુન	વિશાખા	પૂ. ષાઢા
૨૫	રાક્ષસ	શતભિષા	અશ્વિની	મૃગશીર્ષ	અશ્લેખા	હસ્ત	અનુરાધા	ઉ. ષાઢા
૨૬	ચર	પૂ. ભાદ્રપદ	ભરણી	આર્દ્રા	મઘા	ચિત્રા	જેષ્ઠા	અભિજિ
૨૭	સુસ્થિર	ઉ. ભાદ્રપદ	કૃત્તિકા	પુનર્વસુ	પૂ. ફાલ્ગુન	સ્વાતી	મૂળ	શ્રવણ
૨૮	પ્રવર્ધમાન	રેવતી	રોહિણી	પુષ્ય	ઉ. ફાલ્ગુન	વિશાખા	પૂ. ષાઢા	ધનિષ્ઠા

दास्तादर्के मृगादिन्दौ सार्पाद्भौमे कराद् बुधे।
मैत्राद् गुरौ मृगौ वैश्वाद्गण्या मन्दे च वारुणात् ॥१७६॥

રવિવારે અશ્વિનીથી, સોમવારે મૃગશીર્ષથી, મંગળવારે અશ્લેખાથી, બુધવારે હસ્તથી, ગુરુવારે અનુરાધાથી, શુક્રવારે ઉતરાષાઢાથી, શનિવારે શતભિષાથી, અઠ્ઠાવીશ નક્ષત્ર ગણવાથી આનંદાદિ યોગ આવે તે ચક્રના નામ ઉપરથી ફળ સમજવું. સૂર્ય આર્દ્રા નક્ષત્રમા પ્રવેશ કરે ત્યારથી દશ નક્ષત્ર સ્વાતીના સૂર્ય રહે ત્યાં સુધી વિવાહ, દેવતાની પ્રતિષ્ઠા અને ઉપનયન સસ્કાર નહિ કરવાં, બૃહસ્પતિ અને શુક્રનો અસ્ત હોય બાલ વૃદ્ધ હોય બૃહસ્પતિ સિંહ રાશિમાં હોય ત્યારે શુભ કામો કરવાં નહિ.

નારદપુરાણ શ્લોક ૪૧૭–૪૧૮.

ગુરુ શુક્ર બાલ્ય અને વૃદ્ધત્વ—પશ્ચિમમાં ઉદય હોય ત્યારે દશ દિન અને પૂર્વમા ઉદય હોય ત્યારે ત્રણ દિવસ બાલ છે પશ્ચિમમા અસ્ત હોય ત્યારે પાચ દિવસ અને પૂર્વમાં ઉદય હોય ત્યારે પંદર દિવસ વૃદ્ધ છે. નારદપુરાણ. ૪૧૧.

॥ चन्द्रमानो संज्ञा ॥

ચંદ્રમાની અવસ્થા—દરેક રાશિમા ચંદ્રમાની બાર બાર અવસ્થા હોય છે. યાત્રા, વિવાહ આદિ શુભ કામમાં પોતાના નામ પ્રમાણે ફળ આપે છે.

અવસ્થા જ્ઞાન—જે દિવસ જોવો હોય તે દિનથી ગત નક્ષત્ર સંખ્યા ગણી તેને સાઠે ગુણવા વર્તમાન નક્ષત્રની ગત ઘડી જોડવી. જે ફળ આવે તેને ચાર ગણા કરવા જે સખ્યા આવે તેને ૪૫ ભાગવા લબ્ધિ આવે તેને પુનઃ ૧૨ ભાગ દેવાથી શેષ અનુસાર મેષાદિ રાશિમા ક્રમશ.

૧ પ્રવાસ, ૨ નષ્ટ, ૩ મૃત, ૪ જય, ૫ હાસ્ય, ૬ રતિ, ૭ મુદા, ૮ સુપ્તિ. ૯ ભૂક્તિ, ૧૦ જવર ૧૧ કમ્પ ૧૨ સુસ્થિતિ નારદપુરાણ.

मन्वादि तिथि

મન્વંતર ૧ કાર્તિક શુકલ દ્વાદશી, મન્વંતર. ૨ આશ્વિન શુક્લ નવમી. મન્વંતર. ૩ ચૈત્ર શુકલા તૃતીયા, મન્વંતર. ૪ ભાદ્રપદ શુકલા તૃતીયા, મન્વંતર ૫ પોષ શુકલા એકાદશી મન્વતંર. ૬. અષાડ શુકલા દશમી, મન્વંતર ૭ માઘ શુકલા સપ્તમી મન્વંતર. ૮ ભાદ્રપદ કૃષ્ણા અષ્ટમી, મન્વંતર. ૯ શ્રાવણ અમાવાસ્યા, મન્વંતર. ૧૦ ફાલ્ગુન પૂર્ણીમા. મન્વતર. ૧૧ અષાઢ પૂર્ણીમા મન્વંતર ૧૨ કાર્તિક પૂર્ણીમા, મન્વંતર. ૧૩ જેષ્ઠ પૂર્ણીમા મન્વતર ૧૪ ચૈત્ર પૂર્ણીમા, આ તિથિઓ શ્રાદ્ધ કર્મમાં અત્યંત ફળ દેવા વાળી છે.

નારદપુરાણ ૧૪૯

॥ युगादि तिथि ॥

સત્યયુગ	આદ્યતિથિ	કારતક શુકલ નવમી
ત્રેતાયુગ	,,	વૈશાખ શુકલ તૃતીયા,
દ્વાપરયુગ	,,	માઘ કૃષ્ણા અમાવાસ્યા,
કલિયુગ	,,	ભાદ્રપદ કૃષ્ણ ત્રયોદશી.

॥ ગ્રહ જન્મ નક્ષત્ર ॥

૧ રવિ ભરણી નક્ષત્ર, ૨ ચંદ્રમા ચિત્રા નક્ષત્ર, ૩ ભૌમ ઉત્તરાષાઢા, ૪ બુધ ઘનિષ્ઠા, ૫ બૃહસ્પતિ ઉત્તરા ફાલ્ગુન, ૬ શુક્ર જેષ્ઠા, ૭ શનિ. રેવતી, ગ્રહના જન્મ નક્ષત્રો શુભ કાર્યમાં વિનાશક છે.

॥ काळ ज्ञान ॥

૧ રવિ ઉત્તરે, ૨ સોમે વાયવ્યે, ૩ મંગળે પશ્ચિમે, ૪ બુધે નૈઋત્યે ૫ ગુરુ દક્ષિણે ૬ શુક્રે અગ્નિ ૭ શનિ પૂર્વે, સન્મુખ કાળે કોઈ શુભ કામ કરવું નહિ.

॥ दिशा शूल ॥

શનિ, સોમ	પૂર્વ	નક્ષત્ર–જેષ્ઠા
ગુરુ	દક્ષિણ	પૂર્વા ભાદ્રપદ
શુક્ર રવિ	પશ્ચિમ	રોહિણી
બુધ મંગળ	ઉત્તર	ઉ. ફાલ્ગુન

શૂલવાળી દિશામાં ગમન પ્રવેશ ન કરવો.

॥ યોગિની ॥

તિથિ.	દિશા	યોગિની	વાહન	તિથિ.	દિશા	યોગિની	વાહન
૧–૯	પૂર્વ	બ્રહ્માણી	ધ્વજ	૨–૧૦	ઉત્તર	ઇંદ્રાણી	ખર
૩–૧૧	અગ્નિ	કુબેરી	સિંહ	૪–૧૨	નૈઋત્ય	નારાયણી	શ્વાન
૫–૧૩	દક્ષિણ	વારાહી	વૃષ	૬–૧૪	પશ્ચિમ	મહેશ્વરી	ધૂમ્ર
૭–૧૫	વાયવ્ય	ચામુંડા	ગજ	૮–૩૦	ઈશાન	મહાલક્ષ્મી	ધ્વાંક્ષ

॥ રાહુ જ્ઞાન ॥

ધન,	મકર,	કુંભ,	પૂર્વ.
મીન,	મેષ,	વૃષભ,	દક્ષિણ.
મિથુન,	કર્ક,	સિંહ,	પશ્ચિમ.
કન્યા,	તુલા,	વૃશ્ચિક,	ઉત્તર.

જે દિશામાં રાહુનો વાસ હોય તે દિશાના દ્વારવાળા ગૃહનો આરંભ કરવો નહિ.

॥ વાર રાહુ ॥

રવિ નૈઋત્ય, સોમ ઉત્તર, મંગળ અગ્નિ, બુધ પશ્ચિમ. ગુરૂ ઈશાન, શુક્ર દક્ષિણ, શનિ વાયવ્ય,

ઘડી	દિન રાહુ
પૂર્વ. ૪	દક્ષિણ ૪
ઈશાન. ૪	અગ્નિ ૪
ઉત્તર. ૪	આ પ્રમાણે દિવસે ફરે છે
વાયવ્ય. ૪	અને રાત્રે પાછો ફરી
પશ્ચિમ ૪	પૂર્વ તરફ આવે છે. ઘડી
નૈઋત્ય. ૪	૬૦ ભોગ કાળ છે.

॥ શુક્ર દિશા ॥

કૃતિકાથી સાત નક્ષત્ર પૂર્વ, મઘાથી સાત નક્ષત્ર દક્ષિણ, અનુરાધાથી સાત નક્ષત્ર પશ્ચિમ, અને શતતારાથી છ નક્ષત્ર ભરણી સુધી ઉત્તરમાં રહે છે.

પ્રવેશમાં શુક્ર સન્મુખ અને જમણો તજવો અંધ શુક્રનો દોષ ન લાગે.

रेवत्यादि मृगान्तेच यावत्तिष्ठति चंद्रमाः ।
तावच्छुक्रो भवेदन्धः सन्मुखे दक्षिणे शुभः ॥१७७॥

રેવતી નક્ષત્રથી મૃગશિર્ષના ચદ્ર સુધી શુક્ર અંધ હોય છે ત્યારે સન્મુખ અને જમણો પ્રવેશ દોષ કર્તા નથી શુભ છે

कश्यपेषु वशिष्ठेषु चात्रिभृग्वङ्गिरः सुच ।
भारद्वाजेषु वात्स्येषु प्रति शुक्रो न दुष्यति ॥१७८॥

કશ્યપગોત્ર, વશિત્રગોત્ર, અત્રિગોત્ર, ભાર્ગવગોત્ર, આંગિરસગોત્ર, ભારદ્વાજ ગોત્ર તથા વત્સસગોત્રવાળાને સન્મુખ તથા જમણા શુક્રનો દોષ લાગતો નથી.

વિષ ઘટી ધ્રુવાંક—અશ્વિની ૫૦, ભરણી ૨૪, કૃત્તિક ૩૦, રોહિણી ૫૪, મૃગશિર્ષ ૧૩, આર્દ્રા ૨૧, પુનર્વસુ ૩૦, પુષ્ય ૨૦, અશ્લેખા ૩૨, મઘા ૩૦, પૂર્વાફાલ્ગુન ૨૦ ઉત્તરા ફાલ્ગુન ૧૮, હસ્ત ૨૧, ચિત્રા ૨૦, સ્વાતી ૧૪, વિશાખા ૧૪, અનુરાધા ૧૦, જેષ્ઠા ૧૪, મૂલ ૫૩, પૂર્વાષાઢા ૨૪, ઉત્તરા ષાઢા ૨૦, શ્રવણ ૧૦, ઘનિષ્ઠા ૧૦, શતભિષા ૧૮, પૂર્વા ભાદ્રપદ ૧૬, ઉત્તરા ભાદ્રપદ ૨૪, રેવતી ૩૦, અશ્વિની આદિ નક્ષત્રોને પોતાના ધ્રુવાંક તૂલ્ય ઘડી ૪ વિષ ઘડી હોય છે ઉપર જણાવેલ ઘડી પછીની ૪ ઘડી

વિષ ઘડી જાણવી, વિવાહ, યજ્ઞોપવિત, ચૌલ, ગૃહારંભ, વાસ્તુ, યાત્રા વિગેરે શુભ કામમાં વિષનાડી વિઘ્ન આપનાર છે.

॥ તિથિની વિષ ઘડી ॥

તિથિ—૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫.

ઘડી—૧૫, ૫, ૮, ૭, ૬, ૫, ૪, ૮, ૭, ૧૦, ૩, ૧૨, ૧૪, ૭, ૮.

આ દરેક ઘડી પછીની ૪ ઘડી વિષ ઘડી જાણવી.

॥ વારની વિષ ઘડી ॥

વાર—રવિ, સોમ, મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, શનિ.

ઘડી—૨૦, ૨, ૧૨, ૧૦, ૭, ૨, ૨૫.

આ દરેક પછીની ૪ ઘડી વિષ ઘડી જાણવી.

॥ વિષ ઘડી નિવારણ ॥

ચંદ્ર શુભ રાશિનો હોય, ચંદ્રને શુભ ગ્રહો કે મિત્ર ગ્રહ જોતા હોય, ચંદ્ર નવમાંશમાં સ્વગ્રહી હોય ચદ્ર–૪–૫–૭–૯–૧૦ સ્થાનમાં હોય, લગ્નનો સ્વામી કેન્દ્ર કે ત્રિકોણમાં હોયઃ તો વિષ ઘડીનો દોષ લાગતો નથી.

॥ सूर्य दग्धा तिथि ॥

ધન મીન ૨, વૃષભ કુભ ૪, મેષ કર્ક ૬, કન્યા મિથુન ૮, વૃશ્ચિક સિંહ ૧૦, મકર તુલા ૧૨.

॥ चंद्र दग्धा तिथि ॥

વૃષ કર્ક ૧૦, ધન કુંભ ૨, વૃશ્ચિક કન્યા ૧૨, મીન મકર ૮, તુલા સિંહ ૬, મેષ મિથુન ૪.

દગ્ધાતિથિ શુભ કાર્યમાં તજવી

॥ ग्रह जन्म नक्षत्रो ॥

સૂર્ય ભરણી, ચંદ્ર ચિત્રા, મંગળ ઉતરાષાઢા, બુધ ધનેષ્ઠા, ગુરુ ઉ. ફાલ્ગુન, શુક્ર જેષ્ઠા, શનિ રેવતી, ગ્રહ જન્મ નક્ષત્રો શુભ કાર્યમાં વર્જવા.

॥ નક્ષત્ર, ગડાંત ॥

અશ્લેખા, જેષ્ઠા અને રેવતી ઉતરતાં ૨ ઘડી અને અશ્વિની, મઘા અને મૂલ બેસતાં ૨ ઘડી

॥ તિથિ ગડાંત ॥

૬, ૧૧, ૧ ની બેસતા ૧ ઘડી, ૫, ૧૦ ૧૫, ઉતરતા ૧ ઘડી.

॥ લગ્ન ગડાંત ॥

કર્ક વૃશ્ચિક અને મીન એ દરેક લગ્નો ઉતરતા અર્ધી ઘડી અને સિંહ, ધન અને મેષ બેસતાં અર્ધી ઘડી.

॥ ચંડાયુધ ॥

સાધ્ય, વૈધૃતિ, શૂલ, વ્યતિપાત, હર્ષણ, ગંડ એ યોગો ઉતરની વખતે જે નક્ષત્ર હોય તે.

॥ એકાર્ગલા યોગ ॥

વિષ્કુંભ, અતિગંડ, શૂલ, ગંડ, વ્યાઘાત. વજ્ર, વ્યતિપાત, પરિઘ, વૈધૃતિ આ નવ યોગોમાંથી કોઇપિણ એક યોગ હોય, તે દિવસના નક્ષત્રથી સૂર્યના નક્ષત્ર સુધી અભિજીત સહિત ગણતા એકી સંખ્યા થાય તો એકાર્ગલા યોગ જાણવો તે શુભ કામોમાં ત્યાગ કરવો.

॥ રાજભંગ યોગ ॥

અમાવાસ્યાનો દિવસ શનિ, રવિ અને મંગળ હોય અશ્વિની અને સ્વાતી નક્ષત્ર હોય તથા આયુષ્યમાન યોગ હોય તો પશુ, પક્ષી, સ્થાવર, જંગમ રાજા–પ્રજાનો નાશ થાય અને રાજભંગ થાય.

॥ ખર્પર યોગ ॥

જ્યારે સૂર્ય સંક્રમણ થાય ત્યારે અમાસ હોય ત્યારે ખર્પરયોગ કહેવાય આ યોગ આવે ત્યારે વિઘ્નો ઘણા આવે.

॥ અર્ધોદય યોગ ॥

પોષ માસની અમાવાસ્યાએ રવિવાર, વ્યતિપાત અને શ્રવણ નક્ષત્ર હોય ત્યારે અર્ધોદયયોગ જાણવો, તેમાંથી કઈક ન્યુન હોય તો મહોદય યોગ જાણવો.

॥ વારૂણી યોગ ॥

ચૈત્ર માસની તેરશના દિવસે શતભિષા નક્ષત્ર હોય તો વારૂણીયોગ–કૃષ્ણપક્ષની કહેવાય. શનિવાર હોય તો ગંગા સ્નાનનુ એકસો સૂર્યગ્રહણ જેટલુ ફળ મળે, મહા-વારૂણીયોગમા સ્નાન, દાન, પુણ્ય કરવાથી ત્રણ કોટી કુલનો ઉદ્ધાર થાય.

॥ કપિલાષષ્ઠી યોગ ॥

ભાદ્રપદ માસની કૃષ્ણપક્ષની ષષ્ઠીને ભોમવાર રોહિણી નક્ષત્ર અને વ્યંતીપાત હોય તો અનંત પુણ્ય આપવાવાળો કપિલષષ્ટીયોગ થાય.

॥ પુષ્કર યોગ ॥

સૂર્ય વિશાખા નક્ષત્ર ઉપર હોય અને ચંદ્રમા કૃતિકા નક્ષત્ર ઉપર હોય ત્યારે પુષ્કરયોગ થાય આ યોગ પુષ્કર નામના ક્ષેત્રમાં દુર્લભ છે.

॥ યામાર્દ્ધ યોગ ॥

યામર્દ્ધ એટલે અર્ધો પ્રહર દિવસના ચાર પ્રહર હોવાથી અર્ધા આઠ પ્રહર થયા રવિવારથી અનુક્રમે ૪, ૭, ૨, ૫, ૮, ૩, ૬ એ પ્રહરનો છેલ્લો અર્ધો પ્રહર યામાર્દ્ધ-યોગ કહેવાય.

॥ કુલિક કાળ ॥

દિનમાનને ૧૬ ભાગતાં જે કાળ આવે તે રવિવારથી અનુક્રમે ૧૪, ૧૨, ૧૦, ૮, ૬, ૪, ૨ રાત્રીના ભાગને ૧૬ ભાગતાં ૧૩, ૧૧, ૯, ૭, ૫, ૩, ૨ કુલિકના સમજવા.

॥ કાલનાં કંટકના ॥

૮, ૬, ૪, ૨, ૧૪, ૧૨, ૧૦ ॥ ૬, ૪, ૨, ૧૪, ૧૨, ૧૦, ૧.

॥ યમઘંટના ॥

૧૦, ૮, ૬, ૪, ૨, ૧૪, ૧૨, દિન માનના ૧૬ ભાગ કરી ઉપરના ભાગ તે યોગના સમજવાં.

॥ હોલાષ્ટક ॥

ફાલ્ગુન શુક્લ અષ્ટમીથી પૂર્ણીમા સુધી હોલાષ્ટક કહેવાય. તેનો શુભ કાર્યમાં ત્યાગ કરવો.

॥ જન્મચંદ્ર ॥

જન્મના ચંદ્રમાં યાત્રા, યુદ્ધ, વિવાહ, ક્ષૌર અને ગૃહપ્રવેશ એ પાંચ કામો કરવા નહિ.

॥ ઘાતચંદ્ર ॥

પ્રયાણ, યુદ્ધ, ખેતી, રાજસેવા, વેપાર, નૂતન વસ્ત્ર, કોર્ટમાં કેસ, ગૃહારંભ આટલા કામો કરવાં નહિ.

॥ आरम्भादिष्वेकविंशन्महादोषा ॥

एक विंशन्महादोषा स्त्वेते ब्रह्ममुखोदिताः ।
कदाचिन्नैव सीदन्ति गुणानां कोटिकोटिभिः ॥१७९॥
तस्मादेतेषु दोषेषु कदाचिन्नाचरेच्छुभम् ।
विवाहे विधवा नारी मरणं व्रतबन्धने ॥१८०॥

ग्रामनाशः प्रतिष्टायां सीमन्ते गर्भनाशनम् ।
नवान्न भोजने मृत्युः कृपौतत्फल नाशनम् ॥१८१॥

कर्तु नाशो गृहारंभे प्रवेशे पतिनाशनम् ।
यात्रायां कर्तृनाशः स्यात्युद्धयाने विशेषतः ॥
लभ्यते सुमहत्पुण्यमेषु श्राद्धादिकर्मभिः ॥१८२॥

બ્રહ્માએ મુખથી કહેલ ૨૧ મહાદોષોમાં ભૂલથી કોઈ શુભ કાર્ય કરવું નહિ. આ મહાદોષોમાં વિવાહ કરવાથી સ્ત્રી વિધવા, વ્રતબંધ કરવાથી મરણ, પ્રતિષ્ઠા કરવાથી ગામનો નાશ, શ્રીમંત કરવાથી ગર્ભનાશ, નવીન ભોજન કરવાથી મૃત્યુ, કૃષિ કર્મમાં ફળનો નાશ થાય, ગૃહરંભમા કર્તાનો નાશ, વધૂ પ્રવેશમાં પતિનો નાશ, યાત્રામા યાત્રીનો નાશ, યુદ્ધમા યુદ્ધ યાત્રીનો નાશ. આ એકવીશ મહાદોષોમાં શ્રાદ્ધાદિ કર્મ મહાફલ આપે છે.

॥ एकविंशन्महादोषा ॥

पञ्चागशुद्धिरहितो दोषस्त्वाद्यः प्रकीर्तितः ।
उदयास्तशुद्धिरहितो द्वितीयः सूर्यसंक्रमः ॥१८३॥

तृतीयः पापषड्वर्गो भृगुः षष्टः कुजोऽष्टमः ।
गण्डान्तं कर्तरी रिष्कपऽष्टेन्दुश्च सग्रह ॥१८४॥

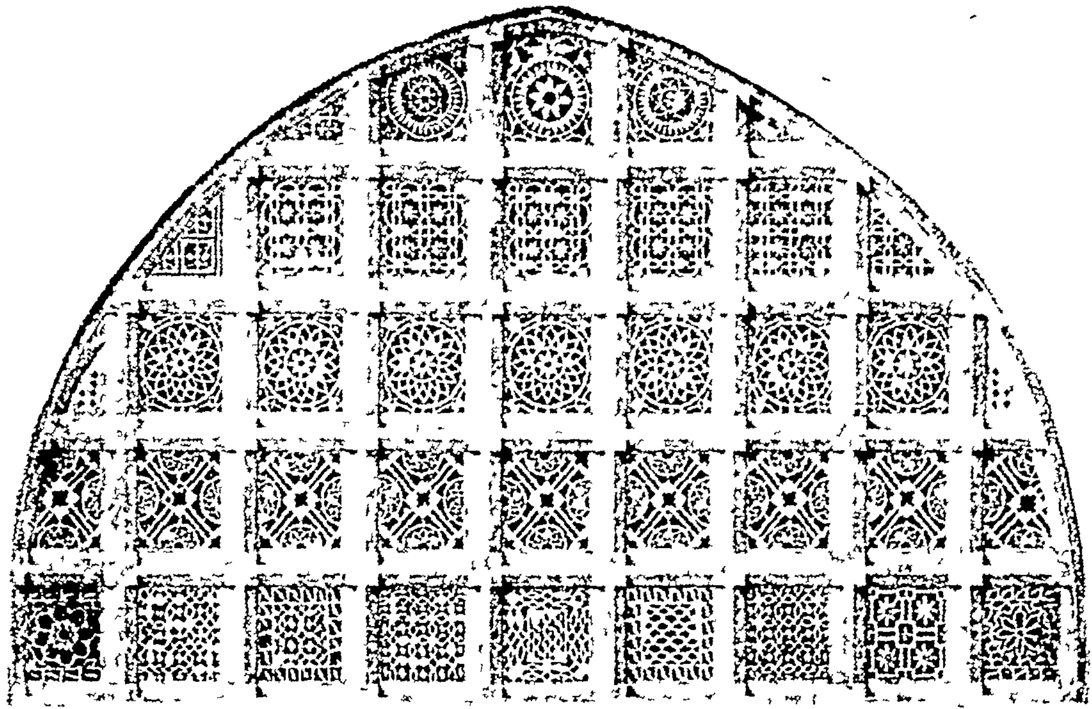
दम्पत्योरष्टमंलग्नं राशेर्विषघटी तथा ।
दुर्मुहूर्तौ वारदोषः खार्जूरिक समाङ्घ्रिभम् ॥१८५॥

ग्रहणोत्पातमं क्रूरविद्धर्क्षं क्रूर संयुतम् ।
कुनवांशो महापातो वैधृतिश्चैकविंशति ॥१८६॥

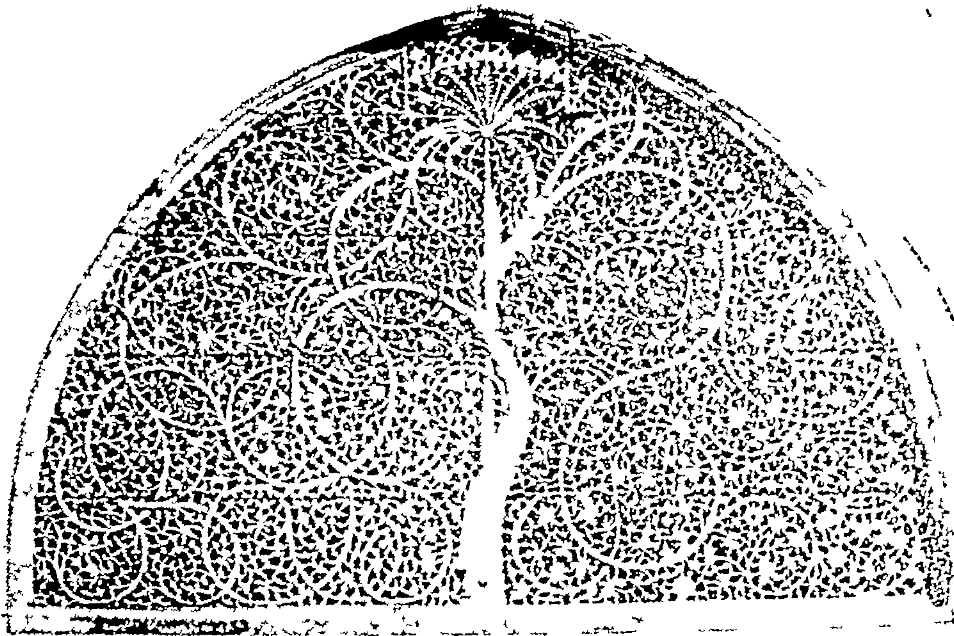
પંચાગ શુદ્ધિ, ઉદયાસ્ત શુદ્ધિ, સૂર્ય સંક્રાંતિ, પાપગ્રહો, ષડ્ વર્ગ. લગ્નથી ષષ્ઠસ્થ શુક્ર, અષ્ટમસ્થ ભૌમ, નક્ષત્ર તિથિ–ગંડાંત, કર્તરી યોગ, ૧૨, ૬, ૮ માં સ્થાનમાં સ્થિત ચંદ્રમા, સગ્રહ, જન્મ લગ્ન અને જન્મ રાશિથી અષ્ટમ રાશિનું લગ્ન, વિષઘટી, દુર્મુહૂર્ત, વારદોષ, ખાર્જુર ગ્રહણ અને ઉત્પાત નક્ષત્ર, ક્રૂરગ્રહથી વિધ અને યુક્તનક્ષત્ર પાપગ્રહોના નવમાંશ, મહાપાત અને વૈધૃતિ એ ૨૧ મહાદોષ કહ્યા છે.

॥ विशेष शुभ योग ॥

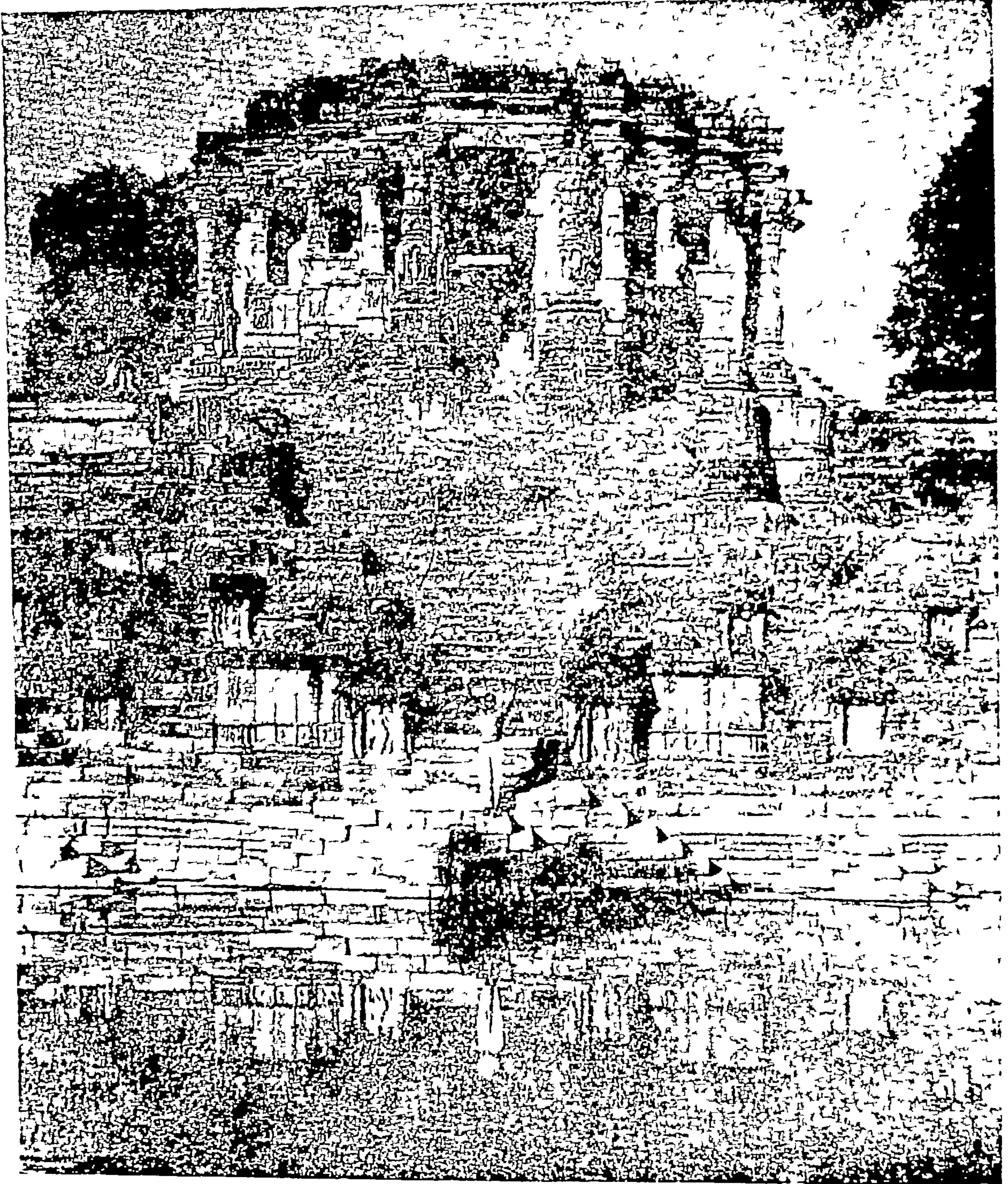
शनिः स्वाती सिंहलग्नं शुक्लपक्षश्च सप्तमी ।
शुभ योगः श्रावणश्च सकारा सत्य कीर्तिताः ॥१८७॥

સીદી સૈયદની જાળી-અમદાવાદ

સીદી સૈયદની જાળી-અમદાવાદ

સૂર્યમંદિર-મોઢેરા

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા.

सप्तानां योगतो वास्तु पुत्रपौत्रप्रदः सदा ।
गजाश्वधनधान्यादि पुरो तिष्टन्ति सर्वतः ॥१८८॥

શનિવાર, સ્વાતી નક્ષત્ર, સિંહ લગ્ન, શુક્લપક્ષ, સપ્તમી તિથિ, શુભયોગ અને શ્રાવણ માસ એ સાત "સ" હોય તો એ સાતેના યોગથી વાસ્તુ ગૃહારંભ ગજ, અશ્વ, ધન, ધાન્ય પુત્ર, પૌત્ર આદિ દેવાવાળો શુભ યોગ છે.

॥ अन्य योगा ॥

पुष्यध्रुवेन्दु हरिसर्पजलैः सजीवै—
स्तद्वासरेण च कृतं सुतराज्यदं स्यात् ।
द्वीशाश्वितक्षवसुपाशिशिवैः सशुक्रै—
र्वारे सितस्य च गृहं धनधान्यदं स्यात् ॥१९१॥

પુષ્ય, ધ્રુવ (૩ ઉત્તરા રોહિણી), મૃગશીર્ષ, શ્રવણ, અશ્લેષા, પૂર્વાષાઢા એ નક્ષત્ર પર બૃહસ્પતિ હોય અથવા બૃહસ્પતિ વાર હોય તો ગૃહારંભ કરવાથી પુત્ર તથા રાજ્યનું સુખ મળે. વિશાખા, અશ્વિની, ચિત્રા, ઘનિષ્ઠા, શતભિષા, આર્દ્રા એ ઉપર શુક્ર હોય અથવા શુક્રવાર હોય તો ગૃહારંભ કરવાથી ધન, ધાન્યની વૃદ્ધિ થાય.

सारैः करेज्यान्त्यमयाम्बुमूलैः कौजन्हि वेश्माग्निसुतार्तिदं स्यात् ।
सज्ञैः कदाश्वार्यमतक्षहस्तैर्ज्ञस्यैव वारे सुख पुत्रदं स्यात् ॥१९२॥

હસ્ત, પુષ્ય. રેવતી, મઘા, પૂર્વાષાઢા, મૂલ એ નક્ષત્રો ઉપર મંગલ હોય અથવા મંગળવાર હોય તો ગૃહારંભ કરવાથી પુત્ર પીડા અને અગ્નિ ભય થાય. રોહિણી, અશ્વિની, ઉત્તરા ફાલ્ગુની, ચિત્રા, હસ્ત એ વાર ઉપર બુધ હોય અથવા બુધવાર હોય તો ગૃહારંભ કરવાથી સુખ અને પુત્રની વૃદ્ધિ થાય.

॥ शुक्र गुरु वाल वृद्धत्व ज्ञान ॥

प्रागुद्गतः शिशुरहस्त्रितयसितः स्यात् ।
पश्चाद्दशाहमिह पंचदिनादि वृद्धः ॥१८९॥

प्राक्यक्षमेत्र कथितोऽत्र वशिष्टमुख्यै ।
र्जीवस्तुपक्षमपि वृद्धशिशुर्विवर्ज्यं ॥१९०॥

જ્યારે શુક્રનો ઉદય પૂર્વમાં થાય ત્યારે ઉદય થયા પછીના ત્રણ દિવસ બાલત્વ રહે છે અને પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય થાય ત્યારે દશ દિવસ બાલત્વ રહે છે. જ્યારે

શુક્રનો અસ્ત પશ્ચિમ દિશામાં થાય ત્યારે અસ્ત થયા પહેલાનાં પાંચ દિવસ વૃદ્ધત્વ છે અને પૂર્વ દિશામાં અસ્ત થાય ત્યારે અસ્ત પહેલાનાં પંદર દિવસ વૃદ્ધત્વના છે. ગુરુનો ઉદય અને અસ્ત થાય ત્યારે પંદર પંદર દિવસ બાલ વૃદ્ધત્વના રહે છે.

।। अभिजित् अने गोधूलि लग्न ।।

સૂર્યોદય કાળથી ચોથું લગ્ન તે અભિજિત લગ્ન, સાતમું ગોધૂલિ લગ્ન આ લગ્નો સર્વ દોષનો નાશ કરનાર છે. અભિજિતની પ્રશંસા સૂર્યને મધ્ય આકાશમાં જવાથી અભિજિત મુહૂર્ત આવે છે. સર્વ કાર્યમાં શુભ છે.

।। गृहारम्भे कुण्डली फलम् ।। विश्वकर्म प्रकाश ।।

लग्नेऽर्के वज्रपातः स्यात् कोशहानिश्च शीतगौ ।
मृत्यु विश्वम्भरपुत्रे दारिद्रयं रविनन्दने ।।१९३।।
चन्द्जे कुशला शक्तिर्जनस्यायुः प्रवर्द्धते ।
जीवे धर्मादिकामाः स्युः सुतोत्पत्तिश्च भार्गवे ।।१९४।।

જો લગ્નમાં સૂર્ય હોય તો વજ્રપાત, ચંદ્રમા હોય તો કોશ હાનિ, મંગળ હોય તો મૃત્યુ, શનૈશ્ચર હોય તો નિર્ધન, બુધ હોય તો કુશળ શક્તિ અને આયુષ્યની વૃદ્ધિ, બૃહસ્પતિ હોય તો ધર્માદિ કૃત, શુક્ર હોય તો પુત્રોત્પત્તિ થાય.

।। શુક્ર પુત્ર પ્રાપ્તિ ।।

।। द्वितीये ।।

द्वितीयस्थे रवौ हानिश्चन्द्रे शत्रुक्षयो भवेत् ।
भूसुते बंधनं पोक्तं नानाविघ्नश्च भानुजे ।।१९५।।
बुधे द्रविण सम्पत्तिर्गुरौ धर्म समागमः ।
यथा काम विनोदेन भृगौ कालं व्रजेदिह ।।१९६।।

દ્વિતીય સ્થાનમાં સૂર્ય હાનિ કરતાં, ચંદ્રમાં ક્ષત્રુ ક્ષય કરતાં, મંગળ બંધન કરાવે, શનિ નાના પ્રકારના વિઘ્ન કરે, બુધ દ્રવ્ય સંપત્તિ, બૃહસ્પતિ ધર્મ સમાગમ, શુક્ર કામ વિનોદમાં સમય વ્યતિત કરાવે.

।। तृतीये ।।

सौम्य ग्रहास्तृतीयस्थाः पापा अपि विशेषतः ।
सिद्धि स्याद चिरादेव यथाभिलषितं प्रति ।।१९६।।

તૃતીયા સ્થાનમાં શુભ ગ્રહ હોય તો શુભ છે અને પાપ ગ્રહ હોય તો વિશેષ કરીને મનોરથ શીઘ્ર પૂર્ણ કરે છે.

॥ चतुर्थे ॥

चतुर्थ स्थानगे जीवे पूजा सम्पद्यते नृपात् ।
चन्द्रजे च सदा लाभो भूमिलाभश्च भार्गवे ॥१९८॥

वियोगः सुहृदां भानौ मित्रभेदो धरासुते ।
बुद्धिनाशो निशानाथे महालाभोऽर्कनन्दने ॥१९९॥

ચોથા સ્થાનમાં ગુરૂ હોય તો રાજ્ય પૂજિત બને, બુધ હોય તો સદૈવ લાભ તથા શુક્ર હોય તો ભૂમિ લાભ, સૂર્ય હોય તો મિત્ર વિયોગ, મંગલ હોય તો મિત્ર વિક્ષેપ, ચંદ્રમા હોય તો બુદ્ધિનાશ, શનિશ્વર હોય તો મહાલાભ કરાવે.

॥ पञ्चमे ॥

पञ्चमस्थे सुराचार्ये मित्र वस्तुधनागमः ।
शुक्रे पुत्रधनप्राप्तिर्हेमाभरणमिन्दुजे ॥२००॥

सुत दुःखं सदा सूर्ये शशाङ्के कलहागमः ।
भौमे काम विरोधः स्याच्छनौ कामविमर्दनम् ॥२०१॥

પાંચમા સ્થાનમાં ગુરૂ હોય તો મિત્ર વસ્તુ અને ધનાગમ થાય, શુક્રથી પુત્ર તથા ધનની પ્રાપ્તિ, બુધથી સુવર્ણ તથા આભૂષણની પ્રાપ્તિ, સૂર્યથી સદૈવ પુત્ર દુઃખ, ચંદ્રમાથી સદૈવ કલેશ, મંગળથી કાર્ય વિરોધ અને શનિશ્વરથી કામ વિમર્દન હોય છે.

॥ षष्टे ॥

षष्ट स्थाने गते सूर्ये पूजा सम्पद्यते नृपात् ।
चन्द्र पुष्टिः कुजे प्राप्तिः सौरे शत्रु बल क्षयः ॥२०२॥

गुरौ चार्थोदयः प्रोक्तो भृगौविद्यागमोभवेत् ।
मान ज्ञानस्य कौशल्यं नक्षत्रपति नन्दने ॥२०३॥

છઠ્ઠા સ્થાનમાં સૂર્ય હોય તો રાજ્ય સન્માન મળે, ચંદ્રમાથી પુષ્ટિ, મંગળથી પ્રાપ્તિ, શનિથી શત્રુ બળનો નાશ, બૃહસ્પતિથી અર્થોદય, શુક્રથી વિદ્યાલાભ અને બુધ હોય તો માન, જ્ઞાન મળે અને કુશળતા રહે

॥ सप्तमे ॥

लग्नात्सप्तमगे जीवे बुधे दैत्य पुरोहिते ।
गजवाजि धरित्रीणां क्रमात् भोगं विनिर्दिशेत् ॥२०४॥

भास्करे कीर्तिभङ्ग स्यात् कुजे विग्रहमादिशेत् ।
चन्द्रे मन्दयुते मान्द्यं हीनाङ्गत्वं भयं तथा ॥२०५॥

સાતમા સ્થાનમાં ગુરૂ હોય તો હાથી, બુધ હોય તો ઘોડા, શુક્ર હોય તો ભૂમિ લાભ, સૂર્ય હોય તો કીર્તિ ભંગ, મંગળ હોય તો વિગ્રહ અને ચંદ્રમા તથા શનિ હોય તો રોગ અને અંગથી હીન થવાનો ભય થાય.

॥ अष्टमे ॥

निर्धनस्थे सहस्रांशौ शत्रुतो विपदः सदा ।
हानिः शीतमयुखे च मङ्गले रविजे भयम् ॥२०६॥

बुधे मानधनप्राप्तिः सुरेज्ये विजयो महान् ।
शुक्रे स्वजनतो दद्यात् सुखं पुंसां विशेषतः ॥२०७॥

જો આઠમા સ્થાનમાં સૂર્ય હોય તો સદૈવ શત્રુ વિપત્તિ રહે, ચંદ્ર હોય તો હાનિ, મંગળ અને શનિ હોય તો ભય, બુધથી માન ધનની પ્રાપ્તિ, બૃહસ્પતિ હોય તો મહાન વિજય, શુક્રથી સ્વજન દ્વારા વિશેષ સુખ પ્રાપ્ત થાય.

॥ नवमे ॥

नवम स्थानगे जीवे बुद्धिर्भाग्यविवर्धनम् ।
बुधे विविध भोगाप्तिः शुक्रे मन्दोदयोभवेत् ॥२०८॥

નવમા સ્થાનમા બૃહસ્પતિ હોય તો બુદ્ધિ અને ભાગ્યોદય થાય, બુધ હોય તો વિવિધ પ્રકારના ભોગ, શુક્ર હોય તો મંદ ઉદય.

चन्द्रे धातुक्षयः प्रोक्तो धनहानिश्च भास्करे ।
कुजे सामर्थ्य हानिः स्याद्रविजे कामदूषणम् ॥२०९॥

ચંદ્રમા હોય તો ધાતુ ક્ષય, સૂર્ય હોય તો ધર્મની હાનિ, મંગળ હોય તો સામર્થ્યની હાનિ, શનિ હોય તો કામદેવના દોષ હોય.

॥ दशमे ॥

दशम स्थानगे शुक्रे शयनासन सिद्धयः ।
सुराचार्ये महासौख्यं विजयश्च तथाबुधे ॥२१०॥

मार्तण्डे धन वृद्धिश्च चन्द्रे कोष विवर्द्धनम् ।
भौमे बलं सदा पुंसां शनौ कीर्ति विलोपनम् ॥२११॥

દશમા સ્થાનમાં શુક્ર હોય તો શયન અને ભોજનની સિદ્ધિ, બૃહસ્પતિ હોય તો બહુ જ સુખ થાય, બુધ હોય તો વિજય, સૂર્ય હોય તો ધન વર્ધી, ચંદ્ર હોય તો ખજાનો વધે, મંગળ હોય તો પુરૂષના બલની વૃદ્ધિ, શનિ હોય તો કીર્તિનો નાશ કરે.

॥ अेकादश द्वादशयोः ॥

लाभ स्थानगताः सर्वे प्रयच्छन्ति शुभं फलम् ।
व्यये सर्वे सदौदास्यं प्रदिशन्ति विशेषतः ॥२१२॥

લાભ સ્થાન (અગિયારમું) સર્વ ગ્રહ શુભ ફળ આપે છે અને બારમા વ્યય સ્થાનમાં સ્થિત ગ્રહ સદા ઉદાસીન રાખે છે.

॥ गृहायुष्य ज्ञान ॥

जीवार्कविच्छुक्रशनैश्चरेषु लग्नारियामित्र सुखत्रिगेषु ।
स्थितिः शतं स्याच्छरदां सितार्करिज्ये तनुत्र्यङ्ग सुते शतंद्वे ॥२१३॥

ગૃહારંભ સમય લગ્નમાં બૃહસ્પતિ હોય, છટ્ઠે સૂર્ય હોય, સાતમે બુધ હોય, ચોથે શુક્ર હોય અને ત્રીજે શનૈશ્વર હોય તો ગૃહની આયુષ્ય સો વર્ષ પર્યન્ત રહે.

જો ગૃહારંભને સમય લગ્નમાં શુક્ર, ત્રીજે સૂર્ય, છટ્ઠે મંગળ પાંચમે બૃહસ્પતિ હોય તો ઘરની આયુષ્ય બસો વર્ષની જાણવી.

लग्नाम्बरायेषु भृगुज्ञभानुभिः ।
केन्द्रे गुरौ वर्षशतायुरालयम् ॥२१४॥

बन्धौ गुरुर्व्योम्नि शशी कुजार्कजौ ।
लाभे तदाशीति समायुरालयः ॥२१५॥

લગ્નમાં શુક્ર, દશમે બુધ, અગ્યારમે સૂર્ય અને કેન્દ્રમાં બૃહસ્પતિ હોય તો ગૃહની આયુષ્ય સો વર્ષની જાણવી ચોથે ગુરૂ, દશમે ચન્દ્રમા, અગિયારમે મંગળ અને શનિ હોય તો ગૃહની આયુષ્ય એંશી વર્ષની જાણવી.

स्वोच्चे शुक्रे लग्नगे वा गुरौ वेश्मगतेऽथवा ।
शनौ स्वोच्चे लाभगे वा लक्ष्म्या युक्तं चिरंगृहम् ॥२१६॥

ઉંચ મીન રાશિનો શુક્ર લગ્નમાં હોય તો ગૃહ બહુ વર્ષો સુધી ધન યુક્ત રહે. ઉંચ કર્ક રાશિનો ગુરૂ ચોથે હોય તો ગૃહ બહુજ દિનો સુધી લક્ષ્મી યુક્ત રહે. ઉંચ તુલા રાશિનો શનિ અગિયારમે હોય તો ગૃહ બહુ દિનો સુધી લક્ષ્મીથી પરિપૂર્ણ રહે.

द्यूनाम्बरे यदैकोऽपि परांशस्थो ग्रहो गृहम् ।
अब्दान्तः परहस्तस्थं कुर्याच्चेद्वर्णपोऽबलः ॥२१७॥

એક ગ્રહ પણ ઉત્તમ ફળ આપવાવાળા શત્રુના નવાંશમાં સ્થિત હોય અને સાતમા દસમા ભાવમાં હોય તો એ સમયમાં ગૃહારંભ કરેતો તે ગૃહ વર્ણાધીશ નિર્બલ હોય તો એક વર્ષમાં બીજાના હાથમા જાય.

नक्षत्र विशयेषु सत्फलानि (वसिष्ठः)

इज्योत्तरात्रयाहीन्दु विष्णुधातृजलोडुषु ।
गुरुणा सहितेष्वेषु कृतं गेहंश्रिया युतम् ॥२१८॥

द्विदैवत्वाष्ट्वारेशरुद्रादित्य वसुडुषु ।
शुक्रेण सहितेष्वेषु कृतं धान्यप्रदं गृहम् ॥२१९॥

हस्तार्यमत्वाष्ट्रदस्रचतुरास्येन्दुभेषु च ।
बुधेन सहितेष्वेषु धन-पुत्र सुख प्रदम् ॥२२०॥

પુષ્ય, ત્રણે ઉત્તરા, અશ્લેખા, મૃગશીર્ષ, શ્રવણ, રોહિણી, અને પૂર્વા ષાઢા, આ નક્ષત્રો ઉપર (કોઈ પણ નક્ષત્ર ઉપર) બૃહસ્પતિ હોય અથવા ગુરુવાર હોય તો ગૃહ લક્ષ્મીથી પરિપૂર્ણ રહે.

વિશાખા, ચિત્રા, અશ્વિની, શત્તભિષા, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, ધનિષ્ઠા, એ નક્ષત્રો ઉપર શુક્ર અથવા શુક્રવાર હોય તો ગૃહારંભ કરે તો ગૃહ ધન ધાન્યથી યુક્ત રહે. હસ્ત, ઉત્તરા ફાલ્ગુની, ચિત્રા, રોહિણી, મૃગશિર્ષ, અશ્વિની એ નક્ષત્ર ઉપર બુધ અથવા બુધવાર હોય તો ગૃહારંભ કરવાથી ગૃહ 'ધન પુત્ર આપવાવાળું' થાય.

पितृमूलेज्य भाग्यार्कपौष्णभेषु च यत्कृतम् ।
कुजेन सहितेष्वेषु गृहं संदह्यतेऽग्निना ॥

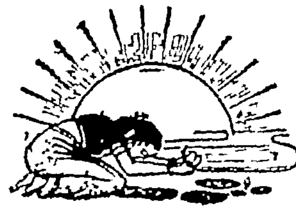
अजपाद द्वितये याम्य मित्रेन्द्रानिलमेषु च ।
यत्कृतं शनि संयुक्ते गृह्यते यक्ष राक्षसैः ॥२२१॥

મઘા, મૂલ, પુષ્ય, પૂર્વા ફાલ્ગુની, હસ્ત, રેવતી એ નક્ષત્ર ઉપર મંગળ અથવા મંગળવાર હોય તો ગૃહારંભ કરે તો તે ગૃહ અગ્નિથી બળી જાય (મુહૂર્ત ચિંતામણીમાં પૂર્વાષાઢા છે, પૃ. ફાલ્ગુન નથી) પૂર્વા ભાદ્રપદ, ઉત્તરા ભાદ્રપદ, ભરણી, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, સ્વાતી કોઈ નક્ષત્ર ઉપર શનિ હોય અથવા શનિવાર હોય તે ગૃહમાં બાળક પેદા થાય તેને યક્ષ રાક્ષસ ગ્રહણ કરે છે.

॥ मुहूर्त केवा जोतिषी पासेथी लेवुं ॥

गणकं बहुशास्त्र भेददक्षं कृत हस्तं सदयक्षमं सुशीलं ।
परिपृच्छय समारभेदगारं गतलोभं प्रतिधाभिमातमुक्तम् ॥२२२॥

અનેક શાસ્ત્રમાં કુશલ, વિદ્વાન, દયા અને ક્ષમાથી યુક્ત, શુદ્ધ આચાર યુક્ત, લોભરહિત, ક્રોધ અને અહંકાર વિનાના, એવા જ્યોતિષી પાસે વિદ્વાન પુરુષે ગૃહારંભ કરવાનું મુહૂર્ત લેવું (ગૃહારંભ કરાવવો.)

પ્રશસ્તિ

इति श्री विश्वकर्मा वास्तु कला चिंतन हर विद्या गुण कीर्ति प्रकाश शिल्प स्मृति वास्तु विद्यायाम् शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा संगृहीते वास्तुपूजन गृहारंभ मुहूर्त नाम्नो चतुर्थोऽध्याय: संपूर्ण.

॥ पंचमोऽध्यायः ॥

સૂત્રારંભ ભૂપૂજન ખનનાદિ.

॥ गृहारंभे वत्स दिशा ॥

कन्यादित्रिपु पूर्वतो यमदिशि त्वाद्यंचचापादितः ।
द्वारं पश्चिमत स्त्रिके जलचरात् सौम्ये खौ युग्मतः ॥१॥
तस्माद्वत्स मुखं दिशासु भवन द्वारा दिक्रं हानि कृत् ।
सिंहचाथ वृषं च वृश्चिकघटं याते हिते सर्वदा ॥२॥

કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક એ ત્રણ રાશિના સૂર્યમાં વત્સનુ મુખ પૂર્વે હોય છે. ધન, મકર અને કુંભ એ ત્રણ રાશિના સૂર્યમાં વત્સનુ મુખ દક્ષિણે હોય છે. મીન, મેષ, અને વૃષ એ ત્રણ રાશિના સૂર્યમા વત્સનું મુખ પશ્ચિમે હોય છે. અને મિથુન, કર્ક અને સિંહ રાશિના સૂર્યમાં વત્સનું મુખ ઉત્તરમાં હોય છે માટે વત્સનું મુખ જે દિશામાં હોય તે દિશામાં દ્વાર મૂકવામા આવે તો હાનિ થાય, અને વત્સની પાછળ દ્વાર મુકાયતો આયુષ્યનો ક્ષય થાય પણ સિંહ, વૃષ, વૃશ્ચિક અને કુંભ રાશિના સૂર્યમાં ચારે દિશામાં દ્વાર મુકવામાં આવે તો વત્સ દોષ લાગે નહિ.

॥ वत्स चक्र ॥

પૂર્વ

કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક

	ઈશાન	૫	૧૦	૧૫	દિવસ ૩૦	૧૫	૧૦	૫	અગ્નિ	
સિંહ	૫								૫	ધન
	૧૦								૧૦	
કર્ક	૧૫								૧૫	મકર
ઉત્તર	૩૦				ગૃહ કરવાની ભૂમિ				૩૦	દક્ષિણ
	૧૫								૧૫	કુંભ
મિથુન	૧૦								૧૦	
	૫								૫	
	વાયવ્ય	૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	નૈઋત્ય	

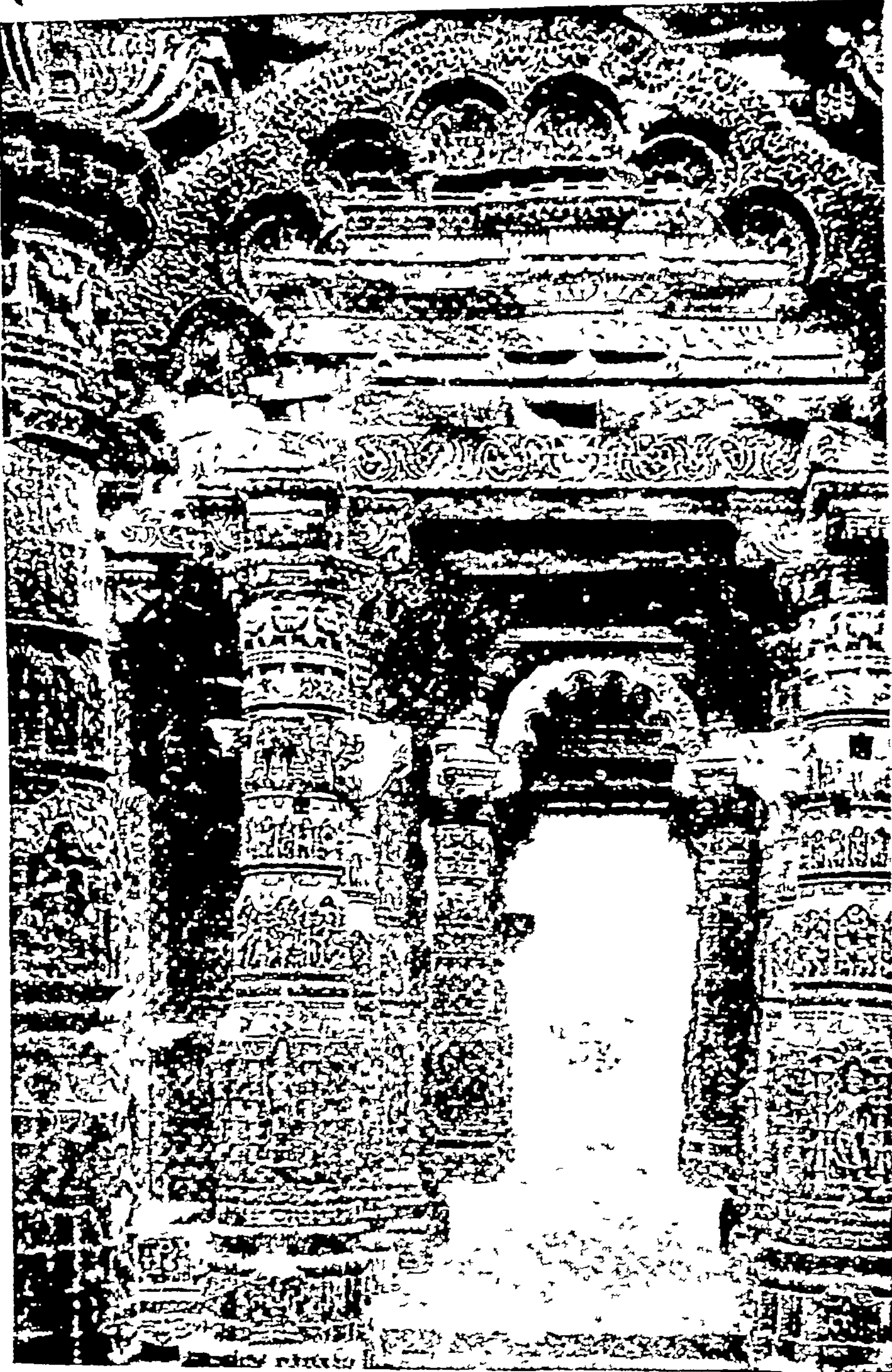
વૃષભ મેષ મીન

પશ્ચિમ

કુંભારિયાજી જૈન તીર્થ દેરાસર વિતાન દ્રશ્ય

ભગત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

કુંભારિયાજી મંડપ દર્શન-કુંભારિયાજી

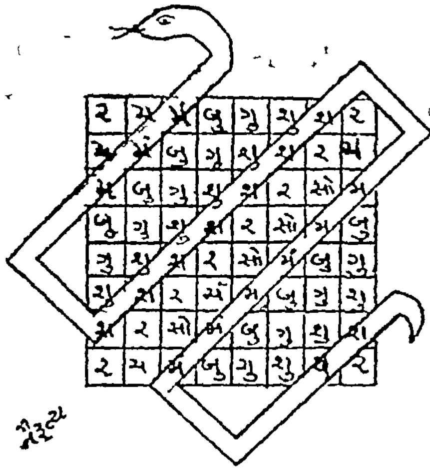
ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

कन्यादौरवितस्त्रिये फणि मुखं पूर्वादि सृष्टि क्रमात् ।
खातं वायुवपुर्दिशा त्रय गतंलांगूलपृष्टं शिरः ॥३॥
द्वारंतस्य मुखे गृहादि भयदं कुक्षि द्वयं सौख्यदं ।
दुखं प्राक् खनने शिरोंघ्रि वपुषः कुक्ष्यौ सुखं स्याद्द्वयो ॥४॥

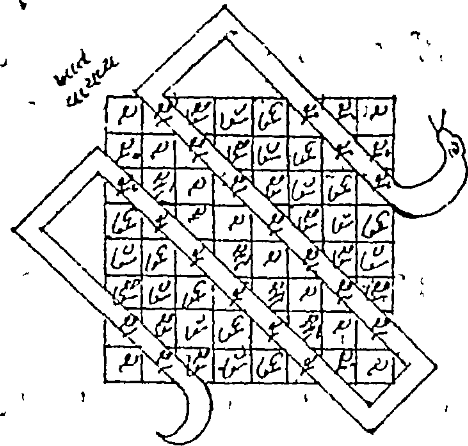
કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક, એ ત્રણ રાશિના સૂર્યમાં શેષ નાગના શરીરનો ભાગ ત્રણ દિશામાં રહે છે. શેષનું મસ્તક (મુખ) પૂર્વમાં ઇશાન તરફ, પુચ્છડું નૈરૃત્ય કોણમાં, પીઠ અગ્નિ કોણમાં માટે એ ત્રણ દિશામાં ગૃહાદિ ખાત કરવું નહિ ખાલી કુક્ષિ વાયવ્ય કોણમાં ખાત કરવાથી સુખ થાય, ધન, મકર અને કુંભ એ ત્રણ રાશિના સૂર્યમાં નાગનું મુખ અગ્નિકોણે હોય ત્યારે ખાલી કુક્ષિ ઇશાનમાં ખાત કરવું મીન, મેષ વૃષભના સૂર્યમાં નાગ મુખ નૈઋત્ય કોણે હોય ત્યારે અગ્નિ ખુણે ખાત કરવું અને મિથુન, કર્ક અને સિંહ રાશિના સૂર્યમાં નાગનું મુખ વાયવ્યે હોય ત્યારે ઇશાન ખુણે ખાત કરવું.

ઉત્તર

મીથુન-કર્ક-સિંહ

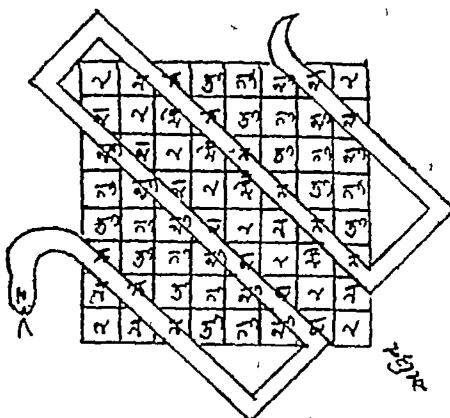

કન્યા-તુલા-વશ્ચિક

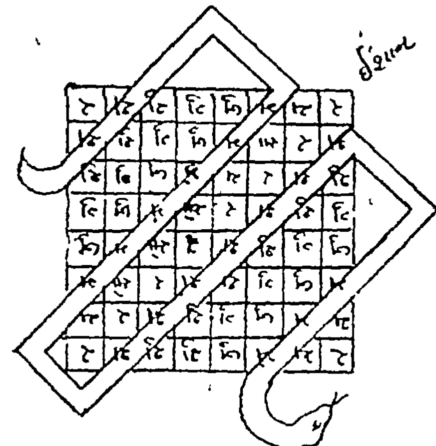

પશ્ચિમ

મીન-મેશ-વૃષભ

ધન-મકર-કુંભ

દક્ષિણ

શિલ્પ ગ્રંથોમાં નાગ ચક્ર સવ્ય ફરે છે, અને જ્યોતિષ્યમાં રાહુ ચક્ર અપસવ્ય ફરે છે મીન, મેષ, વૃષભ, બંન્નેમાં અગ્નિ ખુણે મિથુન કર્ક સિંહ, નૈઋત્ય શિલ્પમાં અને ઇશાન જ્યોતિષ્ય મતે બે કોણનો ફેર આવે છે. કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક વાયવ્ય બંન્નેને ધન, મકર કુંભ શિલ્પમાં ઇશાન અને જ્યોતિષ્ય મતે નૈઋત્ય આ પ્રમાણે મતભેદ છે.

॥ सूर्य प्रवेश ॥

देवालयां भवनं मठश्चभानोः करैर्वायुभिरेवभिन्नम् ।
तन्मूल भूमौ परिवर्जनीयं छाया गतायस्य गृहस्य कूपे ॥५॥

દેવાલય, ભવન તથા મઠ એ સૂર્યના કિરણ તથા વાયુથી વંચિત રહે તે શુભ ફળ આપવા વાળું નથી, અને દિવસમાં બીજા અને ત્રીજા પહોરની છાયા કોઈ કુવા ઉપર પડે તો શુભ કારક નથી.

वास्तु रत्नाकर ॥४४॥ (गृह प्रकरण) ॥

॥ गृह दिश ॥

કર્ક વૃશ્ચિક અને મીન રાશિવાળાને પૂર્વ દિશા, કન્યા, મકર અને મિથુન રાશિવાળાને દક્ષિણ દિશા, તુલા, કુંભ અને વૃષ રાશિવાળાને પશ્ચિમ દિશા, અને મેષ, સિંહ અને ધન રાશિવાળાને ઉત્તર દિશાના દ્વારવાળા ગૃહો ઉત્તમ ફળ આપનાર છે

॥ ज्योति निवन्धक्त ॥

વૃશ્ચિક મીન અને સિંહ રાશિવાળાને પૂર્વ દિશા, કન્યા કર્ક અને મકર રાશિવાળાને દક્ષિણ દિશા, ધન તુલા મિથુન રાશિવાળાને પશ્ચિમ દિશા, કુંભ, વૃષ અને મેષ રાશિવાળાને ઉત્તર દિશાના દ્વારના ગૃહ ઉત્તમ છે.

॥ વાસ્તુ રાજવલ્લભ ॥

પૂર્વે બ્રાહ્મણ રાશિ, કર્ક, વૃશ્ચિક અને મીન, વૈશ્યરાશિ વરણ, કન્યા અને મકર રાશિ દક્ષિણ, શુદ્ર રાશિ મિથુન, તુલા અને કુંભ પશ્ચિમ દિશા, મેષ, સિંહ અને ધન રાશિવાળા ક્ષત્રિય રાશિને ઉત્તર દિશાના દ્વારવાળા ગૃહ કરવા

॥ प्रासाद निर्माण भूमि ॥

महेन्द्रो मलयश्चैव मिहश्च विक्रम स्तथा ।
समुद्रः पारिजातश्च श्रीशैलश्च तथार्वुदः ॥६॥
नीलश्च श्वेतशृङ्गश्च चन्द्रः प्रभास सम्भवः ।
गन्धमादनोत्जयन्तो प्राप्ता श्वेत सम्भवः ॥७॥
गङ्गाया यमुनायाश्च नर्मदायास्तटे तथा ।
गोदावर्याः सरस्वत्याः सिन्धौ पृष्टे तथैव च ॥८॥

तापी मही तुङ्गभद्रा कावेरी चन्द्र भागिका ।
पयस्वती साभ्रमती कृष्णा नीरा च निर्मला ॥९॥

भीमाक्षी सिंहिकाख्याता नीलोद्भवा च वेत्रकी ।
रेवती मधुरा ख्याता विश्वामित्री च मूलका ॥१०॥

कुरुक्षेत्रे व गङ्गायामन्तर्वेद्या तथैव च ।
नैमिषे कुब्जाम्रकेषु महा काल वने तथा ॥११॥

सिद्धायतन तीर्थेषु नदीनां सङ्गमेषु च ।
उर्वरीषु स्मशानेषु चत्वरे उदकाश्रिते ॥१२॥

सुप्रदेशे शुभे रम्ये गन्हरे गिरिमाश्रिते ।
वने चोपवने चैव यत्र वारोचते मनः ॥१३॥

नगर ग्रामपुर्मध्ये खेटके चैव कर्वटे ।
तडाग कूप माश्रित्य प्रसिद्ध नृप मार्गके ॥१४॥

शुभे दिने शुभे ऋक्षे सुलग्ने सुमुहूर्तके ।
आदौ च भूपरीक्षायां शकुनंहि विलोकयेत् ॥१५॥

सूत्रधार शास्त्र युक्तो वास्तु वेदोपलक्षकः ।
सूत्रकंबी समायुक्तः सर्वशास्त्रसुकौशलः ॥१६॥

મહેંદ્ર પર્વત, મલયાગિરિ, સિંહ, વિક્રમ તથા સમુદ્ર તટ, પારિજાત, શ્રી શૈલગિરિ તથા અર્બુદ, નીલગિરિ, શ્વતશ્રૃંગ, ચંદ્રક્ષેત્ર, પ્રભાસ ગન્ધમાદન, જયંત, શ્વેતગિરિ ઉપર ગંગા, યૈમુના, નર્મદા તટે, ગોદાવરી, સરસ્વતી, સિન્ધુપૃષ્ટે, તાપી, મહી, તુંગ ભદ્રા, કાવેરી, ચદ્રભાગા, પયસ્વતી, સાભ્રમતી, કૃષ્ણા નીરા અને નિર્મલા, ભીમા, સિંહા, નીલોદ્ભવા, વેતરણી, રેવતી, મધુરા, વિશ્વામિત્રી, મૂલકા, કુરૂક્ષેત્રે, ગંગા યમુના, સંગમે, નૈમિષ્યાવને, વૃન્દાવને, મહાકાલવને તથા સિદ્ધપુરુષોના આશ્રમે, નદીના સંગમે, સ્મશાન ભૂમિમાં, જળાશયે, સુંદર સ્થળે, શુભ રમ્ય ભૂમિમાં, ગુફામાં, પર્વતના આશ્રયે, વને અને ઉપવને અને મનને રૂચે તે સ્થળે, નગર, ગામ, પુરની મધ્યે, નાના ગામો અને કર્વટે (તાલુકે) તળાવ તથા કુવાના આશ્રયે પ્રસિદ્ધ રાજ્યમાર્ગે તથા શુભ દિને તથા શુભ નક્ષત્રે, સારા લગ્ને સુમુહૂર્તે પહેલા ભૂમિ પરીક્ષા કરવી, શુભ શુકન જોવા, સુત્રધાર શાસ્ત્રનો જાણકાર, વાસ્તુ અને વેદના લક્ષણ જાણવાવાળો સૂત્ર અને હસ્તનું પ્રમાણ જાણનાર સર્વે શાસ્ત્રમાં કુશળ.

तदा क्षेत्रे प्रतिष्ठा तु पुण्य स्थाने सुशोभने ।
आचार्य सूत्र धारैश्च पूजा महोदिता ॥१७॥

आदौतु पूजयेद् देवं गणनाथ विनायकम् ।
सिद्धि बुद्धि समायुक्तं मुदा विधि विधानतः ॥१८॥

ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च पूजनीया प्रयत्नतः ।
येषां स्मरणमात्रेण सर्व सिद्धिः प्रजायते ॥१९॥

क्षेत्रपालं ततोऽभ्यर्चेत् लाभार्थी सुजटाधरम् ।
योगिनीर्वटुकं देवीः कुमारीः सविशेषतः ॥२०॥

सर्वदेवास्ततः पूज्यादिक्पालांश्च ततोऽर्चयेत् ।
प्रतिदिक्पालदेवांश्च तज्जातीय सपर्यया ॥२१॥

वास्तुपूजा विधानं तु कर्त्तव्यं दिशकोत्तमैः ।
निर्विघ्नं च भवे त्तत्र हेतुकादि समर्चने ॥२२॥

वरुणार्चा विधानं तु विशेषात्कारयेत्ततः ।
आचार्य पूजये द्वत्स विप्रैश्च सुन्दरम् ॥२३॥

सुत्रधारं ततोऽभ्यर्चेदष्टसूत्रप्रबोधकम् ।
हस्तपूजाविधानं तु कर्त्तव्यं त्वपराजित ॥२४॥

भूमिदानं ततो दद्याद् गोमहिष्यश्च संयुतम् ।
हिरण्य वस्त्र छत्राद्यैर्महादानैः क्षमापयेत् ॥२५॥

पूजा बलि विधानं च कृत्वा कर्म समारभेत् ।
सर्व सिद्धयति तत्कर्म सर्वकामफल प्रदम् ॥२६॥

તે જ ક્ષેત્રમાં સુશોભન અને પુણ્ય સ્થાને આચાર્ય અને સૂત્રધારે પ્રતિષ્ઠા કરી પૂજા-મહોત્સવ કરવો. પ્રથમ ગણનાથ વિનાયકનું સિદ્ધિ-બુદ્ધિ સહિત વિધિવિધાન-પૂર્વક પૂજન કરવુ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શિવનું પ્રયત્ને કરી પૂજન કરવું. તેમના સ્મરણ માત્રથી સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ મળે છે લાભના માટે જટાધારી ક્ષેત્રપાલનું પૂજન કરવું. યોગિનિ, બટુક, સરસ્વતી, સર્વ દેવો સહિત દિક્પાળનુ પૂજન-અર્ચન કરવુ. પ્રતિ-દિક્પાળ બ્રહ્મા તથા શેષનું પણ પૂજન કરવું અને વાસ્તુ પૂજન દિશા ઉત્તમ જોઈ વિધિપૂર્વક પૂજન કરવુ. આચાર્ય અને વિપ્રનું સુંદર રીતે પૂજન કરવું. હે અપરાજિત સૂત્રધારે અષ્ટ સૂત્ર તથા હસ્ત પૂજા વિધાન વિધિપૂર્વક કરવી. ગૃહપતિએ ભૂમિદાન.

ગો, ભેંસ અને અશ્વ સહિત, વસ્ત્ર, છત્રી આદિ મહાદાન આપી ક્ષમા માગવી. પૂજા, સુવર્ણ ખલી, કાર્ય આરંભે કરવા અને સર્વ સિદ્ધિ સર્વ કાર્યમાં ફલ આપનાર છે.

॥ सूत्रारंभ नक्षत्र ॥

सूत्रारम्भो गृहादीना मुत्तरायां करत्रये ।
ब्राह्मे पुष्ये मृगे मैत्र्ये पौष्ण्ये वासववारुणे ॥२७॥

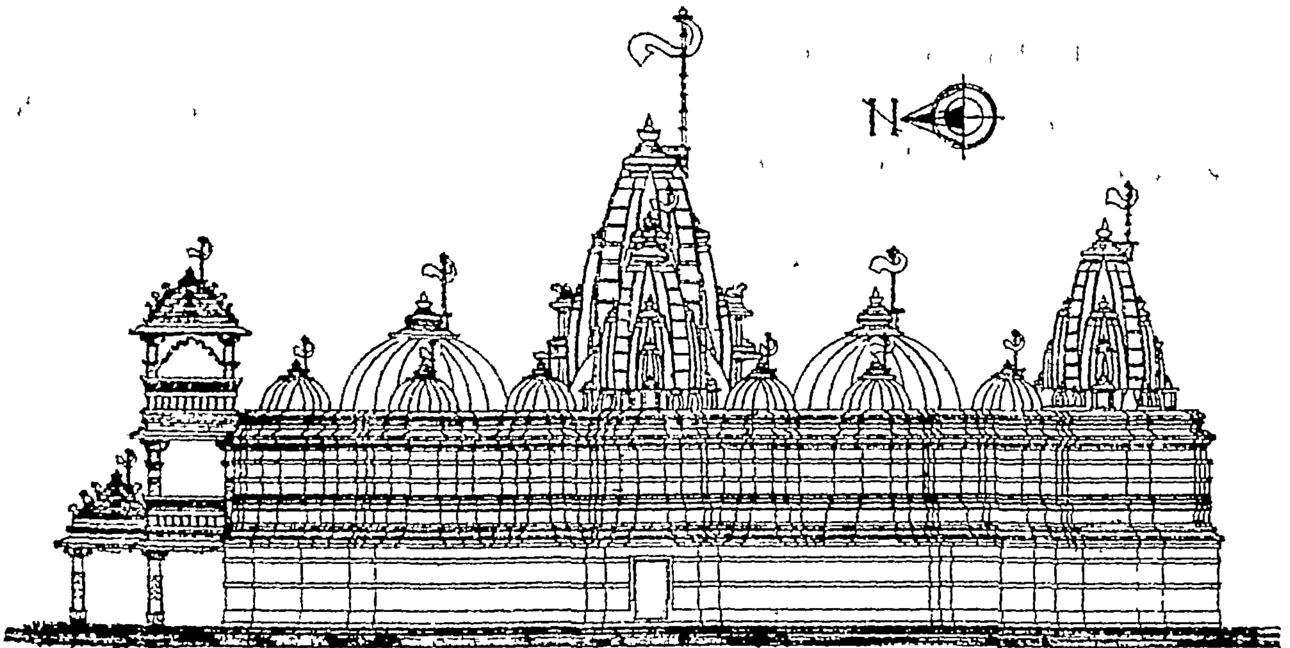
॥ प्रासादमंडन ॥

પ્રાસાદ અને ગૃહાદિના સૂત્રનો આરંભ ઉત્તરા ફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરા ભાદ્રપદ, હસ્ત, ચિત્રા. સ્વાતી રોહિણી, મૃગશિર્ષ, અનુરાધા, રેવતી, ધનિષ્ઠા અને શતભિષા એ નક્ષત્રોમાં કરવો.

उत्तरात्रय रोहिण्य आर्द्रा चैत्र पुनर्वसु ।
पुष्यानुराधा श्रवणं मृगा स्वात्यौ च हस्तकम् ।
मूले च नक्षत्राणि हि गृहे विष्टि विवर्जितम् ॥२८॥

॥ अपराजित ॥

ઉત્તરા ફાલ્ગુન, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરા ભાદ્રપદ, રોહિણી, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અનુરાધા, શ્રવણ, મૃગશિર્ષ, સ્વાતી, હસ્ત અને મૂલ એ નક્ષત્ર સૂત્રારંભે યોગ્ય જાણવા. વિષ્ટિ તજવી

શ્રી સિદ્ધાચળ શણગાર ચતુર્વિશંતિ જિનેન્દ્ર પ્રાસાદનું સાઈડ દર્શન

ઘેટીપાગ-પાલીતાણા એન. સી. સોમપુરા

॥ खनन मुहूर्त ॥

अधो मुखे खनेत् सुधीः प्रपूरयेत्तदूर्ध्वमे ।
दिशं प्रसाध्य शास्त्रतो दिशाविमूढके मृतिः ॥२९॥

॥ वास्तु मुक्तावली ॥

ભૂમિ ગૃહાદિ ખનન અધો મુખ નક્ષત્રમાં કરવું. ભરણી, કૃતકા, અશ્લેખા, મઘા, પૂ. ફાલ્ગુન, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વા ભાદ્રપદ, મૂલ અને વિશાખા આ નક્ષત્રોમાં (ખાડો ખોદી) જલથી પરિપૂર્ણ ભરવો. જ્યાં ગૃહાદિ બનાવવાના હોય તે શાસ્ત્રથી દિક્સાધન કરી શરૂઆત કરવી. વિમૂઢ દિશામાં મૃત્યુ થાય.

अधो मुखे च नक्षत्रे शुभेऽन्हि शुभवासरे ।
चंद्र तारा नुकूल्ये च खननारंभणं शुभम् ॥३०॥

॥ मुहूर्तमर्तिण्ड ॥

ભરણી, કૃતકા, અશ્લેખા, મઘા, પૂ. ફા. પૂ. ષા. પૂ. ભા. મૂલ વિશાખા એ અધોમુખ નક્ષત્રમાં શુભ વાર અને ચંદ્ર તથા તારા બલ જોઈ ખનન (પાયો ખોદવાનો શરૂ કરવો) કરવું.

शाला दोष्णा साधने सूत्रपाते छेदोऽर्यैचद्ग्रंथि रार्त्यै च कर्तुः ।
कैलो भंग स्याद्भुजे क्ष्मानिमग्नः कीलः शून्यं विस्मयः खातदेशे ॥३१॥

ગૃહાદિની ભુજાદિક કહાડતા સૂત્ર તૂટી જાય તો ગૃહાદિ કરનારને પીડા થાય. ખાત કરવાના ભાગમાં રોપેલ ખીલો તૂટી જાય તો રોગ ઉત્પન્ન થાય તેમજ તે ખીલો જમીનમાં પેસી જાય તો ગૃહ શૂન્ય રહે.

॥ सूत्रारंम्भे वाराः ॥

सौरीन्दु जीव सोम्यानां भार्गवस्य च वासरे ।
सूत्रपातादिकं कार्य मिष्टं समभिवाञ्छता ॥३२॥

સૂર્ય, ચંદ્ર, બૃહસ્પતિ, બુધ અને શુક્ર એ વારોમાં સૂત્રપાતાદિ કાર્ય કરવું.

॥ सूत्रारंभ रेखा ॥

कंचक्ष स्थल मुरु पाद युगलं संस्पृश्य विप्रादिको ।
रेखा सूत्र वदग्निजेन रयेत्तद्धच्चमित्ति शिला ।३३॥

બ્રાહ્મણાદિ વર્ણ અનુક્રમે માથે, છાતીએ, બન્ને જંઘાએ, બે પગે હાથ લગાડી હાથમાં સોનાની શલાકા (સળી) લઈને ચારે બાજુએ સૂત્રની બાંધેલ લાઈન મુજબ અગ્નિ ખુણેથી સવ્યમાર્ગે લાઈન કરે, ગૃહ અથવા પ્રાસાદની રચના મુજબ સૂત્ર બાંધવું.

॥ गृहारंभे खातखनन फल ॥

काष्ठेष्टिकातुषाङ्गर पाषाणऽस्थि सरीसृपान् ।
हलाग्रेणोद् धृतान्दृष्ट्वा तत्र विद्यादिदं फलम् ॥३४॥
काष्ठेष्वग्निभयं विद्यादिष्टिकासु धनागमः ।
अङ्गारेषु तथा रोगं तुषेष्वेव धनक्षयः ॥३५॥
पाषाणेष्वपि कल्याणं कुलनाशं तथाऽस्थिषु ।
सरीसृपेषु सर्वेषु तादृग्भ्यो भयमादिशेत् ॥३६॥

ભૂમિ શુદ્ધ કરતી વખત હલથી ખોદતાં કાષ્ટ, ઈંટ, ભૂસો, રાખ, પત્થર, હાડકાં અને સર્પ ઇત્યાદિ ભૂમિની અંદર દેખાય તો આ પ્રમાણે ફળ જાણવું. કાષ્ટ મળે તો અગ્નિ ભય, ઈંટ મળે તો ધન પ્રાપ્તિ, રાખ, કોલસા નીકળે તો ધન નાશ, પત્થર નીકળે તો કલ્યાણ, હાડકાં નીકળે તો કુળ નાશ, સાપ, વીંછી આદિ જીવો નીકળે તો સાપ, વીંછી આદિ જનાવરનો ભય.

खाते यदाश्मा लभते हिरण्यं तथेष्टिकायां च समृद्धिरत्र ।
द्रव्यं च रम्याणि सुखानि धत्ते ताम्रादिधातुर्यदितत्रवृद्धि ॥३७॥
पिपीलिकाः षोडशपक्ष निद्रा भवन्ति चेतत्रवसेन्न कर्ता ।
तुषास्थिचीराणि तथैव भस्मान्यण्डानि सर्पामरण प्रदाः स्युः ॥३८॥
वराटकादुःखकलिप्रदात्री कार्पास एवाति ददाति दुःखम् ।
काष्ट प्रदग्धं त्वति रोग भीति भवेत्कलिः खर्परदर्शनेन ।३९॥
लोहेन कतुर्मरणं निगद्यं विचार्य वास्तु प्रवदन्ति धीराः ॥४०॥

ખનન કરતાં પત્થર મળે તો સુવર્ણની વૃદ્ધિ, ઈંટ મળે તો નાના પ્રકારની સંપત્તિ, ધન મળે તો સુખ, ત્રાંબા આદિ ધાતુ મળે તો અનેક પ્રકારની વૃદ્ધિ, પિપીલિકા નીકળે તો સોળ પક્ષ સુધી સોનાવાળા રહે, દેડકો નીકળે તો સુખપૂર્વક નિવાસ ન કરી શકે ભૂસી, હાડકાં, ચિથરા, ભસ્મ, ઇંડા, સર્પ ઇત્યાદિ મળે તો મરણ, કોડી મળે તો દુઃખ અને ઝઘડાની પ્રાપ્તિ. કપાસ મળે તો અત્યંત દુઃખ, કોલસા મળે તો રોગ, અધિક ભય, વાંસ મળે તો લડાઈ, ઝઘડાની પ્રાપ્તિ, લોહ મળે તો ગૃહપતિનું મૃત્યુ આ બધી વસ્તુનો વિચાર કરી ગૃહાદિ બાંધવું.

॥ भूमि शुद्धि ॥

सम्मार्जने नाञ्जनेन शेकेनोल्लेखनेन च ।
गर्वाच सन्निवासेन भूमि शुद्ध्यति पञ्चभिः ॥४१॥

સંમાર્જન, પોતના, સીંચના, ખોદના અથવા ગાયોને બેસારવી. એ પાંચ પ્રકારે ભૂમિ શુદ્ધિ કરવી.

खनन दिक् ॥ सव्य ॥

કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક નાગનું મુખ ઇશાનકોણમાં હોય ત્યારે વાયવ્યકોણમાં ખાત કરવું.

ધન, મકર અને કુંભના સૂર્યમાં નાગનું મુખ અગ્નિકોણે હોય ત્યારે ઇશાનકોણે ખાત કરવું.

મીન, મેષ, વૃષભના સૂર્યમાં નાગનું મુખ નૈઋત્ય કોણે હોય ત્યારે અગ્નિકોણે ખાત કરવું.

મિથુન, કર્ક, સિંહના સૂર્યમાં નાગનું મુખ વાયવ્યકોણે હોય ત્યારે નૈઋત્યકોણે ખાત કરવું.

કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિકના સૂર્ય હોય ત્યારે નાગમુખ ઇશાન કોણ હોય ત્યારે વાયવ્ય કોણે ખાત કરવું.

॥ રાજવલ્લભ ॥

જ્યોતિષ્યમાં રાહુ અપસવ્ય ફરે છે તેથી શિલ્પ શાસ્ત્રના મતથી એ દિશા ઉલટી આવે છે. શિલ્પ શાસ્ત્રોમાં ઇશાનથી અગ્નિ, નૈરૃત્ય, વાયવ્ય એ રીતે નાગચક્ર ફરે છે અને જ્યોતિષ્ય મતથી ઇશાન, વાયવ્ય, નૈરૃત્ય અને અગ્નિ આ રીતે ફરે છે.

देवालयेगेहविधौ जलाशये राहोर्मुखं शंभु दिशो विलोमतः ।
मीनार्कं सिंहार्कं मृगार्कं तस्त्रिभे खाते मुखात् पृष्टविदिक्शुभाभवेत् ॥४२॥

દેવપ્રાસાદ બનાવવાના પ્રારંભમાં મીન, મેષ અને વૃષભનો સૂર્ય હોય તો ઇશાન, મિથુન, કર્ક અને સિંહનો સૂર્ય હોય તો વાયવ્ય, કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિકના સૂર્ય હોય તો નૈરૃત્યમાં અને ધન મકર કુંભના સૂર્ય હોય તો અગ્નિખુણામાં રાહુનું મુખ હોય.

॥ ગૃહારંભ ॥

સિંહ, કન્યા અને તુલાના સૂર્યમાં ઇશાન, વૃશ્ચિક, ધન, મકરના સૂર્યમાં વાયવ્યમાં કુંભ, મીન અને મેષ નૈરૃત્યમાં વૃષભ, મિથુન અને કર્કના સૂર્ય હોય તો અગ્નિકોણમા રાહુમુખ જાણવું.

॥ જલાશય ॥

કુવા, તળાવ વગેરેના પ્રારંભમાં મકર, કુંભ અને મીનના સૂર્યમાં ઇશાનમાં. મેષ, વૃષભ અને મિથુનના સૂર્યમાં વાયવ્યમાં. કર્ક, સિંહ, કન્યાના સૂર્યમાં નૈઋત્યમાં અને તુલા, વૃશ્ચિક અને ધનના સૂર્યમાં અગ્નિકોણમાં રાહુ મુખ જાણવું.

खाते मुखात् पृष्ट विदिक शुभा भवेत् ॥

જે કોણમાં મુખ હોય તેની પાછળની કુક્ષિ ખાલી હોય માટે પાછળની વિદિશા-કોણમાં ખાત કરવું શુભાવહ છે.

દેવપ્રાસાદ ખાત રાહુ મુખ

ઇ — પૂર્વ — અ

મીન	ધન
મેષ	મકર
વૃષભ	કુંભ
મિથુન	કન્યા
કર્ક	તુલા
સિંહ	વૃશ્ચિક

વા — નૈ

ગૃહ ખાત રાહુ મુખ

ઈ — પૂર્વ — અ

સિંહ	વૃષભ
કન્યા	મિથુન
તુલા	કર્ક
વૃશ્ચિક	કુંભ
ધન	મીન
મકર	મેષ

વા — નૈ

જલાશય ખાત રાહુ મુખ

ઇ — પૂર્વ — અ

મકર	તુલા
કુંભ	વૃશ્ચિક
મીન	ધન
મેષ	કર્ક
વૃષભ	સિંહ
મિથુન	કન્યા

વા — નૈ

દેવપ્રાસાદ

ઇ — ખાત — અ

મિથુન	મીન
કર્ક	મેષ
સિંહ	વૃષભ
કન્યા	ધન
તુલા	મકર
વૃશ્ચિક	કુંભ

વા — નૈ

ગૃહ

ઇ — ખાત — અ

વૃશ્ચિક	સિંહ
ધન	કન્યા
મકર	તુલા
કુંભ	વૃષભ
મીન	મિથુન
મેષ	કર્ક

વા — નૈ

જલાશય

ઈ — ખાત — અ

મેષ	મકર
વૃષભ	કુંભ
મિથુન	મીન
કર્ક	તુલા
સિંહ	વૃશ્ચિક
કન્યા	ધન

વા — નૈ

॥ भूमि शुद्धि ॥

सम्मार्जने नाञ्जनेन शेकेनोल्लेखनेन च ।
गर्वाच सन्निवासेन भूमि शुद्धयति पञ्चभिः ॥४१॥

સંમાર્જન, પોતનાં, સીંચના, ખોદના અથવા ગાયોને બેસારવી. એ પાંચ પ્રકારે ભૂમિ શુદ્ધિ કરવી.

खनन दिक् ॥ सव्य ॥

કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક નાગનું મુખ ઇશાનકોણમાં હોય ત્યારે વાયવ્યકોણમાં ખાત કરવું.

ધન, મકર અને કુંભના સૂર્યમાં નાગનું મુખ અગ્નિકોણે હોય ત્યારે ઇશાનકોણે ખાત કરવું.

મીન, મેષ, વૃષભના સૂર્યમાં નાગનું મુખ નૈઋત્ય કોણે હોય ત્યારે અગ્નિકોણે ખાત કરવું.

મિથુન, કર્ક, સિંહના સૂર્યમાં નાગનું મુખ વાયવ્યકોણે હોય ત્યારે નૈઋત્યકોણે ખાત કરવું.

કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિકના સૂર્ય હોય ત્યારે નાગમુખ ઇશાન કોણ હોય ત્યારે વાયવ્ય કોણે ખાત કરવું.

॥ રાજવલ્લભ ॥

જ્યોતિષ્યમાં રાહુ અપસવ્ય ફરે છે તેથી શિલ્પ શાસ્ત્રના મતથી બે દિશા ઉલટી આવે છે. શિલ્પ શાસ્ત્રોમાં ઇશાનથી અગ્નિ, નૈરૃત્ય, વાયવ્ય એ રીતે નાગચક્ર ફરે છે અને જ્યોતિષ્ય મતથી ઈશાન, વાયવ્ય, નૈરૃત્ય અને અગ્નિ આ રીતે ફરે છે.

देवालयेगेहविधौ जलाशये राहोर्मुखं शंभु दिशो विलोमतः ।
मीनार्के सिंहार्के मृगार्के तन्निभे खाते मुखात् पृष्टविदिक्शुभाभवेत् ॥४२॥

દેવપ્રાસાદ બનાવવાના પ્રારંભમાં મીન, મેષ અને વૃષભનો સૂર્ય હોય તો ઇશાન, મિથુન, કર્ક અને સિંહનો સૂર્ય હોય તો વાયવ્ય, કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિકના સૂર્ય હોય તો નૈરૃત્યમા અને ધન મકર કુંભના સૂર્ય હોય તો અગ્નિખુણામા રાહુનું મુખ હોય.

॥ ગૃહારંભ ॥

સિંહ, કન્યા અને તુલાના સૂર્યમાં ઇશાન, વૃશ્ચિક, ધન, મકરના સૂર્યમાં વાયવ્યમાં કુંભ, મીન અને મેષ નૈરૃત્યમાં વૃષભ, મિથુન અને કર્કના સૂર્ય હોય તો અગ્નિકોણમા રાહુમુખ જાણવુ.

॥ જલાશય ॥

કુવા, તળાવ વગેરેના પ્રારંભમાં મકર, કુંભ અને મીનના સૂર્યમાં ઈશાનમાં. મેષ, વૃષભ અને મિથુનના સૂયમાં વાયવ્યમાં. કર્ક, સિંહ, કન્યાના સૂર્યમાં નૈઋત્યમાં અને તુલા, વૃશ્ચિક અને ધનના સૂર્યમાં અગ્નિકોણમાં રાહુ મુખ જાણવું.

खाते मुखात् पृष्ट विदिक शुभा भवेत् ॥

જે કોણમાં મુખ હોય તેની પાછળની કુક્ષિ ખાલી હોય માટે પાછળની વિદિશા-કોણમાં ખાત કરવું શુભાવહ છે.

દેવપ્રાસાદ ખાત રાહુ મુખ

ઇ પૂર્વ અ

મીન	ધન
મેષ	મકર
વૃષભ	કુંભ
મિથુન	કન્યા
કર્ક	તુલા
સિંહ	વૃશ્ચિક

વા નૈ

ગૃહ ખાત રાહુ મુખ

ઈ પૂર્વ અ

સિંહ	વૃષભ
કન્યા	મિથુન
તુલા	કર્ક
વૃશ્ચિક	કુંભ
ધન	મીન
મકર	મેષ

વા નૈ

જલાશય ખાત રાહુ મુખ

ઇ પૂર્વ અ

મકર	તુલા
કુંભ	વૃશ્ચિક
મીન	ધન
મેષ	કર્ક
વૃષભ	સિંહ
મિથુન	કન્યા

વા નૈ

દેવપ્રાસાદ

ઇ ખાત અ

મિથુન	મીન
કર્ક	મેષ
સિંહ	વૃષભ
કન્યા	ધન
તુલા	મકર
વૃશ્ચિક	કુંભ

વા નૈ

ગૃહ

ઈ ખાત અ

વૃશ્ચિક	સિંહ
ધન	કન્યા
મકર	તુલા
કુંભ	વૃષભ
મીન	મિથુન
મેષ	કર્ક

વા નૈ

જલાશય

ઈ ખાત અ

મેષ	મકર
વૃષભ	કુંભ
મિથુન	મીન
કર્ક	તુલા
સિંહ	વૃશ્ચિક
કન્યા	ધન

વા નૈ

શિલ્પ ગ્રંથોના મતે નાગચક્ર

દેવપ્રાસાદ ખાત

નાગ મુખ

ઈ	અ
કન્યા	ધન
તુલા	મકર
વૃશ્ચિક	કુંભ
મિથુન	મીન
કર્ક	મેષ
સિંહ	વૃષભ
વા	નૈ

ગૃહ ખાત

નાગ મુખ

ઈ	અ
કુંભ	વૃષભ
મીન	મિથુન
મેષ	કર્ક
વૃશ્ચિક	સિંહ
ધન	કન્યા
મકર	તુલા
વા	નૈ

જલાશય ખાત

નાગ મુખ

ઈ	અ
કર્ક	તુલા
સિંહ	વૃશ્ચિક
કન્યા	ધન
મેષ	મકર
વૃષભ	કુંભ
મિથુન	મીન
વા	નૈ

દેવપ્રાસાદ ખાત

ઈ	અ
ધન	મીન
મકર	મેષ
કુંભ	વૃષભ
કન્યા	મિથુન
તુલા	કર્ક
વૃશ્ચિક	સિંહ
વા	નૈ

ગૃહ ખાત

ઈ	અ
વૃષભ	સિંહ
મિથુન	કન્યા
કર્ક	તુલા
કુંભ	વૃશ્ચિક
મીન	ધન
મેષ	મકર
વા	નૈ

જલાશય ખાત

ઈ	અ
તુલા	મકર
વૃશ્ચિક	કુંભ
ધન	મીન
કર્ક	મેષ
સિંહ	વૃષભ
કન્યા	મિથુન
વા	નૈ

भुपरिग्रहणे चैव वास्तु विद्या विशारदैः ।
वास्तुस्थानं पुरा ज्ञात्वा खनेच्चैवं प्रदक्षिणम् ॥४३॥

पिता माता च पुत्राश्च नाशं गच्छन्ति मस्तके ।
पृष्टे चात्मविनाशश्च देशत्यागश्च जायते ॥४४॥

स्त्रीस्वगोत्रविनाशश्च चतुः पादेषु वैक्रमात् ।
जायते धननाशश्च मर्म वेधे कृति सति ॥४५॥

शुभं पुत्रो धनं धान्यं ज्ञात्वा कुक्षि यदा खनेत् ।
कृत्वा प्रदक्षिणं कुम्भं गृहीत्वा स्थापितं ततः ॥४६॥

इत्यन्तं तु समुदिष्टं वास्तुस्थानविसर्जनम् ।
शिलान्तं वा जलान्तं वा खात्वा शल्यं समुद्धरेत् ॥४७॥

जलान्तेषु यदा खातो गोविप्रोदक पालनम् ।
वास्तु पूजां ततः कृत्वा मध्ये कूर्म तु स्थापयेत् ॥४८॥

વાસ્તુ વિદ્યાના વિશારદ, વાસ્તુ સ્થાનના પુરેપુરા જ્ઞાતા સ્થપતિએ પ્રદક્ષિણાએ ખનન કરવું, જો મસ્તક ઉપર ખાત કરવામાં આવેતો માતા પિતા અને પુત્રનો નાશ થાય. પૃષ્ટે કરવામાં આવે તો આત્મ વિનાશ થાય અથવા દેશ ત્યાગ કરવો પડે. જો ચારે દિશાઓમાં ખાત કરેતો સ્ત્રી અને સ્વગોત્રનો વિનાશ થાય, મર્મ વેધમાં ખાત કરેતો ધનનો નાશ થાય, કુક્ષિમાં ખાત કરેતો પુત્રોનું શુભ થાય અને ધન, ધાન્ય મળે પ્રદક્ષિણાઓ ગ્રહણ કરી કુંભ સ્થાપવા આ બધુ કર્યા પછી વાસ્તુ સ્થાનનું વિસર્જન કરવું ખાત પત્થર, જલ અથવા શલ્ય ન રહે ત્યાં સુધી કરવું જલાંત સુધી ખાત કરી ગાય વિપ્રાદિકને ભોજન આપવું અને વાસ્તુપૂજન કરી મધ્યે કૂર્મ શિલા સ્થાપવી.

॥ પૃથ્વી રજસ્વળા ॥

રવિ મંગળ પાંચમ (૫). બુધ શુક્ર આઠમ (૮). રવિ છઠ્ઠ (૬). મંગળ સાતમ (૭). શુક્ર બીજ (૨). શનિ આઠમ (૮) અને આર્દ્રાનક્ષત્રના સૂર્યમાં પૃથ્વી ત્રણ દિવસ રજસ્વાળા રહે છે રજસ્વળા પૃથ્વી ખનન આદિ કામ કરે તે ચાર યુગ સુધી કુમીદંશ નર્કમાં રહે માટે પૃથ્વી રજસ્વળા હોય ત્યારે ખનન કાર્ય કરવું નહિ.

॥ खनन पृथ्वी संज्ञा ॥

શુદ પ્રતિપદાથી તિથિ, અશ્વિનીની નક્ષત્ર, રવિથી વાર એ ત્રણેનો સરવાળો કરી ચારે ભાગ દેતા ૧ વધે તો પૃથ્વી ઉભી. ૨ વધે તો બેઠી. ૩ વધે તો સુતી અને ૪ વધે

તો જાગતી જાણવી ઉભીમાં લડાઇ, બેઠીમાં ગૃહારંભ, સુતીમાં વાવ-કુવા ખોદવા અને જાગતીમા શુભ કાર્ય કરવું નહિ જાગતી શ્મશાન કરે.

॥ પૃથ્વી શયન ॥

સૂર્યના નક્ષત્રથી ચંદ્ર નક્ષત્ર ગણુતા ૫, ૭, ૯. ૧૨, ૧૯, ૨૬. આટલા નક્ષત્રનો અંક આવેતો પૃથ્વી સુતી જાણુવી તેમા ખનન કરવું નહિ. વાવ, તલાવ. અને ગૃહાદિ કાર્ય કરવું નહિ.

॥ भूमि खननार्थे पूजन ॥

गणपत्यादि पूजनं सामान्यतोविधाय रक्षातिलकं कृत्वा तस्मिन्मेरु कर्णिका शोभितं शैलवन नदी समायुक्तां सागरपरिवेष्टितां भूमि ध्यात्वा हस्ते पुष्पांजलिमादाय आवाहनम् ॥ रत्नाकरे विष्णुना त्वं धृता वाराह रुपिणा ॥ आगच्छ वरदे धात्रि यज्ञेऽस्मिन्क्षुम-दायिनी ॥ इति भूमिमावाह्य ॥ ॐ भूम्यै नमः पुष्पांजलिंक्षिपेत् ॥ ॐ भूम्यै नमः आसनं समर्पयामि ॥ ॐ भूम्यैपाद्यं समर्पयामि ॥ ॐ भूम्यै अर्घ्यं समर्पयामि ॥ ॐ भूम्यै आचमनं समर्पयामि ॥ ॐ भूम्यै स्नानं समर्पयामि ॥ ॐ भूम्यै पुनराचमनं समर्पयामि ॥ गंध पुष्प धूप दीप नैवेद्य पुनराचमन तांबूल दक्षिणा द्रव्य प्रदक्षिणाश्च कुर्यात् ॥ ततः स्वस्वदिशु इंद्रादि पूजयेत् ॥ पूर्वे इंद्राय नमः । आग्नेय्याम् अग्नये नमः । दक्षिणे यमाय नमः । नैऋत्यां नैऋतये नमः । पश्चिमे वरुणाय नमः । वायव्यां वायवे नमः । उत्तरे कुबेराय नमः । ऐशान्याम् ईशानाय नमः । नैऋति पश्चिमयो र्मध्ये अनंताय नमः । ईशानपूर्वयोमध्ये ब्रह्मणे नमः । इति दिक्पालांश्चाभ्यर्च्य पुनः ॐ पूर्वा-दिदिक्षु ॐ इंद्राय दधिमापदीपभक्तबलिर्न नमः ॥ इत्यादि नाम मंत्रैः प्रत्येकं मापदधि बलि दद्यात् पुनः द्वितीय बलिमेकस्मिन्पात्रे मापदधि दीप सहित मुपनीय सूर्यादि ग्रहेभ्य इमं बलि समर्पयामि ॥ पुन स्तृतीयं बलि मुपनीय वास्तु पुरुषायेमं बलि सम-र्पयामि पात्रे जलगंध पुष्पाणि कृत्वा ततोऽर्घ्यम् ॥ वसुधे पूजितासि त्वं विष्णुना शंक-रेण च ॥ पार्वत्याचैव गायत्र्या स्कंद वैश्रवणादिभिः ॥ इंद्राद्यै पूजितासित्वं सर्व धर्म जिगीषया ॥ सौभाग्यं देहि पुत्रांश्च धनं धान्यं शुभां प्रजाम् गृहाणार्घ्यमिमं देवि कर्म सिद्धि प्रयच्छमे ॥४९॥

॥ ततः प्रार्थना ॥

त्वं देवि खननार्थे तु पूजां गृहाण मे मखे ॥ पूजनाच्छेप कूर्माभ्यां शुद्धां वृद्धि प्रयच्छमे ॥५०॥

यज्ञभागं प्रतीक्षस्व सुखार्थं प्रणमाम्यहम् ।
तवोपरि करिष्यामि प्रासाद शुभ लक्षणम् ॥५१॥

बीजानि विविधानीह प्ररोहंति सदात्वयि ।
नाना कर्मसु कुशलेषु शेषस्य शिरसि स्थिता ॥५२॥

धरणी काश्यपी क्षोणी रसा विश्वंभराच भूः ।
निर्विघ्नं मम कर्मेदं यथा स्यात्त्वं तथा कुरु ॥५३॥

इति भूमिपूजा.

तत्तो प्रासाद करणार्थं खात स्थानानि निश्चित्य ।
खात स्थानानि दर्भैः पंचगव्यैः सिचेत् ॥५४॥

स्योना पृथिवीति मंत्रस्य मेधा तिथि ऋषि ।
पुर उष्णिक् छन्दः पृथिवी देवता मार्जने विनियोगः ॥५५॥

ॐ स्योना पृथिविनो भवानृक्षरा निवेशनी ।
यच्छांन शर्म्म सप्रथाः ॥५६॥

अनेन मंत्रेण सर्वत्र पंचामृतः पंचगव्यै सिंचेत् ।
सर्वत्र गंधाद्यैः संपूज्य अर्धपापे जलपुष्पाक्षतांन्कृत्वा ।
हस्ताभ्यां पात्रमादाय अर्घ्यं दद्यात् ॥५७॥

ततः पुष्पांजलि मादाय इमं मंत्रं पठेत् ।
उपचारानिमां स्तुभ्यं ददामि परमेश्वरि ॥५८॥

भक्त्या गृहाण देवेशि त्वामहं शरणं गतः ।
ततः पायसापूपसक्तवादि द्रव्यं पात्रे कृत्वा ॥५९॥

सपरिवारायै भूम्यै इमं बलि समर्पयामि इति बलि दद्यात् ।
ततः सूत्रधारं विश्वकर्माणं पूजयेत् ॥६०॥

॥ विश्वकर्मापूजन ॥

नमामि विश्वकर्माणं सर्वसूत्रप्रवर्त्तकम् ।
प्रासादादि प्रसिद्ध्यर्थं सर्व सिद्धि समृद्धिम् ॥६१॥

॥ अंगुलनिर्माणपूजयेत् ॥

अंगुलादि प्रमाणार्थं निर्मितो विश्वकर्मणा ।
प्रासादादि अतस्त्वां पूजयामीह प्रसाधय ॥६२॥

॥ ततः खननांगमाधार शक्त्यादीनां पूजनम् ॥

ॐ आधार शक्तये नमः । ॐ कूर्माय नमः । ॐ अनंताय नमः । ॐ पृथिव्यै नमः । ॐ वास्तु पुरुषाय नमः ॥६३॥

॥ भूमि शुद्धि ॥

ભૂમિ ઉપર ગાયના છાણથી લીપી નંદાવૃત અથવા સ્વસ્તિક કરવાં, ચોખા અને પુષ્પથી જે ખુણે ખાત આવતું હોય ત્યાં ખીલી રોપવી, બ્રાહ્મણને પીપળાની ૩૨ આંગળ લાંબી, ચાર હાસ ચોરસ, ક્ષત્રિયને ખેરની ૨૮ આંગળ લાંબી આઠ હાશની, વૈશ્યને સરષની ૨૪ આગળલાંબી, સોળાશની અને શુદ્રને સાદડની વીશ આંગળ લાંબી ગોળ ખીલીઓ રોપવી, ખાતના ખુણેથી સવ્ય પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ એ રીતે ચારે ખીલીઓ રોપી. સુત્ર બાંધવું ગૃહ અથવા પ્રાસાદના રૂપ પ્રમાણે સુત્રધાર અથવા આચાર્ય પાસે સોનાની સળીથી સૂત્ર પ્રમાણે રેખા કરાવવી, સૂત્ર બ્રાહ્મણને દાભનું, ક્ષત્રીયને મુંજનુ, વૈશ્યને સુતર, શુદ્રને શણનું સૂત્ર બાંધવુ, પૃથ્વીને નમસ્કાર કરી ભૂમિ શુદ્ધિ કરવી.

॥ मंत्र ॥

ॐ सुरमी भूतधात्री भूमि शुद्धि कुरु कुरु स्वाहा ॥६४॥

આ મંત્ર બોલી પાણી છાંટવું. અબીલ, ગલાલ, અક્ષત. પુષ્પ, સરસવથી પૃથ્વી-પૂજન કરવું.

॥ दिग्प्रक्षणम् ॥

अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भूमिसंस्थिताः ।
ये भूता विघ्न कर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥६५॥

अपक्रामन्तु भूतानि पिशाचाः सर्वतोदिशम् ।
सर्वेषाम विरोधेन शान्ति कर्म करोम्यहम् ॥६६॥

यदत्र संस्थितं भूतं स्थान माश्रित्य सर्वतः ।
स्थानं त्यक्त्वा तु तत्सर्वं यत्रस्थं तत्र गच्छतु ॥६७॥

भूतानि राक्षसा वापि येऽत्र तिष्ठन्ति केचन ।
ते सर्वे विलयं यान्तु देवयागं करोम्यहम् ॥६८॥

नाराच मुद्रया सर्वदिक्षु सर्षपान्विकीर्य च्छोटिकया ताल त्रयेण चान्तरीक्षान्भूतानुत्सार्य वामपादेन भूमिंत्रिवारं ताडयित्वा भौमान्विघ्नानुत्सारयेत् । नेत्रोदक स्पर्शः ॥ वा दक्षिण कर्णे जलेन स्पर्शः ॥

આસન શુદ્ધિ કર્યા બાદ આસન ઉપર સ્વસ્થપણે બેસી ડાબા હાથમાં સરસવ રાખી ઉપર જમણો હાથ ઢાંકી अपसर्पन्तु० એ મંત્રબોલી, હાથમાં રાખેલ સરસવને બંન્ને હાથે સવ્ય માર્ગે માથાની ચારે દિશાઓમાં વેરી દેવા પછી માથાની ચારે બાજુ ચપટીઓ વગાડીને તેમજ ત્રણ વખત તાલી પાડીને અંતરીક્ષમાં રહેલા ભૂતોને કાઢી મૂકવાની ભાવના કરવી. તેમજ ડાબો પગ ત્રણ વખત પૃથ્વી ઉપર પછાડી પૃથ્વી ઉપરના ભૂતોને કાઢી મૂકવાની ભાવના કરવી, પછી આંખે પાણી અટકાડવું અથવા જમણા કાને પાણી અટકાડવું.

॥ भूमि खनन ॥

બુદ્ધિમાન સ્થપતિએ સ્નાન કરી સફેત વસ્ત્ર પહેરી આઠે દિશાઓમાં દીપ કરી દિક્પાળ તથા પૃથ્વીને નમસ્કાર કરી, હથિયાર પૂજન કરી ચાંદીના કુદાલને તથા લોહના કુદાલને ધારે મધુ તથા ઘૃત લગાડી પૂર્વાભિ મુખ રહીને મુહૂર્ત કરવું.

सूत्रधारो महाप्राज्ञ शुक्लाम्बर धरः शुचिः ।
करे गृहीत्वा कुदालं द्रढश्चैकाग्रमानसः ॥६९॥

બુદ્ધિમાન સુત્રધારે સફેત વસ્ત્ર પહેરી હસ્તમાં કુદાલ લઈ દ્રઢઅને એકાગ્ર મનથી.

तूर्यवादित्रनिर्घोषे मङ्गलैः शब्द संकुलम् ।
प्रहारं दापयेत्तत्र तत्कुक्षौ वन्हिकोणगे ॥७०॥

શરણાય આદિ વાદિત્રના ઘોષ મંગળ ગીત આદિ શબ્દોના નાદ વચ્ચે અગ્નિ ખુણે ખાલી કૂક્ષિમાં કોદાલનો પ્રહાર કરી ખાત કરવું.

उध्धृते चैव कुदाले ततो रेणुं निरीक्षयेत् ।
उत्तरे तु भवेत्क्षेमं पश्चिमे पुत्रपौत्रकम् ॥७१॥

पूर्वे तयोत्तमं विद्यादीशाने मोक्षदायकम् ।
इतरासु चतुर्दिक्षु सर्व दोष समुद्भवः ॥७२॥

કુદાલથી ખોદતાં રેણુ ઉડે તેનું નિરક્ષણ કરવું, ઉત્તર ક્ષેમ, પશ્ચિમ પુત્ર પૌત્રકારક, પૂર્વ ઉત્તમ, ઈશાને મોક્ષ દાયક, આસિવાય બીજી સર્વ દિશામાં દોષ કારક જાણવી.

पाषाणन्त जलान्त वा वालुकान्त द्रढभूमि ॥७३॥

પાષાણ, જલ, વાલુકા (રેતી) અથવા મજબુત દૃઢ ભૂમિ સુધી ખોદવું. ભૂમિ ખોદી લીધા પછી શિલાન્યાસ કરવો.

ફુટનોટ :

क्षिप्त्वा चन्द्रकलाङ्गुलीरधिभुवो द्वाभ्यामथापि त्रिभिः।
अष्टाब्धि युगराम-अङ्गुलमितौ रामाब्धि हस्तान्तकम् ॥

तस्योर्ध्वं च शतार्धके च मुनिभिर्वृद्धयाङ्गुली षोडश।
पादं मानमिदं ब्रुवन्ति मुनयः शून्यं द्वय चाष्टभिः ॥

ભૂમિ ખનન–એક હાથના પ્રાસાદને સોળ અંગુલ ઉંડી જમીન ખોદવી. બે ગજે બત્રીશ અંગુલ, ત્રણ ગજે અડતાલીશ અંગુલ અર્થાત્ બે ગજ, ચાર ગજ ને ચોસઠ અંગુલ, ચાર ગજથી પચાસ ગજ સુધી પ્રત્યેક ગજે સોળ સોળ અંગુલ વૃદ્ધિ કરવાથી આઠસો અંગુલ અર્થાત્ તેત્રીશ ગજ આઠ અંગુલ પાયા ખનન પ્રમાણ મુનિજનોએ કહેલું છે.

यद्येवं शिथिला मही च तदर्धं पूर्तिं स्ततः स्था शिला।
दीर्घपाणि वसु प्रयुक्तमपि तच्छुद्धार्घ्यं संयुक्तकम् ॥

शुद्धायामत एवं शिल्प रचने कार्या तथा पुष्पिका।
प्रायः शर्करिकाढ्य आलयविधौ व्याचष्ट विद्यानिधिः ॥

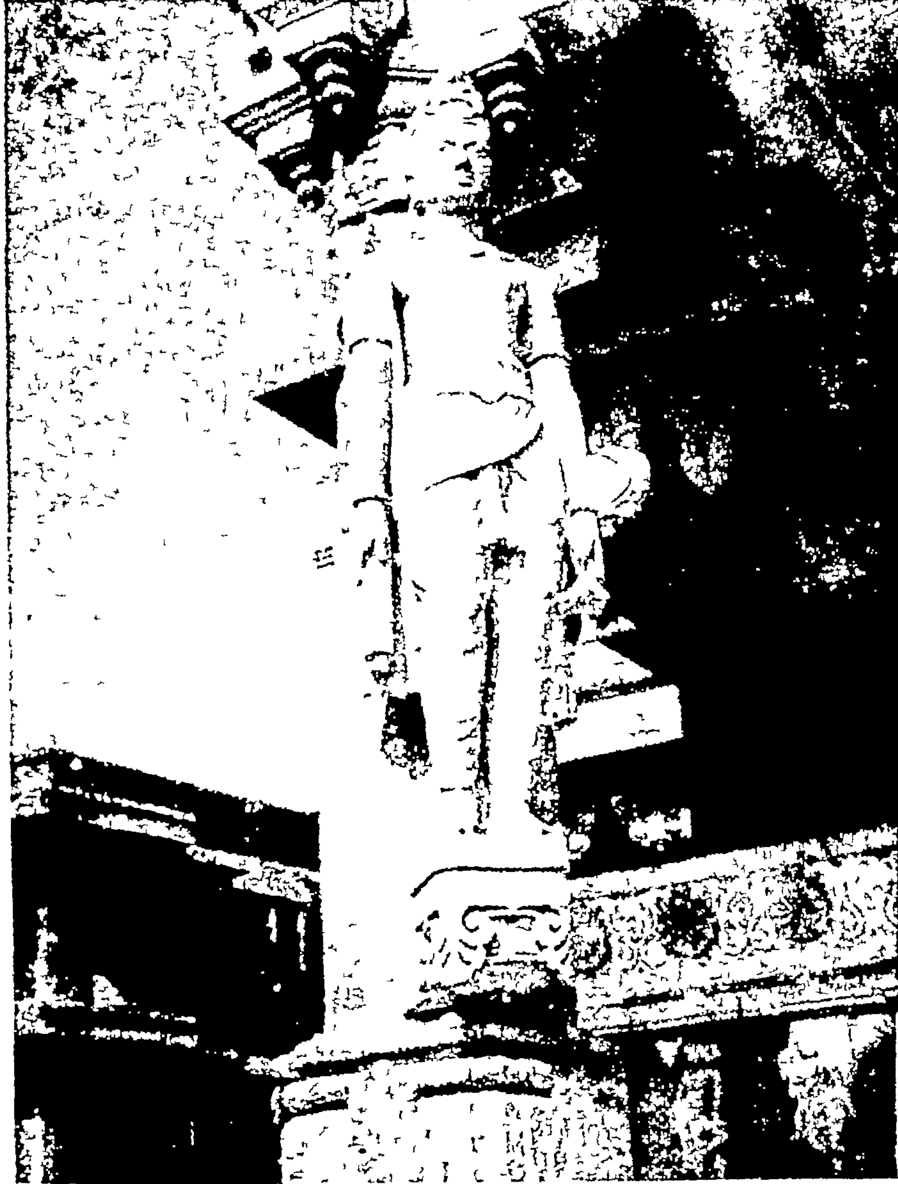
જે ભૂમિ શિથિલ–નરમ હોય અને શુદ્ધપણેથી હોય તો બ્યાશી અંગુલની ઉંડાઈ સુધી ખોદવું. નીચે શર્કરા પત્થરની કાંકરીના થરે નાખી પાયો પુરવો તે ઉપર ખુર શિલા મુકવી એ રીતે શિલ્પ રચનાના વિષયમાં ભવન નિર્માણનો પ્રારંભ કરવો તેવું વિદ્યાનિધિએ કહેલુ છે.

—પ્રાસાદ તિલક સૂત્રધાર વિરપાળ પ્રણિત.

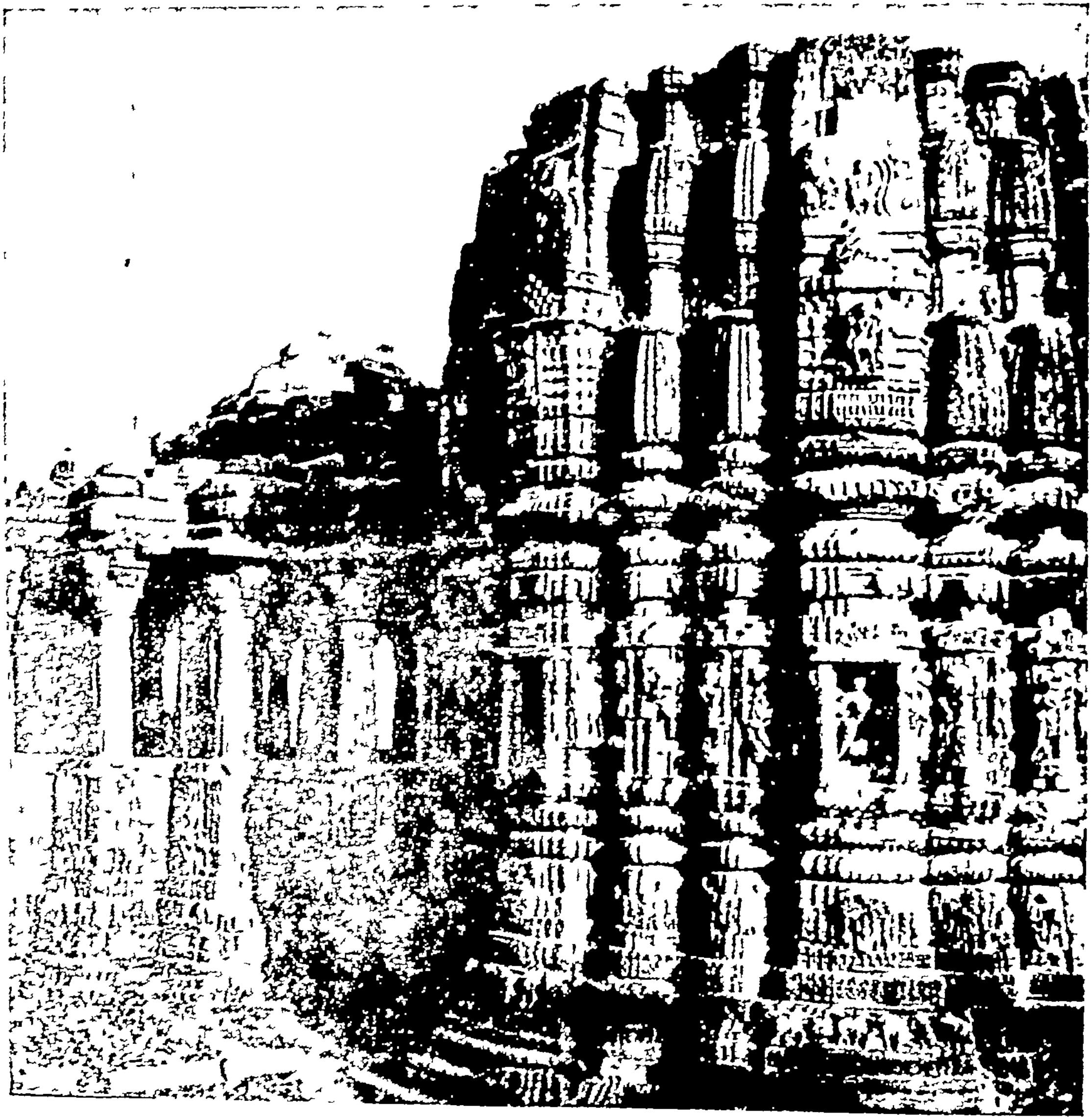
પ્રશસ્તિ

इति श्री विश्वकर्मा वास्तु कला चिंतन हर विद्या गुण कीर्ति प्रकाश शिल्प स्मृति वास्तु विद्यायाम् शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा संगृहीते वास्तुपूजन गृहारंभ मुहूर्त नाम्नो पंचमोध्याय: संपूर्ण.

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર છડીદાર

[એન. સી. સોમપુરા]

શિલ્પ ગૌરવ–ગલતેશ્વર

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

॥ शिलान्यास षष्टमोऽध्यायः ॥

॥ शिला नामानि ॥

नंदा भद्रा जयारिक्ता चाजिता वापराजिता ।
शुक्ला सौभागिनी चैव धरणी नवमी शिला ॥७४॥

૧ નંદા, ૨ ભદ્રા, ૩ જયા, ૪ રિક્તા, ૫ અજિતા, ૬ અપરાજિતા, ૭ શુક્લા, ૮ સૌભાગિની, ૯ ધરણી. એ નવ શિલાના નામ જાણવા.

॥ क्षोरार्णव ॥

नन्दा भद्रा जया पूर्णा विजया पञ्चमी शिला ।
मंगला व्यंजिताऽपराजिता च धरणी भवा ॥७५॥

૧ નંદા, ૨ ભદ્રા, ૩ જયા, ૪ પૂર્ણા, ૫ વિજયા, ૬ મંગલા, ૭ અજિતા, ૮ અપરાજિતા, ૯ ધરણી.

॥ अपराजित ॥

૧ નંદા, ૨. ભદ્રા, ૩ જયા, ૪ પૂર્ણા, ૫ અજિતા, ૬ અપરાજિતા, ૭ વિજયા ૮ મંગલા, ૯ ધરણી.

॥ અગ્નિપુરાણ ॥

॥ कूर्म शिला प्रमाण ॥

श्री विश्वकर्मा उवाच—

एक हस्ते तु प्रासादे शिला वेदांङ्गुला भवेत् ।
द्वयंगुला भवेद् वृद्धि यावत्दश हस्तकं ॥७६॥
दशोर्ध विंशपर्यंत हस्ते हस्तेक मंगुलं ।
अर्धांगुलं भवेद् वृद्धि र्यावत्हस्त शतार्द्धकं ॥७७॥

॥ क्षोरार्णव ॥

વિશ્વકર્મા નારદજીને કહે છે કે પ્રાદાદની કૂર્મ શિલાનુ માન કહું છું, એક હસ્તના પ્રાસાદને ચાર આંગળની કૂર્મ શિલા કરવી, એ થી દસ હસ્ત સુધી પ્રત્યેક હસ્તે બબ્બે આંગલની વૃદ્ધિ કરવી, અગિઆરથી વીશ હસ્ત પર્યંત એકેક આંગળની વૃદ્ધિ કરવી અને એકવીશથી પચાસ હસ્તના પ્રાસાદને અર્ધા આંગળ વૃદ્ધિ કરવી.

तृतीयांश कृते पिंड स्तदोर्ध्वक्षोभमामकं ।
पूष्यरम्य यदाकारं शिला मध्ये मलंकृतम् ॥७८॥

लहेरं च मच्छ मंडूकं मकरं ग्रास मेव च ।
शंख सर्प घट युक्तं शिला मध्ये मलं कृतम् ॥७९॥

॥ क्षोरार्णव ॥

ઉપર કહેલ માનથી સમચોરસ કરવી અને ત્રીજે ભાગે જાડી કરવી, તેના ઉપરના ભાગમાં પુષ્પના આકારે રમ્ય એવી આકૃતિ નવ ખાના પાડી અલકૃત કોતરવી, તે નવ ખાનામાં ૧ જળની લહેર, ૨ માછલી, ૩ દેડકો, ૪ મગર, ૫ ગ્રાસ, ૬ શંખ ૭ સર્પ ૮ કુભ. ૯ કૂર્મ.

॥ कूर्मशिला प्रमाण ॥

एक हस्ते तु प्रासादे शिला वेदाङ्गुला भवेत् ।
षड्गुलाद्विहस्ते च त्रिहस्ते ग्रहाङ्गुला ॥८०॥

चतुर्हस्ते च प्रासादे शिला स्याद् द्वादशाङ्गुला ।
तृतीयांशोदयः कार्यो हस्तादौ च युगान्तत् ॥८१॥

ततः परेऽष्टहस्तान्तं वृद्धिरेयङ्गुलतो भवेत् ।
पुनदर्धङ्गुलतो वृद्धि पञ्चाशद्धस्तकावधि ॥८२॥

॥ अपराजित पृच्छा ॥

એક હસ્તના પ્રાસાદને શિલા ચાર આંગળની કરવી, બે હસ્તને છ આંગળ, ત્રણ હસ્તને નવ આગળ, ચાર હસ્તના પ્રાસાદને બાર આગળ શિલા કરવી. ચાર હસ્ત સુધી ત્રીજે ભાગે જાડી કરવી, પાચથી આઠ હસ્ત સુધી એકેક આંગળ વૃદ્ધિ કરવી અને પછી પચાસ હસ્ત સુધી અર્ધા આંગળ વૃદ્ધિ કરવી.

शैलजे शैलजा कार्या ऐष्टिके चेष्टीकामयी ॥८३॥

પાષાણના પ્રાસાદને પાષણની અને ઇટના પ્રાસાદને ઇટની શિલા કરવી.

॥ अष्ट शिला ॥

नन्दा भद्रा जया पूर्णा विजया पञ्चमी शिला ।
मङ्गला व्यजिताऽपराजिता च धरणी भवा ॥८४॥

शिला निवेशयेत्पूर्वं पश्चात्पीठनिबन्धनम् ।
जङ्घाया शिखरे चैव वेदिका कलशान्तरे ॥८५॥

शिलोपरि समस्तं तच्छिलाधश्चोप पीठकम् ।
इति युक्ति विधातव्या शिलानां शुभ लक्षणा ॥८६॥

નંદા, ભદ્રા, જ્યા, પૂર્ણા, વિજયા, પંચમી શિલા, મંગલા, અજિતા, અપરાજિતા ધરણી આ શિલા પૂર્વ, પશ્ચિમ, આદિ દિશાઓમાં પાયા નીચે મૂકવી તેના ઉપર જંઘા શિખર વેદિ અને કલશ અંત સુધી શિલા ઉપર અને પીઠ બંધન ઉપર સમસ્ત પ્રાસાદની રચના થશે. માટે યુક્તિ અને વિધિએ કરી શિલા સ્થાપન કરવું એ શુભ લક્ષણ છે.

अधा खाते सम्पटेषु निधि कुम्भांश्च योजयेत् ।
पद्मश्चाथ महापद्मः शङ्खो मकर कच्छपौ ॥८७॥

ફુટનોટ :

પ્રાચીન હસ્ત લિખીત ગ્રંથ પ્રમાણે અષ્ટ શિલા, કૂર્મ શિલા માન.

પ્રાસાદ ગજ	કૂર્મ	શિલા	અંગુલ
૧	,,	,,	૪"
૨	,,	,,	૬
૩	,,	,,	૮
૪	,,	,,	૧૦
૫	,,	,,	૧૨

ગજ ૬ થી ૧૦ ગજ સુધી આંગુલ બેની વૃદ્ધિ કરવી. ગજ ૧૧ થી ૨૦ ગજ સુધી અંગુલએક વૃદ્ધિ, ગજ ૨૧ થી ૫૦ ગજ સુધી અંગુલ અર્ધાની વૃદ્ધિ કરવી.

અષ્ટ શિલાઓ પ્રમાણ

નંદા, ભદ્રા, જ્યા, રિકતા, અજિતા, અપરાજિતા, શુકલા, સૌભાગ્યની

પ્રાસાદ ગજ.	શિલા.	લં.	પ.	જા.
૧	,,	૪	૨	૧
૨	,,	૬	૩	૧½
૩	,,	૮	૪	૨
૪	,,	૧૦	૫	૨½
૫	,,	૧૨	૬	૩

ગજ ૬ થી ગજ ૧૦ બે અંગુલ વૃદ્ધિ અર્ધભાગે પહોળી અને ચોથે ભાગે જાડી કરવી.

ગજ ૧૧ થી ૨૦ સુધી એકેક અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી. અર્ધ ભાગે પહોળી. ચોથે ભાગે જાડી.

ગજ ૨૧ થી ૫૦ સુધી ૦ાા અંગુલ વૃદ્ધિ અર્ધ પહોળી ચોથે ભાગે જાડી કરવી શિલાઓમાં દિક્પાળના આયુધો કરવાં તે શીલા જાડાઇના અર્ધ ખોદવા.

૧ પૂર્વ—વજ્ર, પીળુ વસ્ત્ર,
૨ અગ્નિ—શક્તિ, લાલ વસ્ત્ર,
૩ દક્ષિણ—દંડ, કાળું વસ્ત્ર,
૪ નૈરૃત્ય—ખડગ, વાદળી વસ્ત્ર,
૫ પશ્ચિમ,—પાશ ગુલાબી રંગ.
૬ વાયવ્ય—અંકુશ સફેદ.
૭ ઉત્તર—ગદા, લીલું.
૮ ઇશાન—ત્રિશુલ, કાંજી રંગ (સફેદ).

मुकुन्द कुन्द नीलाश्च खर्वश्च निधयो नव ।
सुभद्रश्च विभद्रश्च सुनन्दः पुष्पदन्तकः ॥८८॥

जयोऽथ विजयश्चैवं कुम्भः पूर्णस्तथोत्तम् ।
इत्येवं नवकुम्भाश्च नियोज्या स्तत्र चक्रमात् ॥८९॥

ભૂમિમાં ખોદી નવ નિધિ કુંભો સંપુટ સહિત સ્થાપવા. ૧ પદ્મ ૨ મહાપદ્મ, ૩ શંખ, ૪ મકર, ૫ કચ્છપ. ૬ મુકુંદ, ૭ કુંદ, ૮ નીલ. ૯ ખર્વ અને નવ કુંભો ૧ સુભદ્ર, ૨ વિભદ્ર, ૩ સુનંદ, ૪ પુષ્પદંત. ૫ જય. ૬ વિજય. ૭ કુંભ. ૮ પૂર્ણ, ૯ ઉત્તમ આ નવ કુંભો યોજના પૂર્વક ક્રમાત સ્થાપવા.

॥ प्रासाद माने कूर्म ॥

अर्धाङ्गुलो भवेत्कूर्म एक हस्त सुरालये ।
अर्धाङ्गुला ततो वृद्धिः कार्या तिथिकरावधि ॥९०॥

एकत्रिंशत्करान्तश्च तदर्धा वृद्धिरिष्यते ।
ततोऽर्धापि शतार्धान्तं कुर्यादङ्गुल मानतः ॥९१॥

એક હસ્તના પ્રાસાદને (સુવર્ણ તથા રૌપ્યનો) કૂર્મ અર્ધો આગળનો કરવો. પછી દરેક ગજે પંદર હસ્ત સુધી અર્ધો આંગળ વૃદ્ધિ કરવી. સોળથી એકત્રીશ હસ્ત સુધી તેનાથી અર્ધી એટલે પા પા આંગળ વૃદ્ધિ કરવી અને બત્રીશથી પચાસ હસ્ત સુધી તેનાથી અર્ધી એટલે અકેક દોરાની પ્રત્યેકહસ્તે વૃદ્ધિ કરવી.

चतुर्थांशाधिको ज्येष्ठः कनिष्ठो हीन योगतः ।
सुवर्ण रूप्यजो वापि स्नाप्यः पञ्चामृतेन वै ॥९२॥

કૂર્મના કહેલ પ્રમાણથી ચોથે ભાગે અધિક કરવાથી. જ્યેષ્ઠ અને ચોથા ભાગે ન્યૂન કરવાથી કનિષ્ઠ માનનો કૂર્મ જાણવો. સુવર્ણ તથા રૌપ્યના કૂર્મને પંચામૃત સ્નાન કરાવી સ્થાપન કરવો.

॥ शिलामान कूर्म ॥

मध्ये कूर्मश्च दातव्यो रत्नालङ्कार संयुतः ।
हेमरूप्यमयः कार्यो दृढरूद मयो भवेत् ॥९३॥

शिलायाः पञ्चमांशेन कर्त्तव्यं कूर्म उत्तमः ।
सर्वालङ्कारसंयुक्तो दिव्य पूजासु पूजितः ॥९४॥

वस्त्र वैडूर्य संयुक्त इन्द्र नील समन्वितः ।
पुष्प रागेश्च गौमेदैः प्रवालैः परिवेष्टितः ॥९५॥

ખનન કરેલ ભૂમિના મધ્ય ભાગે રત્નો અને અલંકારોથી વિભૂષિત કરી નવમી ધરણી નામે કૂર્મશિલા સ્થાપવી, કૂર્મ સોના અથવા રૂપાનો કરવો અને તે નક્કર ધાતુનો હોવો જોઈએ પતરાનો નહિ (દઢ રૂપવાળો). કૂર્મ શિલાના પાંચમા અંશે વચલા કોઠામા ઉત્તમ કૂર્મ સ્વરૂપ કરવું તથા સર્વ પ્રકારના અલંકારોથી શણગારી દિવ્ય પૂજાની સામગ્રીથી સારી રીતે તે પૂજા કરી અને વસ્ત્રો તેમજ વૈડુર્ય, ઇંદ્રનીલ, પુષ્પરાગ અને ગોમેદ વગેરે રત્નો તથા પ્રવાલોથી આચ્છાદિત કરવો.

॥ अष्ट शिला प्रमाण ॥

एक हस्ते च प्रासादे शिला सप्ताङ्गुला भवेत् ।
ततः पञ्चकरं यावद् वृद्धि कार्या च दयङ्गुला ॥९६॥

पञ्चोर्ध्वे दशपर्यन्तं वृद्धिरेकाङ्गुला स्मृता ।
दशोर्ध्वे विंशपर्यन्तं पादोनावृद्धिरङ्गुला ॥९७॥

त्रिंशोर्ध्वेश्च शतार्धान्तं वृद्धिरर्धाङ्गुला करे ।
चतुरस्रा समा कार्या स्थूला वै चतुरंशत ॥९८॥

એક હસ્તના પ્રાસાદને સાત આંગળ શિલા કરવી, અને પછી બેથી પાંચ હસ્ત સુધી બે આંગળ વૃદ્ધિ છ થી દશ હસ્ત સુધી એક આંગળની વૃદ્ધિ અગિઆરથી વીશ હસ્ત સુધી પોણો આગળ અને ચોવીશથી પચાગ ગજ સુધી અર્ધા આંગળ વૃદ્ધિ કરવી. શિલા માન પ્રમાણે સમચોરસ કરવી અને તેના ચોથા ભાગે જાડી કરવી.

॥ शिला स्वरूप ॥

शिलाः कृत्वा प्रमाणेन शिलानामुपरि ततः ।
अग्निकोणात् समारम्य स्वरुपाणि प्रकल्पयेत् ॥९९॥

शक्ति दण्डं तथा खड्गं पाशाङ्कुश गदा स्तथा ।
त्रिशूलं वज्रकश्चैव आयुधानि प्रकल्पयेत् ॥१००॥

रक्तं श्याम तथा नीलं पाण्डुरं श्वेतवर्णकम् ।
हरितं शुक्ल पीते च वस्त्राणि परिदापयेत् ॥१०१॥

પ્રાસાદના માનથી શિલાઓ તૈયાર કરી પછી અગ્નિકોણથી આરંભી શિલાઓ ઉપર નીચે પ્રમાણે સ્વરૂપો કરવા. અગ્નિ કોણની શિલામાં શક્તિ, દક્ષિણ દિશાની શિલામા

દંડ, નૈઋત્યકોણુની દિશામાં ખડગ, પશ્ચિમની દિશામાં પાશ, વાયવ્યકોણુની શિલામાં અંકુશ, ઉત્તર દિશાની શિલામાં ગદા, ઇશાન કોણુની શિલામાં ત્રિશૂલ અને પૂર્વ દિશાની શિલામાં વજ્ર, આ પ્રમાણે આયુધો કરવા અને ઉપરના ક્રમે શિલાઓને રાતુ, કાળુ, આસમાની, પાંડુરંગ, ધોળુ, લીલુ, સફેદ, પીળું એવા વસ્ત્રો ઓઢાડવા.

॥ शिला संपुट ॥

शिलोर्ध्वेषु न दातव्या इष्टका वै कदाचन ।
अनेन विधिना चैव सर्व पापक्षयो भवेत् ॥१०२॥

શિલાઓ ઇંટો મૂકી કદાપી ચણવું નહિ, પરંતુ ચારે બાજુ એથી સંપુટરૂપે ચણી ઉપર શિલા મૂકવી અંદર ખુલ્લી રાખવી અને ધરણી કૂર્મ શિલાની વચ્ચેથી નાભિનાલ દેવ મૂર્તિના સિંહાસન સુધી લેવો આ વિધિ કરવાથી સમસ્ત પાપોનો ક્ષય થાય છે.

॥ અષ્ટશિલા પ્રમાણ બૃહદ્ શિલ્પ શાસ્ત્ર ॥

એક ગજ શિલા આંગળ સાત, એથી પાંચગજ સુધી આંગળ બે વધારવા, છથી દશ ગજ સુધી આંગળ એક વધારવો, અગિયારથી પચાસ ગજ સુધી આંગળ અર્ધા આંગળ વૃદ્ધિ કરવી, લંબાઇ માનથી અર્ધામાને પહોળી કરવી અને પહોળાયના અર્ધામાને જાડી કરવી.

॥ મધ્ય ધરણી શિલાનું વસ્ત્ર ॥

ધરણી કૂર્મ શિલાનું પીળા રંગનું વસ્ત્ર ઓઢાડવું.

वाराः—आदित्य भौम वजास्तु सर्वे वाराः शुभावहाः

॥ ભાગ ૧ બૃહદ શિલ્પશાસ્ત્ર પૃ. ૯૮ ॥

॥ शिला न्यास नक्षत्र ॥

शिलान्यासस्तु रोहिण्या श्रवणे हस्त पुष्पयोः ।
मृगशिर्षे च रेवत्या—मुतरात्रितये शुभ ॥१०३॥

॥ प्रासाद मंडन ॥

રોહિણી, શ્રવણ, હસ્ત, પુષ્ય, મૃગશિર્ષ, રેવતી, ઉત્તરા ફાલ્ગુન, ઉત્તરાષાઢા અને ઉત્તરા ભાદ્રપદ આ નક્ષત્રોમાં શિલાન્યાસ શુભ છે

शिलान्यासः प्रकर्त्तव्यो गृहाणां श्रवणे मृगे ।
पौष्णे हस्ते च रोहिण्यां पुष्याश्विनि न्युत्तरात्रये ॥१०४॥

॥ बालबोध ज्योतिष ॥ मुहूर्त मार्तंड ॥

શ્રવણ, મૃગશીર્ષ, રેવતી. હસ્ત રોહિણી. પુષ્ય, અશ્વિની તથા ત્રણ ઉત્તરા એ નક્ષત્રોમાં શિલા ન્યાસ કરવો.

॥ शिलान्यासः प्रकर्तव्यो ॥

उत्तरेपि च रोहिण्यां पुष्ये मैत्रे करद्वये ।
धनिष्ठा द्वितये पौष्णे गृहारम्भ प्रशस्यते ॥१०५॥

॥ वास्तुरत्नाकर ॥

શિલાન્યાસમાં, ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, પુષ્ય. અનુરાધા. હસ્ત, ચિત્રા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, અને રેવતી આ ૧૧ નક્ષત્રો ગૃહારંભે પ્રશસ્ત છે.

अश्विनी रोहिणी मूलमुत्तरात्रय मैंदवम् ।
स्वाती हस्तोऽनुराधा च गृहारंभे प्रशस्यते ॥१०६॥

॥ वास्तुप्रतिष्ठाकल्प ॥

અશ્વિની, રોહિણી, મૂલ. ત્રણ ઉત્તરા, સ્વાતી, હસ્ત, અનુરાધા એ નક્ષત્રો ગૃહારંભે પ્રશંસનિય છે.

उत्तरात्रय रोहिण्य आर्द्रा चैव पुनर्वसु ।
पुष्यानुराधा श्रवणं मृगस्वात्यो च हस्तकम् ॥१०७॥

मूलं च नक्षत्राणि हि गृहे विष्टि विवर्जतम् ।
एतप्रोक्तं प्रतिष्ठादौ देवानां देव वेश्मनाम् ॥१०८॥

॥ अपराजितपुच्छा ॥

ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અનુરાધા, શ્રવણ, મૃગશિર્ષા, સ્વાતી, હસ્ત, મૂલ એ નક્ષત્રો ગૃહ અને દેવપ્રાસાદોમા શિલા આદિ પ્રતિષ્ઠામાં શુભ છે, વિષ્ટિયોગ તજવો.

॥ गृहारंभे वृषभ चक्र ॥

आरंभे वृषभ चक्र स्तंभे ज्ञेयं तु कूर्मकम् ।
प्रवेशे कलशं चक्र वास्तु चक्रं बुधै स्मृतम् ॥१०९॥

॥ मुहूर्तमार्तण्ड ४८ ३ । ३ ॥

ગૃહારંભમાં વૃષભ ચક્ર, સ્તંભ બેસારવામાં કૂર્મ ચક્ર અને પ્રવેશમાં કલશ ચક્ર એમ ત્રણ પ્રકારે વાસ્તુચક્ર જોવાનું વિદ્વાનોએ કહેલ છે.

॥ वृप वास्तु चक्र ॥

गेहाद्यारंभेऽर्क भाद्वत्सशीर्षे रामै ३ र्दाहो वेद ४ भै स्त्रग्रपादे शून्यं वेदैः ।
४ पृष्टपादे स्थिरत्वं रामैः ३ पष्टेश्रीर्युगै ४ र्दक्ष कुक्षौ ॥११०॥
लाभो रामैः ३ पुच्छगैः स्वामीनाशो वेदै नैष्टयं वामकुक्षौ मुखस्थैः ।
रामैः पीडा संततं चार्क धिष्ण्यादश्यै ७ रुद्रे ११ दिग्भि १० रुक्त ह्यसत्सत् । १११॥

જે નક્ષત્ર પર સૂર્ય હોય તે નક્ષત્રથી દિવસના નક્ષત્ર સુધી ગણીને ૩ નક્ષત્રો વૃષના મસ્તકમાં સ્થાપવા તે નક્ષત્રમાં ગૃહારંભ કરવાથી ગૃહ અગ્નિથી બળી જાય. ૪ નક્ષત્રો આગલા પગમા તે શૂન્ય કરનાર છે. ૪ નક્ષત્રો પાછલા પગમાં તે સ્થિરતા કરનાર છે. ૩ નક્ષત્રો પીઠમા મૂકવા લક્ષ્મી આપનાર ૪ નક્ષત્રો જમણી કુક્ષિમાં તે લાભ આપનાર ૩ નક્ષત્રો પુચ્છમાં મૂકવાં તે સ્વામીનો નાશ કરે. ૪ નક્ષત્રો ડાબી કુક્ષિમાં તે દરિદ્રતા આપે. ૩ નક્ષત્રો મુખમા મૂકવા તે પીડા કરે.

रविभात्सप्त नेष्टानि शुभान्येकादशाष्टमात् ।
दश शेषाण्य निष्टानि साभिजिद्वृषवास्तुनि ॥११२॥

જે નક્ષત્ર પર સૂર્ય હોય તે નક્ષત્રથી ૭ નક્ષત્ર અશુભ, ૧૧ શુભ અને અભિજીત સહિત ૧૦ નક્ષત્રો અશુભ ફલ આપે છે.

॥ कार्य कृत ॥

आचार्य सूत्रधारेश्च यजमानैश्च संयुतः ।
त्रयश्च साधकैश्चैव कर्मकारादि संयुता ॥११३॥

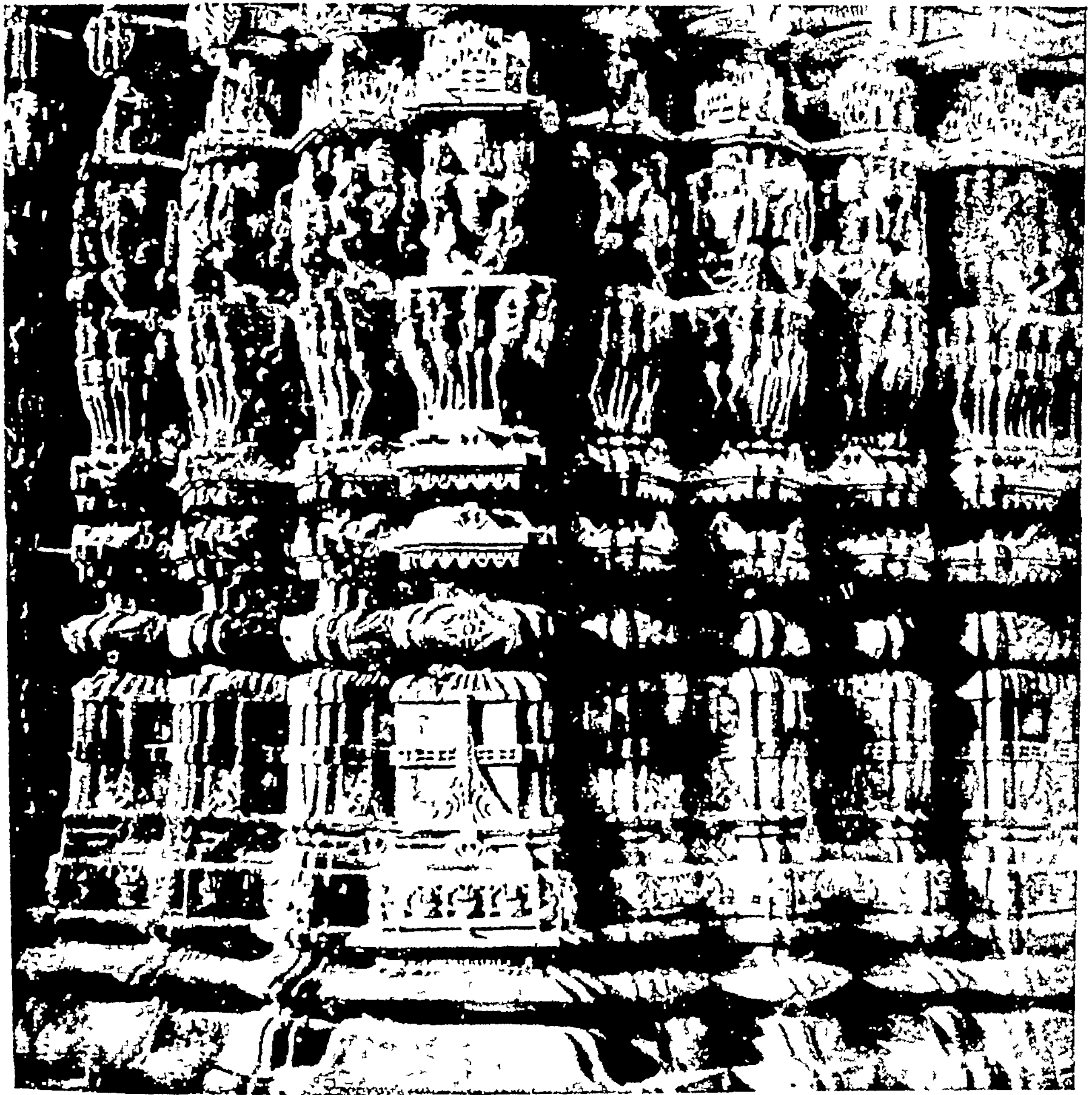
આચાર્ય સુત્રધાર અને યજમાન એ ત્રણે સંયુક્ત કાર્યના સાધક છે.

आचार्य स्वयं ब्रह्मा शिल्पी चैव जनार्दनः ।
यजमानस्तु शक्रः स्यात् त्रिभिः कर्म प्रवर्तते ॥११४॥

આચાર્ય પોતે બ્રહ્મા છે, શિલ્પી વિષ્ણુ છે અને યજમાન ઇંદ્ર છે એ ત્રણે કાર્યને પ્રવર્ત્ત કરનાર છે.

एक हस्ते तु कल्याणं द्विहस्ते मृत्युरेव च ।
गृह देवैक शिल्पिनं भाषितं विश्वकर्मणा ॥११५॥

એક હસ્તે થયેલ કાર્ય કલ્યાણકારી થાય છે. બે હસ્તે થયેલ કાર્યમાં મૃત્યુનો સંભવ છે માટે ગૃહ પ્રાસાદ આદિ કાર્યો એક જ શિલ્પીના હસ્તે કરાવવાં એવું વિશ્વકર્માએ કહેલ છે.

સૂર્યમંદિર મંડોવર દર્શન-રાણકપુર

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર દેવકુલિકા

[એન સી. સોમપુરા]

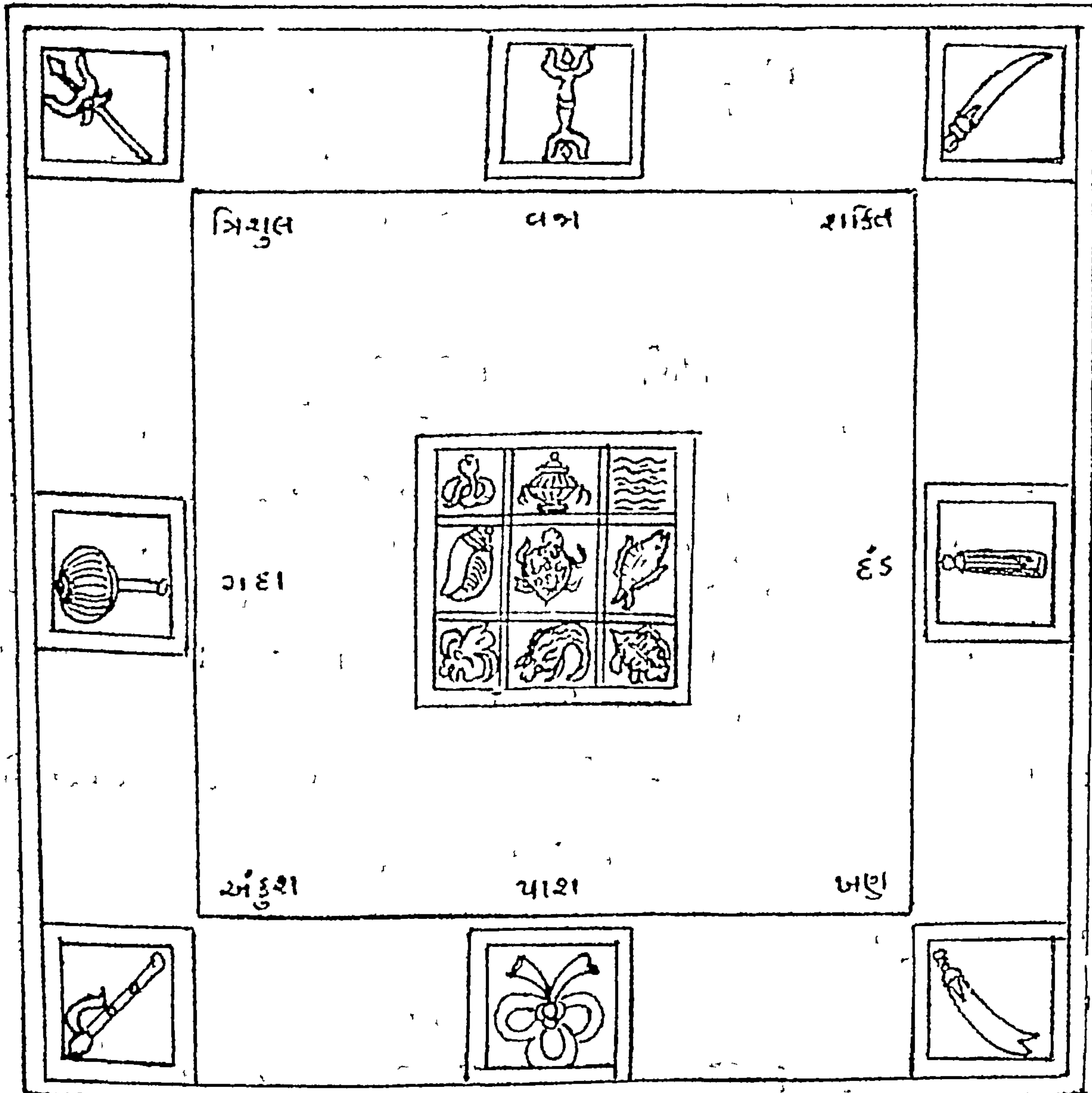
ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

काष्ठे मृदिष्टके चैव पाषाणे धातु रत्नजे ।
उत्तरोत्तर द्रढं द्रव्यं लौहकर्म विवर्जयेत् ॥११६॥

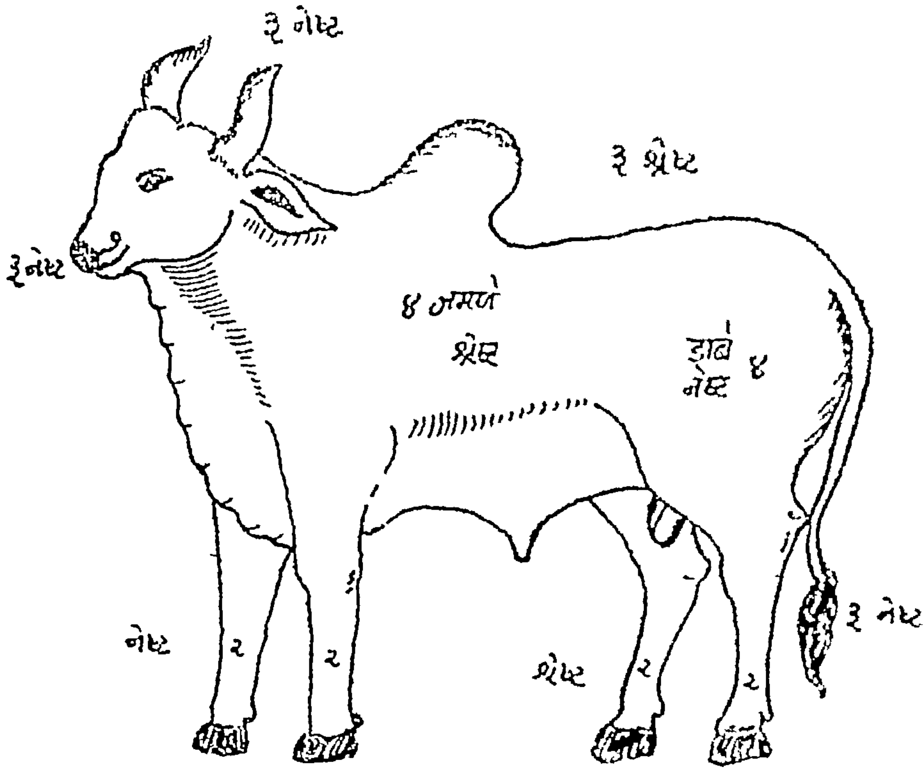
લાકડું, ઈંટો, પત્થર. ધાતુ. રત્ન, આ દ્રવ્યો એક બીજાથી દ્રઢ ઉત્તમોત્તમ છે પણ લોહ કર્મ કરવું નહિ.

उत्तमोत्तमधात्वादि पाषाणेष्टिककाष्ठकम् ।
श्रेष्ठमध्याधमं द्रव्यं लौहं चैवाधमाधमम् ॥११७॥

ધાતુ અને રત્ન આ દ્રવ્ય ઉત્તમોત્તમ છે. પાષાણ ઈંટ અને લાકડું; એ ત્રણ દ્રવ્યો અનુક્રમે શ્રેષ્ઠ, મધ્યમ અને અધમ છે પરંતુ લોઢું આ દ્રવ્ય તો અધમાધમ છે એટલે અત્યંત હીન દ્રવ્ય છે.

वृषचक्र

स्थपतिः सूत्रग्राही तक्षक वर्धाकिः क्रमशः ।
स्वोचित कर्मणि दक्षा ग्राह्यास्ते कारवश्चतुर्धेति ॥११८॥

સ્થપતિ, સૂત્રગ્રાહી, તક્ષક અને વર્ધકી ક્રમે આ શિલ્પકારો પોતાના કાર્યમાં દક્ષ હોવા જોઇએ, શિલ્પ કર્મ કરનાર વ્યક્તિઓના વર્ગીકરણ છે, કશ્યપ, ભૃગુ અને મય એ મહર્ષિઓએ જુદી જુદી રીતે નામાભિધાન કહેલ છે, કશ્યપ સંહિતા. શિલ્પજ્ઞ, દૈવજ્ઞ, વિધિત, પૌર, નૃકરં, ભૃગુ સંહિતા સૂત્રધાર, ગણિતજ્ઞ, પુરાણજ્ઞ, કારૂ. કર્મકૃત. મયમત સંહિતા, સ્થપતિ, સૂત્રગ્રાહી, તક્ષક, વર્ધીક, કર્મી,

વર્તમાન મત.　　　　　—એન્જિનિયર, આસીસ્ટન, ફોરમેન. આર્ટીશન—લેબર.

॥ विश्वकर्मन् ॥

मत्स्य पुराण—

प्रासाद भवनादिनां निवेशंविस्तराद्वद ।
कुर्यात् केन विधानेन कश्च वास्तुरुदाहृतः ॥११९॥

પ્રાસાદ અને ભવન આદિ—કરવાનો વિધાન વિસ્તારથી કહું છું.

॥ વાસ્તુ કર્મ ॥

सूत उवाच—

भृगुरत्रि वसिष्ठश्च विश्वकर्मामय स्तथा।
नारदो नग्नजिश्चव विशालाक्षः पुरन्दर ॥१२०॥

ब्रह्मा कुमारो नन्दीशः शौनको गर्ग एव च।
वास्तुदेवऽनिरुद्धश्च तथा शुक्र बृहस्पति ॥१२१॥

अष्टादशे ते विख्याता वास्तु शास्त्रोपदेशकाः।
संक्षेपेणोपदिर्ष्टेतु मनवे मत्स्यरुपिणा ॥१२२॥

૧ ભૃગુ, ૨ અત્રિ, ૩ વસિષ્ઠ, ૪ વિશ્વકર્મા, ૫ મય, ૬ નારદ, ૭ નગ્નજિત, ૮ વિશાલાક્ષ, ૯ પુરન્દર, ૧૦ બ્રહ્મા, ૧૧ સનતકુમારો, ૧૨ નંદીશ, ૧૩ શૌનકો, ૧૪ ગર્ગ, ૧૫ વાસ્તુદેવ, ૧૬ અનિરૂદ્ધ, ૧૭ શુક્ર, ૧૮ બૃહસ્પતિ, મત્સ્યભગવાને મનુ ને સંક્ષિપમાં કહેલ છે.

॥ गृह शिला स्थापन विधि ॥

શિલા સ્થાપન કરતાં સિદ્ધિ–બુદ્ધિ–સહિત ગણપતી પૂજન, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શીવ, પૂજન, ક્ષેત્રપાલ, ભૈરવ, ચંડી, માતૃકા, દિક્‌પાલ, ગ્રહ અને વાસ્તુદેવનું પૂજન કરવું.

ॐ आधारशक्तये नमः ॥ ॐ कूर्माय नमः ॥ ॐ अनंताय नमः ॥ ॐ पृथिव्यै नमः ॥ ॐ वास्तु पुरुषाय नमः ॥ तत इष्टकापूजनम् ॥ इष्टकाभ्यः पाद्यं समर्पयामि ॥ अर्घ्यं समर्पयामि ॥ आचमनं समर्पयामि ॥ स्नान वस्त्र गंध पुष्प धूप दीप नैवेद्यादिभिः संपूज्य ॥ ततः प्रार्थना ॥ नंदिनी देवि वासिष्ठे वसुभिपूजिता सती ॥ जये भार्गवदायादे प्रजानां जयमावह ॥ पूर्णे गिरीशदायादे पूर्णान्कामान्कुरुष्व मे ॥ भद्रिके श्यामदायादे कुरु भद्रां मति मम ॥ प्रजापति सुते देवी चतुरस्रे मही· सुते ॥ सुभगे सुव्रते देवि गृहे भार्गवि रम्यताम् ॥ अव्यंगे चाक्षयवले पूर्णे चांगिरसः सुते ॥ इष्टदेव प्रतिष्ठासुत्वां प्रतिष्ठापयाम्यहम् ॥ देशग्रामपुरक्षेत्र गृहस्वामिषु सौखदा ॥ मनुष्य पशुहस्त्यश्वधनवृद्धि करी भव ॥ तत आचार्यः सूत्रधारश्च कुशास्तरेणशयीतः ॥ ततो निशाशेषे जात स्वप्न शुभाशुभफलं ज्ञात्वा प्राणादीन्संशोध्य व्यवहारेत् ॥

॥ इति गृहादि इष्टिका प्रतिष्ठा ॥

॥ प्रासाद पंच शिलान्यास ॥

॥ शिलाभिषेक ॥

શિલાઓને પ્રથમ અભિષેક કરવો, વાસ્તુ સ્થાનમાં ઇશાન અથવા નૈઋત્યકોણમાં એક ચોરસ વેદી બનાવવી, વાસ્તુમાને શિલા માપે અભિષેક વેદી કરવી શિલાઓ ઉપ-શિલાઓ અને કલશોને અભિષેક કરવો, અભિષેક સોનાના, રૂપાના, ત્રાંબાના અથવા માટીના કલશો વડે કરવો, ગંગા, જમના, નર્મદા, સરસ્વતી, આદિ મહાનદીઓ તથા તીર્થોના શુદ્ધ જલોપાત કરી અભિષેકના જલમાં મેળવવા જલમા સર્વોષધિ ચૂર્ણ સુવર્ણ રજ, સુગંધિ દ્રવ્યો અને સુગંધી પુષ્પો નાખીને શિલા, ઉપશિલા અને નિધિ કુંભોને અભિષેક કરવો.

ॐ हिरण्यगर्भाः पाविन्यः शुचयो दुरितच्छिदः ।
पुनन्तु शान्ताः श्रीमत्य आपो युष्मान् मधुच्युतः ॥१२३॥

આ મંત્ર બોલી નંદા આદિ નવે શિલાઓને અભિષેક કરવો, શિલા સાથે ઉપ-શિલા અને કલશને અભિષેક કરવો, પછી શુદ્ધ જલે અભિષેક કરી વસ્ત્રથી લૂંછી કેસર, ચંદન, અક્ષત, કુમકુમ, પુષ્પ અર્પણ કરવા, પછી દિશાપાલોના વર્ણનુસાર વસ્ત્રો ઓઢાડવાં.

॥ शिलान्यास भूमि रत्नादि न्यास ॥

ॐ इन्दस्तु महतां दीप्तः सर्वदेवाधिपो महान् ।
वज्रहस्तो गजारूढ–स्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥१२४॥

ॐ अग्निस्तु महतां दीप्तः सर्व तेजोधिपो महान् ।
मेषारूढः शक्तिहस्त–स्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥१२५॥

ॐ यमस्तु महतां दीप्तः सर्व प्रेताधिपो महान् ।
महिषस्थो दण्डहस्त–स्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥१२६॥

ॐ नैऋतिस्तु महादीप्तः सर्वक्षेत्राधिपो महान् ।
खड्गहस्तः शिवारूढ–स्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥१२७॥

ॐ वरुणस्तु महादीप्तः सर्व वार्यधिपो महान् ।
नक्रारूढः पाशहस्त–स्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥१२८॥

ॐ वायुस्तु महतां दीप्तः सर्व मण्डलपो महान् ।
ध्वजाहस्तो मृगारूढ–स्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥१२९॥

ॐ कुबेरस्तु महादीप्तः सर्व यक्षाधिपो महान् ।
निधि हस्तो गजारूढ–स्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥१३०॥

ॐ ईशानस्तु महादीप्तः सर्व योगाधिपो महान् ।
शूलहस्तो वृषारूढ–स्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥१३१॥

ॐ धरणस्तु महादीप्तः सर्व सर्वाधिपो महान् ।
पद्मारूढो नागहस्त–स्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥१३२॥

ઉપરના મંત્રથી પૂર્વાદિ ક્રમે રત્નો, ધાન્યો, ઔષધિઓ નો ન્યાસ કરવો. છેલ્લે મધ્યે ન્યાસ કરવો.

अनेन क्रमयोगेन रत्नन्यासं तथोत्तमम् ।
पूर्वादि क्रम योगेन रत्नधात्त्वौषधानि च ॥१३३॥

वज्र–वैडूर्य मुक्ताश्च इंद्रनील सुनीलकम् ।
पुष्परागं च गोमेदं प्रवालं पूर्वतः क्रमात् ॥१३४॥

हैम रौप्यं ताम्रकांस्ये रीतिकां नाग वङ्गकौ ।
पूर्वादि क्रमत श्चैव आयसं चैव मन्ततः ॥१३५॥

वचा वह्निः सहदेवी विष्णु क्रान्ता च वारुणी ।
संजीवनी, ज्योतिष्मती, ईश्वरी पूर्वतः क्रमात् ॥१३६॥

यवो व्रीहि स्तथा कंगु–र्जूर्णाद्याश्च तिलैर्युताः ।
शाली मुद्गाः समाख्याता गोधूमाश्च क्रमेण तु ॥१३७॥

પૂર્વદિશાથી માંડીને સૃષ્ટિક્રમે રત્ન, ધાતુ, ઔષધિ–બીજોનો આ ક્રમથી ન્યાસ કરવો, રત્ન, હીરો, વૈડુર્ય (અકીક), મોતી, ઇદ્રનીલ મહાનીલ, પુષ્પરાગ (પુખરાજ), ગોમેદ અને પ્રવાલ, એ પૂર્વાદિ દિશા ક્રમથી સ્થાપિત કરવા.

ધાતુઓ—૧ સોનું, ૨ રૂપુ, ૩ ત્રાંબુ, ૪ કાંસુ, ૫ પીતળ, ૬ સીસુ, ૭ કથીર, અને ૮ લોઢું પૂર્વાદિ અનુક્રમે સ્થાપવા.

ઔષધિઓ—૧ વચા (ઘોડાવજ), ૨ ચિત્રક, ૩ સહદેવી, ૪ વિષ્ણુકાન્તા, ૫ વારૂણી, ૬ સંજીવની. ૭ જ્યોતિષ્મતી (માલકાંકણી), ૮ ઇશ્વરી (શિવલીંગી), આ ઔષધીઓ પૂર્વાદિક્રમે સ્થાપવી.

ધાન્યો—૧ જવ ૨ બ્રીહી, ૩ કાંગ, જુર્ણા (જુવાર) ૫ તલ, ૬ શાલિ, ૭ મગ,

૮ ઘઉં, એ ધાન્યો પૂર્વાદિ ક્રમે સ્થાપવા અને મધ્યે સર્વરત્નો, ધાતુઓ, ઔષધિઓ, ધાન્યો, સ્થાપવા પછી ત્યાં શિલા પ્રતિષ્ઠિત કરવી.

१. नन्दानी स्थापनामां—

(१) ॐ आधारशिले "सुप्रतिष्ठिता भव।"

આ પ્રમાણે કહી અગ્નિકોણે ખાતમા—

(२) ॐ पद्म इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ.

(३) ॐ "पद्मनिधये नमः"

એમ કહી પદ્મનિધિ કલશ સ્થાપવો ઉપર—

ॐ नन्दे ! इहाऽऽगच्छ, इह, तिष्ठ ॐ नन्दायै नमः"

આ મંત્રબોલી નન્દા શિલા પ્રતિષ્ઠિ કરવી, સુગંધી દ્રવ્યો છાંટવા પુષ્પો અર્પવા.

॥ પ્રાર્થના ॥

वीर्येणादिवराहस्य, वेदार्यैस्त्वभिमंत्रिताम् ।
वसिष्ट नन्दिनीं नन्दां प्राक् प्रतिष्ठापयाम्यहम् ॥१३८॥

सुमुहूर्ते सुदिवसे, सात्वं नन्दे निवेशिता ।
आयुः कारयितु दीर्घं श्रियां चाग्र्यमिहाऽऽनय ॥१३९॥

२ भद्रा स्थापनामां—

(१) ॐ आधारशिले सुप्रतिष्टिता भव।

(२) ॐ महापद्म इहाऽऽगच्छ इह तिष्ठ, ॐ महापद्मनिधये नमः

(३) ॐ भद्रे ! इहाऽऽगच्छ, इहतिष्ठ ॐ भद्रायै नमः ॥

આ પ્રમાણે મંત્રો વડે નિધિ કુંભો તથા શિલા નૈઋત્યકોણે પ્રતિષ્ઠિત કરવી, સુગંધી દ્રવ્યો પુષ્પો અર્પવા.

॥ પ્રાર્થના ॥

भद्राऽसि सर्वतोभद्र ! भद्रे । भद्र विधीयताम् ।
काश्यपस्य प्रिय सुते ! श्री रस्तु गृहमेधिनः ॥१४०॥

३ जयांस्थापनामां—

(१) ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठता भव

(२) ॐ शंख ! इहागच्छ, इह तिष्ठ ॐ शंख निधये नमः
(३) ॐ जये इहाऽऽगच्छ इह तिष्ठ ॐ जयायै नमः

આ મંત્રવડે જયાને વાયવ્યકોણમાં સુપ્રતિષ્ઠિત કરવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

जये विजयतां स्वामी गृहस्याऽस्य महात्म्यतः ।
आ चन्द्रार्कं यशश्चास्य भूम्यामिह विरोहतु ॥१४१॥

४ रिक्ता—

(१) ॐ आधारशिले सुप्रतिष्टता भव ।
(२) ॐ मकर इहाऽऽगच्छ इह तिष्ठ ॐ मकर निर्धये नमः ।
(३) ॐ रिक्ते इहाऽऽगच्छ इह तिष्ठ, ॐ रिक्तायै नमः

આ મંત્રથી ઈશાન કોણમાં રિક્તા શિલા સ્થાપિત કરવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

रिक्ते त्वं रिक्तदोषन्घे सिद्धि मुक्तिपदे शुभे ।
सर्वदा सर्वदोषघ्नि तिष्टऽस्मिन् तत्र नंदिनी ॥१४२॥

५ पूर्णानी स्थापनामां—

(१) ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्टिता भव ।
(२) ॐ सुभद्र इहा गच्छ इह तिष्ठ, ॐ सुभद्र निधये नमः ।
(३) ॐ पूर्णे इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ पूर्णायै नमः ।

આ મત્રથી પૂર્ણાને મધ્ય ભાગમાં પ્રતિષ્ટિત કરવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

त्वयि संपूर्ण चन्द्राभे ! न्यस्तायां वास्तुमस्तके ।
भवत्वेष गृह स्वामी पूर्णे पूर्ण मनोरथः ॥१४३॥

॥ पंचशिला प्रतिष्ठा संपूर्णः ॥

॥ नव शिला प्रतिष्टा ॥

१ नन्दा—

(१) ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठता भव ।

(२) ॐ पद्म इहाऽऽगच्छ इहतिष्ठ, ॐ पद्मनिधये नमः ।

(३) ॐ अग्नये नमः ॐ शक्तये नमः ।

(४) ॐ नन्दे ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ नन्दायै नमः

આ મંત્રો વડે નંદાને અગ્નિકોણે પ્રતિષ્ટિત કરવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

नन्दे त्वं नन्दिनी पुंसां त्वामत्र स्थापयाम्यहम् ।
प्रासादे त्विह संतिष्ठ यावच्चन्द्रार्क तारकः ॥१४४॥

२ भद्रा—

(१) ॐ आधारशिले भव ।

(२) ॐ महापद्म इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ महापद्मनिधये नमः ।

(३) ॐ यमाय नमः ॐ दंडाय नमः ।

(४) ॐ भद्रे इहागच्छ. इह तिष्ठ ॐ भद्रायै नमः ।

આ મંત્ર બોલી દક્ષિણમાં ભદ્રા શિલા સ્થાપિત કરવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

भद्रेः त्वं सर्वद्रा भद्रं लोकाना कुरु काश्यपि ।
त्वामत्र स्थापयाम्यद्य प्रासादे भद्रदायिनि ॥१४५॥

३ जया—

(१) ॐ आधारशिले सुप्रतिष्टिता भव ।

(२) ॐ शंख इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ ॐ शंख निधये नमः ।

(३) ॐ नैऋतये नमः ॐ खड्गाय नमः ।

(४) नमः जये इहाऽऽगच्छ इह तिष्ठ ॐ जयायै नमः ।

આ મંત્ર ભણી નૈઋત્યકોણમા જયાશિલા સ્થાપવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

गर्ग गोत्र समुद्भूतां त्रिनेत्रां च चतुर्भुजाम् ।
प्रासादे स्थापयाम्यय जयां चारु विलोचनाम् ॥१४६॥

४ रिक्ता—

(१) ॐ आधार शिले सुप्रतिष्ठिता भव ।

(२) ॐ मकर इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ मकरनिधिये नमः ।

(३) ॐ वरुणाय नमः ॐ पाशाय नमः ॐ रिक्ते इहागच्छ इह तिष्ठ रिक्तायै नमः ।

આ મંત્ર ભણી પશ્ચિમ દિશામાં રિકતાની પ્રતિષ્ઠા કરવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

रिक्ते त्वं रिक्तदोषघ्ने ! ऋद्धि वृद्धि प्रदे ! शुभे !
सर्वदा सर्वदोषघ्ने ! तिष्टाऽस्मिन् तत्र नंदिनी ॥१४७॥

५ अजिता—

(१) ॐ आधारशिले सुप्रतिष्ठिता भव ।

(२) ॐ कुन्द इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ ॐ कुन्द निधये नमः ।

(३) ॐ वायवे नमः ॐ अंकुशाय नमः ।

(४) अजिते इहाऽऽगच्छ इह तिष्ठ ॐ अजितायै नमः ।

આ મંત્રથી અજિતાને વાયવ્યકોણમાં સ્થાપિત કરવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

अजितेऽसर्वदात्वं मां कामनाम जितं कुरु ।
प्रासादे तिष्ठ संहृष्ठा यावचन्द्रार्क तारकाः ॥

६ अपराजिता—

(१) ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठिता भव ।

(२) ॐ नील ! इहागच्छ, इह तिष्ठ ॐ नीलनिधये नमः ।

(३) ॐ कुबेराय नमः ॐ गदायै नमः ।

(४) ॐ अपराजिते ! इहाऽगच्छ इह तिष्ठ, ॐ अपराजितायै नमः ।

આ મંત્ર બોલી ઉત્તર દિશામાં અપરાજિતાને સ્થાપવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

स्थिराऽपराजिते भूत्वा, कुरु मामपराजितम् ।
आयुर्दा धनदा चात्र पुत्रपौत्रप्रदा भव ॥१४८॥

७ शुक्ला—

(१) ॐ आधारशिले सुप्रतिष्ठिता भव ।

(२) ॐ कच्छप इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ कच्छप निधये नमः ।

(३) ॐ ईशानाय नमः ॐ त्रिशूलाय नमः ।

(४) ॐ शुक्ले इहाऽऽगच्छा, इह तिष्ठ, ॐ शुक्लायै नमः ।

આ મંત્રથી ઈશાન કોણમાં શુકલાને પ્રતિષ્ઠિત કરવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

शुक्ले त्वं देहि मे स्थैर्यं स्थिरा भूत्वाऽत्र सर्वदा ।
आयु कामं श्रियं चापि प्रासादेऽत्र ममाऽनघे ॥१४९॥

८ सौभागिनी—

(१) ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठता भव ।

(२) ॐ मुकुन्द इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ ॐ मुकुन्दनिधयें नमः ।

(३) ॐ इन्द्राय नमः ॐ वज्राय नमः ।

(४) ॐ सौभागिनि इहाऽऽगच्छ इह तिष्ठ ॐ सौभागिन्यै नमः ।

આ મંત્રથી પૂર્વદિશામાં સૌભાગિનીને સ્થાપિત કરવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

प्रासादेऽत्रस्थिरा भूत्वा सौभागिनि शुभंकुरु ।
धन धान्य समृद्धि च सर्वदा कुरु नन्दिनि ॥१५०॥

९ धरणी—

(१) ॐ आधारशिले सुप्रतिष्ठिता भव ।

(२) ॐ खर्व इहाऽऽगच्छ इह तिष्ठ, ॐ खर्वनिधये नमः।

(३) ॐ नागाय नमः ॐ उत्तराय नमः।

(४) ॐ धरणि इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ ॐ धरण्यै नमः।

આ મંત્ર બોલી વાસ્તુના મધ્ય ભાગમાં ધરણી શિલા સ્થાપવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

धरणि लोकधारणीं त्वामत्र स्थापयाम्यहम्।
निर्विघ्नं धारय त्वं मे प्रासादं सर्वदा शुभे ॥१५१॥

અભિષેક કરી તૈયાર રાખેલ સુવર્ણ રૌપ્ય વા તામ્રમય કૂર્મને લઈ—

ॐ कूर्म इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ ॐ कूर्माय नमः।

એ મંત્ર વડે કૂર્મને મધ્ય શિલા ઉપર પ્રતિષ્ઠિત કરવો. કેસર, ચંદન, અક્ષત, પુષ્પથી પૂજા કરવી.

॥ પ્રાર્થના ॥

सर्व लक्षण संपन्न कूर्म भूधरणं क्षम।
चैत्यं कर्तु महापृष्ठे ममाज्ञां दातु मर्हसि ॥१५२॥

પ્રાર્થના કરી કૂર્મ ઉપર પુષ્પાંજલિ નાખવી. ગીત-વાજિંત્ર વગડાવવા. દિક્પાલોને બલીદાન આપવું. ગૃહસ્વામીએ યથાશક્તિ યાચકોને દાન આપવું, શિલ્પિનો સત્કાર કરવો.

॥ शिलान्यास पछी शुभ कर्मो ॥

विन्यस्य चैव पुनरिष्टकां च गंधोदकैः संपरिपूर्यगर्तम्।
कृत्वा प्रसूनानि परीक्षयेच्च निक्षिप्य चावर्तमया क्षतानि ॥१५३॥

तदक्षिणा वर्तमतीव शस्तं वामं तु निंद्यं खलु दुःखदत्वात्।
शाल्यादिभिः क्षेत्रज मृत्तिकाभिस्तन्मध्यगर्ते परिपूर्य रक्षेत् ॥१५४॥

ઉક્ત વિધિથી શિલાન્યાસ કરીને તે ખાડાઓને શુદ્ધ સુગંધી જલવડે ભરી ઉપર પુષ્પો તથા અક્ષતો નાખીને આવર્તોની પરીક્ષા કરવી. જો તે ખાતના જલમાં દક્ષિણાવર્ત ઉત્પન્ન થાય, એટલે પુષ્પ અક્ષતાદિ સૃષ્ટિક્રમે ફરતાં દેખાય તો નિમિત્ત બહુ જ ઉત્તમ જાણવું, જલમાં એથી વિપરીત વામાવર્ત ઉત્પન્ન થાય તો નિમિત અશુભ જાણવું, દક્ષિણાવર્ત કે વામાવર્ત કંઈ ન જાય તો નિમિત્ત મધ્યમ જાણવું. અશુભ નિમિત્ત દૃષ્ટિગોચર થાય તો શિલાન્યાસ શુભ મુહૂર્ત જોઈ ફરી કરવો.

શિલા પ્રતિષ્ઠા કર્યા પછી શિલ્પિએ પ્રત્યેક શિલા ઉપર ચાર ચાર થરો ચણી લેવા શિલા ઉપર સંપૂટ મૂકવા જેથી શિલાના અંગો દબાય નહિ તે ધ્યાન રાખવું.

॥ शिला प्रतिष्ठा चलायमान दोष ॥

प्रतिष्ठितास्ताः प्रथमं भूतले सुस्थिताः समाः ।
न चालयेच्चालने तु स्याद् गृह भर्तु र्महद् भयम् ॥
कंपने च भयं विद्या देतासां स्थिरता पुनः ।
स्थपते गृह भर्तुश्च मङ्गलं परमं विदुः ॥१५५॥
प्राग्दक्षिणायाश्चलने गृहभर्तु र्महद् भयम् ।
भार्या विनाशो नैऋत्यां शून्यं भीतिर्मरुदिशि ॥१५६॥
गुरोश्च भयमैशान्यां मध्यचारेऽपि तद् भवेत् ।
प्रथमं स्थापितानेवं स्तंभानपि न चालयेत् ॥१५७॥
नोद्धरेत् प्रणुद्याच्च विधि स्तुल्यो यतोऽनयोः ।
विन्यासं प्रथमं तस्मात् कुर्यात्सम्य समाहितः ॥१५८॥
शिलानां स्थपति स्तद्वत् स्तंभानामपि सर्वथा ॥१५९॥

ભૂમિતલમાં પ્રથમ સ્થિર પ્રતિષ્ઠા કરેલી સમ અને સુસ્થિત શિલાઓને પાછળથી ચલિત કરવી નહિ, એમ કરવુ તે ગૃહસ્વામીને ભયકારક છે. એટલું જ નહિ પણ કંપાયમાન કરવાથી પણ ગૃહકારકને ભય ઉત્પન્ન કરે છે. એથી વિપરીત શિલાઓની સ્થિરતા શિલ્પિ તેમ ગૃહપતિને બંન્નેને પરમ મંગળકારક છે. અગ્નિકોણુની શિલા ચલાયમાન કરવાથી ગૃહસ્વામીને ભય, નૈરૂત્ય સ્ત્રીનું મરણ, વાયવ્ય શૂન્યતા ભય, ઈશાન અને મધ્ય સ્થિત શિલા કંપિત કરવાથી ગુરૂને ભય, એ જ પ્રકારે પ્રથમ વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ટિત સ્થભો ચલિત કરવાથી અશુભ ફળ આપે છે. શિલાન્યાસ અને સ્તભનો વિધિ સમાન છે, સૂત્રધારે પ્રથમથી જ મનને સ્થિર કરી શિલાન્યાસ અને સ્તભ રોપ ખુબીથી કરવો જે પાછળથી ચલાયમાનની આવશ્યકતા ન રહે

॥ पद्मनाल ॥

કૂર્મ ઉપરથી નાભિ પદ્મનાલ લેવી જે દેવની ગાદી સુધી.

सुवर्णं कृशरायुक्त पद्मनालं ततोन्यसेत् ।
देवदेवस्य शक्तत्यादि मूर्ति पर्यन्त मासनम् ॥१६०॥

સોનાની અથવા કૃશરા એટલે ખીચડીરૂપ મીકસ ધાતુની પદ્મનાલ કરવી. દેવાધિદેવ અથવા શક્તિની મૂર્તિના આસન પર્યન્ત કરવી.

॥ अग्निपुराण ॥ अ-९७ ॥ १९ ॥

॥ योगनाल ॥

भावि देव मुखं कूर्म सुवर्ण रौप्यनिधापयेत् ।
तत्पादूदपदोर्मध्य समायामं प्रणालकम् ॥१६१॥

कूर्मस्योपरि संस्थाप्य कारयेत् गर्तपुरणम् ।
सशर्करैर्वालुकैश्च मृद्भिश्च दर्पदादिभिः ॥१६२॥

दृढं प्रपुरयेच्छुद्धै-र्जलैराप्लाव्य मुदगरैः ।
मुशलै र्बृहच्छिर स्कैस्तु निहत्य दढतां नयेत् ॥१६३॥

गज संचारणं तत्र बहुशः कारयेत् पुनः ।
एत्र दृढतरं कृत्वा समी कृत्य जलादिभिः ॥१६४॥

दिग्ज्ञान प्रक्रियादक्षः सत् कर्म समाचरेत् ॥१६५॥

ભાવિ દેવ જે દિશામાં આવતા હોય તે તરફ મુખ રાખી સુવર્ણ અથવા રૂપાનો કૂર્મ સ્થાપવો અને તે ઉપર યોગ નાલની સ્થાપના કરી ગર્ત એટલે ખાડો શુદ્ધ રેતી, ખડી, માટી અને પત્થરથી પુરી પાણી નાખી મોગરો અને મૂશલોથી કૂટિ મજબુત કરવો. અનેક વાર હાથી ચલાવી વાસ્તુતલ અતિ દઢ કરવું, વાસ્તુ ભૂમિને દઢ અને સમતલ કર્યા પછી દિશા જ્ઞાનની પ્રક્રિયા જાણનાર ચતુર શિલ્પિએ વાસ્તુ ભૂમિમાં પૂર્વાદિ દિશાઓ નિશ્ચિત કરવાનું કાર્ય શરૂ કરવું.

॥ नालं विषे काश्यप शिल्प पटल—८ ॥

नालमेवं प्रकर्तव्यं सौम्यं प्रासाद मध्यगम् ।
स्थापयित्वा विशेषण अनेन विधिना तथा ॥१६६॥

नालं गन्धोदकै र्दिव्यैः स्थापयित्वा हृदा बुधः ।
शान्तिहोमं तु कुर्वीत वारुणं सुक्त मुच्चरन् ॥१६७।

स्थापकः सुप्रसन्नात्मा सुमुहूर्ते सुलग्नके ।
सर्वालंकार संयुक्तं सर्वतोय समन्वितम् ॥१६८॥

નાલને અનેક વિધિએ કરીને વિશેષે પ્રાસાદની મધ્યે સ્થાપવી નાલને સુગંધી દિવ્ય જલથી અભિષેક કરી સ્થાપવી, શાન્તિ હોમ કરવો અને વરૂણ સુકત બોલવો. સ્થાપકે સુપ્રસન્ન દીલથી, સારા મુહૂર્ત, શુભ લગ્ને, સર્વ અલંકાર યુકત અને સર્વે જલોનો સમન્વય કરી નાલનું સ્થાપન કરવું.

॥ कूर्मशिला स्वरुपो विधान ॥

कूर्मो मध्य स्थले तु गर्भरचना वन्हे शिलायां जलं ।
याम्ये मीन मुखश्च नैऋतदिशि स्थाप्यं तथा दर्दुरम् ॥१६९॥

वारुण्यां मकरश्च वायुदिशि वैग्रासश्च सोम्ये ध्वनिः ।
नागं शङ्करदिक्षु पूर्व विषये कुंभः शिला वह्नितः ॥१७०॥

કૂર્મ શિલાના મધ્ય ભાગમાં કૂર્મ કરવો અને અગ્નિકોણમાં જલ તરંગ, દક્ષિણ દિશામા માછલું, નૈઋત્યકોણમાં દેડકો, પશ્ચિમના ભાગમાં મકર, વાયવ્યમા ગ્રાસ, ઉત્તરમાં શંખ. ઇશાનમાં સર્પ અને પૂર્વમા કલશ કરવો. આ સ્વરૂપો શિલાના અગ્નિ-કોણથી અનુક્રમે સવ્ય પ્રદક્ષિણાએ કરવાના છે.

॥ कूर्म मुख ॥

हेमजं तारजं कूर्म्म वृष वा द्वार समन्वितः ॥१७१॥

સોનાના અથવા ચાંદીના બનાવેલા કાચબા અથવા વૃષને દ્વાર સામે મુખ રાખી સ્થાપવો.

॥ अग्निपुराण ॥

॥ अष्ट शिला स्थापन माटे मतांतर ॥

नंदा पूर्वा प्रदातव्या शिलाः शेषाः प्रदक्षिणा ॥१७२॥

॥ ક્ષીરાર્ણવ શિલ્પરત્નાકર ॥

નંદા શિલા પૂર્વ દિશામા સ્થાપવી અને બાકીની શેષ શિલા પ્રદક્ષિણાએ સ્થાપવી આ પ્રમાણે મતમતાતર છે. ઉપરોકત મત અગ્નિપુરાણનો છે તેમાં અગ્નિકોણ નંદા-શિલા અને અગ્નિદેવનુ આયુધ અસિ એ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે નવ શિલાઓના સ્થાપનમા નંદા અગ્નિ આદિ સવ્ય ક્રમમાર્ગે શિલાઓ સ્થાપવી અને દરેક શિલા સાથે દિશાના દિક્પાલના આયુધો ક્રમવાર મળે છે, માટે નિશ્ચિત નંદા આદિ શિલાનો ક્રમ અગ્નિથી પ્રદક્ષિણાએ કરવો તેમાં જરા પણ શંકા રાખવા જેવુ નથી.

કૂર્મ શિલામાં પણ પૂર્વથી લહેર કરવામાં આવે છે. પરા પૂર્વ રીત છે, પણ વાસ્તુરાજ બેડાયા પ્રાસાદ તિલકમા સૂત્રધાર વીરપાળ વિરચિતમાં લખેલ છે.

कूर्मो मध्य स्थले गर्भरचना वन्हे शिलयाजलं ॥१७३॥

વીરપાળે અગ્નિકોણમાં જલતરંગ કરવાનું સ્પષ્ટ બતાવેલ છે. દરેક દિશાની રચના સ્પષ્ટ બતાવેલ છે, આ સિવાય બીજા શિલ્પ ગ્રંથોમાં દિશા સંબંધી ઉલ્લેખ નથી.

॥ कूर्म प्रतिष्टा महाफळ ॥

कृत कूर्म प्रतिष्ठायां खाते पूर्णस्तु संस्थिते ।
भूर्लोके लभते राज्यं सर्व जन्मसु शाश्वतम् ॥१७४॥

કૂર્મ પ્રતિષ્ઠા કરી ખાતનો નાભિનાલ પૂર્ણ રીતે ચણી લાવવાથી જન્મોજન્મ ભૂર્લોકમાં શાશ્વત રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

॥ अष्टशिला प्रतिष्टा फळ ॥

शिला प्रतिष्ठमानासु दैवतैं स्त्र शुच्यते ।
स्वर्गेचाभीप्सितं स्थानं राज्यं च जन्मजन्मनि ॥१७५॥

અન્ય આઠ દિશાઓની અષ્ટ શિલાઓનું સ્થાપન થતાં દેવો વિચારમાં પડે છે અને સ્થાપન કર્તા સ્વર્ગમાં ઇચ્છિત સ્થાન મેળવે છે તથા જન્મોજન્મ રાજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે.

॥ शिला प्लव दिक ॥

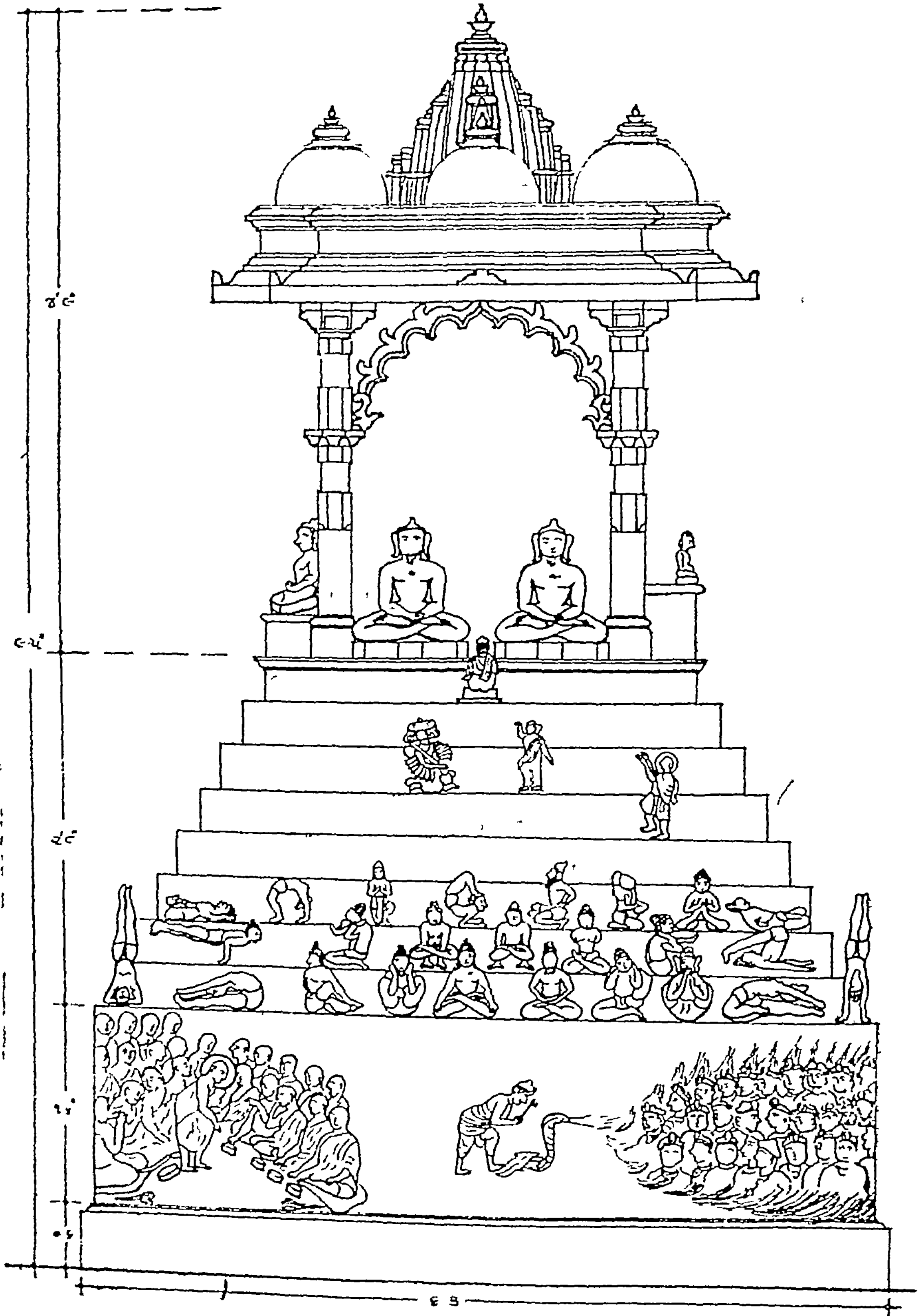
શિલાન્યાસમાં શિલા કઈ દિશા તરફ ઢળતી રાખવી તેનો સ્થપતિએ પહેલા નિશ્ચય કરવો. શિલા સ્થાપિત કર્યા પછી ચલાયમાન કરવી તે અશુભ છે. શિલાનો ઢાળ પૂર્વ અથવા ઉત્તર તરફ રાખવો શુભદાયક છે. વાસ્તુ દ્વાર પૂર્વ તરફ હોય તો પૂર્વ તરફ ઢાળ રાખવો અને ઉત્તર તરફ હોય તો ઉત્તર તરફ ઢળતી રાખવી પણ પશ્ચિમ મુખ વાસ્તુ હોય તો ઉત્તર તરફ ઢાળ રાખવો અને દક્ષિણ મુખ વાસ્તુ હોય તો પૂર્વ તરફ ઢાળ રાખવો. કારણ કે દક્ષિણ પશ્ચિમ તરફ ઢાળવાળી શિલા અશુભ છે.

शिलान्यास संपूर्ण ।

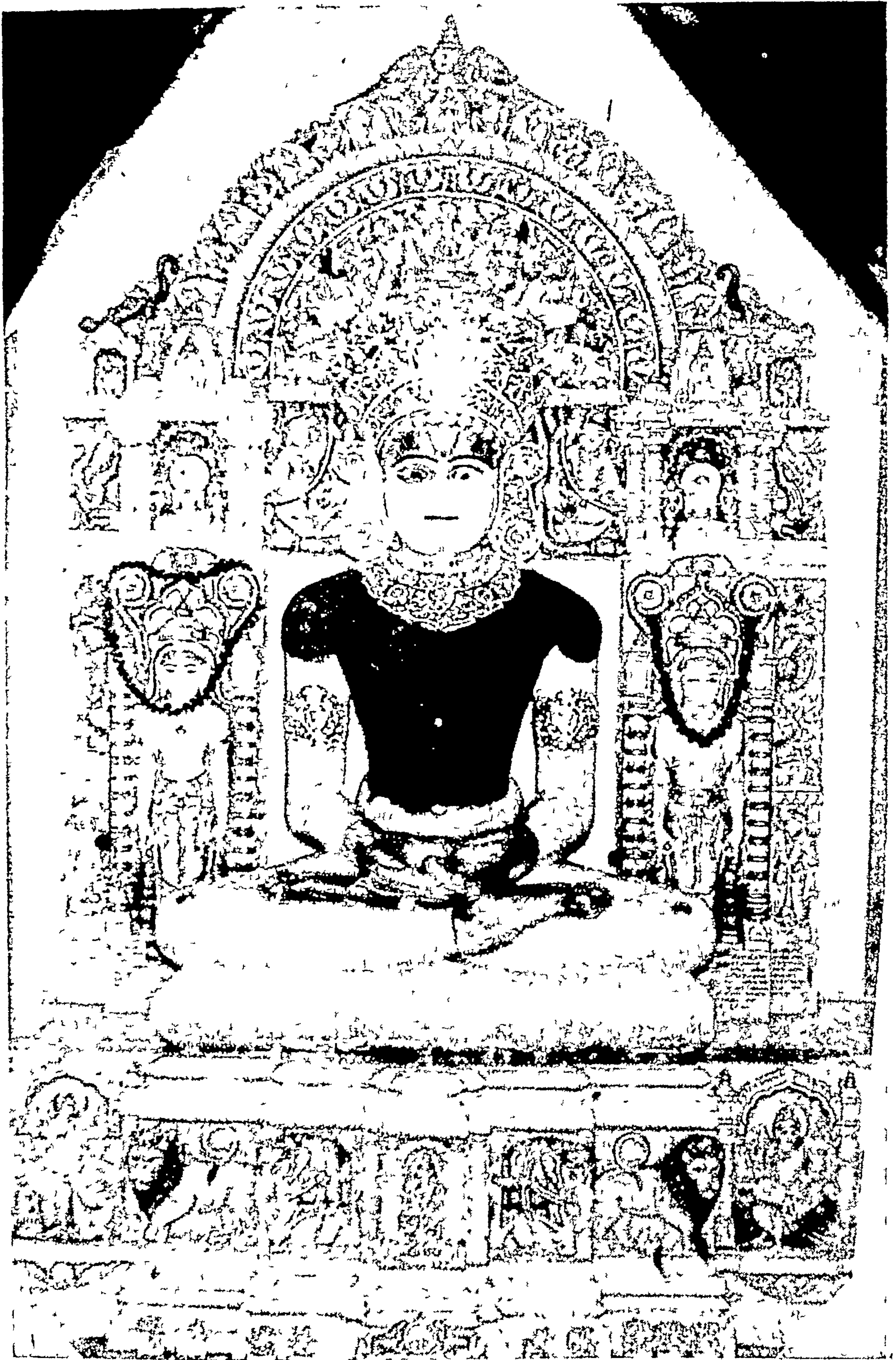
પ્રશસ્તિ

इति श्री विश्वकर्मा वास्तु कला चिंतन हर विद्या गुण कीर्ति प्रकाश शिल्प स्मृति वास्तु विधायाम् शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा संगृहीते शिलान्यास नाम्नो षष्टमोध्याय: संपूर्ण.

અષ્ટાપદ કેદમ ગણધર પ્રાસાદ

કેસરિયાજીનગર—પાલીતાણા [એન. સી. સોમપુરા]

પરિકરયુક્ત શ્રી આદીશ્વર ભ. -ચેરમુર. [એન. સી. સોમપુરા]

શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્ ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા.

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર કક્ષાસન અને દેવકુલિકા [એન. સી. સોમપુરા.]

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર સાઇડ દર્શન—મુંબઇ. [એન. સી. સોમપુરા.]

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

સપ્તમો અધ્યાય.

आयतत्त्वाधिकार सप्तमोऽध्यायः ।

જ્યોતિષ્ય વિદ્યાએ આ સૃષ્ટિના જીવોના જીવન વહનને સ્પર્શતિ બાબત છે. તેમ જ્યોતિષ્ય વિશારદો કહે છે. સૂર્ય આદિ ગ્રહો નક્ષત્ર વગેરે જ્યોતિષ્ય ગણોને આ સૃષ્ટિના જીવોમાં શું રસ હશે તે અણ ઉકેલ પ્રશ્ન છે. જીવન સાથે જ્યોતિષ્ય મંડળનો સબંધ છે ગ્રહ નક્ષત્ર આદિ જ્યોતિષ્ય ગણોના સંચાલનની અસર મનુષ્ય આદિ જીવો પર પડે છે તેમ માનીએ તો ગૃહ પ્રાસાદએ જીવનનું એક અંગ છે પૂર્વાચાર્યોએ જણાવ્યા મુજબ જીવનને સ્પર્શતી બાબત છે તેથી ગૃહો પ્રાસાદ આદિ પણ જ્યોતિષ્ય ચક્રના આધારે બનાવવા જોઈએ તેની અસર બનાવનાર સમાજ ગામ અને દેશ પર પડે છે માટે ગૃહ પ્રાસાદ આદિ વાસ્તુ શાસ્ત્રોક્ત વિધિસર ગણિત યુક્ત થાય તો વિશેષ ફલદાયી છે.

छाया वाणुं रणुं केशाग्र लीक्षा यूका प्रोक्ता स्याद्यवंस्त्वगुलश्च ।
छायादि भ्योष्टघ्नमानस्यवृद्धिः प्रोक्तो हस्तौ जैन संख्या गुलश्च ॥ १ ॥

છાયાદિકના અનુક્રમે આઠ આઠ ગણા કરવાથી માપ થાય છે. આઠ છાયા એક અણુ, આઠ અણુ એક રેણુ, આઠ રેણુ એક કેશાગ્ર, આઠ કેશાગ્ર એક લીક્ષા, આઠ લીક્ષા એક યૂકા, આઠ યૂકા એક આડા જવ, આઠ આડા જવ એક આંગળ, તેવા ચોવીશ આંગળ એક હસ્ત. (જીન સંખ્યા પ્રમાણે)

॥ આંગળથી પ્રમાણો ॥

૧ આંગળ ૧ માત્રા ૨ આં. કળા ૩ આં પર્વ. ૪ આં. મુષ્ટી. ૫ આં. તલ. ૬ આં. કરપાદ (પાગજ) ૭ આં દષ્ટિ ૮ આં. તૂણી. ૯. આં. પ્રાદેશ. ૧૦ આં. શયતાલ. ૧૧ આં. ગોકર્ણ. ૧૨ આં. વિસ્તતી. ૧૪ આં અનાહપદ. ૨૧ આં. રત્ની. ૨૪ આં. અરત્ની એક ગજ ૪૨ આં. કિષ્કુ. ૮૪ આં પુરૂષ. ૯૬ આં. ધનુષ્ય અથવા દંડ. ૧૦૦૦ ધનુષ્ય કોષ. ૨ કોષ ગવ્યુતિ ૨ ગવ્યુતિ જોજન.

॥ હસ્તના ત્રિવિધ પ્રમાણ ॥

ज्येष्टं चाष्टयवैः प्रोक्तं मध्यमं सप्तभियवै ।
स्या त्कनिष्टं षड् यवै स्तच्चतुर्विंशतिभिः करः ॥२॥

આઠ યવનો એક આંગળ તે જેષ્ટ સાત યવનો એક આંગળ તે મધ્યમ અને ૭ યવનો એક આંગળ તે કનિષ્ટ આ પ્રમાણે ચોવીશ આંગળનો હસ્ત.

नगर ग्राम खेटादीन् क्रोशादि योजना दिकम् ।
वनो पवन मार्गादीन् ज्येष्ट हस्तेन मापयेत् ॥३॥

નગર, ગામ, ખેટ, (ખેડુતને રહેવાનું ગામડું), કોશ અને યોજન, વન–ઉપવન (બાગ), માર્ગ, આદિ જ્યેષ્ટગજથી માપવા.

प्रासाद प्रतिमालिङ्ग जगती पीठ मंडपान् ।
राज्ञा निवास हर्म्याणि मध्य मानेन मापयेत् ॥४॥

દેવપ્રાસાદ, પ્રતિમા, લિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, રાજ્યપ્રાસાદ અને ગૃહો મધ્યમ ગજથી માપવા.

शय्यासने चयानानि छत्र सिंहासना दिकम् ।
शस्त्रार्थ कूप पात्राणि कनिष्टेन च मापयेत् ॥५॥

શય્યા (પલંગ–ખાટલો), આસન યાન (મ્યાના પાલખી), છત્ર, સિંહાસન, શસ્ત્રો, કુવા આદિ જળપાત્ર કનિષ્ટ ગજથી માપવા.

उत्तमा मध्यमाधमं त्रिविधो मान निर्णयः ।
न्युनाधिके कृते हस्ते दोषं स्याच्च महाभयम् ॥६॥

ઉત્તમ મધ્ય અને કનિષ્ટ એ ત્રણ પ્રકારનું માન જાણવું. કહેલ પ્રમાણથી નાનો અથવા મોટો હસ્ત વાપરે તો દોષ અને મહાભય ઉપજે.

आयव्ययांशका ऋक्षं तारा चंद्र बलं गृहे ।
जीवितं मरणं ज्ञेयं वास्तु विज्ञान पूर्वकम् ॥७॥

આય, વ્યય, અંશક, નક્ષત્ર, તારા ચંદ્રબલ અને આયુષ્ય એ ગૃહ આદિ વાસ્તુ-કર્મમાં જ્ઞાનપૂર્વક જોવું.

मान देवं गृहादि भूपसदने शास्त्रोत्क हस्तेन तत् ।
गेहे कर्मकस्य नाथ करतः स्यात्तार्ण छाद्ये गृहे ॥८॥

आयो दंड करांगुलादि मपितो स्तंऽगुलैरशंत ।
क्षेत्रस्याप्यनुमानतोपि नगरे दंडे न मानं पुरे ॥९॥

દેવમંદિર અને રાજાના ઘર વિષે શાસ્ત્રમાં કહેલા હસ્ત વડે માપ કરવું અને સાધારણ લોકના ઘરનું માપ શિલ્પીના હાથે કરવું. પણ ઘાસ અને પાંદડાની છાદ્યવાળા ઘરનું માપ ઘરધણીના હસ્તથી લેવું. દંડ હસ્ત તથા આંગળથી માપ કરીને ગણત્રી પ્રમાણે આય મેળવવા પણ નગર અને પુરનું ક્ષેત્રફળ દંડથી કાઢવું.

यावद् भूरिगुणं हृदि स्फुरति तत्तावद्विचार्यं करै ।
श्चैतैर्नो तनुयादि हां गुल मुखं क्षिप्त्वा विहायाथवा ॥१०॥

પોતાના અંતઃકરણને આનંદ આપે એવું ઘણા શુભ ગુણવાળું જ્યાં સુધી લંબાઇ ને પહોળાઈમાં હસ્તોના માપથી જ આયાદિક આવે ત્યાં સુધી હાથથી જ ગણત્રી કરવી. પરંતુ તેમ ન મળે તો લંબાઇ–પહોળાઇમાં આંગળો ઉમેરી અથવા ઘટાડીને ક્ષેત્રફળ કાઢી આયાદિ મેળવવા.

पाषाणे पूर्ण गेहानि भित्तिर्मध्ये तुऐष्टिका ।
मृत्तिका गर्भ मात्रेण विज्ञेया नाऽत्र संशयः ॥११॥

પાષાણના ગૃહાદિને બહારથી, ઇંટના (વાસ્તુ આદિને) ઓસારના મધ્યેથી અને માટીના કામને અંદરના ભાગથી ગણવું. એમાં સંશય કરવો નહિ.

काष्ट पाषाणयो र्बाह्या मिष्टकायां तदर्धकम् ।
मृत्तिका गर्भ मात्रं इति प्राह पराशरः ॥१२॥

લાકડા અને પાષાણને બહારથી, ઇંટને અર્ધ ઓસારે અને માટીને અંદરથી ક્ષેત્ર ગણવું તેમ પારાશરનો મત છે.

प्रासादे भित्ति संयुक्तो गृहे भित्तिस्तु बाह्यतः ।
कर्त्तव्यो मंडपे युक्तो जगत्या याम एवच ॥१३॥

પ્રાસાદને ભિતિ સહિત, ગૃહોને ભીંત વગર, મંડપ તથા જગતીને ભીતિ સહિત ગણવું.

प्रमाणं कुम्भके मूले नासिके भित्ति बाह्यतः ॥१४॥

ભીંતેની બહાર ખુણે કુંભાના મુળમાં પ્રમાણ જાણવું.

પ્રાસાદને મેળવવાના એકવિશ અંગો ૧ ક્ષેત્રફળ. ૨ આય. ૩ નક્ષત્ર. ૪ નક્ષત્ર-ગણ. ૫ ચંદ્ર. નક્ષત્રવૈર. ૭ વ્યય. ૮ તારા. ૯ નાડી. ૧૦ રાશિ ૧૧ રાશિવૈર. ૧૨ નામાક્ષર. ૧૩ અંશક. ૧૪ લગ્ન. ૧૫ તિથિ ૧૬ વાર. ૧૭ કરણ. ૧૮ યોગ. ૧૯ વર્ગ. ૨૦ તત્ત્વ. ૨૧ આયુષ્ય.

૧. ક્ષેત્રફળ ચોરસઃ–લંબાઇ ગજ અને પહોળાઇ ગજના ગુણાકાર કરતા જે આવે તે ચોરસનું ક્ષેત્રફળ જાણવું.

૨. ગોળનુ ક્ષેત્રફળઃ–લંબાઇ પહોળાઇ તે વ્યાસ કહેવાય વ્યાસને ત્રણગણું કરવું તેમાં સાતમો ભાગ ઉમેરવો (વ્યાસનો) તે પરિઘ થયું તેને અધુું કરવું અને વ્યાસને અધુું

કરી બન્નેનો ગુણાકાર કરવો જે આવે તે ગોળનું ક્ષેત્રફળ જાણવું. સમસ્ત પરિધિને વ્યાસના ચોથા ભાગે ગુણવાથી પણ ગોળનું ક્ષેત્રફળ આવે.

૩. અષ્ટાશનું ક્ષેત્રફળ.–લંબાઈ પહોળાઈનો ગુણાકાર કરવો તેમાંથી છઠ્ઠો ભાગ બાદ કરવો અને છઠ્ઠા ભાગનો અડતાલીશમો ભાગ બાદ કરવો બાકી રહે તે અષ્ટાંશનું ક્ષેત્રફળ જાણવુ.

૪. ષષ્ટાશ ક્ષેત્રફળ–લંબાઈ પહોળાઇનો ગુણાકાર કરી તેમાંથી છઠ્ઠો ભાગ હિન કરવો બાકી રહે તે ષષ્ટાંશનું ક્ષેત્રફળ જાણવુ.

ષોડાંષનું ક્ષેત્રફળ–લંબાઇ પહોળાઇનો ગુણાકાર કરી તેમાથી છઠ્ઠો ભાગ તથા છઠ્ઠો ભાગનો ચૌદમો ભાગ બાદ કરવો બાકી રહે તે સોળાંશનું ક્ષેત્રફળ જાણવું.

ત્રિકોણ ક્ષેત્રફળ–એક ભાગની લંબાઈ પુગ છેડા સુધી લેવી અને બીજા ભાગની લંબાઇના અર્ધ ભાગ કરી બન્નેનો ગુણાકાર કરવો જે આવે તે ત્રિકોણનું ક્ષેત્રફળ જાણવું.

અર્ધ ચંદ્ર ક્ષેત્રફળ–લંબાઈ ને પહોળાઇનો ગુણાકાર કરવો તેમાંથી ચોથો ભાગ હિન કરવો બાકી રહે તે અર્ધ ચંદ્ર ક્ષેત્રનું ક્ષેત્રફળ જાણવું.

२–आयाधिकार

घामस्य दीर्घतोव्यास गुणए चाष्ट भाजिते ।
ध्वजादिनं शेषमायं लभ्यते नात्र संशयः ॥१५॥

ક્ષેત્રની લંબાઈ પહોળાઇને ગુણી આઠે ભાગવા જે શેષ વધે તે ધ્વજાદિ આયો જાણવા તેમાં શંકા નહિ.

ध्वजो धूम्र स्तथा सिंहः श्वानो वृष खरोगजः ।
ध्वांऽक्ष चैव समद्दष्टाः प्राच्या दिशु प्रदक्षिणाः ॥१६॥

૧ ધ્વજ, ૨ ધુમ્ર, ૩ સિંહ, ૪ શ્વાન ૫ વૃષ, ૬ ખર, ૭ ગજ, ૮ ધ્વાંક્ષ એ આઠ આય પૂર્વ આદિ દિશાએથી અનુક્રમે પ્રદક્ષિણા એ સામસામી દૃષ્ટિ કરીને રહેલ છે.

ध्वजः सिहो वृषगजौ शस्यन्ते सुर वेश्मनि ।
अधमानां खरध्वांङ्क्ष धूम्रश्वानः सुखावहा ॥१७॥

ध्वजः प्रायः कृतयुगे त्रेतायां सिंह एव च ।
द्वापरे वृष बाहुल्यं गज एव कलौ युगे ॥१८॥

દેવપ્રાસાદોમાં ધ્વજ, સિંહ, વૃષ ને ગજ ઉત્તમ છે. અધમ લોકોને ત્યાં ખર, ધ્વાંક્ષ, ધૂમ્ર તથા શ્વાન સુખકારી છે. ધ્વજ આય વિશેષે સત્યયુગે ત્રેતાયુગમા સિંહ આય દ્વાપરે ઘણુ કરીને વૃષ આય અને કલિયુગે ગજ આય શ્રેષ્ઠ છે.

कल्याणं कुरुते सिंहो नृपाणां च विशेषतः ।
ध्वजः प्रशस्यते विप्रे वृषो वैश्ये मुदाहृतः ॥१९॥

उत्तरोत्तर माख्याता श्चतुर्वर्ण फल प्रदाः ।
ध्वजे चैवार्थ लाभश्च धूम्रे संताप एव च ॥२०॥

રાજ્યપ્રાસાદોમાં સિંહાય વિશેષ કલ્યાણકારી છે. બ્રાહ્મણના ઘર વિષે ધ્વજાય વૈશ્યના ઘર વિષે વૃષાય ક્ષુદ્રના ઘર વિષે ગજાય એમ ઉત્તરોત્તર ચારે વર્ણને ફળદાયક જાણવા. ધ્વજાય અર્થ લાભ આપનાર ધૂમ્રાય સંતોષકારક છે.

॥ हस्त प्रमाण ॥

યવ	અંગુલ	હસ્ત અંગુલ	હસ્ત પ્રમાણ	ઉપયોગ
૮	૧	૨૪	૧ જેષ્ઠ	નગર, ગ્રામ, ખેટ, ક્રોશ, યોજન, વન, ઉપવન, માર્ગ આદિ જેષ્ઠ ગજે માપવા.
૭	૧	૨૪	૧ મધ્યમ	દેવપ્રાસાદ, પ્રતિમા, લિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, રાજ્યપ્રાસાદ અને ગૃહો મધ્યમ ગજથી માપવા.
૬	૧	૨૪	૧ કનિષ્ઠ	શય્યા, આસન, યાન, (મ્યાના પાલખી) છત્ર, સિંહાસન, શસ્ત્રો, કુવા આદિ જળાશયો, કનિષ્ઠ ગજથી માપવા.

॥ आयादि अंग गणित अंगो स्थान ॥

પાષાણ, કાષ્ટ	બહારના ખુણે આયાદિ અંગો મેળવવા.
પ્રાસાદ, જગતી, મંડપ, ઇટના ગૃહને	ઓસારના મધ્યે આયાદિ અંગો મેળવવા.
માટીના ગૃહને	અંદરના ભાગમાં આયાદિ અંગો મેળવવા.

॥ आयादि स्थान ॥

	આય	દિશા	શુભ સ્થાનો
૧	ધ્વજ	પૂર્વ	બ્રાહ્મણના ઘરે, પ્રાસાદ, પ્રતિમા, લિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, વેદી, કુંડ, શુચિ, ધ્વજા, છત્ર, ચામર, વાવ, કુવા, તળાવ, કુંડ આદિ જળાશયે અને ધ્વજ ધ્વજદંડ રાખવાનું સ્થાન, દેવપીઠિકા, વસ્ત્ર, અલંકાર આદિ આભૂષણો કેયુર, મુકુટ આદિ સ્થાને ધ્વજ આય આપવો શુભ છે.

૨	ધૂમ	અગ્નિ	અગ્નિ કર્મ ઉપર જીવનારને ત્યાં યજ્ઞશાળા, રસોઈઘર, હોમકુંડ અને હોમ કરવાના ઘરમાં ધૂમાય દેવો.
૩	સિંહ	દક્ષિણ	સમસ્ત આયુધો રાખવાના સ્થાને, રાજ્યમહેલમાં, રાજ્ય સિંહાસને, સિંહદ્વારે સિંહાય આપવો અને ક્ષત્રીઓના ઘરે શુભ છે.
૪	શ્વાન	નૈઋત્ય	મ્લેચ્છ જાતીના ઘરે, શ્વાન ઉપર આજીવિકા કરનારને ત્યાં, ચાંડાલના ઘરે તથા અશુદ્ધ સંડાસ વિગેરે સ્થળે શ્વાનાય દેવો શુભ છે.
૫	વૃષ	પશ્ચિમ	વેપાર કરનારને ત્યાં, દુકાને તથા ઘરે, ભોજન પાત્ર તથા મંડપે, અશ્વશાળા, ગૌશાળા અને ગોવાળના ઘરે વૃષાય દેવો શુભ છે.
૬	ખર	વાયવ્ય	વણકરને ત્યાં જંત્ર આદિ સ્વર નીકળે તેવા વાજીંત્રને કલાલ, ધોબી અને ગધેડા ઉપર આજીવિકા કરનારને ત્યાં ખરાય શુભ છે.
૭	ગજ	ઉત્તર	હસ્તિશાલા, પાલખી, સુખપાલ, રથ, પલંગ, તંબુ, વહાણ, કોચ, રાણીવાસ, પેડાર આદિના ઘરે (ઢોર ચારનાર) ક્ષુદ્રના ઘરને વિષે કીડી ગૃહમાં ગજાય દેવો.
૮	ધ્વાંક્ષ	ઈશાન	સંન્યાસીઓના મઠે, યંત્રશાલાએ, જિનશાલાએ અને શિલ્પ કર્મ કરનારને ઘરે ધ્વાંક્ષાય દેવો.

ફુટનોટ :

आय व्ययांशका ऋक्ष तारा चन्द्र बलं गृहे ।
जीवित मरणं ज्ञेयं वास्तु विज्ञान पूर्वकम् ॥ १ ॥

આય, વ્યય, અંશક, નક્ષત્ર, તારા, ચંદ્રબલ, આયુષ્ય, ગૃહે વાસ્તુ વિજ્ઞાન પૂર્વક જોવા

नगरे वा पुरे चैव मानं दण्डै विधीयते ।
वास्तु दण्ड इति प्रोक्तं सोऽत्र वै वास्तु सद्गृहया ॥२॥

નગર તથા પુરે દંડથી ગણિત વિધિયત કરવું ચાર હસ્ત ઉપરના ગૃહાદિને હસ્તથી ગણિત કરવું.

चतुर्हस्तं च यत्क्षेत्रं मङ्गुलैश्च फलप्रदम् ।
वस्त्वङ्गुलैश्च क्षेत्रं तु पादैर्वा प्रति शोधयेत् ॥३॥

ચાર હસ્તના ક્ષેત્રને અંગુલથી ગણિત ફલદાયક છે. અંગુલાદિ ક્ષેત્રને પા અંગુલ અથવા યવથી ગણિત શોધન કરવું.

અંક	નક્ષત્ર	મૂલરાશિ	ગણ	ચંદ્ર	વ્યય	નક્ષત્ર વૈર	યોનિ	યોનિ વૈર	નાડી
૧	અશ્વિની	૧૭	દેવ	ઉત્તર	૧	ઉ. ફા.	અશ્વ	મહિષ	આદ્ય
૨	ભરણી	૭	મનુષ	ઉત્તર	૨	સ્વાતી	હસ્તી	સિંહ	મધ્ય
૩	કૃતિકા	૨૪	રાક્ષસ	પૂર્વ	૩	૦	અજ	કપિ મૃગ	અંત્ય
૪	રોહિણી	૧૪	મનુષ	પૂર્વ	૪	ઉ. પા.	સર્પ	નકુલ	અંત્ય
૫	મૃગશીર્ષ	૪	દેવ	પૂર્વ	૫	૦	સર્પ	નકુલ	મધ્ય
૬	આર્દ્રા	૨૧	મનુષ	પૂર્વ	૬	૦	શ્વાન	કપિ	આદ્ય
૭	પુનર્વસુ	૧૧	દેવ	પૂર્વ	૭	શ્રવણ	માર્જાર	મૂષક	આદ્ય
૮	પુષ્ય	૧	દેવ	પૂર્વ	૮	અશ્લેષા	અજ	કપિ મૃગ	મધ્ય
૯	અશ્લેખા	૧૮	રાક્ષસ	પૂર્વ	૧	પુષ્ય	માર્જાર	મૂષક	અંત્ય
૧૦	મઘા	૮	રાક્ષસ	દક્ષિણ	૨	૦	મૂષક	માર્જાર	અંત્ય
૧૧	પૂ. ફાલ્ગુન	૨૫	મનુષ	દક્ષિણ	૩	૦	મૂષક	માર્જાર	મધ્ય
૧૨	ઉ. ફાલ્ગુન	૧૫	મનુષ	દક્ષિણ	૪	અશ્વિની	ગાય	વ્યાઘ્ર	આદ્ય
૧૩	હસ્ત	૫	દેવ	દક્ષિણ	૫	ચિત્રા	મહિષ	અશ્વ	આદ્ય
૧૪	ચિત્રા	૨૨	રાક્ષસ	દક્ષિણ	૬	હસ્ત	વ્યાઘ્ર	ગૌ	મધ્ય
૧૫	સ્વાતિ	૧૨	દેવ	દક્ષિણ	૭	ભરણી	મહિષ	અશ્વ	અંત્ય
૧૬	વિશાખા	૨	રાક્ષસ	દક્ષિણ	૮	જેષ્ઠા	વ્યાઘ્ર	ગૌ	અંત્ય
૧૭	અનુરાધા	૧૯	દેવ	પશ્ચિમ	૧	૦	મૃગ	અજ	મધ્ય
૧૮	જેષ્ઠા	૯	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૨	વિશાખા	મૃગ	અજ	આદ્ય
૧૯	મૂળ	૨૬	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૩	૦	શ્વાન	કપિ	આદ્ય
૨૦	પૂ. પાઢા	૧૬	મનુષ	પશ્ચિમ	૪	૦	કપિ	શ્વાન	મધ્ય
૨૧	ઉ. પાઢા	૬	મનુષ	પશ્ચિમ	૫	રોહિણી	નકુલ	સર્પ	અંત્ય
૨૨	શ્રવણ	૨૩	દેવ	પશ્ચિમ	૬	પુનર્વસુ	કપિ	શ્વાન	અંત્ય

ફુટનોટ ચાલુ

पादैर्यापि यवैर्वापि गृहक्षेत्रानु सारतः ।
तृणच्छन्दे स्वामिहस्तै हर्मादौ कर्मि हस्ततः ॥४॥

ગૃહક્ષેત્રાનુસાર—પા અંગુલે અને યવે ગણિત કરવું. તૃણ છંદના ગૃહને સ્વામીના હસ્તથી અને ગૃહોને કામ કરનારના હસ્તથી ગણિત કરવું.

राजवेश्म पुरादीनां वापी कूपादिकस्य च ।
प्रासादेषु च देवानां शास्त्र हस्ते न केवलम् ॥५॥

રાજ્ય પ્રાસાદ, નગર, વાવ, કુવા, આદિ અને દેવપ્રાસાદને શાસ્ત્ર હસ્તથી કેવળ માપવું.

—आयाधिकार अपराजितपृच्छा.

અંક	નક્ષત્ર	મૂલરાશિ	ગણ	ચંદ્ર	વ્યય	નક્ષત્ર વૈર	યોનિ	યોનિ વૈર	નાડી
૨૩	ધનિષ્ઠા	૧૩	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૭	૦	સિંહ	હસ્તી	મધ્ય
૨૪	સતભિષા	૩	રાક્ષસ	ઉત્તર	૮	૦	અશ્વ	મહીપ	આદ્ય
૨૫	પૂ. ભાદ્રપદ	૨૦	મનુષ	ઉત્તર	૧	૦	સિંહ	હસ્તી	આદ્ય
૨૬	ઉ. ભાદ્રપદ	૧૦	મનુષ	ઉત્તર	૨	૦	ગૌ	વ્યાઘ્ર	મધ્ય
૨૭	રેવતી	૨૭	દેવ	ઉત્તર	૩	૦	ગજ	સિંહ	અંત્ય

सिंहे च विपुला भोगाः कलहः श्वाने सदा भवेत् ।
धन धान्यं वृषेचैव स्त्रीमरणं तु रासभे ॥२१॥
गजे भद्राणि पश्यन्ति ध्वाङ्क्षे च मरणं ध्रुवम् ।
स्वस्व स्थाने स्थिताः सर्वे सर्वदा शुभ कारकाः ॥२२॥

સિંહાય અથાગ ભોગ આપનાર છે. શ્વાનાયથી સદા ક્લેશ રહે. વૃષાય ધન ધાન્યને આપે ખરાય આપવાથી સ્ત્રીનું મરણ થાય. ગજાય કલ્યાણકારક છે. ધ્વાંક્ષાયથી નિશ્ચય મરણ થાય પોતપોતાના સ્થાને આપવાથી સર્વે આયો શુભકારક છે.

प्रासाद प्रतिमा लिङ्गे जगती पीठ मंडपे ।
वेदि कुण्ड शुचिचैव पताका छत्र चामरे ॥२३॥
वापी कूप तडागानां कुण्डानां च जलाशये ।
ध्वजोच्छ्रयस्य संस्थाने ध्वजं तत्र निवेशयेत् ॥२४॥
आसने देव पीठेषु वस्त्रालकार भूषणे ।
केयूर मुकटाद्ये च निवेशयेच्च ध्वजंशुभः ॥२५॥

પ્રાસાદ પ્રતિમા લિંગે તેમજ જગતી પીઠ મંડપ વેદી કુંડ શુચિ ધ્વજા, છત્ર, ચામર, વાવ, કુવા, તળાવ, કુંડ આદિ જળાશયે ધ્વજદંડ (ધ્વજ રાખવાનું સ્થાન) તે સ્થાને ધ્વજામય દેવો બેસવાના આસને દેવપીઠિકા વસ્ત્ર અલંકાર આદિ આભૂષણે કેયુર મુકુટ આદિને ધ્વજામય દેવો શુભ છે.

अग्नि कर्मसु सर्वेषु होम शाला महानसे ।
धूमोऽग्नि कुण्ड सस्थाने होम कर्म गृहेऽपिवा ॥२६॥

અગ્નિ કર્મ ઉપર જીવનારને ત્યાં હોમશાળા, રસોઇ ઘર, હોમ કુંડ તથા હોમ કરવાના ઘરમા ધૂમ્રાય દેવો.

आयुधानां समस्तानां नृपाणां भवनेषुच ।
नृपासने सिंहद्वारे सिंह तत्र निवेशयेत् ॥२७॥

સમસ્ત આયુધો રાખવાના સ્થાને, રાજાના મહેલે, રાજ્ય સિંહાસને, સિંહ દ્વારે સિંહાય આપવો.

श्वानश्च म्लेच्छजातौ च गेहे श्वानोप जीविताम् ।
तथा चाऽशुद्ध संस्थाने प्रशस्त श्वानको मतः ॥२८॥

શ્વાનાય મ્લેચ્છ જાતીના ઘરે, શ્વાન ઉપર આજીવિકા કરનારને ત્યાં, ચાંડાલ તથા અશુદ્ધ (સંડાસ વિગેરે સ્થળે) એટલા સ્થળે શ્વાનાય દેવો શ્રેષ્ટ છે.

वणिक्कर्मसु सर्वेषु भोज्य पात्रेषु मण्डपे ।
वृषस्तुरङ्ग शालायां गोशालायां च गोकुले ॥२९॥

વેપાર કરનારની દુકાને તથા ઘરે, ભોજનપાત્ર તથા મંડપે, અશ્વશાળા, ગૌશાળા અને ગોવાળના ઘરને વિષે વૃષાય દેવો.

तत विततादि स्वरे वादित्रे विविधे तथा ।
कुलाल रजकादीनां खरो गर्दभ जीविनाम् ॥३०॥

વણકરોને ત્યાં, જંત્ર આદિ સ્વર નીકળે તેવા વાજીંત્રને, કુલાલ ધોબી અને ગધેડા ઉપર આજીવિકા કરનારના ઘરને વિષે ખરાય દેવો.

गजश्च गजशालायां यान झम्पानयोरथे ।
शय्यायां शिबिकायां च गजमुद्रा चतुष्कतः ॥३१॥

अन्तःपुरे गृहे प्रोक्तः पिण्डां वास्यादिकोद्भवः ।
अन्यो पस्कर कादौ च मदना गारके गजः ॥३२॥

હસ્તિશાળા, પાલખી, સુખપાલ, રથ, પલંગ, તંબુ, વહાણ, કોચ, રાણીવાસ, પેંડાર (ઢોર ચારનાર) આદિના ઘરે શુદ્રના ઘરને વિષે અને ક્રીડા ગૃહમાં ગજાય દેવો.

मठेषु यंत्रशालाषु जिन शालादि केषुच ।
ध्वाङ्क्ष कल्याण कृच्चैवं शिल्पकर्मोप जीविनाम् ॥३३॥

સંન્યાસીઓના મઠે, યંત્રશાલાએ, જિનશાળાએ અને શિલ્પ કર્મ કરનાર શિલ્પીઓના ઘરોમાં ધ્વાક્ષાય કલ્યાણ કારી છે.

स्वके स्वके वैस्थाने च सर्वे कल्याण कारकाः ।
मित्र स्नेहानुगा श्चैव ते सर्वे कल्याण कारकाः ॥३४॥

આઠે આયો પોતપોતાના અનુકૂળ સ્થાને કલ્યાણ કારી છે એક બીજાની પરસ્પર સ્નેહ અને મૈત્રી જોઈ આપવાથી સર્વ પ્રકારે હિત અને કામના ઓને સફળ કરનાર છે.

वृप स्थाने गजंदद्यात् सिंहं वृषभ हस्तिनोः ।
ध्वजः सर्वेपुदातव्यो वृषो नाऽन्यत्र दीयते ॥३५॥

વૃષાયના સ્થાને ગજાય દેવો પણ વૃષાય તથા ગજાય સિંહાય સાથે ન દેવો ધ્વજાય સર્વ સાથે દેવો પણ વૃષાય બીજે ન દેવો.

पूर्वे च ध्वजंदद्यात् धूम्रं चैवाग्नि संस्थिता ।
याम्यायां च तथा सिंहं नैऋत्ये श्वान मेवच ॥३६॥
पश्चिमायां वृषदद्यात् वायव्ये खर मुच्यते ।
उत्तरे च गजं दद्यात् इशाने ध्वांक्ष मेव च ॥३७॥

ધ્વજાય પૂર્વ દિશામાં ધૂમ્રાય અગ્નિકોણમાં, સિંહાય દક્ષિણ દિશામાં, શ્વાનાય નૈરૂત્ય કોણમાં, વૃષાય પશ્ચિમ દિશામાં, ખરાય વાયવ્ય કોણમાં, ગજાય ઉત્તર દિશામાં, ધ્વાંક્ષાય ઈશાન કોણમાં આ રીતે આઠે દિશામાં આઠ આયો રહેલા છે તે દિશાના તે અધિપતિ છે.

सर्वे तु सिंहग्रीवाश्च प्रवलाश्च महोत्कटाः ।
महा गुणेश्वराः प्रोक्ताः अष्ट दिक् क्षेत्रपालकाः ॥३८॥
वास्तु कर्मसु सर्वेषु चाष्टावायादि संपदः ।
पूजिताः प्रति पूज्यंते निर्विघ्नं च पदे स्थिताः ॥३९॥

સર્વે આયોનું સિંહ જેવું ગળું છે ઘણા પ્રબળ તેજસ્વી અને મોટા ગુણવાન છે આઠે દિશામાં ક્ષેત્રપાલ તરીકે રહેલ છે સર્વ પ્રકારના વાસ્તુ કર્મોમા આ આઠ આયોનું પૂજન કરવાથી પોતાના સ્થાનમા રહી નિર્વિઘ્ન કામની સમાપ્તિ કરાવી મનોરથો સફળ કરે છે.

३–नक्षत्राधिकार

आयानां यत्तु क्षेत्रं च गुणितव्यं प्रतिष्टयेत् ।
तत्क्षेत्रस्य फलं साध्यं गुणितं दैर्घ्यं विस्तरैः ॥४०॥
फले चाष्ट गुणे तस्मिन् सप्तविंशति भाजिते ।
यच्छेषं लभ्यते तत्र नक्षत्रं तद् गृहस्य च ॥४१॥

લંબાઈ અને પહોળાઇને ગુણવાથી ક્ષેત્રફળ સિદ્ધ થાય, તેને આઠે ગુણી સત્તાવીશે ભાગવાથી જે શેષ રહે તે ગૃહનુ નક્ષત્ર જાણવું.

બીજી રીત

आयामं क्षेत्र संभूतं विस्तारं गुणयेदथ ।
सप्त विंशैर्हरे द्भागं शेषं स्यात्फलं निश्चयः ॥४२॥

ક્ષેત્રની લંબાઈ અને પહોળાઇને ગુણી સત્તાવીશે ભાગવા શેષ રહે તે ફળ નક્કી જાણવું. જે ફળ આવ્યું તે નક્ષત્રની મૂળ રાશી જાણવી.

મુળરાશિ.	૧૭	૭	૨૪	૧૪	૪	૨૧
નક્ષત્ર.	૧ અશ્વિની.	૨ ભરણી.	૩ કૃત્તિકા.	૪ રોહિણી.	૫ મૃગશીર્ષ	૬ આર્દ્રા
મુળરાશિ.	૧૧	૧	૧૮	૮	૨૫	
નક્ષત્ર.	૭ પુનર્વસુ	૮ પૂષ્ય	૯ અશ્લેખા.	૧૦ મઘા.	૧૧ પૂર્વા ફાલ્ગુન.	
મૂળરાશી.	૧૫	૫	૨૨	૧૨	૨	
નક્ષત્ર.	૧૨ ઉત્તરા ફાલ્ગુન.	૧૩ હસ્ત.	૧૪ ચિત્રા.	૧૫ સ્વાતિ.	૧૬ વિશાખા.	
મૂળરાશી.	૧૯	૯	૨૬	૧૬.	૬	
નક્ષત્ર.	૧૭ અનુરાધા.	૧૮ જેષ્ઠા	૧૯ મૂળ.	૨૦ પૂર્વાષાઢા.	૨૧ ઉત્તરા ષાઢા.	
મૂળરાશી.	૨૩	૧૩	૩	૨૦		
નક્ષત્ર.	૨૨ શ્રવણ.	૨૩. ધનેષ્ઠા.	૨૪ સતતારા.	૨૫ પૂર્વા ભાદ્રપદ.		
મૂળરાશી.	૧૦	૨૭				
નક્ષત્ર	૨૬ ઉત્તરા ભાદ્રપદ.	૨૭ રેવતિ.				

ઉપર આવેલ શેષ તે મૂળરાશિ આવી. મૂળરાશિ સત્તાવીશ નક્ષત્રમાંથી દશ હીન કરવાથી ૧૭ અશ્વિની તેમ દરેક આંકમાંથી દશ દશ હીન કરતા જવું અને શેષ ઓછી રહે તો સત્તાવીશ ભેળવવાં પછી દસ બાદ કરવા એ રીતે મૂળરાશિ ઉત્પત્તિ થાય.

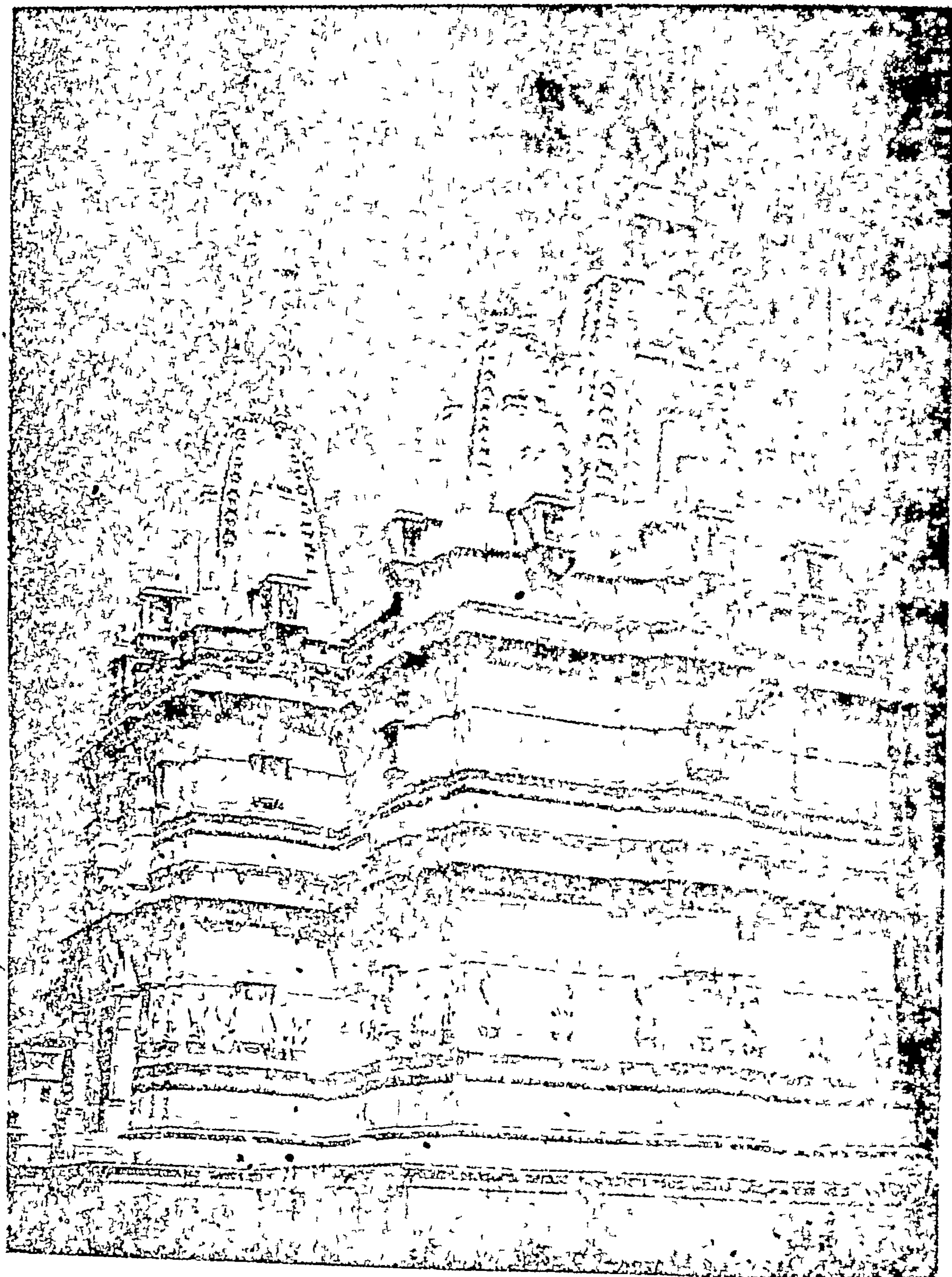
फले चाष्ट गुणे तस्मिन् सप्तविंशति भाजिते ।
यच्छेषं लभ्यते तत्र नक्षत्रं तद् गृहेषु च ॥४३॥

મૂળરાશિને આઠે ગુણી સત્તાવીશે ભાગતા જે શેષ આવે તે ગૃહ આદિનું નક્ષત્ર જાણવું.

૪–નક્ષત્ર ગણાધિકાર

देवनृ राक्षसानां च नक्षत्राणां त्रिधा गणः ।
यम्ययस्याऽनुगा मैत्री वैरं स्याच्च परस्परम् ॥४४॥

દેવ, મનુષ્ય અને રાક્ષસ એ નક્ષત્રના ત્રણ પ્રકારના ગણ છે. પ્રયત્ને કરીને મરણ, અનુરાગ, મૈત્રી, વૈર, પરસ્પર જોવા.

કેસરીયાજી પૃષ્ટ દર્શન—પાલિતાણા

[એન સી. સોમપુરા]

स्वगुणे परमा प्रीति मर्ध्यमा दैव मानुषे ।
मर्त्य राक्षस यो मृत्युः कलहो देव राक्षसोः ॥४५॥

એકજ ગણ હોય તો પરમ પ્રીતિ, મનુષ્ય અને દેવગણ હોય તો મધ્યમ, મનુષ્ય અને રાક્ષસગણ હોય તો મૃત્યુ, દેવ અને રાક્ષસ ગણ હોય તો ક્લેશ રહે.

नव देव गणाः प्रोक्ता मानुषा नव कीर्तिताः ।
नव रक्षो गणाश्चैव नक्षत्राणां त्रिधा गणः ॥४६॥

નવ નક્ષત્ર દેવગણ જાણવા, નવ મનુષ્યગણ, નવ રાક્ષસ ગણ એ પ્રમાણે નક્ષત્રના ત્રણ ગણ જાણવા.

कृतका मघा विशाखा अश्लेखा शततारका ।
चित्रा युक्ता धनेष्ठा च ज्येष्ठा मूलं च राक्षसाः ॥४७॥

૧ કૃતિકા. ૨ મઘા. ૩ વિશાખા. ૪ અશ્લેખા ૫ શતતારા. ૬ ચિત્રા. ૭ ધનેષ્ઠા. ૮ જેષ્ઠા. ૯. મૂલ. એ નવ રાક્ષસ ગણ જાણવા.

मृगोऽश्विनी रेवती च हस्त स्वातिः पुनर्वसु ।
पुष्यानुराधा श्रवण एते देवगण स्मृतः ।४८॥

૧ મૃગશિર્ષ. ૨. અશ્વિની. ૩ રેવતી. ૪. હસ્ત. ૫ સ્વાતિ ૬ પુનર્વસુ. ૭ પુષ્ય. ૮ અનુરાધા. ૯ શ્રવણ. એ નવ દેવગણ જાણવા.

॥ નક્ષત્ર ગણ ॥

દેવઃ— મૃગશિર્ષ, અશ્વિની, રેવતી, હસ્ત, સ્વાતી, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અનુરાધા, શ્રવણ.

મનુષઃ—ભરણી, પૂર્વા ષાઢા, પૂર્વા ફાલ્ગુની, પૂર્વા ભાદ્રપદ, ઉત્તરા ષાઢા, ઉત્તરા ફાલ્ગુની, ઉ. ભાદ્રપદ, આર્દ્રા, રોહિણી.

રાક્ષસઃ—કૃત્તિકા, મૂળ, અશ્લેખા, મઘા, ચિત્રા, વિશાખા, ઘનિષ્ઠા, સતભિષા, જેષ્ઠા.

॥ ચંદ્રાધિકાર દિક્ ॥

પૂર્વઃ— ૧ કૃત્તિકા, ૨ રોહિણી, ૩ મૃગશિર્ષ, ૪ આર્દ્રા, ૫ પુનર્વસુ, ૬ પુષ્ય, ૭ અશ્લેખા.

દક્ષિણઃ—૧ મઘા, ૨ પૂર્વા. ફા. ૩ ઉત્તરા ફા. ૪ હસ્ત, ૫ ચિત્રા, ૬ સ્વાતી, ૭ વિશાખા.

પશ્ચિમઃ-૧ અનુરાધા, ૨ જેષ્ઠા, ૩ મૂળ, ૪ પૂર્વાષાઢા, ૫ ઉત્તરાષાઢા, ૬ શ્રવણ, ૭ ઘનિષ્ઠા.

ઉત્તરઃ— ૧ શતભિષા, ૨ પૂર્વા ભાદ્રપદ, ૩ ઉત્તરા ભાદ્રપદ, ૪ રેવતી, ૫ અશ્વિની, ૬ ભરણી.

॥ નક્ષત્ર વૈર ॥

નક્ષત્ર	વૈર	નક્ષત્ર	વૈર	નક્ષત્ર	વૈર
અશ્વિની	ઉ. ફાલ્ગુન	મઘા	૦	મૂળ	૦
ભરણી	સ્વાતી	પૂ. ફાલ્ગુન	૦	પૂ. ષાઢા	૦
કૃત્તિકા	૦	ઉ. ફાલ્ગુન	અશ્વિની	ઉ. ષાઢા	રોહિણી
રોહિણી	ઉ. ષાઢા	હસ્ત	ચિત્રા	શ્રવણ	પુનર્વસુ
મૃગશિર્ષ	૦	ચિત્રા	હસ્ત	ઘનિષ્ઠા	૦
આર્દ્રા	૦	સ્વાતી	ભરણી	સતભિષા	૦
પુનર્વસુ	શ્રવણ	વિશાખા	જેષ્ઠા	પૂ. ભાદ્રપદ	૦
પુષ્ય	અશ્લેખા	અનુરાધા	૦	ઉ. ભાદ્રપદ	૦
અશ્લેખા	પુષ્ય	જેષ્ઠા	વિશાખા	રેવતી	૦

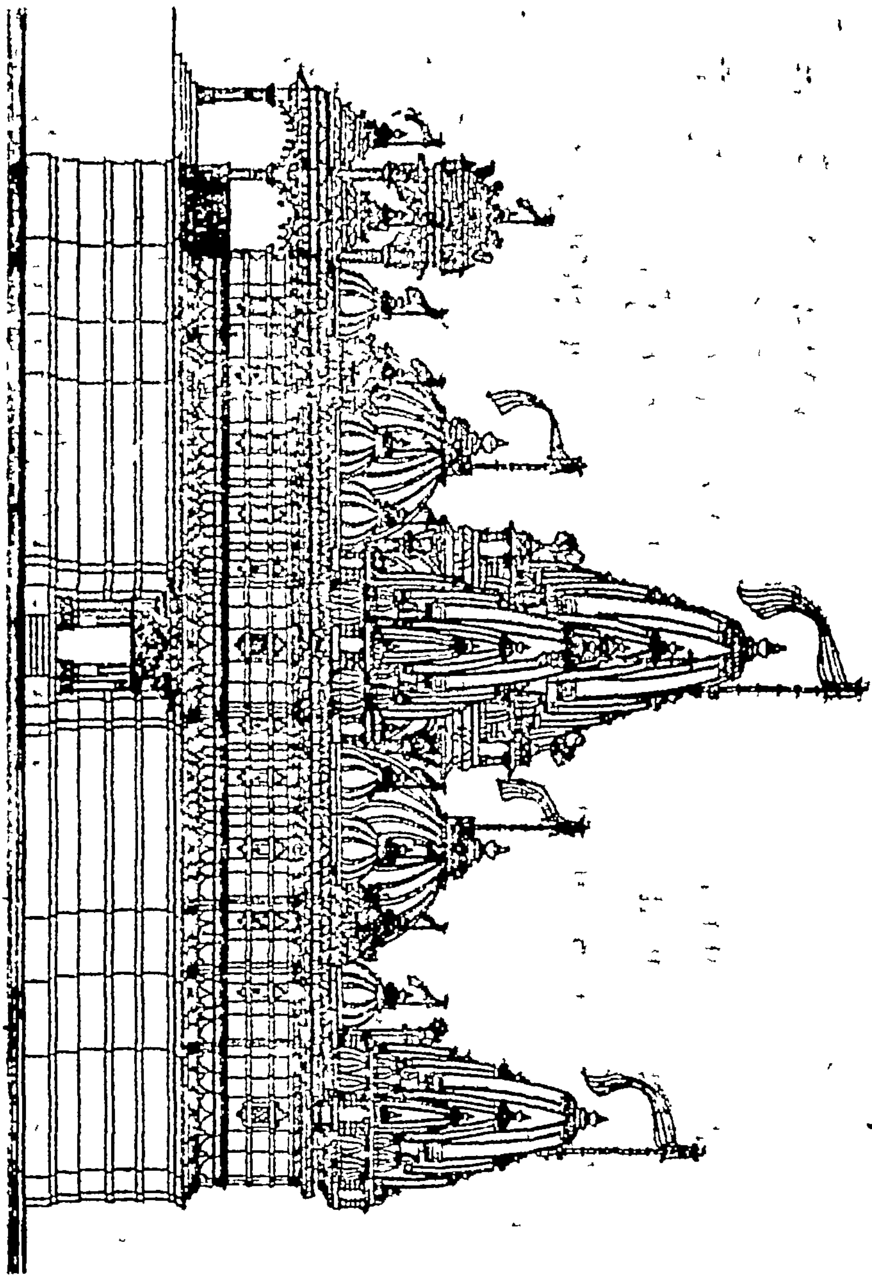
અંક	નક્ષત્ર	અંક	વ્યય	અંક	નક્ષત્ર	અંક	વ્યય	અંક	નક્ષત્ર	અંક	વ્યય
૧	અશ્વિની	૧	શાન્તા	૧૦	મઘા	૨	પ્રૌર	૧૯	મૂળ	૩	પ્રદ્યોત
૨	ભરણી	૨	પ્રૌર	૧૧	પૂ. ફા.	૩	પ્રદ્યોત	૨૦	પૂ. ષાઢા	૪	શ્રિયાનંદ
૩	કૃતકા	૩	પ્રદ્યોત	૧૨	ઉ. ફા.	૪	શ્રિયાનંદ	૨૧	ઉ. ષાઢા	૫	મનોહર
૪	રોહિણી	૪	શ્રિયાનંદ	૧૩	હસ્ત	૫	મનોહર	૨૨	શ્રવણ	૬	શ્રીવત્સ
૫	મૃગશિર્ષ	૫	મનોહર	૧૪	ચિત્રા	૬	શ્રીવત્સ	૨૩	ઘનિષ્ટા	૭	વિભવ
૬	આર્દ્રા	૬	શ્રીવત્સ	૧૫	સ્વાતી	૭	વિભવ	૨૪	શતભિષા	૮	ચિન્તાત્મક
૭	પુનર્વસુ	૭	વિભવ	૧૬	વિશાખા	૮	ચિન્તાત્મક	૨૫	પૂ. ભા.	૧	શાન્તા
૮	પુષ્ય	૮	ચિતાત્મક	૧૭	અનુરાધા	૧	શાન્તા	૨૬	ઉ. ભા.	૨	પ્રૌર
૯	અશ્લેખા	૧	શાન્તા	૧૮	જેષ્ઠા	૨	પ્રૌર	૨૭	રેવતી	૩	પ્રદ્યોત

तिस्रः पूर्वाश्च भरणी आर्द्रा वै रोहिणी तथा ।
उत्तरात्रय सम्युक्तः कीर्तितो मानुषो गणः ॥४९॥

ત્રણ પૂર્વા–૧ પૂર્વા ફાલ્ગુન. ૨. પૂર્વા ષાઢા. ૩ પૂર્વા ભાદ્રપદ. ૪ ભરણી ૫ આર્દ્રા. ૬ રોહિણી. ત્રણ ઉત્તરાઃ–૭ ઉત્તરા ફાલ્ગુન. ૮ ઉત્તરા ષાઢા. ૯ ઉત્તરા ભાદ્રપદ એ નવ મનુષ્ય ગણ જાણવા.

५–चंद्राधिकार—

कृत्तिकादि सप्त सप्त पूर्वाद्याश्च प्रदक्षिणाः ।
सप्त विंशति युक्तानां तत्र चंद्रमुनिं हरेत् ॥५०॥

શ્રી સિદ્ધાચલ શણગાર તલ દર્શન ઘેટીપાગ—પાલીતાણા

[એન. સી. સોમપુરા]

કૃતિકાથી સાત સાત નક્ષત્ર પૂર્વથી પ્રદક્ષિણાએ જાણવા. ઉત્તરે પહેલા બે અને છેલ્લા ચાર મળી છ જાણવા, જે દિશાએ નક્ષત્ર આવે તે ચંદ્ર જાણવો.

પૂર્વ–૧ કૃતિકા, ૨ રોહિણી, ૩ મૃગશિર્ષ, ૪ આર્દ્રા, ૫ પુર્નવસુ, ૬ પૂષ્ય, ૭ અશ્લેખા.

દક્ષિણ–૧ મઘા, ૨ પૂર્વા ફાલ્ગુન, ૩ ઉત્તરા ફાલ્ગુન, ૪ હસ્ત, ૫ ચિત્રા, ૬ સ્વાતિ, ૭ વિશાખા.

પશ્ચિમ ૧ અનુરાધા, ૨ જેષ્ઠા, ૩ મૂળ, ૪ પૂર્વાષાઢા, ૫ ઉત્તરાષાઢા, ૬ શ્રવણ, ૭ ધનિષ્ઠા.

ઉત્તર–૧ શતતારા, ૨ પૂર્વ ભાદ્રપદ, ૩ ઉત્તરા ભાદ્રપદ. ૪ રેવતિ, ૫ પઅશ્વિની, ૬ ભરણી.

આ પ્રમાણે પૂર્વ આદિ ક્રમથી નક્ષત્રની દિશા જાણવી. તેજ ચંદ્ર જાણવો.

गृहाग्रे च यदाचंद्रो क्षयं वेश्म करोतिहि ।
राट् चौराग्नि भयं घोरं चंद्रे वै पृष्ट भागते ॥५१॥

धन धान्य क्षमारोग्यं कुरुते दक्षिण स्थिते ।
श्री स्त्री पुत्रा उत्तमाश्च चंद्रे वै उत्तरे स्थिता ॥५२॥

ગૃહની સન્મુખ ચંદ્ર આપવાથી ઘરધણીનો નાશ થાય, પાછળ ચંદ્ર આપવાથી બ્રહ્મરાક્ષસ, ચોર, અગ્નિ સર્પનો ભય ઉત્પન્ન થાય, જમણા અંગે ચંદ્ર આપવાથી ધન ધાન્ય, ભૂમિ વિગેરે મળે અને આરોગ્ય રહે અને ડાબા અંગે ચંદ્ર આપવાથી લક્ષ્મી, સ્ત્રી, પુત્રાદિકનો ઉત્તમ લાભ થાય.

प्रासादे राज्य वेश्मसु चंद्रोदद्यात् अग्रतः ।
अन्येषां च न दातव्य श्रीमदादि गृहेषु च ॥५३॥

દેવ, પ્રાસાદો તથા રાજ્ય મહેલમાં ચંદ્ર સન્મુખ દેવો. પરંતુ બીજા કોઇ શ્રીમતને પણ આગળ ચંદ્ર આપવો નહિ.

६–नक्षत्र वैराधिकार

वैरं चोत्तर फाल्गुनीश्वियुगले स्वातिभरण्यो द्वयोः ।
रोहिण्युत्तरपाढयोः श्रुति पुनर्वस्वोर्विरोध स्तथा ॥५४॥

चित्रा हस्त मयोश्च पुष्यफणिनो ज्येष्ठा विशाखद्वयोः ।
प्रासादे भवनाऽऽसने च शयने नक्षत्र वैरं त्यजेत् ॥५५॥

ઉત્તરા ફાલ્ગુન અને અશ્વિની, સ્વાતિ અને ભરણી, રોહિણી અને ઉત્તરાષાઢા, શ્રવણ અને પુનર્વસુ, ચિત્રા અને હસ્ત, પુષ્ય અને અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા અને વિશાખા એ નક્ષત્રોને પરસ્પર શત્રુતા છે. માટે પ્રાસાદ, ગૃહ, આસન, શય્યા વિગેરેમાં નક્ષત્ર વૈર તજવું.

૭–व्ययाधिकार

नक्षत्रे वसुभिर्भक्ते यच्छेषं व्ययमादिशेत् ।
अष्टौ व्ययास्तथा प्रोक्ता आयेष्वष्टसुयोजिता ॥५६॥

आयाश्च कथिता पूर्वे व्ययानां लक्षणं शृणु ।
एकैका यस्य संस्थाने व्ययाश्च त्रिविधाः स्मृताः ॥५७॥

જે નક્ષત્રનો અંક આવ્યો હોય તેને આઠે ભાગતા જે શેષ વધે તે વ્યય જાણવો. આઠ આયની સાથે આઠ વ્યય યોજના પૂર્વક આપવા. આયો પહેલા કહેલ છે. હવે વ્યયના લક્ષણ સાંભળો એકેક આય સાથે વ્યય ત્રણ પ્રકારે આવી શકે.

समो व्ययः पिशाचश्च राक्षसस्तु व्ययोऽधिकः ।
व्ययो न्यूनो यक्षश्चैव धन धान्य करः स्मृतः ॥५८॥

આય અને વ્યય સરખા આવે તો પિશાચ, વ્યયનો આંક અધિક આવે તો રાક્ષસ, વ્યય ઓછો આવે તો યક્ષ ધન ધાન્ય ને આપનાર જાણવો.

ध्वजादिष्वष्टस्वायेषु अष्टो शान्तादिकव्ययाः ।
प्रत्येकव्यय संस्थाने आयो न्युनेतरः स्मृतः ॥५९॥

शान्तः पौरः प्रद्योतश्च श्रियानंदो मनोहरः ।
श्रीवत्सो विभवश्चैव चिन्तात्म च व्ययाःस्मृताः ॥६०॥

ધ્વજાદિ આઠ આયો અને આઠ શાન્તાદિ. વ્યય પ્રત્યેક વ્યય આયના સ્થાને ઓછા આપવા. ૧ શાન્તા, ૨ પૌર, ૩ પ્રદ્યોત, ૪ શ્રિયાનંદ, ૫ મનોહર, ૬ શ્રીવત્સ, ૭ વિભવ, ૮ ચિંતાત્મક એ આઠ વ્યય જાણવા.

स्मृतो ध्वजे शुभः शान्तः नित्यं कल्याण कारकः ।
भोज्यं पूजाफलं शान्ति नृत्यं गीत सुशलये ॥६१॥

ધ્વજાયની સાથે શાન્ત વ્યય શ્રેષ્ટ ને કલ્યાણકારી છે. દેવપ્રાસાદમાં આપવાથી ભોગ બલી, પૂજા, ફળ, શાન્તિ, ગીત અને નૃત્યને આનંદ આપે.

धूम्रस्थाने यदा शान्तो हेमरत्नादि सम्भवः ।
अग्न्युपजीवकानां च धातु द्रव्य फल प्रदः ॥६२।

ધૂમ્રાય સાથે જ્યારે શાન્ત વ્યય આપવામાં આવે તો સોનુ રત્ન આદિ મળે. અગ્નિ કર્મ પર જીવનારને ધાતુ દ્રવ્ય આદિનો લાભ થાય.

सिंह स्थाने च पौरश्चेत् सिंह वच्च पराक्रमैः।
निहन्ति रिपु सैन्यानि ह्यात्म स्थाने महोत्सवाः ॥६३॥

સિંહાય સાથે પૌર વ્યય આપવાથી સિંહના જેવો પરાક્રમી થાય અને દુશ્મનના સૈન્યનો નાશ કરી પોતાના સ્થાને મહોત્સવ થાય.

प्रद्योतः श्वान संस्थाने नित्यं भोग सुखा वहः ।
शय्यासु वेश्मनि तथा नेक भोगादि कामदः ॥६४॥

શ્વાનાય સાથે પ્રદ્યોત વ્યય આપે તો નિત્ય ભોગ આદિ સુખ મળે. ઘર, શય્યા તથા અનેક કામાદિ ભોગ મળે.

श्रियानंदो वृषस्थाने नित्यं श्री सुख शान्तिदम् ।
व्यवहारो पस्करं च गुरु देवार्चने रतिम् ॥६५॥

વૃષાયના સ્થાને શ્રિયાનંદ વ્યય આપે તો હંમેશા સુખ, શાન્તિ અને લક્ષ્મી મળે. વ્યવહારમાં કુશળ થાય અને ગુરૂ તથા દેવ અર્ચનનો અતિ લાભ મળે.

मनोहरः खरे युक्तः सर्व मनोरथ प्रदः ।
समस्त भोग युक्ताना तीर्थ यात्रा प्रकाशकः ॥६६॥

ખરાય સાથે મનોહર વ્યય આપે તો સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થાય અને સર્વ જાતના ભોગ મળે ને પ્રસિદ્ધ તિર્થ યાત્રા થાય.

श्री वत्सो गज संस्थाने स्त्रीणां क्रीडात्मनः स्मृताः ।
शृगार भोग युक्तानां वल पुष्टि प्रदायकः ॥६७॥

ગજાય સાથે શ્રીવત્સ વ્યય આપે તો સ્ત્રી આદિના ભોગો મળે શૃગાર ભોગ યુક્ત મળે બલ અને પુષ્ટિની વૃદ્ધિ થાય.

विभवो ध्वाङ्क्ष संस्थाने शिल्पिनां हित कामदः ।
सूत्र शास्त्रार्थ सम्पन्ना भोग शृङ्गार निश्चलाः ॥६८॥

ધ્વાંક્ષાય સાથે વિભવ વ્યય આપે તો શિલ્પિને હિતકર્તા છે, સુત્ર તથા શાસ્ત્રમા નિપૂણ થાય, શૃંગાર અને ભોગ નાશ ન થાય તેવા મળે.

सर्वेषु शान्त आयेषु प्रसस्तः सर्व कामदः ।
षट्सु सिंहादिषु शुभः पौरो धूम्र ध्वजौविना ॥६९॥

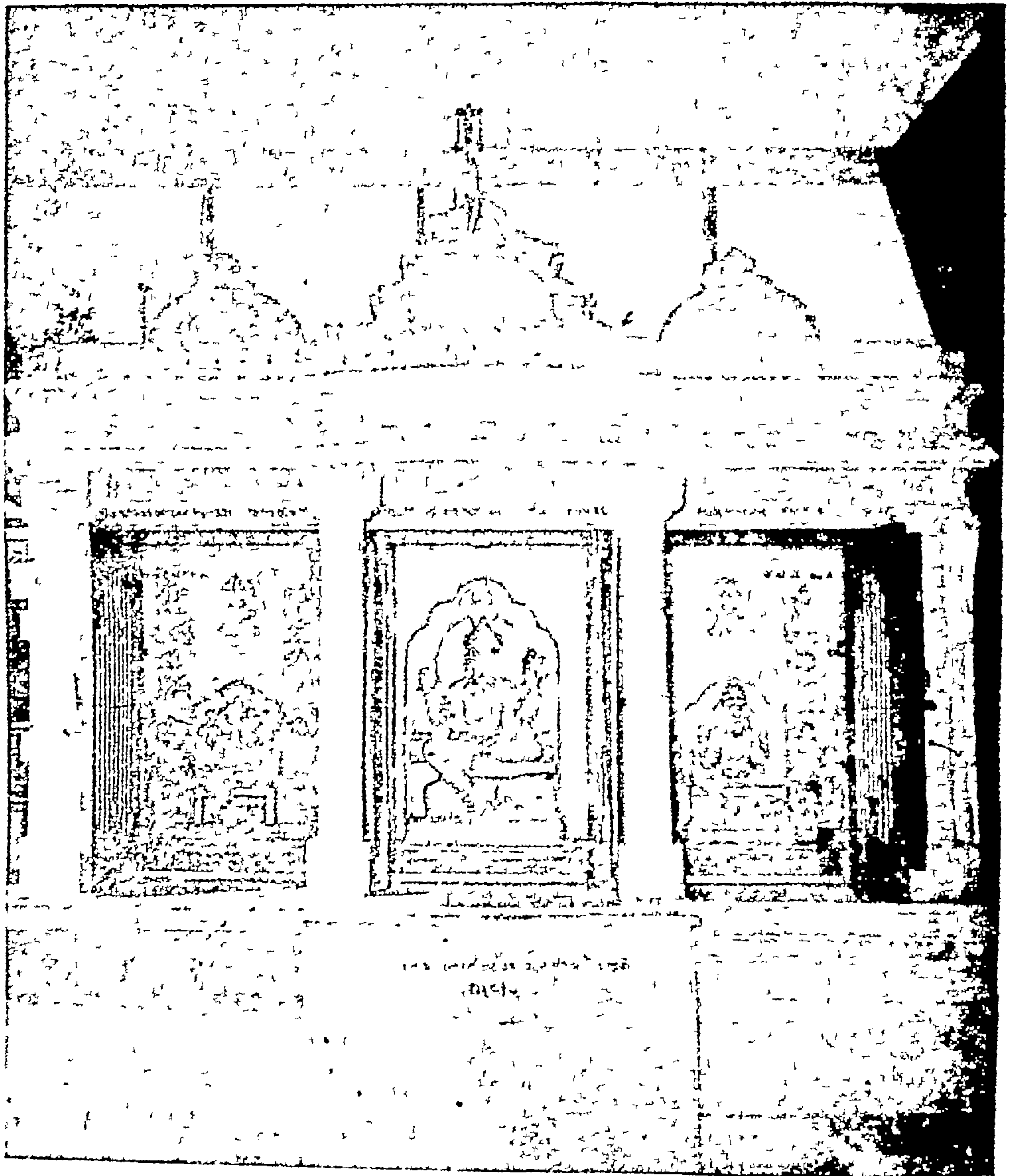
બધા આયોની સાથે શાન્ત વ્યય શ્રેષ્ટ અને સર્વ કામને આપવાવાળો છે, ધ્વજાય અને ધૂમ્રાય સિવાય સિંહાયથી છએ આયોને પોર વ્યય શુભ છે.

॥ વ્યયાધિકાર શુભ સ્થાનો ॥

અંક	આય	વ્યય	ફલ
૧	ધ્વજાય	શાન્ત	શ્રેષ્ટ કલ્યાણકારી દેવપ્રાસાદમાં આપવાથી ભોગ બલી, પૂજા, ફલ, શાંત, ગીત અને નૃત્યનો આનંદ આપે.
૨	ધૂમ્રાય	શાન્ત	સોનું, રત્ન અને અગ્નિ કર્મ પર જીવનારને ધાતુ દ્રવ્ય મળે.
૩	સિંહાય	પૌર	સિંહના જેવા પરાક્રમી થાય દુશ્મનના સૈન્યનો નાશ કરી પોતાના સ્થાને મહોત્સવ થાય.
૪	શ્વાનાય	પ્રદ્યોત	નિત્ય ભોગ આદિ સુખ મળે. ગૃહ લાભ કામાદિ ભોગ મળે.
૫	વૃષાય	શ્રિયાનંદ	હંમેશા સુખ, શાન્તિ, લક્ષ્મી, વ્યવહાર કુશળતા અને ગુરૂ તથા દેવ અર્ચનનો અતિ લાભ મળે.
૬	ખરાય	મનોહર	મનોરથ સિદ્ધ થાય અને સર્વ જાતના ભોગ મળે. પ્રસિદ્ધ તીર્થયાત્રા થાય.
૭	ગજાય	શ્રીવત્સ	સ્ત્રી આદિના ભોગ શૃંગાર, ભોગયુક્ત, બલ અને પુષ્ટિની વૃદ્ધિ થાય.
૮	ધ્વાંક્ષાય	વિભવ	શિલ્પિને હિતકર્તા સૂત્ર તથા શાસ્ત્રમાં નિપુણ થાય. શૃંગાર ભોગ નાશ ન થાય તેવા મળે.

॥ તારાધિકાર ॥

અંક	તારા	ફલ
૧	શાન્તા	હંમેશા શાન્તિ આપનાર.
૨	મનોહરા	મનને ઉલ્લાસ આપનાર.
૩	ક્રૂરા	ચોર અગ્નિ આદિ ભય કરનાર.

કેસરીયાજી યક્ષ દર્શન—પાલિતાણા.

[એન. સી. સોમપુરા]

અંક	તારા	ફલ
૪	વિજયા	જય અને કલ્યાણકારી.
૫	કલોદ્દભવા	કલહ કરનાર.
૬	પદ્મિની	સુખ આપવાવાળી, મોટા તીર્થોનું ફલ આપનાર.
૭	રાક્ષસી	ભયંકર રાત્રીમાં ભય ઉત્પન્ન કરનાર.
૮	વીરા	સૌમ્ય ભોગ આપનાર.
૯	આનંદા	આનંદકારી.

॥ નક્ષત્ર નાડી–અધિકાર ॥

આદ્ય:—અશ્વિની આર્દ્રા પુનર્વસુ ઉ. ફા. હસ્ત જ્યેષ્ઠા મૂલ શતભિષા પૂ. ભા.
મધ્ય:—ભરણી મૃગશિર્ષ પુષ્ય પૂ. ફા. ચિત્રા અનુરાધા પૂ. ષાઢા ઘનિષ્ઠા ઉ. ભા.
અન્ત્ય:—કૃત્તિકા રોહિણી અશ્લેષા મઘા સ્વાતી વિશાખા ઉ. ષાઢા શ્રવણ રેવતી

ध्वजे धूम्रे तथा सिंहे प्रद्योतादीन् विवर्जयेत् ।
शेषाणां सुप्रदस्ताश्च तथा स्थानेषु पञ्चसु ॥७०॥

ધ્વજ ધૂમ્ર તથા સિંહાયને તજીને બાકીના પાંચ આયોના સ્થાને પ્રદ્યોત્ત વ્યય આપવો વિશેષ શ્રેષ્ઠ છે.

खरे वृषे श्रियानंदो गजे ध्वाङ्क्षे चशोभनः ।
मनोहरं त्यजेत्सोऽय खरे ध्वाङ्क्षे गजे शुभः ॥७१॥

ખર વૃષ ગજ અને ધ્વાંક્ષાય સાથે શ્રિયાનંદ શુભ છે મનોહર વૃષાય તજીને ખરાય ગજાય અને ધ્વાંક્ષાય સાથે શુભ છે.

श्री वत्सश्च गजे ध्वाङ्क्षे विभवो ध्वाङ्क्ष के शुभः
व्ययो न्युनतरः श्रेष्टो ह्यधिक श्चैव राक्षसः ॥७२॥

શ્રીવત્સ ગજાય અને ધ્વાંક્ષાય વિભવ–ધ્વાંક્ષાય સાથે શુભ છે. આય કરતા વ્યય ઓછો હોવો જોઇએ અધિક હોય તો રાક્ષસ અશુભ જાણવો.

चिन्तात्मकं व्ययं चापि आयेष्वष्टसु वर्जयेत् ।
पिशाचकमाय समं न कुर्याच्छुभ कर्मसु ॥७३॥

ચિંતાત્મક વ્યય આઠે આયો સાથે વર્જવો તે પિશાચ સમ છે માટે શુભ કર્મમાં આપવો નહિ.

८ ताराधिकार—

गणयेत्स्वामि नक्षत्राद्यावदृक्षं गृहस्य च ।
नवभिस्तु हरेद् भागं शेषा स्तारः प्रकीर्तिताः ।।७४।।

ગૃહસ્વામિના નક્ષત્રથી ગૃહના નક્ષત્ર સુધી ગણતાં જે આંક આવે તેને નવે ભાંગતાં જે શેષ રહે તે તારા સમજવી.

शान्ता मनोहरा क्रूरा विजया च कुलोर्भवा ।
पद्मिनी राक्षसी वीरा ह्यानन्दा नवमी स्मृता ।।७५।।

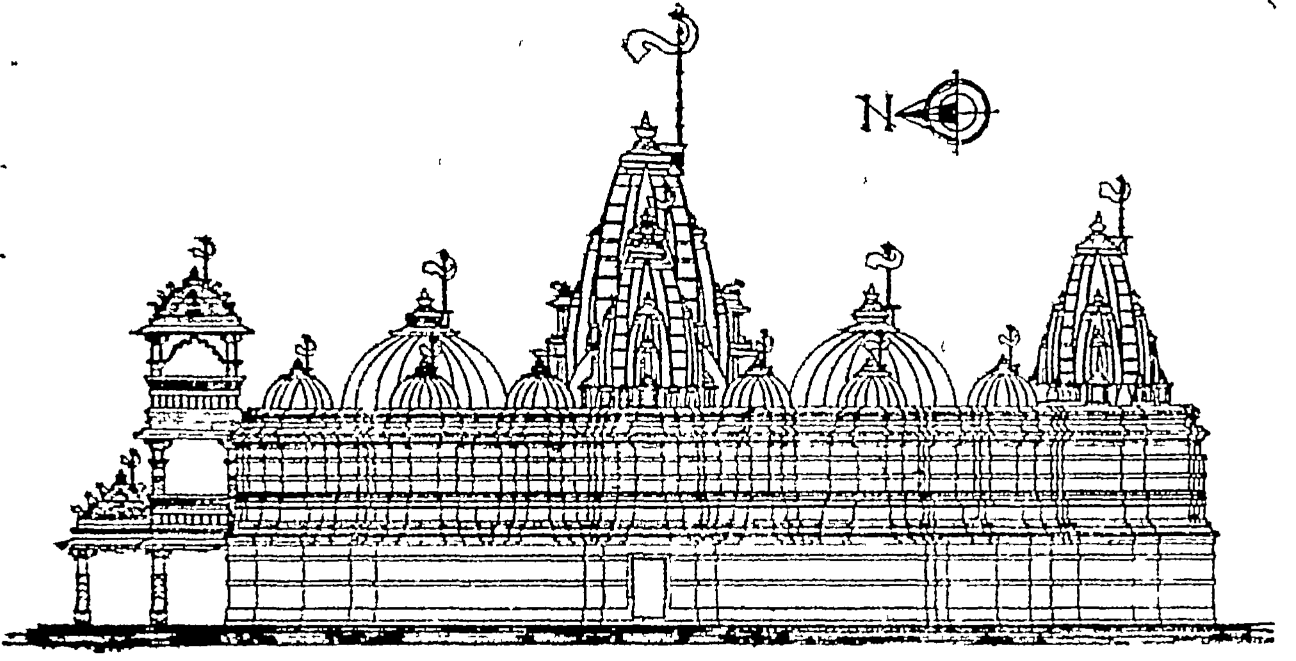
૧ શાન્તા, ૨ મનોહરા, ૩ ક્રૂરા, ૪ વિજ્યા, ૫ કુલોદ્‌ભવા, ૬ પદ્મિની, ૭ રાક્ષસી ૮ વીરા, ૯ આનંદા એ નવ તારા જાણવી.

शान्ता शान्तिकरी नित्यं मनोह्लादा मनोहरा ।
क्रूरा प्रवर्जिता प्राज्ञै श्चौराग्न्यादि भयंकरी ।।७६।।

શાન્તા હંમેશ શાન્તિ આપનાર છે મનોહરા મનને ઉલાસ આપનાર છે ક્રૂરા ડાહ્યા પુરુષે વર્જવી ચોર અગ્નિ આદિ ભયકારી છે.

।। રાશ્યાધિકાર ।।

નક્ષત્ર	ચરણ	નક્ષત્ર	ચરણ	નક્ષત્ર	ચરણ	કુલચરણ	રાશિ
અશ્વિની	૪	ભરણી	૪	કૃતિકા	૧	૯	મેષ
કૃતિકા	૩	રોહિણી	૪	મૃગશિર્ષ	૨	૯	વૃષભ
મૃગશિર્ષ	૨	આર્દ્રા	૪	પુનર્વસુ	૩	૯	મિથુન
પુનર્વસુ	૧	પુષ્ય	૪	અશ્લેખા	૪	૯	કર્ક
મઘા	૪	પૂ. ફા.	૪	ઉ. ફા.	૧	૯	સિંહ
ઉ. ફા.	૩	હસ્ત	૪	ચિત્રા	૨	૯	કન્યા
ચિત્રા	૨	સ્વાતી	૪	વિશાખા	૩	૯	તુલા
વિશાખા	૧	અનુરાધા	૪	જેષ્ઠા	૪	૯	વૃશ્ચિક
મૂળ	૪	પૂ. ષા	૪	ઉ. ષા	૧	૯	ધન
ઉ. ષા	૩	શ્રવણ	૪	ધનિષ્ઠા	૨	૯	મકર
ધનિષ્ઠા	૨	શતભિષા	૪	પૂ. ભા.	૩	૯	કુંભ
પૂ. ભા.	૧	ઉ. ભા	૪	રેવતી	૪	૯	મીન

પૂર્વ

ઉત્તર

દક્ષિણ

પશ્ચિમ

શ્રી સિદ્ધાચલ શણગાર ચતુર્વિંશતિ જિનેન્દ્ર પ્રાસાદ તલ દર્શન
ઘેટીપાગ–પાલીતાણા

[એન. સી. સોમપુરા]

॥ રાશ્ય વૈરાધિકાર ॥

	રાશિ	૧ મેષ	૨ વૃષભ	૩ મિથુન	૪ કર્ક	૫ સિંહ	૬ કન્યા	૭ તુલા	૮ વૃશ્ચિક	૯ ધન	૧૦ મકર	૧૧ કુંભ	૧૨ મીન
૧	મેષ	શ્રેષ્ઠ	શત્રુ	મૈત્રી	પુષ્ટિ	અનિષ્ટ	મૃત્યુ	પ્રીતિ	મૃત્યુ	અનિષ્ટ	પુષ્ટિ	મૈત્રી	શત્રુ
૨	વૃષભ	શત્રુ	શ્રેષ્ઠ	શત્રુ	મૈત્રી	પુષ્ટિ	અનિષ્ટ	મૃત્યુ	પ્રીતિ	મૃત્યુ	અનિષ્ટ	પુષ્ટિ	મૈત્રી
૩	મિથુન	મૈત્રી	શત્રુ	શ્રેષ્ઠ	શત્રુ	મૈત્રી	પુષ્ટિ	અનિષ્ટ	મૃત્યુ	પ્રીતિ	મૃત્યુ	અનિષ્ટ	પુષ્ટિ
૪	કર્ક	પુષ્ટિ	મૈત્રી	શત્રુ	શ્રેષ્ઠ	શત્રુ	મૈત્રી	પુષ્ટિ	અનિષ્ટ	મૃત્યુ	પ્રીતિ	મૃત્યુ	અનિષ્ટ
૫	સિંહ	અનિષ્ટ	પુષ્ટિ	મૈત્રી	શત્રુ	શ્રેષ્ટ	શત્રુ	મૈત્રી	પુષ્ટિ	અનિષ્ટ	મૃત્યુ	પ્રીતિ	મૃત્યુ
૬	કન્યા	મૃત્યુ	અનિષ્ટ	પુષ્ટિ	મૈત્રા	શત્રુ	શ્રેષ્ટ	શત્રુ	મૈત્રી	પુષ્ટિ	અનિષ્ટ	મૃત્યુ	પ્રીતિ
૭	તુલા	પ્રીતિ	મૃત્યુ	અનિષ્ટ	પુષ્ટિ	મૈત્રી	શત્રુ	શ્રેષ્ટ	શત્રુ	મૈત્રી	પુષ્ટિ	અનિષ્ટ	મૃત્યુ
૮	વૃશ્ચિક	મૃત્યુ	પ્રીતિ	મૃત્યુ	અનિષ્ટ	પુષ્ટિ	મૈત્રી	શત્રુ	શ્રેષ્ટ	શત્રુ	મૈત્રી	પુષ્ટિ	અનિષ્ટ
૯	ધન	અનિષ્ટ	મૃત્યુ	પ્રીતિ	મૃત્યુ	અનિષ્ટ	પુષ્ટિ	મૈત્રી	શત્રુ	શ્રેષ્ટ	શત્રુ	મૈત્રી	પુષ્ટિ
૧૦	મકર	પુષ્ટિ	અનિષ્ટ	મૃત્યુ	પ્રીતિ	મૃત્યુ	અનિષ્ટ	પુષ્ટિ	મૈત્રી	શત્રુ	શ્રેષ્ટ	શત્રુ	મૈત્રી
૧૧	કુંભ	મૈત્રી	પુષ્ટિ	અનિષ્ટ	મૃત્યુ	પ્રીતિ	મૃત્યુ	અનિષ્ટ	પુષ્ટિ	મૈત્રી	શત્રુ	શ્રેષ્ટ	શત્રુ
૧૨	મીન	શત્રુ	મૈત્રી	પુષ્ટિ	અનિષ્ટ	મૃત્યુ	પ્રીતિ	મૃત્યુ	અનિષ્ટ	પુષ્ટિ	મૈત્રી	શત્રુ	શ્રેષ્ટ

॥ રાશ્ય વર્ણાધિકાર ॥

બ્રાહ્મણ:—	વૃશ્ચિક	કર્ક	મીન	ઉત્તમ વર્ણની સ્ત્રી
ક્ષત્રીય —	ધન	મેષ	સિંહ	તથા ગૃહ ડાહ્યા
વૈશ્ય.—	વૃષ	કન્યા	મકર	પુરૂષોએ તજવા.
શુદ્ર:—	મિથુન	તુલા	કુંભ	

विजया जय कल्याणा कलिका कलहप्रदा ।
पद्मया प्राप्यते सौख्यं महतिर्थं फलं तथा ॥७७॥

राक्षसी च तथा घोरा निशायां भयदायिनी ।
वीरा सौम्या भोगदा च ह्यानन्दा नंद कारिणी ॥७८॥

વિજયા અને જય કલ્યાણકારી છે, કલોદ્રભવા કલહ કરવાવાળી, પદ્મિનીસુખ આપવાવાળી તથા મોટા તીર્થનું ફળ આપવાવાળી; રાક્ષસી ભયંકર રાત્રીમાં ભય ઉત્પન્ન કરવાવાળી, વીરા સૌમ્ય અને ભોગ આપનાર, આનંદા આનંદકારી છે.

क्षीणश्चंद्रो यदावारे भवे-तारा बल प्रदा ॥७९॥

જ્યારે ચંદ્ર ક્ષીણ હોય ત્યારે તારા બળદાયક જાણવી.

क्रूरा च कलिका चैव राक्षमी तु तृतीयका ।
क्रूराद्या इति वै तिस्रो वर्जयेच्छुम कर्मसु ॥८०॥

शान्ता मनोहरा चैव विजया पद्मिनी तथा ।
वीरा नन्देति पट् तारा नित्यं कल्याणकारिका: ॥८१॥

ક્રૂરા, કલોહ્ભવા અને રાક્ષસી એ ત્રણ ક્રૂરા આદિ ત્રણ તારા, શુભ કર્મમાં તજવી, શાન્તા, મનોહરા, વિજયા, પદ્મિની, વીરા અને આનંદા એ છ તારા હમેશા શુભ ફળ આપવાવાળી છે.

९ नक्षत्र नाडीधिकार—

આદ્ય–અશ્વિની, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, ઉ. ફાલ્ગુન, હસ્ત, જેષ્ઠા, મૂલ, સતતારા, પૂર્વાભાદ્રપદ.

મધ્ય–ભરણી, મૃગશીર્ષ, પુષ્ય, પૂ. ફાલ્ગુન, ચિત્રા, અનુરાધા, પૂ. ષાઢા, ધનેષ્ઠા, ઉ. ભાદ્રપદ.

અન્ત્ય–કૃત્તિકા, રોહિણી, અશ્લેખા, મઘા, સ્વાતિ, વિશાખા, ઉ.ષાઢા, શ્રવણ, રેવતિ.

सेव्य सेवकयोश्चैव गृहतत्स्वामिनोरपि ।
परस्परं मित्रयोश्च एकानाडी प्रशस्यते ॥८२॥

સ્વામી અને સેવક ગૃહ તથા સ્વામીની એકનાડી પરસ્પર મૈત્રીકારક પ્રશંસનીય છે.

१० राश्याधिकार—

गृहक्षेत्रेषु यदृक्षं षष्टिभि र्गुणितं तथा ।
पंचत्रिंशत्शतैर्भक्ते शेष वै मेषकादयः ॥८३॥

ક્ષેત્રનુ જે નક્ષત્ર આવ્યું હોય તેને સાઠે ગુણવા અને તેને એકસો પાંત્રીશે ભાગવા શેષ રહે તે મેષાદિ ઘટીકા જાણવી.

સાઠ ઘટીનુ એક નક્ષત્ર તેથી નક્ષત્રને સાઠે ગુણિ ઘટી કરવી અને રાશિના ઘટી એકસો પાંત્રીશ હોવાથી એકસો પાત્રીસે ભાંગવા ભાગમા આવે તે રાશિ અને શેષ વધે તે ઘટીકા જાણવી શેષની પણ એકરાશિ ગણી ભાગ સાથે ભેળવવી કારણ કે તે પછીની રાશિની ઘટી છે માટે એક ગણવું.

स्युर्मेषाद्या राशयश्च अश्विन्यादिक्रमेषु च ।
वास्तुकर्मेषु सर्वेषु ग्रहवेधविशोधनैः ॥८४॥

અશ્વિનાદિ નક્ષત્રની ક્રમે મેષાદિ રાશિ જાણવી. દરેક વાસ્તુ કર્મમાં ગ્રહ વેધ પણ જોવે।.

अश्विन्यादि त्रयं मेषे सिंहे प्रोक्तं मघात्रयम् ।
मूलादित्रितयंचापे शेषमेषु द्वयं द्वयम् ॥८५॥

અશ્વિની, ભરણી, કૃતિકા એ ત્રણ નક્ષત્રની મેષ રાશિ મઘા, પૂર્વા ફાલ્ગુન અને ઉત્તરા ફાલ્ગુનની સિંહરાશિ. મૂલ પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢા એ ત્રણ નક્ષત્રની ધન રાશિ બાકીના બબ્બે નક્ષત્રની રાશિ જાણવી.

રોહિણી ને મૃગશીર્ષની વૃષભરાશિ, આર્દ્રા ને પુનર્વસુની મિથુન રાશિ, પુષ્યને અશ્લેખાની કર્કરાશિ, હસ્ત ને ચિત્રાની કન્યારાશિ, સ્વાતિ ને વિશાખાની તુલારાશિ, અનુરાધા ને જેષ્ઠાની વૃશ્ચિકરાશિ, શ્રવણ ને ધનેષ્ઠાની મકરરાશિ, શતતારા ને પૂર્વા ભાદ્રપદની કુંભરાશી, ઉત્તરા ભાદ્રપદ ને રેવતિની મીન રાશિ જાણવી.

११ राशिवैराधिकार—

षडष्टके ध्रुवं मृत्युः प्रीतिः स्यात् समसप्तमे ।
अनिष्ट पंच नवमे पुष्टिर्दश चतुर्थके ॥८६॥

तृतियैकादशे मैत्री द्वितीये द्वादशे रिपुः ।
राशयः षड्विधा एव मन्योन्यं पति वेश्मनो ।।८७।।

છઠ્ઠી અને આઠમી રાશિ આવે તો નિશ્ચય મૃત્યુ, સાતમી ઉત્તમ પ્રીતિ કરનાર, પાંચમી અને નવમી અનિષ્ટ, દશમી અને ચોથી પુષ્ટિ કારક, ત્રણ અને અગિયાર મૈત્રીકારક, બે અને બાર શત્રુતા ઉત્પન્ન કરે. આ પ્રમાણે છ રીતે ગૃહ તથા ગૃહપતિને અન્યોઅન્ય જોવું.

वृश्चिकः कर्कटो मीनो ब्राह्मणाः परिकीर्तिताः ।
धनुर्मेष स्तथा सिंहो राजन्याश्च शुभा स्मृताः ।।८८।।

वृषः कन्या च मकर एते वैश्या उदाहृताः ।
मिथुनं च तुला कुम्भ स्त्रयं शूद्रा प्रकीर्तिताः ।।८९।।

વૃશ્ચિક કર્ક તથા મીન એ બ્રાહ્મણ વર્ણની જાણવી. ધન મેષ ને સિંહ ક્ષત્રીય વર્ણની, વૃષ કન્યા ને મકર એ વૈશ્ય વર્ણની, મિથુન તુલા ને કુંભ એ ત્રણ શૂદ્ર વર્ણની રાશિ જાણવી.

वर्णेनोत्तम कामिनी च भवनं वर्ज्यं बुधे यत्नतः ।।९०।।

ઉત્તમ વર્ણની સ્ત્રી તથા ગૃહ યત્નપૂર્વક ડાહ્યા પુરુષે તજવું.

भवेद् द्वादशाभिर्विप्रः क्षत्रियो नवभिस्तथा ।
षड् राशीभ्यो भवेद् वैश्य स्त्रिभिः शूद्रः प्रशस्यते ।।९१।।

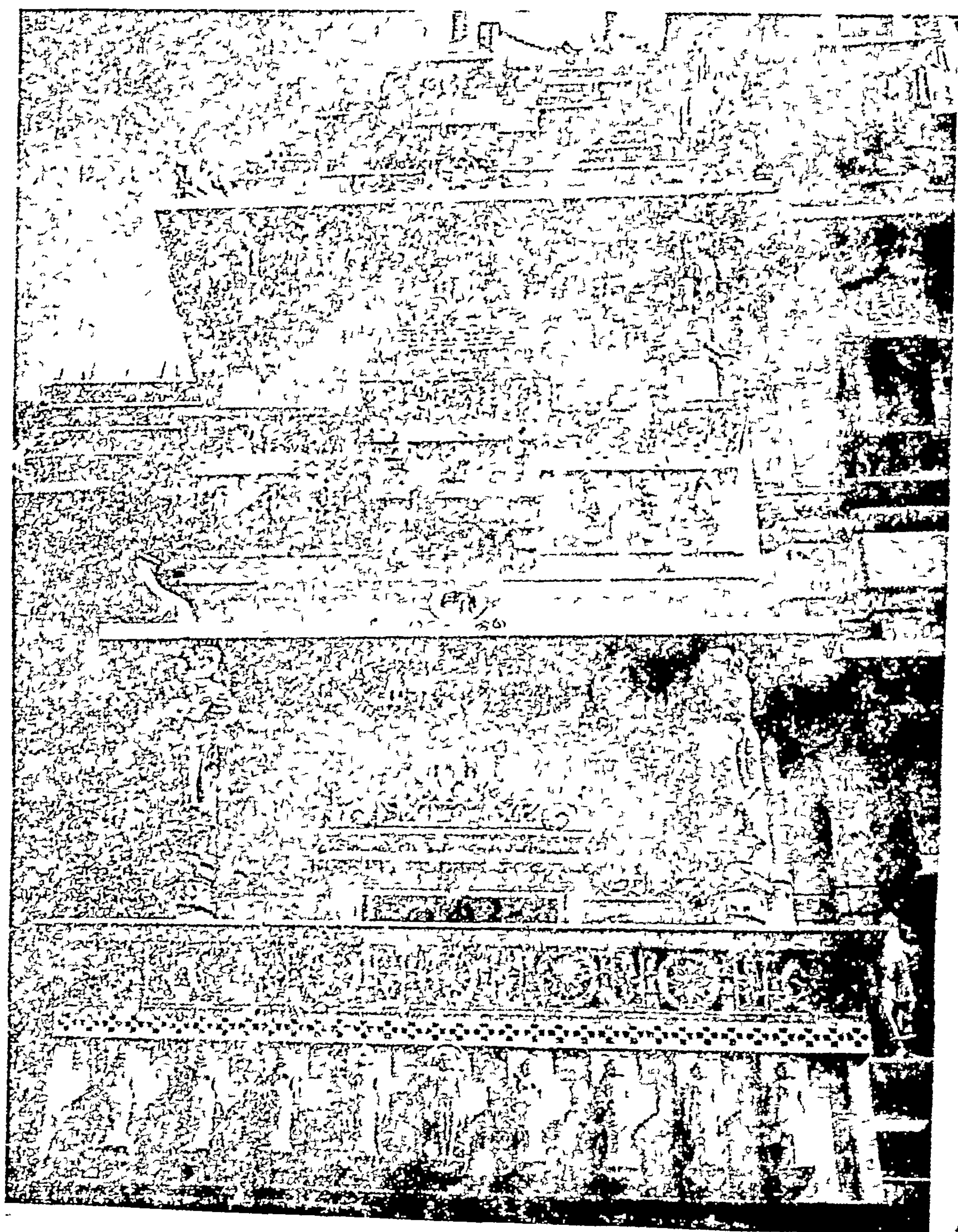
બ્રાહ્મણને બારે રાશિનું ગૃહ કરવું, ક્ષત્રિયને ત્રણ બ્રાહ્મણ રાશિ છોડીને નવ રાશિનું, વૈશ્યને છ વિપ્ર તથા ક્ષત્રિય રાશિ છોડીને, શૂદ્રને ત્રણ રાશિનું બ્રાહ્મણ ક્ષત્રીય તથા વૈશ્ય રાશિ તજીને ગૃહ કરવું તેજ પ્રશંસનિય છે.

मेष वृश्चिकयो र्भौमः शुक्रो वृष तुलाधिपः ।
बुध कन्या मिथुन प्रोक्तो कर्कस्य चंद्रमा स्मृतः ।।९२।।

सिंहस्याधिपतिः सूर्यो धन मीनाधिपो गुरुः ।
शनि र्मकर कुंभस्य ह्येते राश्यधिपा मताः ।।९३।।

મેષ અને વૃશ્ચિક રાશિનો સ્વામી મંગળ, વૃષને તુલાનો સ્વામી શુક્ર, કન્યા અને મિથુનનો સ્વામી બુધ, કર્કનો સ્વામી ચંદ્ર, સિંહનો સ્વામી સૂર્ય, ધન અને મીનનો સ્વામી ગુરુ; મકરને કુંભનો સ્વામી શનિ, આ પ્રમાણે રાશિઓનાં અધિપતિ જાણવા.

आत्मक्षेत्रेन पीडयन्ति स्वस्था वै क्षेत्रपालकाः ।
रिपुगृहं पीडयन्ति भस्मी कुर्वन्ति विग्रहे ।।९४।।

કેસરીયાજી સાઇડ દર્શન-કેસરીયાજીનગર-પાલિતાણા.

[એન. સી. સોમપુરા]

પોતાના ક્ષેત્રમાં સ્થિર રહેવાથી ક્ષેત્રપાલક પીડા કરતા નથી. પણ શત્રુના સ્થાનમાં પીડા કરે છે અને વિગ્રહથી નાશ કરે છે.

मित्राणि द्युमणे कुजेज्य शशिन शुक्रार्कजौवैरिणौ ।
सौम्यश्चास्यसमो विधो बुध रवी मित्रे न चाऽस्यद्विपत् ॥९५॥

शेपाश्चास्य समा कुजस्य सुहृश्चन्द्रेज्य सूर्या बुधः ।
शत्रु शुक्रशनी समौ च शशभृत्सूनोः सिताऽहस्करौ ॥९६॥

मित्रे चाऽस्य रिपुः शशी गुरु शनि क्ष्माजाः समा गीष्पते ।
मित्राए यर्क कुजेन्दवो बुध सितौ शत्रू समः सूर्यजः ॥९७॥

मित्रे सौम्य शनि कवेः शशी रवी शत्रू कुजेज्यौ समा ।
मित्रे शुक्र बुधौ शनैः शशि रविक्ष्माजाद्विपोऽन्यः समः ॥९८॥

સૂર્યના–મંગળ બૃહસ્પતિ ને ચંદ્રમા મિત્ર, શુક્ર શનિ શત્રુ, બુધ સમ.

ચંદ્રમાના–બુધ સૂર્ય મિત્ર, મંગળ બૃહસ્પતિ શુક્રને શનિ સમ, શત્રુ કોઇ નથી.

મંગળને–ચંદ્ર બૃહસ્પતિ ને સૂર્ય મિત્ર, બુધ શત્રુ, શુક્ર ને શનિ સમ.

બુધને–શુક્ર ને સૂર્ય મિત્ર, ચંદ્ર શત્રુ, બૃહસ્પતિ શનિ, મંગળ, સમ ઉદાસીન.

બૃહસ્પતિ–સૂર્ય ચંદ્રને મંગળ મિત્ર, બુધ ને શુક્ર શત્રુ. શનિશ્વર સમ.

શુક્ર–બુધને શનિશ્વર મિત્ર, સૂર્યને ચંદ્ર શત્રુ, મંગળ, બૃહસ્પતિ સમ.

શનૈશ્વર–શુક્ર બુધ મિત્ર, સૂર્ય ચંદ્રને મંગળ શત્રુ, બૃહસ્પતિ સમ ઉદાસીન.

આ પ્રમાણે રાશિના સ્વામીનો મિત્ર સમ શત્રુ ભાવ જોવો.

१२ क्षेत्रनामाक्षराधिकार—

चतुर्भिर्गुणितं क्षेत्रं फलं षोडशभिर्भजेत् ।
शेषं ध्रुवादिकं ज्ञेयं तन्नामानि यथाक्रमम् ॥९९॥

જે ક્ષેત્રફળ આવ્યું હોય તેને ચારે ગુણવા અને સોળે ભાગવા શેષ વધે તે ક્રમે ધ્રુવાદિ નામ જાણવા.

ध्रुव धान्य जयं नंद खरं कान्त मनोहरम् ।
सुमुखं दुर्मुखं क्रूरं सुपक्षं धनदं क्षयम् ॥१००॥
आक्रंन्द विपुलं चैव विजयं षोडशोत्तमम् ।
कथितालिंद भेदेन ध्रुवादि नाम षोडश ॥१०१॥

૧ ધ્રુવ, ૨ ધાન્ય, ૩ જય, ૪ નંદ, ૫ ખર, ૬ કાન્ત, ૭ મનોહર, ૮ સુમુખ, ૯ દુર્મુખ, ૧૦ ક્રૂર, ૧૧ સુપક્ષ, ૧૨ ધનદ, ૧૩ ક્ષય, ૧૪ આક્રંદ, ૧૫ વિપુલ ૧૬ વિજય. આ પ્રમાણે સોળ નામ છે. તે અલિંદ (ઓસરીના) ભેદે ધ્રુવાદિ નામ ધારણ કરે છે તેના પોતપોતાના નામ પ્રમાણે શ્રેષ્ટ નેષ્ટ જાણવા.

१३ अंशकाधिकार—

मूलराशो व्ययं क्षिप्त्वा गृहनामाक्षराणि च ।
त्रिभिरेवं हरेद्भागं यच्छेप मंशक स्मृतः ॥१०२॥

મૂળરાશિનો અંક, વ્યયનો અંક અને ઘરના નામાક્ષરનો અંક તે ત્રણેનો સરવાળો કરી ત્રણે ભાગતા, શેષ વધે તે અંશક જાણવા.

इन्द्रो यमश्च राजा च त्रिभिर्नामभिरंशकाः ।
त्रि प्रमाणं त्रिधोत्काश्च ज्येष्ठ मध्य कनिष्टिकाः ॥१०३॥

૧ ઇંદ્રાંશ ,૨ યમાંશ, ૩ રાજાંશ ત્રણ ત્રણ નામના અંશક જાણવા, તે પોતાના નામ પ્રમાણે જેષ્ટ મધ્ય અને કનિષ્ટ છે.

ઇંદ્રાંશ ઉત્તમ, યમાંશ કનિષ્ટ અને રાજાંશ મધ્યમ જાણવા.

प्रासाद प्रतिमा लिङ्गे जगती पीठ मण्डपे ।
वेदि कुण्डश्रुक्षु चैव इन्द्रश्चैव ध्वजादिषु ॥१०४॥
स्वर्गादि भोग युक्तेषु नृत्य गीत महोत्सवे ।
अन्येषु शुभ कार्येषु शुभ इन्द्रांशको मतः ॥१०५॥

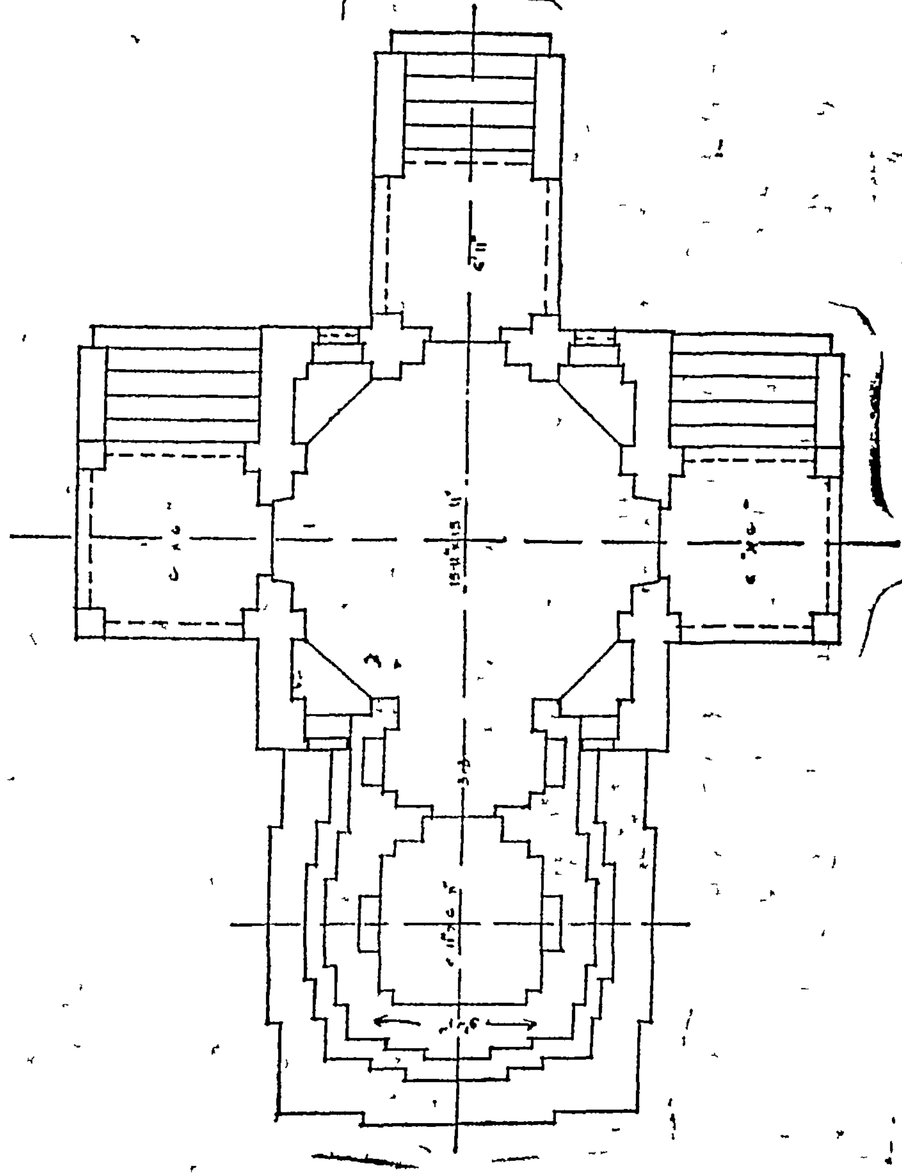
પ્રાસાદ પ્રતિમા, લિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, વેદિકુંડ, ઇંદ્ર ધ્વજ પતાકા સ્વર્ગ સમાન સુખ ભોગવાના સ્થળે, નૃત્યશાળા, ગીતશાળા, મહોત્સવ સ્થાને અને બીજા શુભ કામોમાં ઇંદ્રાંશક આપવો શુભ છે.

॥ राश्याधिपति ॥

અધિપતિ	રાશિઓ.
સૂર્ય	સિંહ
ચંદ્ર	કર્ક
મંગળ	મેષ, વૃશ્ચિક,
બુધ	કન્યા, મિથુન,
ગુરૂ	ધન, મીન,
શુક્ર	વૃષ, તુલા,
શનિ	મકર, કુંભ,

વાવડી જૈન દેરાસર તલ દર્શન.

[એન. સી. સોમપુરા]

॥ ગ્રહાદિ મૈત્રી સમ શત્રુ ॥

ગ્રહ	રાશિ ભોગ	ગ્રહ વૈર	મિત્ર	મધ્યમ	પરસ્પર મૈત્રિ	શત્રુ	પરસ્પર બળ
સૂર્ય	૧ માસ	શુક્ર શનિ	સોમ, મંગળ, ગુરૂ	બુધ	સો. મં. ગુ.	શુક્ર શનિ	૭
ચંદ્ર	રા દિવસ	૦	રવિ, બુધ	મં. ગુ. શુ. શ.	ર. મં. ગુ.	૦	૬
મંગળ	૧ા માસ	બુધ શુક્ર	રવિ, ગુરૂ, ચંદ્ર	શુક્ર શનિ	ર. સો ગુ.	બુધ	૨
બુધ	૧ માસ	ચંદ્ર	રવિ, શુક્ર,	મં. ગુ. શ.	શુ શ. ર.	ચંદ્ર	૩
ગુરૂ	૧૩ માસ	બુધ શુક્ર	રવિ, ચંદ્ર મંગળ	શનિ	ર. સો. મં.	બુ શુ.	૪
શુક્ર	૧ માસ	સૂર્ય ચંદ્ર	બુધ શનિ	મં. ગુ.	બુ. શ. ર.	ર. સો.	૫
શનિ	૩૦ માસ	સૂર્ય, ચંદ્ર મંગળ	બુધ શુક્ર	ગુરૂ	બુ. શુ. ર.	ર સો. મંગળ	૧

॥ ક્ષેત્ર નામાક્ષરાધિકાર ॥

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
ધ્રુવ	ધાન્ય	જય	નંદ	ખર	ક્રાન્ત	મનોહર	સુમુખ
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
દુર્મુખ	ક્રૂર	સુપક્ષ	ધનદ	ક્ષય	આક્રંદ	વિપુલ	વિજય

॥ अंशकनामाधिकार ॥

ઈંદ્રાશક ॥૧॥ યમાંશક ॥૨॥ રાજાશંક ॥૩॥

ઉત્તમ. કનિષ્ટ. મધ્યમ.

ઈંદ્રાશક—પ્રાસાદ, પ્રતિમા, લિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, વેદીકુંડ, ઇંદ્રધ્વજ, પતાકા, સ્વર્ગ સમાન સુખ ભોગવવાના સ્થળે, નૃત્યશાળા, ભોજવશાળા, ગીતશાળા, મહોત્સવ સ્થાને અને બીજા શુભ કામોમાં ઈંદ્રાશક શુભ છે.

યમાંશંક— ભૈરવ, ક્ષેત્રપાલ, બાણ આદિ શસ્ત્રાગારે, ગ્રહ માતૃકાના મંદિરે, દરેક પ્રકારના વેપારીની દુકાને, મદ્યમાંસાદિ વેચવાના સ્થાને, સમસ્ત આયુધો રાખવાના સ્થળે યમાંશંક આપવો શુભ છે.

રાજાશંક— સિંહાસને, શય્યા, અશ્વશાળા, ગજશાળા, રથાદિ વાહનો, રાજ્યની નાનાપ્રકારની સામગ્રી રાખવાના સ્થળે અને નગરના વિષે રાજાશંક આપવો શ્રેષ્ઠ છે.

॥ લગ્નાધિકાર ॥

૧ મેષ, ૨ વૃષભ, ૩ મિથુન, ૪ કર્ક, ૫ સિંહ, ૬ કન્યા, ૭ તુલા, ૮ વૃશ્ચિક, ૯ ધન, ૧૦ મકર, ૧૧ કુંભ, ૧૨ મીન. આ બાર લગ્નો જાણવા.

॥ તિથિ અધિકાર ॥

નંદા	૧	૬	૧૧	બ્રાહ્મણના ગૃહોને શુભ.
ભદ્રા	૨	૭	૧૨	ક્ષત્રીઓના ગૃહોને શુભ.
જયા	૩	૮	૧૩	વૈશ્ય ના ગૃહોને શુભ.
રિક્તા	૪	૯	૧૪	શુદ્રના ગૃહોને શુભ.
પૂર્ણા	૫	૧૦	૧૫	સર્વ પ્રકારના શુભ સ્થાનોમાં યોજવાથી પૂર્ણ સુખ આપે.

॥ વારાધિકાર ॥

વાર	ફળાફળ	ફળ
રવિ	શુભ કર્મમાં વર્જવો.	અશુભ
સોમ	દરેક શુભ કર્મમાં લેવો.	શુભ
મંગળ	શુભ કર્મમાં તજવો.	અશુભ
બુધ	શુભ કર્મમાં શ્રેષ્ઠ.	શુભ
ગુરૂ	સર્વ શ્રેષ્ઠ.	શુભ
શુક્ર	શ્રેષ્ઠ	શુભ
શનિ	મધ્યમ	મધ્યમ

भैरवे क्षेत्रपाले च वाणागारे तथैव च ।
ग्रह मातृ गणादीनां संस्थानेषु तथैव हि ॥१०६॥
वणिक् कर्म त्रिधौचैवं मद्यमांसादिकोद्भवे ।
आयुधानां समस्तानां यमांशकं प्रदापयेत् ॥१०७॥

ભૈરવ, ક્ષેત્રપાલ, બાણુઆદિ શસ્ત્રાગારે, ગ્રહ માતૃકાના મંદિરે, દરેક પ્રકારના વેપારીની દુકાને, મદ્યમાંસાદિ વેચવાના સ્થાને, સમસ્ત આયુધો રાખવાના સ્થાને યમાશક આપવો.

सिंहासने च शय्यायां अश्वादि गज वाहने ।
राज्योपस्कर हर्म्येषु राजांशक पुरादिषु ॥१०८॥

સિંહાસને શય્યા અશ્વશાળા ગજશાળા રથાદિ વાહનો રાજ્યની નાના પ્રકારની સામગ્રી રાખવાના સ્થાને અને નગરને વિષે રાજાશક આપવો શ્રેષ્ટ છે.

१४ लग्नाधिकार—

आयमृक्षं व्ययं तारा मंशकं तु तथैव च ।
तत्सर्वं भानुना भक्तं शेषं लग्न मुदीरितम् ॥१०९॥

આય નક્ષત્ર વ્યય તારા ને અંશક એ પાંચના અંકોનો સરવાળો કરવો તેને બારે ભાગતા જે શેષ વધે તે મેષાદિ બાર લગ્ન જાણવાં.

१५ तिथि अधिकार—

आय मृक्षं व्ययं तारा मंशकं तु तथैव च ।
एकी कृत्य तु त्रिंशद्भिर्भक्तं शेषं तिथिर्भवेत् । ११०॥

नंदाद्यास्तिथयो ज्ञेयाः स्वनाम सदृशं फलम् ।
नंदा च ब्राह्मणे प्रोक्ता भद्रा चैव हि क्षत्रिये ॥१११॥

वैश्यलोके जया ज्ञेया रिक्ता शूद्रे प्रदीयते ।
शुभ स्थानेषु सर्वेषु पूर्णा चैव नियोजयेत् ॥११२॥

આય નક્ષત્ર વ્યય તારા ને અંશક એનો સરવાળો કરી ત્રીશે ભાગતાં જે શેષ વધે તે તિથિ જાણવી નંદાદિ તિથિઓ પોતાના નામ પ્રમાણે ફળ આપનાર છે બ્રાહ્મણોને નંદા, ક્ષત્રિયોને ભદ્રા, વૈશ્ય લોકોને જયા અને શૂદ્રો ને રિક્તા તિથિ આપવી સારી છે. પૂર્ણા તિથિ સર્વ પ્રકારનાં શુભ સ્થાનોમાં યોજવાથી પૂર્ણ સુખ આપનાર છે.

१६ वाराधिकार—

क्षेत्रं रुद्रगणं कृत्वा सप्तभि र्भागमा हरेत् ।
शेषं रव्यादयो वारा रवि भौमौ विवर्जितौ ॥११३॥

ક્ષેત્રફળને અગિયારે ગુણી સાતે ભાગતા જે શેષ રહે તે અનુક્રમે રવિ આદિ વારો જાણવા તેમાં રવિ મંગળ તજવા.

१७ करणाधिकार—

क्षेत्रं नंद गुणं कृत्वा रुद्रैश्च भागमाहरेत् ।
करणं जायते शेषं बवादीनि विलोकयेत् ॥११४॥

ક્ષેત્રફળને નવે ગુણી અગિયારે ભાગતાં જે શેષ વધે તે બવાદિ કરણો જાણવા

૧ બવ, ૨ બાલવ, ૩ કૌલવ, ૪ તૈતિલ, ૫ ગર, ૬ વણિજ, ૭ વિષ્ટિ, ૮ શકુનિ, ૯ ચતુષ્પદ, ૧૦ નાગ, ૧૧ કિસ્તુઘ્ન મુખ્ય કરણો સાત છે ચાર સ્થિર કરણો મળી અગિયાર થાય છે. તેમાં ૬ શ્રેષ્ટ જાણવા. ૧ બવ, ૨ બાલવ, ૩ કૌલવ, ૪ તૈતિલ, ૫ ગર, ૬ વણિજ. તે શુભ કામમાં લેવા.

१८ योगाधिकार—

क्षेत्रं विश्वगुणं कृत्वा सप्तविंशतिभाजिते ।
यच्छेषं जायते योगो विष्कुंभादिर्विनिर्दिशेत् ॥११५॥

ક્ષેત્રની મૂળરાશિને તેરે ગુણી સત્તાવીશે ભાગતા શેષ વધે તે વિષ્કુંભાદિ યોગ જાણવા.

विष्कुंभः प्रीतिरायुष्मान्सौभाग्यः शोभन स्तथा ।
अतिगण्डः सुकर्मा च धृतिः शूल स्तथैव च ॥११६॥

गण्डो वृद्धि र्ध्रुव श्चैव व्याघातो हर्षण स्तथा ।
षज्र सिद्धि व्यतीपातो वरीयान्परिघः शिवः ॥११७॥

सिद्धः साध्यः शुभः शुक्रो ब्रह्मेन्द्रो वैधृति स्तथा ।
सप्तविंशति योगास्तु कुर्युर्नाम समं फलम् ॥ ११८ ॥

૧ વિષ્કુંભ, ૨ પ્રીતિ, ૩ આયુષ્માન, ૪ સૌભાગ્ય, ૫ શોભન, ૬ અતિગંડ, ૭ સુકર્મા ૮ ધૃતિ, ૯ શૂલ, ૧૦ ગંડ ૧૧ વૃદ્ધિ, ૧૨ ધ્રુવ ૧૩ વ્યાઘાત, ૧૪ હર્ષણ, ૧૫ વજ્ર, ૧૬ સિદ્ધિ, ૧૭ વ્યતીપાત, ૧૮ વરીયાન, ૧૯ પરિઘ, ૨૦ શિવ, ૨૧ સિદ્ધિ, ૨૨ સાધ્ય, ૨૩ શુભ, ૨૪ શુક્લ, ૨૫ બ્રહ્મા, ૨૬ ઇંદ્ર, ૨૭ વૈધૃતિ. એ સત્તાવીશ યોગો જાણવા. તેના નામ પ્રમાણે શુભાશુભ ફળ આપનાર છે. ૧ અતિગંડ. ૨ ગંડ. ૩ વ્યાઘાત. ૪ વજ્ર. ૫ વ્યતિપાત. ૬ પરિઘ. ૭ શૂલ. ૮ વૈધૃતિ. એ આઠ યોગો અશુભ જાણવા.

શ્રી કેસરીયાજી સન્મુખ દૃશ્ય [એન. સી. સોમપુરા]

શ્રી કેસરીયાજી પ્રાસાદનું સાઇડ દર્શન કેસરીયાનગર–પાલિતાણા
[એન. સી. સોમપુરા]

॥ કરણાધિકાર ॥

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧
બવ	બાલવ	કૌલવ	તૈતિલ	ગર	વણિજ	વિષ્ટિ	શકુનિ	ચતુષ્પદ	નાગ	કિંસ્તુઘ્ન
શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	નેષ્ટ	નેષ્ટ	નેષ્ટ	નેષ્ટ	નેષ્ટ

॥ યોગાધિકાર ॥

	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
યોગ	વિષ્કુંભ	પ્રીતિ	આયુષ્યમાન	સૌભાગ્ય	શોભન	અતિગંડ	સુકર્મા	ધ્રુતિ	શુલ
ફળ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	અશુભ	શુભ	શુભ	અશુભ
	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮
યોગ	ગંડ	વૃદ્ધિ	ધ્રુવ	વ્યાઘાત	હર્ષણ	વજ્ર	સિદ્ધિ	વ્યતીપાત	વરીયાણ
ફળ	અશુભ	શુભ	શુભ	અશુભ	શુભ	અશુભ	શુભ	અશુભ	શુભ
	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭
યોગ	પરિઘ	શિવ	સિદ્ધ	સાધ્ય	શુભ	શુકલ	બ્રહ્મા	ઇંદ્ર	વૈધૃતિ
ફળ	અશુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	શુભ	અશુભ

॥ વર્ગાધિકાર ॥

૧	ગરૂડ	અ–ઈ–ઊ–એ–
૨	માર્જાર	ક–ખ–ગ–ઘ–ઙ–
૩	સિંહ	ચ–છ–જ–ઝ–ઞ–
૪	શ્વાન	ટ–ઠ–ડ–ઢ–ણ–

॥ વૈરાધિકાર ॥

૫	સર્પ	ત–થ–દ–ધ–ન
૬	મૂષક	પ–ફ–બ–ભ–મ
૭	મૃગ	ય–ર–લ–વ–૦
૮	મેષ	શ–ષ–સ–હ–૦

॥ તત્વાધિકાર ॥

	૧	૨	૩	૪	૫
તત્વ	પૃથ્વીતત્ત્વ	જલતત્ત્વ	અગ્નિતત્ત્વ	વાયુતત્ત્વ	આકાશતત્ત્વ
વિનાશ	ભૂકંપથી	વર્ષાથી	આગથી	પવનથી	વીજળીથી

१९ वर्गाधिपत्याधिकार—

दैर्ध्यंपृथुत्वेन च योजनीयं तयोर्यदैक्यं पुनरुच्छ्रयेण ।
शेषोऽधिनाथो वसुभाजितेऽस्मिन् समः प्रशस्तो विषमस्तुनैव ॥११९॥

ક્ષેત્રની લંબાઇ પહોળાઇ ને ગુણીને તેમાં પ્રાસાદ અથવા ગૃહની ઉંચાઈ આંક મેળવી તેને આઠે ભાગતા શેષ રહે તે અધિપતિ વર્ગ જાણવો. બેકી સંખ્યાવાળા શુભ જાણવા. એકી સંખ્યાવાળા અશુભ જાણવા.

अ वर्गो गरुडो ज्ञेयो विलाडः स्यात् क वर्गकः ।
च वर्गः सिंहनामा स्याट्ट वर्ग कुक्कुरः स्मृतः ॥१२०॥
सर्पाख्यः स्यात् त वर्गोऽपि प वर्गो मूषकःस्मृतः ।
य वर्गो मृगनामा स्या त्तथा मेशः श वर्गकः ॥१२१॥
स्ववर्गात्पश्चमे शत्रु श्चतुर्थे मित्र संज्ञकः ।
उदासीने तृतीयश्च वर्ग भेदा स्त्रिधोच्यते ॥१२२॥

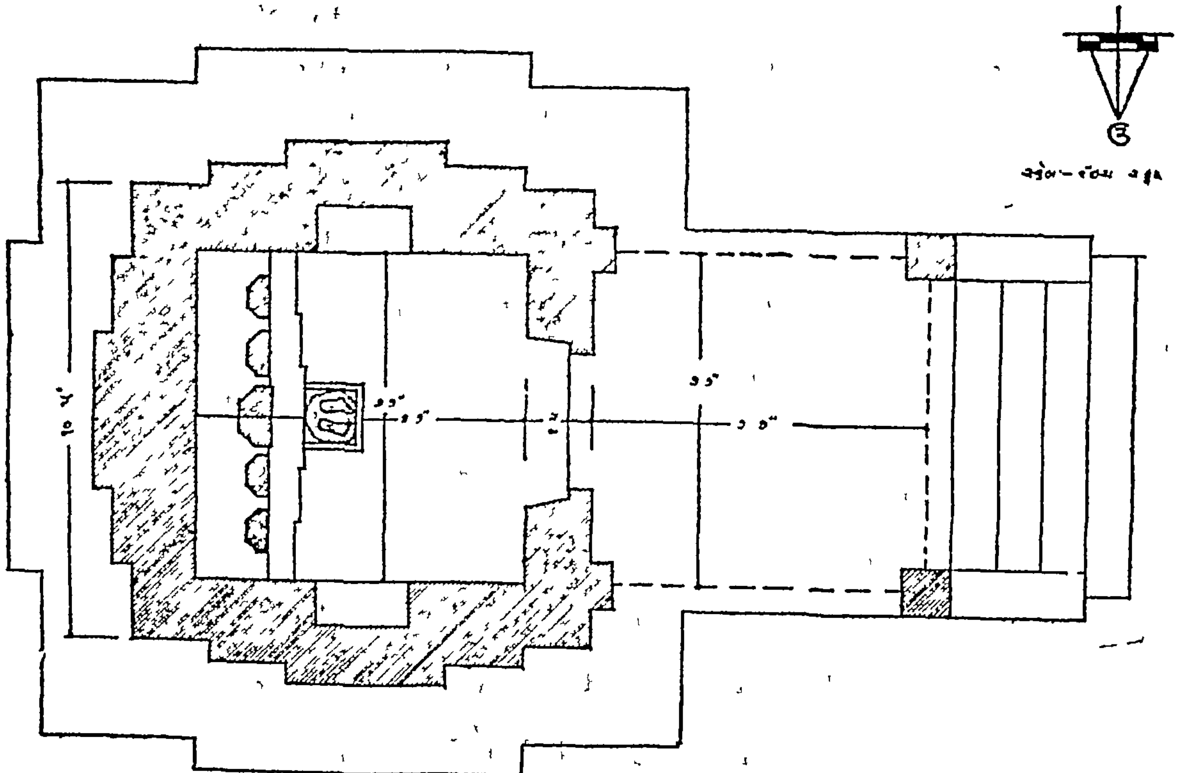
અ વર્ગનો (૧) ગરૂડ અધિપતિ. ક. વર્ગનો (૨) માર્જાર અધિપતિ. ચ. વર્ગનો (૩) સિંહ અધિપતિ. ટ. વર્ગનો (૪) શ્વાન અધિપતિ. ત. વર્ગનો (૫) સર્પ અધિપતિ. પ. વર્ગનો (૬) મુષક અધિપતિ. ય વર્ગનો (૭) મૃગ અધિપતિ. શ. વર્ગનો (૮) મેષ અધિપતિ જાણવો પોતાના વર્ગથી પાંચમો વર્ગ શત્રુ જાણવો. ચોથો વર્ગ મિત્ર અને ત્રીજો વર્ગ ઉદાસીન આ પ્રમાણે વર્ગના ત્રણ ભેદ છે.

२० तत्वाधिकार—

अष्टभिश्चहतेक्षेत्रे फले षष्टि विभाजिते ।
लब्धे दशगणे जीवो मृत्युर्वै भूत भाजिते ॥१२३॥
पृथ्वी व्यापस्तथा तेजो वायुराकाश मेवच ।
पंच तत्त्वानि प्रोक्तानि विभक्तानि स्युरन्तके ॥१२४॥

પૂ.

દ. ઉ.

કદમ ગણધર પ્રાસાદ તલ દર્શન કેસરીયાજી નગર—પાલિતાણા.

[એન. સી. સોમપુરા]

ક્ષેત્રફળને આઠે ગુણી સાઠે ભાગવા તેને દશ ગણા કરી પાંચે ભાગવા શેષ વધે તે પૃથ્વી આદિ તત્વ જાણવા. ૧ પૃથ્વી. ૨ જળ. ૩ અગ્નિ. ૪ વાયુ. ૫ આકાશ. એ પાંચ તત્વો છે અને જે તત્વ ઘરમાં આવ્યું હોય તે જ તત્વથી ગૃહ આદિનો વિનાશ જાણવો.

२१ आयुष्याधिकार—

फलनागगुणं षष्ट्या हृतं लब्धं फलं भवेत् ।
मृन्मये शर्करा युक्ते गृहे जीवःसुनिश्चलः ॥१२५॥

ક્ષેત્રફળને આઠે ગુણી સાઠે ભાગતા જે શેષ અંક રહે તેટલા વર્ષનું માટી અને કાકરીના બનાવેલ ગૃહો આદિનું આયુષ્ય નિશ્ચય પૂર્વક જાણવું.

दश गुणं भवेदायुरिष्टिका मृत्सुधामये ।
चुर्ण पाषाण जेत्रिंशद् गुणञ्च स्थितिरुतमा ॥१२६॥

ઉપર આવેલ અંકને દશ ગુણા કરવાથી ઈંટ માટી અને ચુનાથી બનેલા ગૃહ અથવા પ્રાસાદનું આયુષ્ય જાણવું તે ફળને ત્રીસ ગણું કરવાથી ચુના અને પત્થરથી બનેલા ગૃહ આદિનું આયુષ્ય જાણવુ. ઉત્તમ સ્થિતિ આ ફળમાં છે.

नवतिघ्ने फले नागैं युक्त पाषाण जे गृहे ।
धातुजे भवने खाद्रिलोचनघ्ने फले भवेत् ॥१२७॥

ઉપરના ફળને નેવું ગણા કરવાથી સીસાથી ચોડેલ પાષાણના ગૃહનું આયુષ્ય જાણવું તેજ ફળને ત્રણસો સીતેર ગણું કરવાથી ધાતુથી નિર્મિત ગૃહો પ્રાસાદ આદિની આયુષ્ય જાણવી.

आय व्यांशनक्षत्रं तारा चन्द्र मैत्र्यादिकम् ।
प्रीतिरायुश्च मृत्युश्च चिरंनन्दतिचेच्छुभाः ॥१२८॥

આય, વ્યય, અંશક, નક્ષત્ર, તારા, ચંદ્ર, મૈત્રી, પ્રીતિ, આયુષ્ય, મૃત્યુ, સ્થિર, નંદાદિ. તિથિ એ શુભ છે.

त्रिभिःश्रेष्टस्तु श्रेष्टं स्यात् पञ्चभिश्चोत्तमोत्तमम् ।
सप्तभिः सर्व कल्याणं नवभिर्जय संपदा ॥१२९॥

એકવીશ અંગોમાથી ત્રણ મળે તો પણ શ્રેષ્ટમાં શ્રેષ્ટ. પાંચ મળે તો ઉત્તમમાં ઉત્તમ. સાત સર્વ કલ્યાણકારી. નવ જય અને સંપત્તિ આપનાર છે.

नषट्काष्टकं त्रिकोणं द्वादशी द्वीतीयाष्टमी ।
नचाष्ट द्वादशे राशी तारा त्रिपञ्च सप्तमी ॥१३०॥

नद्वितीयांशकं कुर्यात् तथा चाष्टममायकम् ।
नपृष्टतस्तथा चन्द्रं नव वास्तुक कर्मणि ॥१३१॥

છ આઠમાં સ્થાન તથા ત્રિકોણનું લગ્ન બારશ બીજને આઠમ આઠમી બારમી રાશિ ત્રીજી પાંચમી સાતમી તારા બીજો અંશક આઠમો આય પાછળ ચંદ્ર એ સઘળું વાસ્તુ કર્મમાં તજવું.

अल्पदोषं गुणश्रेष्टं दोषायतं न तद् गृहम् ।
आय व्ययौ प्रयत्नेन विरुद्धञ्चविवर्जयेत् ॥१३२॥

થોડો દોષ હોય અને ગુણ વધારે હોય તો તે ગૃહ દોષકારક ગણાય નહિ પ્રયત્ને કરીને આય વ્યય મેળવવા અને વિરૂદ્ધ અંગોનો ત્યાગ કરવો.

अल्पदोषाधमाधिक्यं प्रासाद मठ मंदिरम् ।
लिङ्गत्रा प्रतिमा चैव न तद् दोष करं भवेत् ॥१३३॥

રાજ્ય પ્રાસાદ મઠ દેવપ્રાસાદ-લિંગ-ને પ્રતિમા-એ બધા જો અલ્પ દોષથી અર્ધ ગુણાધિક્ય હોય તો પણ દોષ કારક નથી.

सूत्रधारेण यच्छुद्धं कृतं यत्स्थान साधनम् ।
तत्स्थानं सर्व जन्तूनां सुखदं स्यान्न संशयः ॥१३४॥

સુત્રધારે જે સ્થાનની સાધના શુદ્ધ કરી હોય તે સ્થાન સર્વ જીવોને સુખદાયી થાય છે. તેમાં લેશ પણ સંશય નથી.

–×–

पुरुषाधिकार

विश्वकर्मा उवाच—

अथातः संप्रवक्ष्यामि आयानां च विशेषतः ।
यस्य यस्य भवेच्चायु-र्वपुषः पुरुषस्य च ॥१३५॥

શ્રી વિશ્વકર્મા કહે છેઃ—હવે હું પુરુષના શરીરનો જે આય હોય, તેને વિશેષ પ્રકારે કહું છું.

सचायुस्तद् विजानीया-दन्यथा निष्फलं भवेत् ।
नक्षत्रं देहसंज्ञात्वा-दंशकं च महामुने ! ॥१३६॥

ताराः पञ्च महाशुक्ला-स्तदत्र गृहमेधिनः ।
एकान्तेषु प्रदातव्यो ध्वजादिरायं उत्तमः ॥१३७॥

હે મહામુનિ, એ રીતે આય ઉપજાવવા, બાકી અન્ય સર્વ નિષ્ફલ જાણવું, મનુષ્યના દેહની સંજ્ઞાથી નક્ષત્ર, અંશક, તારા, જેમા પાંચ શુભ છે, બીજા અંગો ઊપજાવી ગૃહમાં જોવા. ઉપજેલા આય ધ્વજાદિથી એકાન્તરે દેવા તે ઉત્તમ જાણવા.

रुद्र भागायते क्षेत्रे विस्तारे भूत भागिके ।
विन्यसे त्तत्र देवांश्च एभिः स्युश्च विलक्षयेत् ॥१३८॥

ક્ષેત્રની લંબાઇના અગિયાર ભાગ, અને વિસ્તારના પાંચ ભાગ કરવાં. તેમાં નીચે મુજબ અંકો અને અક્ષરો લખવા.

इन्द्राङ्कं प्रथमे भागे नक्षत्राणि द्वितीयके ।
तृतीये लोचनं देय चतुर्थे तु रविस्तथा ॥ १३९ ॥
पञ्चमे तु तिथिः प्रोक्तो वसुं पष्ठे नियोजयेत् ।
सप्तमे भागे वेदाश्च लोकश्चै चाष्टमे तथा ॥ १४० ॥
इषु संख्या नवमे च दशमे च रस स्तथा ।
एकादशे ग्रहसंख्या कथितं मुनि पुंगवैः ॥ १४१ ॥

કોષ્ટકની ઉપરની પ્રથમ પંક્તિના અગિયાર ખાનાઓમાં અનુક્રમે ૧૪, ૨૭, ૨, ૧૨, ૧૫, ૮, ૪, ૩, ૫, ૬, ૯ એમ લખવાં, એવું મહામુનિઓએ કહેલ છે.

कोष्ठेषु कथिता अंका मातृकान् वर्णान योजयेत् ।
नपुंसकं विसर्गश्च त्यजेच्च योगमक्षरम् ॥ १४२ ॥

અંકોની નીચેની ચાર પંક્તિના કોઠાઓમાં અનુક્રમે માતૃકા અક્ષરો લખવાં, તેમાં ઋ, ૠ લૃ લ અઃ સ્વરોને, વિસર્ગને તથા સંયુક્ત (જોડીયા) અક્ષરો ક્ષ, જ્ઞ એ વ્યંજનોને છોડી દેવા.

કોષ્ટક

૧૪	૨૭	૨	૧૨	૧૫	૮	૪	૩	૫	૬	૯
અ	આ	ઈ	ઇ	ઉ	ઊ	એ	ઐ	ઓ	ઔ	અં
ક	ખ	ગ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ગ	ટ
ઠ	ડ	ઢ	ણ	ત	થ	દ	ધ	ન	પ	ફ
બ	ભ	મ	ય	ર	લ	વ	શ	ષ	સ	હ

स्वामिनामाक्षरांकेन गुणये दूर्ध्वे पंक्तिगान् ।
फलं हरेदष्टभिस्तु शेषमायो मनुष्यस्य ॥ १४३ ॥
ध्वजादीनां चतुर्णां तु चत्वारो वृषभादयः ।
भक्षका भवने वर्ज्या गृहस्वाम्याय भक्षकः ॥ १४४ ॥

ગૃહસ્વામીના નામનો પહેલો અક્ષર હોય તે શોધીને નામના જેટલા અક્ષરો હોય તેટલી સંખ્યાને પહેલી પંક્તિમાં જે અંક હોય તેટલાથી ગુણી અને તેનો આઠે ભાગદેતાં જે શેષ રહે તે ઘરધણીનો ધ્વજાદિ આય જાણવો, ધ્વજાદિ (ધ્વજ, ધૂમ્ર, સિંહ અને શ્વાન) એ ચાર આયોના અનુક્રમે ચાર (વૃષ, ખર, ગજ અને ધ્વાંક્ષ) આયો પરસ્પર ભક્ષક છે તે ભક્ષક આય ગૃહ સ્વામિના આયનો ભક્ષક હોય તો ગૃહસ્વામિનું મૃત્યુ થાય. માટે આય સામે ભક્ષક આવે તે તજવા.

॥ પરસ્પર ભક્ષક આયો ॥

૧	૨	૩	૪
ધ્વજ	ધૂમ્ર	સિંહ	શ્વાન
૫	૬	૭	૮
વૃષ	ખર	ગજ	ધ્વાંક્ષ

॥ भिति आयनिर्णय ॥

अग्रभित्तौ गजंदधात् वामदक्षिणयो र्ध्वजः ।
पृष्ट भित्तौ तथा सिंह सुख सोभाग्य दायकाः ॥ १४५ ॥

ગૃહની આગળની ભિતિમાં ગજાય, ડાબી અને જમણી ભિતિમાં ધ્વજાય તથા પાછળની ભિતિમાં સિંહાય આપવો તે સુખ અને સૌભાગ્યને આપનાર છે.

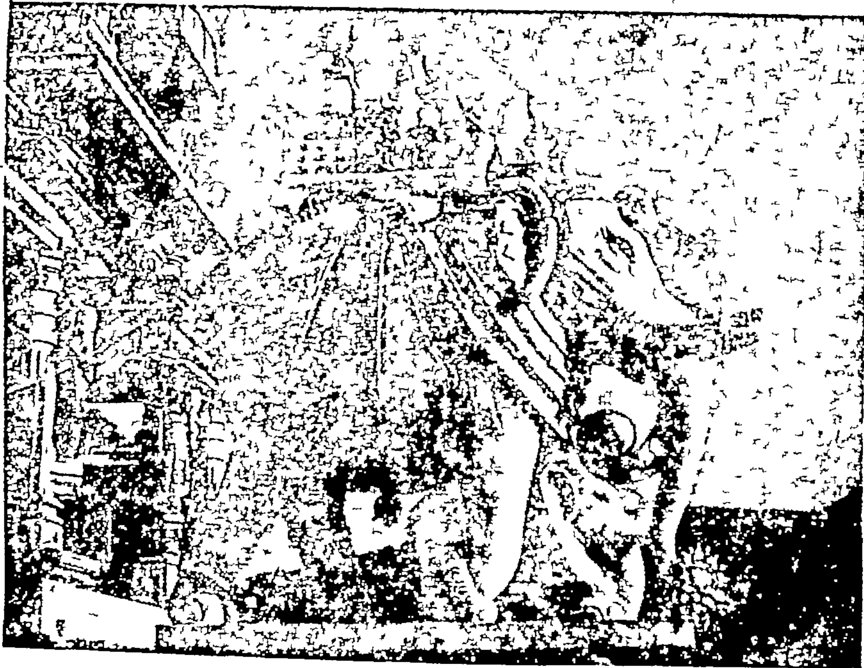
ઉદાહરણઃ—

૧. ગૃહસ્વામિનું નામ ભવાની શંકર છે તો "ભ" અક્ષરનો ઉપલી પંક્તિમાં ૨૭ અંક આવ્યા. ભવાનીશંકર નામના ૬ અક્ષરો થયા. ૨૭×૬=૧૬૨ તેને ૮ ભાંગતાં ૨ શેષ વધે તો ભવાનીશંકરનો ધૂમ્રાય આવ્યો હવે જો ઘરનો આય ખરાય હોય તો ભક્ષક છે, તો મૃત્યુ નિપજે આ સિવાય બીજો આય હોય તો દોષ નથી. જો ભક્ષક આય આવે તો ગૃહનો આય ગણત્રી કરી બદલવો.

॥ એકવીશ અંગો ॥

૧ ક્ષેત્રફલ	૨ આય ફલ	૩ નક્ષત્ર ફલ	૪ નક્ષત્ર ગણ
૫ નક્ષત્ર ચંદ્ર દિશા	૬ નક્ષત્ર વૈર	૭ વ્યય	૮ તારા
૯ નાડી	૧૦ રાશિ	૧૧ રાશિસ્વામી	૧૨ ગૃહનામાક્ષર
૧૩ અંશક	૧૪ લગ્ન	૧૫ તિથિ	૧૬ વાર
૧૭ કરણ	૧૮ યોગ	૧૯ વર્ગ	૨૦ તત્ત્વ
૨૧ આયુષ્ય			

શ્રી કેસરીયાજી સાઇડ દર્શન [એન. સી. સોમપુરા]

શ્રી કેસરીયાજી હસ્તિ દર્શન કેસરીયાજીનગર-પાલીતાણા
[એન. સી. સોમપુરા]

॥ એકવીશ અંગો મેળવવાની રીત ॥

૧ ક્ષેત્રફળ— લંબાઈ અને પહોળાય ને ગુણતાં જે આવે તે ક્ષેત્રફલ.

લંબાઈ ગજ. આ પહોળાય ગજ. આં.

૫. ૫. × ૫. ૫.

આપણે દરેક અંગો આંગળથી મેળવવાના હોય તેથી ગજના આગળ કરવા.

લંબાઇ ગ. આં. આં. પહોળાય ગ. આં. આ.

૫ ૫ = ૧૨૫ × ૫ ૫ = ૧૨૫

```
  ૧૨૫ લંબાઇ
× ૧૨૫ પહોળાય
---------
  ૬૨૫
 ૨૫૦
૧૨૫
---------
૧૫૬૨૫   આંગળ ક્ષેત્રફળ
```

અંગુલ.
ક્ષેત્રફલ–૧૫૬૨૫

૨. આય—ક્ષેત્રફલને ૮ ભાંગતા શેષ વધે તે આય.

```
૮ | ૧૫૬૨૫ | ૧૯૫૩
    ૮
   ---
    ૭૬
    ૭૨
   ---
    ૪૨
    ૪૦
   ---
    ૨૫
    ૨૪
   ---
     ૧  આય.
```

આય. ૧ ધ્વજાય.

૩. નક્ષત્ર—ક્ષેત્રફલને ૨૭ ભાંગવાથી જે શેષ આવે તે નક્ષત્રની મૂળરાશિ મૂળરાશિને ૮ ગુણિ ૨૭ ભાંગતા જે આવે તે નક્ષત્ર અંક.

૨૭ | ૧૫૬૨૫ | ૫૭૮
૧૩૫
———
૨૧૨
૧૮૯
———
૨૩૫
૨૧૬
———
૧૯ મૂળરાશિ

૧૯ મૂળરાશિ
× ૮
———
૨૭ | ૧૫૨ | ૫
૧૩૫
———
૧૭ નક્ષત્રઅંક

નક્ષત્રઅંક	મૂલરાશિ	
૧૭	૧૯	અનુરાધા

૮	૧	૮	૨૭	૧	૨૭
૮	૨	૧૬	૨૭	૨	૫૪
૮	૩	૨૪	૨૭	૩	૮૧
૮	૪	૩૨	૨૭	૪	૧૦૮
૮	૫	૪૦	૨૭	૫	૧૩૫
૮	૬	૪૮	૨૭	૬	૧૬૨
૮	૭	૫૬	૨૭	૭	૧૮૯
૮	૮	૬૪	૨૭	૮	૨૧૬
૮	૯	૭૨	૨૭	૯	૨૪૩
૮	૧૦	૮૦	૨૭	૧૦	૨૭૦

નોટ:— આય અને નક્ષત્ર ગણવા માટે અને ૨૭ નો આંક પાકો જોઈએ જે, સહેલાઇથી ગણત્રી થઈ શકે.

આ સિવાય આયના નામો અ અંક નક્ષત્રની મૂલરાશિ નામ અને અં ગણ, ચંદ્ર, નાડી પણ મહત્વના અંગો છે.

૪. નક્ષત્રગણ— ક્ષેત્રફલનું નત્રક્ષ અનુરાધા આવેલ છે અનુરાધા દેવગણ છે.
—અનુરાધા–દેવગણ

૫. નક્ષત્રદિશા— ક્ષેત્રફલનુ નક્ષત્ર અનુરાધા આવેલ છે અનુરાધા દિશાચંદ્ર પશ્ચિમ છે,
અનુરાધા ચંદ્રપશ્ચિમ.

૬. નક્ષત્ર વૈર— અનુરાધાને કોઇ નક્ષત્ર સાથે વૈર નથી.

૭. વ્યય— અનુરાધા નક્ષત્ર અંક ૧૭ છે તેને આઠે ભાંગતા એક શેષ રહે.
—૧ શાન્ત વ્યય

૮. તારા— ગૃહસ્વામીના નક્ષત્રથી ગૃહના નક્ષત્ર સુધી ગણતાં જે અંક આવે તેને ૯ ભાગ કરતાં શેષ રહે તે તારા, આદિશ્વરપ્રભુ ગૃહસ્વામી છે તેમનું નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢા છે, ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રથી ગણતાં અનુરાધા ૨૫ મું નક્ષત્ર છે.

૮ | ૨૫ | ૩
૨૪
———
૧ —તારા ૧ શાન્તા

૯. નાડી— આદિશ્વર પ્રભુ નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢા નાડી અત્ય'
ગૃહસ્વામિ. નક્ષત્ર અનુરાધા. મધ્ય.

૧૦. રાશિ— નક્ષત્રનો અ'કને ૬૦ ગુણવા અને ૧૩૫ નો ભાગ દેવો શેષ વધે તો ભાગમાં એક ઉમેરો જે આવે તે રાશિ અનુ'રાધાનક્ષત્ર અ'ક ૧૭×૬૦.

૧૭
૬૦
———
૧૩૫ | ૧૦૨૦ | ૭
૯૪૫ ૧ શેષ અ'ક
———
૭૫ | ૮ રાશિ અ'ક ૮, વૃશ્ચિક.

૧૧. રાશિસ્વામી— વૃશ્ચિક રાશિનો સ્વામી મ'ગળ
આદિશ્વર પ્રભુનો ધન રાશિનો સ્વામી. ગુરૂ
—ગુરૂ–મ'ગળ મિત્રતા.

૧૨. નામાક્ષર— ક્ષેત્રફલને ૪ ગુણી. ૧૬ ભાગ આપવા શેષ રહે તે ધ્રુવાદિ ઘર.

ક્ષેત્રફલ ૧૫૬૨૫
× ૪
———
૧૬ | ૬૨૫૦૦ | ૩૯૦૬
૪૮
———
૧૪૫
૧૪૪
———
૧૦૦
૯૬ ઘરનામાક્ષર.
———
૪ ૪ ન'દ

૧૩. અ'શક—નક્ષત્રની મૂલરાશિ, વ્યયનો અ'ક અને ઘરના નામાક્ષર અ'કનો સરવાળો કરી ૩ ભાગ આપતા શેષ વધે તે અ'શક.

૧૯ મૂલરાશિ અંક
૧ વ્યય અંક
૪ ઘર અંક

૩ | ૨૪ | ૮
૨૪
૦૦ ૩ રાજા અંશક

૧૪. લગ્ન— આય અંક, નક્ષત્ર અંક, વ્યય અંક, તારા અંક અને અંશક અંક નો સરવાળો કરી ૧૨ ભાંગતા શેષ વધે તે રાશિનુ લગ્ન.

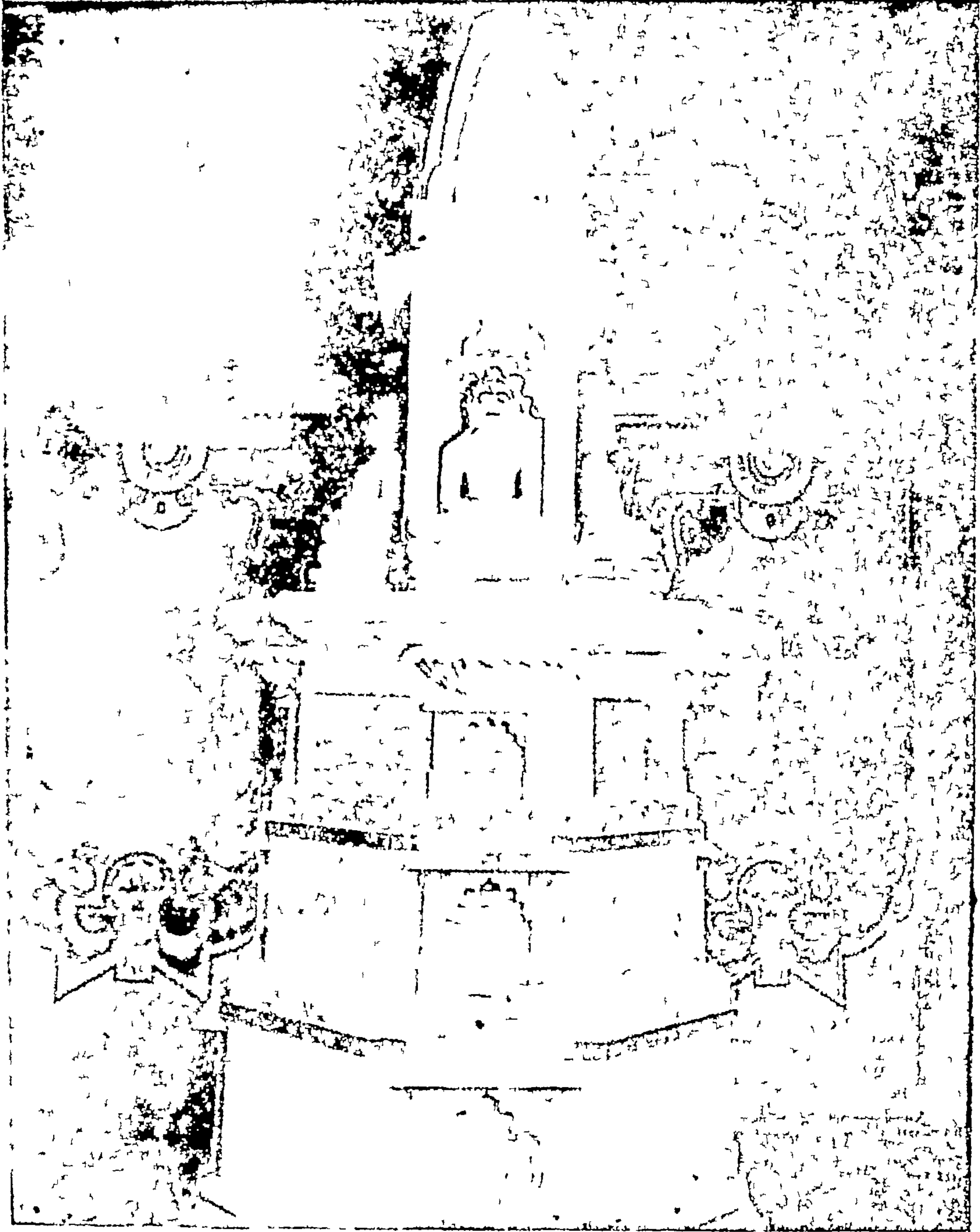
૧ આય અંક
૧૭ નક્ષત્ર અંક
૧ વ્યય અંક
૧ તારા અંક
૩ અંશક અંક

૧૨ | ૨૩ | ૧
૧૨
૧૧ ૧૧ લગ્ન કુંભ.

૧૫. તિથિ— આય અંક, નક્ષત્ર અંક, વ્યય અંક, તારા અંક અને અંશક અંકનો સરવાળો કરી ૧૫ ભાગ દેવો શેષ વધે તે નંદાદિ તિથિ.

૧ આય અંક
૧૭ નક્ષત્ર અંક
૧ વ્યય અંક
૧ તારા અંક
૩ અંશક અંક

૧૫ | ૨૩ | ૧
૧૫ તિથિ અંક ૮ જયા.

શ્રી વઢવાણ સીટી સમવસરણ મંદિર—વઢવાણ.

[એન. સી. સોમપુરા]

૧૬. વાર–ક્ષેત્રફળને ૧૧ ગુણિ. ૭ ભાગ કરતાં શેષ વધે તે રવિ આદિ વારો જાણવા.

```
       ૧૫૬૨૫
        ×૧૧
     ---------
       ૧૫૬૨૫
      ૧૫૬૨૫+
 ૭ | ૧૭૧૮૭૫ | ૨૪૫૫૩
     ૧૪
     ---
     ૩૧
     ૨૮
     ---
     ૩૮
     ૩૫
     ---
     ૩૭
     ૩૫
     ---
     ૨૫
     ૨૧
     ---
      ૪
```

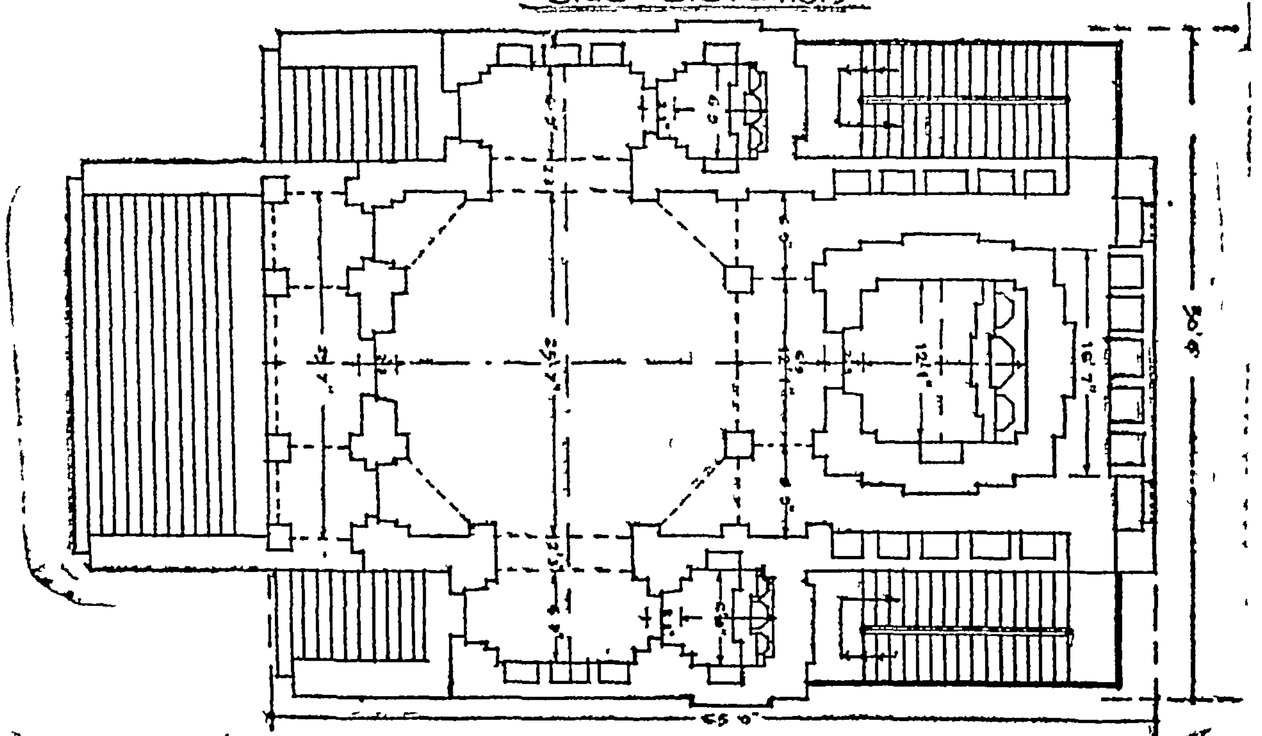
વાર ૪. બુધ.

૧૭. કરણ—ક્ષેત્રફલને નવે ગુણિ. ૧૧ ભાગ દેતાં શેષ વધે તે કરણ.

```
          ૧૫૬૨૫
            × ૯
   ૧૧ | ૧૪૦૬૨૫ | ૧૨૭૮૪
          ૧૧
         ----
          ૩૦
          ૨૨
         ----
          ૮૬
          ૭૭
         ----
          ૯૨
          ૮૮
         ----
          ૪૫
          ૪૪
         ----
           ૧  શેષ
```

૧ કરણ. બવ.

Side elevation

Ground Plan

શ્રી કાંદીવલી જૈન દેરાસર મુંબઈ. [એન. સી. સોમપુરા.]

૧૮. યોગ—ક્ષેત્રફલને ૧૩ ગુણિ ૨૭ ભાગતા શેષ વધે તે કરણ

૧૫૬૨૫
× ૧૩
―――――
૪૬૮૭૫
૧૫૬૨૫
―――――
૨૭ | ૨૦૩૧૨૫ | ૭૫૨૩
૧૮૯
―――
૧૪૧
૧૩૫
―――
૬૨
૫૪
―――
૮૫
૮૧
―――
૪ શેષ

૪ યોગ સૌભાગ્ય.

૧૯. વર્ગ—ક્ષેત્રફલનાં અંક સાથે ઉંચાઇનો અંક ભેળવતા જે રકમ આવે તેને ૮ ભાગવા.

ગ. આ.
૬ ૧

૧૫૬૨૫ ક્ષેત્રફલ
ઉંચાઇ— ૧૪૫ +
―――――
૮ | ૧૫૭૭૦ | ૧૯૬
૮
―――
૭૭
૭૨
―――
૫૦
૪૮
―――
૨ શેષ.

ગૃહને ૬ શુભ ૨ વર્ગ.
આદિનાથને ૫ વર્ગ.

૨૦. તત્ત્વ—ક્ષેત્રફલને ૮ ગુણિ ૬૦ નો ભાગ દેવો શેષને ૫ નો ભાગ દેવો.

```
        ૧૫૬૨૫
           ×૮
૬૦ | ૧૨૫૦૦૦ | ૨૦૮૩
     ૧૨૦
     ———
      ૫૦૦
      ૪૮૦
     ———
      ૨૦૦
      ૧૮૦
     ———
 ૫ | ૨૦ | ૪
     ૨૦
    ———
     ૦૦
```

તત્ત્વ ૫ આકાશ તત્ત્વ.

૨૧. આયુષ્ય—ક્ષેત્રફલને ૮ ગુણિ ૬૦ ભાગ દેવો. શેષ વધે તે માટીના ગૃહની આયુષ્ય. ૧૦ ગુણા કરવાથી ઈટ ચુનાના ગૃહની આયુષ્ય અને ૩૦ ગુણ કરવાથી પત્થર ચુનાના ગૃહની આયુષ્ય. ૯૦ ગુણા કરવાથી સીસાથી ચોડેલ પત્થરના ગૃહનું આયુષ્ય ૩૭૦ ગણુ કરવાથી ધાતુના ગૃહનુ આયુષ્ય જાણવુ.

```
     ૧૫૬૨૫  ક્ષેત્રફળ
        × ૮
     ————————
૬૦ | ૧૨૫૦૦૦ | ૨૦૮૩
     ૧૨૦
     ———
      ૫૦૦
      ૪૮૦
     ———
      ૨૦૦
      ૧૮૦
     ———
```

૨૦ વર્ષ માટીના ગૃહની આયુષ.

```
 ૨૦ શેષ
×૧૦
————
```

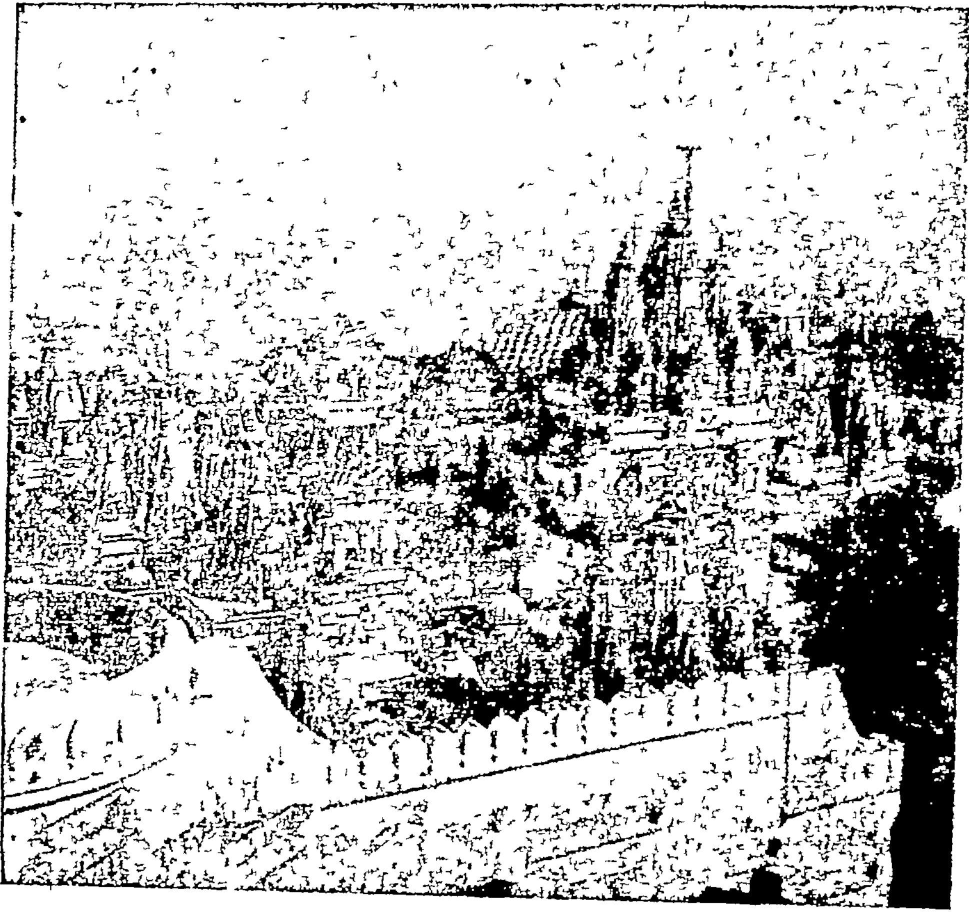
૨૦૦ વર્ષ ઈટ ચુનાના ગૃહની આયુષ.

```
 ૨૦ શેષ
×૩૦
————
```

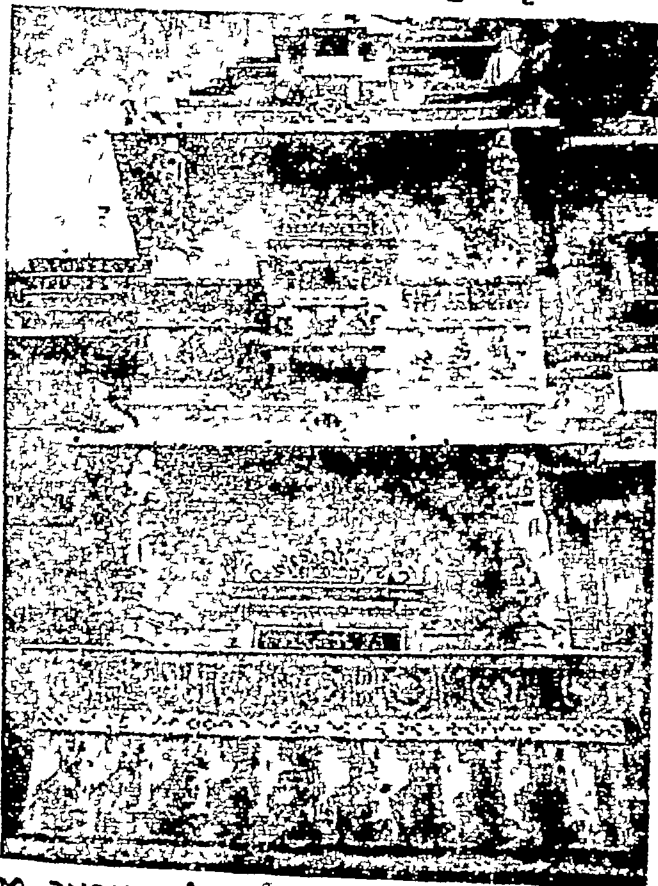
૬૦૦ વર્ષ પત્થરના ગૃહની આયુષ્ય.

```
 ૨૦ શેષ
×૯૦
————
```

૧૮૦૦ વર્ષ સીસાથી ચોડેલ ગૃહનું આયુષ્ય

શ્રી સિદ્ધગિરિજીનું વિહંગ દૃશ્ય-પાલિતાણા [એન. સી. સોમપુરા]

શ્રીં કેસરીયાજી પ્રાસાદનું સાઇડ દર્શન કેસરીયાનગર-પાલીતાણા

૨૦ શેષ
× ૩૭૦

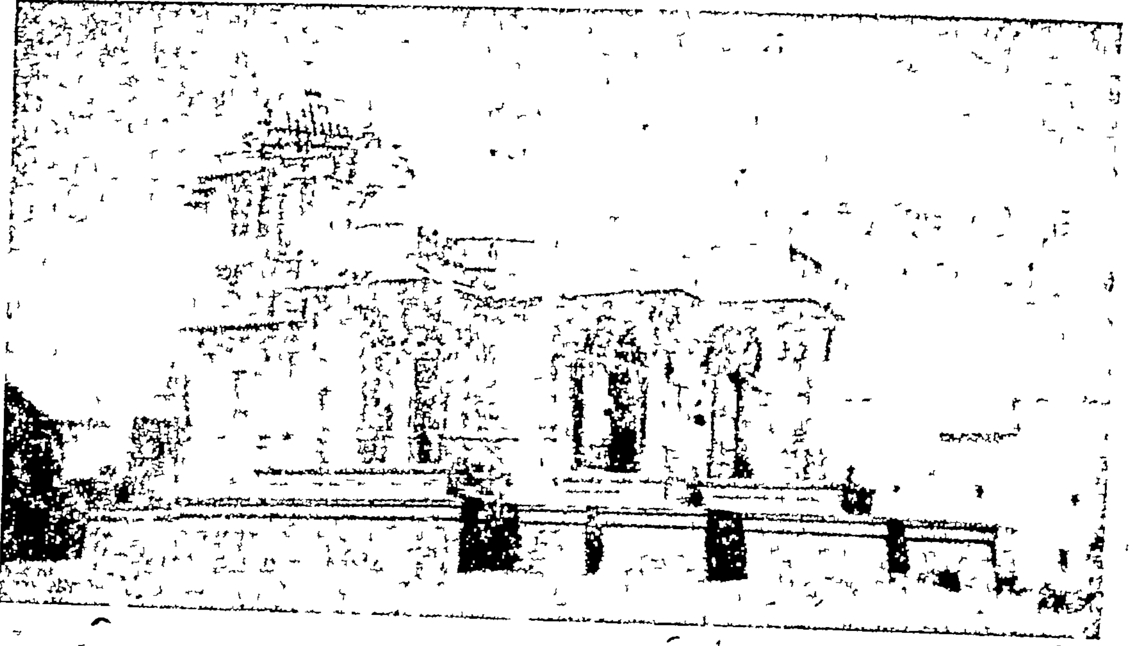
૭૪૦૦ ૭૪૦૦ વર્ષ ધાતુના ગૃહનું આયુષ્ય.

એકવીશ અંગોની ગણત્રી પશ્ચિમાભિ મુખ પ્રાસાદ અને ઋષભદેવ પ્રભુના નામ ઉપર ગણત્રી કરેલ છે.

॥ એકવીશ અંગો ॥

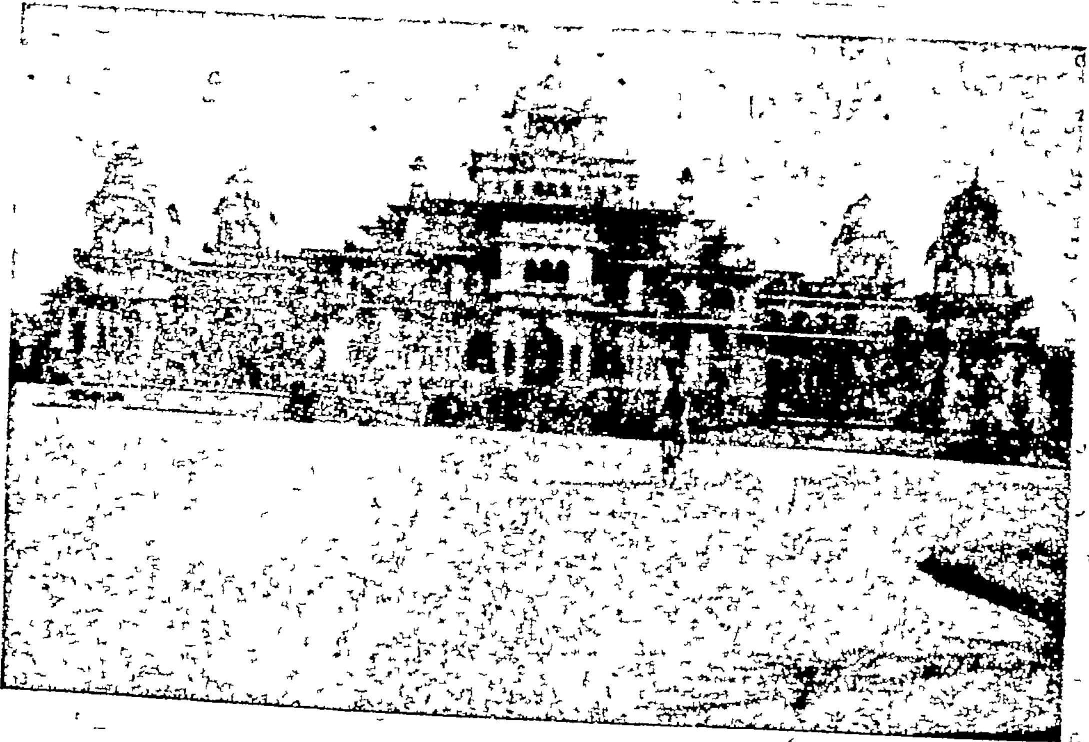
૧	ક્ષેત્રફલ	૧૫૬૨૫	ફળ
૨	આય	૧ ધ્વજાય	શુભ
૩	નક્ષત્રફલ	અનુરાધા	શુભ
૪	નક્ષત્ર ગણ	દેવગણ	શુભ
૫	નક્ષત્ર ચંદ્રદિશા	પશ્ચિમ	શુભ
૬	નક્ષત્ર વૈર	ઋષભદેવ પ્રભુ ઉત્તરાષાઢા	વૈર નથી
૭	વ્યય	૧ શાન્ત વ્યય	શુભ
૮	તારા	૧ શાન્તા	શુભ
૯	નાડી	ઉત્તરાષાઢા નાડી અંત્ય	મધ્યમ
૧૦	રાશિ	વૃશ્ચિક	શુભ
૧૧	રાશિસ્વામી	મંગળ ઋષભદેવપ્રભુ ગુરુ	શુભ
૧૨	ગૃહનામાક્ષર	૪ નંદ	શુભ
૧૩	અંશક	રાજા અંશક	શુભ
૧૪	લગ્ન	કુંભ	૩ જુ શુભ
૧૫	તિથિ	૮ જયદ	શુભ
૧૬	વાર	૪ બુધ	શુભ
૧૭	કરણ	બવ	શુભ
૧૮	યોગ	૪ સૌભાગ્ય	શુભ
૧૯	વર્ગ	૬ ઋષભદેવ પ. ગૃહ ૨.	શુભ
૨૦	તત્ત્વ	આકાશ તત્ત્વ	વિનાશ તત્ત્વ
૨૧	આયુષ્ય	માટીના ગૃહ	૨૦ વર્ષ

卐 卐 卐

રાજકોટ સદર પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર

[એન. સી. સોમપુરા]

જયપુર માનસિંહજી મ્યુઝીયમ.

ઇટ માટી	૨૦૦ વર્ષ
પત્થર ચુના	૬૦૦ વર્ષ
પત્થર સીસુ	૧૮૦૦ વર્ષ
ધાતુ ગૃહ	૭૪૦૦

ગૃહનો નાશ આકાશ તત્ત્વથી એટલે વીજળીથી ૨૧ અંગોની ગણત્રી શુભ દાયક છે.

અમરેલી જૈન દેરાસર—અમરેલી.

[એન. સી. સોમપુરા]

॥ સમચોરસ, ક્ષેત્રના નક્ષત્ર, મૂળરાશિ, ગણ, ચંદ્રદિશા ॥

ન. અંક	અંગુલ	હસ્ત	ગજ	અં.	ગ.	અં.	ગ.	અં.	નક્ષત્ર	મૂળરાશિ અંક	ગણ	ચંદ્ર	વ્યય
૮	૦	૧	૨	૭	૪	૧૩	૬	૧૯	પુષ્ય	૧	દેવ	પૂર્વ	૮
૧૮	૦	૩	૨	૯	૪	૧૫	૬	૨૧	જેષ્ઠા	૯	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૨
૧૧	૦	૫	૨	૧૧	૪	૧૭	૬	૨૩	પૂ. ફા.	૨૫	મનુષ	દક્ષિણ	૩
૧૪	૦	૭	૨	૧૩	૪	૧૯	૭	૧	ચિત્રા	૨૨	રાક્ષસ	દક્ષિણ	૨
૨૭	૦	૯	૨	૧૫	૪	૨૧	૭	૩	રેવતી	૨૭	દેવ	ઉત્તર	૩
૨૩	૦	૧૧	૨	૧૭	૪	૨૩	૭	૫	ધનેષ્ઠા	૧૩	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૭
૨	૦	૧૩	૨	૧૯	૫	૧	૭	૭	ભરણી	૭	મનુષ	ઉત્તર	૨
૧૮	૦	૧૫	૨	૨૧	૫	૩	૭	૯	જેષ્ઠા	૯	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૨
૧૭	૦	૧૭	૨	૨૩	૫	૫	૭	૧૧	અનુરાધા	૧૯	દેવ	પશ્ચિમ	૧
૨૬	૦	૧૯	૩	૧	૫	૭	૭	૧૩	ઉ. ભા.	૧૦	મનુષ	ઉત્તર	૨
૧૮	૦	૨૧	૩	૩	૫	૯	૭	૧૫	જેષ્ઠા	૯	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૨
૨૦	૦	૨૩	૩	૫	૫	૧૧	૭	૧૭	પૂ. પાઢા	૧૬	મનુષ	પશ્ચિમ	૪

૫	૧	૧	૩	૭	૫	૧૩	૭	૧૯	મૃગશિર્ષ	૪	દેવ	પૂર્વ	૫
૨૭	૧	૩	૩	૯	૫	૧૫	૭	૨૧	રેવતી	૨૭	દેવ	ઉત્તર	૩
૫	૧	૫	૩	૧૧	૫	૧૭	૭	૨૩	મૃગશિર્ષ	૪	દેવ	પૂર્વ	૫
૨૦	૧	૭	૩	૧૩	૫	૧૯	૮	૧	પૂ. ષાઢા	૧૬	મનુષ	પશ્ચિમ	૪
૧૮	૧	૯	૩	૧૫	૫	૨૧	૮	૩	જેષ્ઠા	૯	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૨
૨૬	૧	૧૧	૩	૧૭	૫	૨૩	૮	૫	ઉ. ભા.	૧૦	મનુષ	ઉત્તર	૨
૧૭	૧	૧૩	૩	૧૯	૬	૧	૮	૭	અનુરાધા	૧૯	દેવ	પશ્ચિમ	૧
૧૮	૧	૧૫	૩	૨૧	૬	૩	૮	૯	જેષ્ઠા	૯	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૨
૨	૧	૧૭	૩	૨૩	૬	૫	૮	૧૧	ભરણી	૭	મનુષ	ઉત્તર	૨
૨૩	૧	૧૯	૪	૧	૬	૭	૮	૧૩	ધનેષ્ઠા	૧૩	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૭
૨૭	૧	૨૧	૪	૩	૬	૯	૮	૧૫	રેવતી	૨૭	દેવ	ઉત્તર	૩
૧૪	૧	૨૩	૪	૫	૬	૧૧	૮	૧૭	ચિત્રા	૨૨	રાક્ષસ	દક્ષિણ	૬
૧૧	૨	૧	૪	૭	૬	૧૩	૮	૧૯	પૂ. ફા.	૨૫	મનુષ	દક્ષિણ	૩
૧૮	૨	૩	૪	૯	૬	૧૫	૮	૨૧	જેષ્ઠા	૯	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૨
૮	૨	૫	૪	૧૧	૬	૧૭	૮	૨૩	પુષ્ય	૧	દેવ	પૂર્વ	૮

॥ નક્ષત્ર ચક્ર ॥૧॥

અંક	નક્ષત્ર નામ	૧ મૂળરાશિ	૨ ગણ	૩ ચંદ્ર	૪ નક્ષત્ર વેર	૫ યોનિ	૬ યોનિ વેર	૭ નાડી	૮ ઉત્પતિ
૧	અશ્વિની	૧૭	દેવ	ઉત્તર	ઉ. ફાલ્ગુન	અશ્વ	મહિષ	આદ્ય	૫
૨	ભરણી	૭	મનુષ	ઉત્તર	સ્વાતી	હસ્તી	સિંહ	મધ્ય	૪
૩	કૃત્તિકા	૨૪	રાક્ષસ	પૂર્વ	૦	અજ	કપી મૃગ	અંત્ય	૩
૪	રોહિણી	૧૪	મનુષ	પૂર્વ	ઉ. ષાઢા	સર્પ	નકુલ	અંત્ય	૨
૫	મૃગશિર્ષ	૪	દેવ	પૂર્વ	૦	સર્પ	નકુલ	મધ્ય	૧
૬	આર્દ્રા	૨૧	મનુષ	પૂર્વ	૦	શ્વાન	કપી	આદ્ય	૫
૭	પુનર્વસુ	૧૧	દેવ	પૂર્વ	શ્રવણ	મંજાર	મુષક	આદ્ય	૪
૮	પુષ્ય	૧	દેવ	પૂર્વ	અશ્લેખા	અજ	કપી મૃગ	મધ્ય	૩
૯	અશ્લેખા	૧૮	રાક્ષસ	પૂર્વ	પુષ્ય	મંજાર	મુષક	અંત્ય	૨
૧૦	મઘા	૮	રાક્ષસ	દક્ષિણ	૦	મુષક	મંજાર	અંત્ય	૧
૧૧	પૂર્વાફાલ્ગુન	૨૫	મનુષ	દક્ષિણ	૦	મુષક	મંજાર	મધ્ય	૫
૧૨	ઉત્તરાફાલ્ગુન	૧૫	મનુષ	દક્ષિણ	અશ્વિની	ગાય	વ્યાઘ્ર	આદ્ય	૪
૧૩	હસ્ત	૫	દેવ	દક્ષિણ	ચિત્રા	મહિષ	અશ્વ	આદ્ય	૩
૧૪	ચિત્રા	૨૨	રાક્ષસ	દક્ષિણ	હસ્ત	વ્યાઘ્ર	ગૌ	મધ્ય	૨

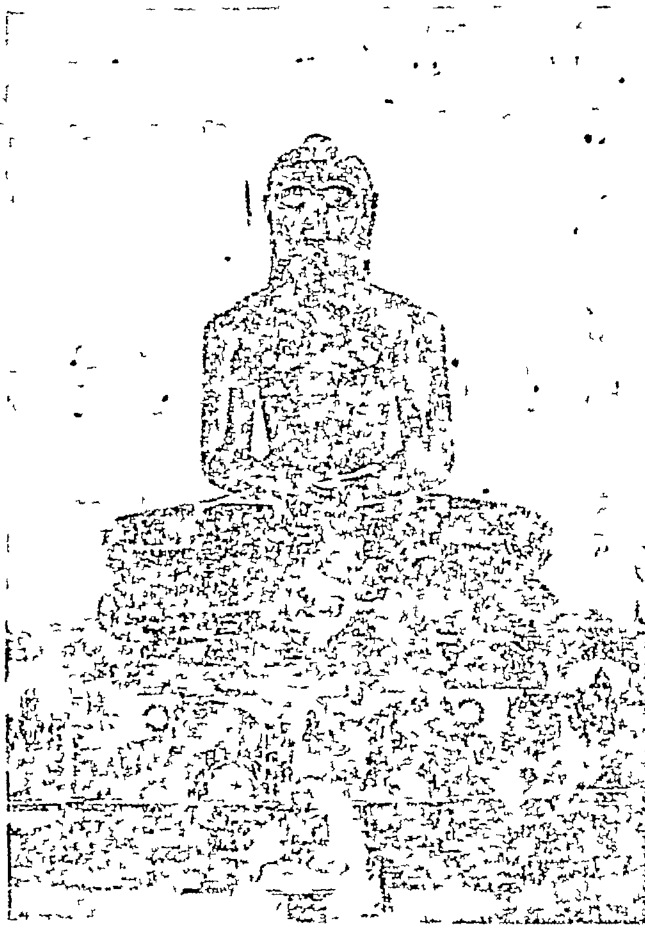
અંક	નક્ષત્ર નામ	૧ મૂળરાશિ	૨ ગણ	૩ ચક્ર	૪ નક્ષત્ર વેર	૫ યોનિ	૬ યોનિ વેર	૭ નાડી	૮ ઉત્પતિ
૧૫	સ્વાતી	૧૨	દેવ	દક્ષિણ	ભરણી	મહિષ	અશ્વ	અંત્ય	૧
૧૬	વિશાખા	૨	રાક્ષસ	દક્ષિણ	જેષ્ઠા	વ્યાઘ્ર	ગૌ	અત્ય	૫
૧૭	અનુરાધા	૧૯	દેવ	પશ્ચિમ	૦	મૃગ	અજ	મધ્ય	૪
૧૮	જેષ્ઠા	૯	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	વિશાખા	મૃગ	અજ	આદ્ય	૩
૧૯	મૂળ	૨૬	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૦	શ્વાન	કપી	આદ્ય	૨
૨૦	પૂર્વા ષાઢા	૧૬	મનુષ	પશ્ચિમ	૦	કપી	શ્વાન	મધ્ય	૧
૨૧	ઉત્તરા ષાઢા *	૬	મનુષ	પશ્ચિમ	રોહિણી	નકુલ	સર્પ	અત્ય	૫
૨૨	અભિજિત *	×	દેવ	ઉત્તર	૦	નકુલ	સર્પ	મધ્ય	૦
૨૩	શ્રવણ *	૨૩	દેવ	પશ્ચિમ	પુનર્વસુ	કપી	શ્વાન	અંત્ય	૪
૨૪	ધનેષ્ઠા	૧૩	રાક્ષસ	પશ્ચિમ	૦	સિંહ	હસ્તી	મધ્ય	૩
૨૫	શતભિષા	૩	રાક્ષસ	ઉત્તર	૦	અશ્વ	મહીષ	આદ્ય	૨
૨૬	પૂર્વા ભાદ્રપદ	૨૦	મનુષ	ઉત્તર	૦	સિંહ	હસ્તી	આદ્ય	૧
૨૭	ઉત્તરા ભાદ્રપદ	૧૦	મનુષ	ઉત્તર	૦	ગૌ	વ્યાઘ્ર	મધ્ય	૫
૨૮	રેવતી	૨૭	દેવ	ઉત્તર	૦	ગજ	સિંહ	અત્ય	૪

* અભિજિત, ઉ ષાઢા ૧૫ ઘડી અને શ્રવણ ૪ ઘડીમાથી ઉત્પન્ન થયેલ છે તેની મૂળરાશિ નથી. શિલ્પમા તેનો ઉપયોગ નથી પણ જ્યોતિષ્યમા લેવામા આવે છે. ઉત્તર આકાશ ગામી છે.

॥ નક્ષત્ર ચક્ર ॥ ॥૨॥

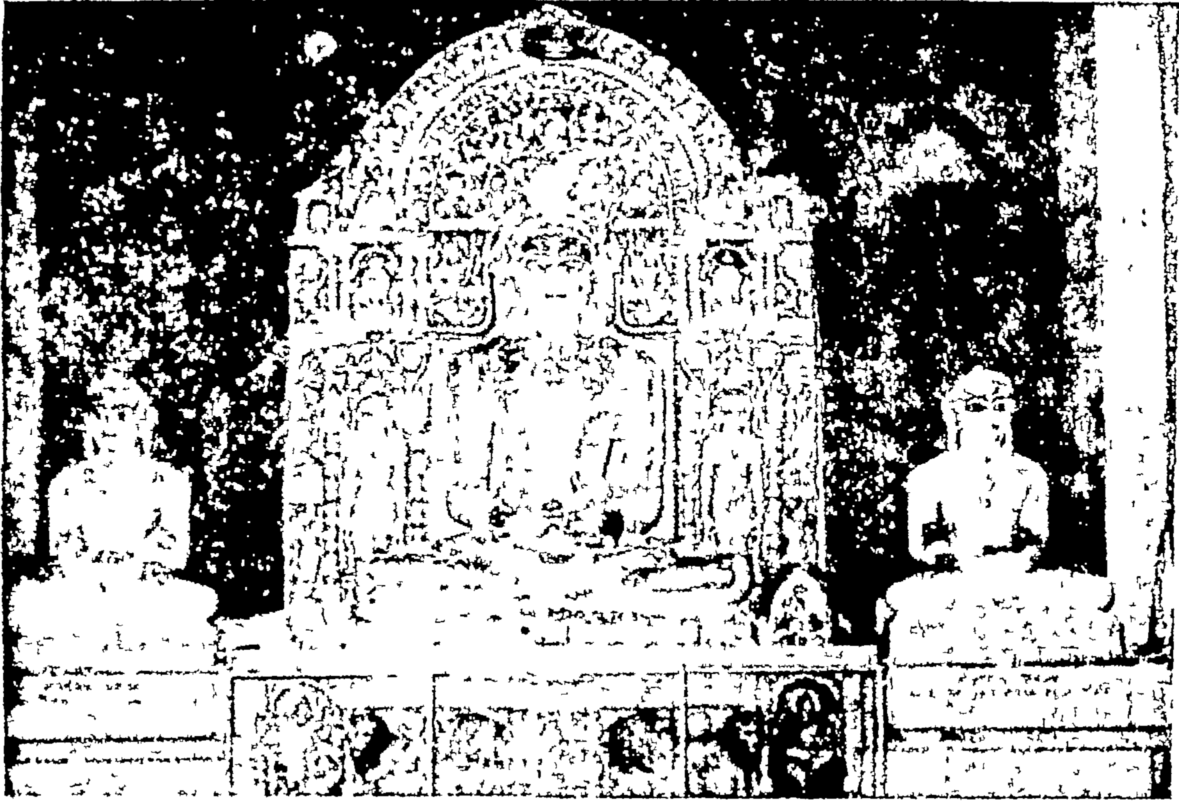
		૯				૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
અંક	નક્ષત્ર	નામાક્ષર પાય ૧	૨	૩	૪	લિગ	આકાશ દિશા	નેત્ર	ઘાત તિથિ	જાત	અધિષ્ટાતદેવ	શુભા શુભ
૧	અશ્વિની	ચુ.	ચે.	ચો.	લા.	પુરુષ	ઉત્તર ચારી	મંદ	જયા	વૈશ્ય	અશ્વિનીકુમાર	શુભ
૨	ભરણી	લી.	લુ.	લે.	લો.	પુરુષ	ઉત્તર	મધ્ય	જયા	ચંડાલ	યમ	ઉગ્ર
૩	કૃત્તિકા	અ.	ઈ.	ઉ.	એ.	પુરુષ	મધ્ય	સુલોચન	નંદા	બ્રાહ્મણ	અગ્નિ	ઉગ્ર
૪	રોહિણી	ઓ.	વા.	વિ.	વુ.	પુરુષ	મધ્ય	અંધ	પૂર્ણા	ખેડુત	બ્રહ્મા	શુભ
૫	મૃગશિર્ષ	વે.	વો.	કા.	કિ.	પુરુષ	દક્ષિણ	મંદ	જયા	શુદ્ર	ચંદ્ર	શુભ
૬	આર્દ્રા	કુ.	ઘ.	ઙ.	છ.	સ્ત્રી	દક્ષિણ	મધ્ય	નંદા	ઉગ્ર	શિવ	સાધારણ
૭	પુનર્વસુ	કે.	કો.	હા.	હી	સ્ત્રી	દક્ષિણ	સુલોચન	રિક્તા	વૈશ્ય	અદિતિ	શુભ
૮	પુષ્ય	હુ.	હે.	હો.	ડા.	સ્ત્રી	મધ્ય	અંધ	જયા	ક્ષત્રીય	બૃહસ્પતિ	શુભ
૯	અશ્લેખા	ડી.	ડુ.	ડે.	ડો.	સ્ત્રી	મધ્ય	મંદ	નંદા	ચંડાલ	સર્પ	ઉગ્ર
૧૦	મઘા	મા.	મી.	મુ.	મે.	સ્ત્રી	ઉત્તર	મધ્ય	રિક્તા	ખેડુત	પિત્ર	ઉગ્ર
૧૧	પૂ. ફાલ્ગુન	મો.	ટ.	ટિ.	ટુ.	સ્ત્રી	ઉત્તર	સુલોચન	નંદા	બ્રાહ્મણ	ભગ	સાધારણ

૧૨	ઉ. ફાલ્ગુન	ટે. ટો. પા. પી.	સ્ત્રી	ઉત્તર	અંધ	ભદ્રા	ક્ષત્રીય	અર્યમા	શુભ
૧૩	હસ્ત	પુ. ષ. ણ. ઠ.	સ્ત્રી	દક્ષિણ	મંદ	પૂર્ણા	વૈશ્ય	સૂર્ય	શુભ
૧૪	ચિત્રા	પે. પો. રા. રી.	સ્ત્રી	મધ્ય	મધ્ય	નંદા	શુદ્ર	ત્વષ્ટા	શુભ
૧૫	સ્વાતી	રૂ. રે. રો. તા.	સ્ત્રી	ઉત્તર	સુલોચન	નંદા	ચંડાલ	વાયુ	શુભ
૧૬	વિશાખા	તિ. તુ. તે. તો.	નપુષક	ઉત્તર	અંધ	રિક્તા	ચંડાલ	ઇંદ્રાગ્નિ	સાધારણ
૧૭	અનુરાધા	ન. નિ. નુ. ને.	નપુષક	દક્ષિણ	મંદ	રિક્તા	શુદ્ર	મિત્ર	શુભ
૧૮	જેષ્ઠા	નો. યા. યિ. યુ.	નપુષક	દક્ષિણ	મધ્ય	જયા	શુદ્ર	ઈન્દ્ર	સાધારણ
૧૯	મૂળ	યે. યો. ભ. ભી.	પુરુષ	દક્ષિણ	સુલોચન	નંદા	ઉગ્ર	રાક્ષસ	સાધારણ
૨૦	પૂ. ષાઢા	ભુ. ધ. ફા. ઢા.	પુરુષ	દક્ષિણ	અંધ	રિક્તા	બ્રાહ્મણ	જલ	સાધારણ
૨૧	ઉ. ષાઢા	ભે. ભો. જ. જી.	પુરુષ	દક્ષિણ	મંદ	રિક્તા	ક્ષત્રિય	વિશ્વદેવ	શુભ
૨૨	અભિજિત	જુ. જે. જો. ખા.	પુરુષ	દક્ષિણ	મધ્ય	રિક્તા	વૈશ્ય	બ્રહ્મા	શુભ
૨૩	શ્રવણ	ખિ. ખુ. ખે. ખો.	પુરુષ	મધ્ય	સુલોચન	જયા	ચંડાલ	વિષ્ણુ	શુભ
૨૪	ધનેષ્ઠા	ગ. ગિ. ગુ. ગે.	પુરુષ	મધ્ય	અંધ	પૂર્ણા	શુદ્ર	વસુ	શુભ
૨૫	સતભિષા	ગો. સા. સિ. સુ.	પુરુષ	મધ્ય	મંદ	નંદા	ઉગ્ર	વરૂણ	સાધારણ
૨૬	પૂર્વાભાદ્રપદ	સે. સો. દ. દિ.	પુરુષ	ઉત્તર	મધ્ય	ભદ્રા	બ્રાહ્મણ	અજપાત	સાધારણ
૨૭	ઉ. ભાદ્રપદ	દ. ઝ. ઞ. થા.	પુરૂષ	ઉત્તર	સુલોચન	ભદ્રા	ક્ષત્રીય	અનિર્બુદ્ધ	શુભ
૨૮	રેવતી	દે. દો. ચા. ચિ	પુરુષ	ઉત્તર	અંધ	જયા	ખેડુત	પુષા	શુભ

શ્રી કેસરીયાજી આદિનાથ પ્રભુ–પાલીતાણા [એન. સી. સોમપુરા]

ઘાટકોપર નવરોજી લાઈન જૈન દેરાસર મુંબઈ–૮૬ [એન. સી સોમપુરા]

મુળનાયક શ્રી આદિશ્વર પ્રભુ પરિકર યુક્ત. ચેમ્બુર મુંબઇ.
[એન. સી. સોમપુરા.]

શ્રી દિગંબર જૈન ધર્મશાળા—પાલિતાણા. [એન. સી. સોમપુરા.]

॥ નક્ષત્ર ચક્ર ૩ ॥

		૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩
	નક્ષત્ર	વ્યય	મુખસંજ્ઞા	પ્રકૃતિ	વર્ણ	વાહન	ભુજા	આયુધ
૧	અશ્વિની	શાન્ત ૧	તિર્યંક	ઉતાવળા	કૃષ્ણ	અશ્વ	બે ભુજા	સુવા, કલશ અગ્નિ મંડળ.
૨	ભરણી	પીર–૨	અધો	ક્રૂર	શ્વેત	મહિષ	બે ભુજા	પાશ, દંડ અગ્નિ મંડળ.
૩	કૃત્તિકા	પ્રદ્યોત–૩	અધો	સાધારણ	રક્ત	મેષ	ચાર ભુજા	શક્તિ, શરવો, વર, ઇંદ્રમંડલ, ઘૃતપાત્ર.
૪	રોહિણી	શ્રીઆનંદ–૪	ઉર્ધ્વ	સ્થિર	કૃષ્ણ	હંસ	ચાર ,,	કમંડલ, અક્ષરસૂત્ર, વરદ, અભય, ઇંદ્રિમંડલ
૫	મૃગશિર્ષ	મનોહર–૫	તિર્યંક	મૃદુ	શ્વેત	દશાશ્વરરથ	બે ,,	વર, દંડ વાયુ મંડળ.
૬	આર્દ્રા	શ્રીવત્સ–૬	ઉર્ધ્વ	ક્રૂર	રક્ત	વૃષભ	ચાર ,,	ત્રિશુલ, ખડગ, અભય, વરદ, વરૂણમંડલ.
૭	પુનર્વસુ	વિભવ–૭	તિર્યંક	ચલ	કૃષ્ણ	પદ્માસન	બે ,,	અક્ષમાલ, કમંડલ, વાયુમંડલ.
૮	પુષ્ય	ચિન્તાત્મક	ઉર્ધ્વ	ઉતાવળા	શ્વેત	હસ્તિ	ચાર ,,	શાંતિ, શૂલ, ગદા, ખટવાગ, અગ્નિમંડલ.
૯	અશ્લેખા	૧	અધો	ક્રૂર	રક્ત	અશ્વ	બે ,,	ફલક, વરદ, વરૂણ, મંડલ.
૧૦	મઘા	૨	અધો	ક્રૂર	કૃષ્ણ	પદ્માસન	બે ,,	યજ્ઞોપવિત ધારક, પીંડહસ્ત, અગ્નિમંડલ.
૧૧	પૂ. ફા.	૩	અધો	ક્રૂર	શ્વેત	રથારૂઢ	બે ,,	શૂલ, શક્તિ, અગ્નિમંડળ.
૧૨	ઉ. ફા.	૪	ઉર્ધ્વ	સ્થિર	રક્ત	રથારૂઢ	બે ,,	શંખ, ચક્ર, વાયુમંડલ.

		૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨		૨૩
	નક્ષત્ર	વ્યય	મુખસંજ્ઞા	પ્રકૃતિ	વર્ણ	વાહન	ભુજા		આયુધ
૧૩	હસ્ત	૫	તિર્યંક	ઉતાવળા	કૃષ્ણ	સપ્તઅશ્વ રથ	બે	,,	કમળ, કમળ, વાયુમંડલ.
૧૪	ચિત્રા	૬	તિર્યંક	મૃદુ	શ્વેત	રથારૂંઢ	બે	,,	શંખ, ચક્ર, વાયુમંડળ.
૧૫	સ્વાતી	૭	તિર્યંક	ચલ	રક્ત	મૃગારૂંઢ	બે	,,	ખડગ, ધ્વજ, વાયુમંડલ.
૧૬	વિશાખા	૮	અધો	સાધારણ	રક્ત	રથારૂંઢ	બે	,,	વર, અભય, અગ્નિમંડલ.
૧૭	અનુરાધા	૧	તિર્યંક	મૃદુ	શ્વેત	પદ્માસન	બે	,,	શૂલ, અંકુશ, ઇંદ્રમંડલ.
૧૮	જ્યેષ્ઠા	૨	તિર્યંક	ક્રૂર	શ્વેત	શ્વેત હસ્તિ	બે	,,	સહસ્ર, નેત્ર, વજ્ર, અંકુશ, ઇંદ્રમંડલ.
૧૯	મૂળ	૩	અધો	ક્રૂર	કૃષ્ણ	નરવાહન	બે	,,	ખડગ, ખેટ, ઉર્ધ્વકેશ, વરૂણમંડલ.
૨૦	પૂ. પાઢા	૪	અધો	ક્રૂર	શ્વેત	સમુદ્રતરંગ	બે	,,	કમળ, કમળ, વાયુ, મંડલ.
૨૧	ઉ. પાઢા	૫	ઉર્ધ્વ	સ્થિર	રક્ત	પદ્માસન	બે	,,	વરદ, અભય, ઇંદ્રમંડળ.
૨૨	અભિજિત	૬	ઉર્ધ્વ	ઉતાવળા	શ્વેત	–	–		–
૨૩	શ્રવણ	૬	ઉર્ધ્વ	ચલ	કૃષ્ણ	ગરૂડ	ચાર	,,	કમલ, ગદા, ચક્ર, પદ્મ, ઇંદ્રમંડલ.
૨૪	ધનિષ્ઠા	૭	ઉર્ધ્વ	ચલ	શ્વેત	ધરા	બે	,,	શંખ, ચક્ર, કીરીટ મુગટ ધારી, ઇંદ્રમંડલ.
૨૫	સતભિષા	૮	ઉર્ધ્વ	ચલ	રક્ત	મકર	ચાર	,,	સુધા, કમલ, પાશ, કમલ, વરૂણમંડલ.
૨૬	પૂ. ભાદ્ર	૧	અધો	ક્રૂર	કૃષ્ણ	હંસ–કમલ	બે	,,	વેદ, અક્ષસૂત્ર, ઇંદ્રમંડલ.
૨૭	ઉ. ભાદ્ર	૨	ઉર્ધ્વ	સ્થિર	શ્વેત	પદ્માસન	બે	,,	શંખ, ચક્ર, ઇંદ્રમંડલ.
૨૮	રેવતી	૩	તિર્યંક	મૃદુ	રક્ત	રત્નસિંહાસન	બે	,,	વરદ, અભય, વરૂણમંડલ.

卐 卐

નક્ષત્ર ચક્ર ॥ ૪ ॥

		૨૪	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦	૩૧	૩૨	૩૩
અંક	નક્ષત્ર	ચર. યોગ	ઉત્પતિ યોગ	મૃત્યુ યોગ	કાળ યોગ	સિદ્ધિ યોગ	યમ દૃષ્ટા	યમ ઘંટ	મુશલ	અમૃત સિદ્ધિ	આયુષ્ય વર્ષ
૧	અશ્વિની			બુધ			ગુરૂ			ભોમ	૬૭
૨	ભરણી				બુધ		ભોમ		રવિ		૬૭
૩	કૃત્તિકા					બુધ	ભોમ	ગુરૂ			૮૦
૪	રોહિણી	બુધ	ગુરૂ				શુક્ર	શુક્ર		શુક્ર	૮૮
૫	મૃગશિર્ષ			ગુરૂ						સોમ	૪૭
૬	આર્દ્રા	સોમ			ગુરૂ			ભોમ			૭૭
૭	પુનર્વસુ					ગુરૂ	બુધ				૬૭
૮	પુષ્ય	ગુરૂ	શુક્ર							ગુરૂ	૯૩
૯	અશ્લેખા			શુક્ર							૬૭
૧૦	મઘા					શુક્ર	રવિ	રવિ			૭૯
૧૧	પૂ. ફા.				શુક્ર						૩૯
૧૨	ઉ. ફા.		શનિ						ગુરૂ		૭૪

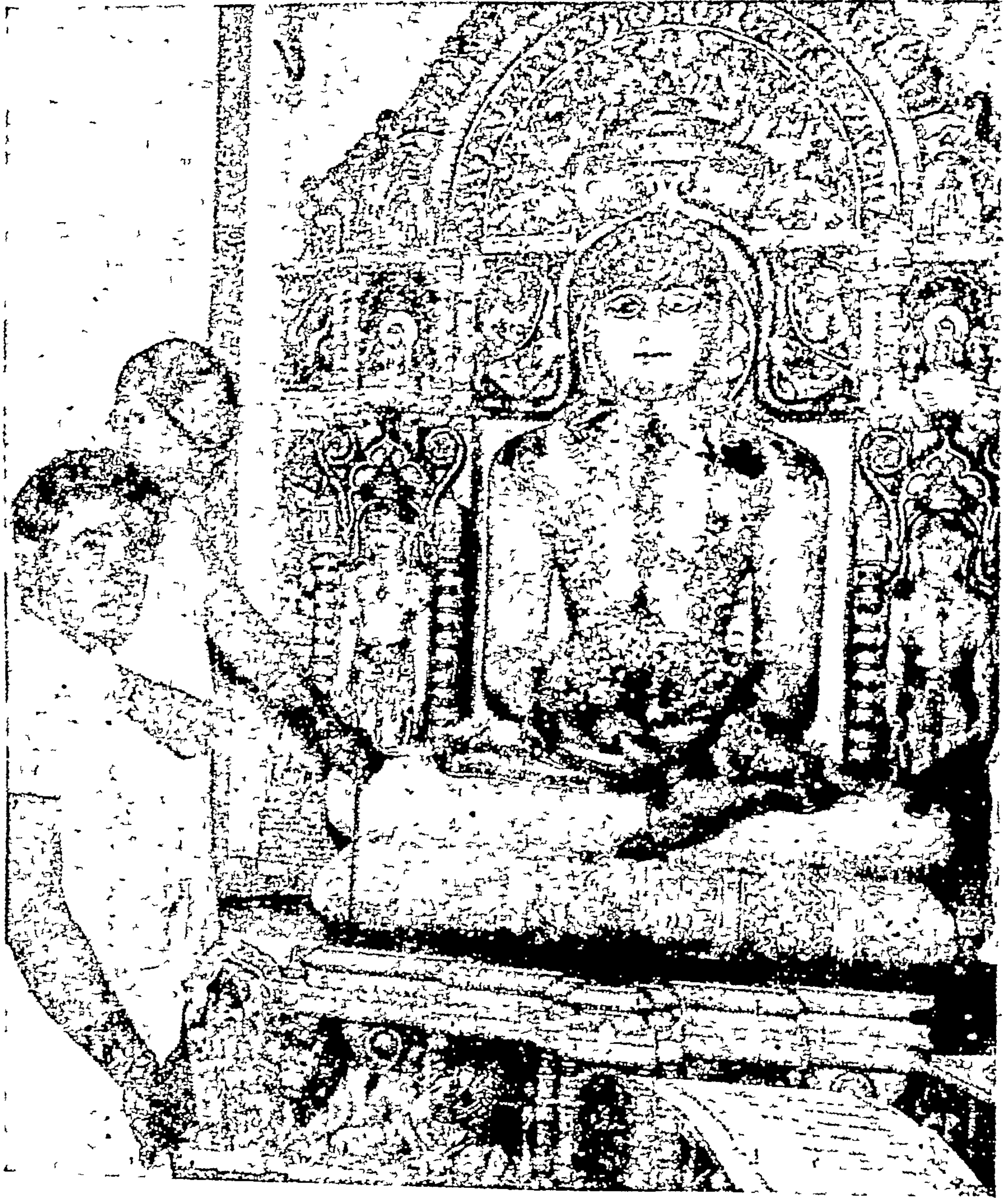
અંક	નક્ષત્ર	૨૪ ચર. યોગ	૨૫ ઉત્પત્તિ યોગ	૨૬ મૃત્યુ યોગ	૨૭ કાળ યોગ	૨૮ સિદ્ધિ યોગ	૨૯ યમ દંષ્ટ્રા	૩૦ યમ ઘંટ	૩૧ મુશલ	૩૨ અમૃત સિદ્ધિ	૩૩ આયુષ વર્ષ
૧૩	હસ્ત			શનિ				શનિ		રવિ	૭૮
૧૪	ચિત્રા					શનિ			સોમ		૭૪
૧૫	સ્વાતી				શનિ						૩૯
૧૬	વિશાખા	ભોમ	રવિ				સોમ	સોમ			૩૯
૧૭	અનુરાધા			રવિ			શુક્ર			બુધ	૯૩
૧૮	જ્યેષ્ઠા				રવિ				શુક્ર		૫૯
૧૯	મૂળ	શનિ				રવિ	સોમ	બુધ			૯૨
૨૦	પૂ. ષા.	રવિ	સોમ								૯૩
૨૧	ઉ. ષા.			સોમ			શુક્ર		ભોમ		૯૩
૨૨	અભિજિત				સોમ						૯૩
૨૩	શ્રવણ					સોમ	શનિ				૯૩
૨૪	ધનિષ્ઠા		ભોમ				રવિ		બુધ		૭૫
૨૫	સતભિષા			ભોમ			શનિ				૮૦
૨૬	પૂ. ભા.				ભોમ						૬૭
૨૭	ઉ. ભા.					ભોમ					૯૩
૨૮	રેવતી		બુધ				બુધ		શનિ	શનિ	૭૪

નક્ષત્ર ચક્ર ॥ ૫ ॥

		૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨
અંક	નક્ષત્ર	ખાત શિલાન્યાસ	પ્રતિષ્ઠા	પ્રથમ રજસ્વળા	વસ્ત્ર	ગંધ	પુષ્પ	ધૂપ	નૈવેદ્ય	દાન
૧	અશ્વિની	શુભ	શુભ	પુત્રવતિ	શ્વેત	મલયજ	ઉત્પલ	ગુગલ	ક્ષીર	અન્ન
૨	ભરણી	–	–	વિધવા	નીલ	કૃષ્ણગેરૂ	રકતકર વીર	મહીલાક્ષી	ગુડતેલ	શ્વેતવસ્ત્ર
૩	કૃતકા	–	–	દરિદ્ર	રકત	રકત ચંદન	રકત કરણ	ઘૃત ગુગળ	ઘૃત	હેમ
૪	રોહિણી	શુભ	શુભ	પુત્રવતિ	કૃષ્ણ	કસ્તુરી	કન્હાર	ગુગળ	ક્ષીર	દૂધ
૫	મૃગશિર્ષ	શુભ	શુભ	પુત્રવતિ	શ્વેત	શ્વેત ચંદન	કુંદપુષ્પ	ગુગળ	પરમાન	ક્ષિપ્રા
૬	આર્દ્રા	–	–	દુઃખીતા	શ્વેત	શ્વેત ચંદન	ધંતુરો બિલ્વ	ગુગળ	નાના વિધાન	કૃષ્ણ ગાય
૭	પુનર્વસુ	–	શુભ	ચિંતા	પિત્ત	કુંકુમ	મલ્લિકા કુમુદ	અગર	ગુડ	માષ તલ
૮	પુષ્ય	શુભ	શુભ	પતિવ્રતા પુત્રવતિ	પિત્ત	કુંકુમ	સરોરૂહ	મલયજ	ખંડ મંડલ	રકત વસ્ત્ર
૯	અશ્લેખા	–	–	વિધવા	મધુ પીંગલ	કુંકુમ	અગન્સ	અગર	પય	તલ ગાય
૧૦	મઘા	–	–	દુઃખી	કૃષ્ણ	કૃષ્ણગેરૂ	ચંપક	અગર ઘૃતગુગળ	ઘૃત	ગોળ લવણ
૧૧	પૂ. ફા.	–	–	પતિપુત્ર હાનિ	રકત	રકતચંદન	રકતકરણ	ઘૃત ગુગળ	કંસાર	અશ્વ
૧૨	ઉ. ફા.	શુભ	શુભ	પુત્રવતિ	રકત	કુંકુમ	નીલું પુષ્પ	બિલ્વ ધૂપ	ફળ લાતફળ	મુક્તા ફલ
૧૩	હસ્ત	શુભ	શુભ	પુત્રિણી	રકત	રકતચંદન	રકત કરણ	બિલ્વ	(અપુપ)માલપુડા	અન્ન

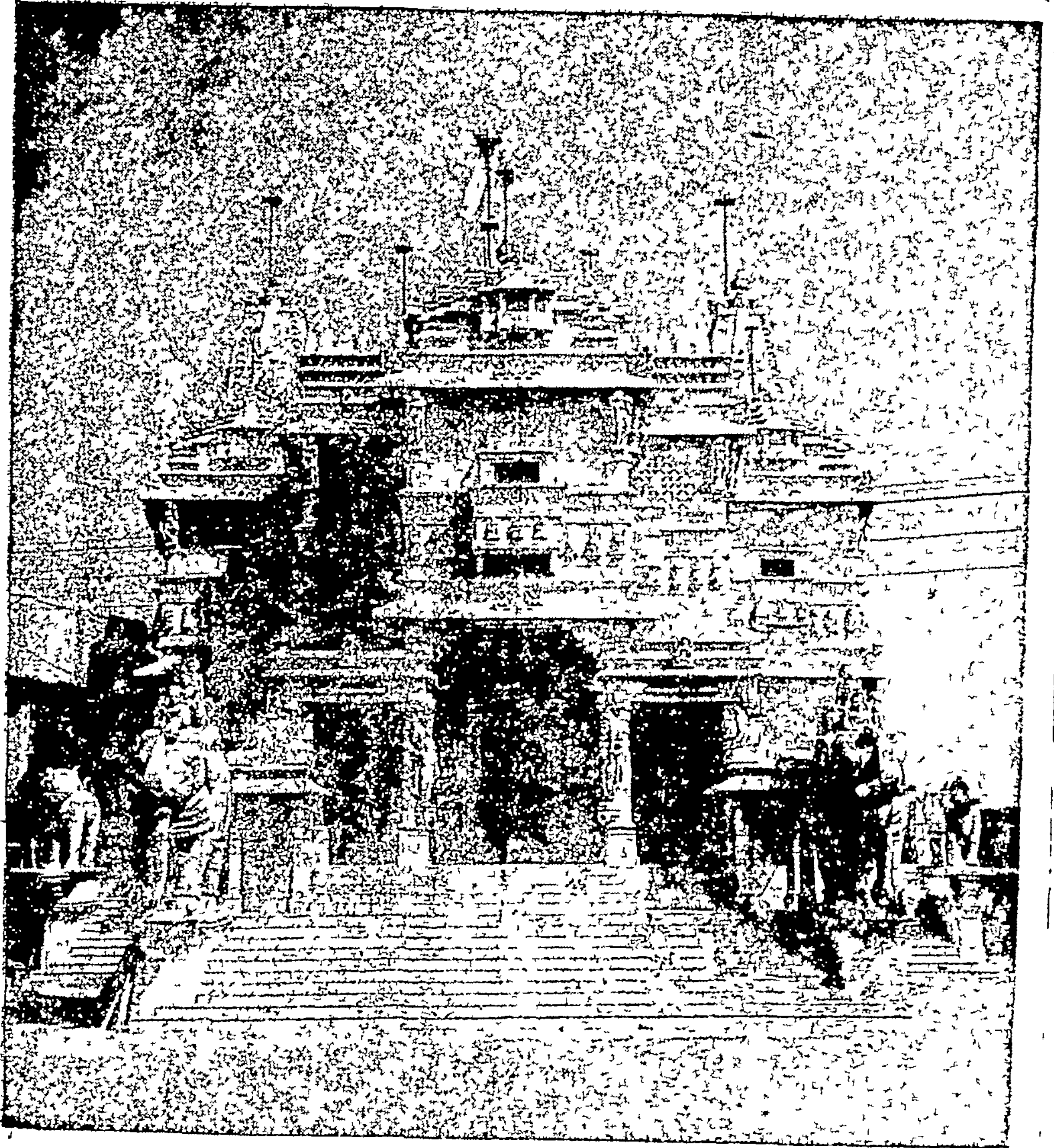
		૩૪	૩૫	૩૬	૩૭	૩૮	૩૯	૪૦	૪૧	૪૨
અંક	નક્ષત્ર	ખાત શિલાન્યાસ	પ્રતિષ્ઠા	પ્રથમ રજસ્વળા	વસ્ત્ર	ગંધ	પુષ્પ	ધૂપ	નૈવેદ્ય	દાન
૧૪	ચિત્રા	શુભ	શુભ	સમર્થ	ચિત્ર	કુકુમ	ચિત્ર	દશાંગ	મોદક	પીળુ વસ્ત્ર
૧૫	સ્વાતિ	શુભ	શુભ	સૌભાગ્યવતી	રક્ત	કૃષ્ણગેરૂ	માધવી	સર્જ રસ	દધી	રક્ત ગાય
૧૬	વિશાખા	–	–	સૌભાગ્યવતી	રક્ત	અષ્ટગંધ	શ્વેત પુષ્પ	કૃષ્ણગેરૂ	લાપસી	તામ્ર
૧૭	અનુરાધા	શુભ	શુભ	ધન પુત્ર	રક્ત	કુકુમ	સુગંધી બીલ્વ	કૃષ્ણગેરૂ	કંસાર	શય્યા
૧૮	જેષ્ઠા	શુભ	–	દરિદ્રા	પીત	શ્રી ગંધ	પારલ	બિલ્વ	કંસાર	ઉપાનહ
૧૯	મૂળ	–	–	પુત્રવતી	કૃષ્ણ	કૃષ્ણગેરૂ	કૃષ્ણ સરોજ	કર્પૂર	રક્ત રસા	લોહ
૨૦	પૂ. ષા.	–	–	પતિ હીન	શ્વેત	કુકુમ	શ્વેત કરણ	મેશ શૃંગ	ક્ષીર કંસાર	કંબલ
૨૧	ઉ. ષા.	શુભ	શુભ	પતિવ્રતા પુત્રવતી	શ્વેત	શ્રી ગંધ	પંચ વર્ણ	મનશીલ	ઉશીર	મહિષી
૨૨	અભિજિત	–	શુભ	પુત્રવતી	પદ્મ	ચંદન કસ્તુરી	તુલશી	ઉશીર	શાલ્યો ધાન	બ્રહ્મભોજન
૨૩	શ્રવણ	–	શુભ	પુત્રવતી	શ્યામ	કેસરકપૂર	તુલશી	ગુગળ	પય	બ્રહ્મભોજન
૨૪	ધનિષ્ઠા	–	શુભ	પુત્રવતી	શ્વેત	ચંદન	શતપત્ર	કર્પૂર	ઘૃત	હેમરોપ્ય
૨૫	સતભિષા	–	શુભ	પુત્રવતી	શ્વેત	શતપત્ર	મલયજ	દશાંગ	દધીદન	શર્કરા
૨૬	પૂ. ભાદ્ર–	–	–	વિધવા	રક્ત	કુકુમ	અર્ક	ઘૃત	ગુડોદ્ય	સુવર્ણ
૨૭	ઉ. ભા. દ્ર.	શુભ	શુભ	સૌભાગ્યવતી પુત્રવતી	શ્વેત	અમર	શતપત્ર	ગુગળ	ગુડોદ્ય	અન્ન
૨૮	રેવતી	–	શુભ	પુત્રવતી	પદ્મ	રક્ત ચંદન	મંદાર	ગુગળ	તિલોદન	મહાદાન

ચેમ્બુર પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ સમયનું દર્શન.
નંદલાલ ભાઈ તથા તેમના ભાઈ શાંતિલાલ ભાઈ સહિત.

[એન. સી. સેમપુરા.]

શ્રી કેસરીયાજી દેરાસરનું સન્મુખ દશ્ય
કેસરીયાજીનગર, પાલિતાણા

[એન. સી સોમપુરા]

॥ નક્ષત્ર ચક્ર ॥ ૬ ॥

		૪૩	૪૪	૪૫	૪૬	૪૭
અંક	નક્ષત્ર	ચરણ	રાશિ	વૃક્ષ	પક્ષી	નક્ષત્રના યુરોપી નામો
૧	અશ્વિની	૪	મેષ	વિષ્ટ મુષ્ટિ	મેરંડ	બીટા એરાઈટિસ
૨	ભરણી	૪	–	આમલક	કાક	૪૧ એરાઇટિસ
૩	કૃત્તિકા	૧ / ૩	– / વૃષભ	ઔદુંબર	મયુર	ઈટા ટારી
૪	રોહિણી	૪	–	જંબુ	કુર્કુટ	આલ્ડિબરાન આલ્ફા ટારી
૫	મૃગશિર્ષ	૨ / ૨	– / મિથુન	ખાદિર	કુર્કુટ	લાંબ્ડા ઓર યમિનિસ
૬	આર્દ્રા	૪	–	રક્ત ખાદિર	કૌંચ	આલ્ફા ઓર યનિસબિટલન્યુઝ
૭	પુનર્વસુ	૩ / ૧	– / કર્ક	વેણુ	હંસ	પોલકસબીટા જેમિનોરમ
૮	પુષ્ય	૪	–	અશ્વત્થ	જલકાક	ડેલ્ટા કેન્કી
૯	અશ્લેખા	૪	–	પુન્યાંગ	શિરિભ	આલ્ફા કેન્કી

અંક	નક્ષત્ર	ચરણ	રાશિ	વૃક્ષ	પક્ષી	નક્ષત્રના યુરોપી નામો
૧૦	મઘા	૪	સિંહ	વટ	કુર્કુટ	રેગ્યુલસ આલ્ફા લિયોનિસ
૧૧	પૂ. ફાલ્ગુન	૪	–	પલાસ	ગૃધ્ર	થીટા લિયોનિસ
૧૨	ઉ. ફાલ્ગુન	૧	–	બદરી	કંક	ડેનિબોલી બીટાલિયોનિસ
		૩	કન્યા			
૧૩	હસ્ત	૪	–	અંબષ્ટ	શુક	ડેલ્ટા કોર્વી
૧૪	ચિત્રા	૨	–	બિલ્વ	કાક	સ્પાયકા આલ્ફાવર્જિયિસ
		૨	તુલા			
૧૫	સ્વાતી	૪	–	અર્જુન	શ્યેન	આર્કટ્યુરસ આલ્ફાબુટિસ
૧૬	વિશાખા	૩	–	વિક્ત	કારંડવ	આલ્ફા લિબ્રા
		૧	વૃશ્ચિક			
૧૭	અનુરાધા	૪	–	બકુલ	ધુકા	ડેલ્ટા સ્કોપી
૧૮	જેષ્ઠા	૪	–	શાલ્મલી	ચાતક	એન્ટારિસ આલ્ફાસ્કોર્પી
૧૯	મૂળ	૪	ધન	સર્જ	ચક્રવાક	લાબડા સ્કોર્પી
૨૦	પૂ. ષાઢા	૪	–	જંબુ	શુક	ડેલ્ટા સાજિટારી
૨૧	ઉ. ષાઢા	૧	–	પનસ	ભારધ્વાજ	સિગ્મા સાજિટારી
		૩	મકર			
૨૨	અભિજિત	૦	–	૦	૦	આલ્ટેર આલ્ફા એકિવલી
૨૩	શ્રવણ	૪	–	અર્ક	સારસ	આલ્ફા ડેલ્કિની
૨૪	ધનિષ્ઠા	૨	–	રામી	ભ્રમર	લામડા એકવેરિયસ
		૨	કુંભ			
૨૫	સતભિષા	૪	–	કદંબ	કોકિલા	માર્કાબ આલ્ફાપેગાસી
૨૬	પૂ. ભાદ્રપદ	૩	–	ચુત	કપોત	આલ્ફેરાટ આલ્ફા એન્ડોમિડા
		૧	મીન			
૨૭	ઉ. ભાદ્રપદ	૪	–	પિચુમંદ	પિચુમંદ	ઝાટા પિસ્યમ
૨૮	રેવતી	૪	–	મધુક	મયુર	વીગા આલ્ફા લિરી

॥ રાશિ ચક્ર ॥ ૧ ॥

		૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
અંક	રાશિ	વર્ણ	લીંગ	પ્રકૃતિ	રંગ	નામાક્ષર	રાશિચંદ્ર	પ્રાસાદ ખાત	ગૃહ ખાત	ગૃહારંભ
૧	મેષ	ક્ષત્રિય	પુરૂષ	ચર	લાલ	અ. લ. ઈ.	પૂર્વ	અગ્નિ	વાયવ્ય	શુભ
૨	વૃષભ	વૈસ્ય	પુરૂષ	સ્થિર	શ્વેત	બ. વ. ઉ.	દક્ષિણ	અગ્નિ	ઇશાન નૈરૂત્ય	ધનવૃદ્ધિ
૩	મિથુન	ક્ષુદ્ર	પુરૂષ	દ્વિસ્વભાવ	ફીકો લીલો	ક. છ. ઘ.	પશ્ચિમ	નૈરૂત્ય ઈશાન	ઈશાન નૈરૂત્ય	મૃત્યુ
૪	કર્ક	બ્રાહ્મણ	સ્ત્રી	ચર	ફીકો લાલ	ડ. હ.	ઉત્તર	નૈરૂત્ય ઈશાન	ઇશાન નૈ ત્ય	શુભ
૫	સિંહ	ક્ષત્રિય	પુરૂષ	સ્થિર	પાકુ	મ. ટ.	પૂર્વ	નૈરૂત્ય ઇશાન	અગ્નિ	સેવકવૃદ્ધિ
૬	કન્યા	વૈસ્ય	સ્ત્રી	દ્વિસ્વભાવ	વિચિત્ર	પ ઠ. ણ.	દક્ષિણ	વાયવ્ય	અગ્નિ	રોગકર્તા
૭	તુલા	શુદ્ર	પુરૂષ	ચર	કાળો	ર. ત.	પશ્ચિમ	વાયવ્ય	અગ્નિ	સુખ
૮	વૃશ્ચિક	બ્રાહ્મણ	સ્ત્રી	સ્થિર	પીત	ન ય.	ઉત્તર	વાયવ્ય	નૈરૂત્ય ઈશાન	ધનવૃદ્ધિ
૯	ધન	ક્ષત્રિય	પુરૂષ	દ્વિસ્વભાવ	પીત	ભ. ધ. ફ. ડ	પૂર્વ	ઇશાન નૈરૂત્ય	નૈરૂત્ય ઇશાન	મહાહાનિ
૧૦	મકર	વૈસ્ય	સ્ત્રી	ચર	કાબરો	ખ. જ.	દક્ષિણ	ઈશાન નૈરૂત્ય	નૈરૂત્ય ઇશાન	ધનલાભ
૧૧	કુંભ	શુદ્ર	પુરૂષ	સ્થિર	નોળીયા જેવો	ગ. સ.	પશ્ચિમ	ઇશાન નૈરૂત્ય	વાયવ્ય	રત્નભાવ
૧૨	મીન	બ્રાહ્મણ	સ્ત્રી	દ્વિસ્વભાવ	આસમાની	દ. ચ. જ. થ.	ઉત્તર	અગ્નિ	વાયવ્ય	ભયકર્તા

॥ રાશિ ચક્ર ॥ ૨ ॥

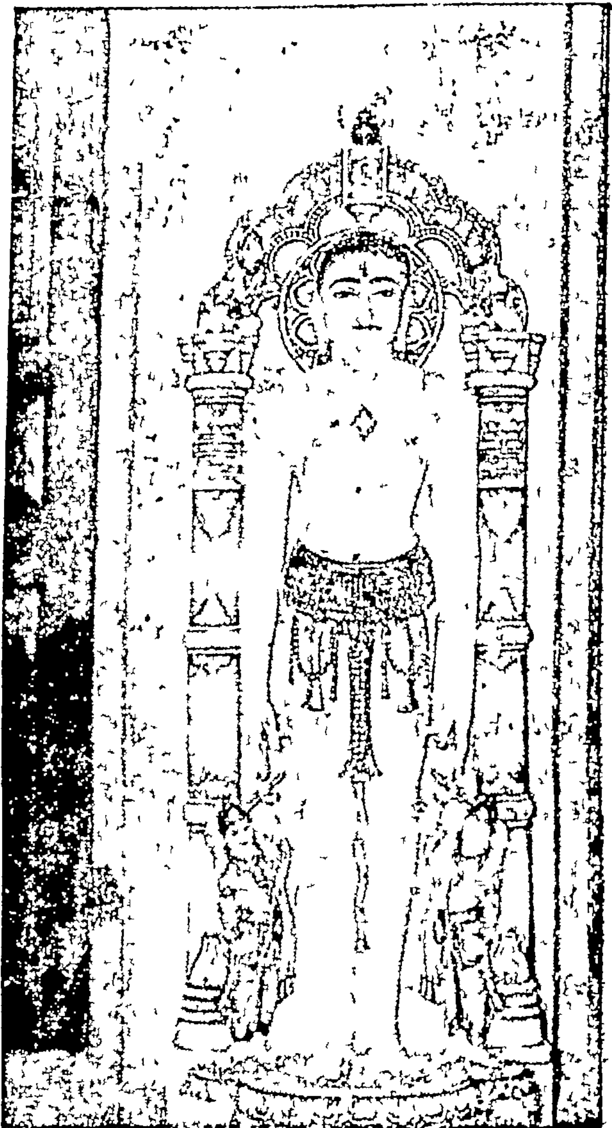
		૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯
અંક	રાશિ	યોનિ	સ્વરૂપ	વત્સદિશા	રાહુદિશા	રાશિમાસ	ઋતુ	સૂર્ય દિશા	સૂર્ય	ઘાત માસ	ઘાત તિથિ
૧	મેષ	વનચર	બકરો	પશ્ચિમ	દક્ષિણ	ચૈત્ર	વસંત	ઉત્તરાયણ	ધાતૃ	કાર્તિક	નંદા
૨	વૃષભ	વનચર	બળદ	પશ્ચિમ	દક્ષિણ	વૈશાખ	ગ્રીષ્મ	ઉત્તરાયણ	અર્યમા	માર્ગશર	પૂર્ણા
૩	મિથુન	મનુષ	દંપતિ	ઉત્તર	પશ્ચિમ	જેષ્ટ	ગ્રીષ્મ	ઉત્તરાયણ	મિત્ર	અષાડ	ભદ્રા
૪	કર્ક	જળચર	કાચબો	ઉત્તર	પશ્ચિમ	અષાડ	વર્ષા	દક્ષિણાયન	અરુણ	પોષ	ભદ્રા
૫	સિંહ	વનચર	શૈલચારી	ઉત્તર	પશ્ચિમ	શ્રાવણ	વર્ષા	દક્ષિણાયન	ઈંદ્રિ	જેષ્ઠ	જયા
૬	કન્યા	મનુષ	કન્યા	પૂર્વ	ઉત્તર	ભાદ્રપદ	શરદ	દક્ષિણાયન	વિવસ્વાન	ભાદ્રપદ	પૂર્ણા
૭	તુલા	મનુષ	ત્રાજવું	પૂર્વ	ઉત્તર	આસો	શરદ	દક્ષિણાયન	ત્વષ્ટા	માઘ	રિક્તા
૮	વૃશ્ચિક	વનચર	વીંછી	પૂર્વ	ઉત્તર	કારતક	હેમંત	દક્ષિણાયન	વિષ્ણુ	અશ્વિન	નંદા
૯	ધન	મનુષ	અશ્વનર	દક્ષિણ	પૂર્વ	માગશર	હેમંત	દક્ષિણાયન	અંશુ	શ્રાવણ	જયા
૧૦	મકર	જળચર	મકર	દક્ષિણ	પૂર્વ	પોષ	શશીર	ઉત્તરાયન	ભગ	વૈશાખ	રિક્તા
૧૧	કુંભ	મનુષ	ઘડાવાળો નર	દક્ષિણ	પૂર્વ	મહા	શશીર	ઉત્તરાયન	પુષ	ચૈત્ર	જયા
૧૨	મીન	જળચર	માછલું	પશ્ચિમ	દક્ષિણ	ફાગણ	વસંત	ઉત્તરાયન	પર્જન્ય	ફાગણ	પૂર્ણા

॥ રાશિ ચક્ર ॥ ૩ ॥

અંક	રાશિ	ઘાત વાર	ઘાત નક્ષત્ર	ઘાત યોગ	ઘાત કરણ	ષષ્ઠા	અષ્ટ	બિયા	બાર	ષડાષ્ટક ફળ	બિયા બાર ફળ	નવપંચક
૧	મેષ	રવિ	મઘા	વિષ્કુંભ	બઉ	કન્યા	વૃશ્ચિક	વૃષ	મીન	પ્રીતિ	શ્રેષ્ટ	સિંહ
૨	વૃષભ	શનિ	હસ્ત	સુકર્મા	શકુનિ	તુલા	ધન	મિથુન	મેષ	શત્રુ	અશુભ	કન્યા
૩	મિથુન	સોમ	સ્વાતી	પરિઘ	ચતુષ્પદ	વૃશ્ચિક	મકર	કર્ક	વૃષ	પ્રીતિ	શ્રેષ્ટ	તુલા
૪	કર્ક	બુધ	અનુરાધા	વ્યાઘાત	નાગ	ધન	કુંભ	સિંહ	મિથુન	શત્રુ	અશુભ	વૃશ્ચિક
૫	સિંહ	શનિ	મૂળ	ધૃતિ	બવ	મકર	મીન	કન્યા	કર્ક	પ્રીતિ	શ્રેષ્ટ	ધન
૬	કન્યા	શનિ	શ્રવણ	શૂલ	કૌલવ	કુંભ	મેષ	તુલા	સિંહ	શત્રુ	અશુભ	મકર
૭	તુલા	ગુરૂ	શતતારા	સુકર્મા	તૈતિલ	મીન	વૃષ	વૃશ્ચિક	કન્યા	પ્રીતિ	શ્રેષ્ટ	કુંભ
૮	વૃશ્ચિક	શુક્ર	રેવતી	વ્યતિપાત	ગર	મેષ	મિથુન	ધન	તુલા	શત્રુ	અશુભ	મીન
૯	ધન	શુક્ર	ભરણી	વજ્ર	તૈતિલ	વૃષ	કર્ક	મકર	વૃશ્ચિક	પ્રીતિ	શ્રેષ્ટ	મેષ
૧૦	મકર	ભોમ	રોહિણી	વૈધૃતિ	શકુન	મિથુન	સિંહ	કુંભ	ધન	શત્રુ	અશુભ	વૃષ
૧૧	કુંભ	ગુરૂ	આર્દ્રા	ગંડ	કિસ્તઘ્ન	કર્ક	કન્યા	મીન	મકર	પ્રીતિ	શ્રેષ્ટ	મિથુન
૧૨	મીન	શુક્ર	અશ્લેખા	વજ્ર	ચતુષ્પાદ	સિંહ	તુલા	મેષ	કુંભ	શત્રુ	અશુભ	કર્ક

॥ રાશિ ચક્ર ॥ ૪ ॥

અંક	રાશિ	નવ પંચક ફળ	ઘાત પ્રહર	ઘાત સૂર્ય	ઘાત ચંદ્ર	ઘાત સ્ત્રીચંદ્ર	ઘાત મં.	ઘાત બુધ	ઘાત ગુરૂ	ઘાત શુક્ર	ઘાત શનિ	ઘાત રાહુ	ઘાત લગ્ન	રવિ દગ્ધા	ચંદ્ર દગ્ધા	ક્રુર તિથિ	ત્રિશાંશા શુભ	નવમાંશ શુભ	+	સ્વામી
૧	મેષ	શુભ	૧	૪	૧	૧	૫	૨	૬	૭	૩	૮	૧	૬	૪	૧–૫	૨–૭	૭–૯	–	ભોમ
૨	વૃષભ	શુભ	૪	૮	૫	૮	૯	૬	૨	૧૦	૭	૧૨	૨	૪	૧૦	૨–૫	૨–૦	૩–૫	–	શુક્ર
૩	મિથુન	શુભ	૩	૧૨	૯	૭	૧	૧૦	૧૧	૩	૧૧	૪	૪	૮	૪	૩–૫	૧–૭	૬	–	બુધ
૪	કર્ક	મધ્યમ	૧	૫	૨	૯	૬	૩	૭	૮	૪	૯	૭	૬	૧૦	૪–૫	૪–૮	૧–૩	–	સોમ
૫	સિંહ	શુભ	૧	૯	૬	૬	૧૦	૭	૧૦	૧૨	૮	૧	૧૦	૧૦	૬	૬–૧૦	૧–૮	૬	–	રવિ
૬	કન્યા	મધ્યમ	૧	૧	૧૦	૩	૨	૧	૩	૪	૧૨	૫	૧૨	૮	૧૨	૭–૧૦	૪–૮	૩	–	બુધ
૭	તુલા	શુભ	૪	૬	૩	૪	૭	૪	૮	૯	૫	૧૦	૬	૧૨	૬	૮–૧૦	૨–૪	૮–૯	–	શુક્ર
૮	વૃશ્ચિક	શુભ	૧	૧	૭	૨	૧૧	૮	૧૨	૧	૯	૨	૮	૧૦	૧૨	૯–૧૦	૧–૨	૪	–	ભોમ
૯	ધન	શુભ	૧	૭	૪	૧૦	૮	૫	૯	૧૦	૧	૧૧	૯	૨	૨	૧૧–૧૫	૧–૭	૬–૭–૯	–	ગુરૂ
૧૦	મકર	શુભ	૪	૧૧	૮	૧૧	૧૨	૯	૧૦	૬	૧૦	૩	૧૧	૧૨	૮	૧૨–૧૫	૨–૨	૫	–	શનિ
૧૧	કુંભ	મધ્યમ	૩	૨	૧૧	૫	૩	૧૨	૪	૫	૧	૬	૩	૪	૨	૧૩–૧૫	૨–૬	૬–૮	–	શનિ
૧૨	મીન	મધ્યમ	૪	૩	૧૨	૧૨	૪	૧૧	૫	૨	૬	૭	૫	૨	૮	૧૪–૧૫	૪–૮	૧–૩	–	ગુરૂ

શ્રી કેસરીયાજી કાઉસ્સગ્ગ દર્શન
કેસરીયાનગર–પાલિતાણા
[એન. સી સોમપુરા]

શ્રીશાંતિનાથ જૈન દેરાસર–વઢવાણ
[એન. સી. સોમપુરા]

ચેમ્બુર જૈન દેરાસરનું હસ્તિદર્શન–મુંબઇ

[એન. સી સોમપુરા]

॥ ગ્રહ ચક્ર ॥ ૧ ॥

		૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
અંક	ગ્રહ	વર્ણ	લીંગ	પ્રકૃતિ	રંગ	સ્વામિ	દિશા	દેશ	વાહન	સ્વભાવ
૧	સૂર્ય	ક્ષત્રીય	પુરૂષ	સ્થિર	રક્ત	શિવ	પૂર્વ	કલીંગ	સપ્તઅશ્વરથ	ક્રૂર
૨	ચંદ્ર	વૈશ્ય	સ્રી	ચર	શ્વેત	દુર્ગા	વાયવ્ય	યામુન	દશ અશ્વરથ	સૌમ્ય
૩	મંગળ	ક્ષત્રીય	પુરૂષ	ઉગ્ર	રક્ત	કાર્તિકસ્વામિ	દક્ષિણ	અવંતિ	મેષ	ક્રૂર
૪	બુધ	વૈશ્ય	સ્રી નપુષક	સમ	પીત	વિષ્ણુ	ઉત્તર	મગધ	સિંહ	સૌમ્ય
૫	ગુરૂ	બ્રાહ્મણ	પુરૂષ	લઘુ	પીત	બ્રહ્મા	ઈશાન	સિંધુ	હસ્તિ	સૌમ્ય
૬	શુક્ર	બ્રાહ્મણ	સ્રી	મૃદુ	શ્વેત	ઈંદ્ર	અગ્નિ	ભોજ	શ્વેત અશ્વ	સૌમ્ય
૭	શનિ	શુદ્ર	સ્રી નપુંષક	તિક્ષ્ણ	શ્યામ	યમ	પશ્ચિમ	સૌરાષ્ટ્ર	પાડો	ક્રૂર
૮	રાહુ	શુદ્ર	પુરૂષ નપુષક	તિક્ષ્ણ	શ્યામ નીલમેઘ	સર્પ	નૈરૂત્ય	બર્બર	કૃષ્ણસિંહ રથ	ક્રૂર
૯	કેતુ	શુદ્ર	પુરૂષ	તિક્ષ્ણ	શ્યામ નીલમેઘ	ચિત્રા	,,	ગધ્ય દેશ	કપોત રથ	ક્રૂર

॥ ગ્રહ ચક્ર ॥ ૨ ॥

		૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
અંક	ગ્રહ	જન્મ નક્ષત્ર	ગોત્ર	દિગ્મુખ	નંગ	ધાતુ ઉપધાતુ	ધાન્ય	રસ	પશુ	વસ્ત્ર	ફુલ	જપ
૧	સૂર્ય	વિશાખા	કાસ્યપ	પૂર્વ	માણેક	સોનુ ત્રાંબું	ઘઉં	ગોળ	લાલ ગાય	લાલ	લાલ કરેણુ	૭૦૦૦
૨	ચંદ્ર	કૃત્તિકા	અત્રિ	પશ્ચિમ	મોતી	સોનુ રૂપુ	ચોખા	ઘી	હાથી	સફેદ	ધોળી કરેણુ	૧૧૦૦૦
૩	મંગલ	પૂ. પાઢા	ભારદ્વાજ	દક્ષિણુ	પ્રવાલ	સોનુ ત્રાંબુ	મસુર	ગોળ	રાતો બળદ	લાલ	લાલ કરેણુ	૧૦૦૦૦
૪	બુધ	શ્રવણુ	અત્રિ	ઉત્તર	પન્ના	સોનુ કાંસું	લીલા મગ	ઘી	હાથી	લીલું	સર્વ ફુલ	૪૦૦૦
૫	ગુરૂ	પૂ. ફા.	અંગિરા	ઉત્તર	પોખરાજ	સોનુ કાંસું	ચણા	સાકર	ઘોડો	પીળું	પીળું	૧૯૦૦૦
૬	શુક્ર	જ્યેષ્ઠા	ભાર્ગવ	પૂર્વ	હીરો	સોનુ રૂપુ	ચોખા	ઘી	ઘોડો	ચિત્રક	પીળું	૧૬૦૦૦
૭	શનિ	રેવતી	કાસ્યપ	પશ્ચિમ	નીલમ	સોનું લોઢું	અડદ	તેલ	ભેંસ	કાળું	કાળું	૨૩૦૦૦
૮	રાહુ	ભરણી	વૈદિનસિ	દક્ષિણુ	ગોમેદ	સોનું લોઢું	તલ	તેલ	ભેંસ	કાળું	કાળું	૧૮૦૦૦
૯	કેતુ	અશ્વિની	જૈમિની	–	લસણીયા	સોનુ ધાટ-વાળું લોઢું	મગ	તેલ	ભેંસ	કાળું	કાળું	૧૭૦૦૦

॥ ગ્રહ ચક્ર ॥ ૩ ॥

અંક	ગ્રહ	જૈન મતે તીર્થંકર	રાશિ ભોગ	ગ્રહવેર	મિત્ર	મધ્યમ	પરસ્પર મૈત્રિ	શત્રુ	પરસ્પર બળ	સ્વઘર	ઉપઘર	નીચઘર
૧	સૂર્ય	પદ્મપ્રભુ	૧ માસ	શુક્ર શનિ	સોમ મંગળ ગુરૂ	બુધ	સોમ મંગળ ગુરૂ	શુક્ર શનિ	૭	સિંહ	મેષ	તુલા
૨	ચંદ્ર	ચંદ્રપ્રભુ	૨૧ દિવસ	૦	શનિ બુધ	મં. ગુ. શુ. શ.	રવિ મં. ગુ.	૦	૬	કર્ક	વૃષ	વૃશ્ચિક
૩	મંગળ	વાસુપૂજ્ય	૧॥ માસ	બુધ શુક્ર	રવિ ગુરૂ સોમ	શુક્ર શનિ	રવિ સો. ગુ	બુધ	૨	વૃશ્ચિક મેષ	મકર	કર્ક
૪	બુધ	વિમલનાથ	૧ માસ	ચંદ્ર	રવિ શુક્ર	મંગળ ગુ. શ.	શુક્ર શ. ર.	ચંદ્ર	૩	કન્યા મિથુન	કન્યા	મીન
૫	ગુરૂ	ઋષભદેવ	૧૩ માસ	બુધ શુક્ર	શનિ સોમ મંગળ	શનિ	રવિ સો. મં.	બુધ શુક્ર	૪	ધન મીન	કર્ક	મકર
૬	શુક્ર	સુવિધિનાથ	૧ માસ	સૂર્ય ચંદ્ર	બુધ શનિ	મંગ. ગુરૂ	બુ. શ. ર.	રવિ સોમ	૫	વૃષ તુલા	મીન	કન્યા
૭	શનિ	મુનિસુવ્રત	૩૦ માસ	સૂર્ય ચંદ્ર મંગળ	બુધ શુક્ર	ગુરૂ	બુધ શુક્ર શનિ	રવિ સોમ	૧	મકર કુંભ	તુલા	મેષ
૮	રાહુ	નેમિનાથ	૧૮ માસ	સૂર્ય ચંદ્ર	૦	૦	૦	૦		કન્યા	મિથુન	ધન
૯	કેતુ	મલ્લિનાથ		સૂર્ય ચંદ્ર	●	૦	૦	૦		મીન	ધન	મિથુન

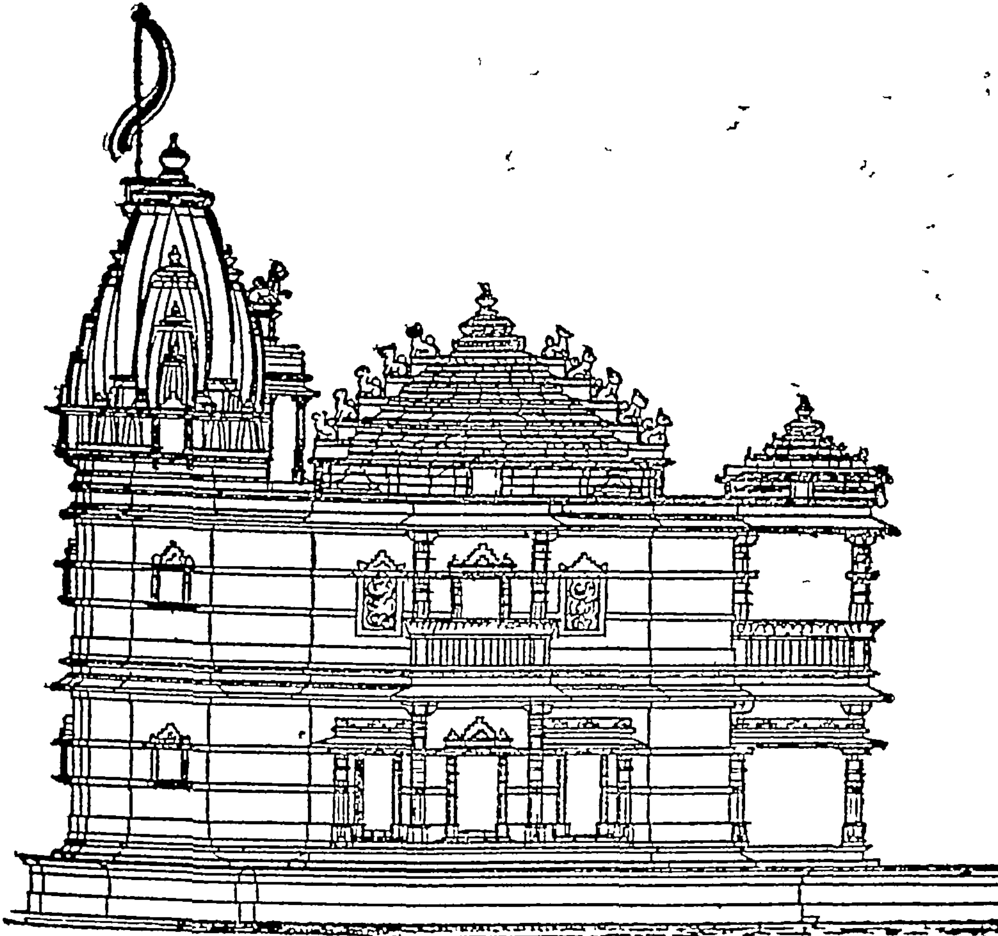
॥ ગ્રહ ચક્ર ॥ ૪ ॥

અંક	ગ્રહ	મૂળ ત્રિકોણ	હર્ષ સ્થાન	હર્ષ સ્થાન	પસંદ સ્થાન	પૂર્ણ દૃષ્ટિ	ત્રિપાદ દૃષ્ટિ	અર્ધ દૃષ્ટિ	એક પાદ દૃષ્ટિ	કાર્ય બળ	ધાતુ	અધિકાર
૧	સૂર્ય	સિંહ	૯	મેષ	૧૦	૭	૪–૮	૫–૯	૩–૧૦	નૃપ દર્શન	અસ્થિ	રાજા
૨	ચંદ્ર	વૃષ	૩	વૃષ	૧૦	૭	૪–૮	૫–૯	૩–૧૦	સર્વ	શોણિત	રાજા
૩	મંગળ	મેષ	૬	મકર	૧૦	૪–૭–૮	૦	૫–૯	૩–૧૦	શુદ્ધ	મજ્જા	સેનાપતિ
૪	બુધ	કન્યા	૧	કન્યા	૧	૭	૪–૮	૫–૯	૩–૧૦	જ્ઞાન	ત્વચા	યુવરાજ
૫	ગુરૂ	ધન	૧૧	કર્ક	૧૦	૫ ૭–૯	૪–૮	૦	૩–૧૦	વિવાહ	વસા	પ્રધાન મંત્રી
૬	શુક્ર	તુલા	૫	મીન	૭	૭	૪–૮	૫–૯	૦	ગમન	વિર્ય	મંત્રી
૭	શનિ	કુંભ	૧૨	તુલા	૧–૩ ૧૧	૩–૭ ૧૦	૪–૮	૫–૯	૦	દિક્ષા	સ્નાયુ	ભૃત્ય
૮	રાહુ	કુંભ	–	મિથુન	–	૫–૭	૪–૮	૫–૯	૩–૧૦	–	–	–
૯	કેતુ	સિંહ	–	ધન	–	૯–૧૨	૦	૦	૦	–	–	–

ચેમ્બુર જૈન દેરાસર શિખર દર્શન મુંબઈ [એન. સી. સોમપુરા.]

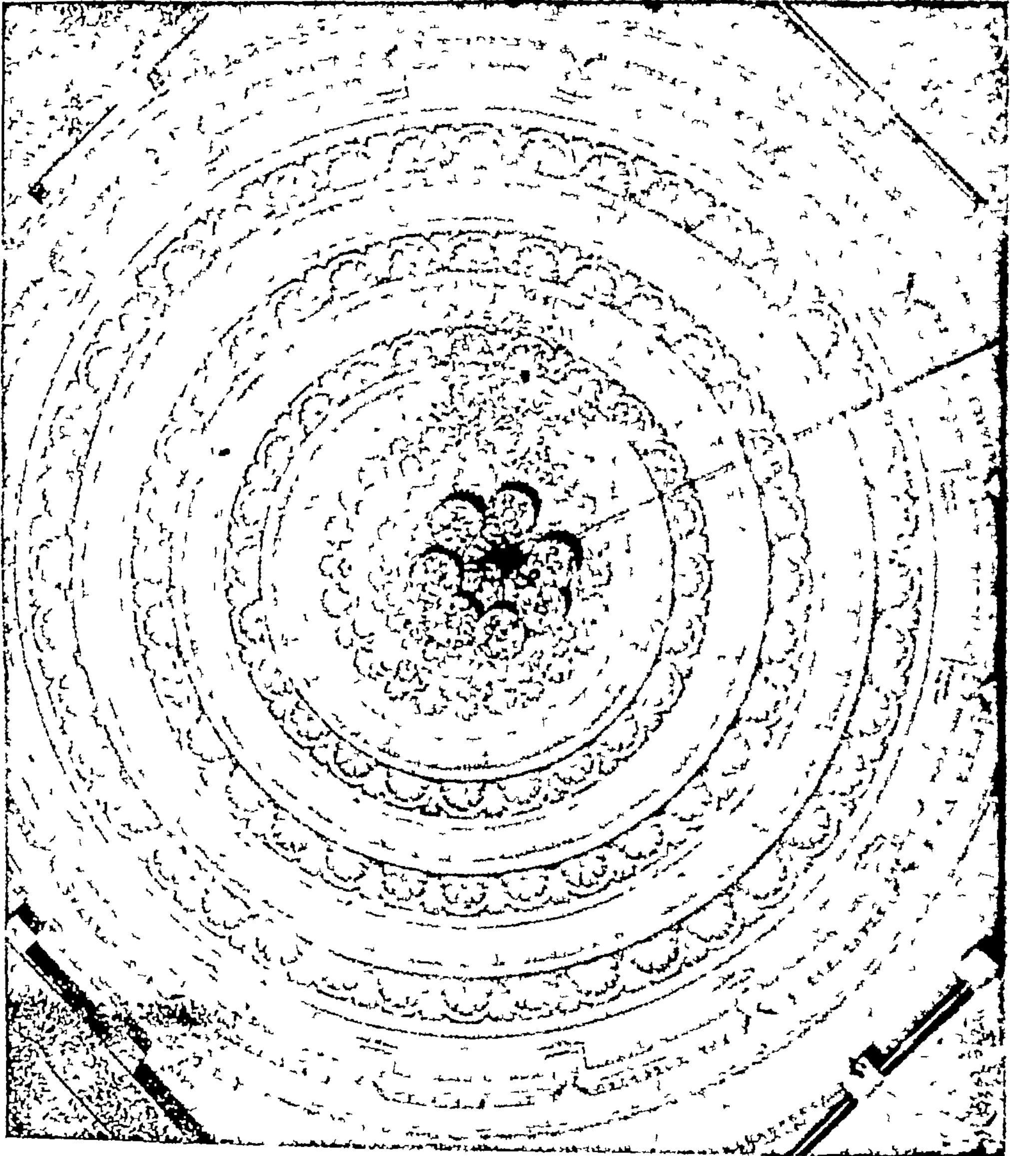
ચેમ્બુર જૈન દેરાસર સાઈડ દર્શન મુંબઈ [એન. સી. સોમપુરા.]

ચેમ્બુર જૈન દેરાસર પ્રવેશ દ્વાર મુંબઇ [એન. સી. સોમપુરા.]

શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામિ પ્રાસાદ મહારાષ્ટ્ર ભૂષણ ઘાટકોપર નવરોજી લાઈન.

[એન. સી. સોમપુરા]

કેસરીયાજી પ્રાસાદ વિતાંન દશ્ય
કેસરીયાજીનગર-પાલીતાણા

[એન. સી. સોમપુરા]

દિશા અને વિદિશામાં રહેલ આયોના સ્વરૂપ છે. દરેક આયો યુગલ (નર-માદા)ની જોડી છે.

॥ जय पृच्छा आयाधिकार ॥

॥ जन्म नक्षत्राणि ॥

उत्पतिश्चि यथास्थानं जन्म नक्षत्र जातकम् ॥ ३ ॥
अश्विन्यांश्च च ध्वजोजातो धूमश्लेषा संभवः ।
पितु देवास्तु संमूतो सिहश्चैव महाबलः ॥ ४ ॥
श्वानस्तु श्रवणे जातः आद्रार्यां वृषभस्तथा ।
चित्रार्यां तु खरो जाता धनिष्ठायां गजस्तथा ॥ ५ ॥
शक्र देवातु संभतो ध्वांक्षस्तु परिकीर्त्यते ।
इत्यष्टौ जन्म ऋक्षाणि पूर्वोक्ता रुनि यानि च ॥ ६ ॥

જન્મ નક્ષત્ર

આયના જન્મ ઉત્પતિ સ્થાનના નક્ષત્ર ધ્વજ આયનું ઉત્પત્તિ નક્ષત્ર અશ્વિની, ધૂમનું જન્મ નક્ષત્ર અશ્લેખા છે, મહાબળવાન સિંહાયનું જન્મ નક્ષત્ર મઘા, શ્વાન-શ્રવણુ નક્ષત્રમાં, વૃષાય આદ્રામાં ઉત્પન્ન થયેલ છે, ખરાય ચિત્રામાં, ગજાય ધનિષ્ઠામાં ઉત્પન્ન થયેલ છે. આમ આઠ આયોના આઠ જન્મ નક્ષત્ર છે. ૩. ૪. ૫. ૬.

॥ जन्म राश्याः ॥

अथ राशिया प्रवक्ष्यामि संभुता येच स्थिताः ।
मेषराशि ध्वजः प्रोक्तो धूमः कर्कटके स्थितम् ॥ ७ ॥
सिहः सिंहेसमुत्पन्ना श्वानोऽपि मकरे स्थितः ।
मिथुनेऽपि वृषो जातो कन्यां च खर स्तथा ॥ ८ ॥
कुम्भराशि गजः प्रोक्तो ध्वांक्षो वृश्चिक सम्भवः ॥ ९ ॥

હવે હું આયોની રાશિ કહું છું. ધ્વજની મેષરાશિ, ધૂમની કર્કરાશિ, સિંહની સિંહરાશિ શ્વાનની મકરરાશિ, વૃષ આયની મિથુન રાશિ, ખરની કન્યારાશિ, ગજની કુંભ રાશિ અને ધ્વાંક્ષની વૃશ્ચિકરાશિ. ધ્વજાદિ આયો તે તે રાશિમાં ઉત્પન્ન થયેલ છે.

आधित्यं प्रवक्ष्यामि देवता येषु योः स्थिताः ॥
आधिपत्यं ध्वजो भौमे देवतायाश्विनौस्थितौ ।
धूमेतु देवताः सर्वा आधिपत्यं च वह्निता ॥ १० ॥
आधिपत्यं रवेः सिंहो देवता पितरः स्मृताः ।
श्वाने तु देवता सर्वाः अधिपत्यं शनैश्वरः ॥ ११ ॥
आधिपत्यं वृषभे तु देवता रुद्र मात्यते ।
आधिपत्यं खरे शुक्रो देवता त्वष्ट उच्यते ॥ १२ ॥

आधिपत्यं गजे सौरिः देवता वास्तु उच्यते ।
ध्वांक्षे तु देवता शुक्र आधिपत्यं च मङ्गलम् ॥ १३ ॥
क्षेत्राधिपत्य माख्यातं देवतायेषु संस्थिताः ।
एते ब्रह्मन् समाश्रिताः पार्श्वेषु [च] वर्जितम् ॥ १४ ॥
अन्यथा स्थापयेधस्तु स्थपतेर शुभं भवत् ।
प्रतिलोमं न कर्तव्यं दुःख शोक भया वहम् ॥ १५ ॥

હવે હું આયોના અધિપતિ ગ્રહના દેવતાઓ કહું છું. ધ્વજ આયનો મંગળ છે. તેના દેવતા અશ્વિનીકુમાર, ધૂમ–આયના દેવના સર્વે દેવો, અને તેના અધિપતિ ગ્રહ સૂર્ય છે. સિંહ આયનો અધિપતિ સૂર્ય છે. તેના દેવતા પિતૃઓ છે. શ્વાન આયનો અધિપતિ શનૈશ્વર અને તેના દેવતા સર્વ દેવ, વૃષાયનો અધિપતિ બુધ છે. અને તેના દેવતા રૂદ્ર છે, ખરાયનો અધિપતિ શુક્ર છે. તેના દેવતા ત્વષ્ટા (વિશ્વકર્મા) ગજ આયનો અધિપતિ શનિ તેના દેવતા વાસ્તુ, ધ્વાક્ષ આયનો અધિપતિ મંગળ તેના દેવતા શુક્ર છે. જે જે રાશિ આયની છે. તે તે રાશિની દિશામાં તેના તે તે આયના દેવતાઓનું સ્થાપન કરવું કારણ તે તે દિશાઓમાં તે રહેલા હોય છે. દિશાનાં ખૂણાઓમાં દેવતાઓ સ્થાપવા નહિ. જે શિલ્પી દિશાના નિયમ વગર દેવતાઓનું સ્થાપન કરે છે. તેનું અશુભ થાય છે. માટે બતાવેલી દિશાથી ઉલટી દિશામાં દેવતાઓ સ્થાપવા નહિ, કદાચ સ્થપાય તો તે દુઃખ શોક તથા ભય ઉત્પન્ન કરનાર બને છે. ૯. ૧૦. ૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫.

જય પૃચ્છા આયાદિ ગણિત.

આય	જન્મ નક્ષત્ર	રાશિ	અધિપતિ	દેવતા
ધ્વજ	અશ્વિની	મેષ	મંગળ	અશ્વિનીકુમાર
ધૂમ	અશ્લેખા	કર્ક	સૂર્ય	બધા દેવો
સિંહ	મઘા	સિંહ	સૂર્ય	પિતૃઓ
શ્વાન	શ્રવણ	મકર	શનિ	સર્વ દેવ
વૃષ	આર્દ્રા	મિથુન	બુધ	રૂદ્ર
ખર	ચિત્રા	કન્યા	શુક્ર	ત્વષ્ટા (વિશ્વકર્મા)
ગજ	ધનિષ્ઠા	કુંભ	શનિ	વાસ્તુ
ધ્વાંક્ષ	જ્યેષ્ઠા	વૃશ્ચિક	મંગળ	શુક્ર

जय पृच्छा अ. क्रमाक १ श्लोक ३-१८

नारद पुराण आयाधिकार

વાસ્તુ ક્ષેત્રની ભૂમિના ક્ષેત્રફળને ૧-ધન, ૨-ઋણ, ૩-આય, ૪-નક્ષત્ર, ૫-વાર, ૬-તારા, ૭-અશંક આદિ જ્ઞાન સાધન મેળવવું.

ક્ષેત્રફળ ને ક્રમશઃ ૮, ૩, ૯, ૮, ૯, ૬, ૯ ગુણા કરવા તેને ક્રમશઃ ૧૨, ૮, ૮, ૨૭, ૭, ૯, ૩ થી ભાગ દેવાથી ધન, ઋણ, આય, નક્ષત્ર, વાર, તારા, અંશક આવશે ધન અધિક આવે તો શ્રેષ્ઠ, રૂણ અધિક નેષ્ટ, આય એકી શ્રેષ્ઠ, બેકી નેષ્ટ, દેવગણ મનુષ્યગણ શ્રેષ્ઠ, રાક્ષસગણ નેષ્ઠ, વાર રવિ, મંગલ અશુભ, બીજા વારો શ્રેષ્ઠ. તારા ત્રણ, પાંચ અને સાતમી નેષ્ઠ, બાકીની શ્રેષ્ઠ અંશક યમાંશક નેષ્ઠ ઇંદ્રાશક તથા રાજા શંક શ્રેષ્ઠ નક્ષત્રના આધારે રાશિ જોવી. તેમાં રાશિથી ૨-૧૨ ધન હાનિ, ૯-૫ પુત્ર-હાનિ, ૬-૮ અનિષ્ઠ બાકી શ્રેષ્ઠ જાણવી.

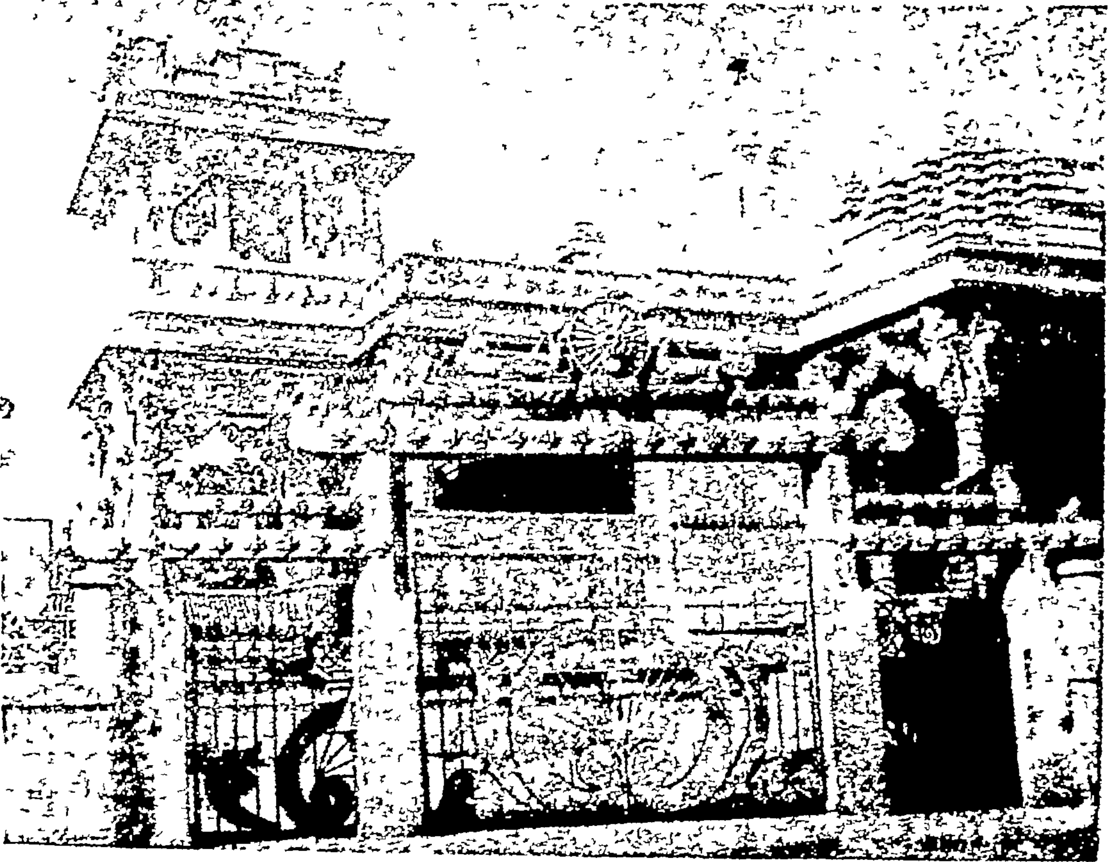
પૃષ્ઠ ૨૨૧ માં જે ક્ષેત્રફલ આપેલ છે તે જ ક્ષેત્રફળ ઉપર નારદ પુરાણ મુજબ આયાધિકાર ગણત્રી.

```
     ક્ષેત્રફલ.
     ૧૫૬૨૫
       × ૮
     ________
૧૨ | ૧૨૫૦૦૦ | ૧૦૪૧૬
     ૧૨
     ___
     ૦૫૦
      ૪૮
     ___
      ૨૦
      ૧૨
     ___
      ૮૦
      ૭૨
     ___
       ૮                    ફલ ૮ ધન
```

જયપુર માનસિંહજી મ્યુઝીયમ દર્શન—જયપુર

ઉદેપુર રાજમહેલ

શ્રી હઠીસાઇનું જૈન દેરાસર. — અમદાવાદ.

ચેમ્બુર જૈન દેરાસર સાઇડ દર્શન. - મુંબઇ. [એન. સી સોમપુરા.]

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

```
   ૧૫૬૨૫
     × ૩
  ─────────
૮ | ૪૬૮૭૫ | ૫૮૫૯
    ૪૦
    ───
     ૬૮
     ૬૪
    ───
     ૪૭
     ૪૦
    ───
     ૭૫
     ૭૨
    ───
      ૩
```

ફલ ૩ ક્ષણ.

```
   ૧૫૬૨૫
     × ૯
  ─────────
૮ | ૧૪૦૬૨૫ | ૧૭૫૭૮
    ૮
    ───
    ૬૦
    ૫૬
    ───
    ૪૬
    ૪૦
    ───
    ૬૨
    ૫૬
    ───
    ૬૫
    ૬૪
    ───
     ૧
```

ફલ ૧ આય ધ્વજાય.

```
      ૧૫૬૨૫
        × ૮
૨૭ | ૧૨૫૦૦૦ | ૪૬૨૯
      ૧૦૮
      ----
      ૧૭૦
      ૧૬૨
      ----
       ૮૦
       ૫૪
      ----
      ૨૬૦
      ૨૪૩
      ----
       ૧૭
```

ફલ ૧૭ નક્ષત્ર અનુરાધા.

```
     ૧૫૬૨૫
       × ૯
૭ | ૧૪૦૬૨૫ | ૨૦૦૮૯
     ૧૪
     ---
     ૦૦
     ૬૨
     ૫૬
     ---
     ૬૫
     ૬૩
     ---
      ૨
```

ફલ ૨ વાર સોમ.

```
  ૧૫૬૨૫
    × ૬
  -------
૯ | ૯૩૭૫૦ | ૧૦૪૧૬
    ૯
    ૦૩૭
    ૩૬
    ---
    ૧૫
    ૯
    ---
    ૬૦
    ૫૪
    ---
    ૬
```

ફલ ૬ તારા પક્ષિની તારા.

```
  ૧૫૬૨૫
    × ૯
  --------
૩ | ૧૪૦૬૨૫ | ૪૬૮૭૫
    ૧૨
    ---
    ૨૦
    ૧૮
    ---
    ૨૬
    ૨૪
    ---
    ૨૨
    ૨૧
    ---
    ૧૫
    ૧૫
    ---
    ૦
```

ફલ ૩ અંશક રાજાશંક.

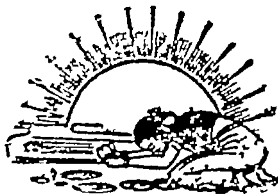
आयाधिकार नारद निर्णय

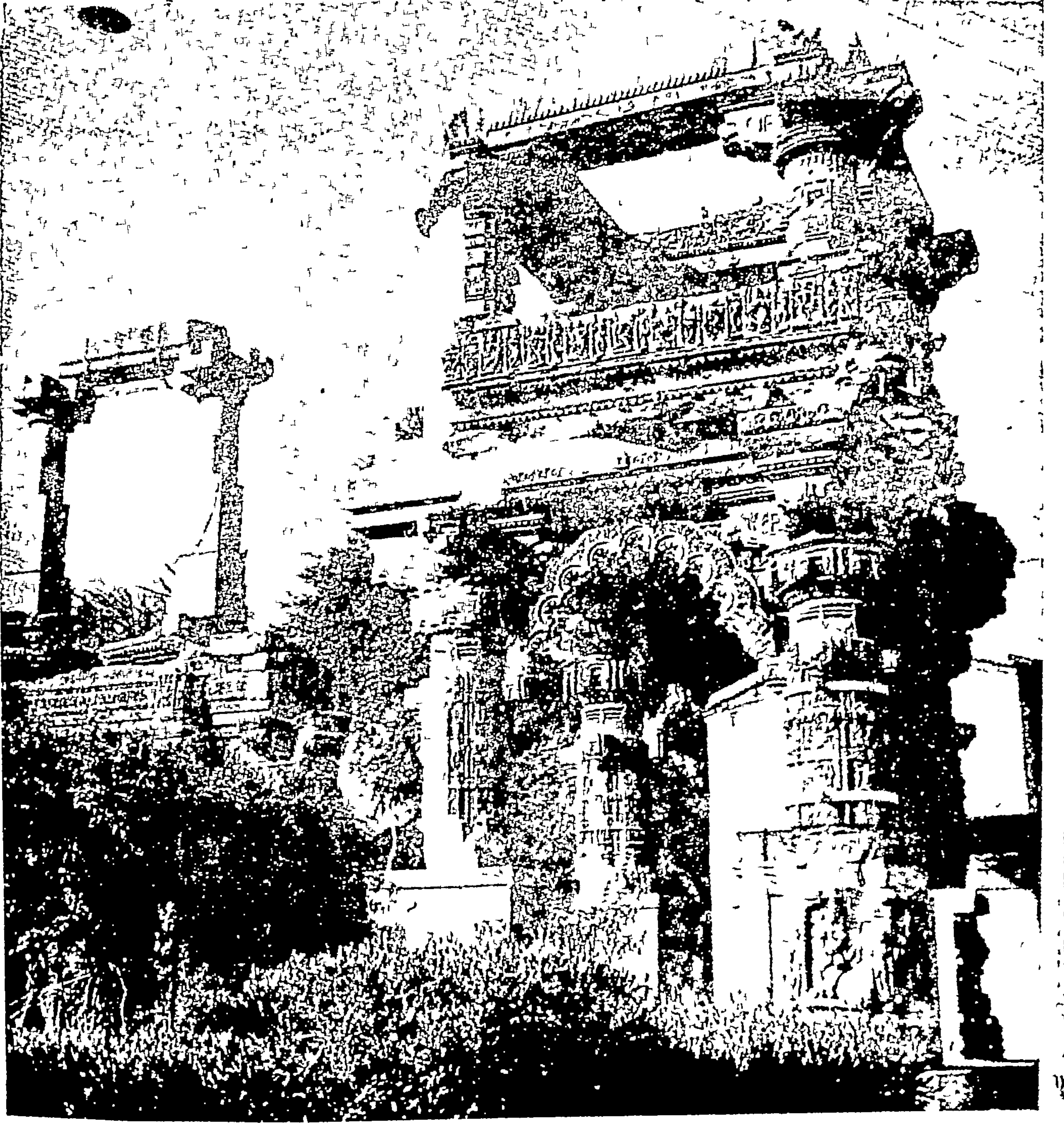
	ક્ષેત્રફળ		૧૫૬૨૫	
૧	ધન	ફલ-૮	શ્રેષ્ઠ	અંક
૨	રૂણ	ફલ-૩	શ્રેષ્ઠ	અંક
૩	આય	ફલ-૧	શ્રેષ્ઠ	ધ્વજાય
૪	નક્ષત્ર	ફલ-૧૭	શ્રેષ્ઠ	અનુરાધા
૫	વાર	ફલ-૨	શ્રેષ્ઠ	સોમ
૬	તારા	ફલ-૬	શ્રેષ્ઠ	પદ્મિની તારા
૭	અંશક	ફલ-૩	શ્રેષ્ઠ	રાજાશંક

प्रशस्ति

इति श्री विश्वकर्मा वास्तु कला चिंतन हर विद्या गुण कीर्ति प्रकाश शिल्प स्मृति वास्तु विद्यायाम् शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा संगृहीते आयतत्वाधिकार नाम्नो सप्तऽमोध्याय: संपूर्ण.

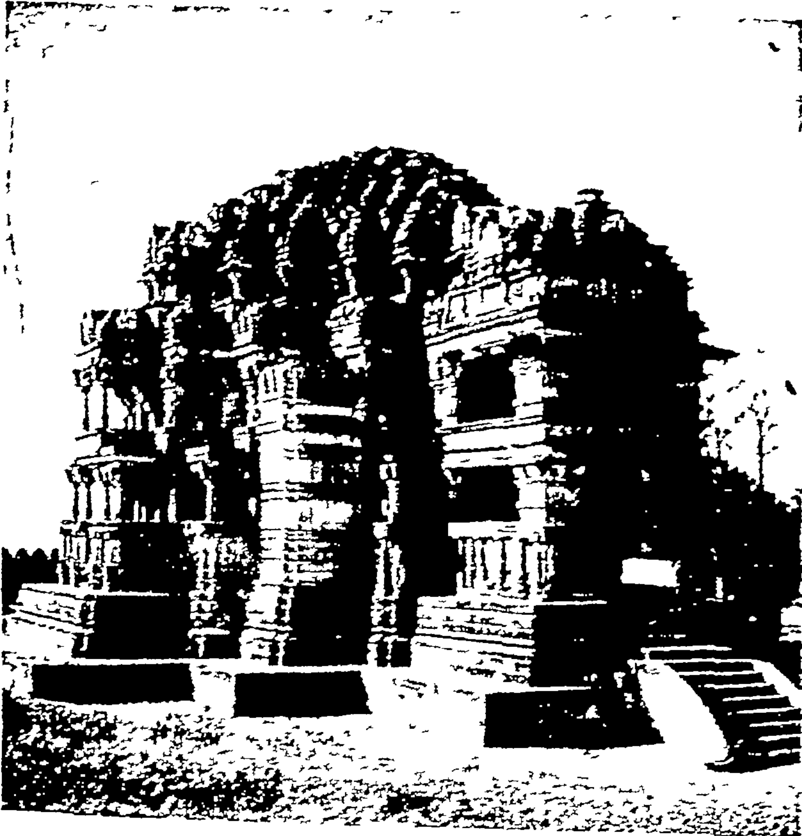
इति श्री शिल्पस्मृति वास्तुविद्यायाम् नाम्नो ग्रंथ समाप्तः

રૂદ્ર મહાલ — સિદ્ધપુર.

ચેમ્બુર જૈન દેરાસર પ્રવેશદ્વાર [એન. સી. સોમપુરા]

શ્રી બાહુમંદિર ગ્વાલીયર

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

પરિશિષ્ટ પ્રકરણ

વાસ્તુ સ્થિત દેવોના વર્ણ, વાહન અને આયુધો

નં.	દેવોના નામ	વર્ણ	વાહન	આયુધો		
૧	શિખી	ધવલવર્ણ	વૃષવાહન	વર	ત્રિશુલ	
૨	પર્જન્ય	શ્વેતવર્ણ	મકર રથ	પાશ	વર	
૩	જયન્ત	ગૌરવર્ણ	મુદ્રિકા કંકણ સર્વાભરણ ભૂષિતા કમલ વાહન		વર	અભય
૪	ઈન્દ્ર	પિત્તવર્ણ	ઐરાવત	વજ્ર	અક્ષસૂત્ર	
૫	સૂર્ય	રક્તવર્ણ	સપ્તઅશ્વરથ	કમલ	કમલ	
૬	સત્ય	ઘઉં વર્ણ	કમલ	પદ્મ	વરદ	
૭	ભૃશ (કામ)	ગૌરવર્ણ	પુષ્પ વિમાન	બાણ	ધનુષ્ય (પુષ્પના)	
૮	આકાશ	નીલવર્ણ	સ્વસ્તિક	શંખ	ચક્ર	
૯	વાયુ	શ્વેત	મૃગ	અંકુશ	ધ્વજદંડ	
૧૦	પુષા	રક્ત	ગજાસન	કમલ	કમંડલ	
૧૧	વિતથ	કૃષ્ણવર્ણ	મૃતાસન	માંસપાત્ર	રક્તપાત્ર	
૧૨	ગૃહક્ષત (બુધ)	ગુલાબી	સિંહ	ગદા વર	અસિ ઢાલ	
૧૩	યમ	રક્તવર્ણ	મહિષ	દંડ	પાશ	
૧૪	ગંધર્વ	ગૌરવર્ણ	મયૂર	વિણા	કમંડલ	
૧૫	ભૃંગરાજ	રક્તવર્ણ	શ્વાન	ખડગ	ઢાલ	
૧૬	મૃગ	કૃષ્ણવર્ણ	મૃગ	વરદ	અભય	
૧૭	પિતૃ	પિંગલવર્ણ	કુશવાહન	દર્ભ	કમંડલ	

નં.	દેવોના નામ	વર્ણ	વાહન	આયુધો	
૧૮	દૌવારિકા (નન્દિ)	હરિવર્ણ	પાદુકારંઢ	વેનમુદ્રા	મુદ્રા
૧૯	સુગ્રીવ	હેમવર્ણ	પદ્માસન	પર્વત	વૃક્ષ
૨૦	પુષ્પદંત	રક્તવર્ણ	પક્ષીવાહન	સર્પ ઔષધી	સર્પ પુષ્પ
			ચાર ભુજા લંબોદર મહાકાય ગજમુખ સિદ્ધિ બુદ્ધિ યુક્ત		
૨૧	વરૂણ	ગુલાબી	મકરરથ	શંખ	પાશ
૨૨	અસુર	રક્તવર્ણ કરાલવદન	સિંહ	શક્તિ	શૂલ
૨૩	નાગરાજ (શેષ)	કૃષ્ણવર્ણ સહસ્રફણા	મહાબલ પક્ષી	વર ચાપ	શૂલ અમૃત
૨૪	પાપક્ષમા	ધૂમ્રવર્ણ	કપોત	ગદા	વરદ
૨૫	રોગ	રક્તવર્ણ	ભસ્મવિભૂષિત	ત્રણપગ, દંડ	ત્રણશિર, દંડ
૨૬	નાગેન્દ્ર (વાસુકિ)	કૃષ્ણવર્ણ	કમલ મણિધર	અક્ષસૂત્ર	કુંડી
૨૭	મુખ્ય	શ્વેતવર્ણ	જટાધર અશ્વ	ત્રિશુલ	પટ્ટી
૨૮	ભલ્લાટ	કૃષ્ણવર્ણ	અશ્વ	ધનુષ્ય અસિ	ડમરૂ વર બાણ મુદ્રા ગદા ઢાલ
૨૯	સોમ (કુબેર)	ગૌરવર્ણ	મહોદર નરવિમાન	વરદ	ગદા
૩૦	નાગ	રક્તવર્ણ	ફણીમણિ કમલ	અમૃતપાત્ર કુંભ	ચક્ર માલા
૩૧	અદીતિ	ગૌરાંગ	સર્વાભરણ ભૂષિતા દેવમાતા	પદ્મ	પદ્મ
૩૨	દીતિ	શ્યામવર્ણ	વૃષ, દૈત્ય માતરમ્	શૂલ	પટ્ટી
૩૩	આપ	નીલવર્ણ	કમલ પિતવસ્રધર મધ્યમાલા	અક્ષસૂત્ર પાશ	કમલ પાત્ર
૩૪	સાવિત્ર	ગૌરવર્ણ	પદ્માસન	વેદ	પાઠ
૩૫	જય	પિત્તવર્ણ	ગજારંઢ	વજ્ર	વૃજ
૩૬	રૂદ્ર	શ્વેતવર્ણ	વૃષભ જટા ગંગાધર ઉમા વામભાગે	વરદ	અભય

નં.	દેવોના નામ	વર્ણ	વાહન	આયુધો	
૩૭	અર્યમન	પિત્તવર્ણ	રથવાહન	પદ્મમાલા	ખટવાગ
૩૮	સવિતા	રકતવર્ણ કેયુરકુંડલ સપ્ત		અશ્વરથ કમલ	કમલ
૩૯	વિવસ્વત	હેમવર્ણ	કમલ	ચક્ર	પદ્મ
૪૦	વિબુધા	પિત્તવર્ણ	ગજવાહન	વજ્ર	કમલ
૪૧	મિત્રાય	શ્યામ ઉર્ધ્વભાગે શ્વેત નીચે	સિંહ	હળ ધ્વજ	કમલ વજ્ર
૪૨	રાજયક્ષ્માણુરૂદ્રદેવ	નીલવર્ણ	શબ	વરદ	શકિત
૪૩	પૃથ્વીધર	નીલવર્ણ સહસ્રફણા	કમલ	શંખ અક્ષસૂત્ર	ચક્ર અમૃતકુંભ
૪૪	આપવત્સ	ગૌરવર્ણ	સિંહ	વર	પાશ
૪૫	બ્રહ્મા	શ્વેતવર્ણ	હંસ	વેદ	અક્ષસૂત્ર
		ચતુર્મુખ ચતુર્બાહુ ચતુર્વેદયુકત		શરવો	કમંડલ

બહારના દેવો

૪૬	૧ ચરકી	રકતવર્ણ	ધુમ્રવર્ણવસ્ત્ર રાક્ષસી ગણુસંયુકત	અંકુશ શંખ	ડમરૂ કુંડી
૪૭	૨ વિદારીકા	રકતવર્ણ	ધ્રુમવર્ણવસ્ત્ર ,,	ચાપ વરદ	બાણુ વર
૪૮	૩ પુતના	રકતવર્ણ	,, ,,	ચાપ વરદ	બાણુ વર
૪૯	૪ પાપા	રકતવર્ણ	,, ,,	ચાપ વરદ	બાણુ વર
૫૦	૫ સ્કંધાય		મયુર	શકિત	ખડગ
૫૧	૬ અર્યમણુ		મહિષ	દંડ	ખડગ
૫૨	૭ જૃભક		મહિષ	વર	ખડગ
૫૩	૮ પિલ્લિપિચ્છમ્		મહિષ	બાણુ	ધનુષ

ક્ષેત્રપાલ

૧ હેતુક, ૨ ત્રિપુરન્ધ, ૩ શક્તિ, ૪ યમજિહ્‌વ, ૫ કાલ, ૬ કરાલ, ૭ એકાંઘ્રિ, ૮ ભીમ. આ આઠે ક્ષેત્રપાલ પૂર્વક્રમથી પૂજવા.

પૂજન દ્રવ્યાદિ

સ્થાપન

ગણુપતિ સ્થાપન	દિક્પાલ સ્થાપન	વાસ્તુદેવ સ્થાપન
રાતુવસ્ત્ર	લીલુંવસ્ત્ર	પીળું રેશમીવસ્ત્ર
ઘઉં	ચોખા	ચોખા
કલશ	કલશ	કલશ ત્રાંબાનો
તરભાણી	તરભાણી	તરભાણી ત્રાંબાની

ગણુપતિની મુર્તિ–આહ્વાહન વાસ્તુદેવની સુવર્ણ મૂર્તિ સ્થાપન.

વાસ્તુ સ્થાપન–ચાંદીના અષ્ટસૂત્રાદિ, ૧ ગજ, ૨ ઓલંબો, ૩ ટાંકણુ, ૪ હથોડી, ૫ સૂત્રતાર, ૬ કાટખુણો, ૭ કંમ્પાસ, ૮ તગારૂ.

ખનન માટે–ત્રીકમ પાવડો, શિલાન્યાસ માટે ચાંદીનું ચુનાલોહું, ત્રણે સ્થાપનમાં ધોતીયા નંગ ૩.

પંચરત્નની પોટલી–અબીલ, ગુલાલ, કંકુ, હળદર, સરસવ, અક્ષત, ધૂપ, દીપ, કપુર, કેસર, અક્ષકર્દમ, સોનાના વરખ, સુખડનું તેલ, અત્તર ધરો, દર્ભ, કોડી.

સપ્તધાન–ઘઉં, જુઆર, ચોળા, અડદ, મગ, ચણુા, જવ.
મીંઢળ, મરડાશીંગી, શ્રીફળ, નાડાસડી, સાકર, સોપારી.

પંચરત્ન– ૧ હીરા, ૨ માણેક, ૩ મોતી, ૪ લીલમ, ૫ પ્રવાલ.

પંચગવ્ય– ૧ દૂધ, ૨ દહી, ૩ ઘી, ૪ મૂત્ર, ૫ છાણુ.

પંચામૃત– ૧ ગાયનું દૂધ, ૨ દહીં, ૩ ઘી, ૪ સાકર, ૫ મધ.

ગ્રીવાસૂત્ર– ૧ મીંઢળ ૨ મરડાશીંગી, ૩ ધરો, ૪ દાભ ૫ નાડાસડી.

પંચમુદ્રા– ૧ આવાહની ૨ સ્થાપની ૩ સન્નિધાપની ૪ સંબોધની ૫ સંમુખીકરણી.

પંચપુષ્પ– ૧ ચંપો, ૨ આંબો, ૩ શમી, ૪ કમલ, ૫ કરેણુ.

પંચલોહ– ૧ સોનું, ૨ રૂપું, ૩ ત્રાંબુ, ૪ કલઇ, ૫ ગજવેલ.

ફલનૈવેદ્ય– મીઠાઈ ફળ ફળાદિ ઋતુને અનુસાર.

સુખવાસ– નાગરવેલના પાન, એલચી, તજ, લવીંગ, જાવંત્રી.

સુકોમેવો––કાજુ, દ્રાક્ષ, અંજીર, બદામ, અખરોડ, કમરકાકડી.

ફળો-દાડમ, કેરી, પપૈયા, મુસંબી, સંતરા, જામફળ.

મીઠાઇ-પેંડા, બરફી, મગજ, મેસુબ, ઘેવર, ખાજા, ખાજલી.

વાસ્તુપૂજન ગૃહાદિ કાર્યમાં ૮૧ પદનો અને પ્રાસાદિ કાર્યમાં ૬૪ પદનો અને જીર્ણોદ્ધારાદિ કાર્યમાં ૪૯ પદનો વાસ્તુ પૂજવો. આ સિવાય સહસ્રપદ સુધી વાસ્તુ-પૂજી શકાય છે.

દરેક ચીજો વાસ્તુ જે પદનો પૂજો તે મુજબ લાવવી. પદ ખાલી ન રહેવું જોઇએ દ્રવ્યાદિ પણ તે મુજબ મૂકવા. બ્રહ્મપદમાં વિશેષ દ્રવ્ય મૂકવું.

નવગ્રહાદિ ગણપતિના સ્થાપનમાં પૂજવા અથવા અલગ સ્થાપન કરી પણ પૂજાય.

જૈનમાં નવગ્રહાદિ દિક્પાલાદિ અને અષ્ટમંગલ અલગ અલગ પાટલાઓમાં પૂજાય છે.

શિલાન્યાસ

	દિશા	ચિહ્ન	વસ્ત્ર
૧	પૂર્વ	વજ્ર	પીળું
૨	અગ્નિ	અસી	રાતુ
૩	દક્ષિણ	દંડ	કાળું
૪	નૈરૂત્ય	ખડગ	વાદળી
૫	પશ્ચિમ	પાશ	ગુલાબી
૬	વાયવ્ય	અંકુશ	સફેત
૭	ઉત્તર	ગદા	લીલુ
૮	ઈશાન	ત્રિશૂલ	ધોળું
૯	મધ્યે	કૂર્મશિલા	પીળું

આ નવે શિલાના વસ્રો, આયુધો અને દિશા જાણવી.

શિલા નીચે ત્રાંબાના નવ નિધિ કુંભો, ત્રાંબાના કોડીયાના સંપૂટ સાથે મૂકવા. કલશમાં સપ્તધાન, પંચરત્ન, ઘૃત, કોડી ચણોઠી, પારદ, રૌપ્યભસ્મ, ધરો, દાભ. પધરાવવા. સંપૂટમાં પણ સપ્તધાન, ધરો દાભ, પંચ નદીના પાણી સેવાળ કલશના ગળે ગ્રીવાસૂત્ર બાંધવું. કલશ સંપૂટ પધરાવી શિલાન્યાસ અગ્નિ આદિ દિશાથી સવ્ય દિશાએ કરવો શિલા ઉપર શિલાના રૂપના અંગ ન દબાય તે રીતે સંપૂટ મૂકવા. મૂળશિલા ઉપર સંપૂટને બે અંગુલ કાણું પાડવું તેની ઉપર નાભિનો પાઈપ ઉભો કરવો જે પ્રતિમાજીની ગાદી સુધી લઈ જવો.

દ્વાર સ્થાપન મુહૂર્ત

પંચરત્નની પોટલી, વાસ્તુપૂજન માટે ઉપર મુજબ વસ્તુ લેવી. ઉતરંગ ઉપર લીલુ રેશમી કપડું બાંધવું તથા ગજકર્ણ કપડામાં હનુમાનજીની મળી ત્રણ શેરીની ધૂળ બાંધવી શીવા સૂત્રમાં દાંતની વીંટી લોહની વીટી અને લીંબુ બાંધવું. ઉદંબર ઉપર પદ પિત્તળનું થાળી ચોખા ભરેલી વાટકી ઘૃત ભરેલી અને લોટો મગ ભરેલ મૂકવો ઉતરંગ ઉપર પાઘડી અથવા ધોતીયું મુકવું.

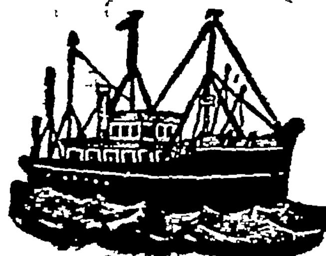
ગજ પૂજન કરાવવું. ચાંદી અથવા કાષ્ટના ગજનું પૂજન કરવું. ગજ ઉપર ૧૧ા રૂ. મૂકવા. દ્વારને આંબા અથવા આશોપાલવના તોરણ બાંધવા દિક્પાલને બલી આચાર્ય અને કાર્યરતને યથાયોગ કપડા દ્રવ્ય આપવા.

આમલસારા મુહૂર્ત

ત્રાંબાના કલશમાં ઘી ભરી ત્રાંબાના પતરાથી ઢાંકી રેણ કરાવવું. પ્રાસાદના પ્રમાણની પ્રાસાદ પુરુષની સોનાની મૂર્તિ, ચાંદીનો પલંગ, ગાદલુ, ઓસાડ, શાલ, ઓશીકું, પ્રાસાદ પુરુષની મૂર્તિના માપે કરવું. તે કલશ તથા મૂર્તિ પલંગમાં સુવારી પધરાવવી. આમલસારમાં આમલસારને રેશમી પાઘડી વીંટવી વાસ્તુ પૂજનકરવું દિકપાલને બલી આપવા.

દરેક પૂજનમાં જોઇતી સામગ્રી

બાજોઠ (મોટા પાટલા) ૩ સ્થાપન માટે, બેસવાના તથા દીપ પૂજનની સામગ્રી રાખવા પાટલા ૧૦, પાણીનો ઘડો, નાળચાવાળા લોટા ૫, તરભાણી, પંચપાત્ર, આચમની, દીપ ફાનસ, આરારતી ધૂપ, કપુર, ફળ, ફુલ, નૈવેદ્ય, તગારા પાવડા ચુનાલોઢું, સીમેન્ટ, રેતી, પાણીના મોટા પીપ, બાલટી, મંગલિક ગીત ગાનારા બ્હેનો મંગલ વાજીત્ર નોબત આદિ.

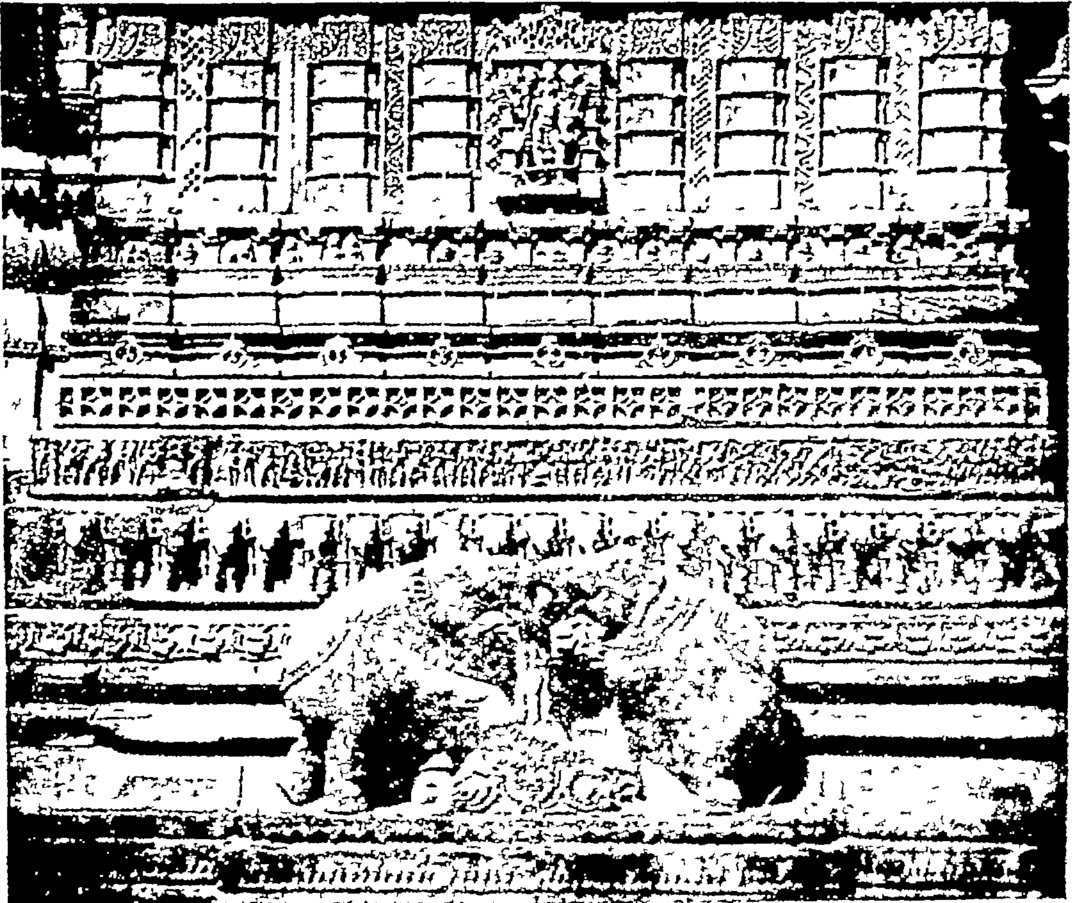

જૈન તીર્થંકરોના નામ—વર્ણ—યક્ષ—યક્ષિણી—જન્મ—નક્ષત્ર—રાશિ.

	તીર્થંકરના નામ	લંછન	વર્ણ	જન્મ નક્ષત્ર	જન્મરાશિ	યક્ષ	યક્ષિણી
૧	ઋષભદેવ	વૃષભ	સુવર્ણ	ઉ. ષાઢા	ધન	ગોમુખ	અપ્રતિચક્રા ચક્રેશ્વરી
૨	અજીતનાથ	હસ્તી	સુવર્ણ	રોહિણી	વૃષ	મહાયક્ષ	અજિતબલા
૩	સંભવનાથ	અશ્વ	સુવર્ણ	મૃગશિર્ષ	મિથુન	ત્રિમુખ	દુરિતારી
૪	અભિનંદન	વાંદરો	સુવર્ણ	અભિજિત	મકર	યક્ષનાયક ઈશ્વર	કાલિકા
૫	સુમતિનાથ	ક્રૌંચપક્ષી	સુવર્ણ	મઘા	સિંહ	તુંબરૂ	મહાકાલી
૬	પદ્મપ્રભપ્રભુ	પદ્મ	રકત	ચિત્રા	કન્યા	કુસુમ	અચ્યુતા શ્યામા
૭	સુપાર્શ્વનાથ	સ્વસ્તિક	સુવર્ણ	વિશાખા	તુલા	માતંગ	શાન્તા
૮	ચંદ્રપ્રભપ્રભુ	ચંદ્ર	શ્વેત	અનુરાધા	વૃશ્ચિક	વિજય	ભ્રકુટી
૯	સુવીધિનાથ	મકર	શ્વેત	મૂલ	ધન	અજિત	સુતારિકા
૧૦	શીતલનાથ	શ્રીવત્સ	સુવર્ણ	પૂર્વાષાઢા	ધન	બ્રહ્મ	અશોકા
૧૧	શ્રેયાંસનાથ	ગેંડો	સુવર્ણ	શ્રવણ	મકર	મેનુજ ઈશ્વર	માનવી

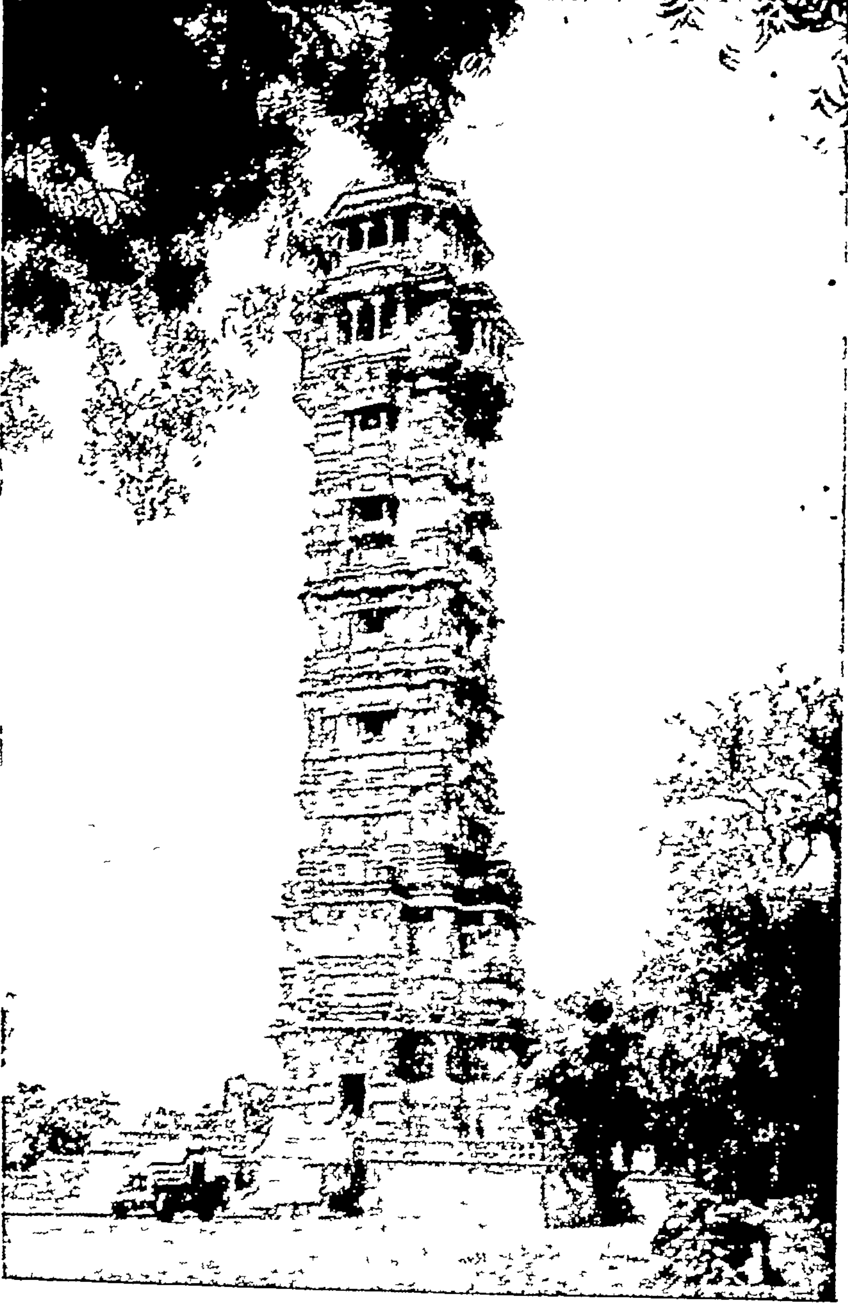
	તીર્થંકરના નામ	લંછન	વર્ણ	જન્મ નક્ષત્ર	જન્મરાશિ	યક્ષ	યક્ષિણી
૧૨	વાસુપૂજ્ય	પાડો	ગુલાબી	શતાભષા	કુંભ	કુમાર	ચંડા
૧૩	વિમલનાથ	સુઅર	સુવર્ણ	ઉ. ભાદ્રપદ	મીન	ષણ્મુખ	વિદિતા
૧૪	અનંતનાથ	(બાજ)સીંચાણો	સુવર્ણ	રેવતિ	મીન	પાતાલ	અંકુશી
૧૫	ધર્મનાથ	વજ્ર	સુવર્ણ	પુષ્ય	કર્ક	કિન્નર	કન્દર્પા
૧૬	શાન્તિનાથ	મૃગ	સુવર્ણ	ભરણી	મેષ	ગરૂડ	નિર્વાણી
૧૭	કુંથુનાથ	બકરો	સુવર્ણ	કૃતકા	વૃષભ	ગંધર્વ	બલા અચ્યુતા
૧૮	અરનાથ	નન્દાવૃર્ત્ત	સુવર્ણ	રેવતિ	મીન	યક્ષેન્દ્ર	ધારિણી
૧૯	મલ્લિનાથ	કુંભ	નીલ	અશ્વિની	મેષ	કુબેર	વૈરોટયા
૨૦	મુનિસુવ્રતસ્વામી	કાચબો	સ્યામ	શ્રવણ	મકર	વરૂણ	નરદત્તા
૨૧	નમિનાથ	નીલ કમલ	સુવર્ણ	અશ્વિની	મેષ	ભૃકુટિ	ગાંધારી
૨૨	નેમનાથ	શંખ	સ્યામ	ચિત્રા	કન્યા	ગોમેધ	અંબિકા
૨૩	પાર્શ્વનાથ	સર્પ	નીલ	વિશાખા	તુલા	પાર્શ્વ	પદ્માવતિ
૨૪	મહાવીરસ્વામી	સિંહ	સુવર્ણ	ઉ. ફાલ્ગુન	કન્યા	માતંગ	સિદ્ધાયિકા

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર શૃંગાર ચોકી દર્શન [એન. સી. સોમપુરા]

કક્ષાસન દર્શન–શામળાજી

ભગત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા.

વિજય કિર્તિસ્થંભ - ચિત્તોડ.

ભરત પ્રિન્ટરી, પાલિતાણા

૧	૧	૧
૧	૮	૪
૧	૪	૧
૧	૮	૬
૧	૪	૩
૧	૮	૮
૧	૪	૫
૧	૮	૨

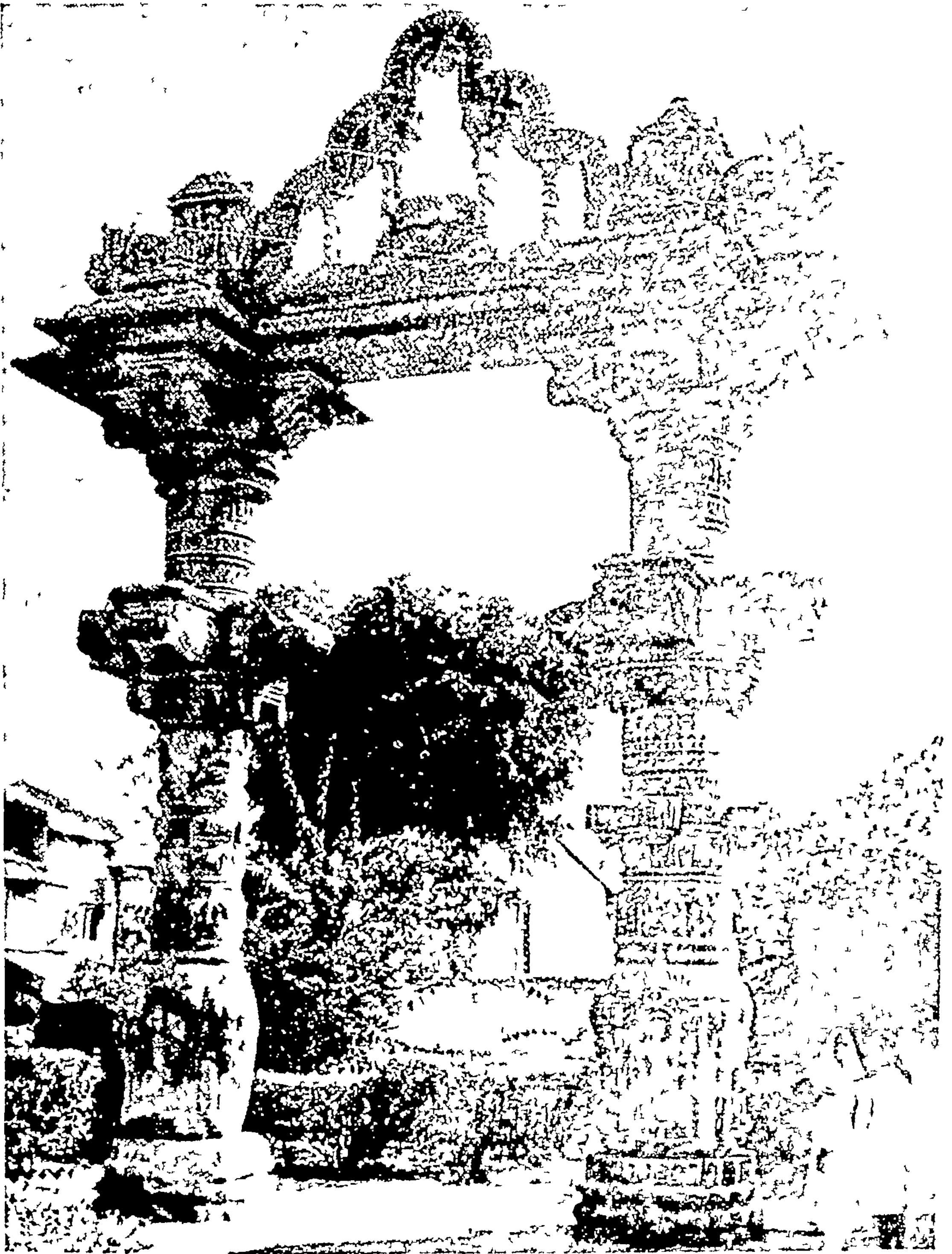
ગામ અથવા મનુષ્યના નામ ઉપરથી પ્રભુજી સાથે લેણ દેણ જોવાનું કોષ્ટક.

નક્ષત્ર	કૃતકા	કૃતકા	રોહિણી	મૃગ	આદ્રા	પુન	શ્રવણ	ધનેષ્ટા	ધનેષ્ઠા	શત
ના	અ	ઇ	અં	ક	કુ	કે	ખ	ગ	ગુ	ગો
મા	આ	ઈ	અઃ	કા	કૂ	કૈ	ખિ	ગિ	ગે	
ક્ષ		ઉ		કિ		કો	ખુ			
ર		એ		કી		કૌ	ખે			
		ઐ					ખો			
પ્ર	વાસુ	વાસુ	ચંદ્ર	નમિ	મુનિ	મુનિ	નમિ	પાર્શ્વ	પાર્શ્વ	નેમિ
થ		કુંથુ	વિમલ							
મ										
શ્રેણી										
૨૦										
વસા										
દ્વિ			મહા	મુનિ			મુનિ			પદ્મ
તિ										
ય					०	०		०	•	
શ્રેણી	०	०								
૧૫										
વસા										
તૃ		વિમલ	પદ્મ	મહા		પાર્શ્વ	ધર્મ		મહા	પાર્શ્વ
તી	०						મહા			
ય					०					
શ્રેણી										
૧૦										
વસા										
ચ	સુવિધિ	ધર્મ	ધર્મ	મહા	સંભ	વિમ	શાંતિ	સુપાર્શ્વ	સુમ	સુમ
તુ	શાંતિ	ચંદ્ર	અજી	અભિ	શિત	આદિ	સંભવ	વાસુ	સુવિ	કુંથુ
						સંભવ				
ર્થ	ધર્મ		સંભ	અનં	શાંતિ	શિત	અભિ	કુંથુ	વાસુ	વાસુ
શ્રેણી	નમી			શ્રેયાં	અનં	શાંતિ		અજી	કુંથુ	સુ–પા
૫				સંભ	આદિ	અભિ			અજી	શાંતિ
					શ્રેયા	શ્રેયાં				
વસા				અજી	વિમ	અજીત				શીત
					અજી					આદિ

આદ્રા	રેવતિ	અશ્વિની	આદ્રા	ઉ. ષા	ઉ. ભા	પૂ. ફા-	ઉ. ફા	ઉ. ફા	હસ્ત
ઘ	ચ	ચુ	છ	જ	ઝ	ટ	ટે	ટો	ઠ
	ચિ	ચે		જી		ટિ			
		ચો		જુ		ટુ			
				જો					
મુનિ	મહા	ધર્મ	મુનિ	ધર્મ	મહા	અનં	અજી	આદિ	આદિ
		નમિ		નમિ				ધર્મ	અનંત
		મલ્લિ		મલ્લિ				અનંત	ધર્મ
	નમી				નમિ	નમિ	અનં	અજી	અજીત
	મલ્લિ				મલ્લિ	આદિ	ધર્મ	શીત	સંભવ
		૦	૦	૦			સંભ		ધર્મ
	ધર્મ			મહા			આદિ	સંભ	શીત
	ચંદ્ર	ચંદ્ર					શાન્તિ	શ્રેયાં	શ્રેયાં
							શીતલ		
૦			૦		૦	૦			
સંભ	વિમ	શાંતિ	સંભ	શાંતિ	અભિ	મહા	ચંદ્ર	ચંદ્ર	ચંદ્ર
શીત	સંભ	શ્રેયાં	શાન્તિ	ચંદ્ર	અનંત	મલ્લિ	વિમ	વિમલ	વિમલ
શાન્તિ	અભિ	સંભ	શીત	વિમ	અર		મહા	મુનિ	મુનિ
આદિ	શીત	વિમ	આદિ	અભિ	અજી			મહા	
શ્રેયાં	અનં	શીત	શ્રેયાં		આદિ				
					વિમળ				
વિમ	શાન્તિ	આદિ	વિમ		મહા				
					શ્રેયાં				

અશ્લે	પૂ. ષા	પૂ. ષા	પૂ. ષા	હસ્ત	સ્વાતી	વૈશાખા	વૈશાખા	ઉ. ભા.	પૂ. ભા.
ડ	ઢ	ઢિ		ણ	ત	તિ	તો	થ	દ
		ઢુ	ઢં			તુ			
		ઢે	ઢઃ						
		ઢો				તે			
આદિ	અજી	નેમિ	આદિ	આદિ	શાન્તિ	સુવિ	પદ્મ	મહા	શીત
સંભ	ધર્મ		અભિ	અનં	શીત	પાર્શ્વ	વાસુ	વિમ	
અનં			અનં	ધર્મ		સુપાર્શ્વ			
શાન્તિ									
શીત									
અભિ									
શ્રેયાં	આદિ	સુવિ	શીત	સંભવ	મહા	પદ્મ	સુવિ	મલ્લિ	શ્રેયાં
અજી	અનં			શીત	સંભ				મુનિ
		શાન્તિ	નેમિ	અજી	અભિ	વાસુ	મહા	અભિ	શાન્તિ
				શ્રેયાં		શીત	શીત	અનં	સંભવ
૦	૦					મહા		આદિ	અજીત
						અભિ		શ્રેયાં	
વિમલ	મહા	પદ્મ	મહા	વિમ	ધર્મ				
મુનિ	મલ્લિ	મહા	મલ્લિ	ચંદ્ર	નમિ	નેમી	નેમી		ચંદ્ર
	કુંથુ	વિમ		મુનિ				૦	
		ચંદ્ર							

પૂ.ભા	ઉ.ભા	રેવતી	પૂ. ષા	અનુરાધા	જેષ્ઠા	ઉ ફા.	હસ્ત	ચિત્રા	પૂ. ષા
દિ	દુ	દે	ધ	ન	નો	પ	પુ	પે	ફ
		દો		નિ		પિ		પો	
				નુ					
				ને					
સંભ	મહા	વિમ	શીત	મુનિ	સુમ		સંભ	સુવિ	શીત
મુનિ	વિમ	સંભ	મહા	શ્રેયાં			શીત		મહા
શ્રેયાં		મહા					વિમ		
શીત									
		નમિ							
વિમ	નમિ	મલ્લિ	નમિ	મલ્લિ			શ્રેયાં	વાસુ	મલ્લિ
ધર્મ	મલ્લિ	શાન્તિ	મલ્લિ	નમિ				પદ્મ	
		ધર્મ			૦				
શાંતિ	અભિ				શાંતિ			સુપા	
આદિ	અનં	અભિ	આદિ	અજી	શીતલ			પાર્શ્વ	
	અજી		અનં	આદિ	અજીત		૦	મહા	૦
	આદિ		અભિ	અનં	અનંત				
	શ્રેયાં								
					આદિ		આદિ	આદિ	ધર્મ
ચંદ્ર		ચંદ્ર	ચંદ્ર	કુંથુ	ધર્મ		અભિ	અભિ	ચંદ્ર
	૦			નમિ	ચંદ્ર		અનં	અનં	અજી
					અનં		નમિ	નમિ	
					મહા				
					અજી				
					મુનિ				

અતોલિયા રૂદ્રમહાલ—સિદ્ધપુર.

ભગ્ન પ્રિન્ટર્સ, પાલિતાણા

શ્રી સૂર્યમંદિર મોઢેરાની ઇન્દ્રમૂર્તિ

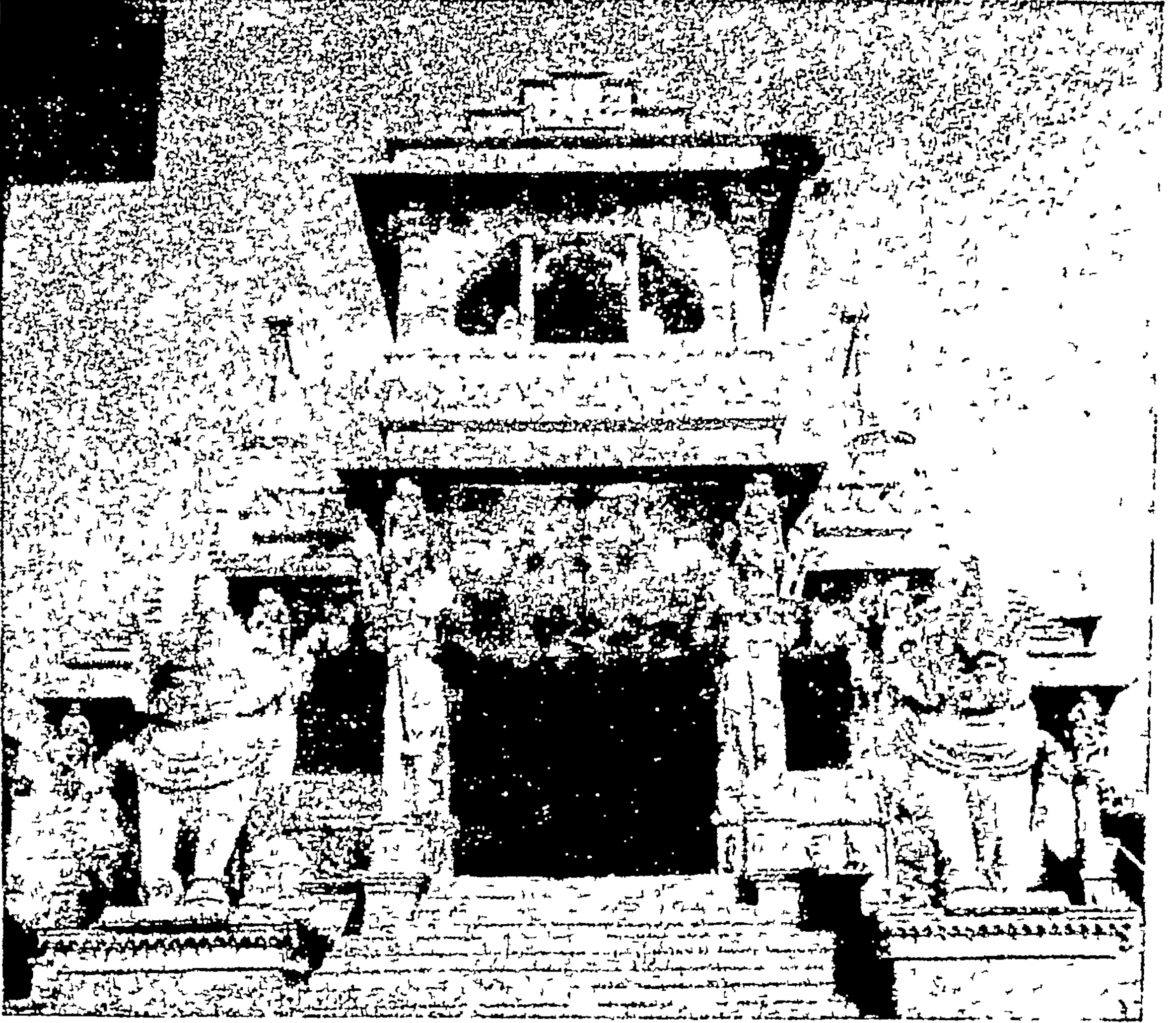
રોહી	મૃગ	મૂલ	પૂ.ષા	ઉ.ષા	ઉ.ષા	મઘા	પૂ.ફા	જેષ્ઠા	મૂલ	ચિત્રા	સ્વાતી
બ	બે	ભ	ભુ	ભે	ભો	મ	મો	ય	યે	ર	રૂ
બિ	બો	ભિ				મિ		યિ	યો	રિ	રે
બુ						મુ		યુ			રો
						મે					
વિમ	સંભ	પાર્શ્વ	મહા	શીત	શાંતિ	વાસુ	મહા	સુમ	સુપા	સુમ	શાતિ
	મુનિ	સુપા	શીત	વિમ	વિમ	સુમ		કુંથુ	સુવિ	સુવિ	શીત
	શ્રેયાં	પદ્મ		મહા	મલ્લિ						
		સુવિ									
સંભ	મહા	સુમ	મલ્લિ	સંભ	મહા		મલ્લિ		સુમ	કુંથુ	મહા
											સ ભ
						०		०		०	
મહા	વાસુ	શીત		શાતિ		પદ્મ					
		વિમ		મલ્લિ		સુવિ		શાંતિ	શીત	વાસુ	०
		શાતિ	०		०	વિમ	०		શાંતિ	મહા	
						શાતિ					
						શીત					
				અભિ	ધર્મ		અનં	ધર્મ	પાર્શ્વ	પાર્શ્વ	ધર્મ
	અજી	નમિ	આદિ	ધર્મ	નમિ	નેમિ	નમિ	અજી	પદ્મ	પદ્મ	મહા
०	અભિ	આદિ	અનં	આદિ	ચંદ્ર		આદિ	આદિ	નેમિ	નેમિ	અભિ
			અભિ	ચંદ્ર	અભિ			વિમ	આદિ	અજી	નમિ
			નમિ	નમિ					વિમ	આદિ	મલ્લિ

અશ્વિ	ભરણી	રોહિણી	મૃગ	શત	ધનિ	શત	પૂ. ભા	પુનર્વસુ	પુન	પુષ્ય
સ	સુ	વ	વે	શ	પ	સ	સે	હ	હિ	હુ
	લે	ચી	ચો			સિ	સો			હે
	સો	ચુ				સુ				હો

શાંતિ	શ્રેયાં	સંભ	સંભ	અભિ	આદિ	કુંથુ	આદિ	અદિ	શાતિ	અજી
શ્રેયાં				અનં	અર			સભ	અજી	
અજ				અજી				અનં	શ્રેયા	
				આદિ				શાંતિ		
								શીત		
								અભિ		

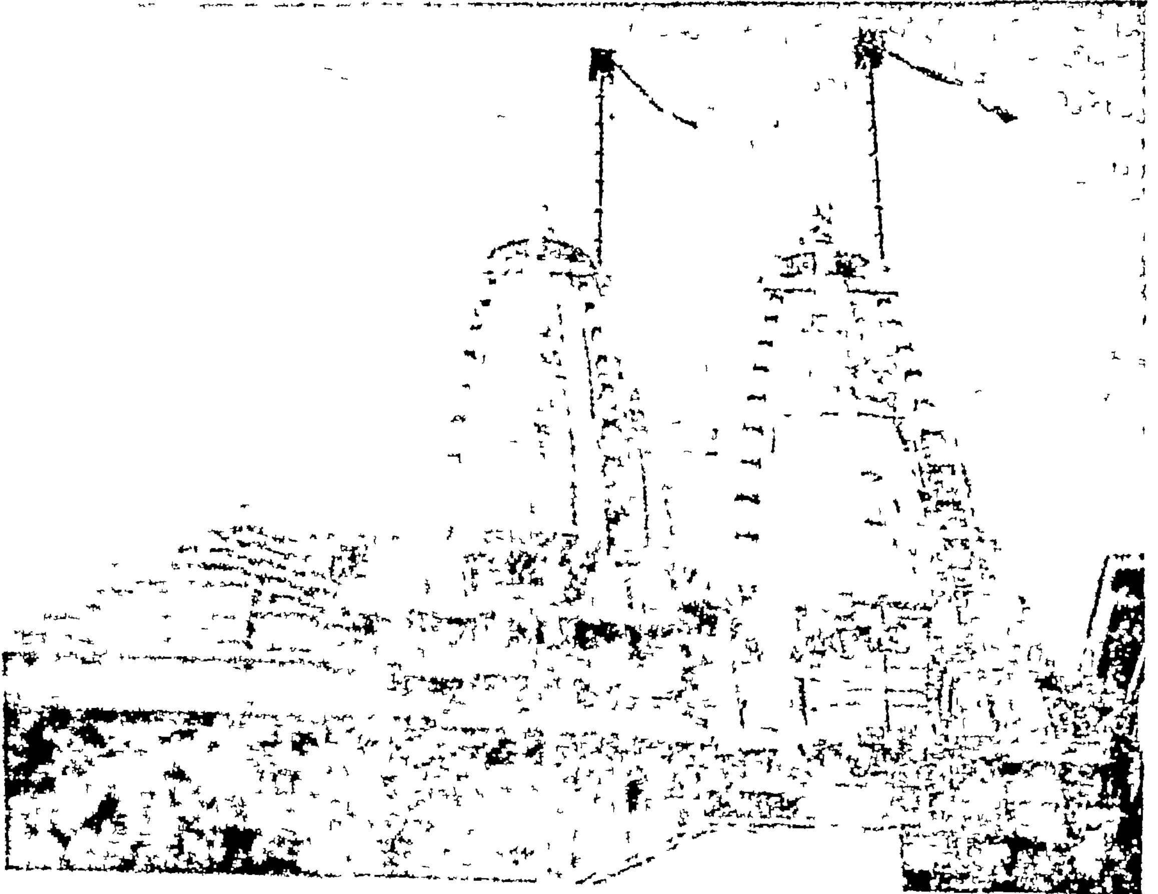
વિમ			શ્રેયાં		ચંદ્ર	સુમ	ચંદ્ર	શ્રેયાં	આદિ	આદિ
શીત	૦	વિમ			અજી	સુ. પા		અજી	શીત	અનં
				૦						
ચંદ્ર		મહા	મહા			અજી			અનં	કુંથુ
	૦	ચંદ્ર				આદિ	૦	૦	ચંદ્ર	
				૦	૦					

		ધર્મ	અજી	મહા	સંભ	પદ્મ	શીત	વિમ	ધર્મ	નમિ
		અજી	મુનિ	વિમ	શીત	નેમિ	શ્રેયાં	મુનિ	મુનિ	મલ્લિ
		મહા	અભિ	નમિ	ધર્મ	વાસુ	મુનિ		વિમ	મહા
			મહા	મલ્લિ	વિમ	પાર્શ્વ	શાંતિ			ધર્મ
				શ્રેયાં	અનં	શાંતિ	સંભ			
					મુનિ	શીત				

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર સન્મુખ દર્શન–મુંબઇ

[એન. સી. સોમપુરા]

શ્રી ચેમ્બુર જૈન દેરાસર શિખર દર્શન-મુંબઇ

[એન. સી. સોમપુરા]